

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Migracje szansą województwa lubelskiego
- wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy

Migracje a rynek pracy w województwie lubelskim

**Rekomendacje
opracowane w ramach projektu**

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Instytut Nauk
Społeczno-
Ekonomicznych

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Migracje szansą województwa lubelskiego –
wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych
na regionalnym rynku pracy

Migracje a rynek pracy w województwie lubelskim

Praca zbiorowa

**Rekomendacje
opracowane w ramach projektu**

Projekt **Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy** zrealizowano w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet VI – Rynek pracy otwarty dla wszystkich, Działanie 6.1 – Poprawa dostępu do zatrudnienia oraz wspieranie aktywności zawodowej w regionie, Poddziałanie 6.1.1 – Wsparcie osób pozostających bez zatrudnienia na regionalnym rynku pracy.

Projekt realizowany przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. Żurawia 4 A, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
www.cbos.pl
(48 22) 625 76 23

**Opracowanie przygotowane przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

Rekomendacje opracowali:

Piotr Błędowski
Marta Desperak
Piotr Gabrielczak
Mariusz Michalski
Tomasz Serwach
Katarzyna Skierska-Pięta

Recenzja

dr Radosław Piwowarski, dr Monika Wróbel

Redakcja naukowa

dr Piotr Krajewski

Korekta

Kinga Dudzik

Skład i łamanie

Kinga Dudzik

Projekt okładki

Krzysztof Janowski

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie

ISBN 978-83-931811-1-7

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Instytut Nauk
Społeczno-
Ekonomicznych

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Spis treści

Spis treści	3
Wstęp	7
1. Rekomendacje dotyczące efektywnego kreowania kapitału ludzkiego	8
1.1. Termin „kapitał ludzki”	9
1.2. Charakterystyka ludności województwa lubelskiego	12
1.2.1. Obszar, struktura ludności	12
1.2.2. Migracje	13
1.2.3. Mobilność przestrzenna	17
1.3. System edukacyjno-szkoleniowy w województwie lubelskim	20
1.3.1. Szkolnictwo podstawowe i gimnazjalne	20
1.3.2. Szkolnictwo ponadgimnazjalne	21
1.3.3. Szkolnictwo policealne	23
1.3.4. Szkolnictwo wyższe	25
1.3.5. Komputeryzacja oraz nauczanie języków obcych	29
1.4. Rynek pracy w województwie lubelskim	32
1.4.1. Aktywne zawodowo osoby pracujące	32
1.4.2. Osoby pracujące w wieku produkcyjnym	38
1.4.3. Bezrobocie	45
1.4.4. Zapotrzebowanie na kadry w województwie	52
1.5. Wyniki badań empirycznych	56
1.5.1. Metodologia badań kwestionariuszowych	56
1.5.2. Analiza wyników badań kwestionariuszowych	57
1.6. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący efektywnego kreowania kapitału ludzkiego	74
2. Rekomendacje dotyczące polityki społecznej i budżetowej	85
2.1. Pojęcie polityki budżetowej oraz polityki społecznej	86
2.2. Najważniejsze obszary oddziaływania polityki społecznej na terenie województwa lubelskiego – ze szczególnym uwzględnieniem problematyki bezrobocia	87
2.2.1. Instrumenty oraz grupy odbiorców działań polityki społecznej na terenie województwa lubelskiego	88
2.3. Wpływ krajowej i unijnej polityki budżetowej na procesy migracyjne	91
2.3.1. Polityka budżetowa województwa jako czynnik warunkujący procesy migracyjne – ze szczególnym uwzględnieniem działań wchodzących w skład pakietu anty kryzysowego	95

2.4. Kluczowe czynniki społeczne warunkujące zjawiska migracyjne – ze szczególnym uwzględnieniem czynników infrastrukturalnych	98
2.4.1. Szkolnictwo wyższe w województwie lubelskim.....	100
2.4.2. Dostępność infrastruktury społecznej – żłobki i przedszkola w województwie lubelskim.....	103
2.4.3. Dostępność infrastruktury społecznej – sytuacja mieszkaniowa województwa lubelskiego	106
2.4.4. Infrastruktura transportowa – stan dróg i transportu w województwie lubelskim.....	110
2.4.5. Rynek pracy województwa lubelskiego.....	113
2.4.6. Czynniki mające wpływ na zjawisko migracji w województwie lubelskim w świetle dotychczasowych wyników badań.....	118
2.5. Zagrożenia i szanse związane ze zjawiskiem migracji dla województwa lubelskiego	120
2.6. Wyniki badań empirycznych	125
2.6.1. Analiza wyników badań kwestionariuszowych	125
2.7. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący polityki społecznej i budżetowej	144
3. Rekomendacje dotyczące polityki przyciągania inwestycji	157
3.1. Kierunki rozwoju województwa lubelskiego w oficjalnych dokumentach i raportach	158
3.2. Atrakcyjność inwestycyjna województwa lubelskiego	163
3.3. Polityka przyciągania inwestycji w województwie lubelskim	176
3.4. Charakterystyka inwestycji w województwie lubelskim.....	181
3.5. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w województwie lubelskim	186
3.6. Inwestycje a rynek pracy	189
3.7. Wyniki badań empirycznych	192
3.7.1. Analiza wyników badań kwestionariuszowych	192
3.8. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący polityki przyciągania inwestycji	206
4. Rekomendacje dotyczące polityki przestrzennej i transportowej	215
4.1. Wpływ polityki przestrzennej i transportowej władz regionalnych na infrastrukturę	216
4.2. Zagospodarowanie przestrzenne w województwie lubelskim – cele i priorytety	219
4.3. Uwarunkowania transportowe w województwie lubelskim – położenie i infrastruktura	221
4.4. Zróżnicowanie terytorialne województwa lubelskiego – obszary miejskie i wiejskie	233

4.4.1. Miasta drugiego rzędu	233
4.4.2. Lublin i Lubelski Obszar Metropolitalny	235
4.4.3. Obszary miejskie i wiejskie	244
4.5. Wpływ wybranych kategorii infrastruktury na atrakcyjność regionu	251
4.5.1. Infrastruktura budowlana	252
4.5.2. Infrastruktura telekomunikacyjno-informatyczna	256
4.5.3. Infrastruktura edukacyjno-naukowa	259
4.6. Wpływ polityki przestrzennej i transportowej na mobilność mieszkańców Lubelszczyzny	266
4.7. Wyniki badań empirycznych	269
4.7.1. Analiza wyników badań kwestionariuszowych	269
4.8. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący polityki przestrzennej i transportowej	287

Wstęp

Szanowni Państwo

Niniejsza publikacja zawiera pakiet rekomendacji przygotowanych w ramach projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy* realizowanego przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej. Opracowanie to stanowi wynik pracy interdyscyplinarnego zespołu badawczego, w którego skład weszli specjaliści m.in. z zakresu ekonomii, socjologii i nauk o wychowaniu. Sformułowane w poszczególnych rozdziałach rekomendacje dotyczą czterech następujących obszarów tematycznych:

- efektywnego kreowania kapitału ludzkiego;
- polityki społecznej i budżetowej;
- polityki przyciągania inwestycji;
- polityki przestrzennej i transportowej.

Sformułowane rekomendacje dotyczą działań ukierunkowanych na zwiększenie równomiernego rozkładu siły roboczej, zahamowania emigracji wykwalifikowanych pracowników, wypracowania efektywnych metod stymulowania napływu specjalistów o wysokich kwalifikacjach na teren Lubelszczyzny oraz działań sprzyjających adaptacji nowych pracowników na rynku pracy województwa lubelskiego.

Adresatami rozwiązań zaproponowanych w niniejszym opracowaniu są publiczne służby zatrudnienia w województwie lubelskim: Powiatowe Urzędy Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Wojewoda Lubelski, Marszałek Województwa, Starostowie. Takie postępowanie jest uzasadnione, gdyż powyższe instytucje wywierają decydujący wpływ na kształtowanie regionalnej polityki rynku pracy. Stwierdzenie to dotyczy w szczególności Marszałka Województwa i Starostów, którzy są odpowiedzialni za przygotowanie oraz wdrożenie regionalnych i lokalnych strategii oraz programów gospodarczych.

Autorzy opracowania mają nadzieję, że skuteczna implementacja przedstawionych w kolejnych rozdziałach inicjatyw przyczyni się do maksymalizacji korzyści oraz zminimalizowania zagrożeń związanych ze zjawiskiem migracji.

Rozdział 1

Rekomendacje dotyczące efektywnego kreowania kapitału ludzkiego

W poniższym rozdziale omówiono zagadnienia dotyczące efektywnego kreowania kapitału ludzkiego. Termin „kapitał ludzki” stosowany jest najczęściej w odniesieniu do zasobu wiedzy, umiejętności i kwalifikacji, którymi dysponuje każdy człowiek – lub w szerszym ujęciu – dana grupa. Duże znaczenie w efektywnym kreowaniu kapitału ludzkiego ma zdolność absorpcji, przekazywanie wiedzy, praktyczne posługiwanie się nią, umiejętność logicznego myślenia i szybkiego rozwiązywania problemów. Sytuując powyższe rozważania w kontekście rynku pracy, można uznać, że istotnym „dobrem” każdego pracownika (lub potencjalnego pracownika) jest właśnie spektrum posiadanych przez niego umiejętności, kwalifikacji i wiedzy. Wykorzystywanie ich w odpowiedni sposób stanowi podstawowy warunek osiągnięcia sukcesu przez organizację czy firmę, w której dana osoba jest zatrudniona. Wartość w postaci kapitału ludzkiego staje się zatem ważnym czynnikiem kształtującym przewagę konkurencyjną.

Na możliwość efektywnego kreowania kapitału ludzkiego mieszkańców Lubelszczyzny duży wpływ mają działania podejmowane przez Wojewodę Lubelskiego, Marszałka Województwa, Starostów, Wojewódzki Urząd Pracy i Powiatowe Urzędy Pracy. Wynika to z faktu, iż wyżej wymienione podmioty dysponują szeregiem instrumentów i prerogatyw, których odpowiednie zastosowanie może znacząco wpłynąć na poszczególne „elementy” składające się na kapitał ludzki.

Kreowanie kapitału ludzkiego jest istotne, zwłaszcza w odniesieniu do zjawiska migracji. Przykładowo – niektóre osoby, które po zakończeniu kształcenia nie mogą znaleźć pracy (lub oferowane im warunki nie są satysfakcjonujące), decydują się na wyjazd za granicę lub do innego województwa. Głównymi powodami, dla których postanawiają pracować poza miejscem zamieszkania są lepiej płatna praca oraz możliwość zdobycia większego doświadczenia i poszerzenia kwalifikacji¹. Większość mieszkańców, którzy decydują się na zatrudnienie poza Lubelszczyzną (na obszarze kraju) podejmuje pracę w przedsiębiorstwach zlokalizowanych na terenie województwa mazowieckiego². Utrzymanie tendencji polegającej na odpływie z regionu osób wykwalifikowanych i wykształconych, przy jednoczesnym braku bodźców „zapewniających” dostępność wykwalifikowanych kadr, może doprowadzić do erozji kapitału ludzkiego, a tym samym obniżyć szanse na rozwój gospodarczy województwa. Aby nie dopuścić do wspomnianej sytuacji, należy podjąć szereg działań, w których powinni wziąć udział,

¹ Dębowska O., *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków 2007.

² *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, Zarząd Województwa Lubelskiego, t. 1, Lublin 2005.

oprócz wymienionych wcześniej podmiotów, także regionalni pracodawcy znający swoje oczekiwania wobec kompetencji i umiejętności pracowników. Konieczne jest również, aby wśród mieszkańców Lubelszczyzny (zarówno pracujących, jak i bezrobotnych, którzy stanowią potencjalną kadrę pracowniczą) wykształcić indywidualne skłonności do podnoszenia poziomu umiejętności zawodowych i innych cech zapewniających zdolność przystosowania się do zmiennych potrzeb rynku pracy. Inaczej mówiąc – konieczne jest wdrożenie określonych inicjatyw, mających na celu efektywne kreowanie kapitału ludzkiego w regionie.

Niniejszy rozdział został podzielony na część teoretyczną oraz część empiryczną. Jednocześnie w jego strukturze uwzględniono raport końcowy, stanowiący podsumowanie najważniejszych wniosków w zakresie rozpatrywanej problematyki.

Podrozdział 1.1. w części teoretycznej dotyczy zagadnień związanych z pojęciem „kapitał ludzki”. W podrozdziale 1.2. scharakteryzowana została struktura ludności województwa lubelskiego. Omówiono w nim m.in. zjawisko migracji wśród mieszkańców Lubelszczyzny oraz ich mobilność przestrzenną. Podrozdział 1.3. poświęcono funkcjonującemu w regionie systemowi edukacyjno-szkoleniowemu. Ostatni podrozdział części teoretycznej – podrozdział 1.4. – dotyczy problemów i zjawisk występujących na rynku pracy w województwie lubelskim – w kontekście kreowania kapitału ludzkiego.

W części empirycznej rozdziału, oprócz opisu procedury badań zrealizowanych w ramach projektu zawartego w podrozdziale 1.5.1., uwzględniono analizę m.in. zadeklarowanej przez respondentów skłonności do migracji. Temu zagadnieniu poświęcono podrozdział 1.5.2.1. Kolejne podrozdziały empiryczne poświęcono natomiast mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody – podrozdział 1.5.2.2. – oraz zagadnieniu mobilności osób posiadających różny poziom wykształcenia, które zostało omówione w podrozdziale 1.5.2.3. Całościowe podsumowanie problematyki efektywnego kreowania kapitału ludzkiego – w kontekście procesów migracyjnych – zostało natomiast zawarte w podrozdziale 1.6., któremu nadano formę raportu końcowego.

1.1. Termin „kapitał ludzki”

Termin „kapitał ludzki” jest pojęciem oznaczającym zasób wiedzy, umiejętności oraz potencjału zawartego zarówno w każdym człowieku, jak i w społeczeństwie jako całości. Określa zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości tworzenia nowych rozwiązań. W bezpośredniej korelacji z kapitałem ludzkim pozostaje kapitał społeczny, przez który rozumie się zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami. Kapitał społeczny nie jest tylko prostą sumą kapitałów jednostek – jest także kreowany przez instytucje oraz pomnażany poprzez ich zdolność do współdziałania³.

³ *Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, s. 5.

Pojęcia kapitału ludzkiego jako pierwszy użył w XVIII wieku szkocki ekonomista Adam Smith. Jednak dopiero w latach 50. i 60. XX wieku termin ten zaczął funkcjonować jako pojęcie ekonomiczne. W tym czasie ekonomiści, tacy jak Theodore Schultz, zaczęli używać pojęcia „kapitał” w celu wyjaśnienia roli edukacji i kompetencji w generowaniu koniunktury i wzrostu gospodarczego. Ekonomiści uważali, że ludzie inwestują w swoje wykształcenie, aby stworzyć zasób umiejętności i zdolności (kapitał), które mogą przynieść długofalowe zyski. Taka inwestycja może też przynieść korzyści gospodarkom narodowym i pomóc w stymulowaniu wzrostu gospodarczego⁴.

Cechą kapitału ludzkiego są zdolności człowieka do uczenia się i ciągłego poszerzania wiedzy. Rozwój człowieka stanowi główny czynnik postępu technicznego i organizacyjnego. To człowiek bowiem odkrywa i stosuje nowe narzędzia pracy oraz tworzy nowe systemy organizacji pracy. Kapitał ludzki razem z kapitałem strukturalnym⁵ tworzą kapitał intelektualny⁶. Pojęcie kapitału ludzkiego oprócz wiedzy i umiejętności jednostek obejmuje swoim zakresem również zdolność do sprawnego wykonania zadań w różnych, często dość nietypowych, sytuacjach. Kapitał ludzki to także kultura organizacji, kompetencje, wartości oraz relacje międzyludzkie. Kompetencje to wiedza i posiadane zdolności, służące do wykorzystania kapitału. Relacje to zdolność i umiejętność dzielenia się zdobytą wiedzą, zaś wartości – koncepcje wyróżniające jednostkę lub grupę. Czynniki tworzące kapitał ludzki wpływają na wybór narzędzi oraz efekty działań poprzez określanie, czy dane działanie jest właściwe, czy też nie⁷.

Najważniejszą cechą kapitału ludzkiego jest jego nierozzerwalny związek z ludźmi. Nie jest możliwe oddzielenie człowieka od jego kapitału. Kolejną właściwością kapitału ludzkiego jest jego unikalność i wielowymiarowość. Wielowymiarowość ujawnia się na wielu płaszczyznach takich jak: osobniczy kapitał intelektualny⁸, osobniczy kapitał fizyczny i genetyczny⁹. Pod pojęciem „osobniczy kapitał intelektualny” kryje się potencjał doświadczenia, edukacji oraz zasobów innego rodzaju. Można wyróżnić trzy rodzaje zasobów, które decydują o konkurencyjności jednostki w zbiorowości¹⁰:

⁴ Keeley B., *Human Capital: How what you know shapes your life*, OECD, Paris 2007 oraz *Podsumowanie w języku polskim: Kapitał ludzki: w jaki sposób wiedza kształtuje Twoje życie*, www.oecd.org/dataoecd/29/6/38435854.pdf, s. 2 [data dostępu: 29.06.2010].

⁵ Kapitał strukturalny – wiedza, która została zdobyta i stała się częścią różnorodnych procesów i kultury danej firmy. Do kapitału strukturalnego zaliczamy wszystkie patenty, znaki handlowe oraz praktyki stosowane w firmie. Zob. *Kreacja indywidualnego kapitału ludzkiego a samodoskonalenie*, Fundacja Edukacji Europejskiej, Wałbrzych 2006, s. 4.

⁶ Kapitał intelektualny – wiedza, doświadczenie, technologie organizacyjne, stosunki z klientami i umiejętności zawodowe. Jest to wiedza, która może być zamieniona na wartość. Zob. *Kreacja indywidualnego kapitału...*, s. 3.

⁷ Ibidem, s. 2–3, 5.

⁸ Osobniczy kapitał intelektualny to potencjał doświadczenia czy edukacji, którymi dysponuje człowiek. Zob. Gagacka M., *Kapitał ludzki i społeczny a innowacyjność mikroprzedsiębiorstw*, www.institut.info/IIIkonf/referaty/3c/Maria_Gagacka_UJ_SGH.pdf, s. 3–4 [data dostępu: 29.06.2010].

⁹ Osobniczy kapitał fizyczny i genetyczny to między innymi takie zasoby jak: zdrowie, inteligencja czy talenty jednostkowe. Ibidem, s. 3–4.

¹⁰ Trzy rodzaje zasobów zostały wyodrębnione przez prof. Annę Gizę-Poleszczuk. Ibidem, s. 3–4.

- demograficzne – wiek, faza cyklu życiowego, stan zdrowia jednostki,
- kulturowe – wykształcenie, zawód, znajomość języków obcych, ogólna kompetencja kulturowa,
- psychologiczne – odporność na stres, wiara we własne siły, poczucie własnej wartości.

W ramach procesu uczenia się istnieje możliwość nie tylko zdobywania kapitału ludzkiego, ale – w przypadku złego zarządzania zasobami ludzkimi – również jego utrata. Jednostka sama kreuje własny kapitał intelektualny, a co za tym idzie także kapitał ludzki. Osiągnięcia jednostki w tym zakresie zależą od stopnia jej dojrzałości zarówno innowacyjnej, jak i ekonomicznej. Jednostka, dysponując umiejętnościami takimi jak dostrzeganie różnorodnych zjawisk, które mogą mieć wpływ na jej sytuację, kojarzenie tych zjawisk z poznanymi wzorcami w oparciu o posiadany już zasób wiedzy, dostrzeganie możliwości i konieczności działania oraz zdobywanie dostępu do różnorodnych zasobów i ich uruchamianie, sama tworzy swój własny kapitał¹¹.

Kapitał ludzki i umiejętność jego wykorzystania pozytywnie wpływają na rozwój społeczno-gospodarczy, co przejawia się we wzroście innowacyjności i konkurencyjności gospodarek i społeczeństw, przemianach instytucjonalnych oraz modernizacji struktur społeczno-gospodarczych, kształtowaniu się nowoczesnej infrastruktury technicznej, organizacyjnej, informatycznej i socjalnej oraz rozpowszechnieniu nowoczesnych wzorców konsumpcji, podniesieniu jakości życia, promocji etyki pracy i efektywności. Najistotniejszą z punktu widzenia konkurencyjności cechą kapitału ludzkiego, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym, jest jego zdolność do powiększania poprzez inwestycje w człowieka¹².

Według Stefana Kwiatkowskiego, posiadanie wiedzy teoretycznej oraz wiedzy praktycznej o tym, jak powinno się funkcjonować w nowoczesnym społeczeństwie, które nasycone jest wiedzą, stanowi najlepszy sposób wykorzystania potencjału rozwoju, w jaki natura wyposażyla ludzkość. Dzięki temu istnieje możliwość sprostania wymagom kreowania gospodarki wiedzy poprzez najwyższej jakości kapitał ludzki¹³.

Podsumowując, umiejętne wykorzystanie kapitału ludzkiego pracowników stanowi jeden z podstawowych warunków osiągnięcia sukcesu przez przedsiębiorstwo – a w szerszej perspektywie – przekłada się na wzrost atrakcyjności inwestycyjnej regionu. Proces efektywnego kreowania kapitału ludzkiego mieszkańców powinien stanowić jeden z głównych mechanizmów rozwoju społeczno-gospodarczego Lubelszczyzny.

¹¹ Ibidem, s. 4.

¹² Ibidem, s. 4–5.

¹³ Witczak-Roszkowska D., Gąsiorowska E., *Rola kapitału ludzkiego w kreowaniu gospodarki wiedzy* [w:] Pangsy-Kania S., Szczodrowski G. (red.), *Polska gospodarka w UE. Innowacyjność, konkurencyjność, nowe wyzwania*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2005, s. 11.

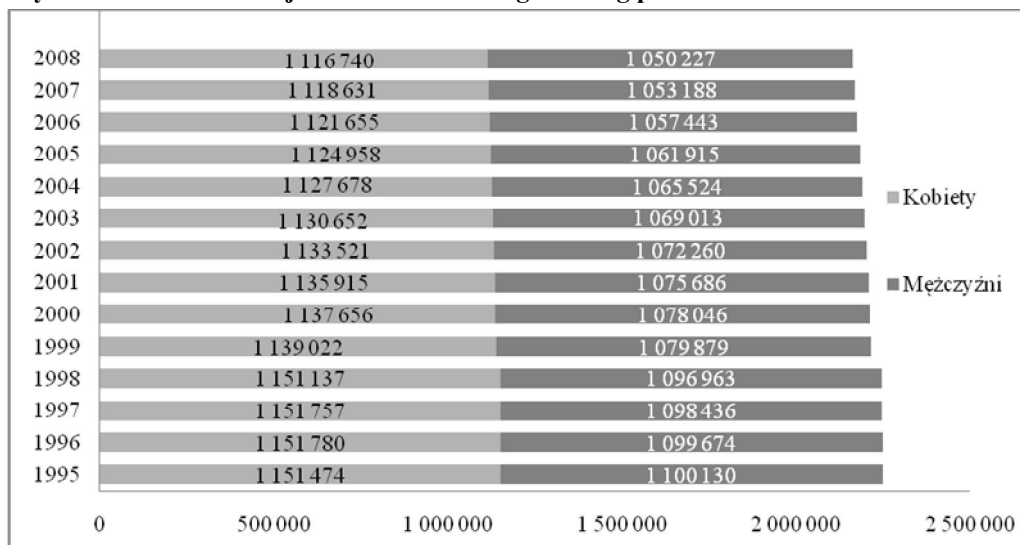
1.2. Charakterystyka ludności województwa lubelskiego

1.2.1. Obszar, struktura ludności

Województwo lubelskie położone jest we wschodniej części Polski. Obejmuje obszar ponad 25 000 km². Region ten jest jednym z największych w kraju – zajmuje trzecią pozycję pod względem powierzchni, ale jednocześnie jest najsłabiej zaludnionym i zurbanizowanym województwem w Polsce. Województwo graniczy od wschodu z Białorusią i Ukrainą, od południa – z województwem podkarpackim, od zachodu – z województwem świętokrzyskim, a od północnego zachodu – z województwem mazowieckim. W ustalonym podziale kraju na jednostki terytorialne, zgodnie z wymogami statystyki regionalnej Unii Europejskiej, w województwie lubelskim wydzielono 4 podregiony: biański, puławski, chełmsko-zamojski i lubelski.

Województwo lubelskie pod koniec 2008 roku zamieszkiwało 2 161 832 mieszkańców, co stanowiło 5,7% ludności kraju. W okresie od 1995 roku do 2008 roku ludność województwa zmniejszyła się o ponad 3,5%, z czego liczba kobiet spadała wolniej (o 2,9%) niż liczba mężczyzn (o 4,5%)¹⁴. Strukturę ludności według płci w województwie lubelskim przedstawia wykres 1.1.

Wykres 1.1. Ludność województwa lubelskiego według płci w latach 1999–2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

W 2008 roku na 100 mężczyzn przypadało 106 kobiet. Gęstość zaludnienia w województwie była stosunkowo niewielka i pod koniec 2008 roku wynosiła 86 osób

¹⁴ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie [dalej: US w Lublinie] oraz Banku Danych Regionalnych [dalej: BDR], Główny Urząd Statystyczny [dalej: GUS].

na 1 km² (w Polsce – 122 osoby/1 km²). Największą gęstością zaludnienia charakteryzowały się: stolica województwa – m. Lublin oraz gminy ją otaczające. W 2008 roku w miastach województwa lubelskiego zamieszkiwało 46,5% ogółu ludności całego województwa. Wartość tego wskaźnika była niższa o 15% od wartości tego wskaźnika dla kraju¹⁵.

Na przestrzeni 8 lat, od 2000 do 2008 roku liczba mieszkańców terenów wiejskich wzrosła o ponad 12% (z 1 028 876 do 1 155 800), natomiast liczba mieszkańców terenów miejskich zmniejszyła się o ponad 2% (z 1 028 876 do 1 006 032). Tendencję wzrostową wykazał wskaźnik urodzeń żywych, który zwiększył się w 2008 roku o ponad 5% w stosunku do 2007 roku. W 2008 roku odnotowano 23 428 zgonów (w tym 148 zgonów niemowląt). Fakt ten sprawił, że w województwie lubelskim na koniec 2008 roku odnotowano ujemny przyrost naturalny (1,8%)¹⁶.

W latach 2000–2008 w strukturze wieku uwidocznił się wzrost udziału grup w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym oraz spadek udziału grupy w wieku przedprodukcyjnym. W 2008 roku ludność w wieku produkcyjnym wynosiła w regionie 62,9% (Polska – 64,5%). Wzrost ludności w wieku produkcyjnym następował, tak jak w całym kraju, na skutek wkraczania w tę grupę wiekową dzieci i młodzieży pochodzących z wyżu demograficznego z początku lat 80. XX wieku.

W 2008 roku przeciętny miesięczny dochód na jedną osobę w regionie wyniósł 880,62 zł netto, co na tle kraju stanowiło 84% przeciętnego dochodu przypadającego na jedną osobę. Na przestrzeni 8 lat, od 2000 roku do 2008 roku, przeciętne wynagrodzenie brutto w województwie lubelskim wzrosło o 55% (z 1678,50 zł do 2603,71 zł). Szybciej rosły wynagrodzenia pracowników zatrudnionych w sektorze publicznym, przeciętnie o ponad 66% (z 1859,78 zł do 3098,55 zł), niż w sektorze prywatnym, przeciętnie o 51% (z 1456,12 zł do 2205,10 zł)¹⁷.

1.2.2. Migracje

Województwo lubelskie obok województw podkarpackiego i świętokrzyskiego należy do obszarów o najwyższym wskaźniku migracji w kraju (w 2008 roku saldo migracji wyniosło –4433 osób). W porównaniu z rokiem 2007, kiedy to saldo migracji ogółem w województwie osiągnęło wskaźnik –5751 osób, nastąpił wzrost o 1318 osób. Na przestrzeni tego okresu zmniejszyła się przede wszystkim liczba kobiet opuszczających Lubelszczyznę bądź zmieniających miejsce zamieszkania w województwie. W latach 2005–2008 zmniejszyło się saldo migracji wśród mężczyzn o 721 osób (z 3909 do 3188); w tym samym czasie saldo migracji wśród kobiet zmniejszyło się o 1406 osób (z 3353 do 1947). W 2008 roku w województwie lubelskim osiedliło się bądź zmieniło miejsce zamieszkania 20 711 osób. Wśród tej grupy

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

jedynie 524 osoby pochodziły z zagranicy. Większość osób w województwie lubelskim osiedliła się na terenach wiejskich (59% wszystkich osób napływających). Spośród osób, które zamieszkały w województwie lubelskim, 3491 pochodziło z innego województwa, głównie z województwa mazowieckiego (32%) i województwa podkarpackiego (14%). W tym samym roku nastąpił odpływ 25 144 osób, z czego 839 osób zdecydowało się zamieszkać za granicą. 31% osób zmieniających miejsce zameldowania zdecydowało się zamieszkać w innym województwie (z czego 57,6% osiedliło się na terenach miejskich). Najczęściej osoby, które opuściły województwo lubelskie, zdecydowały się zamieszkać w województwie mazowieckim (52,6%), podkarpackim (7,5%) oraz małopolskim (7%). Wśród 839 osób, które wyjechały za granicę, większość osiedliła się w innych krajach europejskich (84%). Ponad 15% osób wyjeżdżających z województwa lubelskiego za granicę wybrała kraje położone w Ameryce Północnej i Środkowej. Wśród osób wyjeżdżających przeważali mężczyźni (63%). Przyczyną wyboru kierunku migracji, głównie do krajów europejskich, jest łatwość przemieszczania się obywateli krajów należących do Unii Europejskiej, otwarty rynek pracy dla obywateli Polski oraz bliskość tych państw, co wiąże się z tańszymi cenami biletów. 524 osoby zameldowane na terenie województwa w 2008 roku pochodziły z zagranicy. 86% osób przed przyjazdem do Polski zamieszkiwało kraje europejskie, a 12% – kraje Ameryki Północnej i Środkowej¹⁸. Migracje społeczne zależne są od trendów gospodarczych. Wyjazdy związane z poszukiwaniem pracy, zazwyczaj ze wsi do miast, uzupełniają ruchy migracyjne z miasta na wieś związane z utratą pracy, a także z przemieszczaniem się na obszary podmiejskie.

Na skutek wyjazdów osób ze średnim i wyższym wykształceniem do pracy w przedsiębiorstwach zlokalizowanych za granicą lub w innym województwie wzrasta drenaż kapitału kadr, co w przyszłości może spowodować zahamowanie rozwoju gospodarczego regionu. Z drugiej jednak strony praca za granicą czy w innym województwie staje się także szansą na zdobycie doświadczenia zawodowego, doskonalenie swoich umiejętności oraz poznanie innych warunków pracy. Wszystkie powyższe czynniki wpływają na wzrost kapitału ludzkiego osób wyjeżdżających, co może w przyszłości zostać wykorzystane przez lubelskich pracodawców po powrocie emigrantów na regionalny rynek pracy. Dla osób młodych wyjazd za granicę jest również szansą na poznanie innej kultury, obyczajów w niej panujących, nowych ludzi oraz poznanie i praktyczne doskonalenie języka obcego. Brak znajomości języka obcego, w tym przede wszystkim języka angielskiego, często jest przeszkodą dla osób, które chcą wyjechać, ale z powodu braku umiejętności posługiwania się językiem zostają w Polsce. Krótkotrwały wyjazd za granicę osób niemogących znaleźć pracy na regionalnym rynku staje się szansą na zdobycie i uzupełnienie swoich kwalifikacji, które po powrocie staną się dodatkowym atutem w poszukiwaniu zatrudnienia na rynku regionalnym. Wyjazd w poszukiwaniu pracy za granicę i do innych województw związany jest z przedłużającym się okresem transformacji gospodarczej w województwie lubel-

¹⁸ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

skim, w którym nie ma jeszcze wystarczającej liczby wolnych miejsc pracy przeznaczonych dla osób wykwalifikowanych. Jednocześnie rozpoczęte procesy rozwoju gospodarczego województwa stają się szansą na to, aby osoby posiadające kompetencje w danym zawodzie nie musiały opuszczać Lubelszczyzny, a osoby, które zdobyły doświadczenie na zagranicznym rynku pracy, mogły wrócić i wykorzystać nabyty kapitał, pracując w przedsiębiorstwach zlokalizowanych poza województwem. Pracodawcy, którym zależy na skłonieniu osób pracujących za granicą do powrotu do kraju, powinni zapewnić powracającym przede wszystkim właściwe warunki pracy. Osoby znające pracę w firmach zagranicznych wiedzą, że komfort pracy w tych przedsiębiorstwach jest lepszy od tego, który mogą zagwarantować krajowi pracodawcy. Jednak należy zwrócić uwagę, że liczba osób pracująca w warunkach zagrożenia związanego ze środowiskiem pracy, uciążliwością pracy i czynnikami mechanicznymi w województwie lubelskim spada z roku na rok. W 2008 roku w warunkach ciężkich zatrudnionych było 19 827 osób, co oznacza, że w porównaniu z 2005 rokiem liczba ta spadła o 12%¹⁹. **W celu pozyskania osób pracujących poza granicami województwa rekomendowane jest, aby lubelscy pracodawcy budowali na zewnątrz pozytywny wizerunek swojego przedsiębiorstwa, oferując potencjalnym pracownikom możliwość uzyskania bezpłatnie dodatkowych kwalifikacji czy świadczeń pracowniczych w postaci ubezpieczenia zdrowotnego czy zniżek na bilety do instytucji kulturalnych i sportowych działających na terenie województwa. Informacje dotyczące dodatkowych świadczeń proponowanych przez pracodawców powinny być upowszechniane wśród osób pracujących poza województwem, m.in. przy współpracy ze środowiskami polonijnymi np. na ich stronach internetowych czy w polskich gazetach wydawanych za granicą.**

Dla wielu młodych osób wyjazd w celach zarobkowych traktowany jest jako rozwiązanie przejściowe. Wyjeżdżają średnio na rok, dwa lub trzy, aby zgromadzić środki na lepszy start w Polsce. Wielu młodych ludzi wyjeżdża za granicę, ponieważ czasem jest tam łatwiej zdobyć doświadczenie niż w Polsce. Coraz więcej osób decyduje się jednak na powrót z zagranicy²⁰. Sytuacja ta staje się szansą dla regionalnego rynku pracy, na który napłyną osoby posiadające doświadczenie i kwalifikacje nabyte w zagranicznych firmach. **W celu wykorzystania doświadczenia i zdobytych kwalifikacji przez osoby powracające na regionalny rynek pracy rekomendowane jest utworzenie banku ofert stworzonych przez emigrantów z uwzględnieniem ich ścieżki zawodowej odbytej za granicą i dokładnym opisem wykonywanych prac.** Bazę osób powracających z zagranicy mógłby przygotować Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie. Bazę można byłoby zamieścić na stronie internetowej urzędu, gdzie emigranci w prosty sposób dodawaliby swoje oferty, a pracodawcy mogli je przeglądać oraz dodawać swoje oferty dotyczące posiadanych wolnych miejsc pracy. Pracownicy Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie byłiby także odpowiedzialni za promocję

¹⁹ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

²⁰ Dębowska O., op.cit., s. 20.

banku ofert wśród lubelskich przedsiębiorców. Jednym z elementów promocji mogłaby być ulotka informacyjna o funkcjonowaniu takiego banku wysłana do pracodawców prowadzących swoją działalność na terenie województwa lubelskiego.

Województwo lubelskie musi również zmierzyć się z falą nielegalnych emigrantów napływających przez granice z Ukrainą czy Białorusią. Zazwyczaj są to osoby pochodzące z Chin, Pakistanu, Wietnamu, Indii, Afganistanu oraz obywatele Federacji Rosyjskiej narodowości czeczeńskiej. Niektórzy traktują Polskę jako przystanek na drodze do zachodnich państw Unii Europejskiej²¹, jednak część z nich chce ubiegać się o status uchodźcy na terenie Polski. Sytuacja, z jaką mają do czynienia władze województwa lubelskiego, sprawia, że muszą one na swoim obszarze stworzyć zaplecze w postaci miejsc dla osób ubiegających się o status uchodźcy. W województwie lubelskim istnieje sześć ośrodków dla uchodźców. W 2009 roku o status uchodźcy w Polsce ubiegało się 10 018 osób, głównie z Rosji (5258 osób) i Gruzji (4145 osób), z czego jedynie 1,3% otrzymało status uchodźcy²². Osoby ubiegające się o status uchodźcy na czas trwania tej procedury objęte są ochroną państwa polskiego. Często formalności związane z nadaniem statusu trwają bardzo długo. Dzieci uchodźców w tym czasie mają możliwość kontynuowania nauki, wszyscy imigranci mają zapewnione wyżywienie, opiekę medyczną oraz zakwaterowanie w ośrodku dla uchodźców. Ośrodki te często są przepełnione (na jeden ośrodek w Polsce w 2009 roku przypadało średnio 527 osób), co sprawia, że nie wszystkie problemy zgłaszane przez cudzoziemców zostaną w krótkim czasie przez pracowników ośrodków rozwiązane. Uchodźcy mogą przebywać w ośrodku tylko na czas trwania procedury przyznającej lub odmawiającej statusu uchodźcy. Liczba osób, która dostaje status uchodźcy, nie jest duża, ale państwo polskie powinno zapewnić im możliwość jak najlepszej adaptacji do warunków panujących w lokalnych społecznościach. Niestety napływ nielegalnych emigrantów wiąże się również z mniejszą ilością miejsc pracy dla mieszkańców województwa w zajęciach prostych, niewymagających wysokich kwalifikacji. Spowodowane jest to faktem, że osoby napływające na lubelski rynek pracy zza wschodniej granicy są tańszą siłą roboczą oraz mają niskie kwalifikacje. Osobom tym powinna zostać zapewniona możliwość uzyskania odpowiednich kwalifikacji i umiejętności, dzięki którym mogłyby one wejść na rynek pracy. **Wobec powyższego rekomenduje się organizowanie nauki języka polskiego oraz zajęć z kultury i wiedzy obywatelskiej dla uchodźców. Ważne jest również podnoszenie świadomości społecznej mieszkańców województwa lubelskiego. Głównie związane jest to ze wsparciem metodycznym kadry szkół przyjmujących dzieci uchodźców. Osoby, które otrzymały status uchodźcy, powinny być wspierane przez wolontariuszy, towarzyszących im w kontaktach z urzędami, podczas wizyty u lekarza czy pomagających w opiece nad dziećmi. Rekomendowane jest również stworzenie w woje-**

²¹ *Strategia Rozwoju Województwa...*, op.cit, s. 133.

²² Opracowane na podstawie danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców, <http://www.udsc.gov.pl/Strona,Glowna,1.html>, [data dostępu: 06.07.2010].

wództwie Domu dla Uchodźców, w którym osoby potrzebujące pomocy mogłyby skorzystać z pomocy prawnika, tłumacza czy doradcy zawodowego. Dom ten byłby także miejscem spotkań, nauki języka polskiego i doskonalenia zawodowego oraz służył wspólnej integracji. Można byłoby tam również organizować gry, zajęcia artystyczne czy wydarzenia sportowe dla dzieci i młodzieży pochodzących z rodzin, których członkowie posiadają status uchodźcy. Wszystkie inicjatywy związane z adaptacją osób ze statusem uchodźcy na terenie Polski mogą zostać sfinansowane z Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich 2007–2013, Europejskiego Funduszu Uchodźcy oraz programu *Solidarność i zarządzanie przepływami migracyjnymi*²³. Koordynacją pomocy dla osób posiadających status uchodźcy powinien zajmować się Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie oraz dyrektor nowo utworzonego domu dla uchodźców. Stworzenie miejsc, w których osoby posiadające status uchodźcy mogłyby uzyskać niezbędną pomoc, staje się dla władz samorządowych również szansą na utworzenie nowych miejsc pracy dla mieszkańców województwa lubelskiego posiadających wykształcenie humanistyczne (np. pedagogów, psychologów, tłumaczy czy doradców zawodowych).

1.2.3. Mobilność przestrzenna

Od 1989 roku wzrasta mobilność przestrzenna ludności zarówno województwa lubelskiego, jak i całego kraju. Sytuacja na rynku pracy sprawiła, że coraz częściej osoby zamieszkujące mniej rozwinięte pod względem gospodarczym tereny Lubelszczyzny decydowały się na podjęcie pracy w innych regionach Polski, a po 2004 roku również w krajach Unii Europejskiej. W województwie lubelskim na wyjazdy za granicę częściej decydowały się osoby posiadające wykształcenie średnie i wyższe²⁴.

Osoby pracujące w województwie lubelskim charakteryzują się względnie wysoką mobilnością w dojazdach do pracy²⁵. Fakt ten świadczy przede wszystkim o braku wolnych miejsc pracy na lokalnym rynku dla osób posiadających różne kwalifikacje. Sytuacja ta wiąże się z wyjazdami do pracy poza miejsce zamieszkania. Wysoka mobilność na pewno zwiększa szansę danej osoby na znalezienie satysfakcjonującej pracy. Na wysoką mobilność mieszkańców Lubelszczyzny wskazują dane przedstawione na wykresie 1.2., na którym liczba osób wyjeżdżających do pracy w regionie została porównana z liczbą osób wyjeżdżających do pracy w wo-

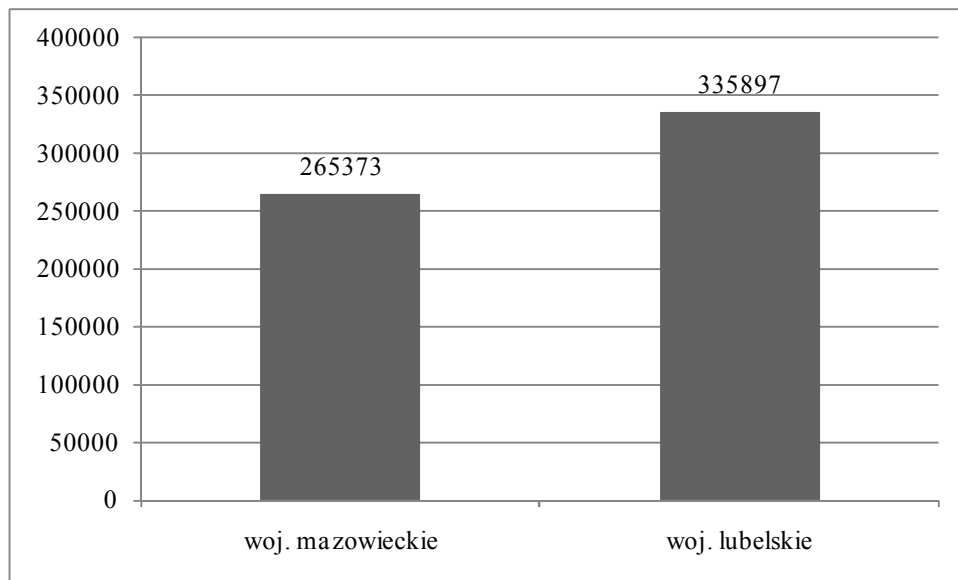
²³ Program *Solidarność i zarządzanie przepływami migracyjnymi* składa się z 4 funduszy: Europejskiego Funduszu Powrotu Imigrantów, Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich, Funduszu Granic Zewnętrznych oraz Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców.

²⁴ *Raport z badań ankietowych przeprowadzonych wśród pracujących za granicą*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie [dalej: WUP w Lublinie], Lublin 2007. Badania ankietowe przeprowadzone przez WUP w Lublinie wśród osób wyjeżdżających za granicę w celach zarobkowych w okresie od września 2006 roku do marca 2007 roku na grupie 148 osób.

²⁵ Ibidem.

jewództwie mazowieckim, które jest głównym kierunkiem migracji ludności województwa lubelskiego.

Wykres 1.2. Liczba osób wyjeżdżających do pracy w województwach: lubelskim i mazowieckim w 2006 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Podjęcie decyzji o poszukiwaniu pracy poza miejscem zamieszkania w znacznym stopniu uzależnione jest od stanu infrastruktury drogowej. Ogromną szansą na rozwój infrastruktury komunikacyjnej pomiędzy poszczególnymi regionami i województwami ościennymi jest budowa dróg ekspresowych wraz z planowaną autostradą A2²⁶. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby władze województwa stworzyły możliwość funkcjonowania na regionalnym rynku większej liczby połączeń kolejowych, autobusowych pomiędzy poszczególnymi większymi miastami województwa lubelskiego, np. pomiędzy Lublinem a Biłgorajem, Włodawą czy Białą Podlaską²⁷, gdyż w ten sposób można wykorzystać wysoki poziom mobilności mieszkańców regionu. Dzięki temu osoby niemogące znaleźć pracy na lokalnym rynku będą w stanie dojeżdżać do niej, niekoniecznie wyjeżdżając za granicę.** Większa ilość firm realizujących transport zbiorowy mieszkańców województwa sprawi, że istniejąca pomiędzy nimi konkurencja przyczyni się do zmniejszenia cen biletów na danych trasach. Dzięki temu dojazd do pracy będzie pochłaniał mniejszą część rodzinnego budżetu.

²⁶ *Strategia Rozwoju Województwa...*, op.cit, s. 183–184.

²⁷ Pomiędzy Lublinem a Białą Podlaską funkcjonuje tylko jedno bezpośrednie połączenie kolejowe, a połączenie autobusowe pomiędzy tymi miastami obejmuje jedynie cztery kursy (ostatni odjeżdża z Lublina o godzinie 15.00). Pomiędzy Lublinem a Biłgorajem istnieje jedynie połączenie autobusowe i obejmuje 7 kursów w ciągu dnia.

W 2008 roku w województwie lubelskim na 100 km² dróg przypadało 74,9 km dróg o twardej nawierzchni (w Polsce 83,5 km), a na 100 km² linii kolejowych przypadało 4,1 km linii normalnotorowych (w Polsce ten wskaźnik wyniósł 6,5 km)²⁸. Wskaźniki te pokazują, że gęstość linii kolejowych i dróg w województwie lubelskim jest znacznie mniejsza niż średnia w całej Polsce. Dzięki wykorzystaniu środków unijnych istnieje możliwość polepszenia infrastruktury drogowej – budowy dróg czy sieci kolejowych (PO RPW, Priorytet II – Wojewódzkie ośrodki wzrostu, Priorytet III – Infrastruktura transportowa). Sejmik Województwa Lubelskiego w lipcu 2002 roku uchwalił *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*, w którym przedstawił zarys budowy nowych linii kolejowych i drogowych. Głównym celem dokumentu jest zagospodarowanie przestrzenne obszaru województwa lubelskiego w zakresie infrastruktury transportowej oraz stworzenie zrównoważonego pod względem technicznym, przestrzennym, gospodarczym, społecznym i środowiskowym systemu transportowego. Równorzędnym procesem budowy optymalnego modelu sieci transportowej wewnątrz regionu jest proces integracji systemu regionalnego z innymi regionami kraju, Unią Europejską oraz krajami Europy Wschodniej²⁹. W Planie Zagospodarowania Przestrzennego pominięto inwestycje związane z poprawą infrastruktury działającej wokół stacji kolejowych czy autobusowych. Poprawa infrastruktury komunikacyjnej województwa lubelskiego wpływa na zwiększenie możliwości mieszkańców do kontynuowania nauki i poszukiwania pracy w różnych częściach województwa, do których do tej pory mieli utrudniony dostęp. **Rekomenduje się, aby w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego uwzględniono budowę i modernizację parkingów, przystanków kolejowych i autobusowych, w pierwszej kolejności tych, które zostaną wskazane przez burmistrzów miast czy wójtów jako te, z których korzysta największa liczba osób. Należy również pamiętać o budowie i modernizacji przystanków zlokalizowanych w miejscach, gdzie znaczna część pasażerów przesiada się w inny środek komunikacji, co często wiąże się z dłuższym czasem spędzonym w oczekiwaniu na transport w tym miejscu.** Dla osób korzystających z różnych środków transportu w dojeździe do pracy ważne są również ułatwienia związane z ujednoczeniem systemu opłat za transport zbiorowy w Lublinie i na terenach go otaczających, co w znaczący sposób przyczyni się do skrócenia czasu związanego z zakupem biletów na poszczególne środki transportu oraz wpłynie na ich cenę. **Dlatego rekomenduje się, aby powstał wspólny bilet dla komunikacji miejskiej i podmiejskiej, obejmujący również podmiejskie linie kolejowe.** Podobny wspólny bilet funkcjonuje na terenie Warszawy i gminach ościennych oraz w Trójmieście (bilet metropolitarny).

²⁸ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

²⁹ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, Tom 2: Kierunki polityki przestrzennej*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2002.

1.3. System edukacyjno-szkoleniowy w województwie lubelskim

1.3.1. Szkolnictwo podstawowe i gimnazjalne

Edukacja to proces zdobywania wiedzy zarówno w szkole, jak i poza nią oraz proces wychowywania ludzi od najmłodszych lat. Podobnie jak ma to miejsce w skali całego kraju, struktura wiekowa ludności województwa lubelskiego w ostatnich latach wyraźnie się zmieniła, wywołując przemiany w systemie edukacji.

W roku szkolnym 2008/2009 w województwie lubelskim funkcjonowało 1088 szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży, w tym również szkół specjalnych (7,7% ogółu wszystkich szkół podstawowych w skali kraju), do których uczęszczało 136 652 uczniów (6% ogółu uczniów w Polsce). Z kolei szkoły podstawowe na terenach wiejskich stanowiły 83,8% wszystkich szkół podstawowych w województwie. W porównaniu z rokiem szkolnym 2005/2006 liczba szkół podstawowych w województwie lubelskim spadła o 6% (spadek w kraju o 3,5%), natomiast liczba uczniów spadła o 12,5% (spadek w kraju o 11,8%). W województwie lubelskim na jedną placówkę przypadało mniej uczniów niż w całym kraju (w województwie – 126 dzieci, w kraju – 163 dzieci). Lepsze warunki do nauki posiadały dzieci z województwa lubelskiego również pod względem liczby dzieci przypadających na jedno pomieszczenie szkolne (w województwie – 12 dzieci, w kraju – 13). Zmiany w liczbie dzieci i placówek oświatowych nie ominęły także szkół gimnazjalnych. W roku szkolnym 2008/2009 w województwie lubelskim istniały 464 gimnazja, co stanowiło 6,4% wszystkich szkół gimnazjalnych w Polsce. W porównaniu z rokiem szkolnym 2005/2006 liczba gimnazjów w województwie wzrosła o prawie 3% (w kraju wzrost ten wyniósł 2,5%). Na terenach wiejskich w roku szkolnym 2008/2009 zlokalizowanych było 66% wszystkich gimnazjów województwa lubelskiego. Na przestrzeni 3 lat liczba dzieci i młodzieży uczęszczających do szkół gimnazjalnych spadła o 15% i w roku szkolnym 2008/2009 wyniosła 83 039 uczniów. W kraju liczba osób uczących się w gimnazjum zmalała w rozpatrywanym okresie o 13,5%. Wzrost liczby gimnazjów oraz spadek liczby uczących się w nich osób sprawiły, że poprawiły się warunki lokalowe. W roku szkolnym 2005/2006 na jedną szkołę gimnazjalną przypadało 217 uczniów (– 227 uczniów w kraju). W ciągu 3 lat sytuacja ta uległa poprawie i w roku szkolnym 2008/2009 liczba uczniów przypadająca na jedną szkołę wyniosła 184 uczniów (przy średniej krajowej 192 osoby na szkołę). Na jedno pomieszczenie w szkole gimnazjalnej w województwie lubelskim przypadało 17 osób, a w roku szkolnym 2005/2006 były to 23 osoby. W skali kraju na jedno pomieszczenie w roku szkolnym 2008/2009 przypadało 16 uczniów³⁰. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby dzięki mniejszej liczbie dzieci uczęszczającej do lubelskich szkół podstawowych i gimnazjalnych dyrekcja przeznaczyła sale dydaktyczne na zorganizowanie dodatkowych zajęć z przedmiotów, na które zapotrzebowanie zgłaszają nauczyciele oraz po-**

³⁰ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

szczególni uczniowie. W ten sposób uczniowie mający kłopoty z nauką mogliby dzięki zajęciom pozalekcyjnym uzupełnić swoją wiedzę. Na dodatkowych lekcjach czas byłby także poświęcany uczniom zdolniejszym, których można byłoby przygotowywać do konkursów i olimpiad przedmiotowych. Lubelskie placówki oświatowe środki na realizację dodatkowych zajęć pozalekcyjnych mogłyby pozyskać z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z Poddziałania 9.1.2 – Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszenie różnic w jakości usług edukacyjnych.

Rozwój kapitału ludzkiego następuje już na najniższym szczeblu edukacji, w szkole podstawowej i gimnazjalnej. Zadaniem szkoły jest przede wszystkim wspieranie pełnego rozwoju potencjału posiadanego przez każdego ucznia. Kadra pedagogiczna powinna tworzyć uczniom możliwości pozwalające na uruchomienie ukrytych zasobów oraz wzmocnienie posiadanych przez uczniów wartości dzięki stosowaniu odpowiednio dobranych działań, metod i technik³¹. W tym celu rekomenduje się, aby lubelskie szkoły współpracowały z organizacjami społecznymi działającymi w województwie. Często organizacje te przeprowadzają konkursy wspierające przedsiębiorczość wśród dzieci i młodzieży. Jednym z działań realizowanym przez instytucje wspierające przedsiębiorczość w regionie powinien być odbywający się cyklicznie konkurs *Młody, lubelski przedsiębiorca*. Konkurs przy współudziale starostw mogłaby zorganizować Fundacja Puławskie Centrum Przedsiębiorczości czy Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny. W konkursie wzięliby udział uczniowie lubelskich szkół gimnazjalnych. Głównym celem konkursu powinno być promowanie wśród młodzieży gimnazjalnej idei przedsiębiorczości, a także aktywnej postawy do życia, inicjatyw w działaniu oraz kreatywności. Konkurs mógłby polegać na przygotowaniu przez grupę uczniów projektu mikroprzedsiębiorstwa. Szkoły biorące udział w konkursie mogłyby liczyć na dodatkowe zajęcia prowadzone przez pracowników organizacji pozarządowych, które miałyby na celu przybliżenie uczestnikom wiedzy z zakresu ekonomii czy procesów gospodarczych.

1.3.2. Szkolnictwo ponadgimnazjalne

Kształcenie na poziomie ponadgimnazjalnym dla młodzieży z województwa lubelskiego w roku szkolnym 2008/2009 odbywało się w 522 placówkach (bez szkół specjalnych), w tym w 171 liceach ogólnokształcących, 60 liceach profilowanych, 95 zasadniczych szkołach zawodowych, 16 szkołach artystycznych dających uprawnienia zawodowe oraz 180 szkołach średnich technicznych. Na przestrzeni 3 lat od 2005 roku liczba liceów ogólnokształcących zmniejszyła się o 6, o 43 zmniejszyła się

³¹ Wiktorzak A., *Budowa kapitału ludzkiego i społecznego na przykładzie szkoły ponadgimnazjalnej*, referat wygłoszony na XIV Krajowej Konferencji Diagnostyki Edukacyjnej, Opole 2008, www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XIV_KDE/wiktorzak.pdf [data dostępu: 08.07.2010].

liczba liceów profilowanych, wzrosła za to o 8 liczba zasadniczych szkół zawodowych³². Liczba uczniów pobierających naukę w liceach ogólnokształcących w roku szkolnym 2008/2009 spadła w porównaniu z rokiem szkolnym 2007/2008 o 4,4%; w tym samym okresie liczba uczniów w liceach profilowanych spadła aż o 58%. Zasadnicze szkoły zawodowe w analogicznym okresie odnotowały 10-procentowy wzrost liczby uczniów³³. W lubelskich szkołach ponadgimnazjalnych została zahamowana tendencja polegająca na wybieraniu przez ludzi młodych nauki w liceach ogólnokształcących. Wzrost liczby szkół zawodowych świadczy o popycie zgłaszanym przez uczniów z województwa lubelskiego na kształcenie w kierunku przedmiotów zawodowych. Władze samorządowe powinny wykorzystać panującą wśród młodzieży modę na kształcenie zawodowe i promować wśród absolwentów szkół gimnazjalnych kształcenie zawodowe. **W tym celu rekomenduje się, aby publiczne służby zatrudnienia (Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, powiatowe urzędy pracy) oraz jednostki samorządu terytorialnego organizowały jeszcze w gimnazjach spotkania informacyjne z uczniami. Spotkania te miałyby na celu poinformowanie młodych osób, jakie zawody deficytowe i priorytetowe dla rozwoju regionalnego występują w województwie oraz gdzie można zdobyć kwalifikacje do wykonywania tych zawodów. Spotkania te mogłyby się odbywać w szkołach ponadgimnazjalnych, które przygotowują i kształcą lubelską młodzież. W ten sposób uczniowie mogliby zapoznać się z programem kształcenia oraz pracownikami, w których odbywają się zajęcia praktyczne.**

Jednym z elementów szkolnictwa zawodowego jest odbycie w trakcie kształcenia praktyk zawodowych, organizowanych dla uczniów w celu zastosowania i pogłębienia zdobytej przez nich wiedzy i umiejętności w rzeczywistych warunkach pracy³⁴. Uczniowie uczęszczający do szkół zawodowych zlokalizowanych na terenie województwa lubelskiego odbywają swoje praktyki zawodowe w lubelskich przedsiębiorstwach. W gestii dyrektorów szkół powinno leżeć pozyskanie jak największej liczby pracodawców, u których młodzi ludzie mogliby zdobyć praktyczne umiejętności zawodu. Przykładem współpracy ze znaczną liczbą pracodawców działających na regionalnym rynku pracy jest Zespół Szkół Zawodowych w Janowie Lubelskim. Szkoła tylko w roku szkolnym 2009/2010 współpracowała z 36 zakładami, które przyjmowały uczniów na odbycie praktyk zawodowych³⁵. W trakcie każdego roku szkolnego szkoły wysyłają na praktyki zawodowe do jednego zakładu pracy kilku uczniów. Praktyki zawodowe to dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych pierwszy etap w zdobywaniu doświadczenia praktycznego związanego z nauką konkretnego zawodu. Zdobywanie nowych umiejętności w ramach konkretnego zawodu możliwe jest dzięki

³² Opracowane na podstawie danych US w Lublinie.

³³ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

³⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 lipca 2002 roku w sprawie praktycznej nauki zawodu (Dz. U. Nr 113, poz. 988), §4, pkt. 3.

³⁵ Portal Zespołu Szkół Zawodowych w Janowie Lubelskim, www.zszjanow.ddl2.pl/zawody.pdf [data dostępu: 25.06.2010].

większej liczbie godzin praktycznych. W programie szkół zawodowych na praktyki zawodowe przeznaczona jest konkretna liczba godzin, które nie mogą ulec wydłużeniu. Szansą na zdobycie nowych kwalifikacji i umiejętności dla lubelskich uczniów jest praca w trakcie np. okresu wakacyjnego czy przerwy zimowej. **Wobec powyższego rekomenduje się, aby dzięki nawiązaniu współpracy przez szkoły z właścicielami firm, w których uczniowie odbywają praktyki zawodowe, przedsiębiorcy mogli po zakończeniu roku szkolnego najlepszemu z nich zaoferować pracę, np. w czasie wakacji. W ten sposób młodzież zdobędzie cenne doświadczenie w zawodzie, w którym się kształci. Firmy zatrudniające najlepszych praktykantów mogłyby liczyć na dodatkową, bezpłatną promocję na stronach internetowych szkoły, województwa, poszczególnych gmin i powiatów czy podczas odbywających się w województwie wydarzeń kulturalnych i sportowych. Lubelskie szkoły zawodowe, których uczniowie nie dostaliby propozycji wzięcia udziału w płatnym stażu wakacyjnym, powinny stworzyć bazę praktykantów. Umieszczane byłyby w niej osoby chcące w czasie wakacji zdobyć nowe umiejętności i kwalifikacje. W ten sposób powstanie baza, dzięki której lubelscy pracodawcy będą mogli zatrudnić na okres wakacyjny młodzież szkół zawodowych.** Taką bazę praktykantów można byłoby stworzyć np. na stronie Lubelskiego Kuratorium Oświaty. Kurator odpowiedzialny byłby także za jej promocję wśród lubelskich pracodawców. Promocja odbywałaby się przy pomocy ulotek czy plakatów wysłanych do lubelskich firm (przede wszystkim współpracujących już z poszczególnymi szkołami czy samym kuratorium).

1.3.3. Szkolnictwo policealne

Szkoły policealne to placówki o okresie nauczania nie dłuższym niż 2,5 roku, których ukończenie umożliwia osobom posiadającym wykształcenie średnie uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminu. Często do szkół policealnych zalicza się także trzyletnie zakłady kształcenia nauczycieli: kolegia nauczycielskie i nauczycielskie kolegia języków obcych oraz trzyletnie kolegia pracowników służb społecznych³⁶. W województwie lubelskim istnieją zarówno szkoły policealne dla młodzieży, jak i dla osób dorosłych. W przeciągu 3 lat (od 2005 do 2008 roku) liczba szkół policealnych dla młodzieży spadła o 43,7% (w kraju spadek ten wyniósł 46%), jednocześnie o 34,8% wzrosła liczba szkół policealnych dla osób dorosłych (dla Polski ten wskaźnik wzrósł jedynie o 5,1%). Wraz ze spadkiem liczby szkół policealnych dla młodzieży spadła liczba uczniów pobierających naukę w tego typu placówkach. W roku szkolnym 2008/2009 w województwie lubelskim liczba uczniów w szkołach policealnych dla młodzieży wyniosła 3323 – w porównaniu z rokiem szkolnym 2005/2006 spadła o ponad połowę (o 51%). W szkołach policealnych dla osób dorosłych liczba słuchaczy wzrosła o 43,3%. W roku szkolnym

³⁶ Zob. definicja GUS, www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-5065.htm [data dostępu: 26.05.2010].

2008/2009 kobiety stanowiły 44,4% wszystkich uczniów szkół policealnych działających w województwie lubelskim. Większość szkół policealnych w województwie lubelskim zlokalizowanych jest w: Lublinie (64 placówki), Zamościu (23 placówki), powiecie puławskim (13 placówek)³⁷. **Ze względu na zlokalizowanie większości placówek w głównych miastach województwa władze samorządowe powinny wpływać na powstanie większej liczby szkół na terenach, na których ich brakuje. W przypadku braku możliwości powstania takiego typu szkół, osobom chcącym zdobywać wyższe kwalifikacje, a niemającym funduszy, władze samorządowe województwa lubelskiego powinny udzielać pomocy w postaci stypendiów na naukę i dojazdy czy preferencyjnych pożyczek w celu dalszego kształcenia się.**

Zmiany zachodzące na rynku pracy sprawiają, że mieszkańcy województwa lubelskiego muszą dostosowywać swoje umiejętności i kwalifikacje do potrzeb przyszłych pracodawców. Spadek liczby szkół policealnych dla młodzieży wiąże się z większym zainteresowaniem kontynuowania kształcenia w szkołach wyższych wśród osób młodych. Jednocześnie wzrost liczby szkół policealnych dla osób dorosłych pokazuje chęć i potrzebę uzupełniania lub uzyskania nowych kwalifikacji niezbędnych na rynku pracy. Wzrost liczby szkół policealnych może również świadczyć o tym, że zawód zdobyty przez młodych ludzi w szkołach zawodowych i technikach nie był właściwym wyborem lub po zakończeniu szkoły przedstawiciele tego zawodu nie byli poszukiwani na lokalnym rynku pracy. Sytuacja ta wymusiła zmianę oraz zdobycie nowych kwalifikacji. Przyczyną mniejszego zainteresowania szkołami policealnymi wśród młodzieży jest wzrost popularności prywatnych szkół wyższych, które dysponują atrakcyjniejszą ofertą dydaktyczną. Ukończenie studiów na poziomie licencjata (po 3 czy 3,5 roku nauki) daje absolwentowi przepustkę do zdobycia satysfakcjonującej pracy³⁸. Zdaniem Ministerstwa Edukacji Narodowej, nabywanie części kwalifikacji w szkołach zawodowych powinno odbywać się w trakcie kilkumiesięcznych kursów, inne powinny zostać realizowane na poziomie studiów licencjackich. Część zawodów, zdaniem MEN, wymaga dalszego kształcenia w szkołach policealnych³⁹. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby Kuratorium Oświaty w Lublinie monitorowało proces powstawania i realizacji programów kształcenia w zawodach, których nauczanie może odbywać się tylko na poziomie szkół policealnych. W celu wypracowania programów kształcenia odpowiednich do uzyskania potrzebnych kwalifikacji władze samorządu powinny zorganizować spotkanie, na którym obecni byłiby także: przedstawiciele kuratorium oświaty, przedstawiciele uczelni wyższych działających w województwie lubelskim, dyrek-**

³⁷ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

³⁸ Matuszak A., Musiał M., *Cel studiowania: dyplom czy wykształcenie*, Wydział Zarządzania AGH, Kraków 2009, www.seminarium.zarz.agh.edu.pl/%5Cpliki_do_pobrania%5CMatuszak_Musial.pdf [data dostępu: 24.06.2010].

³⁹ *Szkola pozytywnego wyboru*, rozmowa Ireny Fober z podsekretarzem MEN Zbigniewem Włodkowskim [w:] „Przeгляд Techniczny” z dn. 31.03.2010, www.przeгляд-techniczny.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=53:szkola-pozytywnego-wyboru&catid=36:edukacja&Itemid=44 [data dostępu: 24.06.2010].

torzy szkół policealnych oraz ośrodków organizujących kursy zawodowe, zlokalizowanych na terenie województwa. Głos w unowocześnianiu programów szkoleniowych powinni mieć również uczniowie i przyszli potencjalni pracodawcy, którzy najlepiej wiedzą, jakich kwalifikacji wymagają od przyszłych pracowników. Celem spotkania byłoby wypracowanie nowej oferty dydaktycznej, która mogłaby być realizowana w lubelskich szkołach policealnych. Dzięki temu kierunki kształcenia oferowane przez szkoły policealne i szkoły wyższe nie powielająby się, co w znacznym stopniu ułatwiłoby podjęcie decyzji wyboru zawodu w szkołach policealnych przez absolwentów lubelskich szkół ponadgimnazjalnych.

1.3.4. Szkolnictwo wyższe

W latach 90. XX wieku przemiany w polskiej gospodarce sprawiły, że wzrosło zapotrzebowanie na kształcenie w ramach studiów wyższych. Wykształcenie wyższe traktowane było jako inwestycja w siebie, która w przyszłości może zapewnić studentowi dobrze płatną pracę. Wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie również aktywność zawodowa wśród pracowników⁴⁰. Liczba studentów od początku lat 90. XX wieku systematycznie wzrastała, co wiązało się również z podjęciem studiów przez osoby pochodzące z wyżu demograficznego. Jednak w ostatnich latach można zauważyć zmniejszenie się liczby studentów w całej Polsce, również w województwie lubelskim⁴¹.

Na Lubelszczyźnie w roku akademickim 2008/2009 istniało 19 wyższych szkół publicznych i prywatnych, co stanowiło 4,2% wszystkich uczelni w kraju i dawało województwu 9. miejsce pod względem liczby uczelni wyższych zlokalizowanych w poszczególnych województwach. Uczelnie te mogły poszczycić się liczbą 105 674 studentów (w tym 61 749 kobiet) oraz 23 256 absolwentów (w tym 15 195 kobiet). W porównaniu z rokiem akademickim 2005/2006 liczba studentów spadła o 2,3%, natomiast liczba absolwentów wzrosła o 2,4%. Sytuacja ta w głównej mierze została spowodowana niżem demograficznym II połowy lat 80. XX wieku. W województwie lubelskim swoją siedzibę mają dwa uniwersytety, wyższe szkoły: techniczna, rolnicza, pedagogiczna, ekonomiczna, akademia medyczna, państwowe wyższe szkoły oraz uczelnie prywatne. Wśród uczelni najwięcej studentów kształcą dwa uniwersytety lubelskie (Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski), do których w roku akademickim 2008/2009 uczęszczało 44 437 osób, z czego 67,5% stanowiły kobiety. W porównaniu z rokiem akademickim 2005/2006 liczba studentów spadła o ponad 6400 osób (w tym 3700 kobiet). Pomimo zmniejszenia liczby studentów, ciągle największą popularnością cieszą się publiczne uczelnie wyższe (uniwersytety). Sytuacja ta związana jest z faktem, że uczelnie posiadają bogatą ofertę dydaktyczną, zapewniają dobrą infrastrukturę oraz są bardziej „prestżowe” niż uczel-

⁴⁰ Sztanderska U., Wojciechowski W., *Czego (nie) uczą polskie szkoły? System edukacji a potrzeby rynku pracy w Polsce*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2008, s. 15.

⁴¹ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

nie prywatne. Znaczna część studentów to osoby pobierające naukę na bezpłatnych studiach dziennych. W ciągu trzech lat zmniejszyła się również liczba absolwentów lubelskich uniwersytetów – o ponad 600 osób. O 42% zmniejszyła się liczba studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej, która w roku akademickim 2008/2009 wyniosła 1773 osób. W pozostałych szkołach wyższych również spadała liczba studentów. W szkole rolniczej (Uniwersytet Przyrodniczy) spadek ten wyniósł niecałe 2% studentów, na Politechnice Lubelskiej – 2,8%. Jediną uczelnią, która w przeciągu trzech lat powiększyła liczbę swoich studentów był Uniwersytet Medyczny. W roku akademickim 2008/2009 ich liczba wyniosła 6227 osób – w porównaniu z rokiem akademickim 2005/2006 wzrosła o 28,2% studentów. Znaczącą liczbą studentów mogły poszczycić się państwowe wyższe szkoły zawodowe i szkoły prywatne, które powstały w mniejszych miastach regionu lubelskiego, dając szansę na zdobycie wykształcenia osobom pochodzącym z mniejszych miejscowości. W 2008 roku w tego rodzaju szkołach kształciło się ponad 24 000 osób. O 3,4% wzrosła również liczba nauczycieli akademickich. W roku akademickim 2008/2009 na uczelniach województwa zatrudnionych było ponad 6200 nauczycieli, z czego połowa na uniwersytetach lubelskich⁴². W Polsce większość absolwentów to osoby z wykształceniem humanistycznym. Z roku na rok będzie zwiększało się zapotrzebowanie na osoby, które ukończyły kierunki techniczne⁴³. Liczba osób chcących studiować na kierunkach humanistycznych na uczelniach wyższych w województwie lubelskim ciągle jest dość wysoka. Dla przykładu na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie tylko na Wydziale Humanistycznym w roku akademickim 2009/2010 w trybie stacjonarnym chciało studiować 4258 osób, z czego 1719 zostało przyjętych. Dla porównania, na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi przyjęto 616 osób z 1794 kandydatów⁴⁴. **Szansą dla Politechniki Lubelskiej i innych uczelni prowadzących kierunki techniczne, przyrodnicze i medyczne na przyciągnięcie większej liczby absolwentów szkół ponadgimnazjalnych, którzy chcą kontynuować naukę, są środki unijne pochodzące z Programu Operacyjnego (PO) Innowacyjna Gospodarka (Priorytet I – Badania i rozwój nowoczesnych technologii, Priorytet II – Infrastruktura sfery B+R) oraz PO Infrastruktura i Środowisko (Priorytet XIII – Infrastruktura szkolnictwa wyższego). Zwiększenie potencjału kadry uczelnianej, bez której nowe kierunki techniczne nie mogą zaistnieć, możliwe jest dzięki PO Kapitał Ludzki (Priorytet IV – Szkolnictwo wyższe i nauka). Wykładowcy lubelskich uczelni powinni czerpać również z doświadczeń innych wykładowców z uniwersytetów europejskich. W tym celu kadra lubelskich szkół wyższych powinna skorzystać z Programu Sokrates–Erasmus, który umożliwia wykładowcom wyjazdy do partnerskich uczelni w krajach Europy i przyjmowanie wykładowców z tych uczelni w celu prowadzenia przez nich zajęć**

⁴² Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁴³ Gacki G, *Inżynier pilnie poszukiwany*, Portal Polska.pl, www.wiadomosci.polska.pl/specdla/polski/article,Inzynier_pilnie_poszukiwany,id,381110.html [data dostępu: 01.06.2010].

⁴⁴ Opracowane na podstawie danych Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, www.umcs.lublin.pl/articles.php?aid=812&mid=103&mref=14270 [data dostępu: 24.05.2010].

dydaktycznych na lubelskich uczelniach oraz opracowywanie nowych programów nauczania przy współdziałaniu partnerskich uczelni z krajów Europy w ramach projektów wielostronnych⁴⁵. Działania te będą skuteczne dzięki odpowiedniej promocji kierunków technicznych wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, np. za pomocą kampanii promocyjnej, spotkań z wykładowcami uczelni lubelskich czy uczestnictwu w zajęciach pokazowych organizowanych na spotkaniach z wykładowcami. Uczelnie w celu przyciągnięcia absolwentów szkół ponadgimnazjalnych do studiowania na kierunkach priorytetowych dla rozwoju regionalnej gospodarki powinny również zapewnić studentom możliwość zdobycia stypendium naukowego wyższego od tych, które proponują władze samorządowe (obecnie stypendium studenckie Marszałka Województwa za średnią ocen 5,00 to 200,00 zł brutto miesięcznie). Takie stypendia mogłyby pochodzić od pracodawców działających w województwie lubelskim (mogliby oni liczyć na pomoc władz województwa w zdobyciu dodatkowych środków pochodzących z budżetu województwa, które zostałyby przeznaczone na pomoc studentom). Rozwój gospodarki opartej na wiedzy jest priorytetem dla władz województwa lubelskiego, o czym może świadczyć fakt przekazania w maju 2010 roku ponad 109 mln zł unijnego wsparcia w ramach regionalnego programu operacyjnego 8 szkołom wyższym. Środki te zostaną przeznaczone na budowę biblioteki uniwersyteckiej, inkubatora medialno-artystycznego, hali widowiskowo-sportowej oraz wyposażenie i budowę sal dydaktycznych⁴⁶.

Wyszkolenie, w znacznym stopniu kreujące kapitał ludzki, musi być zdobywane na uczelniach, które posiadają odpowiednią infrastrukturę oraz program kształcenia odpowiadający wymaganiom stawianym przez dzisiejszy rynek pracy. Uczelnie wyższe powinny uczyć tego, co studentom opuszczającym ich mury pomoże w znalezieniu odpowiedniego zatrudnienia. Do tego potrzebni są także nauczyciele akademicki bazujący na aktualnych programach nauczania. Zdaniem pracodawców zrzeszonych w organizacji Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej (dawniej Konfederacja Pracodawców Polskich), niezbędne jest ukierunkowanie kształcenia na potrzeby gospodarki oraz istotna zmiana programów nauczania. Wymaga to narzucenia uczelniom zmian w metodach naboru studentów i uruchomienia nowych specjalności⁴⁷. **Wobec powyższego rekomendowane jest zorganizowanie spotkania przedstawicieli uczelni wyższych oraz stowarzyszeń i związków działających na rzecz pracodawców w województwie lubelskim (np. Związek Prywatnych Pracodawców Lubelszczyzny LEWIATAN, Lubelski Związek Pracodawców), które miałyby na celu pokazanie potrzeby współdziałania szkół wyższych i pracodawców w przygotowaniu**

⁴⁵ Portal Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/sprawy-miedzynarodowe/programy-europejskie/program-socrates-erasmus [data dostępu: 02.06.2010].

⁴⁶ Portal Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie: www.lubelskie.pl/?pid=454&mode=news&group=21&news=10408&p [data dostępu: 16.05.2010].

⁴⁷ Aman R., *Potrzebne zmiany w szkolnictwie wyższym*, Portal eGospodarka.pl, www.egospodarka.pl/31703,Potrzebne-zmiany-w-szkolnictwie-wyzszym,1,11,1.html [data dostępu: 25.06.2010].

absolwentów do podejmowania pracy na regionalnym rynku. Podczas spotkania przedstawiciele lubelskich uczelni reprezentujących poszczególne kierunki kształcenia mogliby wspólnie wypracowywać nowe programy nauczania. Spotkania przedstawicieli szkół wyższych oraz przedstawicieli pracodawców powinny odbywać się przynajmniej raz na kwartał. W celu realizacji swoich pomysłów władze uczelni wyższych mogą wykorzystać środki finansowe pochodzące z funduszy unijnych. W ramach tych środków mogą zostać sfinansowane kluczowe dla regionalnej gospodarki kierunki nauczania, badania, analizy i ekspertyzy w zakresie funkcjonowania systemu szkolnictwa wyższego, zwłaszcza w zakresie jakości kształcenia i dostosowania jego kierunków do potrzeb gospodarki oraz konferencje czy seminaria z udziałem przedstawicieli uczelni oraz przedsiębiorców (PO KL, Działanie 4.1 – Wzmocnienie i rozwój potencjału dydaktycznego uczelni oraz zwiększenie liczby absolwentów kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy). Umiejętność wykorzystania funduszy europejskich oraz ich wielkość sprawią, że uczelnie gwarantujące najwyższy poziom kształcenia i infrastruktury pozyskają najlepszych i najzdolniejszych studentów. Dzięki temu będzie istniała konkurencja, której najsłabsze szkoły wyższe mogą nie przetrwać.

Zdobycie wiedzy na temat zawodów kluczowych dla regionalnego rynku pracy nie jest możliwe bez współpracy jednostek samorządu lokalnego z wojewódzkim i powiatowymi urzędami pracy. Lubelskie uczelnie wyższe oraz władze województwa i powiatów powinny być zainteresowane kształceniem ludzi w takich kierunkach, które umożliwią osobom po ukończeniu studiów wyższych znalezienie pracy na rynku lokalnym lub samodzielne stworzenie nowych miejsc pracy. Wymiana informacji pomiędzy zainteresowanymi stronami powinna być regularna, a wszelkie zmiany czy modyfikacje programu nauczania – możliwe dzięki debatom i rozmowom. Rozwój nowych kierunków studiów, w których uczelnie zlokalizowane w innych województwach nie kształcą studentów, są szansą na pozyskanie osób kończących szkoły ponadgimnazjalne w innych regionach Polski. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby władze lubelskich uczelni monitorowały ofertę edukacyjną szkół wyższych znajdujących się poza województwem lubelskim, dzięki czemu lubelskie uczelnie będą mogły zaproponować swoim studentom naukę na ciekawych i innowacyjnych kierunkach niedostępnych na innych uczelniach w kraju.** Promując na zewnątrz województwo lubelskie, władze w swojej ofercie powinny pokazywać nowe możliwości lubelskich uczelni wyższych i w ten sposób pozyskiwać osoby, które w przyszłości zdobędą odpowiednie kwalifikacje i staną się konkurencyjne na lubelskim rynku pracy. Przykładem takiego nowoczesnego kierunku na lubelskich uczelniach jest retoryka stosowana, którą do swojej oferty dydaktycznej w roku akademickim 2010/2011 włączy Katolicki Uniwersytet Lubelski. Retoryka stosowana to co prawda kierunek humanistyczny, ale jego głównymi odbiorcami będą politycy i rzecznicy, którzy w przyszłości zasilą kadrę władz samorządowych województwa lubelskiego. Dzięki nauce poprawnego wysławiania się i argumentowania absolwenci

retoryki stosowanej będą kształtować atrakcyjny wizerunek zajmowanego przez siebie stanowiska⁴⁸. **Władze poszczególnych lubelskich uczelni powinny także organizować spotkania informacyjno-promujące w szkołach ponadgimnazjalnych województwa lubelskiego i województw ościennych. W spotkaniach braliby udział uczniowie, nauczyciele oraz rodzice. Spotkania odbywałyby się na podstawie umowy o współpracy podpisanej przez władze lubelskich uczelni wyższych ze szkołami ponadgimnazjalnymi.** Dzięki temu uczniowie klas maturalnych będą mogli zapoznać się z ofertą kształcenia poszczególnych uczelni zlokalizowanych w województwie lubelskim. Za przygotowanie spotkania odpowiedzialni byłiby przedstawiciele władz poszczególnych uczelni, którzy w ten sposób promowałiby wśród młodych ludzi swoją ofertę dydaktyczną, zwracając szczególną uwagę na priorytetowe dla rozwoju regionalnego kierunki.

1.3.5. Komputeryzacja oraz nauczanie języków obcych

Ważną rolę we współczesnej edukacji odgrywa umiejętność korzystania z komputerów oraz znajomość języków obcych, których biegłość wykorzystania w znacznej mierze decyduje o znalezieniu satysfakcjonującej pracy na rynku regionalnym⁴⁹. Od 2005 do 2008 roku w szkołach podstawowych w skali kraju znacząco wzrosła liczba komputerów. Podobnie było w województwie lubelskim. W roku szkolnym 2008/2009 w lubelskich szkołach podstawowych (nie licząc szkół specjalnych) znajdowało się 19 975 komputerów, co stanowiło 7,4% wszystkich komputerów w tego typu placówkach w Polsce. W porównaniu z rokiem szkolnym 2005/2006 liczba ta wzrosła o 77,8%. Wskaźnik ten był wyższy dla województwa niż dla kraju. W Polsce liczba komputerów dostępnych w szkołach podstawowych wzrosła o 65,5%. W województwie lubelskim jeden komputer przypadał średnio na mniejszą liczbę dzieci (6,8 dziecka/komputer) niż w szkołach podstawowych w całej Polsce (8,5 dziecka/komputer)⁵⁰.

Wzrost liczby komputerów nastąpił również w szkołach gimnazjalnych województwa lubelskiego. W porównaniu z rokiem szkolnym 2005/2006 liczba komputerów w gimnazjach wzrosła o 77,2% (z 5545 komputerów w 2005 roku do 9826 komputerów w 2008 roku). W gimnazjach województwa lubelskiego wzrost liczby komputerów w okresie od 2005 do 2008 roku był większy niż w tym samym czasie w całej Polsce (kraj – 56%). W szkołach gimnazjalnych województwa lubelskiego w roku szkolnym 2008/2009 łącznie znajdowało się 6,9% wszystkich komputerów w tego

⁴⁸ *Nowy kierunek na KUL: Retoryka stosowana, sztuka publicznych wystąpień*, Portal DziennikWschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100226/PRZEGLADPRASY/131213470 [data dostępu: 02.06.2010].

⁴⁹ *Znajomość oczekiwań pracodawców i pracobiorców w zakresie umiejętności i kwalifikacji zawodowych – kluczem do walki z bezrobociem*, Fundacja Rozwoju, Warszawa 2006, www.bezrobocie.org.pl/files/1/bezrobo_cie.org.pl/public/badania/badaniaMazowsze.pdf [data dostępu: 29.06.2010].

⁵⁰ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

typu placówkach w Polsce. W lubelskich gimnazjach na jednego ucznia przypadało również mniej komputerów (8,5 dziecka/komputer) niż w całej Polsce (9,7 dziecka/komputer)⁵¹.

W szkołach ponadgimnazjalnych wzrost liczby komputerów na przestrzeni 3 lat od 2005 roku był znaczący, chociaż mniejszy niż w szkołach gimnazjalnych czy szkołach podstawowych. W roku szkolnym 2008/2009 ogólna liczba komputerów dostępnych w lubelskich szkołach ponadgimnazjalnych (nie licząc liceów ogólnokształcących) wzrosła o 44%, przy wzroście w całej Polsce o 38%. Liczba komputerów w lubelskich szkołach ponadgimnazjalnych (uwzględniając również licea ogólnokształcące) w roku szkolnym 2008/2009 wyniosła 7,1% ogółu komputerów w tego typu placówkach w Polsce. Największy wzrost liczby komputerów wśród lubelskich szkół ponadgimnazjalnych nastąpił w technikach (o 77,8%), jedynie w liceach profilowanych w ciągu trzech lat liczba komputerów spadła o niecałe 9%⁵². Jedną z przyczyn spadku liczby komputerów w liceach profilowanych w województwie lubelskim jest spadek zainteresowania wśród młodzieży kontynuowaniem nauki w tego typu placówkach oraz założenia nowej reformy szkolnictwa realizowanej przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, która od 2012 roku chce całkowicie zlikwidować licea profilowane. **Dyrektorzy placówek oświatowych zlokalizowanych w województwie lubelskim, wykorzystując wzrost liczby komputerów w swoich szkołach, powinni częściej stwarzać nauczycielom możliwość prowadzenia lekcji w pracowniach komputerowych. Można w nich nie tylko prowadzić zajęcia informatyczne, ale również realizować program z zakresu fizyki czy matematyki.** Zdaniem specjalistów, komputer może zostać użyty jako dodatkowy środek wspomagający pracę nauczyciela, ale także uczniowie mogą korzystać z niego przy wykonywaniu ćwiczeń w klasie pod nadzorem nauczyciela. Wykorzystanie komputera zwiększa bowiem efektywność działań edukacyjnych nauczyciela⁵³.

Dzieci i młodzież w województwie lubelskim w roku szkolnym 2008/2009 najczęściej wybierały język angielski. W szkołach podstawowych w 2008 roku w lekcjach języka angielskiego uczestniczyło 87,6% wszystkich uczniów, w tym 91,5% uczniów w szkołach znajdujących się na terenach miejskich. Uczniowie uczęszczający do szkół podstawowych położonych na terenach wiejskich znacznie częściej uczyli się języka rosyjskiego (7,8% uczniów szkół podstawowych położonych na terenach wiejskich województwa w porównaniu do 0,3% uczniów uczących się w szkołach położonych na terenach miejskich). W szkołach gimnazjalnych uczniowie najczęściej uczyli się języka angielskiego (88,1%), co dziesiąty uczeń wybierał jako podstawowy język – język niemiecki, a jedynie 5,6% uczniów wybierało język rosyjski. Język rosyjski był za to częściej wybierany przez osoby uczące się w: szkołach zawodowych (27,9%), liceach

⁵¹ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁵² Ibidem.

⁵³ Kicińska B., *Wykorzystanie komputera w nauczaniu*, Portal Oswiata.org.pl, <http://www.awans.oswiata.org.pl/publikacje/258.doc> [data dostępu: 25.06.2010].

ogólnokształcących (19,7%), liceach profilowanych i technikach (po 34%)⁵⁴. W nauczaniu języków obcych bardzo ważna jest praktyka. Dlatego coraz więcej szkół decyduje się na wymianę uczniów głównie ze szkołami niemieckimi. Taką wymianę uczniów w wieku gimnazjalnym w województwie lubelskim realizuje Gimnazjum nr 1 im. Orłąt Przemyskich w Przemyśle. Gimnazjum współpracuje z gimnazjum w Osterholz Scharmbeck⁵⁵. Wymiana uczniów polskich i niemieckich możliwa jest między innymi dzięki Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży⁵⁶. Placówki oświatowe zlokalizowane w województwie lubelskim często decydują się na współpracę ze szkołami niemieckimi. Nie ma jednak organizacji zajmującej się wymianą uczniów np. polskich i angielskich, którzy dzięki tej współpracy mogliby wykorzystać zdobytą na lekcjach angielskiego wiedzę, tym bardziej że osoby uczące się języka angielskiego w województwie lubelskim stanowią największą grupę. **Wobec powyższego rekomenduje się, aby w województwie lubelskim powstała pod patronatem Kuratorium Oświaty w Lublinie organizacja zajmująca się współpracą lubelskich szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych ze szkołami zlokalizowanymi na Wyspach Brytyjskich. Dzięki wymianie uczniów i nauczycieli młodzi ludzie nie tylko będą mogli w praktyce sprawdzić swoją znajomość języka angielskiego, ale również poznać inną kulturę i zdobyć nowe doświadczenia. W trakcie wymiany uczniowie nie tylko mieliby możliwość uczestniczenia w zajęciach dydaktycznych, ale również braliby udział w zajęciach sportowych czy wydarzeniach kulturalnych.**

Część uczniów szkół zlokalizowanych w województwie lubelskim zdecydowała się na naukę języka rosyjskiego. Wybór nauki języka rosyjskiego głównie przez młodzież i osoby dorosłe nie był przypadkowy. Ze względu na położenie województwa lubelskiego znajomość języka rosyjskiego umożliwia pracę w firmach rosyjskich czy ukraińskich, w tym zlokalizowanych na terenie Polski, oraz ułatwia kontakt z sąsiadami. Dzięki znajomości języka rosyjskiego, ukraińskiego czy białoruskiego przed ludźmi otwierają się nowe perspektywy rozwoju. **Rekomenduje się, aby władze samorządowe województwa lubelskiego wprowadziły do programów nauczania dodatkowe godziny lekcyjne poświęcone językowi rosyjskiemu, ukraińskiemu czy białoruskiemu. Dzięki funduszom unijnym (PO KL) władze samorządowe mogą pozyskać pieniądze nie tylko na dodatkowe zajęcia (np. w ramach Poddziałania 9.1.2 – Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych, Działania 9.2 – Podniesienie jakości i atrakcyjności szkolnictwa zawodowego, Działania 9.3 – Upowszechnienie kształcenia ustawicznego w formach szkolnych), ale również podnosić kwalifikacje kadry nauczycielskiej (w ramach Działania 9.4 – Wysoko wykwalifikowane kadry systemu oświaty). Inicjatywą władz samorządu terytorialnego województwa**

⁵⁴ Kicińska B, op.cit.

⁵⁵ Portal Gimnazjum nr 1 im. Orłąt Przemyskich w Przemyśle, www.gim1przemysl.edu.pl/index1.html [data dostępu: 28.06.2010].

⁵⁶ Portal Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży, www.dpiw.org [data dostępu: 28.06.2010].

lubelskiego jest Forum Polska–Ukraina. W maju 2010 roku odbyło się trzecie forum, które stało się okazją do nawiązania kontaktów biznesowych, jak również do omówienia najnowszych tendencji we współpracy między regionami. Dyskusji panelowej towarzyszyła Giełda Projektów, podczas której lokalne władze samorządowe i organizacje pozarządowe mogły znaleźć partnera do swojego projektu międzynarodowego z wykorzystaniem funduszy europejskich⁵⁷. Współpraca między władzami państw sąsiadujących oraz możliwość realizacji przedsięwzięć między przedsiębiorstwami działającymi na rynkach Polski, Ukrainy, Białorusi i Rosji przyczyni się do powstania nowych projektów i zwiększenia liczby wolnych miejsc pracy. Dlatego ważne jest, aby młodzi ludzie mieli możliwość uczenia się języków: ukraińskiego, rosyjskiego czy białoruskiego – w przyszłości dadzą im one większą szansę na zaistnienie na regionalnym rynku pracy.

1.4. Rynek pracy w województwie lubelskim

1.4.1. Aktywne zawodowo osoby pracujące

Województwo lubelskie to jeden z najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej⁵⁸. Według danych opublikowanych w 2010 roku przez EUROSTAT, Lubelszczyzna znalazła się na 11. miejscu wśród regionów, których dochód na jednego mieszkańca jest mniejszy niż 75% średniej unijnej. Według komunikatu, w 2007 roku dochód na jednego mieszkańca województwa lubelskiego wyniósł jedynie 37% średniej unijnej. Dla porównania największy dochód na jednego mieszkańca wśród wszystkich regionów Unii Europejskiej odnotował Inner London – 334% średniej Unii Europejskiej⁵⁹. Wpływ na obecną strukturę zatrudnienia w regionie mają nie tylko wyjazdy za granicę ludzi pragnących znaleźć dobrze płatną pracę, ale również pozyskiwanie przez inne regionalne rynki pracy wysoko wykwalifikowanych osób. Młodzi ludzie wyjeżdżają szukać pracy przede wszystkim w województwie mazowieckim. Lubelski rynek pracy jest stosunkowo słabo przygotowany do wyzwań związanych z budową nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy, która promowana jest przez władze samorządowe województwa lubelskiego, gdyż Lubelszczyzna to przede wszystkim teren rolniczy. Pod koniec 2008 roku w województwie lubelskim było 986 000 aktywnych zawodowo osób pracujących⁶⁰, co stanowiło 6,2% wszystkich

⁵⁷ Portal Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie, www.lubelskie.pl/index.php?pid=1510 [data dostępu: 25.05.2010].

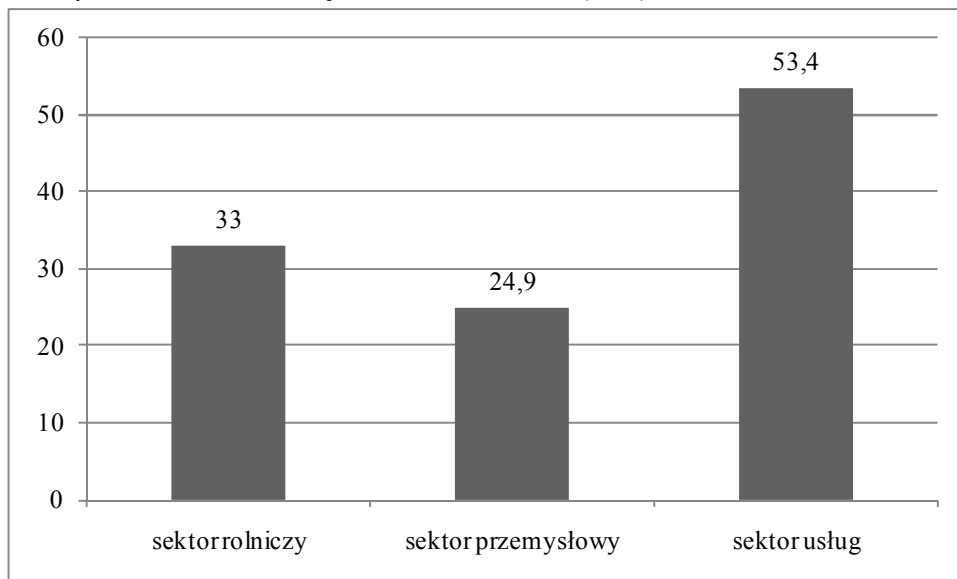
⁵⁸ Portal Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie, www.lubelskie.pl/index.php?pid=951 [data dostępu: 10.05.2010].

⁵⁹ *GDP per inhabitant ranged from 26% of the EU27 average in Severozapaden in Bulgaria to 33% in Inner London*, Eurostat – newsrelease, 25/2010.

⁶⁰ Aktywna zawodowo osoba pracująca – osoba w wieku 15 lat i więcej, która w okresie badanego tygodnia: wykonywała przez co najmniej 1 godzinę pracę przynoszącą dochód lub zarobek, tzn. była zatrudniona w charakterze pracownika najemnego, pracowała we własnym (lub dzierżawionym) gospodarstwie rolnym lub prowadziła własną działalność gospodarczą poza rolnictwem, pomagała (bez wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa rolnego lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem, miała pracę, ale jej nie wykonywała. Zob. definicja GUS, www.stat.gov.pl/lodz/69_157_PLK_HTML.htm [data dostępu: 25.05.2010].

pracujących w Polsce. Wśród pracowników kobiety stanowiły 45,9%. W porównaniu z rokiem 2005 liczba pracujących wzrosła o 5,8% (średnia dla kraju to 11,9%). Największą liczbę osób zatrudnionych odnotowano w sektorze usług (53,4%). Wskaźnik ten nieznacznie odbiegał od średniej krajowej, gdzie w sektorze usług zatrudnionych było 54,1% wszystkich pracujących. W porównaniu z rokiem 2005 liczba aktywnych zawodowo osób pracujących w sektorze usług zwiększyła się w lubelskim o 13,2%. Liczba aktywnych zawodowo osób pracujących w wieku produkcyjnym w 2008 roku wyniosła 941 000⁶¹. Liczbę osób pracujących aktywnych zawodowo w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2008 roku w Lubelskim przedstawiono na wykresie 1.3.

Wykres 1.3. Osoby pracujące aktywne zawodowo w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2008 roku w województwie lubelskim (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

W województwie lubelskim wśród osób aktywnych zawodowo powyżej 15. roku życia, które podjęły pracę zarobkową, przeważała ludność zamieszkująca tereny wiejskie (53,6%). W porównaniu z 2005 rokiem liczba aktywnych zawodowo osób powyżej 15. roku życia wzrosła o 4,4% (w kraju liczba osób aktywnych zawodowo powyżej 15. roku życia wzrosła o 9,7%). Wpływ na tę sytuację miał proces wkraczania w grupę osób aktywnych zawodowo młodzieży urodzonej w latach 1988–1998. W okresie tym występował mały, ale mimo to, dodatni przyrost rzeczywisty ludności Polski⁶². Ludność zamieszkująca tereny wiejskie województwa lubelskiego jest grupą mniej mobilną. Fakt ten związany jest przede wszystkim z tradycyjną formą pracy w gospodarstwie rolnym. Często osoby mieszkające na wsiach czują się mniej pewnie

⁶¹ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁶² *Sytuacja Demograficzna Polski. Raport 2008–2009*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2009, s. 22.

i uważają, że nie mają szans, aby znaleźć pracę w innym sektorze niż rolniczy. Dlatego uwaga władz gmin i powiatów województwa lubelskiego powinna być zwrócona w szczególności na osoby kończące szkołę gimnazjalną czy ponadgimnazjalną, które nie widzą innej możliwości realizacji zawodowej poza pracą w gospodarstwie rolnym. **W związku z tym rekomenduje się, aby osoby, które kończą naukę i planują pracę w gospodarstwie rolnym, mogły wziąć udział w cyklu rozmów z doradcą zawodowym zatrudnionym w powiatowym urzędzie pracy, który określi predyspozycje zawodowe, oraz odbyły kilka spotkań z pośrednikiem pracy. Takie rozmowy powinny mieć miejsce jeszcze w trakcie roku szkolnego z uczniami, szczególnie z placówek zlokalizowanych na terenach wiejskich Lubelszczyzny. Część spotkań mogłaby się odbyć na lekcjach przeznaczonych w programie nauczania dla wychowawców klas. Na spotkaniach tych uczniowie dowiedzieliby się, gdzie mogą kontynuować naukę czy jaki zawód wybrać, aby w przyszłości móc znaleźć satysfakcjonującą pracę.** Spotkania, w których wezmą udział osoby pochodzące z terenów wiejskich, pozwolą zrozumieć uczestnikom, że praca poza rolnictwem i kontakt z innymi ludźmi prowadzą do odporności psychicznej, optymizmu życiowego oraz wzmacniają aktywność człowieka⁶³. Władze województwa lubelskiego powinny wziąć również pod uwagę fakt, że liczba miejsc pracy w sektorze rolniczym będzie spadać⁶⁴. Będzie się to wiązało z poszukiwaniem pracy w innych sektorach gospodarki. Należy pamiętać, że większość osób pracujących w sektorze rolnym posiada tylko wykształcenie i kwalifikacje rolnicze, co powoduje, że mogą one nie odnaleźć się w lansowanej przez władze samorządowe gospodarce opartej na wiedzy. Celem władz gminnych i powiatowych powinno być podnoszenie kwalifikacji tych osób poprzez organizację różnego rodzaju kursów zawodowych. Podnoszenie kwalifikacji przez osoby pracujące w rolnictwie nie jest jednak możliwe bez zmiany ich nastawienia. **Wobec powyższego rekomenduje się organizowanie spotkań informacyjnych, mających na celu uzmysłowienie rolnikom możliwości zmienienia swoich kwalifikacji i znalezienia lepiej płatnej pracy poza sektorem rolniczym. Za zorganizowanie i przeprowadzenie spotkań odpowiadałyby władze gminne. Spotkania mogłyby się odbywać np. na spotkaniach soleckich, w których uczestniczyliby przedstawiciele powiatowych urzędów pracy, przedstawiciele lokalnych pracodawców oraz firmy zajmujące się szkoleniami zawodowymi w regionie.** Należy jednocześnie liczyć się z faktem, że nie wszyscy rolnicy podejmą decyzję o przekwalifikowaniu się. Część z nich, wykorzystując środki pochodzące z Unii Europejskiej, chce rozwijać swoje gospodarstwo. Zmiany, jakie obecnie następują zarówno w kraju, jak i w województwie lubelskim prowadzą do wzrostu wielofunkcjonalności sektora związanego z rolnictwem⁶⁵. Regionalne produkty rolne dzięki zastosowaniu naturalnych metod stają

⁶³ Śmilgin M., *Indywidualne i społeczne skutki bezrobocia na tle globalizacji* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 8, Rzeszów 2007.

⁶⁴ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁶⁵ *Plan zagospodarowania przestrzennego...*, op.cit.

się w pełni konkurencyjne na rynku krajowym⁶⁶. Rolnicy coraz lepiej potrafią wykorzystywać fundusze pochodzące z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), mimo to lubelscy rolnicy ciągle nie wykorzystują wszystkich środków przeznaczonych na restrukturyzację i modernizację gospodarstw. W celu zwiększenia poziomu wykorzystania środków pochodzących z Unii Europejskiej potrzebne są częstsze spotkania z pracownikami ośrodków doradczych w gminach i powiatach województwa lubelskiego. W dalszym ciągu w województwie lubelskim z pomocy w ramach PROW korzysta zbyt mała liczba rolników. Pod koniec marca w ramach Działania – Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów PROW 2007–2013 złożono tylko 185 wniosków, z czego pozytywnie zostało rozpatrzonych 178. W przypadku tego działania dało to województwu 11. miejsce w kraju. W przypadku innego Działania – Modernizacja gospodarstw rolnych PROW 2007–2013 Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa podpisała 2800 umów z rolnikami, co dawało województwu 5. miejsce w kraju⁶⁷. Pomocy rolnikom w celu pozyskania środków finansowych na rozwój gospodarstwa rolnego udzielają pracownicy Ośrodków Doradztwa Rolniczego (ODR). Obecnie pracownicy ośrodków w poszczególnych urzędach gmin mają dyżury zazwyczaj raz w tygodniu. Dzięki większej ilości dyżurów rolnicy mogliby liczyć na większą dostępność doradców, którzy pomogliby rolnikom zdobyć środki finansowe, mające wpływ na poszerzenie i unowocześnienie prowadzonej działalności rolniczej. **Rozwój instytucji okolorolniczych (nie tylko ODR) przyczyni się do rozwoju usług wokół całego sektora i wymusi pozytywną konkurencję pomiędzy firmami świadczącymi usługi dla rolników. Dzięki temu rolnicy będą pozyskiwać środki finansowe na realizację swoich przedsięwzięć, zostaną lepiej i bardziej profesjonalnie obsłużeni oraz mniej zapłacą za przygotowane dokumenty czy uzyskane porady. Instytucje działające na rzecz sektora rolnego powinny przeprowadzać również bezpłatne szkolenia (finansowane ze środków Unii Europejskiej), które wpłyną na rozwój kapitału ludzkiego rolników zamieszkujących tereny województwa lubelskiego.**

Rolnictwo województwa lubelskiego z uwagi na stosowanie tradycyjnych metod i niskiego zużycia środków chemicznych produkuje żywność, która w kraju i na rynku unijnym cechuje się wysoką jakością. Związane jest to również z produkcją ekologiczną – cenioną w Unii Europejskiej⁶⁸. **W celu rozwoju rolnictwa ekologicznego potrzebne są nakłady przeznaczone na podniesienie wiedzy rolników regionu lubelskiego (szkolenia, wyjazdy do gospodarstw stosujących taką produkcję) oraz na promocję (w tym promocję produktów tradycyjnych).** Takie wyjazdy mogłyby być organizowane przez urzędy poszczególnych gmin województwa lubelskiego, przy

⁶⁶ Portal Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, www.lubelskie.pl/index.php?pid=713 [data dostępu: 26.06.2010].

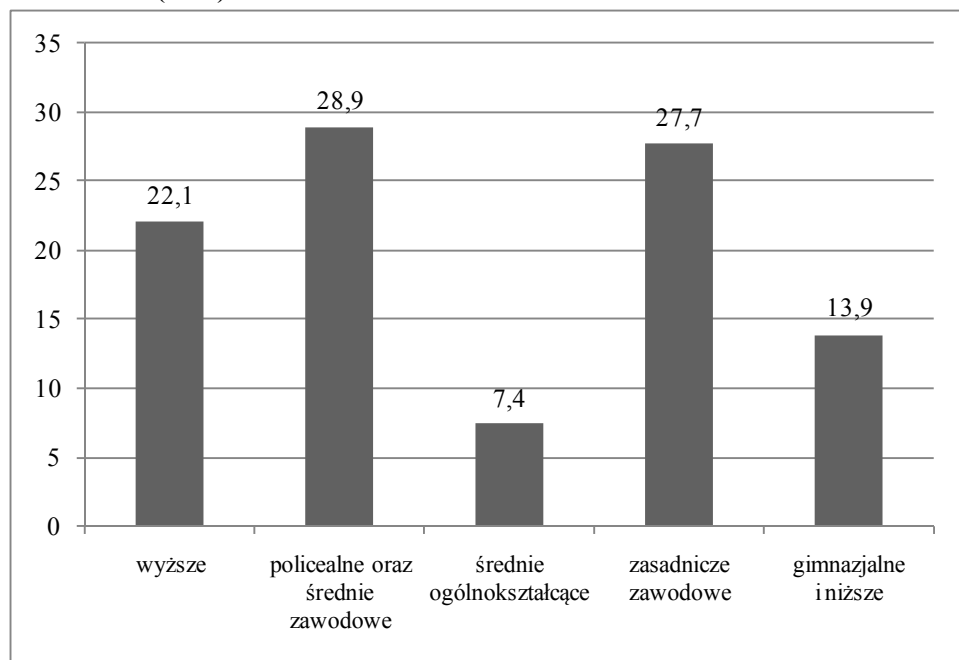
⁶⁷ Opracowane na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, www.arimr.gov.pl [data dostępu: 27.05.2010].

⁶⁸ Portal Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, www.lubelskie.pl/index.php?pid=404 [data dostępu: 16.05.2010].

pomocy pracowników powiatowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa działających w regionie.

Wśród grupy aktywnych zawodowo osób pracujących pod koniec 2008 roku przeważały osoby, które ukończyły szkołę policealną, średnią (28,9%, w kraju: 30,4%) lub posiadały wykształcenie zasadnicze zawodowe (27,7%, w kraju: 28,6%). 22,1% osób pracujących posiadało wykształcenie wyższe. W Polsce ten współczynnik był większy i wyniósł 23,4%. W województwie lubelskim odsetek osób pracujących posiadających wykształcenie gimnazjalne i niższe jest wyższy niż w kraju. W 2008 roku wyniósł w regionie 13,9%. Należy jednak zauważyć, że liczba aktywnych zawodowo osób pracujących w przeciągu trzech lat znacznie spadła (o 6,8%). Fakt ten związany jest przede wszystkim z podnoszeniem poziomu wykształcenia mieszkańców województwa oraz polityką prowadzoną w różnych zakładach pracy, dotyczącą zatrudniania osób posiadających wyższe wykształcenie, kwalifikacje i doświadczenie⁶⁹. W porównaniu z rokiem 2005 w 2008 roku najszybciej wzrosła liczba aktywnych zawodowo osób pracujących wśród grupy ludzi posiadających wykształcenie wyższe (o 18%)⁷⁰. Odsetek osób pracujących aktywnych zawodowo według posiadanego poziomu wykształcenia w 2008 roku przedstawia wykres 1.4.

Wykres 1.4. Osoby pracujące aktywne zawodowo według poziomu wykształcenia w 2008 roku (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

⁶⁹ Sztanderska U., Wojciechowski W., op.cit., s. 15.

⁷⁰ Ibidem.

W przypadku młodzieży w wieku 15–18 lat instytucją pomagającą w uzyskaniu wiedzy ogólnej i przygotowania zawodowego są Ochotnicze Hufce Pracy (OHP). Oferują one pomoc osobom chcącym dalej realizować obowiązek szkolny lub łączyć obowiązek nauki z pracą zarobkową. OHP wykonują zadania w zakresie zatrudnienia oraz przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu młodzieży, a także w zakresie jej kształcenia i wychowania⁷¹. W województwie lubelskim w ramach Lubelskiej Komendy Wojewódzkiej OHP działają 4 Centra Edukacji i Pracy Młodzieży (Lublin, Biała Podlaska, Chełmno, Zamość), 2 Ośrodki Szkolenia i Wychowania (Zamość i Radzyń Podlaski), 5 Środowiskowych Hufców Pracy (Lublin, Chełmno, Włodawa, Puławy, Kraśnik), 4 Hufce Pracy (Tomaszów Lubelski, Świdnik, Łuków i Biłgoraj) oraz Gospodarstwa Pomocnicze w Radzynie Podlaskim i Zamościu. W jednostkach organizacyjnych OHP w województwie lubelskim młodzież ma szansę skorzystania nie tylko z usług doradcy zawodowego, ale również ukończenia szkoły gimnazjalnej czy ponadgimnazjalnej oraz szansę na zdobycie konkretnego zawodu dzięki uczestnictwu w kursach i szkoleniach organizowanych przez OHP. Jednym z działań Ochotniczych Hufców Pracy skierowanych do lubelskich szkół było przekazanie placówkom oświatowym środków finansowych na założenie Szkolnych Ośrodków Karier. Od 2003 roku w szkołach województwa lubelskiego powstało 17 Szkolnych Ośrodków Kariery (z czego do dziś istnieje 15 ośrodków). Głównym zadaniem tych ośrodków jest pomoc uczniom w zdobyciu wiedzy i umiejętności, kształtowaniu postaw i zachowań niezbędnych do realizowania drogi zawodowej oraz poznawaniu reguł rządzących rynkiem pracy. Większość Szkolnych Ośrodków Kariery powstała na terenach wiejskich i w małych miastach. Ostatni konkurs przeprowadzony przez OHP na zorganizowanie ośrodków w szkołach odbył się w 2005 roku⁷². **Rekomenduje się, aby Ochotnicze Hufce Pracy w Lublinie w dalszym ciągu wspierały powstawanie nowych ośrodków karier, szczególnie na terenach, gdzie występuje wysoka stopa bezrobocia. Ośrodki karier dla młodzieży powinny powstawać przede wszystkim na terenach wiejskich, gdzie młodzi ludzie nie mają możliwości korzystania z usług doradcy zawodowego.** Głównym zadaniem doradcy byłoby nie tylko udzielanie pomocy w wyborze zawodu i kierunku późniejszego kształcenia, ale również pozyskiwanie sezonowych ofert pracy dla uczniów swoich szkół. W związku z umiejscowieniem tych ośrodków na terenach wiejskich większość ofert będzie napływać od osób prowadzących gospodarstwa rolne, których właściciele potrzebują pracowników do prac prostych w sezonie letnim. Dzięki temu młode osoby zdobędą praktyczne umiejętności przygotowujące do wejścia na regionalny rynek pracy po zakończeniu edukacji.

⁷¹ Rozporządzenie Ministra Gospodarki i pracy z dnia 30 grudnia 2004 roku w sprawie szczegółowych zadań i organizacji Ochotniczych Hufców Pracy (Dz. U. Z 2005 nr 6, poz. 41).

⁷² Portal Lubelskiej Komendy Wojewódzkiej OHP, www.lubelska.ohp.pl [data dostępu: 28.05.2010].

1.4.2. Osoby pracujące w wieku produkcyjnym

W województwie lubelskim liczba osób zatrudnionych powyżej 18. roku życia, łącznie z osobami pracującymi w indywidualnych gospodarstwach rolnych, wyniosła w 2008 roku 769 300 (5,6% wszystkich pracujących osób w Polsce), z czego kobiety stanowiły 46,8% ogółu. W tym roku zatrudnionych w sektorze rolniczym było 278 599 osób, co stanowiło 36,2% pracujących w województwie lubelskim. Na przestrzeni 3 lat (od 2005 do 2008 roku) liczba osób zatrudnionych w tym sektorze nieznacznie spadła – z 278 618 do 278 599.

W porównaniu z 2005 rokiem wzrosła liczba osób pracujących w dwóch pozostałych sektorach ekonomicznych. W sektorze przemysłowym odnotowano wzrost liczby zatrudnionych o 9,1% (z 130 701 do 142 539 osób i w roku 2008 wyniosła ona 18,5% ogółu zatrudnionych), a w sektorze usług o 8,7% (z 320 236 do 348 162 osób i wyniosła 45,3% ogółu zatrudnionych). Wzrost w przypadku tych dwóch sektorów w województwie lubelskim był nieznacznie niższy od wzrostu odnotowanego w całym kraju (w przypadku sektora usług odnotowano wzrost o 10,4%, w przypadku sektora przemysłowego o 11,9%). W sektorze usług w roku 2008 zatrudnionych było więcej kobiet niż mężczyzn (57,3%), natomiast w sektorze przemysłowym jedynie co czwartym pracownikiem była kobieta⁷³. Sytuacja ta związana jest przede wszystkim z ciężkim charakterem prac wykonywanych w przedsiębiorstwach należących do tego sektora oraz niską popularnością zawodów w tym sektorze wśród kobiet, które dalej postrzegają je jako typowo męskie zajęcia.

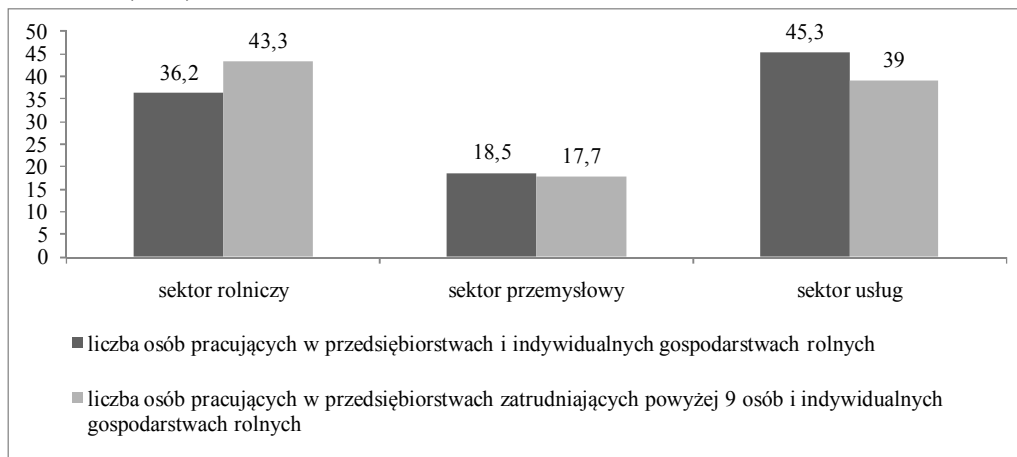
Odsetek osób pracujących w różnych sektorach ekonomicznych w regionie kształtuje się inaczej, jeśli wziąć pod uwagę tylko firmy zatrudniające powyżej 9 osób oraz osoby pracujące w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Pod koniec 2008 roku w województwie lubelskim pracowało 640 968 osób⁷⁴, z czego 48,2% stanowiły kobiety. Osoby te najczęściej pracowały w sektorze rolniczym (43,3%, podczas gdy w kraju ten wskaźnik wyniósł zaledwie 19,9%). W porównaniu z rokiem 2005 liczba osób zatrudnionych w rolnictwie w województwie lubelskim spadła o 1,5%, a w Polsce wskaźnik ten nie uległ zmianie i utrzymywał się na podobnym poziomie. W województwie lubelskim w 2008 roku w sektorze usług pracowało 250 018 osób, co stanowiło 39% ogółu zatrudnionych, w tym samym czasie w Polsce w tym sektorze zatrudniona była połowa pracujących. Informacje dotyczące nowo otwartych firm działających w poszczególnych sektorach ekonomicznych pokazują, że w województwie lubelskim częściej niż w innych regionach Polski powstają małe firmy w branży usługowej, zatrudniające poniżej 9 osób. Odsetek osób pracujących w różnych sektorach ekonomicznych wśród wszystkich firm

⁷³ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁷⁴ Opracowane na podstawie danych US w Lublinie. Przytoczona wartość dotyczy osób w wieku produkcyjnym zatrudnionych w jednostkach o liczbie pracujących powyżej 9 osób. Liczba osób uwzględnia pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie.

i indywidualnych gospodarstw oraz wśród firm zatrudniających powyżej 9 osób i gospodarstw indywidualnych w 2008 roku przedstawia wykres 1.5.

Wykres 1.5. Osoby w wieku produkcyjnym pracujące w sektorach ekonomicznych wśród wszystkich firm i indywidualnych gospodarstw rolnych w 2008 roku w województwie lubelskim (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Szansą na rozwój i efektywne kreowanie kapitału ludzkiego w województwie lubelskim są małe przedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób. Właściciele nowo powstałych firm w ten sposób wykorzystują swój kapitał ludzki w postaci doświadczenia zdobytego we wcześniejszych miejscach pracy oraz kwalifikacje i wiedzę uzyskane podczas nauki. Działalność tego typu przedsiębiorstw stanowi efektywny sposób nie tylko zmniejszenia liczby osób bezrobotnych na regionalnym rynku pracy, ale w czasie trwania kryzysu gospodarczego napędza gospodarkę. Wielu specjalistów w trakcie kryzysu z przełomu 2009/2010 roku podkreślało, że tylko dzięki powstawaniu i działalności małych i średnich przedsiębiorstw Polska mogła przetrwać ten okres i stać się przykładem dla wielu państw, jak powinno się walczyć z kryzysem. Małe firmy szybciej niż międzynarodowe koncerny potrafią przystosowywać się do częstych zmian na rynku, jak również wykorzystać fakt, że specjaliści z innych firm są zwalniani i w ten sposób pozyskać wyspecjalizowanych i doświadczonych pracowników⁷⁵. W 2009 roku w województwie lubelskim utworzono 16 938 nowych miejsc pracy, z czego najwięcej w mikroprzedsiębiorstwach, co stanowiło 36,2% wszystkich nowo utworzonych miejsc pracy w regionie. Władze samorządowe Lubelszczyzny powinny wspierać inicjatywy osób zamierzających rozpocząć własną działalność gospodarczą. Pomoc w zakła-

⁷⁵ Staniewska M., *Kryzys gospodarczy szansą dla małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)*, Portal Antal International, www.news.antal.com/2009/05/kryzys-gospodarczy-szansa-dla-malych-i-srednich-przedsiębiorstw-msp [data dostępu: 31.05.2010].

daniu działalności oferują powiatowe urzędy pracy⁷⁶. Dla osób, które decydują się na skorzystanie z pomocy powiatowych urzędów pracy, jest to szansa na założenie firmy i stworzenie sobie oraz innym nowych miejsc pracy. Dzięki tej pomocy mieszkańcy Lubelszczyzny realizują własne pomysły i efektywnie kreują swój kapitał. Niestety większość osób nie zdaje sobie sprawy z wymagań, jakie niesie ze sobą uruchomienie takiej działalności. Dlatego większość nowo powstałych przedsiębiorstw po roku działalności zostaje zamknięta lub zawieszona⁷⁷. Pomoc prawnika czy księgowej jest dla nowych firm często zbyt kosztowna, dlatego wiele osób zamiast poprosić o pomoc specjalistę, sama podejmuje decyzje, które często bywają błędne i prowadzą do likwidacji działalności. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby w okresie 12 miesięcy od daty rozpoczęcia działalności gospodarczej osoby, które taką działalność podjęły, miały możliwość częstszego, bezpłatnego kontaktu ze specjalistami publicznych służb zatrudnienia.** Jednym z problemów przyznawania środków finansowych na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej jest również brak odgórnych zasad regulujących cały proces oraz subiektywność oceny złożonego wniosku. **Rekomendowane jest, aby w realizacji procedury przyznawania dotacji powiatowe urzędy pracy w województwie lubelskim zatrudniały zewnętrznych ekspertów opiniujących złożone wnioski. Ekspertem zewnętrznym mogłaby być osoba posiadająca wykształcenie wyższe, znająca problemy i rynek pracy obszaru, na którym składany będzie wniosek, posiadająca wiedzę na temat regulacji prawnych dotyczących udzielania wsparcia przedsiębiorstwom oraz dysponująca wiedzą i doświadczeniem zawodowym w zakresie prowadzenia przedsiębiorstwa.**

Mieszkańcy Lubelszczyzny decydujący się na pracę poza województwem to osoby, które po zakończeniu nauki nie mogą znaleźć zatrudnienia na lubelskim rynku pracy lub oferowane im warunki nie są dla nich satysfakcjonujące. W 2008 roku pierwszą pracę po zakończeniu nauki podjęło 10 210 osób⁷⁸, z czego kobiety stanowiły 47,9% pracowników rozpoczynających swoją pierwszą pracę⁷⁹. Na przestrzeni 3 lat (od 2005 do 2008 roku) liczba osób podejmujących pierwszą pracę wśród absolwentów wzrosła o 25,7%. Największą szansę na znalezienie pracy miały osoby z wyższym wykształceniem (stanowiły one 40,1% wszystkich absolwentów). W okresie od 2005 do 2008 roku liczba osób, które znalazły pracę po zakończeniu studiów, wzrosła o 1,3%. Osoby, które ukończyły zasadniczą szkołę zawodową oraz liceum ogólnokształcące mogły liczyć na szybsze znalezie-

⁷⁶ Spośród osób ubiegających się o uzyskanie dotacji w 2009 roku otrzymało ją 1624 osób zamieszkujących tereny wiejskie województwa lubelskiego. Zob. *Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim*, WUP w Lublinie, Lublin 2010, s. 36.

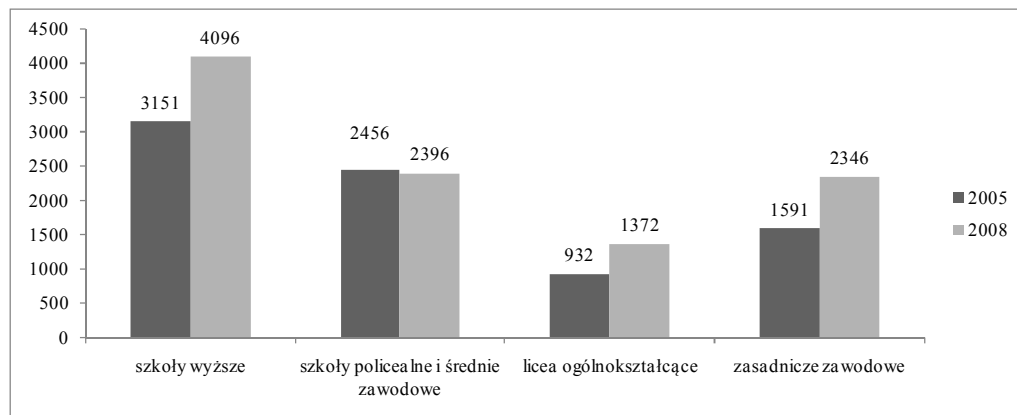
⁷⁷ Osoby, które dostały dofinansowanie Powiatowego Urzędu Pracy na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej w ciągu roku od dnia podpisania umowy nie mogą jej zamknąć ani zawiesić. Jest to jeden z warunków rozliczenia przyznanych środków finansowych.

⁷⁸ Opracowane na podstawie danych US w Lublinie.

⁷⁹ Ibidem.

nie pracy niż osoby kończące ten rodzaj szkoły 3 lata wcześniej. Od 2005 roku liczba osób, które znalazły pracę po ukończeniu szkół policealnych oraz średnich szkół zawodowych spada. Liczbę absolwentów podejmujących pierwszą pracę według typów szkół w 2005 i 2008 roku przedstawia wykres 1.6.

Wykres 1.6. Absolwenci podejmujący pierwszą pracę według typów szkół w 2005 i 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Absolwentom uczelni wyższych możliwość efektywnego kreowania posiadanego kapitału ludzkiego dają obowiązkowe praktyki studenckie. Dzięki praktykom studenci otrzymują szansę na zdobycie i poszerzenie wiedzy o zagadnienia praktyczne oraz zapoznanie się z wymaganiami regionalnych pracodawców. Większość studentów w pełni wykorzystuje ten czas na zdobycie doświadczenia, które po zakończeniu nauki ułatwi im znalezienie satysfakcjonującej pracy. Jednak część studentów nie podejmuje żadnego rodzaju aktywności zawodowej, nie decydując się nawet na praktyki zawodowe. Dlatego po uzyskaniu dyplomu uczelni wyższej absolwenci szukają możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego poza granicami województwa. Działania władz samorządowych powinny być zatem skierowane do osób studiujących zanim opuszczą one mury uczelni. Jednym z pomysłów na przyciągnięcie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych do studiowania na lokalnych uczelniach i wiązania swojej przyszłości z danym miastem jest projekt realizowany przez Biuro Rozwoju Przedsiębiorczości i Miejsc Pracy Urzędu Miasta Łodzi pt. *Młodzi w Łodzi*. Program ten od 2008 roku przyciągnął już ponad 50 firm finansujących stypendia dla najlepszych studentów łódzkich uczelni oraz organizujących praktyki i staże zawodowe⁸⁰. W badaniach przeprowadzonych wśród studentów łódzkich uczelni większość respondentów stwierdziła, że ich decyzja o związaniu się z Łodzią będzie uzależniona od znalezienia dobrej

⁸⁰ Portal kampanii *Młodzi w Łodzi*, www.mlodziwlodzi.pl [data dostępu: 27.05.2010].

pracy oraz od możliwości rozwoju zawodowego⁸¹. W celu zatrzymania wykwalifikowanej kadry absolwentów uczelni wyższych rekomendowane jest, aby władze samorządowe miasta Lublina przygotowały kompleksowy program, który zachęciłby młode osoby do związania swojej przyszłości z Lublinem oraz studiowania na kierunkach preferowanych przez lubelskich pracodawców. Program miałby także na celu poprawę wizerunku Lublina jako miasta przyjaznego rozwojowi zawodowemu osób wykształconych. W ramach programu realizowanego przez lubelskie uczelnie wyższe we współpracy z regionalnymi przedsiębiorcami studenci mogliby korzystać z płatnych praktyk i staży zawodowych, bezpłatnych szkoleń, a najlepsi mogliby liczyć na stypendia. Osobom pochodzącym z biednych rodzin wypłacane byłyby stypendia socjalne. Za przygotowanie i wdrożenie w Lublinie takiego programu mogłoby odpowiadać istniejące już ciało doradcze w Urzędzie Miasta Lublina – Miejska Rada Zatrudnienia w Lublinie.

W poszukiwanie pracy dla absolwentów szkół wyższych zaangażowane są także akademickie biura karier. Zadaniem tych jednostek organizacyjnych jest pomoc studentom i absolwentom w uzyskaniu porad zawodowych oraz informacji o rynku pracy. Biura współpracują również z pracodawcami oraz przeprowadzają dla nich rekrutację na wolne stanowiska w ich firmach. Dzięki możliwości bliższego poznania przez pracowników biur karier aktualnych potrzeb pracodawców co do kwalifikacji zdobytych przez studenta w trakcie nauki uczelnie mogą weryfikować strukturę i programy nauczania. W ten sposób absolwent poszukujący pracy w swoim zawodzie ma większe szanse na wejście od razu na rynek pracy po zakończeniu studiów. Na lubelskich uczelniach działa 16 akademickich biur karier. W celu zwiększenia szans przyszłych absolwentów rekomenduje się, aby akademickie biura karier współpracowały z publicznymi służbami zatrudnienia. Współpraca ta miałaby polegać na dostępie do informacji, którymi dysponują zarówno akademickie biura karier, jak i publiczne służby zatrudnienia. Akademickie biura karier posiadają informacje dotyczące np. wymagań stawianych przez lubelskich pracodawców swoim potencjalnym pracownikom. Powiatowe urzędy pracy w województwie posiadają dane na temat ogólnej sytuacji na regionalnym rynku pracy. Dzięki współpracy i wymianie informacji szkoły wyższe mogłyby lepiej pomagać swoim studentom i absolwentom w poszukiwaniu pracy. W tym celu publiczne służby zatrudnienia pracy mogłyby przeznaczać środki, którymi dysponują, na programy, szkolenia czy studia podyplomowe, dzięki którym młodzi, wykształceni ludzie mogliby uzupełnić swoje kwalifikacje i stać się konkurencyjni na regionalnym rynku pracy. Jest to o tyle ważne, że same publiczne służby zatrudnienia (zwłaszcza powiatowe urzędy pracy oraz Wojewódzki Urząd Pracy) są w nieznacznym stopniu przygotowane do zaoferowania pomocy ludziom wykształconym, dlatego proces doradczy oraz realizacja szkoleń dla studentów i absolwentów szkół wyższych powinny być prowadzone przez pracowników akademickich biur karier. W ten sposób powiatowe urzędy pra-

⁸¹ *Raport z badania Młodzi w Łodzi 2009 – skrót*, Portal kampanii *Młodzi w Łodzi*, www.mlo-dziwlodzi.pl/kampania/badanie-pokam-panijne [data dostępu: 27.05.2010].

cy zostałyby odciążone, a osoby wykształcone mogłyby liczyć na bardziej profesjonalną pomoc w znalezieniu pracy. W celu realizacji zadań biura karier powinny skorzystać z funduszy unijnych w ramach PO KL (Poddziałanie 4.1.1 – Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni). Akademickie biura karier mogłyby też odpowiadać za organizację i realizację praktyk zawodowych wśród studentów. Współpracując z firmami z województwa, biura mogłyby pozyskiwać oferty praktyk studenckich. Najlepszym praktykantom dałoby to szansę na znalezienie pracy jeszcze na studiach. Doskonałym miejscem na zdobycie informacji o posiadanych wolnych miejscach praktyk zawodowych i pracy są targi pracy. **W związku z tym rekomenduje się, aby wszystkie uczelnie wyższe działające w województwie lubelskim organizowały przynajmniej raz w roku dla swoich absolwentów targi pracy, na których potencjalni pracownicy – absolwenci szkół wyższych – mogliby zapoznać się z wymaganiami pracodawców, poznać przedsiębiorstwa działające na lokalnym rynku pracy oraz bezpośrednio porozmawiać z pracodawcami na temat wolnych stanowisk pracy.** Organizacja targów pracy dla studentów i absolwentów lubelskich szkół wyższych przez akademickie biura karier również odciąży lubelskie urzędy pracy. Targi pracy mogą zostać sfinansowane ze środków unijnych. Realizacja przedstawionych sposobów współpracy akademickich biur karier z powiatowymi urzędami pracy w województwie lubelskim staje się możliwością płynnego transferu kapitału ludzkiego z uczelni wyższych na regionalny rynek pracy.

Szansą na zdobycie nowych kwalifikacji i doświadczenia dla osób w wieku produkcyjnym są proponowane przez powiatowe urzędy pracy staże zawodowe, prace interwencyjne oraz roboty publiczne⁸². Od 2003 roku lubelskie powiatowe urzędy pracy zawierają coraz mniej umów z pracodawcami na przyjęcie bezrobotnego do prac interwencyjnych. W 2009 roku w ramach tej formy aktywizacji osób bezrobotnych urzędy pracy skierowały do tego typu prac jedynie 1740 osób i było to o 75,4% mniej bezrobotnych niż w 2003 roku. W tym samym roku w ramach prac interwencyjnych powiatowe urzędy pracy zawarły umowy z 2663 pracodawcami. W porównaniu z rokiem wcześniejszym liczba osób skierowanych do pracy tego typu wzrosła o 11,8%. Prace wykonywane przez osoby bezrobotne w ramach aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu (realizowane przez powiatowe urzędy pracy) w obecnej sytuacji na rynku pracy stają się ostatnią szansą przede wszystkim dla młodych ludzi na zdobycie nowych kwalifikacji oraz doświadczenia. Jednocześnie należy pamiętać, że tego typu prace są nisko opłacane, co wpływa na ich małą atrakcyjność – szczególnie dla ludzi młodych, posiadających wykształcenie wyższe. Kolejnym minusem tego typu prac jest fakt, że pracodawca nie jest zobowiązany do zatrudnienia po zakończeniu stażu pracownika skierowanego przez urząd pracy (nawet na

⁸² Staż zawodowy oznacza nabycie przez bezrobotnego praktycznych umiejętności przez wykonywanie zadań w miejscu pracy bez nawiązania stosunku pracy z pracodawcą; wykonywanie pracy w ramach prac interwencyjnych oznacza zatrudnienie bezrobotnego przez pracodawcę, które nastąpiło w wyniku umowy zawartej ze starostą i ma na celu wsparcie osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy; natomiast zatrudnienie w ramach robót publicznych oznacza zatrudnienie bezrobotnego w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy przy wykonywaniu prac organizowanych przez gminy czy organizacje pozarządowe. Zob. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (DzU. 2004, art. 2.1., pkt 26, 32, 34).

czas określony). **Konieczne jest prowadzenie takiej polityki zatrudnieniowej w stosunku do przedsiębiorców, aby przynajmniej niektórzy z nich po zakończeniu stażu zdecydowali się na zatrudnienie stażystów. Powiatowe urzędy pracy powinny prowadzić kampanię promującą aktywne formy zatrudnienia w taki sposób, aby pracodawcy mieli świadomość, że w okresie trwania stażu nie ponoszą żadnych kosztów związanych z utworzeniem miejsca pracy, a zatrudniając osoby po zakończeniu stażu zawodowego mogą liczyć na preferencyjne lokalne ulgi lub zwolnienia podatkowe (np. zwolnienie z podatku od nieruchomości budowlanej, budynków i ich części oraz gruntów zabudowanych zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, na których pracodawcy mogą realizować nowe inwestycje i tworzyć nowe miejsca pracy w związku z tymi inwestycjami) oraz promocję (na stronach internetowych, w trakcie odbywania się lokalnych wydarzeń kulturalno-promocyjnych, konferencjach, spotkaniach) swojej firmy przez urząd wojewódzki oraz powiatowe urzędy pracy. Dzięki temu osoby te miałyby szansę zwiększyć swoje doświadczenie i kwalifikacje, a także pewniej poczuć się na rynku pracy. Osoby zdobywające doświadczenie na stażach zawodowych często wykonują obowiązki niezgodne z programem stażu – są odpowiedzialne jedynie za najprostsze prace. W związku z tym **rekomendowane jest, aby realizacja staży była również na bieżąco monitorowana przez pracowników powiatowych urzędów pracy w celu uzyskania informacji o postępach stażystów w zakresie zdobywania nowych kwalifikacji. Kontrola ta polegałaby na częstych wizytach pracownika urzędu pracy w przedsiębiorstwie, w którym odbywa się staż.****

Jedną z form podniesienia kwalifikacji są szkolenia. Zdaniem pracowników publicznych służb zatrudnienia, szkolenia są najczęściej wybieraną i najlepiej ocenianą formą przekwalifikowania i przyuczenia do zawodu⁸³. Liczba osób korzystających z tego typu pomocy w 2009 roku wyniosła 8960 bezrobotnych. Urzędy pracy chętnie organizują szkolenia ze względu na fakt, że są one najtańszą formą pomocy skierowaną do osób bezrobotnych⁸⁴. Szkolenia osób bezrobotnych są tańsze w porównaniu z innymi aktywnymi formami przeciwdziałania bezrobociu⁸⁵. Stanowią one istotną formę pomocy zarówno dla bezrobotnego, jak i pracodawcy w momencie gdy na rynku pracy brakuje fachowców o poszukiwanych kwalifikacjach. Mają na celu podwyższenie jakości zasobów siły roboczej, co wpływa również na rozwój gospodarczy regionu. Szkolenia zwiększają również konkurencyjność na rynku pracy, niosą więc ładunek aktywizujący i mobilizujący do podejmowania działań niezbędnych do zdobycia zatrudnienia⁸⁶. Szkolenia organizowane przez urzędy pracy mają również swoje złe strony. Z roku na rok poszczególne szkolenia powtarzają się, co powoduje, że pojawia się coraz więcej osób mających podobne kwalifikacje, a rynek pracy nie jest w stanie ich przyjąć. Większość szkoleń skierowanych jest do osób posiadających najniższe kwalifikacje i wykształcenie, bowiem stanowią one naj-

⁸³ *Analiza sytuacji na rynku pracy...*, op.cit., s. 53–56.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Informacje o aktywnych formach przeciwdziałaniu bezrobociu i wykorzystaniu środków finansowych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006, s. 14.

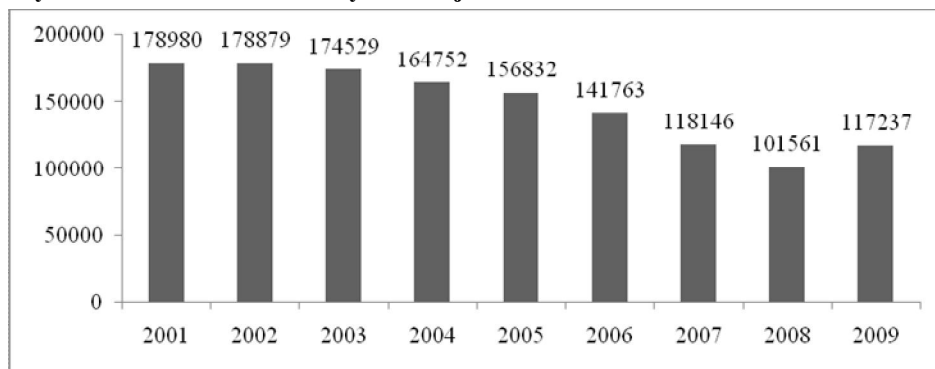
⁸⁶ *Analiza sytuacji na rynku pracy...*, op.cit., s. 66.

większą grupę wśród bezrobotnych. Jednocześnie brakuje szkoleń dla osób z wyższym wykształceniem, np. Powiatowy Urząd Pracy w Lublinie w 2010 roku zaplanował przeprowadzenie 16 rodzajów szkoleń, z czego zdecydowana większość przeznaczona jest dla osób posiadających najniższe wykształcenie⁸⁷. **W planowaniu i doborze szkoleń pracownicy urzędów pracy powinni kierować się przede wszystkim wynikami badań i analiz zawodów deficytowych na regionalnym rynku pracy. Nie bez znaczenia jest również konieczność większego zróżnicowania oferty szkoleniowej dostępnej w lubelskich urzędach pracy.** Szkolenia będą dopasowane do potrzeb regionalnego rynku pracy, więcej osób znajdzie po nich pracę, a urzędy będą szkolić w różnych zawodach.

1.4.3. Bezrobocie

Pod koniec 2009 roku w województwie lubelskim 117 237 osób poszukiwało pracy. Zgodnie z danymi Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie, stopa bezrobocia wyniosła 12,8%. W porównaniu z analogicznym okresem w 2008 roku liczba niepracujących wzrosła o 15 676 osób (wzrost stopy bezrobocia o 1,5%). Rok 2008 okazał się w województwie najlepszy ze względu na najmniejszą liczbę osób zarejestrowanych jako bezrobotne w porównaniu do lat poprzednich (101 561 osób). Główną przyczyną wzrostu liczby osób bezrobotnych w 2009 roku był kryzys gospodarczy na świecie, który wpłynął również na politykę zwolnień prowadzoną przez przedsiębiorstwa województwa lubelskiego. Pracodawcy uważali, że jedną z możliwości przetrwania firmy na rynku jest zmniejszenie liczby pracowników. Należy jednak zauważyć, że stopa bezrobocia w województwie lubelskim rosła wolniej niż w innych województwach w kraju. Strukturę osób bezrobotnych w województwie lubelskim w latach 2001–2009 przedstawia wykres 1.7.

Wykres 1.7. Liczba bezrobotnych w województwie lubelskim w latach 2001–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2010, s. 11

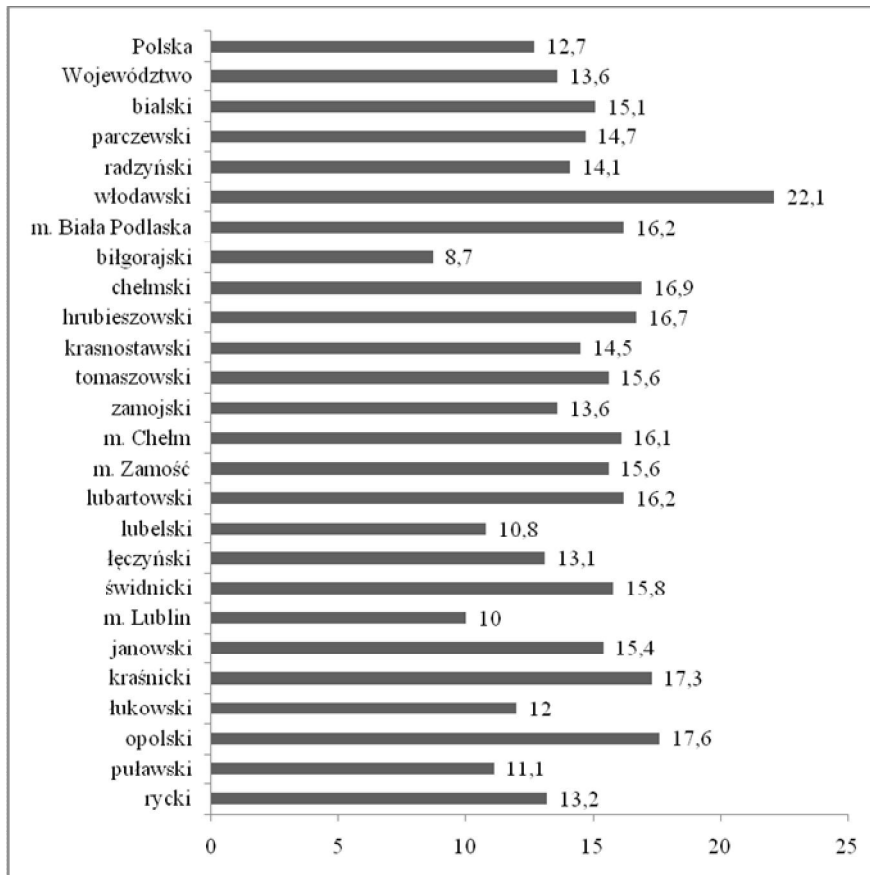
W 2009 roku stopa bezrobocia w województwie lubelskim wyniosła 12,8% i była nieznacznie wyższa od krajowej (11,9%). Stopa bezrobocia rejestrowanego w regionie

⁸⁷ Opracowane na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Lublinie.

pod koniec 2009 roku była znacznie mniejsza od odnotowanej w roku 2005, gdy bez pracy pozostawało 17% mieszkańców województwa. W związku z kryzysem ekonomicznym na przełomie lat 2009/2010 liczba bezrobotnych w ciągu najbliższych miesięcy będzie rosła. Może to tylko przyspieszyć podjęcie decyzji o poszukiwaniu pracy poza województwem. Pod koniec I kwartału 2010 roku w urzędach pracy zarejestrowanych było 125 836 osób – liczba bezrobotnych w stosunku do końca 2009 wzrosła o 8599 osób⁸⁸.

W województwie lubelskim poziom stopy bezrobocia jest zróżnicowany zależnie od powiatu. Najmniejszą jej wartość w styczniu 2010 roku odnotowano w powiecie biłgorajskim (8,7%), w Lublinie (10%) i powiecie lubelskim (10,8%). Najwyższą wartość stopy bezrobocia odnotowano natomiast w powiatach: włodawskim (22,1%), opolskim (17,6%) i kraśnickim (17,3%). Wysokość stopy bezrobocia w 2009 roku w poszczególnych powiatach województwa lubelskiego przedstawia wykres 1.8.

Wykres 1.8. Stopa bezrobocia w Polsce, województwie Lubelskim oraz powiatach województwa lubelskiego (według stanu na koniec stycznia 2010 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie, www.wup.lublin.pl/wup/index.php?kat=176 [data dostępu: 28.06.2010]

⁸⁸ *Analiza sytuacji na rynku pracy...*, op.cit., s.11.

Istnieje kilka przyczyn zróżnicowania stopy bezrobocia w województwie lubelskim. Najniższą wartość stopy bezrobocia odnotowano w powiecie biłgorajskim. Przyczyną tak niskiego bezrobocia jest fakt, że na terenie powiatu zlokalizowane są firmy, które ciągle się rozwijają i tworzą nowe miejsca pracy mimo kryzysu gospodarczego z przełomu 2009/2010 roku (Black Red White, Ambra, Polskone, Mewa, Zakłady Ceramiki Budowlanej Markowicze SA). Powiat biłgorajski może posłużyć również jako przykład szybkiego przystosowywania się do zmian współczesnego rynku pracy oraz umiejętności wykorzystania swoich atutów. Warto odnotować chociażby utworzenie od września 2010 roku w Zespole Szkół Zawodowych i Ogólnokształcących w Biłgoraju nowego kierunku kształcenia – technika obsługi turystycznej. Związane jest to przede wszystkim z rozwojem regionalnej, krajowej i międzynarodowej turystyki, który spowodował zapotrzebowanie na fachowców potrafiących profesjonalnie zaplanować i zorganizować wypoczynek zarówno turystom polskim, jak i zagranicznym. Zróżnicowany krajobraz powiatu biłgorajskiego stwarza znakomite warunki do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej, narciarskiej, kajakowej i jeździeckiej. Duża ilość zwierzyny łownej sprzyja myślistwu. Turystyka jest jednym z warunków dalszego rozwoju powiatu. Na terenie powiatu powstają także liczne gospodarstwa agroturystyczne⁸⁹. Stosunkowo mała stopa bezrobocia występuje również w powiecie m. Lublin oraz powiecie lubelskim. Wiąże się to z większą liczbą instytucji i przedsiębiorstw działających na tym obszarze, które zatrudniają nie tylko osoby zamieszkałe w powiecie m. Lublin i powiecie lubelskim, ale również osoby dojeżdżające do pracy z powiatów sąsiadujących. Niski wskaźnik stopy bezrobocia występuje również w powiatach bezpośrednio sąsiadujących z województwem mazowieckim. Firmy działające na Mazowszu w ten sposób pozyskują kadrę o wysokich kwalifikacjach z województwa lubelskiego. Obecnie władze poszczególnych regionów upatrują szans na przyciągnięcie inwestorów i utworzenie nowych miejsc pracy w specjalnych strefach ekonomicznych. W województwie Lubelskim istnieje kilka takich stref. Zlokalizowane są one między innymi w Lublinie, Świdniku, Tarnobrzegu czy Mielcu. Specjalna strefa ekonomiczna w Lublinie, zdaniem jej dyrektora, została utworzona za późno, na nieprzygotowanych terenach i dlatego nie udało się przyciągnąć znacznej liczby inwestorów, dla których Lublin jest już miastem położonym zbyt daleko od Warszawy⁹⁰. Większość stref ekonomicznych utworzonych w województwie lubelskim nie jest zlokalizowana na północ od Lublina. Wykorzystanie bliskości północnej części województwa z Mazowszem i Warszawą przez stworzenie tam specjalnej strefy może przyczynić się do ściągnięcia w tę część województwa lubelskiego przedsiębiorców do tej pory inwestujących na terenach położonych na południe od Warszawy. **W związku z tym rekomendowane jest, aby władze województwa zdecydowały się na utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej na obszarze pomiędzy Łukowem,**

⁸⁹ Portal Powiatu Biłgorajskiego, www.bilgorajski.pl [data dostępu: 17.05.2010].

⁹⁰ Majka D., *Lubelska strefa ekonomiczna to porażka*, Portal Gazeta.pl – Lublin, www.lublin.gazeta.pl/lublin/1,48724,6516114,Lubelska_strefa_ekonomiczna_to_porazka.html [data dostępu: 29.06.2010].

Radzynie Podlaskim, Kockiem a Rykami. Strefa ta mogłaby wykorzystać już istniejące połączenie drogowe z Warszawą, przez Garwolin (droga krajowa nr 17) oraz Mińsk Mazowiecki (droga krajowa nr 76). Oprócz mieszkańców obszarów, na których zlokalizowana byłaby strefa, w przedsiębiorstwach mogliby znaleźć pracę również specjaliści mieszkający w województwie mazowieckim. Dzięki utworzeniu specjalnej strefy ekonomicznej na północy województwa i zaproponowaniu inwestorom specjalnych preferencyjnych kredytów, pożyczek czy dofinansowań w przeszłości mogą powstać nowe miejsca pracy. Przedsiębiorstwa zlokalizowane na terenach graniczących z województwem mazowieckim mogą przyczynić się do powstania miejsc pracy nie tylko dla osób wyjeżdżających obecnie poza województwo lubelskie w jej poszukiwaniu, ale również dla specjalistów pozyskanych z województwa mazowieckiego.

Działania władz samorządowych wszystkich szczebli powinny skupić się przede wszystkim na stworzeniu możliwości rozwoju kapitału ludzkiego mieszkańców Lubelszczyzny, co możliwe jest dzięki powstawaniu nowych firm oraz rozszerzaniu działalności przez firmy już istniejące. Władze powinny wykorzystać motywację ludzi młodych, chcących otworzyć własne firmy za środki pozyskane z funduszy unijnych. Szansą dla przedsiębiorstw działających na rynku lubelskim jest rynek wschodni oraz polityka, jaką w stosunku do krajów wschodnich prowadzi rząd polski (Partnerstwo Wschodnie). Dlatego tak ważne jest, aby szczególną uwagę poświęcić przygranicznym powiatom – włodawskiemu, chełmskiemu czy bialskiemu, gdzie stopa bezrobocia jest dość wysoka w porównaniu z innymi powiatami województwa (np. w pierwszym kwartale 2010 roku w powiecie włodawskim wyniosła ona 22,1%). Szansą na rozwój województwa są fundusze unijne pozyskiwane zarówno z Programów Operacyjnych: Kapitał Ludzki, Infrastruktura i Środowisko, Innowacyjna Gospodarka, jak i programu regionalnego skierowanego specjalnie do 5 wschodnich województw: Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej. W przypadku przedsiębiorstw pozyskanie funduszy unijnych często nie jest możliwe ze względu na zbyt zawile procedury. **W związku z tym rekomenduje się, aby Urząd Marszałkowski w Lublinie – instytucja pośrednicząca – zgodnie z wytycznymi związanymi z realizacją programów unijnych upraszczał zasady, które mogą zostać zmienione na poziomie regionalnym (np. krótsze terminy oceny wniosków, mniejsza liczba projektów przypadająca na jednego opiekuna).** Ważne, aby władze pomagały w ubieganiu się o fundusze unijne zarówno na szczeblu wojewódzkim, jak również powiatowym i gminnym. Dzięki pozyskiwaniu środków na realizację szkoleń dla osób pracujących i bezrobotnych istnieje możliwość zdobycia nowych umiejętności i kwalifikacji kreuujących regionalny kapitał ludzki. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby w celu pozyskiwania funduszy unijnych stworzono w każdym powiecie specjalne punkty pomocy przy urzędach gmin i miast, zatrudniające specjalistów od pozyskiwania środków unijnych. Unijne punkty pomocy powinny być zorganizowane przez władze powiatu w budynkach do nich należących, np. w budynku staro-**

stwa. Informacje o powstaniu takich punktów powinny być zamieszczone w urzędach gmin, lokalnych instytucjach i organizacjach pozarządowych działających na terenie województwa lubelskiego oraz w lokalnej prasie (np. „Gazeta Bełżycka”, „Nasza Gmina Borzechów”, „Głos Ziemi Bychawskiej”, „Głos Garbowa”, „Echo Konopnicy”).

Władze samorządowe powinny również wspierać rozwój organizacji pozarządowych. Obecnie organizacje te pozyskują ogromne środki finansowe na realizację działań skierowanych do osób bezrobotnych, pracujących oraz przedsiębiorstw. Większa liczba organizacji przyczyni się do zwiększenia konkurencji pomiędzy nimi, co w konsekwencji przyniesie korzyści w postaci dobrze przygotowanych projektów, które wpłyną na rozwój gospodarczy regionu i sprawią, że osoby posiadające wysokie kwalifikacje nie zaczną poszukiwać pracy w innych regionach Polski. Większość instytucji wspierających rozwój biznesu ma swoje siedziby w Lublinie i Puławach⁹¹. Sytuacja ta wpływa na to, że większość projektów skierowana jest do osób zamieszkujących tereny miejskie, a inni mieszkańcy województwa mają trudniejszy dostęp do udziału w projektach mogących wpłynąć na rozwój ich kapitału ludzkiego. Organizacje pozarządowe powinny otwierać swoje siedziby na terenach wiejskich i kierować swoje projekty do mieszkańców zamieszkujących tereny wiejskie. Jest to o tyle łatwiejsze, że projektodawcy znani są już na rynku regionalnym i wiedzą, czego potrzebują lokalne rynki pracy w województwie. Często organizacje te współpracują ze sobą. Przykładem działań promujących wśród przedsiębiorców rozwój nowych innowacyjnych przedsięwzięć oraz współpracy między organizacjami pozarządowymi jest projekt realizowany przez Lubelską Fundację Rozwoju w partnerstwie ze Stowarzyszeniem B-4 w Rzeszowie pt. Sieć Aniołów Biznesu na Lubelszczyźnie i Podkarpaciu. Projekt realizowany jest w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013 (Działanie 3.3 – Tworzenie systemu ułatwiającego inwestowanie w MSP, Poddziałanie 3.3.1 – Wsparcie dla Instytucji Otoczenia Biznesu)⁹². Znalazienie prywatnego inwestora lokującego własne nadwyżki finansowe w nowe, dobrze rokujące firmy umożliwi realizację pomysłów osób, które nie dysponują własnym kapitałem i nie mogłyby uruchomić swojego przedsięwzięcia bez wsparcia. Władze samorządowe powinny wspierać również te stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, które działają na terenach wiejskich i w małych miastach. Często z racji braku doświadczenia ich starania o dotacje kończą się fiaskiem. **Urząd Marszałkowski w Lublinie powinien wspierać inicjatywy lokalnych organizacji dobrze znających problemy mieszkańców. Pracownicy Urzędu Marszałkowskiego województwa lubelskiego dzięki spotkaniom organizowanym przy współudziale powiatów mogą prowadzić szkolenia, jak umiejętnie aplikować o środki finansowe. Rekomenduje się, aby**

⁹¹ Wykaz większości instytucji działających na rzecz rozwoju biznesu w województwie lubelskim znajduje się na portalu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, www.lubelskie.pl/index.php?pid=410 [data dostępu: 28.06.2010].

⁹² Portal Lubelskiej Fundacji Rozwoju, www.lfr.lublin.pl/index.php?i=2812 [data dostępu: 28.05.2010].

spotkania odbywały się przed każdym konkursem, którego priorytetem są działania skierowane do osób zamieszkujących tereny wiejskie oraz małe miejscowości województwa lubelskiego. Na spotkaniach pracownicy urzędu pracy powinni nie tylko informować o rozpoczęciu się konkursu, ale również doradzać i pomagać w przygotowaniu wniosku pod względem formalnym.

Jednym z czynników wpływających na pozostawanie bez zatrudnienia jest niski poziom wykształcenia. Osoby z wykształceniem wyższym zarejestrowane w powiatowych urzędach pracy w województwie w 2009 roku stanowiły jedynie 12,8%, a osoby, które ukończyły liceum ogólnokształcące stanowiły 13% wszystkich zarejestrowanych. W pozostałych grupach odsetek wyróżnionych ze względu na kryterium wykształcenia bezrobotnych kształtował się na wysokim poziomie sięgającym 24%. Na rynku pracy ciężko również było zaistnieć osobom młodym, które po zakończeniu szkoły nie mogły znaleźć pracy ze względu na brak doświadczenia. Co trzecim bezrobotnym w województwie lubelskim w 2009 roku była osoba między 25. a 34. rokiem życia, 25,7% osób stanowiły osoby w najmłodszej grupie wiekowej (18–24 lat)⁹³.

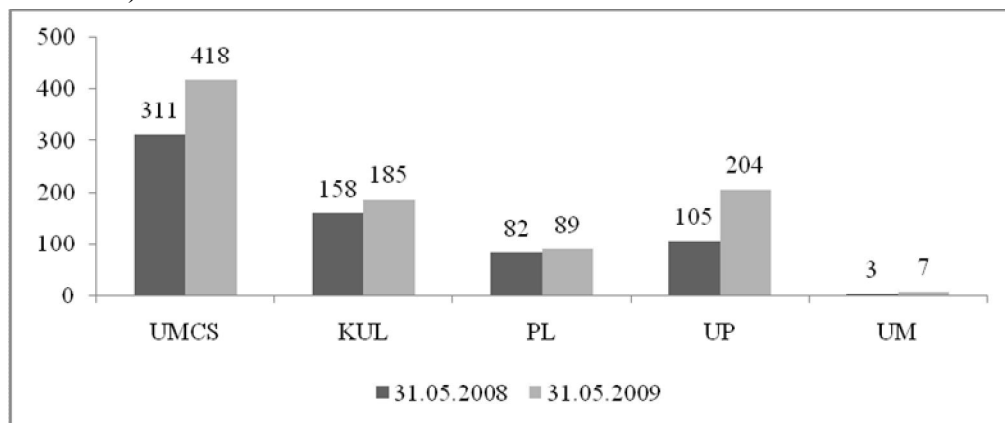
Osoby młode i wykształcone nie stanowią najliczniejszej grupy wśród bezrobotnych. Jednocześnie liczbę tych osób można zmniejszyć, jeśli przyszli studenci będą przy wyborze szkoły i kierunku studiów uwzględniali m.in. dane dotyczące osób bezrobotnych, którymi dysponują poszczególne urzędy pracy w województwie lubelskim. Wśród absolwentów uczelni wyższych zarejestrowanych do końca maja 2009 roku w lubelskich powiatowych urzędach pracy największą grupę stanowili byli studenci Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (418 osób, z czego 293 to kobiety). Uczelnia ta kształci największą liczbę studentów, wobec czego większa liczba osób rejestruje się jako osoby bezrobotne. Wśród osób bezrobotnych, które ukończyły UMCS, największą grupę stanowią absolwenci: pedagogiki, administracji, prawa i politologii. W przypadku drugiego co do wielkości uniwersytetu – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – liczba absolwentów, którzy po ukończeniu nauki zostali zarejestrowani jako bezrobotni, wyniosła 185. W tej grupie również większość osób zdobyła wykształcenie na kierunkach humanistycznych (administracja, prawo). Wśród 89 osób bezrobotnych, które ukończyły Politechnikę Lubelską, najliczniejszą grupę bezrobotnych absolwentów do 27. roku życia stanowili absolwenci mechaniki i budowy maszyn oraz inżynierii środowiska. Wśród 204 bezrobotnych, którzy ukończyli Uniwersytet Przyrodniczy, najliczniejszą grupę bezrobotnych absolwentów do 27. roku życia stanowiły kobiety (130 osób). Największą grupę bezrobotnych stanowili absolwenci rolnictwa ogólnego, ochrony środowiska i inżynierowie ogrodnictwa. Najmniejszą liczbę bezrobotnych absolwentów do 27. roku życia odnotowano w przypadku Uniwersytetu Medycznego (7 osób)⁹⁴. Uniwersytet Medyczny w Lublinie cieszy się wśród

⁹³ *Bezrobocie w województwie lubelskim w 2009 r.*, US w Lublinie, Lublin 2010, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/lublin/ASSETS_bezrobocie_2009.pdf [data dostępu: 25.05.2010].

⁹⁴ *Ranking szkół wyższych według poziomu bezrobocia absolwentów – do końca maja 2009*, WUP w Lublinie, Lublin 2009, s. 22–25.

przyszłych studentów z roku na rok coraz większą popularnością. W roku akademickim 2009/2010 największym uznaniem cieszyły się kierunki: lekarsko-dentystyczny, lekarski i farmacja. Uniwersytet Medyczny kształci na kierunkach, po których studenci mogą znaleźć satysfakcjonującą pracę. Wysoki poziom kształcenia oferowany przez uczelnię sprawia, że osoby, które nie znajdują pracy w Polsce, mogą z powodzeniem szukać jej za granicą. Dzieje się tak, ponieważ szpitale i kliniki zagraniczne cenią sobie absolwentów kierunków medycznych za ich wysoki poziom kwalifikacji i umiejętności. Strukturę absolwentów poszczególnych szkół wyższych w województwie lubelskim, którzy po zakończeniu nauki nie znaleźli zatrudnienia, przedstawia wykres 1.9.

Wykres 1.9. Liczba absolwentów do 27. roku życia, którzy po ukończeniu jednej z lubelskich uczelni zostali zarejestrowani jako osoby bezrobotne (stan w dniu 31.05.2008 oraz 31.05.2009)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ranking szkół wyższych według poziomu bezrobocia absolwentów – do końca maja 2009*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2009, s. 22–25

Ranking uczelni wyższych i kierunków, po ukończeniu których w powiatowych urzędach pracy województwa lubelskiego rejestruje się największa liczba absolwentów, nie oddaje rzeczywistej liczby osób niemogących znaleźć pracy po zdobyciu wyższego wykształcenia. Spowodowane jest to faktem, że absolwenci kończący szkołę wyższą w województwie lubelskim wracają do swojego miejsca zamieszkania, które często znajduje się poza granicami Lubelszczyzny. Pośród 19 lubelskich uczelni wyższych pod koniec maja 2009 roku największy udział bezrobotnych wśród absolwentów odnotowano w przypadku Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Zamościu (14,4%), najniższy zaś – dla Uniwersytetu Medycznego (0,8%)⁹⁵. **Wobec powyższego rekomendowane jest, aby dyrektorzy szkół ponadgimnazjalnych zlokalizowanych na terenie województwa lubelskiego włączyli w programy zajęć lekcyjnych, które są do dyspozycji wychowawcy klasy, także informacje dotyczące kierunków kształcenia na studiach wyższych, po których absolwenci najczę-**

⁹⁵ Ibidem, s. 40.

ściej zostają osobami bezrobotnymi. Nauczyciele, prowadząc zajęcia, powinni korzystać z danych powiatowych urzędów pracy dotyczących liczby absolwentów do 27. roku życia, którzy po ukończeniu lubelskich uczelni wyższych zarejestrowali się jako osoby bezrobotne.

1.4.4. Zapotrzebowanie na kadry w województwie

W województwie lubelskim liczba ofert pracy zgłoszonych w 2009 roku do powiatowych urzędów pracy wyniosła 47 160 i była niższa od liczby ofert zgłoszonych w roku poprzednim o 5750. Sytuacja ta spowodowana była w głównej mierze kryzysem gospodarczym, który w znacznym stopniu ograniczył liczbę wolnych miejsc pracy w regionie. Większość ofert zatrudnienia pochodziła z przedsiębiorstw sektora prywatnego (62,6% wszystkich ofert). Liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych w 2009 roku wynosiła 167 312 osób, a wyłączonych z ewidencji osób bezrobotnych – 151 636. Najwięcej ofert pracy w 2009 roku zgłaszały zakłady z następujących sekcji: administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne (18,1%), handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych (17,7%), przetwórstwo przemysłowe (10,1%), edukacja (10%), budownictwo (7,6%). W województwie lubelskim najwięcej ofert zgłaszanych jest w sezonie wiosenno-letnim. Oferty te są przeznaczone dla osób posiadających średni lub niższy poziom wykształcenia. W porównaniu z rokiem 2008 wzrosła liczba ofert dla grup zawodowych takich jak: technicy i inny średni personel oraz pracownicy potrzebni do wykonywania prostych prac. W województwie lubelskim spośród wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych ponad 70% posiadało zawody nadwyżkowe. Nadwyżką bezrobocia cechują się nie tylko zawody wymagające niskich kwalifikacji wyszczególnione w grupach: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, operatorzy oraz monterzy maszyn i urządzeń czy pracownicy przy pracach prostych, ale również te, do których wykonywania niezbędne jest posiadanie wysokich kwalifikacji i gruntownej wiedzy, wchodzących w skład grupy: specjalistów, techników czy pracowników biurowych. Do grupy zawodów nadwyżkowych w województwie lubelskim w 2009 roku należały również następujące zawody: filolog obcojęzyczny, historyk, matematyk, geograf i socjolog. Ponadto, w grupie zawodów deficytowych w lubelskim znalazły się zawody: specjalista do spraw ubezpieczeń społecznych, specjalista do spraw zamówień publicznych, specjalista do spraw rozwoju zawodowego, doradca personalny. Łącznie w województwie lubelskim w 2009 roku odnotowano 1555 zawodów wśród bezrobotnych, w tym 1213 nadwyżkowych, 275 deficytowych oraz 67 zawodów zrównoważonych. Do tej grupy należą również osoby posiadające długoletnie, specjalistyczne kształcenie poparte praktyką i kilkuletnim doświadczeniem zawodowym⁹⁶. Powinny to uwzględniać kampanie społeczne kierowane do osób powracających do pracy na

⁹⁶ *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim w II półroczu 2009 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2009.

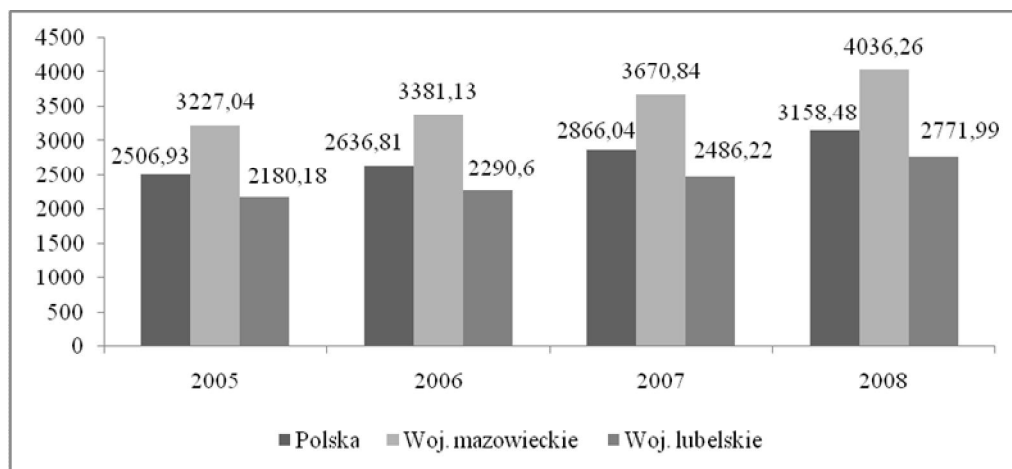
rynek lubelski. Muszą być one przemyślane i adresowane do odpowiednich grup, których lubelski rynek pracy potrzebuje najbardziej. Powinien w tym pomóc monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych przygotowywany przez poszczególne powiatowe urzędy pracy i Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie. **W tym celu rekomenduje się organizację spotkań Marszałka Województwa i lubelskich pracodawców z organizacjami polonijnymi działającymi w krajach europejskich.** Na spotkaniach osoby przebywające za granicą powinny być informowane o możliwości powrotu do województwa lubelskiego, kierunkach rozwoju regionu oraz możliwościach znalezienia satysfakcjonującej pracy na rynku regionalnym. W celu przekonania osób pracujących poza województwem do powrotu na regionalny rynek pracy władze samorządowe powinny również promować tych, którym po powrocie udało się odnieść sukces zawodowy. Jedną z inicjatyw Urzędu Marszałkowskiego i wojewody lubelskiego mogącą wpłynąć na podjęcie decyzji o powrocie przez osoby, które wyjechały za granicę oraz do innego województwa, jest ułatwienie procedur związanych z ponownym osiedleniem się w województwie. **Wobec powyższego rekomenduje się, aby władze województwa i poszczególnych powiatów ułatwiały osobom powracającym załatwianie spraw w urzędach miast i gmin związanych z ponownym zameldowaniem się, oferowały pomoc w rozliczaniu podatku dochodowego. Wszystkie sprawy powinny być rozwiązywane w możliwie jak najkrótszym czasie. Taką pomoc reemigrantom mogłyby świadczyć urzędy miast i gmin oraz pracownicy urzędów skarbowych działających na Lubelszczyźnie.** Osoby planujące na nowo osiedlić się w województwie lubelskim powinny mieć również możliwość uzyskania wszystkich niezbędnych informacji dotyczących formalności, które muszą załatwić jeszcze przed powrotem na Lubelszczyznę. **W związku z tym rekomendowane jest, aby w Urzędzie Marszałkowskim lub we wskazanej przez władze instytucji została utworzona infolinia, dzięki której osoby planujące powrót do województwa mogłyby uzyskać informacje dotyczące spraw koniecznych do załatwienia od razu po powrocie (np. gdzie się zgłosić, jakie są koszty wymiany niektórych dokumentów). Pracownicy infolinii powinni także udzielać informacji o panującej aktualnie sytuacji na rynku pracy w poszczególnych częściach województwa oraz mieć dostęp do ofert pracy.** Instytucje rządowe oraz organizacje pozarządowe w głównej mierze odpowiadają za prowadzenie polityki, która stymulowałaby reemigrację mieszkańców województwa lubelskiego⁹⁷.

Według danych Urzędu Statystycznego w Lublinie, w IV kwartale 2009 roku najwięcej wolnych miejsc pracy odnotowano w przypadku zawodów: przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (27,1%) oraz specjaliści (21,5%). Najmniejsza liczba wolnych miejsc pracy czekała na robotników przemysłowych i rzemieślników oraz osoby, które mogłyby wykonywać proste prace. Pracodawcy poszukiwali częściej pracowników z wykształceniem średnim (28,4%) i zasadniczym

⁹⁷ Fidel A., Turowicz J., Kaczmarczyk P., *Migracje powrotne Polaków*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, biuletyn nr 5, Warszawa 2008, s. 7–9.

zawodowym (26,4%) oraz wyższym (23,8%)⁹⁸. Zapotrzebowanie na kadre o wysokich kwalifikacjach świadczy nie tylko o braku osób z wykształceniem wyższym, lecz przede wszystkim o niedoborze osób posiadających wykształcenie wyższe w konkretnym zawodzie. Jedną z przyczyn odpływu specjalistów i wysokiej kadry zarządzającej są niższe niż w innych regionach Polski wynagrodzenia. W województwie lubelskim średnie wynagrodzenie brutto w 2008 roku wyniosło 2771,99 zł i było niższe od przeciętnego wynagrodzenia w województwie mazowieckim o prawie 1300 zł. Dysproporcje w zarobkach są główną przyczyną, dla której mieszkańcy Lubelszczyzny decydują się na podjęcie pracy w województwie mazowieckim⁹⁹. Wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w województwie lubelskim, mazowieckim i w Polsce w latach 2005–2008 przedstawia wykres 1.10.

Wykres 1.10. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwach: lubelskim, mazowieckim oraz w Polsce w latach 2005–2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

W województwie lubelskim średnie miesięczne wynagrodzenie brutto w 2008 roku znacznie różniło się w zależności od powiatu. W powiatach, w których zlokalizowana była największa liczba przedsiębiorstw oraz występowała najmniejsza stopa bezrobocia, wysokość wynagrodzenia była wyższa od średniej dla województwa. Najwyższe średnie wynagrodzenie – 4133,75 zł otrzymywali mieszkańcy powiatu łączyńskiego. Większość mieszkańców Łęcznej jest zatrudnionych w kopalni węgla kamiennego w Bogdanie oraz spółkach związanych z kopalnią¹⁰⁰, gdzie wynagrodzenia są wysokie. Najmniejsze miesięczne wynagrodzenie otrzymywali mieszkańcy

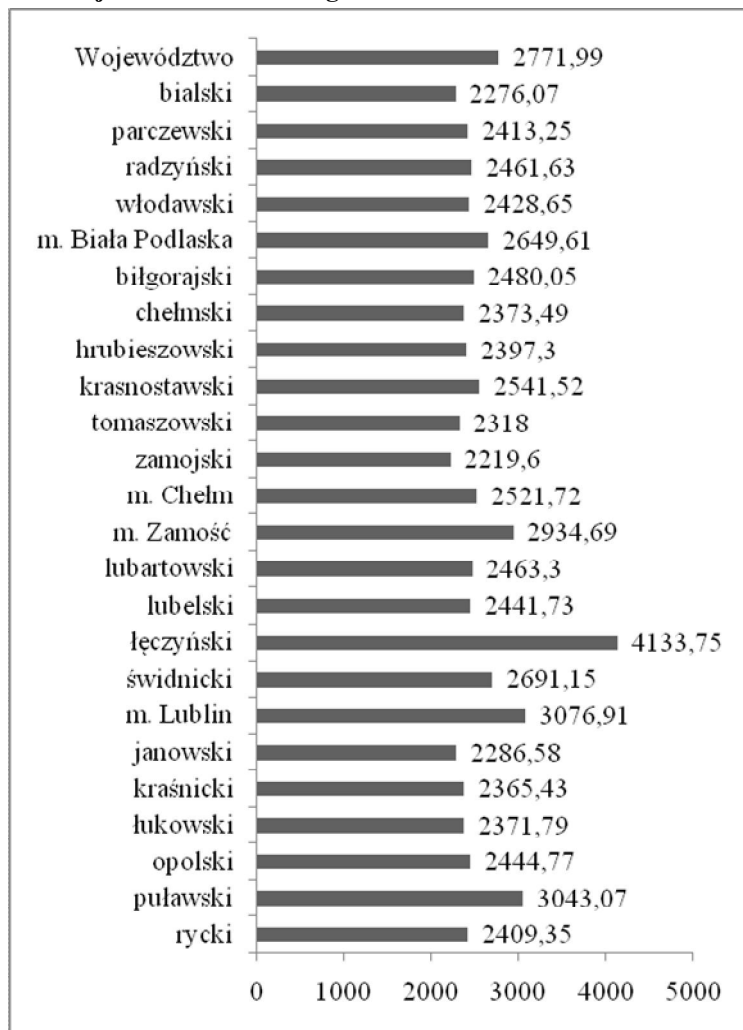
⁹⁸ *Popyt na pracę w województwie lubelskim w IV kwartale 2009 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/lublin/ASSETS_popyt_na_praceIVkw2009.pdf [data dostępu: 28.05.2010].

⁹⁹ Dane dotyczące liczby osób oraz wyjazdów z województwa lubelskiego zostały przedstawione w podrozdziale 1.3.2.

¹⁰⁰ Portal Powiatu Łeczyńskiego, www.powiatleczynski.pl/strony,show,528,preferencje-dla-inwestorow-oferta-gospodarcza-gmin.html [data dostępu: 31.05.2010].

powiatów: zamojskiego, bialskiego i janowskiego. Wielkość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w poszczególnych powiatach województwa lubelskiego w 2008 roku przedstawia wykres 1.11.

Wykres 1.11. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie oraz w powiatach województwa lubelskiego w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

W celu powstrzymania wykwalifikowanych pracowników przed poszukiwaniem pracy w innych regionach w gestii władz samorządowych i instytucji działających na rynku pracy powinno leżeć uświadamianie lubelskim pracodawcom, np. za pośrednictwem kampanii promocyjnych i informacyjnych (w postaci spotkań, konferencji, poradników), że pracownik posiadający wysokie kwalifikacje i doświadczenie musi otrzymywać satysfakcjonujące wynagrodzenie. Przedsię-

biorcy powinni również pozyskiwać pracowników, którzy wyjechali do pracy poza regionalny rynek, oferując im wynagrodzenie podobne do aktualnego. Spotkania i konferencje, w których uczestniczyliby lubelscy przedsiębiorcy, powinny być organizowane przez Urząd Marszałkowski w Lublinie przy współpracy z organizacjami zrzeszającymi regionalnych przedsiębiorców (np. Zrzeszenie Handlu i Usług Małych i Średnich Przedsiębiorstw w Lublinie, Regionalną Izbę Gospodarczą w Lublinie czy Stowarzyszenie Lubelskiego Klubu Biznesu). Władze samorządowe powinny dążyć do zorganizowania takich spotkań i konferencji dla jak największego grona pracodawców, dzięki czemu informacje dotyczące przyciągnięcia osób pracujących poza granicami województwa dotrą do dużego grona inwestorów. Na spotkaniach powinny być przedstawiane pracodawcom możliwości korzystania z ulg i innych zachęt stwarzanych przez władze samorządowe firmom oferującym wolne miejsca pracy. Dzięki temu pracodawcy wykorzystają zdobyte przez pracownika wiedzę i umiejętności, oszczędzając nie tylko czas, jaki przeznaczyliby na wdrożenie pracownika do pracy, ale również środki finansowe, które musieliby wydać na jego doszkalanie.

1.5. Wyniki badań empirycznych

1.5.1. Metodologia badań kwestionariuszowych

Poszczególne podrozdziały zawierające wnioski z badań empirycznych, w tym niniejszy, zostały oparte na analizie wyników badań kwestionariuszowych zrealizowanych w ramach projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy*. Program indywidualnych badań kwestionariuszowych został przeprowadzony przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) w 2010 roku. Badaniem objęto grupę 3000 osób w wieku produkcyjnym (kobiety 18–59 lat, mężczyźni 18–64 lata) zamieszkałych w województwie lubelskim. W każdym z 24 powiatów: bialskim, biłgorajskim, chełmskim, hrubieszowskim, janowskim, krasnostawskim, krańickim, lubartowskim, lubelskim, łęczyńskim, łukowskim, opolskim, parczewskim, puławskim, radzyńskim, ryckim, świdnickim, tomaszowskim, włodawskim, zamojskim, mieście Biała Podlaska, mieście Chełm, mieście Lublin, mieście Zamość – przebadano co najmniej 100 osób. Badanie jest reprezentatywne dla osób w wieku produkcyjnym zamieszkujących województwo lubelskie oraz poszczególne powiaty. Losowanie respondentów przeprowadzono w oparciu o metodę *random route*. W próbie badawczej znalazły się zarówno osoby pracujące (n=1579), jak i pozostające bez zatrudnienia (n=1421). W grupie osób pracujących przeważały zatrudnione w danym przedsiębiorstwie na podstawie umowy o pracę (n=1024). Wśród osób niepracujących wyróżniono te, które posiadały status osoby bezrobotnej (n=438), emerytów i rencistów (n=423) oraz osoby uczące się (n=415).

Przeprowadzone badania kwestionariuszowe dotyczyły zjawiska mobilności mieszkańców województwa lubelskiego, w tym między innymi: skali przepływów pracowników pomiędzy powiatami, województwami i krajami, mobilności pracowników poszczególnych branż oraz deklarowanej a faktycznej skłonności do migracji. Część pytań w kwestionariuszu ankiety skierowana była do wszystkich respondentów, a część dedykowana jedynie wybranej spośród nich grupie. Kryterium wyboru stanowił status ankietowanych osób na rynku pracy w momencie badania.

1.5.2. Analiza wyników badań kwestionariuszowych

Celem rozważań przedstawionych w części empirycznej rozdziału było dokonanie analizy oraz ocena zjawisk związanych z zagadnieniem kreowania kapitału ludzkiego mieszkańców województwa lubelskiego. Jednym z obszarów podlegających analizie było pozyskanie informacji dotyczących deklarowanej skłonności do migracji mieszkańców Lubelszczyzny oraz mobilność pracownicza osób aktywnych zawodowo.

Rozważania dotyczące zależności pomiędzy efektywnym kreowaniem kapitału ludzkiego a procesami migracyjnymi, oparte na wynikach badań kwestionariuszowych, podzielono na trzy podrozdziały. W tym względzie podrozdział 1.5.2.1. dotyczy zadeklarowanej w badaniu skłonności kobiet i mężczyzn do migracji. W podrozdziale 1.5.2.2. poddano natomiast analizie mobilność pracowników wykonujących poszczególne zawody. Podrozdział 1.5.2.3. został z kolei poświęcony zagadnieniu mobilności pracowniczej osób posiadających różny poziom wykształcenia.

Poniższej analizie poddano dane pozyskane w efekcie realizacji badania kwestionariuszowego, dotyczące deklarowanej skłonności do migracji mieszkańców województwa lubelskiego – zarówno kobiet, jak i mężczyzn. W ramach wspomnianej analizy uwzględniono kwestie takie jak: deklaracje respondentów dotyczące wyjazdu na określony czas, opinie ankietowanych dotyczące skłonności do przeprowadzki oraz opinie na temat skłonności do przeprowadzki w konkretne miejsce.

1.5.2.1. *Płeć respondentów a deklarowana skłonność do migracji*

Województwo lubelskie, obok województw podkarpackiego i świętokrzyskiego, należy do obszarów o najwyższym wskaźniku migracji w kraju. Większość osób, które zdecydowały się wyjechać za granicę, osiedliła się w innych krajach europejskich. Przyczyną wyboru kierunku migracji głównie do krajów europejskich jest łatwość przemieszczania się obywateli krajów należących do Unii Europejskiej, otwarty rynek pracy dla obywateli Polski oraz bliskość tych państw, co wiąże się z tańszymi cenami biletów. Z danych zebranych na potrzeby prognoz przygotowanych w ramach projektu wynika, że od 2006 roku w województwie lubelskim mamy do czynienia z ujemnym saldem migracji zagranicznych. W 2006 roku saldo to wynosiło –1433 osób, w tym 930 mężczyzn. W 2008 roku saldo to nieznacznie zmalało do –315 osób. Od 1989 roku wzrasta mobilność przestrzenna ludności województwa lubelskiego. Sytu-

acja na rynku pracy sprawiła, że coraz częściej osoby zamieszkujące mniej rozwinięte pod względem gospodarczym tereny Lubelszczyzny są w stanie podjąć pracę w innych powiatach województwa, poza województwem oraz za granicą¹⁰¹. Jedną z przyczyn podjęcia pracy w innym powiecie czy województwie jest wysokość wynagrodzenia. Z danych zebranych na potrzeby prognoz wynika, że w 2008 roku średnie miesięczne wynagrodzenie w województwie lubelskim wyniosło 2771,99 zł brutto. Jednak w przypadku poszczególnych powiatów widać już duże dysproporcje w wynagrodzeniach pracowników. Dla porównania w 2008 roku w powiecie łączyńskim średnie miesięczne wynagrodzenie wynosiło 4133,75 zł brutto, a w powiecie zamojskim jedynie 2219,60 zł brutto.

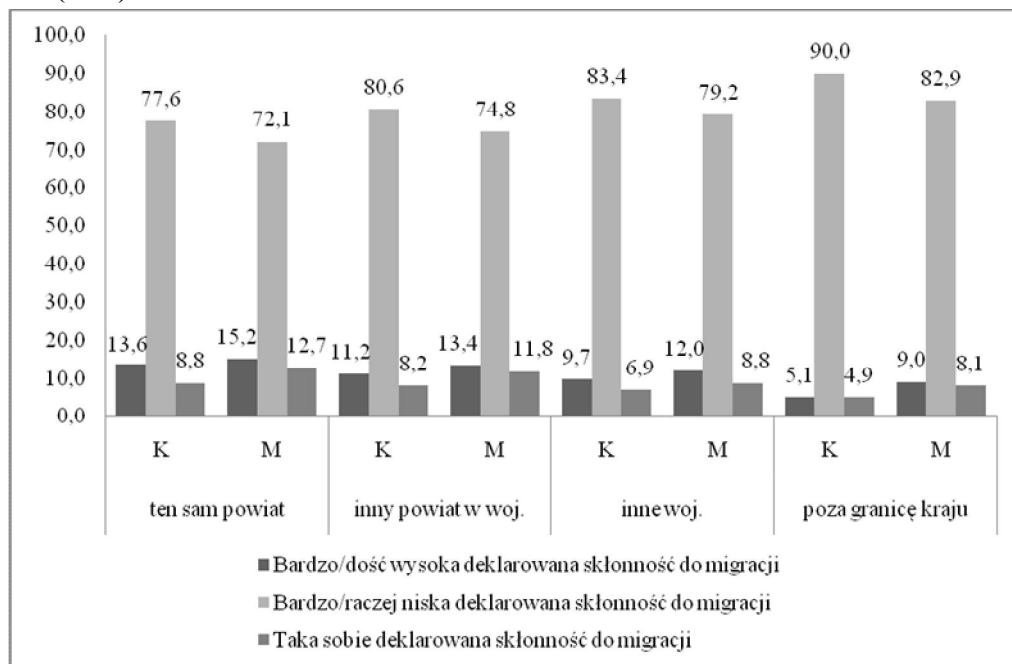
W przeprowadzonym badaniu kwestionariuszowym analizie poddano także deklarowaną skłonności do migracji ze względu na płeć respondentów. Podjęcie tematu dotyczącego efektywnego kreowania kapitału ludzkiego przy wykorzystaniu podziału na kobiety i mężczyzn wydaje się uzasadnione ze względu na defaworyzację kobiet na rynku pracy. Sytuacja ta wiąże się często z łączeniem pracy zawodowej z rolą matki i żony. Dlatego ważne jest przeanalizowanie deklarowanej skłonności do migracji mieszkanki województwa lubelskiego.

Osoby, które wzięły udział w badaniu, odpowiadały na pytania dotyczące między innymi deklarowanej skłonności do migracji. W przeprowadzonym badaniu ankietowani zostali poproszeni o ocenę swojej gotowości przeniesienia się z miejsca zamieszkania w inne miejsce, aby tam osiedlić się i pracować. W większości mieszkańcy Lubelszczyzny swoją gotowość do zmiany miejsca zamieszkania oceniali jako niską. Jednak w zależności od odległości zamieszkania w nowym miejscu ta ocena nieznacznie się różniła. Respondenci częściej wyrażali opinię, że byłiby w stanie przenieść się do innej miejscowości zlokalizowanej w tym samym powiecie niż do innej miejscowości poza powiatem. Do innej miejscowości w obrębie tego samego powiatu chętniej przeprowadziliby się mężczyźni (15,2%) niż kobiety (13,6%). Wraz ze zwiększającą się odległością od miejsca zamieszkania deklarowana gotowość mieszkańców do przemieszczania się słabnie. Do innego powiatu w województwie lubelskim przeprowadziłoby się 13,4% mężczyzn i 11,2% kobiet, natomiast do innego województwa jedynie 12% mężczyzn i 9,7% kobiet. Na zamieszkanie poza granicami kraju zdecydowałoby się jedynie 9% mężczyzn i 5% respondentek. Z powyższych analiz wynika, że wpływ na deklarowaną skłonność mieszkańców do migracji ma odległość miejsca, do którego mieszkańcy mogliby się przenieść. Im dalej, tym deklarowana skłonność do migracji zmniejsza się. Z powyższych analiz wynika także, iż mężczyźni częściej niż kobiety deklarują chęć zmiany miejsca zamieszkania. Jak wynika z przeprowadzonych analiz, mieszkańcy województwa lubelskiego chętnie deklarują skłonność do zmiany miejsca zamieszkania, jeśli nowa lokalizacja znajduje się niedaleko obecnego miejsca zamieszkania.

¹⁰¹ Szczegółowe informacje dotyczące zjawiska mobilności przestrzennej mieszkańców województwa lubelskiego znajdują się w podrozdziale 1.2.3.

Dzięki temu osoby te równie chętnie mogą w nowym miejscu podjąć pracę i stać się w ten sposób bardziej mobilne na rynku pracy, nie zrywając więzi z rodziną. Podział deklarowanej skłonności do migracji ze względu na płeć respondentów przedstawia wykres 1.12.

Wykres 1.12. Podział deklarowanej skłonności do migracji ze względu na płeć respondentów (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Ankietowani, którzy podczas badania zadeklarowali, że byliby skłonni przeprowadzić się, zostali także poproszeni o podanie długości trwania ewentualnej przeprowadzki. Większość respondentów swoją decyzję uzależniało od sytuacji, w jakiej znaleźliby się w nowym miejscu. Wśród osób chcących zamieszkać w nowym miejscu na stałe, przeważały osoby, które przeprowadziłyby się do innej miejscowości zlokalizowanej w tym samym powiecie. Do innej miejscowości w obrębie tego samego powiatu chętniej przeprowadziłyby się kobiety (20,4%) niż mężczyźni (16,1%). Do innego powiatu w województwie lubelskim na stałe przeprowadziłyby się 17,3% kobiet oraz 13% mężczyzn.

Co ciekawe, mieszkańcy Lubelszczyzny częściej deklarowali, że na stałe przeprowadziliby się do innego województwa niż do innego powiatu w obrębie województwa lubelskiego. Na stałe w innym województwie mogłyby zamieszkać 19,8% kobiet oraz 15,3% mężczyzn. Jedynie 10,6% mężczyzn i 12,9% kobiet zadeklarowało chęć zamieszkania na stałe poza granicami kraju. Jak wynika z powyższych analiz, mieszkańcy Lubelszczyzny, którzy zadeklarowali wysoką

gotowość do przemieszczenia się, decyzję o osiedleniu się na stałe czy też na pewien czas podjęliby dopiero po zamieszkaniu w nowym miejscu. Wpływ na długość ewentualnego trwania przeprowadzki ma także odległość od miejsca obecnego zamieszkania. Im dalej, tym rzadziej respondenci wskazywali na chęć osiedlenia się w danym miejscu na stałe. Wpływ na deklarowaną długość trwania przeprowadzki ma także płeć respondentów. Na stałe w nowym miejscu częściej zdecydowałyby się zamieszkać kobiety niż mężczyźni. Mieszkańcy województwa lubelskiego częściej zdecydowałiby się zamieszkać na stałe w nowym miejscu, jeśli znaleźliby tam satysfakcjonującą pracę. Nie dziwi także fakt, że to kobiety w nowym miejscu chętniej podjęłyby decyzję o zamieszkaniu w nim na stałe. Deklaracje dotyczące wyjazdu na określony czas ze względu na płeć respondentów przedstawia tablica 1.1.

Tablica 1.1. Podział deklaracji dotyczącej wyjazdu na określony czas ze względu na płeć respondentów (w %)

	Cel deklarowanego wyjazdu							
	ten sam powiat		inny powiat w woj.		inne woj.		poza granicę kraju	
	kobieta	mężczyzna	kobieta	mężczyzna	kobieta	mężczyzna	kobieta	mężczyzna
Na stałe	20,4	16,1	7,3	13,0	9,8	15,3	12,9	10,6
Zobaczył(-a)bym, jak sytuacja się rozwinie	48,0	48,2	52,7	53,4	51,5	56,7	39,5	45,2
Tylko na pewien czas	18,8	20,6	18,8	19,3	18,1	17,4	25,2	26,2
Został(-a)bym jakiś czas, potem wrócił(-a)bym, a potem może wyjechał(-a)bym znowu	4,4	4,8	3,2	4,1	4,2	2,8	8,8	11,4
Trudno powiedzieć	8,5	10,3	7,9	10,2	6,3	7,8	3,6	6,5
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

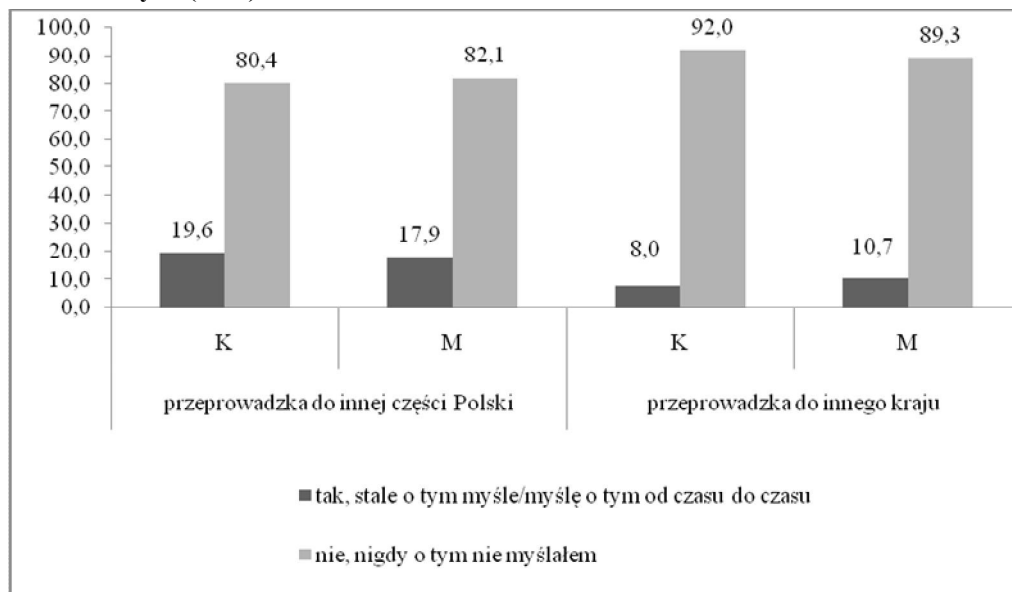
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Większość osób, które wzięły udział w badaniu, nigdy nie myślała o przeprowadzce do innej części Polski czy innego kraju. Mimo to 19,6% kobiet oraz 17,9% mężczyzn o przeprowadzce do innej części Polski myśli od czasu do czasu bądź stale. Mieszkańcy Lubelszczyzny rzadziej niż o przeprowadzce do innej części Polski myślą o zamieszkaniu poza granicami Polski. Wyjazd za granicę rozważa jedynie 10,7% mężczyzn oraz 8% kobiet.

Z powyższej analizy wynika, że mieszkańcy Lubelszczyzny, decydując się na zmianę miejsca zamieszkania, chętniej przeprowadziliby się do innej miejscowości

w Polsce niż za granicę. Jednocześnie wpływ na skłonność do przeprowadzki ma płeć. Jak wynika z przeprowadzonych badań, kobiety częściej zastanawiają się nad przeprowadzką do innej części Polski niż mężczyźni. Natomiast mężczyźni częściej myślą o przeprowadzce do innego kraju niż kobiety. Podział opinii dotyczących skłonności do przeprowadzki ze względu na płeć respondentów przedstawia wykres 1.13.

Wykres 1.13. Podział opinii dotyczących skłonności do przeprowadzki ze względu na płeć ankietowanych (w %)

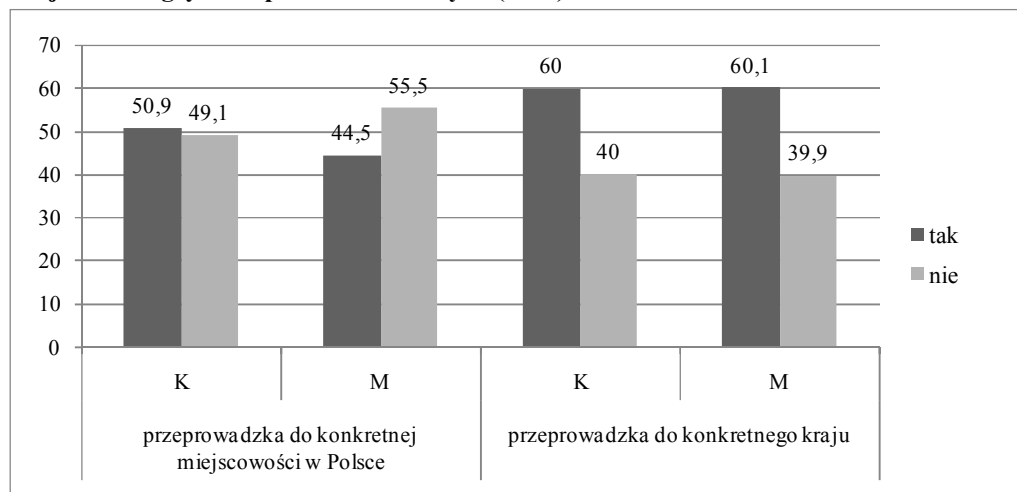

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Osoby, które w przeprowadzonym badaniu zadeklarowały, iż zastanawiały się nad przeprowadzką do innego kraju czy innej części Polski, zostały także zapytane, czy miały sprecyzowaną miejscowość, w której chciałyby zamieszkać. O konkretnym miejscu częściej myślały osoby planujące zamieszkać poza granicami kraju niż w innej części Polski.

Sytuacja ta spowodowana jest przede wszystkim faktem, że decyzje dotyczące wyjazdu za granicę wymagają staranniejszego zaplanowania. W przypadku osób, które zastanawiały się nad przeprowadzką za granicę, płeć nie miała znaczenia. Inaczej sytuacja wygląda wśród osób, które myślały o przeprowadzce do innej części kraju. Częściej sprecyzowane plany dotyczące konkretnej miejscowości miały kobiety (50,9%) niż mężczyźni (44,5%). Podział opinii dotyczących skłonności do przeprowadzki do konkretnej miejscowości czy kraju ze względu na płeć respondentów przedstawia wykres 1.14 (patrz s. 62).

Wykres 1.14. Podział opinii dotyczących skłonności do przeprowadzki w konkretne miejsce ze względu na płeć ankietyowanych (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Z przeprowadzonych analiz wynika, że mężczyźni częściej niż kobiety deklarują gotowość przeniesienia się w inne miejsce. Natomiast kobiety skłonne zmienić miejsce zamieszkania częściej niż mężczyźni rozważały przeprowadzkę na stałe. Mimo to im dalej znajdowała się dana miejscowość, do której mieszkańcy chcieliby się przeprowadzić, tym rzadziej respondenci wskazywali na chęć osiedlenia się w niej na stałe. Niektórzy mieszkańcy województwa lubelskiego są w stanie zmienić miejsce zamieszkania i tym samym znaleźć pracę w nowym miejscu. Satysfakcjonująca praca jest głównym czynnikiem motywującym ludzi, szczególnie kobiety, do zamieszkania w danej miejscowości na stałe. Dla mieszkańców województwa ważna jest także odległość od obecnego miejsca zamieszkania. Mieszkańcy Lubelszczyzny częściej decydują się na przeprowadzkę do innej miejscowości zlokalizowanej w tym samym powiecie czy województwie, co sprawia, że nie tracą kontaktu ze swoimi rodzinami.

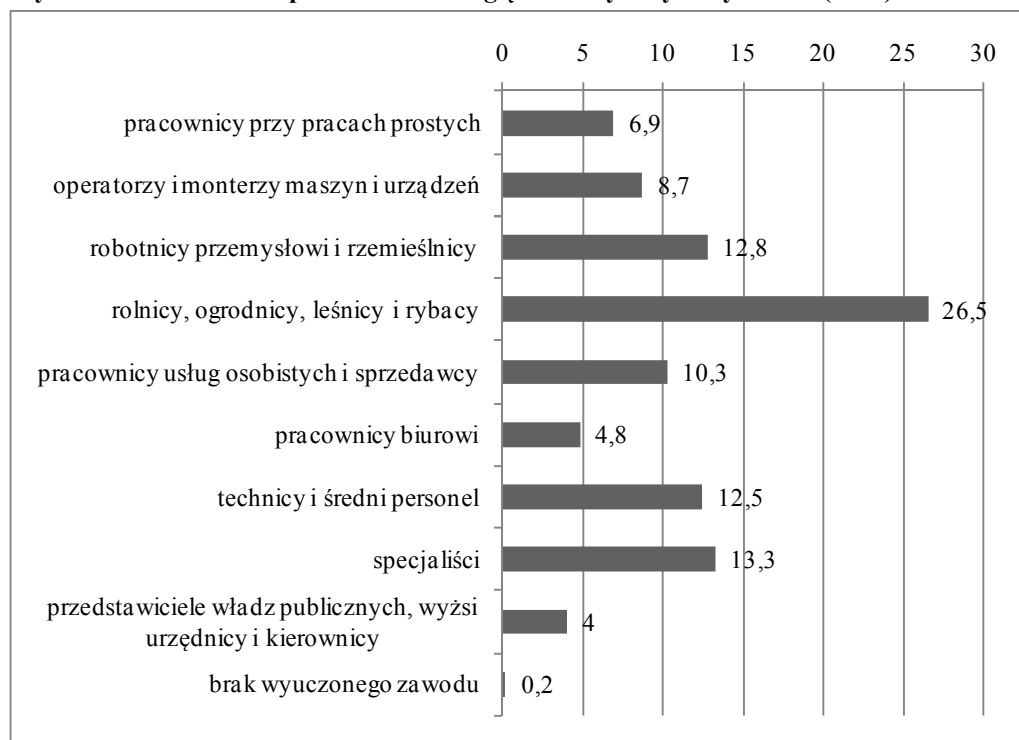
W następnym podrozdziale poddano analizie deklarowaną mobilność pracowników z województwa lubelskiego wykonujących poszczególne zawody. W tej części uwzględniono takie zagadnienia jak lokalizację miejsca pracy ze względu na wykonywany przez respondentów zawód, deklarowaną mobilność pracowników pracujących poza miejscem zamieszkania oraz deklarowaną mobilność pracowników poszczególnych zawodów.

1.5.2.2. Deklarowana mobilność pracowników z województwa lubelskiego wykonujących poszczególne zawody

W 2008 roku w województwie lubelskim zatrudnione były 366 403 osoby, z czego 50,7% to kobiety. Osoby w wieku produkcyjnym stanowiły 62,9% mieszkańców woje-

wództwa¹⁰². W przeprowadzonym badaniu najliczniejszą grupę stanowiły osoby wykonujące następujące zawody: rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (26,5%)¹⁰³. Drugą co do wielkości grupą pracujących były osoby, których wykonywany zawód został sklasyfikowany w grupie specjalistów (13,3%). Są to przede wszystkim zawody wymagające posiadania wysokiego poziomu wiedzy zawodowej, umiejętności oraz doświadczenia w zakresie nauk technicznych, przyrodniczych, społecznych, humanistycznych i pokrewnych¹⁰⁴. Podobny odsetek respondentów stanowiły osoby, których zawód został sklasyfikowany w grupach: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (12,8%) oraz technicy i inny średni personel (12,5%). Najmniejszą grupę stanowiły osoby wykonujące zawód sklasyfikowany w grupie: przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (4%). Jedyne 0,2% respondentów nie posiadało wyuczonego zawodu. Podział respondentów ze względu na wykonywany zawód przedstawia wykres 1.15.

Wykres 1.15. Podział respondentów ze względu na wykonywany zawód (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

¹⁰² Zamieszczone informacje pochodzą m.in. z danych zebranych na potrzeby prognoz sporządzonych w ramach projektu.

¹⁰³ Specjalności i zawody wykonywane przez osoby biorące udział w badaniu zostały pogrupowane według Klasyfikacji Zawodów i Specjalności.

¹⁰⁴ Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz. U. nr 265, poz. 2644) oraz załącznik do wskazanego rozporządzenia dotyczący Klasyfikacji Zawodów i Specjalności.

Z przeprowadzonych badań wynika, że większość mieszkańców Lubelszczyzny pracuje w miejscu zamieszkania. Jednak, w zależności od rodzaju wykonywanego zawodu, odsetek osób pracujących w tej samej miejscowości co miejsce zamieszkania różni się. Najczęściej w miejscu zamieszkania pracują osoby, których wykonywany zawód można sklasyfikować w grupie: rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i ogrodnicy (95,2%). W miejscu zamieszkania pracują także często osoby, których wykonywany zawód można zaliczyć do grupy: przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (78,1%). W przypadku innych zawodów odsetek osób pracujących wynosi poniżej 66%. Najrzadziej w miejscu zamieszkania pracują operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (51,4%). Osoby niezatrudnione w miejscu zamieszkania najczęściej pracują w innej miejscowości znajdującej się na terenie tego samego powiatu. Wśród osób, które wykonują zawód operator i monter maszyn i urządzeń jedynie 34,8% pracuje w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu. Grupą osób, często pracującą poza miejscem zamieszkania, ale w obrębie tego samego powiatu są pracownicy przy pracach prostych (31,8%) oraz pracownicy biurowi (31,2%). W innym powiecie niż miejsce zamieszkania pracował co dziesiąty pracownik wykonujący zawód sklasyfikowany w grupie: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (11,2%). W innym województwie pracowały przede wszystkim osoby wykonujące zawody należące do grupy: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (7,3%), operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (3,6%), technicy i inny średni personel oraz pracownicy usług osobistych i sprzedawcy (po 2,5%). Poza granicami kraju pracowały osoby reprezentujące zawody sklasyfikowane w grupach: operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (2,2%), robotnicy przemysłowi i robotnicy (1%), pracownicy przy pracach prostych (0,9%), pracownicy usług osobistych i sprzedawcy (0,6%) oraz technicy i inny średni personel (0,5%).

Z powyższych analiz wynika, że specyfika wykonywanego zawodu może mieć wpływ na miejsce wykonywanej pracy. Dlatego należy liczyć się z tym, że osoby wykonujące zawód wymagający specjalistycznych umiejętności i odpowiednich kwalifikacji nie zawsze znajdują pracę w miejscu zamieszkania. Wiąże się to albo z możliwością codziennego dojazdu, albo tymczasową emigracją w przypadku, kiedy miejsce pracy znajduje się zbyt daleko od miejsca zamieszkania. Podział lokalizacji miejsca pracy ze względu na wykonywany przez respondentów zawód przedstawia tablica 1.2. (patrz s. 65).

Tablica 1.2. Podział lokalizacji miejsca pracy ze względu na wykonywany przez respondentów zawód (w %)

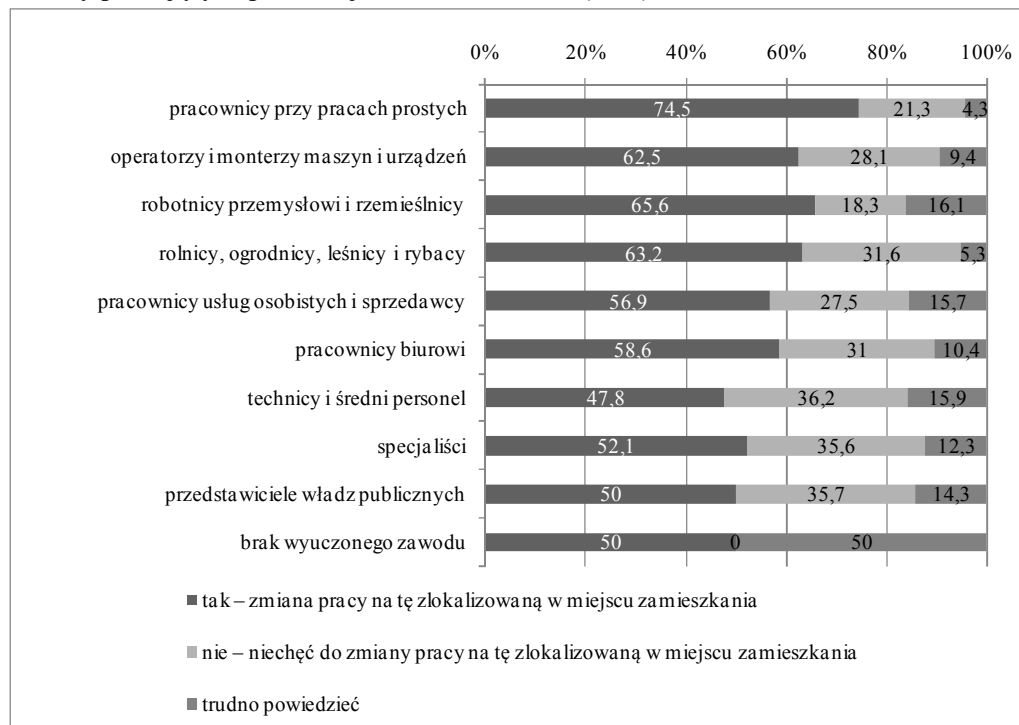
	Miejsce pracy respondenta					
	w tej samej miejscowości	w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu	w innym powiecie obecnego woj. lubelskiego	w miejscowości znajdującej się obecnie w innym województwie	poza granicami kraju	ogółem
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	78,1	18,7	1,6	1,6	0,0	100,0
Specjaliści	65,7	26,3	6,6	1,4	0,0	100,0
Technicy i inny średni personel	61,8	28,2	7,0	2,5	0,5	100,0
Pracownicy biurowi	62,3	31,2	5,2	1,3	0,0	100,0
Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	68,5	22,8	5,6	2,5	0,6	100,0
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	95,2	3,6	1,2	0,0	0,0	100,0
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	55,1	25,4	11,2	7,3	1,0	100,0
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	51,4	34,8	8,0	3,6	2,2	100,0
Pracownicy przy pracach prostych	56,4	31,8	9,1	1,8	0,9	100,0
Brak wyuczonego zawodu	75,0	25,0	0,0	0,0	0,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Brak perspektyw związanych ze znalezieniem satysfakcjonującej i dobrze płatnej pracy w miejscu zamieszkania ma m.in. wpływ na wysoką mobilność zawodową mieszkańców Lubelszczyzny. Większość osób pracujących poza miejscem zamieszkania mogłaby pracować w przedsiębiorstwie zlokalizowanym w tym samym mieście pod warunkiem otrzymania lepszego wynagrodzenia. Najczęściej taką decyzję podjęłyby osoby wykonujące zawód sklasyfikowany w grupie: pracownicy przy pracach prostych (74,5%), robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (65,6%), rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (63,2%) oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (62,5%). Osoby

by pracujące poza miejscem zamieszkania i wykonujące zawód sklasyfikowany w grupie: technicy i inny średni personel najrzadziej zdecydowałyby się na podjęcie pracy w miejscu zamieszkania (47,8%). Z powyższej analizy wynika, że pracownicy fizyczni częściej zdecydowałiby się na podjęcie pracy w miejscu zamieszkania, jeśli otrzymaliby od pracodawcy wyższe wynagrodzenie. Podział deklarowanej mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody pracujących poza miejscem zamieszkania przedstawia wykres 1.16.

Wykres 1.16. Podział deklarowanej mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody pracujących poza miejscem zamieszkania (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Główną przyczyną, dla której osoby pracujące poza miejscem zamieszkania zdecydowałyby się podjąć pracę w miejscowości, w której mieszkają, jest otrzymanie lepiej płatnej i satysfakcjonującej pracy. Taką decyzję najchętniej podjęliby pracownicy zatrudnieni przy pracach prostych (74,1%), pracownicy usług osobistych i sprzedawcy (71,2%), robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (70,9%). W miejscowości położonej w tym samym powiecie co miejsce zamieszkania podjęcie pracy zadeklarowały przede wszystkim osoby wykonujące zawód sklasyfikowany w grupie: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (60,7%) oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (57,1%). Im dalej przedsiębiorstwo oferujące wyższe wynagrodzenie byłoby zlokalizowane, tym deklarowana mobilność zawodowa respondentów reprezentujących poszczególne

gólne zawody zmniejszała się. Pomimo tego co piąta osoba wykonująca zawód sklasyfikowany w grupie: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (20,4%) oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (19,3%) zdecydowałaby się podjąć pracę z wyższym wynagrodzeniem w innym województwie. Z powyższych analiz wynika, że grupą najbardziej mobilną są osoby wykonujące zawody sklasyfikowane w grupach: robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń. Jednocześnie należy pamiętać, że w większości osoby, które otrzymałyby lepsze wynagrodzenie w swoim miejscu zamieszkania, zdecydowałyby się przyjąć ofertę i w ten sposób zaoszczędzić czas przeznaczony na dojazdy do innego miejsca pracy. Podział deklaracji dotyczących mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody przedstawia tablica 1.3.

Tablica 1.3. Podział deklaracji mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody (w %)

	Deklarowane miejsce pracy				
	w tej samej miejscowości	w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu	w innym powiecie obecnego woj. lubelskiego	w miejscowości znajdującej się obecnie w innym województwie	poza granicami kraju
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	46,0	36,5	19,0	11,1	11,1
Specjaliści	60,0	43,7	28,8	17,7	17,2
Technicy i inny średni personel	56,3	42,2	22,6	14,6	8,0
Pracownicy biurowi	68,0	45,3	22,7	17,3	6,7
Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	71,2	52,1	24,5	10,4	11,0
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	60,0	49,3	24,0	9,8	12,9
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	70,9	60,7	33,5	20,4	19,9
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	65,0	57,1	32,1	19,3	15,7
Pracownicy przy pracach prostych	74,1	52,8	27,8	5,6	10,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Z przeprowadzonych w niniejszym podrozdziale analiz wynika, że najczęściej w miejscu zamieszkania pracują osoby, których wykonywany zawód sklasyfiko-

wać można w grupie: rolnicy, ogrodnicy, leśnicy, przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy. Osoby biorące udział w badaniu częściej deklarowały możliwość podjęcia lepszej pracy w miejscu zamieszkania oraz w innej miejscowości położonej w tym samym powiecie. Najczęściej pracę z wyższym wynagrodzeniem w miejscu zamieszkania wybraliby pracownicy zatrudnieni przy pracach prostych, pracownicy usług osobistych i sprzedawcy oraz robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy.

Główną przyczyną, dla której mieszkańcy Lubelszczyzny decydują się na podjęcie pracy poza miejscem zamieszkania, jest brak możliwości znalezienia satysfakcjonującej i dobrze płatnej pracy w miejscu, w którym mieszkają. To sprawia, że decydują się oni często na kilkugodzinne, codzienne dojazdy do firmy położonej w innym powiecie czy województwie. W ten sposób osoby dojeżdżające do pracy tracą czas, który mogłyby poświęcić np. na udział w szkoleniach zwiększających ich kwalifikacje i umiejętności.

W następnym podrozdziale poddano analizie mobilność pracowniczą osób posiadających różny poziom wykształcenia. W tej części uwzględniono takie zagadnienia jak: mobilność pracowniczą poza miejscem zamieszkania uwzględniającą poziom wykształcenia respondentów, deklarowaną mobilność osób pracujących poza miejscem zamieszkania ze względu na wykształcenie oraz deklarowaną mobilność osób pracujących poza miejscem zamieszkania w przypadku otrzymania lepiej płatnej pracy.

1.5.2.3. Poziom wykształcenia a mobilność pracownicza na obszarze województwa lubelskiego – w świetle deklaracji respondentów

Z przeprowadzonych analiz wynika, że poziom wykształcenia nie różnicuje mieszkańców Lubelszczyzny ze względu na to, czy pracują w miejscu zamieszkania czy też poza nim. Większość z nich pracuje w tej samej miejscowości, w której mieszka. Wśród osób posiadających wykształcenie wyższe co trzeci respondent pracował poza miejscem zamieszkania. W pozostałych przypadkach odsetek osób pracujących poza miejscem zamieszkania oscylował w przedziale od 27,7% do 31,1%. Wykres 1.17. (patrz s. 69) przedstawia miejsce pracy ze względu na wykształcenie respondentów.

Wykres 1.17. Miejsce pracy ze względu na wykształcenie respondentów (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

W większości mieszkańcy Lubelszczyzny pracowali w miejscu zamieszkania (70,4%). W zależności od poziomu wykształcenia odsetek osób pracujących w innym miejscu niż miejsce zamieszkania różni się. Wśród osób pracujących poza miejscem zamieszkania przeważają te, które pracują w innej miejscowości zlokalizowanej w tym samym powiecie. Jest to spowodowane przede wszystkim możliwością szybkiego dojazdu do miejsca pracy. W innej miejscowości w obrębie tego samego powiatu najczęściej pracują osoby posiadające wykształcenie pomaturalne i policealne (82,6%). Najrzadziej pracę w innym mieście podejmują osoby posiadające wykształcenie gimnazjalne i niższe (63,2%) oraz średnie maturalne (65,2%). Co piąta osoba posiadająca wykształcenie gimnazjalne i niższe (21,1%), średnie maturalne (21,7%) oraz wyższe (20,2%) pracowała w firmie znajdującej się w innym powiecie województwa lubelskiego. Poza granicami kraju pracowały natomiast przede wszystkim osoby posiadające wykształcenie gimnazjalne i niższe (7,9%). Z powyższych analiz wynika, że osoby o wysokim poziomie wykształcenia mają większą szansę na znalezienie pracy w pobliżu miejsca zamieszkania oraz to, że osoby posiadające najniższe wykształcenie z racji braku perspektyw znalezienia pracy w miejscu zamieszkania poszukują jej poza granicami kraju, co sprawia, że stają się na rynku pracy grupą bardziej mobilną. Podział mobilności pracowniczej poza miejscem zamieszkania ze względu na wykształcenie respondentów przedstawia tablica 1.4. (patrz s. 70).

Tablica 1.4. Podział mobilności pracowniczej poza miejscem zamieszkania ze względu na wykształcenie respondentów (w %)

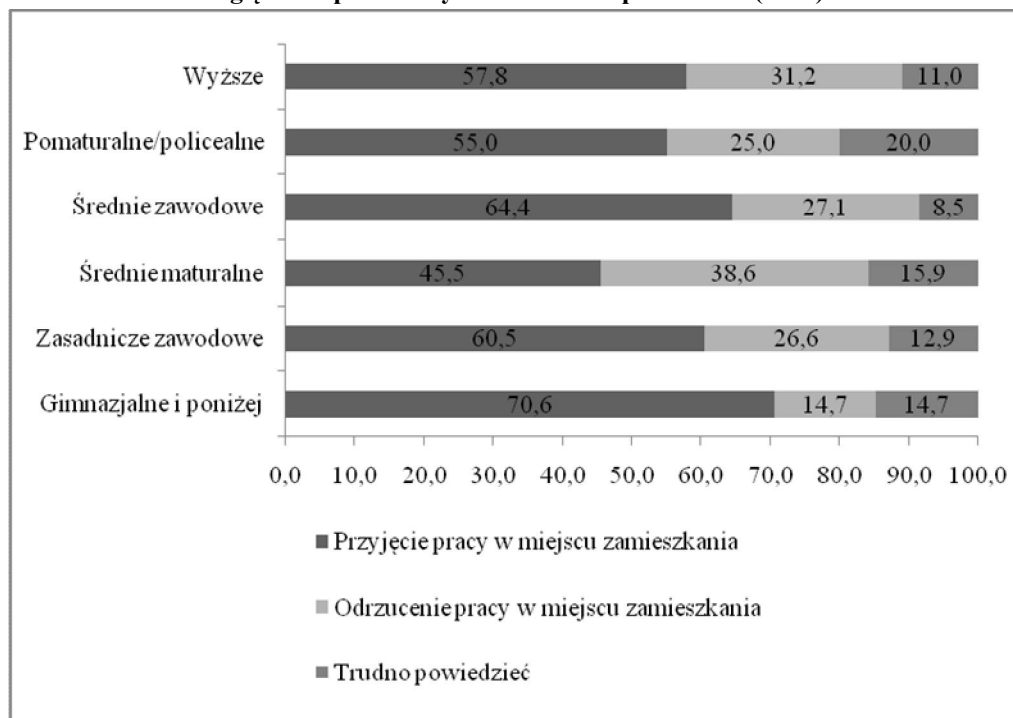
	Wykształcenie					
	Gimnazjalne i poniżej	Zasadnicze zawodowe	Średnie maturalne	Średnie zawodowe	Pomaturalne / policealne	Wyższe
W innej miejscowości na terenie tego samego powiatu	63,2	73,0	65,2	73,3	82,6	71,9
W innym powiecie woj.	21,1	18,3	21,7	18,3	8,7	20,2
W miejscowości w innym województwie	7,9	7,9	10,9	6,7	4,3	6,1
Za granicą	7,9	0,8	2,2	1,7	4,3	1,8
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Jedną z przyczyn braku możliwości podjęcia pracy w tej samej miejscowości co miejsce zamieszkania jest niewystarczająca liczba wolnych miejsc pracy dla osób posiadających różny poziom wykształcenia. Większość osób pracujących poza miejscem zamieszkania zadeklarowała, że w przypadku pojawienia się propozycji podjęcia pracy w miejscu zamieszkania zdecydowałyby się ją przyjąć. Mimo to odsetek osób, które przyjęłyby taką propozycję, różni się w zależności od poziomu wykształcenia. Osoby posiadające wykształcenie gimnazjalne i poniżej najczęściej deklarowały, że w przypadku otrzymania takiej propozycji przyjęłyby ją (70,6%). Podobnie postąpiłoby 64,4% osób posiadających wykształcenie średnie zawodowe oraz osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe (60,5%). Osoby pracujące poza miejscem zamieszkania, które posiadają wykształcenie średnie maturalne, najrzadziej zdecydowałyby się na podjęcie pracy w miejscu zamieszkania (45,5%).

Z powyższych analiz wynika, że pomimo otrzymania oferty pracy w miejscu zamieszkania osoby posiadające wyższy poziom wykształcenia nie zdecydowałyby się jej przyjąć. Sytuacja ta może być spowodowana faktem, że wykonywanie tej samej pracy w miejscu zamieszkania wiązałoby się mimo wszystko z mniejszym wynagrodzeniem. Podział deklarowanej mobilności osób pracujących poza miejscem zamieszkania ze względu na wykształcenie respondentów przedstawia wykres 1.18. (patrz s. 71).

Wykres 1.18. Podział deklarowanej mobilności osób pracujących poza miejscem zamieszkania ze względu na poziom wykształcenia respondentów (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Wpływ na deklarowaną mobilność pracowniczą ma także poziom wynagrodzenia otrzymywanego za wykonywaną pracę. Większość respondentów pracujących poza miejscem zamieszkania zadeklarowała, że w przypadku znalezienia lepiej płatnej pracy w miejscu zamieszkania zdecydowałyby się ją podjąć. Odsetek osób, które przyjąłby lepiej płatną pracę w miejscu zamieszkania, różni się w zależności od poziomu wykształcenia. Na podjęcie lepiej płatnej pracy w miejscu zamieszkania najczęściej zdecydowałyby się osoby posiadające wykształcenie średnie zawodowe (67,1%), zasadnicze zawodowe (64,6%) oraz wyższe (64,5%). Jedyne połowa osób posiadających wykształcenie średnie maturalne w momencie otrzymania propozycji lepiej płatnej posady w miejscu zamieszkania zdecydowałyby się ją przyjąć (52,4%). Z przeprowadzonych analiz wynika, że im dalej miejsce lepiej płatnej pracy znajdowałoby się od miejsca zamieszkania, tym mniejsza liczba osób zdecydowałaby się ją podjąć. Na podjęcie zatrudnienia w miejscowościach zlokalizowanych w innych województwach oraz poza granicami kraju najczęściej zdecydowałyby się osoby posiadające wykształcenie wyższe. Wpływ na decyzję o podjęciu pracy w przedsiębiorstwie zlokalizowanym poza miejscem zamieszkania ma przede wszystkim odległość. Mieszkańcy województwa lubelskiego byłiby w stanie rozpocząć pracę w firmach zlokalizowanych jak najbliżej ich miejsca zamieszkania. Podział deklarowanej mobilności osób

pracujących poza miejscem zamieszkania w przypadku otrzymania lepiej płatnej pracy ze względu na poziom wykształcenia respondentów przedstawia tablica 1.5.

Tablica 1.5. Podział deklarowanej mobilności osób pracujących poza miejscem zamieszkania w przypadku otrzymania lepiej płatnej pracy ze względu na poziom wykształcenia respondentów (w %)

	Wykształcenie					
	gimnazjalne i poniżej	zasadnicze zawodowe	średnie maturalne	średnie zawodowe	pomaturalne / policealne	wyższe
W tym mieście	61,1	64,6	52,4	67,1	56,0	64,5
W innym mieście na terenie tego samego powiatu	52,7	48,0	45,1	52,9	40,0	50,4
W innym powiecie woj. lubelskiego	24,4	24,8	18,9	29,2	21,3	30,5
W miejscowości poza woj. lubelskim	13,0	10,8	9,1	13,8	6,7	21,4
Poza granicami kraju	17,6	10,8	9,8	13,8	6,7	15,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Z powyższych analiz wynika, że w zależności od poziomu wykształcenia odsetek osób pracujących w innym miejscu niż miejsce zamieszkania różni się. Większość respondentów pracujących poza miejscem zamieszkania zadeklarowała, że w przypadku znalezienia lepiej płatnej pracy w miejscu zamieszkania zdecydowałyby się ją podjąć. Odsetek osób, które przyjęłyby lepiej płatną pracę w miejscu zamieszkania różni się w zależności od poziomu wykształcenia. Na podjęcie lepiej płatnej pracy w miejscu zamieszkania najczęściej zdecydowałyby się osoby posiadające wykształcenie średnie zawodowe, zasadnicze zawodowe oraz wyższe. Z przeprowadzonych analiz wynika także, że im dalej miejsce lepiej płatnej pracy znajdowałoby się od miejsca zamieszkania, tym mniejsza liczba osób zdecydowałaby się ją podjąć. W miejscowościach zlokalizowanych w innych województwach oraz poza granicami kraju najczęściej zdecydowałyby się podjąć pracę osoby posiadające wykształcenie wyższe.

Przeprowadzone analizy zawarte w części empirycznej rozdziału dotyczącego efektywnego kreowania kapitału ludzkiego pokazały, iż zachodzi współzależność w przypadku niektórych zmiennych. W celu zbadania łącznego wpływu płci, wykształcenia oraz wyuczonego zawodu na skłonności migracyjne ludności województwa lubelskiego obliczono współczynnik korelacji wielorakiej między tymi czynnikami.

Oznaczono następujące zmienne:

- x_0 – przeciętna skłonność do przeprowadzek (wyznaczona jako średnia gotowość każdego respondenta do przeprowadzki w ramach tego samego powiatu, do innego powiatu tego samego województwa, do innego województwa i poza granice Polski);
- x_1 – płeć;
- x_2 – wykształcenie, przy czym respondentów podzielono na cztery grupy: wartość 1 przypisano osobom o wykształceniu gimnazjalnym i niższym, wartość 2 – osobom o wykształceniu średnim ogólnym, wartość 3 – osobom o wykształceniu zawodowym, zaś wartość 4 – osobom o wykształceniu wyższym (typy wykształcenia uszeregowano według rosnącego potencjału osób z danym wykształceniem na rynku pracy);
- x_3 – zawód, przy czym zawody uszeregowano według podziału na 10 grup jednocyfrowych, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27.04.2010 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania.

Wyznaczono wskaźniki korelacji liniowej Pearsona między poszczególnymi zmiennymi, na podstawie których zbudowano macierze korelacji: D – uwzględniającą współczynniki korelacji między zmienną x_0 i pozostałymi zmiennymi (macierz o wymiarach 4x4, poszerzona o obszar zaznaczony szarym kolorem), oraz R – bez uwzględnienia zmiennej zerowej (macierz o wymiarach 3x3, bez uwzględnienia obszaru zaznaczonego szarym kolorem):

1	0,05	-0,09	0,04
0,05	1	0,1	-0,23
-0,09	0,1	1	-0,4
0,04	-0,23	-0,4	1

Następnie posłużono się wzorem na obliczanie współczynnika korelacji wielorakiej, którego ogólna postać jest następująca:

$$R_{0,1,2,\dots,k} = \sqrt{1 - \frac{|D|}{|R|}}$$

Obliczono, iż łączny wpływ płci, wykształcenia oraz zawodu na zmienną opisującą skłonność do przeprowadzki wyniósł: $R_{0,123} = 0,1$. Oznacza to, iż badana korelacja jest relatywnie niewielka.

Z przeprowadzonych analiz wynika zatem, że płeć, poziom wykształcenia oraz wykonywany zawód nie wpływa w znaczącym stopniu na deklaracje i skłonności mieszkańców województwa lubelskiego do migracji.

1.6. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący efektywnego kreowania kapitału ludzkiego

W poprzednich podrozdziałach przedstawione zostały analizy dotyczące zjawiska migracji w kontekście problematyki związanej z kapitałem ludzkim. Przykładowo mobilność mieszkańców może wiązać się z utratą części kapitału ludzkiego w sytuacji, gdy wiele osób zdecyduje się na wyjazd poza granice województwa lubelskiego. Dlatego też w części teoretycznej oraz empirycznej rozdziału zanalizowano główne przyczyny migracji oraz przedstawiono rozwiązania, których wdrożenie przyczyni się do stworzenia mieszkańcom bardziej satysfakcjonujących warunków rozwoju (a zatem zachęci ich do pozostania na terenie województwa). Ponadto należy wskazać, iż mobilność może wiązać się także z napływem wysokiej jakości kapitału ludzkiego¹⁰⁵, jeśli stworzy się powracającym jednostkom korzystne warunki rozwoju na terenie województwa lubelskiego. Kolejnym zagadnieniem, jakie zostało rozpatrzone, jest efektywne kreowanie kapitału ludzkiego w regionie m.in. poprzez zmiany w strukturze zatrudnienia na terenie województwa (zmniejszenie udziału rolnictwa w ogólnej strukturze zatrudnienia np. na rzecz usług itp.) czy też edukację (atrakcyjność kształcenia oraz jego poziom i dostępność).

Utrata zasobów ludzkich powodowana wyjazdami jest obserwowana w województwie lubelskim od lat. Powyższą konstatację potwierdzają również dane zabrane na potrzeby prognoz zrealizowanych w ramach projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy*. Analiza wyżej wymienionych danych wskazuje, że od 2006 roku w województwie lubelskim zaobserwowano ujemne saldo migracji zagranicznych. W 2006 saldo to wyniosło –1 433 osób, przy czym wśród wyjeżdżających większość (930 osób) stanowili mężczyźni. W roku 2008 odnotowano mniej wyjazdów, a wartość salda zmalała do –315 osób. Zarówno wyniki badań przeanalizowane w części empirycznej rozdziału, jak i dane zaprezentowane w części teoretycznej wskazują, że jednym z czynników wpływających na skłonność do migracji jest sytuacja na regionalnym i lokalnym rynku pracy. Takie zjawiska jak wysoki poziom bezrobocia oraz niskie wynagrodzenia powodują, że osoby zamieszkujące mniej rozwinięte gospodarczo obszary Lubelszczyzny decydują się bądź na pracę poza nim, bądź np. w innym powiecie. Aby zwiększyć skuteczność przeciwdziałania zjawisku bezrobocia **rekomenduje się przeprowadzenie kampanii zachęcających przedsiębiorców do brania udziału w realizowanych przez publiczne służby zatrudnienia aktywnych formach przeciwdziałania bezrobociu (np. dofinansowanie wyposażenia miejsc pracy, staże zawodowe itp.). W tym względzie istotne jest, aby informować pracodawców o korzyściach, jakie mogą oni odnieść z tytułu tego typu działań. Jednocześnie ważne, aby upowszechnić wśród pracodawców wiedzę o nieponosze-**

¹⁰⁵ Poprzez napływ jednostek z innych województw, z innych krajów oraz powroty osób, które wyemigrowały w przeszłości.

niu przez nich kosztów związanych np. z zatrudnieniem podczas trwania stażu. Ponadto po zakończeniu stażu można zachęcać przedsiębiorców do zatrudniania stażystów poprzez pewne ulgi lub zwolnienia podatkowe oraz nieodpłatną promocję firmy realizowaną przez Urząd Wojewódzki oraz powiatowe urzędy pracy (na konferencjach i spotkaniach organizowanych przez te instytucje, na stronach internetowych, w trakcie lokalnych wydarzeń kulturalno-promocyjnych). Skuteczna walka z bezrobociem to także szkolenia oraz kursy organizowane przez powiatowe urzędy pracy w województwie lubelskim. Analiza oferty aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu zawarta w części teoretycznej rozdziału wykazała, że 16 rodzajów szkoleń zrealizowanych w 2010 roku przez Powiatowy Urząd Pracy w Lublinie skierowanych było głównie do osób posiadających najniższe wykształcenie. **Rekomendowane jest, aby w doborze szkoleń przedstawicie urzędów pracy korzystali z badań i analiz dotyczących zawodów deficytowych na lokalnym rynku pracy oraz danych dotyczących struktury bezrobotnych.** Oferta szkoleń i kursów powinna być zróżnicowana oraz dopasowana do potrzeb rynku pracy, co przekładałoby się na wysoką skuteczność tych szkoleń (wyrażoną wysokim wskaźnikiem zatrudnienia wśród osób, które je ukończą).

Zagrożeniem związanym z utratą kapitału ludzkiego jest duża skala migracji mieszkańców województwa lubelskiego na obszar województwa mazowieckiego. Przyczyn tego stanu rzeczy można upatrywać we współwystępowaniu dwóch czynników: bliskim położeniu województwa mazowieckiego oraz niekorzystnej (zwłaszcza w porównaniu z Mazowszem) sytuacji na lubelskim rynku pracy. Aby zmniejszyć skalę migracji na tereny województwa mazowieckiego oraz zwiększyć konkurencyjność Lubelszczyzny, **rekomenduje się utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej na obszarze pomiędzy Łukowem, Radzyniem Podlaskim, Kockiem a Rykami.** Pracę w strefie mogłyby znaleźć nie tylko osoby zamieszkujące jej obszar i okolice, ale również wykwalifikowani mieszkańcy innych regionów kraju, co przyczyniłoby się do przyciągnięcia na teren województwa lubelskiego wyższej klasy kapitału ludzkiego.

Inwestycje związane z rozwojem województwa mogą być w przeważającym stopniu finansowane lub współfinansowane ze środków unijnych. Dzięki efektywnemu wykorzystaniu dotacji szanse Lubelszczyzny na wzrost dynamiki rozwoju gospodarczego ulegają zwiększeniu, powstają nowe miejsca pracy oraz niwelowany jest peryferyjny charakter tego obszaru Polski Wschodniej. Ze względu na możliwość ubiegania się o dofinansowanie zarówno z Programów Operacyjnych: Kapitał Ludzki, Infrastruktura i Środowisko, Innowacyjna Gospodarka, jak i Programu Operacyjnego Polski Wschodniej, rekomendowane są działania przyczyniające się do ułatwienia procedur uzyskiwania dotacji dla przedsiębiorstw z obszaru Lubelszczyzny. **Urząd Marszałkowski w Lublinie (występujący w charakterze instytucji pośredniczącej) może np. upraszczać procedury na poziomie regionalnym (proponowane rozwiązania to krótsze terminy oceny wniosków lub mniejsza liczba projektów podlega-**

jących jednemu opiekunowi). Należy wskazać, że podniesienie jakości kapitału ludzkiego w regionie oraz jego efektywne kreowanie możliwe jest dzięki pozyskiwaniu środków na szkolenia dla osób bezrobotnych oraz pracujących, a następnie ich wydajnemu zagospodarowaniu. **Wartym rozważenia pomysłem jest stworzenie w każdym powiecie specjalnego punktu pomocy (przy urzędach gmin i miast) udzielającego informacji, w jaki sposób pozyskiwać fundusze unijne (należy przez to rozumieć wyjaśnienia związane z procedurami obowiązującymi w odniesieniu do poszczególnych Programów Operacyjnych).** Tego typu działalność powinna być nagłaśniana i upowszechniana poprzez np. regionalne i lokalne instytucje, organizacje pozarządowe oraz regionalne i lokalne media.

Ze względu na fakt, iż dużą część województwa stanowią tereny wiejskie i małe miasta, **władze samorządowe w staraniach o dotacje unijne w sposób szczególny powinny wspierać stowarzyszenia oraz organizacje pozarządowe zlokalizowane w mniejszych ośrodkach miejskich bądź na wsiach. Rekomendowane jest organizowanie na tych terenach przez Urząd Marszałkowski w Lublinie (wraz z powiatami) szkoleń dotyczących pozyskiwania środków unijnych.** Warto, aby tego typu szkolenia odbywały się przed każdym konkursem, w ramach którego przewidziane jest skierowanie określonych działań właśnie do osób zamieszkałych na terenach wiejskich czy w małych miejscowościach. Warto podkreślić, że to właśnie organizacje lokalne znają dobrze problemy mieszkańców i są w stanie zaplanować działania odpowiadające ich potrzebom, przyczyniając się tym samym do rozwoju obszarów wiejskich oraz małych miejscowości, a także kapitału ludzkiego na tych terenach.

Z analizy wyników badań przeprowadzonych w projekcie wynika, że deklarowana mobilność zależy m.in. od odległości miejsca („punktu docelowego”) migracji – im bardziej odległe jest to miejsce, tym mniejszy jest odsetek osób, które zdecydowałyby się wyjechać (nawet w przypadku, gdyby wyjazd wiązał się z możliwością uzyskania znacznie wyższych zarobków). Należy zaznaczyć, że dla części bezrobotnych mieszkańców Lubelszczyzny migracje na bardziej rozwinięte obszary tego województwa mogą stanowić szansę na znalezienie zatrudnienia. Podjęcie decyzji o poszukiwaniu pracy poza miejscem zamieszkania uzależnione jest jednak m.in. od stanu infrastruktury drogowej. **Rekomendowane jest zatem, aby władze województwa zapewniły mieszkańcom większą liczbę połączeń kolejowych i autobusowych pomiędzy poszczególnymi miastami (np. między Lublinem a Bilgorajem, Włodawą czy Białą Podlaską¹⁰⁶).** Dzięki zwiększeniu liczby połączeń część osób bezskutecznie poszukujących zatrudnienia w swoim miejscu zamieszkania zyska możliwość poszukiwania pracy w innych rejonach województwa (oczywiście w perspektywie długofalowej pożądane jest, aby zwiększenie liczby połączeń przelożyło się na zwiększenie zatrudnienia wśród mieszkańców województwa) i nie zdecyduje się np. na wyjazd za granicę. Ponadto rekomendowane jest, aby transport w województwie obsługiwała większa liczba przewoźników – dzięki konkurencji, jaka będzie miała

¹⁰⁶ W części teoretycznej wskazano na problem, jakim jest niewielka liczba połączeń między tymi miastami.

szanse się wytworzyć, prawdopodobne jest, że np. cena biletów ulegnie zmniejszeniu, dzięki czemu dojazd do pracy będzie mniej kosztowny.

Analiza strategicznych dokumentów województwa ujawniła, że Plan Zagospodarowania Przestrzennego pomija inwestycje związane z infrastrukturą wokół stacji kolejowych i autobusowych. **Wobec powyższego rekomenduje się, aby wspierać budowanie oraz modernizację przystanków, z których korzysta największa liczba osób oraz tych, gdzie znaczna liczba pasażerów przesiada się, co może wiązać się z dłuższym oczekiwaniem na transport w tym miejscu. Innym rozwiązaniem związanym z infrastrukturą komunikacyjną, ułatwiającym mieszkańcom dojazd do pracy bądź do szkoły / uczelni, jest ujednoczenie systemu opłat za transport zbiorowy – jeden bilet dla komunikacji miejskiej oraz podmiejskiej (wzorem Warszawy, gdzie wprowadzono rozwiązanie w postaci tzw. biletu metropolitalnego).**

Przedstawione powyżej rozwiązania, mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców oraz rozwój województwa, są szczególnie istotne ze względu na fakt, iż wyniki badań przedstawione w części empirycznej rozdziału wskazują, że szczególnie skłonne do wyjazdów poza obszar województwa są osoby z wykształceniem wyższym. Utrzymanie oraz pogłębienie się takiej tendencji może wiązać się z utratą wysokiej jakości zasobów ludzkich. Rozpatrując ten problem w odniesieniu do przedstawicieli konkretnych grup zawodowych, należy wskazać, że najbardziej skłonni do pracy za granicą bądź poza województwem są specjaliści, robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń. Powyższa konstatacja znalazła swoje potwierdzenie w trakcie analizy danych pozyskanych w trakcie badań kwestionariuszowych – przedstawionej w części empirycznej rozdziału. Wyjazd osób zaliczanych do wyżej wymienionych grup zawodowych byłby niekorzystny dla Lubelszczyzny, ponieważ coraz częściej spotykanym zjawiskiem (również w skali kraju) jest brak kadry nie tylko z wykształceniem wyższym, ale także przedstawicieli pewnych profesji posiadających wykształcenie zawodowe (np. wykwalifikowani pracownicy fizyczni – cieśle, elektrycy, murarze itp.).

Część osób skłonna jest wyjechać (zarówno do innego powiatu, jak i innego województwa czy kraju) ze względu na zarobki niespełniające ich oczekiwań, na co wskazano w części empirycznej oraz teoretycznej. Z danych zabranych na potrzeby prognoz wynika, iż średnie miesięczne wynagrodzenie w 2008 roku w województwie lubelskim wynosiło 2771,99 zł brutto (dla porównania w kraju 3158,48 zł brutto), jednak w niektórych powiatach średnia ta była zdecydowanie niższa, np. w powiecie zamojskim średnie wynagrodzenie miesięczne wynosiło 2219,60 zł brutto, zaś w łańcuckim – 2270,63 zł brutto. **W celu zatrzymania na regionalnym rynku wykwalifikowanych pracowników rekomenduje się, by władze samorządowe i publiczne służby zatrudnienia za pośrednictwem kampanii promocyjnych i informacyjnych (spotkania, konferencje) uświadamiały przedsiębiorcom, że pracownicy z dużym doświadczeniem i wysokimi kwalifikacjami powinni otrzymywać satysfakcjonujące wynagrodzenie.** Analiza wyników badań przedstawiona w części empirycznej

wskazuje, iż wynagrodzenia mogą być motywacją do powrotu dla osób pracujących poza swoim miejscem zamieszkania. Wśród tej grupy większość deklarowała, że w przypadku znalezienia lepiej płatnej pracy zdecydowałyby się powrócić na teren województwa (największą skłonność do powrotu deklarowały osoby z wykształceniem średnim zawodowym – 67,1% zasadniczym zawodowym – 64,6% oraz wyższym – 64,5%). Dlatego przedsiębiorcy powinni również starać się pozyskiwać pracowników, którzy wyjechali poza regionalny rynek pracy, oferując im m.in. podobne wynagrodzenia (jak te otrzymywane w obecnym miejscu pracy). **Ponadto w trakcie spotkań władz regionalnych i lokalnych z pracodawcami tej drugiej grupie powinny zostać przedstawione szczegółowe możliwości skorzystania z ulg i innych udogodnień proponowanych firmom tworzącym nowe miejsca pracy – z myślą o skłonieniu do powrotu osób, które wyjechały z terenu województwa w poszukiwaniu pracy lub pomimo zamieszkania na jego obszarze podjęły pracę w innym regionie.**

Aby zachęcać do powrotu osoby pracujące poza województwem, oprócz motywacji związanych z wynagrodzeniem, możliwe jest **także budowanie przez lubelskich pracodawców pozytywnego wizerunku swoich przedsiębiorstw, np. poprzez oferowanie pracownikom bezpłatnych szkoleń podnoszących kwalifikacje, dodatkowe świadczenia pracownicze (ubezpieczenie zdrowotne, zniżki na bilety do instytucji kulturalnych i sportowych działających na terenie województwa).** Informacje dotyczące działań podejmowanych przez lubelskich pracodawców powinny być upowszechniane w celu kreowania pozytywnego wizerunku podmiotów gospodarczych działających na tym obszarze. Takie stworzenie korzystnego wizerunku pracodawców z obszaru Lubelszczyzny może zachęcić osoby, które wyjechały, do powrotu oraz przyciągnąć wykwalifikowaną kadrę z innych województw.

W kontekście efektywnego kreowania kapitału ludzkiego na Lubelszczyźnie bardzo istotne wydaje się wykorzystanie doświadczenia zawodowego oraz życiowego osób powracających. Poznanie innej kultury i wzorów pracy, a także nowe umiejętności i kompetencje reemigrantów (np. językowe czy też związane z przedsiębiorczością) mogą pozytywnie wpływać na rozwój województwa lubelskiego, a także dynamizować sytuację na rynku pracy. **Aby zachęcać do powrotu osoby przebywające za granicą, rekomendowane jest organizowanie przez Marszałka Województwa, przy współpracy z pracodawcami, spotkań z organizacjami polonijnymi działającymi w krajach, które stały się najpopularniejszymi kierunkami migracji. Na tego typu spotkaniach osoby pracujące za granicą powinny uzyskać informacje dotyczące rozwoju Lubelszczyzny, realizowanych inwestycji, ciekawych ofert pracy. Aby skuteczniej zachęcać migrantów do powrotu, należy promować wśród nich osoby, które zdecydowały się na powrót i odniosły sukces na lubelskim rynku pracy.** Ponadto także wprowadzanie przez władze województwa pewnych udogodnień związanych z formalnościami mogłoby zachęcić część migrantów do powrotu (np. ułatwienie procedur związanych z powtórным osiedleniem się w województwie,

takich jak ponowne zameldowanie się czy pomoc w rozliczeniu podatku dochodowego itp.). Aby ułatwić osobom pozostającym za granicą decyzję o reemigracji, warto, by miały one w jednym miejscu dostęp do wszelkiego rodzaju informacji na temat sytuacji w województwie oraz formalności, jakich będą musiały dopełnić przed powrotem i po. **Dlatego rekomenduje się stworzenie bezpłatnej infolinii, za pomocą której kompetentni konsultanci udzielaliby wszelkich informacji związanych z powrotem, również tych dotyczących rynku pracy w poszczególnych powiatach województwa oraz ofert pracy.**

Natomiast w przypadku osób, które zdecydowały się na powrót, przebywają obecnie na terenie województwa i pozostają bez pracy, wskazana jest oczywiście pomoc w znalezieniu zatrudnienia. **Dlatego rekomenduje się utworzenie banku ofert, w którym osoby powracające mogłyby umieszczać swoje CV z uwzględnieniem ścieżki zawodowej przebytej za granicą oraz ze szczegółowym opisem wykonywanych prac.** Tego typu baza mogłaby być pomocna zwłaszcza pracodawcom, którzy mogą poszukiwać osób wyposażonych (w trakcie pracy za granicą) w kompetencje, jakie trudno jest uzyskać na terenie województwa.

Analizy teoretyczne wykazały, iż w strukturze zatrudnienia Lubelszczyzny wysoką pozycję zajmuje sektor rolniczy (w województwie lubelskim – na tle innych regionów Polski – odnotowano najwyższy odsetek zatrudnionych w rolnictwie). Również wśród respondentów, którzy wzięli udział w badaniu, najliczniejszą kategorię stanowiły osoby sklasyfikowane w grupie rolników, ogrodników, leśników i rybaków (26,5%)¹⁰⁷. Przy czym należy wskazać, iż specyficzny charakter zawodu rolnika powoduje, że jest to jedna z najmniej mobilnych grup zawodowych – jak wynika z analizy danych przedstawionej w części empirycznej, aż 95,2% osób pracujących w swoim miejscu zamieszkania to właśnie rolnicy. Wysoki udział rolnictwa w strukturze zatrudnienia jest zjawiskiem niekorzystnym w kontekście perspektyw rozwoju kapitału ludzkiego w województwie, dlatego we wcześniejszych podrozdziałach znalazły się rozwiązania mające na celu wsparcie przekwalifikowania się części rolników oraz motywowania młodzieży wywodzącej się z rodzin rolniczych do wybrania innej (niż rodzice) ścieżki zawodowej. **Warto, aby władze gminne rozważyły podjęcie inicjatywy w postaci organizacji spotkań dla rolników, na których dowiadywaliby się oni o możliwości zmiany swoich kwalifikacji i znalezienia satysfakcjonującej pracy poza sektorem rolniczym.** Tego typu działania mogłyby zostać zrealizowane np. na spotkaniach sołeckich, a uczestniczyliby w nich przedstawiciele lokalnych pracodawców oraz firmy specjalizujące się w szkoleniach zawodowych. Także do młodzieży, która rozważa związaną swoją przyszłość z zawodem rolnika, należy adresować określone działania skłaniające do rozważenia alternatywnych możliwości. **Osoby takie powinny m.in. w trakcie roku szkolnego odbywać rozmowy z doradcą zawodowym określającym ich predyspozycje oraz wskazującym, które profesje**

¹⁰⁷ Specjalności i zawody wykonywane przez osoby biorące udział w badaniu zostały pogrupowane według Klasyfikacji Zawodów i Specjalności.

będą w przyszłości rozwijać się na lokalnym rynku, gdzie będzie przybywać miejsc pracy, jakie kierunki kształcenia wybrać, aby w przyszłości znaleźć satysfakcjonującą pracę itp. Zajęcia tego typu powinny się odbywać szczególnie na terenach wiejskich Lubelszczyzny, gdzie prawdopodobieństwo wyboru takiej ścieżki zawodowej wśród młodych ludzi jest większe. Możliwe jest również realizowanie lekcji wychowawczych poświęconych tej tematyce. Wskazanie młodym osobom alternatywnych wobec rolnictwa ścieżek zawodowych może przyczynić się w przyszłości do modernizacji struktury zatrudnienia.

Niezależnie od niekorzystnej struktury zatrudnienia spowodowanej wysokim udziałem rolnictwa¹⁰⁸, nie można pominąć ekologicznego potencjału tego sektora. Rolnictwo na Lubelszczyźnie ze względu na zastosowanie tradycyjnych metod oraz niewielki udział substancji chemicznych w uprawie produkuje żywność wysokiej jakości. Jest to o tyle ważne, iż produkty ekologiczne są cenione zwłaszcza poza granicami kraju (m.in. w UE). **W celu rozwoju rolnictwa ekologicznego rekomendowane jest uświadamianie rolnikom jego potencjału (poprzez szkolenia czy też wyjazdy do gospodarstw specjalizujących się w produkcji ekologicznej oraz działania promocyjne i upowszechniające).** Działania tego typu powinny być organizowane przez urzędy gmin oraz przy udziale pracowników powiatowych Agencji Restrukturalizacji i Modernizacji Rolnictwa.

W kontekście efektywnego kreowania kapitału ludzkiego w części teoretycznej zostało zaproponowane wiele rozwiązań dotyczących edukacji. Efektywny, nowoczesny oraz dostosowany do potrzeb rynku pracy system edukacji może przyczynić się do polepszenia jakości kształcenia oraz jakości zasobów ludzkich w regionie.

Jednym z ważnych zagadnień jest promowanie wśród uczniów przedsiębiorczości oraz aktywnej postawy życiowej i kreatywności. W związku z powyższym **rekomenduje się organizowanie dla uczniów gimnazjów konkursów na projekt mikroprzedsiębiorstwa. Szkoły, które podjęłyby się realizacji takiego konkursu, mogłyby liczyć na dodatkowe zajęcia dla uczniów przeprowadzane np. przez przedstawicieli organizacji pozarządowych. Zajęcia te mogłyby w przystępnej formie przybliżyć uczniom zagadnienia związane z procesami gospodarczymi, ekonomią oraz prowadzeniem własnej firmy.**

W porównaniu do reszty kraju na lubelskie instytucje edukacyjno-oświatowe takie jak gimnazja przypada mniejsza liczba dzieci i młodzieży. Wzrost liczby gimnazjów oraz niż demograficzny przekładający się na mniejszą liczbę uczniów przyczyniły się do zmiany warunków lokalowych panujących w lubelskich szkołach. W roku szkolnym 2005/2006 w województwie lubelskim na jedno gimnazjum przypadało 217 uczniów, zaś w roku 2008/2009 liczba uczniów przypadających na tego typu szkołę zmniejszyła się do 184 (dla porównania – w kraju w roku szkolnym 2005/2006

¹⁰⁸ Nie jest to sprzeczne z wcześniejszymi zaleceniami polegającymi na zmniejszaniu udziału rolnictwa w ogólnej strukturze zatrudnienia – gdyż zakłada specjalizację w obszarze rolnictwa ekologicznego jedynie części gospodarstw.

– 227 uczniów, zaś 2008/2009 – 192 uczniów). **W związku z mniejszą liczbą uczniów i związaną z tym poprawą warunków edukacyjnych (np. nauczyciel może poświęcić więcej uwagi każdemu z uczniów), rekomenduje się położenie większego nacisku na organizowanie dodatkowych zajęć z przedmiotów, z którymi uczniowie mają najwięcej problemów. Warty rozważenia pomysłem są także dodatkowe zajęcia dla uczniów wybitnie uzdolnionych, przygotowujące ich do konkursów czy olimpiad.**

Bezspornym atutem województwa lubelskiego jest jego przygraniczne położenie, które stwarza pewne szanse związane z możliwością znalezienia zatrudnienia w firmach rosyjskich czy ukraińskich zlokalizowanych w Polsce bądź w firmach współpracujących z partnerami zza wschodniej granicy. Dlatego znacznym walorem osób poszukujących zatrudnienia na regionalnym rynku pracy może być znajomość języka ukraińskiego, białoruskiego lub rosyjskiego. **Rekomenduje się zatem, aby władze samorządowe województwa zmodyfikowały siatkę zajęć lekcyjnych tak, by w ramach dodatkowych godzin lekcyjnych uwzględniona została nauka któregoś z wymienionych języków.**

Powszechnym problemem zarówno w całej Polsce, jak i w województwie lubelskim jest niedopasowanie kwalifikacji ludności do potrzeb rynku pracy, co może przyczyniać się do bezrobocia i wyjazdów za granicę w poszukiwaniu zatrudnienia. Dlatego **już na poziomie gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych rekomendowane jest zapoznawanie uczniów w trakcie godzin wychowawczych z informacjami dotyczącymi zawodów deficytowych oraz nadwyżkowych¹⁰⁹ oraz instruowanie, gdzie można zdobyć kwalifikacje do wykonywania poszukiwanych na rynku pracy zawodów (a zatem – jaką szkołę bądź jaki kierunek studiów wybrać).** Jednocześnie warto także podejmować działania związane z promocją kierunków studiów, których absolwenci są poszukiwani na rynku pracy, a które cieszą się stosunkowo niską popularnością. Dzieje się tak np. w przypadku kierunków technicznych, dlatego warto je promować wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych poprzez kampanie promocyjne, spotkania z wykładowcami uczelni lubelskich czy też uczestnictwo w pokazowych zajęciach prowadzonych w ramach kierunków technicznych. Konieczne wydają się także działania takie jak przyznawanie studentom kierunków priorytetowych dla lokalnej gospodarki (które nie mieszczą się w puli tzw. kierunków zamawianych) stypendiów wyższych niż dotychczas (stypendium studenckie Marszałka Województwa przy uzyskaniu średniej ocen 5,00 wynosi obecnie 200 zł brutto miesięcznie). **W celu pozyskania środków na stypendia rekomendowane jest m.in. nawiązanie współpracy Marszałka Województwa z pracodawcami napotykanymi problemy związane z brakiem osób o konkretnym wykształceniu, niezbędnym do wykonywania danego zawodu.** W zamian za wkład w finansowanie stypendiów pracodawcy zyskaliby pewność, że będą mieli

¹⁰⁹ Do realizacji tego postulatu przydatne mogą być dane urzędów pracy dotyczące młodych osób bezrobotnych (które niedawno wkroczyły na rynek pracy).

możliwość zatrudnienia pracownika o poszukiwanych kwalifikacjach. Z kolei absolwenci znacznie zwiększyliby swoje szanse na znalezienie zatrudnienia od razu po studiach.

Ponadto należy skierować pewne działania mające na celu poprawę jakości kształcenia oraz dopasowanie programów kształcenia do potrzeb rynku pracy także do absolwentów innego rodzaju szkół np. zawodowych. Aby uczniowie szkół zawodowych mieli większe szanse na znalezienie zatrudnienia, oprócz działań takich jak doradztwo zawodowe przyczyniające się do wyboru odpowiedniej szkoły (dostosowanie do predyspozycji danej osoby oraz potrzeb rynku pracy), konieczne jest także, aby szkoły zapewniały odpowiedni poziom kształcenia. W szkołach zawodowych poziom praktycznej nauki zawodu jest jednym z czynników decydujących o losach przyszłych absolwentów. **Dlatego rekomendowane jest, by szkoły zawodowe nawiązywały współpracę z właścicielami firm, gdzie odbywałyby się praktyki zawodowe, tak aby np. przedsiębiorcy po zakończeniu roku szkolnego mogli zaproponować najlepszym uczniom pracę na okres wakacyjny. Firmy, które zdecydowałyby się na tego typu działalność, mogłyby liczyć np. na bezpłatną promocję w postaci reklamy na stronach internetowych szkoły, województwa, gmin i powiatów czy podczas imprez kulturalnych i sportowych odbywających się na terenie województwa. Ponadto dla uczniów, którzy nie dostaliby propozycji odbycia płatnego stażu w wakacje, szkoły powinny stworzyć bazę praktykantów udostępnianą pracodawcom – dzięki niej mogliby oni dotrzeć do uczniów pragnących poszerzać swoją wiedzę praktyczną, gotowych do podjęcia zatrudnienia w trakcie wakacji (nawet nieodpłatnie). Dodatkowe doświadczenie praktyczne może być cennym atutem na rynku pracy dla przyszłych absolwentów.**

Poszukiwanie zatrudnienia przez osoby młode, które dopiero wkraczają na rynek pracy, jest szczególnie stresujące i trudne. **Dlatego bardzo istotne jest wspieranie powstawania nowych ośrodków karier, przygotowujących do wejścia na rynek pracy uczniów szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych. Ośrodki te, tworzone przez Ochotnicze Hufce Pracy, wyposażone są m.in. w materiały z zakresu informacji edukacyjno-zawodowej, multimedialne programy komputerowe itp. Ośrodki zatrudniają także doradcę, który jest do dyspozycji uczniów minimum 4 dni w tygodniu. Rekomendowane jest powstawanie nowych ośrodków, szczególnie na terenach, gdzie stopa bezrobocia jest wysoka oraz gdzie dostęp do profesjonalnego doradztwa zawodowego jest znacznie ograniczony (jak np. na obszarach wiejskich). Również uczelnie wyższe powinny wspierać swoich studentów w poszukiwaniu zatrudnienia. Dlatego rekomendowane jest nawiązanie współpracy między akademickimi biurami karier a publicznymi służbami zatrudnienia. Współpraca ta powinna polegać m.in. na wymianie informacji. Akademickie biura karier dysponują wiedzą np. na temat wymagań stawianych absolwentom przez pracodawców, zaś urzędy pracy posiadają informacje dotyczące ogólnej sytuacji na rynku pracy, zawodów deficytowych, możliwości szkoleń itd. W celu wspierania swoich**

absolwentów na rynku pracy **rekomendowane jest, aby wyższe uczelnie z obszaru Lubelszczyzny organizowały przynajmniej raz w semestrze targi pracy skierowane do studentów oraz absolwentów. Tego typu inicjatywy pomogłyby studentom i absolwentom zorientować się w wymaganiach pracodawców, lokalnym rynku pracy (np. jakie przedsiębiorstwa działają na danym obszarze) oraz uzyskać informacje na temat wolnych miejsc pracy.**

Kolejnym rozwiązaniem związanym z edukacją oraz efektywnym kreowaniem kapitału ludzkiego jest monitorowanie przez uczelnie województwa lubelskiego oferty edukacyjnej szkół wyższych zlokalizowanych poza województwem. Takie działanie mogłoby skutkować (po przeprowadzeniu odpowiednich analiz) otwieraniem podobnych kierunków przez uczelnie na Lubelszczyźnie. **Dzięki ciekawym i innowacyjnym kierunkom oferowanym przez szkoły na Lubelszczyźnie część mieszkańców nie będzie skłonna do wyjazdu w celach edukacyjnych (co często wiąże się z rozpoczęciem kariery zawodowej poza rodzinnym miastem / miejscowością i utratą kapitału ludzkiego). Ponadto możliwe jest przyciągnięcie studentów spoza województwa. W celu realizacji tego typu przedsięwzięć uczelnie wyższe powinny starać się o środki pochodzące z funduszy unijnych.** Dzięki dotacjom z UE możliwe jest finansowanie kluczowych dla regionalnej gospodarki kierunków nauczania, przeprowadzanie badań i ekspertyz dotyczących systemu szkolnictwa, szczególnie w zakresie jakości nauczania i dostosowywania kierunków kształcenia do potrzeb gospodarki.

W celu popularyzacji lubelskich uczelni poza województwem oraz podniesienia jakości kształcenia powinno się również kłaść nacisk na rozwój kadry akademickiej. **Dlatego rekomendowane jest upowszechnienie korzystania przez kadrę szkół wyższych z programu Sokrates-Erasmus. Wyjazdy do uczelni partnerskich w Europie oraz goszczenie zagranicznych wykładowców na lubelskich uczelniach, gdzie prowadziliby zajęcia, mogłoby przyczynić się do podwyższenia jakości kształcenia w województwie.** Ponadto możliwe są również działania podejmowane w ramach projektów wielostronnych¹¹⁰, np. opracowywanie nowych programów nauczania przy udziale zagranicznych uczelni.

Jak już wcześniej sygnalizowano, istotnym problemem w kontekście kreowania kapitału ludzkiego jest zatrzymanie w województwie wykwalifikowanej kadry absolwentów szkół wyższych. Tym bardziej że w odniesieniu do deklaracji osób posiadających inny poziom wykształcenia, które wyjechały i pracują poza miejscem zamieszkania, mniej niż 60% z nich zdecydowałoby się na powrót, gdyby otrzymali ofertę pracy w rodzinnym mieście / miejscowości. Dlatego działania kierowane do tej grupy są szczególnie istotne. W kontekście rozważań zawartych w niniejszym rozdziale trwała utrata jednostek o najwyższym poziomie wykształcenia jest zjawiskiem, które można jednoznacznie określić jako negatywne. Jak ujawniły wyniki badań uzyskane w ramach projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego* –

¹¹⁰ Portal Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, www.nauka.gov.pl/skolnictwo-wyzsze/sprawy-miedzynarodowe/programy-europejskie/program-socrates-erasmus [data dostępu: 02.10.2010].

wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy, spośród osób z wykształceniem wyższym pracujących poza miejscem zamieszkania, 57% deklaruje możliwość powrotu, jeśli znalazłoby zatrudnienie w swojej miejscowości (zaś 31% odpowiedziało negatywnie). **Rekomendowane jest opracowanie kompleksowego programu mającego na celu zachęcenie młodych absolwentów do związania swojej przyszłości z Lubelszczyzną. W ramach programu, dzięki współpracy uczelni z przedsiębiorcami, studenci mogliby liczyć na skorzystanie z programów płatnych praktyk i staży zawodowych, bezpłatnych szkoleń, dla najlepszych byłyby natomiast stypendia.** Przygotowaniem oraz wdrożeniem tego programu mogłaby zająć się we współpracy z uczelniami np. istniejąca już Miejska Rada Zatrudnienia w Lublinie. Tego typu działalność mogłaby przyczynić się także do poprawy wizerunku województwa jako przyjaznego rozwojowi zawodowemu osób wykształconych.

W części teoretycznej oraz empirycznej rozdziału wykazano, że zjawisko migracji w sposób ścisły wiąże się z kapitałem ludzkim. Z jednej strony brak odpowiednich warunków rozwoju dla mieszkańców może przyczyniać się do ich wyjazdów, czego skutkiem będzie utrata części kapitału ludzkiego. Z drugiej zaś strony, zachęcenie mobilnych jednostek do powrotu / przyjazdu na Lubelszczyznę, szczególnie tych dobrze wykształconych lub posiadających kwalifikacje, na które występuje zapotrzebowanie na regionalnym rynku pracy, może stanowić część działań realizowanych w ramach polityki efektywnego kreowania kapitału ludzkiego. Jednocześnie trzeba podkreślić, że oprócz działań kierowanych do migrantów, należy pamiętać także o mieszkańcach województwa i poprzez działania z zakresu edukacji i kształcenia ustawicznego zapewnić jak najwyższą jakość zasobów ludzkich na Lubelszczyźnie. Wdrożenie zaproponowanych w niniejszym rozdziale rozwiązań może przyczynić się do zwiększania jakości zasobów ludzkich oraz przyciągnięcia wysokiej klasy kapitału ludzkiego na tereny Lubelszczyzny.

Rozdział 2

Rekomendacje dotyczące polityki społecznej i budżetowej

Głównym zagadnieniem rozpatrzonym w ramach niniejszego rozdziału jest rola polityki społecznej oraz budżetowej w kształtowaniu procesów migracyjnych w województwie lubelskim. Przeprowadzone w trakcie procesu badawczego kompleksowe analizy pozwoliły na sformułowanie rekomendacji, których wdrożenie może przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności Lubelszczyzny dla osób mogących – potencjalnie – zamieszkać na jej terenie (reemigrantów, imigrantów oraz migrantów wewnętrznych). Proponowane rozwiązania zostały skierowane w głównej mierze do publicznych służb zatrudnienia zlokalizowanych w województwie lubelskim – powiatowych urzędów pracy, Wojewódzkiego Urzędu Pracy, Wojewody Lubelskiego, Marszałka Województwa, starostów. Jest to oczywiście podyktowane faktem, że wspomniane podmioty mają decydujący wpływ na kształtowanie regionalnej polityki – w odniesieniu do rynku pracy.

Struktura niniejszego rozdziału została podzielona na dwie części: teoretyczną oraz empiryczną. Jednocześnie najważniejsze wnioski oraz propozycje rozwiązań zostały w sposób kompleksowy przedstawione w podsumowaniu całego rozdziału, któremu nadano formę raportu końcowego. W przypadku części teoretycznej w podrozdziale 2.1. czytelnikowi przybliżono pojęcie polityki społecznej i budżetowej. W podrozdziale 2.2. opisano najważniejsze obszary oddziaływania polityki społecznej – w odniesieniu do województwa lubelskiego, przy czym szczególną uwagę poświęcono w tym przypadku zjawisku bezrobocia. Podrozdział 2.3. został w całości poświęcony analizie wpływu krajowej oraz unijnej polityki budżetowej na procesy migracyjne. W następnym podrozdziale – 2.4 – przedstawiono rozważania dotyczące podstawowych czynników warunkujących zjawisko migracji (m.in. związanych z rynkiem pracy), z uwzględnieniem roli infrastruktury (edukacyjnej, społecznej, mieszkaniowej i transportowej) województwa lubelskiego. W ostatnim z podrozdziałów części teoretycznej – 2.5. – przedstawiono analizę szans i zagrożeń związanych z procesami migracyjnymi, jakie mogą występować w odniesieniu do województwa lubelskiego.

Część empiryczna rozdziału składa się z trzech podrozdziałów. W podrozdziale 2.6.1.1. poddano analizie wpływ wieku na mobilność pracowników w województwie lubelskim. Przedstawiono w nim informacje na temat: miejsca pracy respondentów, częstotliwości i przeciętnego łącznego czasu dojazdu i dojazdu do pracy, odległości między ich miejscem zamieszkania a miejscem pracy oraz środka transportu, jakim docierają do pracy. Następnie – w podrozdziale 2.6.1.2. – dokonano analizy skali przepływu pracowników pomiędzy poszczególnymi powiatami regionu lubelskiego. Przedstawiono w nim zjawisko migracji międzypowiatowych w województwie lubel-

skim w 2008 roku. W podrozdziale 2.6.1.3. wskazano natomiast deklarowane przyczyny migracji pracowników w województwie lubelskim.

Całość rozważań dotyczących polityki społecznej i budżetowej, wraz z najważniejszymi wnioskami, została podsumowana w raporcie końcowym, zamieszczonym w podrozdziale 2.7.

2.1. Pojęcie polityki budżetowej oraz polityki społecznej

Istotą działań określanym mianem polityki budżetowej jest oddziaływanie na sektor finansów publicznych (sektor rządowy, samorządowy i ubezpieczeń społecznych). Oddziaływanie to obejmuje decyzje dotyczące dochodów i wydatków budżetów na wszystkich szczeblach władzy publicznej (centralnej, regionalnej i lokalnej) oraz systemów ubezpieczeń społecznych. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, że sytuacja w sektorze finansów publicznych wpływa na gospodarkę – zmiany wielkości oraz struktury wydatków / dochodów publicznych mogą przyczyniać się do zmian wzrostu gospodarczego oraz zmian sytuacji na rynku pracy. W ramach polityki budżetowej możliwe są zatem działania, które mogą bezpośrednio przyczyniać się do wzrostu gospodarczego, np. poprzez inwestycje w infrastrukturę czy edukację. Kolejnym czynnikiem decydującym o istotnej roli polityki budżetowej w życiu społecznym jest jej oddziaływanie na decyzje dotyczące podejmowania aktywności zawodowej, otwierania działalności gospodarczej czy też oszczędzania bądź inwestowania. Elementy polityki budżetowej, takie jak polityka fiskalna (podatki), a także system świadczeń społecznych (ochrona socjalna) mogą, w razie potrzeb, korygować skutki funkcjonowania mechanizmu rynkowego i zapewniać spójność społeczną¹¹¹.

W ramach sektora finansów publicznych finansowana jest m.in. polityka społeczna. Polityka społeczna definiowana jest jako działalność państwa, samorządów i organizacji pozarządowych zmierzająca do kształtowania ogólnych warunków pracy i bytu ludności, prorozwojowych struktur społecznych oraz stosunków społecznych opartych na równości i sprawiedliwości społecznej, sprzyjających zaspakajaniu potrzeb społecznych na dostępnym poziomie¹¹². Polityka społeczna obejmuje swoim zakresem wiele dziedzin działalności państwa, wśród których można wyróżnić m.in. politykę:

- ludnościową / rodzinną,
- mieszkaniową,
- zatrudnienia i warunków pracy (Kodeks pracy),
- oświatową,
- ochrony zdrowia,
- zabezpieczenia socjalnego (opieka społeczna),
- kulturalną,

¹¹¹ Oręziak L., *Polityka budżetowa w strefie euro* [w:] „Bank i Kredyt”, nr 5/2008, Warszawa 2008, www.bankikredyt.nbp.pl/home.aspx?f=/content/2008/2008_01_pl.html [data dostępu: 28.05.2010].

¹¹² Kurzynowski A. (red.), *Polityka społeczna*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2007.

- ochrony środowiska,
- prewencji zwalczania zjawisk patologii społecznej¹¹³.

Polityka budżetowa oraz społeczna mogą zatem odgrywać znaczącą rolę w kształtowaniu procesów migracyjnych, przyczyniając się np. do zwiększenia atrakcyjności danego obszaru (przykładowo – dostępność oraz ceny mieszkań mogą stanowić ważne czynniki wspierające lub powstrzymujące ruchy migracyjne na danym obszarze), a szczegółowa analiza zagadnień związanych z tą problematyką została zawarta w następnych podrozdziałach.

2.2. Najważniejsze obszary oddziaływania polityki społecznej na terenie województwa lubelskiego – ze szczególnym uwzględnieniem problematyki bezrobocia

W przypadku województwa lubelskiego najważniejsze obszary oddziaływania polityki społecznej w wymiarze regionalnym i lokalnym określa m.in. strategia na lata 2005–2013 przyjęta przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie¹¹⁴. Jest to dokument, w którym w kompleksowy sposób zdiagnozowano sytuację województwa, a także wytyczono dalsze kierunki rozwoju dla całego regionu w zakresie polityki społecznej. W niniejszym opracowaniu zostaną omówione jedynie najistotniejsze (z perspektywy problematyki rekomendacji) punkty strategii.

Pierwszy z obszarów zainteresowań regionalnej i lokalnej polityki społecznej stanowi dążenie do poprawy warunków i jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego. Ten dość ogólny postulat obejmuje m.in. wspieranie profilaktyki zdrowotnej, lepszy dostęp oraz wyższą jakość usług medycznych, zwiększenie dostępności edukacji, promocję sportu i kultury fizycznej, a także wykorzystanie potencjału ekologicznego do poprawy warunków życia mieszkańców.

Kolejnym obszarem oddziaływania polityki społecznej w województwie jest propagowanie rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego poprzez m.in. instytucjonalne wsparcie organizacji pozarządowych, zwiększanie szans rozwoju społecznego i zawodowego mieszkańców, tworzenie adekwatnego do potrzeb rynku pracy systemu kształcenia, promocję przedsiębiorczości, strategiczne i operacyjne planowanie polityki społecznej.

Następny obszar oddziaływania wojewódzkiej polityki społecznej dotyczy efektywnej pomocy społecznej w kontekście przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. W ramach tego celu planowane i realizowane są działania m.in. wspierające osoby dotknięte długotrwałym bezrobociem. Ponadto cel ten obejmuje poszerzanie kwalifikacji kadry opieki społecznej, rozwój środowiskowych form wsparcia w miejscu zamieszkania, rozwój poradnictwa specjalistycznego (m.in. rodzinnego), rozwój form

¹¹³ Olędzki M., *Instrumenty polityki społecznej*, PWF, Warszawa 1978.

¹¹⁴ *Strategia polityki społecznej województwa lubelskiego na lata 2005–2013*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2005, www.rops.lubelskie.pl/attachments/092_strategia_polityki_spolecznej.doc [data dostępu: 02.06.2010].

rodzinnej opieki zastępczej, usprawnienie systemu wsparcia osób starszych, a także wspieranie grup szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym¹¹⁵.

Zagadnienia związane z infrastrukturą społeczną i jej rozwojem również znalazły się w omawianej strategii regionalnej i lokalnej polityki społecznej. W tym względzie działania zmierzające do osiągnięcia powyższego celu obejmują m.in. rozwój bazy sportowej, rekreacyjnej i uzdrowiskowej oraz placówek przeznaczonych do spędzania czasu wolnego, wzmocnienie bazy oświatowej i szkoleniowej (zwiększenie jakości kształcenia mieszkańców), rozwój i podwyższenie jakości infrastruktury placówek ochrony zdrowia oraz wyrównanie różnic między infrastrukturą społeczną na wsi i w mieście.

Ponadto, w świetle wyżej wymienionej strategii, w obszarze oddziaływania polityki społecznej znajdują się również takie zagadnienia, jak zapewnienie osobom niepełnosprawnym pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, a także profilaktyka uzależnień oraz patologii społecznych z nimi związanych.

Warto przyrzeć się, jak polityka społeczna województwa lubelskiego realizowana jest w praktyce – w dalszej części niniejszego rozdziału zostaną zaprezentowane instrumenty regionalnej i lokalnej polityki społecznej oraz zostaną scharakteryzowani jej główni odbiorcy. Analiza powyższej problematyki pozwoli na sformułowanie rekomendacji dotyczących polityki społecznej w kontekście jej wpływu na migracje.

2.2.1. Instrumenty oraz grupy odbiorców działań polityki społecznej na terenie województwa lubelskiego

Z perspektywy teoretycznej wyróżnia się następujące instrumenty polityki społecznej¹¹⁶:

- ekonomiczne,
- prawne,
- informacyjne,
- kadrowe,
- kształtowania przestrzeni,
- gospodarowania czasem.

Analiza działań oraz instrumentów przynależnych do zakresu polityki społecznej w województwie lubelskim wykazała, iż głównych jej odbiorców stanowią przede wszystkim jednostki zagrożone wykluczeniem społecznym. Polityka społeczna, jako działalność nakierowana m.in. na kształtowanie stosunków społecznych na zasadzie sprawiedliwości społecznej oraz równych szans, większość swoich działań adresuje do osób narażonych na defaworyzację spowodowaną nierówną dystrybucją dóbr w życiu społecznym.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Supińska J., *Style i instrumenty polityki społecznej* [w:] Szyłko-Skoczny M., Firlit-Fesnak G. (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa 2008.

Na podstawie informacji dotyczących instytucji odpowiedzialnych za realizację polityki społecznej w województwie lubelskim wyodrębniono kilka głównych grup odbiorców działań przez nie prowadzonych.

Pierwszą z nich są osoby o dochodach niewystarczających na zaspokajanie podstawowych potrzeb bytowych, objęte działaniami zaliczanymi do pomocy społecznej. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, że w województwie lubelskim są powiaty, gdzie ze świadczeń / wsparcia instytucji pomocy społecznej korzysta ok. 20% mieszkańców (przykładami tego typu powiatów są: włodawski, chełmski, parczewski)¹¹⁷. Wśród instrumentów, jakimi dysponują instytucje pomocy społecznej, z których najczęściej korzystają osoby zaliczane do wspomnianej grupy, należy wymienić: zasiłki pieniężne, dożywianie, usługi opiekuńcze czy też umożliwienie pobytu w domu pomocy społecznej. Aż 42,6% ogółu korzystających z pomocy tych instytucji to osoby, których trudna sytuacja materialna wynika z bezrobocia¹¹⁸. Oprócz wyżej wymienionych opieka społeczna dysponuje również takimi narzędziami jak: kontrakty socjalne, prace społecznie użyteczne (kierowane do osób bezrobotnych bez prawa do zasiłku), kluby integracji społecznej, programy wychodzenia z bezdomności oraz programy osłonowe (problematyka zdrowia i opieki nad dziećmi, przeciwdziałanie przemoc, profilaktyka problemów alkoholowych).

Kolejną grupą, do której adresowane są działania pomocy społecznej i innych instytucji pomocowych (Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Lublinie, miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Lublinie), są rodziny zagrożone wykluczeniem społecznym bądź niewydolne wychowawczo. Instrumenty, jakimi dysponują ww. instytucje i z których korzystają ich podopieczni, to m.in. świadczenia finansowe, np. wypłata świadczeń dla rodzin zastępczych oraz wychowanków domów dziecka na usamodzielnienie się, a także opieka nad osobami usamodzielniającymi się lub opieka nad dziećmi pozbawionymi rodziny. Do dzieci pochodzących z rodzin niewydolnych wychowawczo kierowane są zwłaszcza inicjatywy związane z działalnością rodzin zastępczych, pogotowia opiekuńczego oraz rodzinnego. Innymi odbiorcami działań tego typu instytucji w województwie lubelskim są również osoby niepełnosprawne bądź chore (domy opieki społecznej, świadczenia materialne).

Ponadto odbiorcami działań polityki społecznej w województwie lubelskim są też osoby bezrobotne korzystające z usług powiatowych urzędów pracy (pośrednictwo pracy, doradztwo zawodowe, kursy zawodowe i inne formy aktywizacji).

Kolejną grupą odbiorców wspomnianych działań są osoby potencjalnie zagrożone uzależnieniami. Profilaktyką oraz przeciwdziałaniem uzależnieniom zajmują się w województwie lubelskim takie instytucje jak Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej czy Centrum Profilaktyki Uzależnień.

¹¹⁷ Informacja dotycząca pomocy społecznej w województwie lubelskim na dzień 31.12.2008 r., Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2009, www.ropls1.multimediasdesign.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=96 [data dostępu: 02.06.2010].

¹¹⁸ Ibidem.

Na podstawie analizy powyższych informacji można stwierdzić, iż główne instrumenty polityki społecznej województwa lubelskiego mieszczą się w spektrum działań określanych jako socjalne (świadczenia pieniężne, działania domów opieki i poradni, instrumenty prawne¹¹⁹). Instrumenty polityki społecznej mogą mieć także inny wymiar niż socjalny, wobec czego warto je w tym miejscu szerzej omówić.

W myśl wspomnianej wcześniej Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005–2013 warto rozważyć mieszczące się w jej zakresie działania, które dotyczyłyby wszystkich mieszkańców województwa (nie tylko grup defaworyzowanych). Takie postępowanie jest uzasadnione, gdyż realizowanie celów strategii, takich jak poprawa warunków i jakości życia mieszkańców, oddziaływanie polityki społecznej województwa na rozwój kapitału ludzkiego i społecznego czy rozwój infrastruktury społecznej, może mieć wpływ nie tylko na poprawę sytuacji np. osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, lecz również na wpieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych wśród migrantów (zarówno tzw. migrantów powrotnych jak i osób podlegających migracjom międzywojewódzkim, które pragną osiedlić się w województwie lubelskim). Działania z zakresu polityki społecznej mogą przekładać się na wzrost jakości życia na Lubelszczyźnie oraz skłaniać migrantów do osiedlania się na jej terenie (zarówno Polaków przebywających za granicą, jak i osoby z innych województw). Z perspektywy niniejszych rekomendacji rozwiązaniem godnym rozważenia jest rozwinięcie współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi, które swoją działalnością mogą wspierać społeczności lokalne np. w kontekście profilaktyki wykluczenia społecznego czy poprawy warunków życia. Przykładem działalności organizacji pozarządowych zorientowanej na poprawę jakości życia społeczności lokalnej jest zwieńczony sukcesem ogólnopolski konkurs *Seniorzy w akcji* zorganizowany przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”¹²⁰. W ramach konkursu na osiedlu Skarpa w Lublinie zrealizowano w międzypokoleniowej grupie warsztaty graffiti i warsztaty architektoniczne – efektem kilkumiesięcznej współpracy grupy jest gruntowana rewitalizacja placu przez klubem osiedlowym – miejsca spotkań zarówno seniorów, jak i młodzieży. Współpraca okazała się na tyle satysfakcjonująca dla obu grup (młodzieży oraz seniorów), że planowane są kolejne działania – m.in. nakierowane na poprawę estetyki osiedlowych klatek schodowych i promowanie postawy życzliwości sąsiedzkiej¹²¹. Wobec powyższego **warto, aby instytucje takie jak Urząd Marszałkowski zorganizowały i przeprowadziły konkurs skierowany do organizacji pozarządowych polegający na przygotowaniu projektów współfinansowanych ze środków unijnych (np. POKL), których celem byłaby poprawa jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego, a więc działanie sytuowane w ramach szeroko rozumianej polityki społecznej.** Ponadto jednym z typów beneficjentów może być młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. Zaan-

¹¹⁹ Supińska J., op.cit.

¹²⁰ Konkurs finansowany ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolność.

¹²¹ *Księga ubogich. IX Konwencja Ruchu przeciw Bezradności Społecznej*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2009.

gażowanie młodych osób zagrożonych ekskluzją społeczną w tego typu projekty może przyczynić się do ich aktywizacji. Oprócz terapeutycznego wpływu współpracy na młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym i poprawy jakości życia mieszkańców, działalność tego typu może przyczyniać się do poprawy wizerunku regionu i zachęcać migrantów do osiedlania się na Lubelszczyźnie. Innym sposobem na wspieranie organizacji pozarządowych może być wsparcie formalne – np. pomoc przedstawicieli urzędu marszałkowskiego w przygotowaniu wniosku o dofinansowanie projektu społecznego ze środków unijnych udzielana na zasadzie bezpośrednich konsultacji. Możliwe jest np. utworzenie dodatkowej komórki doradczej w urzędzie marszałkowskim, która udzielałaby niezbędnych informacji dotyczących możliwości uzyskania dofinansowania z UE. Warto, aby doradztwo tego typu obejmowało również e-porady / e-konsultacje – może to być szczególnie pomocne dla organizacji zlokalizowanych poza Lublinem. Tego typu wsparcie może zmotywować lokalnych działaczy społecznych do podejmowania większej liczby działań na rzecz społeczności lokalnych, a także popularyzować inicjatywy podejmowane z wykorzystaniem środków unijnych mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców województwa. Efektywna współpraca organizacji pozarządowych i władz lokalnych oraz zwiększenie liczby tego typu inicjatyw może przyczynić się do poprawy wizerunku województwa lubelskiego (jako przyjaznego mieszkańcom), co będzie miało niemały wpływ na atrakcyjność tego obszaru w kontekście przyciągnięcia na jego obszar wykwalifikowanej kadry pracowniczej.

2.3. Wpływ krajowej i unijnej polityki budżetowej na procesy migracyjne

Polityka budżetowa Unii ma istotny wpływ na rozwój poszczególnych regionów, w tym Polski Wschodniej. Unia Europejska przeznaczając 36% swojego budżetu na politykę regionalną, której celem jest wyrównywanie jakości życia w poszczególnych krajach. Mimo że UE należy do najbogatszych obszarów świata, jej poszczególne regiony bardzo różnią się między sobą poziomem zamożności. Ze względu na ogromne różnice gospodarcze (np. bogate Niemcy i uboższa Rumunia itp.) poszerzająca się UE stanęła przed istotnym wyzwaniem, jakim jest właściwa dystrybucja środków unijnych na poszczególnych obszarach. Polityka unijna zakłada wyrównywanie poziomu dobrobytu w poszczególnych krajach i regionach poprzez różnego rodzaju działania rozwojowe dotowane z jej budżetu. Środki z funduszy regionalnych przeznaczane są w 24% na innowacje, w 22% na transport i zasoby ludzkie, w 19% na środowisko (a w 13% na inne cele)¹²². Można wyróżnić kilka rodzajów funduszy unijnych przeznaczonych na rozwój regionalny:

¹²² Portal Unii Europejskiej Europa.eu, www.europa.eu/pol/reg/index_pl.htm [data dostępu: 22.06.2010].

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego kierowany do najbiedniejszych regionów państw członkowskich Unii, którego programy obejmują głównie inwestycje w zakresie infrastruktury, innowacji i inwestycji;
- Europejski Fundusz Społeczny finansujący projekty związane z poprawą sytuacji na lokalnych rynkach pracy (inwestycje wspierające kształcenie zawodowe, pomoc w zatrudnieniu czy tworzenie nowych miejsc pracy);
- Fundusz Spójności adresowany do państw członkowskich, w których stopa życiowa nie przekracza 90% średniej w UE (12 najnowszych członków Unii oraz Portugalia i Grecja). Fundusz spójności przeznaczony jest na finansowanie projektów związanych z infrastrukturą środowiska i transportu oraz z energią odnawialną.

Ze względu na polskie członkostwo w Unii wspólnotowa polityka budżetowa ma wpływ na funkcjonowanie naszego kraju, szczególnie w kontekście polityki regionalnej i wyrównywania szans rozwoju obszarów peryferyjnych. Niezwykle istotnym dokumentem, którego poszczególne zapisy odnośnie działań realizowanych i planowanych na wschodnich terenach Polski warto w tym miejscu przybliżyć, jest *Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013*¹²³(PO RPW). Głównym celem strategii zawartej w tym dokumencie jest wyrównanie poziomu rozwoju między tzw. ścianą wschodnią¹²⁴ a resztą Polski (spójność regionalna). Cel ten ma być osiągnięty poprzez szereg działań realizowanych w ramach tzw. Osi Priorytetowych. Poszczególne Osi Priorytetowe oraz stan realizacji działań (w ramach każdej z Osi) zostaną przedstawione na podstawie analizy Sprawozdania okresowego z realizacji PO RPW za II półrocze 2009 roku. Niestety, dokument ten traktuje problematykę Polski Wschodniej całościowo. Analiza tego dokumentu wskazuje, iż brak jest informacji o działaniach zrealizowanych w poszczególnych województwach – odnotowano jedynie nieliczne wzmianki dotyczące poszczególnych gmin czy miast i na ich podstawie wyszczególniono działania zrealizowane w ramach danych Osi Priorytetowych w województwie lubelskim:

I. Oś Priorytetowa – Nowoczesna gospodarka – dotyczy działalności z zakresu takich działań jak:

- Działanie I.1 – Infrastruktura uczelni (raport odnotowuje jedynie informacje dotyczące opóźnień w kontraktacji i przygotowaniu projektów do realizacji w ramach tego Działania);
- Działanie I.2 – Instrumenty inżynierii finansowej;
- Działanie I.3 – Wspieranie innowacji (raport odnotowuje jedynie informacje dotyczące opóźnień w kontraktacji i przygotowaniu projektów do realizacji w ramach tego Działania w gminie Międzyrzec Podlaski);

¹²³ *Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.

¹²⁴ Mianem „ściany wschodniej” Polski określa się 5 województw – lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie.

- Działanie I.4 – Promocja i Współpraca (współpraca z Polską Agencją Informacji i Inwestycji Zagranicznych SA dotycząca projektu Program Promocji Gospodarczej Polski Wschodniej).

II. Oś Priorytetowa – Infrastruktura społeczeństwa informatycznego, w ramach której wyróżniono:

- Działanie II.1 – Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej (do tej pory zrealizowano m.in. porozumienia w sprawie określenia zasad realizacji projektu w ramach tego działania – pomiędzy IŻ PPO RPW, IP PO RPW i samorządami województw).

III. Oś Priorytetowa – Wojewódzkie ośrodki wzrostu, w ramach której zaplanowano:

- III.1 – Systemy miejskiego transportu zbiorowego (raport odnotowuje opóźnienia w realizacji projektów w przypadku Lublina i Rzeszowa. W przypadku Lublina odnotowano opóźnienie w projekcie *Zintegrowany System miejskiego transportu publicznego w Lublinie*, wynikające głównie ze względu na problem z opracowaniem studium wykonalności związany z restrukturyzacją lubelskiego MPK, które nie złożyło wymaganych dokumentów. Termin złożenia wniosku o dofinansowanie został w Lublinie przesunięty na 31 grudnia 2010);
- III.2 – Infrastruktura turystyki kongresowej i targowej (raport odnotowuje 2 projekty przygotowywane do realizacji w województwie lubelskim w 2009 roku przez samorząd województwa lubelskiego oraz Międzynarodowe Targi Lubelskie SA, jednocześnie Miasto Lublin zrezygnowało z realizacji trzeciego projektu – *Centrum promocji innowacyjnej przedsiębiorczości w Lublinie*).

IV. Oś Priorytetowa – Infrastruktura transportowa obejmująca projekty z zakresu:

- Działanie IV.1 – Infrastruktura drogowa (raport odnotowuje, iż w 2010 roku będą trwały przygotowania do realizacji 2 projektów w województwie lubelskim: budowa obwodnicy w ciągu DK nr 4 Janów Lubelski – granica państwa; budowa obwodnicy m. Hrubieszowa w ciągu DK nr 74 Janów Lubelski – granica państwa).

V. Oś Priorytetowa – Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego opartego o warunki naturalne – wedle raportu nie odnotowano postępu realizacji wskaźników rzeczowych i finansowych w ramach tej osi. Raport wspomina jedynie, że opracowano rozwiązania zaradcze wobec opóźnień, do jakich doszło w związku z wdrażaniem poszczególnych działań. Działania w ramach V osi priorytetowej dotyczą:

- Działanie V.1 – Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki – na 2010 rok planowane jest złożenie wniosku o dofinansowanie projektu Polskiej Organizacji Turystycznej dotyczącego m.in. realizacji kampanii promocyjnej Polski Wschodniej;
- Działanie V.2 – Trasy rowerowe – w projekcie związanym z tym działaniem odnotowano opóźnienia, jednocześnie na 2010 rok zaplanowano ukończenie

studium wykonalności projektu dotyczące tras rowerowych w Polsce Wschodniej.

PO RPW kierowany jest do województw Polski Wschodniej. Według raportu dotyczącego realizacji poszczególnych Osi Priorytetowych w 2009 roku, drugim pod względem wysokości wydatków na realizację poszczególnych celów jest województwo lubelskie.

Wszelkiego rodzaju działania zaplanowane w dokumentach oraz strategiach dotyczące m.in. polityki budżetowej wobec słabiej rozwiniętych regionów Polski (takich jak województwo lubelskie) mogą wywierać znaczny wpływ na procesy migracyjne na tych obszarach. Zagwarantowanie środków finansowych na rozwój obszarów Polski Wschodniej i efektywne wdrażanie wyżej wymienionych strategii może przyczynić się do poprawy warunków życia mieszkańców województwa, a także zachęcić migrantów do powrotu na obszar Lubelszczyzny. Przykładowo – stworzenie parku zaawansowanych technologii (w ramach I Osi Priorytetowej – Nowoczesna gospodarka, Działanie 1.3 – Wspieranie innowacyjności) mogłoby przyciągnąć wykwalifikowaną kadrę, która miałaby unikatowe warunki realizacji kariery zawodowej właśnie na terenie województwa lubelskiego.

Analiza poszczególnych dokumentów dotyczących polityki budżetowej skłania do refleksji nad ich słabymi oraz mocnymi stronami. Na pewno bardzo korzystne dla Polski jest stanowisko Unii, dla której priorytetem jest polityka spójności i kierowanie środków m.in. finansowych na obszary słabiej rozwinięte. Dzięki środkom z Unii Polsce będzie łatwiej walczyć z polaryzacją występującą między bogatymi a biednymi regionami kraju. Z drugiej strony, analizując poszczególne strategie oraz raporty z ich realizacji, można zauważyć kilka słabych stron – czynników hamujących rozwój tego obszaru. Przede wszystkim dość niepokojący wydaje się być niewielki stopień realizacji działań zapisanych w PO RPW. Strategia ta została sporządzona z zamierzeniem wprowadzenia jej w życie w latach 2007–2013, jednak – analizując sprawozdanie z jej realizacji – wydaje się, że do tej pory zrealizowany został jedynie ułamek działań, które pierwotnie zaplanowano. Uprawnione wydaje się być przypuszczenie, że powyższa sytuacja może stanowić efekt nadmiernej biurokratyzacji procedur pozyskiwania funduszy na poszczególne zadania zapisane w Strategii oraz finansowania poszczególnych inicjatyw. **Aby zwiększyć efektywność wdrażania PO RPW, rekomendowane jest utworzenie przez władze lokalne województwa zespołu zadaniowego mającego za zadanie z jednej strony indywidualne doradztwo prowadzone wśród wnioskodawców (pomoc w przygotowaniu wniosku o dofinansowanie od strony formalnej i merytorycznej), z drugiej – opracowywanie uproszczeń proceduralnych (zmniejszenie biurokratyzacji), które byłyby sukcesywnie wprowadzane w ramach konkursów organizowanych w przyszłości.** Zespół ten powinien być zatem złożony ze specjalistów posiadających wiedzę z zakresu funduszy unijnych (np. z urzędu marszałkowskiego) oraz wiedzę z zakresu prawa i administracji (eksperti mogą w tym przypadku zostać wyłonieni z szeregów kadry naukowej uczelni lubel-

skich). Zespół mógłby ponadto monitorować realizację programu od strony beneficjentów, diagnozować najczęściej występujące bariery czy trudności i informować o nich instytucje pośredniczące. Dodatkowo, do jego roli należałoby – w przypadku stwierdzenia występowania określonych barier – zaproponowanie alternatywnego scenariusza podejmowanych działań tj. wariantu rozwiązania, który byłby mniej czasochłonny i bardziej dostępny dla potencjalnych beneficjentów.

Inną słabą stroną PO RPW jest trudny dostęp do raportów z dotychczas przeprowadzonych / zrealizowanych działań. W tym względzie warto, opracowując strategię, zawrzeć w nich konkretne informacje dotyczące tego, na jakiej stronie i w jakich odstępach czasowych będą umieszczane sprawozdania. Warto przemyśleć jest również organizowanie raz do roku konferencji prasowej, na której władze województw wschodnich przedstawiałyby konkretne inwestycje zrealizowane w danym okresie dzięki PO RPW. Aspekt upowszechniania informacji dotyczących postępów w realizacji PO RPW może mieć pozytywny wpływ zarówno na osoby planujące migracje, jak i osoby planujące powrócić.

2.3.1. Polityka budżetowa województwa jako czynnik warunkujący procesy migracyjne – ze szczególnym uwzględnieniem działań wchodzących w skład pakietu antykryzysowego

Światowy kryzys ekonomiczny spowodował w Polsce spowolnienie gospodarcze, którego efekty stały się najbardziej odczuwalne w 2009 roku. Ze względu na zagrożenia dla rynku pracy związane z kryzysem, w lipcu 2009 rząd przyjął ustawę o łagodzeniu skutków kryzysu ekonomicznego dla pracowników i przedsiębiorców, potocznie nazywaną pakietem antykryzysowym. Warto zaznaczyć, że skuteczna walka ze spowolnieniem gospodarczym – szczególnie w przypadku migrantów poakcesyjnych, którzy obecnie przebywają w krajach UE, gdzie kryzys jest znacznie bardziej odczuwalny – może zwiększyć atrakcyjność rynku pracy w Polsce. W kontekście województwa lubelskiego może skutkować to zwiększeniem atrakcyjności tego obszaru dla migrantów zza wschodniej granicy. Przyjęta przez polski rząd ustawa zwana potocznie pakietem antykryzysowym określa zasady:

- Przedłużania okresu rozliczeniowego czasu pracy, ustalania indywidualnego rozkładu czasu pracy pracownika, obniżania wymiaru czasu pracy oraz ograniczenia w zatrudnianiu pracownika na podstawie umów o pracę na czas określony;
- Przyznawania, wypłaty i zwrotu świadczeń finansowanych z Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych;

- Przyznawania, wypłaty i zwrotu środków na dofinansowanie kosztów szkoleń i studiów podyplomowych pracowników oraz na wypłatę stypendiów dla pracowników finansowanych ze środków Funduszu Pracy¹²⁵.

W praktyce oznacza to, że ustawa ta pozwala na wsparcie przedsiębiorców w różnoraki sposób – mogą to być np. studia podyplomowe bądź szkolenia pracowników dofinansowywane w 80% z Funduszu Pracy. Pracodawca może skorzystać z tej formy wsparcia w czasie przestoju ekonomicznego lub obniżonego wymiaru czasu pracy pracowników spowodowanego spowolnieniem koniunktury gospodarczej. Jednocześnie pracownik dokształcający się w tym czasie ma prawo do stypendium w wysokości do 100% zasiłku dla bezrobotnych. Innym instrumentem kierowanym do przedsiębiorców dotkniętych skutkami kryzysu jest skorzystanie z instytucji przestoju ekonomicznego – objęcie nim pracowników, którzy wyrażą na to zgodę, przy zagwarantowaniu im minimalnego wynagrodzenia za pracę. Jednocześnie możliwe jest, aby przedsiębiorcy obniżali wymiar godzin pracy pracownika – w takiej sytuacji pracownik otrzymywałby do 70% zasiłku dla bezrobotnych. Rządowy pakiet antykryzysowy ma działać do końca 2011 roku, finansowany jest ze wspomnianego wcześniej Funduszu Pracy oraz Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Rozwiązania proponowane w ramach pakietu antykryzysowego mają przyczynić się do przetrwania przedsiębiorstw w okresie przestoju gospodarczego i zmniejszyć liczbę zwalnianych pracowników. Założenia pakietu są bezsprzecznie słuszne – bardzo istotne jest obniżanie napływu bezrobotnych w czasie spowolnienia gospodarczego. Jest to szczególnie ważne w województwach słabo rozwiniętych, takich jak Lubelskie, gdzie dodatkowe bodźce przyczyniające się do stagnacji mogą bardzo negatywnie wpłynąć na atrakcyjność tego regionu w kontekście procesów migracyjnych. Efektywne wykorzystywanie pakietu antykryzysowego, mające na celu zahamowanie wzrostu bezrobocia w województwie, może być czynnikiem istotnym dla osób rozważających osiedlenie się na terenie województwa lubelskiego. Obszar ten mógłby, pomimo peryferyjnego charakteru, stać się modelowym przykładem skutecznej walki z kryzysem, a co za tym idzie – z bezrobociem.

Z analizy publikacji dotyczących pakietu antykryzysowego wynika, że uzyskanie pomocy jest dość skomplikowane z powodów proceduralnych, wobec czego mniej przedsiębiorców niż się pierwotnie spodziewano skorzystało do tej pory z zaproponowanych ułatwień¹²⁶. Planowano, iż w zamian za dopłaty do przestoju ekonomicznego część firm zrezygnuje ze zwolnień – według szacunków rządu, z tej możliwości miało skorzystać ok. 60 000 firm i 250 000 pracowników¹²⁷. Z danych Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych wynika, iż wnioski o wsparcie w ramach pakietu

¹²⁵ Ustawa z dnia 1 lipca 2009 r. o łagodzeniu skutków kryzysu ekonomicznego dla pracowników i przedsiębiorców (Dz. U. Nr 125, poz 1035).

¹²⁶ Sztandera M., *Firmy słabo korzystają z pakietu antykryzysowego*, Portal GazetaWyborcza.pl, http://wyborcza.pl/1,103578,7506195,Firmy_slabo_korzystaja_z_pakietu_antykryzysowego.html [data dostępu: 08.06.2010].

¹²⁷ Ibidem.

złożyło 111 firm (dane z 25 stycznia 2010). Najwięcej wniosków złożono w Katowicach (18), Gdańsku i Poznaniu (po 16). Najgorsza sytuacja panuje w tym względzie w Lublinie, gdzie wpłynął tylko jeden wniosek¹²⁸. Według części przedsiębiorców, dzieje się tak, ponieważ przepisy określające, która firma może ubiegać się o skorzystanie z poszczególnych instrumentów w ramach pakietu anty kryzysowego są zbyt rygorystyczne. Obecnie trwają prace nad nowelizacją ustawy. Warte rozważenia wydaje się być uproszczenie procedur ubiegania się o pomoc w ramach Pakietu Anty kryzysowego, co rekomendują m.in. specjaliści z Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych¹²⁹. Zwiększenie dostępności pomocy w ramach Pakietu Anty kryzysowego mogłoby przyczynić się do łagodzenia skutków spowolnienia gospodarczego, jakie miało miejsce m.in. na Lubelszczyźnie w 2009 roku. Warto zwrócić uwagę, że w Polsce skutki kryzysu nie były tak dotkliwe, w porównaniu do innych, bardziej rozwiniętych krajów Wspólnoty. Łagodniejszy przebieg kryzysu oraz skuteczna walka z nim mogą mieć pozytywny wpływ na decyzje osób rozważających osiedlenie się na terenie województwa lubelskiego (zarówno z innych obszarów Polski, jak i pozostających za granicą i planujących powrót).

Oprócz powyższej ustawy, warto wspomnieć o inicjatywach anty kryzysowych, które są dostępne w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL). Najważniejsze instrumenty anty kryzysowe realizowane na obszarze POKL to:

- Jednorazowe dodatki dla osób, które znalazły pracę w odległości powyżej 50 km od dotychczasowego miejsca zamieszkania (dostępne dla osób uczestniczących w projektach w Poddziałaniu 6.1.1 i 8.1.2);
- Pokrycie trzykrotności pomiędzy poprzednią (wyższą) a obecną (niższą) płacą brutto pracownika, lecz nie więcej niż 4000 zł;
- Sfinansowanie specjalistycznych szkoleń lub studiów podyplomowych dla wysoce wykwalifikowanych pracowników zwolnionych z przyczyn leżących po stronie zakładu pracy;
- Środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej dla pracowników objętych programem monitorowanych zwolnień;
- Szybsza (skrócona do 30 dni) ocena wniosków o dofinansowanie projektu – dotyczy konkursów ogłaszanych i przeprowadzanych w ramach Poddziałania 6.1.1, Działania 6.2 oraz Poddziałania 8.1.2.

Sprawozdanie dotyczące realizacji działań w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki za rok 2009¹³⁰ nie wyszczególnia projektów zrealizowanych w podziale na województwa. Z raportu wynika, że w 2009 w 14 województwach (poza świętokrzyskim i wielkopolskim) zostały ogłoszone konkursy przewidujące realizację no-

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Cytowany wcześniej M. Sztandera powołuje się m.in. na J. Mordasewicza – doradcę Zarządu Polskiej Konfederacji Pracodawców Lewiatan, członka komisji ds. Reformy Prawa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych.

¹³⁰ *Dotychczasowy stan realizacji pakietu anty kryzysowego POKL i działania planowane w 2010 roku*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009, www.mrr.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie_2007_2013/Documents/POKL_material_uzupelniajacy.pdf [data dostępu: 14.06.2010].

wych form wsparcia: dodatków relokacyjnych / motywacyjnych oraz wypłatę środków na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Ponadto w kilku województwach, w tym m.in. w lubelskim, zostaną rozpoczęte tzw. systemowe projekty ISR, czyli Instrumenty Szybkiego Reagowania¹³¹.

Jak wynika z powyższych analiz, zarówno rządowy projekt, jak i pewne działania podjęte w ramach POKL mają na celu walkę ze skutkami spowolnienia gospodarczego. O ile w gestii władz centralnych leży uproszczenie procedur oraz zmniejszanie negatywnego wpływu biurokratyzacji na ilość wniosków składanych o pomoc (np. nowelizacja ustawy), o tyle wskazane jest rekomendowanie działań możliwych do realizacji na poziomie województwa. **Rozwiązaniem, które może przyczynić się do upowszechnienia korzystania z dostępnych środków przeciwdziałania kryzysowi (w ramach wsparcia projektowego POKL lub ISR) mogą być mobilne punkty doradcze.** Punkty te powinny przemieszczać się po terenie województwa, zarówno po obszarach wiejskich, jak i miejskich, i informować, jak skorzystać z programów walki ze skutkami kryzysu. Warto, aby dzięki działalności punktów zainteresowani otrzymali wsparcie dotyczące formalnych kwestii przyznania pomocy i warunków ubiegania się o nią. **Tego typu działalność powinna być upowszechniana poprzez komunikaty w lokalnych mediach, ulotki (dostępne np. w urzędach skarbowych i innych instytucjach, gdzie bywają przedsiębiorcy; w urzędach pracy w przypadku osób, które np. zostały zwolnione z przyczyn zakładu pracy i mogą ubiegać się o dofinansowanie studiów podyplomowych) czy plakaty w przestrzeni publicznej.** Warto, aby funkcjonowała strona internetowa – w jednym miejscu można by uzyskać wszelkie informacje zarówno dotyczące działań w ramach POKL, jak i rządowego pakietu antykryzysowego i ISR. Innym godnym rozważenia rozwiązaniem jest bezpłatna infolinia prowadzona przez pracownika jednej z ww. instytucji wojewódzkich, która pozwoliłaby wszystkim zainteresowanym uzyskać potrzebne informacje dotyczące pomocy, o jaką mogą się ubiegać.

2.4. Kluczowe czynniki społeczne warunkujące zjawiska migracyjne – ze szczególnym uwzględnieniem czynników infrastrukturalnych

Z perspektywy teoretycznej mechanizmy migracyjne można tłumaczyć kumulacją czynników sprzyjających w postaci modelu „*push and pull*” (zakłada on, że czynniki „wypychające” współistnieją z czynnikami zachęcającymi do powrotu). Zatem przewaga zjawisk pozytywnych zmniejsza skalę migracji bądź zachęca migrantów do powrotu¹³². Graficzną prezentację powyższego modelu przedstawia tablica 2.1. (patrz s. 99).

¹³¹ Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości zaplanowała (od III kw. 2009 do końca grudnia 2013 roku) realizację projektu szybkiego reagowania (Instrumenty Szybkiego Reagowania – ISR). Przewiduje on monitoring branż gospodarki i wspieranie doradczo-szkoleniowe pracowników z najbardziej zagrożonych branż.

¹³² Kubiak K., *Wpływ migracji sezonowej na politykę gospodarczą Holandii*, Working Papers No 1/2008, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, Łódź 2008.

Tablica 2.1. Model push and pull – czynniki „wypychające” i „ciągnące”

Motywy	Czynniki „wypychające”	Czynniki „ciągnące”
ekonomiczne i demograficzne	ubóstwo bezrobocie braki w systemie edukacji brak podstawowej opieki medycznej wysoki przyrost naturalny	perspektywy poprawy życia perspektywy wyższych zarobków rozwój osobisty i zawodowy
społeczne i kulturowe	dyskryminacja wynikająca ze względów etnicznych i religijnych	łączenie rodzin migracja do kraju przodków brak zjawiska dyskryminacji
polityczne	konflikty, przemoc korupcja łamanie praw człowieka	poczucie bezpieczeństwa wolność polityczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego¹³³

Analizując wyżej wymienioną typologię, można dostrzec, że najbardziej adekwatne w odniesieniu do województwa lubelskiego jako motywy wyjazdów / powrotów wydają się być czynniki ekonomiczno-demograficzne. Innymi słowy – w przypadku województwa lubelskiego czynnikiem decydującym o wyjeździe jest np. zagrożenie bezrobociem i jednocześnie chęć rozwoju zawodowego. Uprawnione wydaje się być przypuszczenie, że czynniki ekonomiczno-demograficzne można ogólnie zakwalifikować jako wskaźniki szeroko rozumianej jakości życia (warunkowanej m.in. sytuacją gospodarczą) – rola warunków życia w kontekście procesów migracyjnych stanowi niezwykle istotny aspekt omawianej problematyki.

Dzieje się tak, gdyż jakość życia jest czynnikiem, który ma bezsprzeczny wpływ na saldo migracji w województwie lubelskim – jej poziom przekłada się na atrakcyjność tego obszaru w kontekście przyciągania kapitału ludzkiego i procesów migracyjnych itd. Osoby rozważające wyjazd za granicę bądź też zmianę miejsca zamieszkania w obrębie kraju, a także osoby decydujące się na powrót z migracji biorą bowiem pod uwagę nie tylko takie czynniki, jak chociażby własna sytuacja materialna, lecz również inne aspekty, np. poczucie bezpieczeństwa, które składa się właśnie na szeroko rozumianą jakość życia. Jakość życia stanowi jeden z obszarów zainteresowania polityki społecznej.

Pojęcie „jakość życia” jest kategorią filozoficzną, w zakres której wchodzi wartości materialne, niematerialne i duchowe¹³⁴. R. Kolman definiuje ją jako stopień zaspokajania potrzeb duchowych i materialnych, stopień zaspokojenia wymagań określający poziom materialnego bytu jednostek i codziennego życia jednostek i społeczeństwa¹³⁵. Warto również podkreślić, że na jakość życia składają się

¹³³ *Migration and Remittance. Easter Europe and the former Soviet Union*, World Bank, Washington 2007.

¹³⁴ Skrzypek E., *Czynniki kształtujące jakość życia*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2002.

¹³⁵ Kolman R., *Zespoły badawcze jakości życia* [w:] „Problemy Jakości”, nr 2/2002, Sigma-NOT, Warszawa 2000.

zarówno czynniki obiektywne (warunki ekonomiczne, mieszkaniowe, bezpieczeństwo społeczne, środowisko naturalne, społeczne, zdrowie, czas wolny itd.) oraz subiektywne, wynikające z odczuć danej jednostki i jej oceny warunków życia, jakich doświadcza (zadowolenie, szczęście, lęki, obawy)¹³⁶. Ze względu na dość szeroki zakres omawianego pojęcia w niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione jedynie elementarne (i obiektywne) czynniki mające bezpośredni wpływ na jakość życia oraz mogące w znacznym stopniu oddziaływać na atrakcyjność województwa lubelskiego w kontekście procesów migracyjnych. Uprawnione wydaje się być założenie, że za podstawowe czynniki determinujące warunki życia mieszkańców można uznać: sytuację ekonomiczną (struktura zatrudnienia, bezrobocie), sytuację mieszkaniową (dostępność mieszkań, standard mieszkań), infrastrukturę edukacyjną i społeczną (dostępność uczelni wyższych, przedszkoli, żłobków), infrastrukturę transportową (drogi, sieci komunikacyjne). Zasadne wydaje się być zatem stwierdzenie, że podwyższenie stopy życiowej mieszkańców w wymienionych wyżej obszarach wpłynęłoby zarówno na atrakcyjność województwa lubelskiego w przypadku osób powracających z migracji bądź pragnących osiedlić się na tym obszarze, jak i zmniejszyłoby dysproporcje w poziomie stopy życiowej na terenie tego województwa – w porównaniu do warunków życia na pozostałych obszarach kraju.

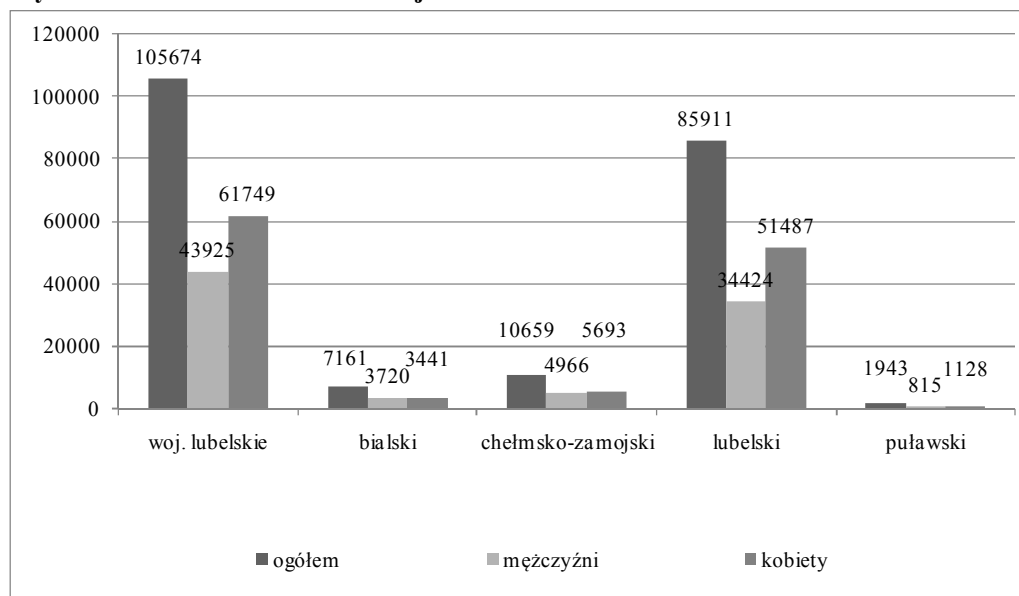
2.4.1. Szkolnictwo wyższe w województwie lubelskim

Województwo lubelskie oferuje kształcenie na uczelniach wyższych zarówno prywatnych, jak i państwowych. Według danych GUS, w 2008 roku na tym terenie działało 19 szkół wyższych oraz 12 filii i punktów konsultacyjnych. Najwięcej z nich zlokalizowanych było w podregionie lubelskim (10 uczelni i 1 filia / punkt konsultacyjny) oraz chełmsko-zamojskim (po 5 uczelni oraz filii), natomiast najmniej w białskim oraz puławskim. Największe ośrodki akademickie zlokalizowane są w Lublinie. Działalność oraz wysoki prestiż uczelni takich jak Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Politechnika Lubelska oraz Akademia Rolnicza wskazują na wysoki potencjał edukacyjny tego miasta.

W 2008 roku w szkołach wyższych województwa kształciło się 105 674 studentów, w tym 43 925 mężczyzn i 61 749 kobiet (odpowiednio 42% i 58%). W poszczególnych podregionach liczba studentów była dość zróżnicowana. Najwięcej studentów odnotowano w podregionie lubelskim, gdzie liczba uczelni jest najwyższa. Inne podregiony pozostają pod tym względem na zdecydowanie dalszych pozycjach. Dane dotyczące liczby studentów w województwie oraz poszczególnych podregionach prezentuje wykres 2.1 (patrz s. 101).

¹³⁶ Skrzypek E., op.cit.

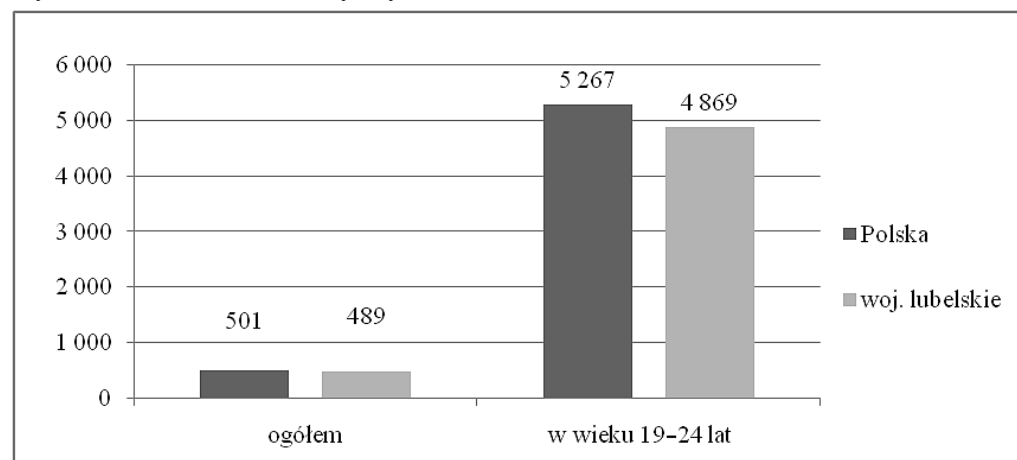
Wykres 2.1. Liczba studentów w województwie lubelskim w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Wykres 2.2 prezentuje wskaźnik liczby studentów szkół wyższych przypadających na 10 000 ludności w województwie lubelskim oraz w Polsce.

Wykres 2.2. Studenci szkół wyższych na 10 000 ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Jak wynika z danych przedstawionych na wykresie 2.2., wartości omawianego wskaźnika utrzymywały się na poziomie 489 w województwie lubelskim oraz 501 w Polsce – były zatem zbliżone. Natomiast porównanie liczby studentów szkół wyż-

szych na 10 000 ludności w wieku 20–24 wskazuje na niewielką przewagę Polski (5267) nad województwem lubelskim (4869).

Na podstawie analizy zaprezentowanych danych można stwierdzić, że województwo lubelskie charakteryzuje się wysokim odsetkiem studentów oraz posiada silną bazę edukacyjną w postaci uczelni wyższych (zlokalizowanych głównie w największych miastach regionu). Duży odsetek studentów może świadczyć o potencjale w postaci kapitału ludzkiego, jaki posiada województwo. Warto pamiętać, że jest to jeden z najistotniejszych czynników mający wpływ na wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań w gospodarce, zarówno w sektorach produkcyjnych, jak i usługowych¹³⁷. Niepokojące są jedynie dysproporcje w liczbie placówek szkolnictwa wyższego pomiędzy podregionem lubelskim a resztą województwa. W kontekście procesów migracyjnych bardzo istotne wydaje się być wyrównywanie szans edukacyjnych w poszczególnych podregionach. Ze względu na trudną sytuację na rynku konieczna staje się możliwość dostosowywania swojej wiedzy i kwalifikacji do potrzeb rynku pracy. Osoby, które zdecydowały się wyjechać i planują powrót, muszą mieć możliwość np. podnoszenia bądź zmiany swoich kwalifikacji również poza stolicą województwa. Realizacja tego postulatu poprzez organizowanie dla osób dorosłych zajęć w formie studiów podyplomowych i innych form kształcenia ustawicznego (np. edukacja w szkołach policealnych, kursy zawodowe) powinna być możliwa we wszystkich podregionach (również na terenach wiejskich). Dostępność zróżnicowanych form kształcenia ustawicznego na terenie całego województwa może przyczynić się do ułatwienia procesu adaptacji reemigrantów na rynku pracy. **Rekomenduje się zwiększenie liczby placówek kształcenia ustawicznego w województwie (ze szczególnym uwzględnieniem najbardziej wykluczonych edukacyjnie podregionów – bialskiego oraz puławskiego) oraz rozszerzenie form kształcenia o e-learning. Ponadto urzędy pracy powinny przygotować ofertę kursów zawodowych (np. umożliwiających zdobycie nowego zawodu adekwatnego do aktualnych potrzeb regionalnego i lokalnego rynku pracy) kierowaną do osób powracających.**

Tworzeniu przez urzędy pracy oferty umożliwiającej dostosowanie swoich kwalifikacji do wymagań lubelskiego rynku pracy powinno towarzyszyć upowszechnianie informacji o niej. Może się to odbywać w lokalnych mediach (informacja trafi wtedy np. do rodzin migrantów) i na stronie internetowej urzędu. Urząd pracy, prowadząc badania dotyczące zjawiska i przyczyn migracji, mógłby stworzyć listę mailingową respondentów i przysyłać im elektronicznie wszelkie aktualności dotyczące oferty dla reemigrantów. **Jednocześnie warto podkreślić rolę współpracy publicznych służb zatrudnienia z uczelniami w kontekście finansowania studiów podyplomowych osób bezrobotnych oraz poszukujących zatrudnienia z Funduszu Pracy. Możli-**

¹³⁷ Markowski K., Zalewski Z., *Przedmiotowe i podmiotowe uwarunkowania oraz perspektywy rozwoju i innowacji małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie województwa lubelskiego* [w:] Rożnowski B., Biela A., Bańka A. (red.), *Praca i organizacja w procesie zmian*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006, www.pracownik.kul.pl/files/10246/public/Artykuly/Podmiotowe.pdf [data dostępu: 07.06.2010].

wość dofinansowania studiów podyplomowych m.in. dla osób, które wróciły z zagranicy, może wywrzeć duży wpływ na proces ich adaptacji na lubelskim rynku pracy. Warto, aby urzędy pracy podzieliły środki na studia podyplomowe na kilka pul, by wnioski o dofinansowanie studiów podyplomowych mogły być zgłaszane cyklicznie, np. raz na kwartał. Takie działania są ważne, aby nie doprowadzić do sytuacji, gdy alokacja środków jest wyczerpana już na początku roku i osoby bezrobotne pragnące skorzystać z możliwości podniesienia swoich kwalifikacji zmuszone są czekać do następnego roku.

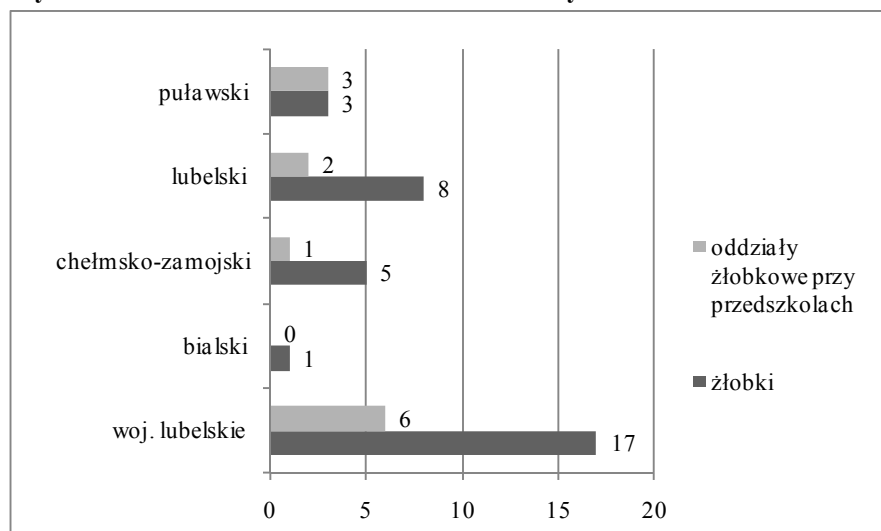
2.4.2. Dostępność infrastruktury społecznej – żłobki i przedszkola w województwie lubelskim

Dostępność infrastruktury społecznej, do której można zaliczyć zinstytucjonalizowane placówki opieki nad dziećmi (żłobki, przedszkola, zespoły wychowania przedszkolnego czy punkty przedszkolne) można uznać za jeden ze wskaźników jakości życia mieszkańców. Jednocześnie liczba tego typu placówek oraz poziom ich usług mogą być czynnikami mającymi istotny wpływ na procesy migracyjne – zachęcającymi bądź zniechęcającymi do osiedlenia się na Lubelszczyźnie osoby spoza województwa oraz reemigrantów (szczególnie tych, którzy posiadają bądź planują założyć rodzinę). Ponadto opieka nad dziećmi jest bardzo istotna z punktu widzenia polityki prorodzinnej czy społecznej, gdyż dostępność placówek tego typu może wpływać na decyzje prokreacyjne kobiet bądź na ich aktywność zawodową. Jeśli liczba placówek jest niewystarczająca (niewspółmierna w stosunku do liczby dzieci), niektóre kobiety mogą odsuwać decyzje prokreacyjne na bliżej nieokreśloną przyszłość (konflikt rodzina-praca i związane z nim dylematy młodych kobiet) bądź też rezygnować z aktywności zawodowej na okres kilku lat (przypadający na tzw. „odchowanie dzieci”). Odpowiednia ilość przedszkoli czy żłobków może skłaniać mobilne jednostki (np. kobiety oraz ich rodziny) do osiedlania się na obszarach, gdzie łatwiej zapewnić dzieciom opiekę instytucjonalną i łączyć życie rodzinne z aktywnością zawodową.

Na wykresie 2.3 (patrz s. 104) przedstawiono liczbę żłobków oraz oddziałów żłobkowych (przy przedszkolach) w województwie lubelskim. W całym województwie jest ich tylko 23, przy czym nie są one zlokalizowane równomiernie w poszczególnych podregionach. Ponad połowa znajduje się w podregionie lubelskim (10). W podregionach chełmsko-zamojskim oraz puławskim odnotowano po 6 żłobków / oddziałów żłobkowych, a w podregionie bialskim – tylko 1. Wszystkie te placówki dysponują w sumie 1271 miejscami. Ponadto raport GUS¹³⁸ odnotowuje, iż w województwie lubelskim w 2008 roku na 1000 dzieci w wieku do 3 lat jedynie 19 uczęszczało do tego typu placówek (średnia dla kraju 26) – jest to jeden z najniższych wskaźników w kraju.

¹³⁸ *Regiony Polski*, GUS, Warszawa 2009.

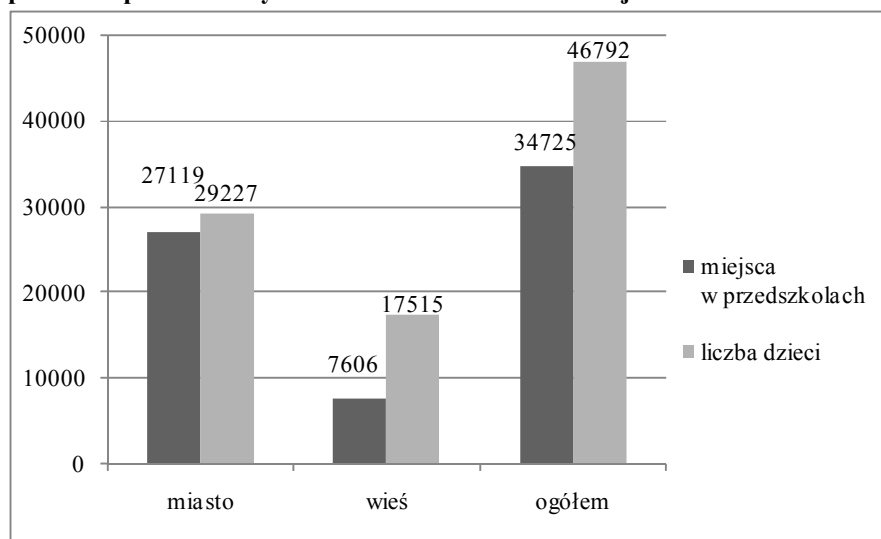
Wykres 2.3. Liczba żłobków i oddziałów żłobkowych w 2008 roku w Lubelskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS

Liczba miejsc w lubelskich przedszkolach i innych tego typu placówkach została przedstawiona na wykresie 2.4.

Wykres 2.4. Liczba miejsc w przedszkolach, zespołach wychowania przedszkolnego oraz punktach przedszkolnych a liczba dzieci do lat 7 w województwie lubelskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie

Jak przedstawia wykres 2.4., w województwie lubelskim liczba miejsc dostępnych w przedszkolach i innych tego typu placówkach jest niższa niż liczba dzieci w wieku do lat 7. Największe dysproporcje odnotowano na obszarach wiejskich, gdzie

na 17 515 dzieci przypadało 7606 miejsc w przedszkolach. W miastach sytuacja jest znacznie lepsza, jednak i tak liczba dzieci przeważa liczbę miejsc w placówkach. Brak efektywnych inicjatyw z zakresu polityki prorodzinnej, odzwierciedlający się m.in. dużą dysproporcją liczby dzieci do liczby miejsc w przedszkolach, na pewno nie wpływa korzystnie na jakość życia kobiet oraz ich rodzin¹³⁹. Ponadto zinstytucjonalizowane formy opieki nad dziećmi przyczyniają się m.in. do wyrównywania szans dzieci z rodzin o uboższym kapitale ekonomicznym, społecznym oraz kulturowym – dzieci uczęszczające do przedszkola otrzymują taką samą edukację (podstawy pisania, czytania, liczenia), dzięki czemu, idąc do szkoły, dysponują porównywalnym poziomem wiedzy i umiejętności. Należy wskazać, iż niska liczba dzieci uczęszczających zarówno do przedszkoli, jak i żłobków może w przyszłości stanowić barierę rozwojową – przyczyniać się do problemów na rynku pracy oraz przekładać negatywnie na akumulację kapitału ludzkiego¹⁴⁰. **Działalność władz centralnych, a także wojewódzkich nakierowana na zwiększanie dostępności placówek takich jak żłobki i przedszkola może przyczyniać się do zwiększenia przyrostu naturalnego (przeciwdziałanie niekorzystnemu zjawisku, jakim jest starzenie się społeczeństwa) oraz zwiększać atrakcyjność województwa lubelskiego dla rodzin podlegających procesom migracyjnym. W tym względzie władze województwa powinny upowszechniać informacje na temat możliwości tworzenia punktów przedszkolnych w oparciu o fundusze unijne z POKL (Priorytet IX – Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Podziałanie 9.1.1 – Zmniejszanie nierówności w stopniu upowszechniania edukacji przedszkolnej). Istnieje również możliwość uzyskania dotacji na utworzenie punktu przedszkolnego z Ministerstwa Edukacji Narodowej, przy czym kluczowe znaczenie ma fakt, że tego typu placówki mogą zakładać zarówno samorządy gminy, osoby prawne, jak i osoby fizyczne¹⁴¹. Warto, aby władze województwa apelowały do samorządów gmin o zwiększanie liczby placówek wychowania przedszkolnego w ramach inicjatyw finansowanych z funduszy MEN oraz POKL. Upowszechnianie tych informacji wśród osób prywatnych, które – jak już wskazano – również mogą ubiegać się o dotacje na ten cel, może odbywać się za pomocą kampanii informacyjnych, np. w postaci ulotek i plakatów (w urzędach, szkołach). Ze względu na niewystarczającą ilość żłobków oprócz zwiększania ich liczby można zaproponować również rozwiązania nieinstytucjonalne. **Jak wspominało wcześniej (zob. podrozdział 2.2.1.), bardzo korzystna może być współpraca samorządów z organizacjami pozarządowymi. W odniesieniu do omawianej pro-****

¹³⁹ Warto zaznaczyć, że stanem pożądanym niekoniecznie musi liczba miejsc w przedszkolach odpowiadająca liczbie dzieci (gdyż część rodziców jest w stanie samemu zapewnić dzieciom opiekę oraz zadbać o ich odpowiedni rozwój), jednak tak wysokie dysproporcje (szczególnie na wsi) są bardzo niepokojące i świadczą o niewystarczającej liczbie placówek tego typu w stosunku do potrzeb mieszkańców.

¹⁴⁰ *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009.

¹⁴¹ Portal Ministerstwa Edukacji Narodowej, www.radosnaszkola.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=796%3Azakadanie-i-prowadzenie-placowek-wychowania-przedszkolnego-&catid=149%3Aodpowiedzi-przedszkolak&Itemid=192 [data dostępu: 08.06.2010].

blematyki można posłużyć się przykładem prowadzonej w Lublinie „Szkoły Super Babć”¹⁴², stworzonej z myślą o możliwości wspierania przez babcie procesu wychowywania wnuków¹⁴³. Tego typu inicjatywy mogą być pomocne w kontekście wsparcia matek oraz rodzin w opiece nad małymi dziećmi.

2.4.3. Dostępność infrastruktury społecznej – sytuacja mieszkaniowa województwa lubelskiego

Sytuacja mieszkaniowa również wywiera istotny wpływ na warunki życiowe mieszkańców województwa oraz posiada duże znaczenie w kontekście atrakcyjności tego obszaru z perspektywy zjawiska migracji / reemigracji. Ogólne analizy odnoszące się do stanu mieszkalnictwa w województwie lubelskim wskazują, że warunki lokalowe na tym obszarze należą do jednych z gorszych w skali kraju. Analiza raportu *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce*¹⁴⁴ dowodzi, iż jakość zasobów mieszkaniowych w przypadku omawianego regionu należy do najniższych w kraju. Być może wpływ na tę sytuację ma fakt, że większość obszaru województwa stanowią tereny wiejskie, gdzie zwykle (w porównaniu do miast) sytuacja mieszkaniowa jest gorsza. W województwie lubelskim w 2008 roku mieszkania wyposażone w poszczególne rodzaje instalacji stanowiły:

- wyposażone w instalację wodociągową – około 85 % (w tym około 80% na wsi), około 95% w kraju;
- wyposażone w ustęp – 75% (mniej niż 60% na wsi), około 90% w kraju;
- wyposażone w łazienkę – 75% (60% na wsi), około 90% w kraju;
- centralne ogrzewanie – około 70% (ponad 50% na obszarach wiejskich), około 75% w kraju¹⁴⁵.

Odstające od średniej ogólnokrajowej standardy mieszkalne w województwie lubelskim mogą wpływać na negatywny wizerunek tego obszaru w świadomości społecznej i dodatkowo potwierdzać negatywny stereotyp odnośnie peryferyjnego charakteru wschodniej ściany Polski. Unowocześnienie infrastruktury mieszkaniowej może więc przełożyć się na zmianę wizerunku i poprawę atrakcyjności tego obszaru. Największa część mieszkań oddanych do użytku w województwie lubelskim przypada na budownictwo indywidualne (zob. wykres 2.7.)¹⁴⁶. **W ramach zachęcania migrantów do przybycia na teren województwa lubelskiego warto rozważyć np. specjalne ulgi przeznaczone na budownictwo indywidualne o wysokim standardzie dla osób powracających z zagranicy. Może to przyczynić się do przyciągnięcia osób, które**

¹⁴² Konkurs finansowany z środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolność.

¹⁴³ *Księga ubogich...*, op.cit, s. 647.

¹⁴⁴ *Identyfikacja i delimitacja obszarów...*, op.cit.

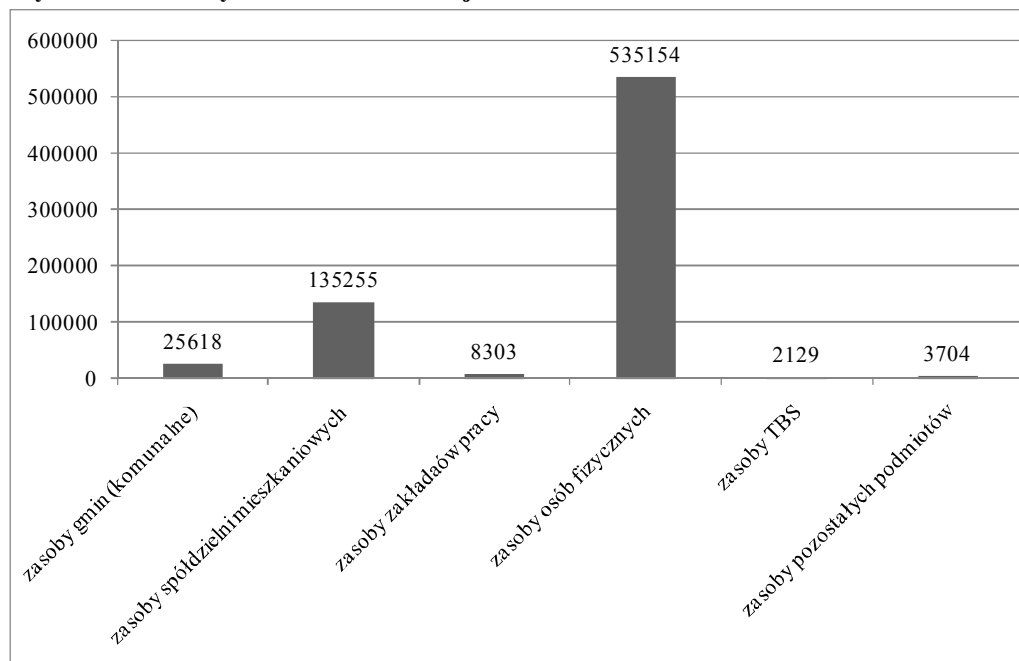
¹⁴⁵ Opracowane na podstawie danych US w Lublinie.

¹⁴⁶ Prawdopodobnie wpływ na tę prawidłowość ma fakt, iż większość województwa to obszary wiejskie, gdzie prawie nie powstają bloki czy inne budownictwo mieszkaniowe (spółdzielcze czy wybudowane przez deweloperów) – większość mieszkańców wsi mieszka w domach jednorodzinnych.

wyjechały z województwa lubelskiego (zarówno za granicę, jak i do innych województw) oraz do zainwestowania zarobionych pieniędzy w województwie lubelskim. Ponadto dzięki takim działaniom powstawałyby nowe budynki mieszkalne o wyższym standardzie niż dotychczas. Mogłoby to przyczynić się do modernizacji części budownictwa i podwyższenia jego standardów w regionie, co przełożyłoby się bezpośrednio na poprawę wizerunku tego obszaru.

Dostępność infrastruktury mieszkaniowej ma również wpływ na warunki życia mieszkańców województwa lubelskiego, a w dalszej perspektywie – także na warunki adaptacji reemigrantów oraz osób spoza województwa pragnących się tu osiedlić. Z perspektywy jakości życia i działań w ramach polityki społecznej stanem pożądanym jest ogólna dostępność mieszkań, także dla rodzin średnio zamożnych (np. wykwalifikowanych robotników). W województwie lubelskim, a także w całej Polsce, w zakres oddziaływania polityki budżetowej wchodzi wydatki związane z budownictwem tzw. społecznym, które może być stosowane jako rozwiązanie systemowe, mające na celu umożliwienie osobom średnio zamożnym zakup własnego lokum. Budownictwo społeczne prowadzone w ramach działalności Towarzystwa Budownictwa Społecznego z założenia ma służyć osobom aktywnym zawodowo, ale osiągnięciem dochody niewystarczające na zakup mieszkania (bądź zaciągnięcie kredytu na ten cel) według cen rynkowych. Sytuację na rynku mieszkaniowym w 2008 roku w województwie lubelskim prezentuje wykres 2.5.

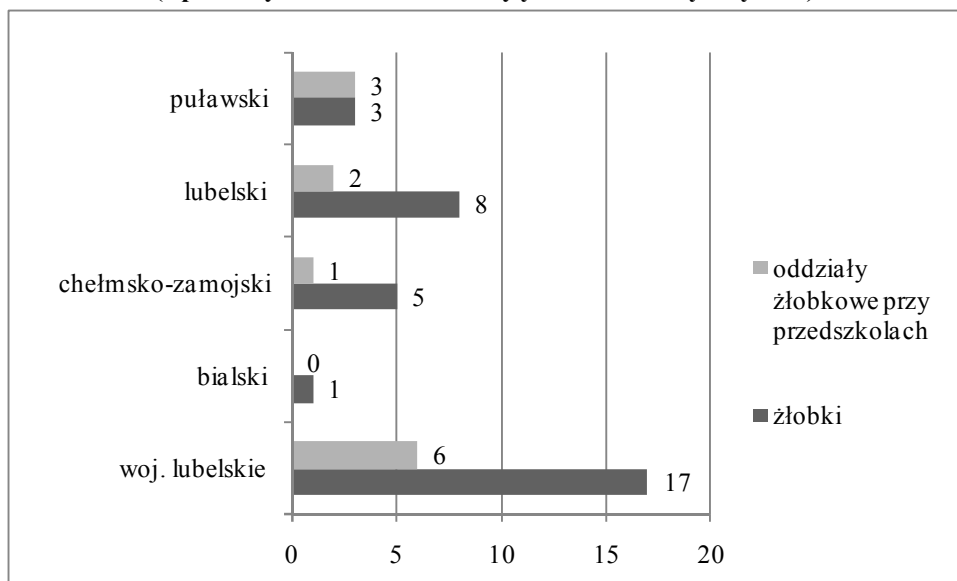
Wykres 2.5. Zasoby mieszkaniowe w województwie lubelskim w 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Struktura zasobów mieszkaniowych według form własności w województwie lubelskim w 2007 roku prezentowała się następująco – najwięcej mieszkań należało do osób prywatnych (około 75%, w Polsce tylko 63%) oraz do spółdzielni mieszkaniowych (około 19%, w Polsce średnio jest to około 24%). Mieszkania komunalne stanowiły 4% ogółu (w Polsce 9%), zaś Towarzystwa Budownictwa Społecznego mniej niż 1% (w Polsce jest to 1%). Prawie 4 razy więcej mieszkań stanowiły lokale zakładowe. Jak wspomniano wcześniej, zwiększenie dostępności infrastruktury mieszkaniowej może odbywać się również poprzez m.in. inwestycje w zakresie budownictwa społecznego. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, iż TBS-y stanowią najmniejszy odsetek mieszkań w województwie. W poszczególnych podregionach budownictwo społeczne praktycznie nie istnieje, o czym mogą świadczyć dane przedstawione na wykresie 2.6.

Wykres 2.6. Zasoby mieszkaniowe w podregionach województwa lubelskiego w 2007 roku (z pominięciem zasobów należących do osób fizycznych¹⁴⁷)

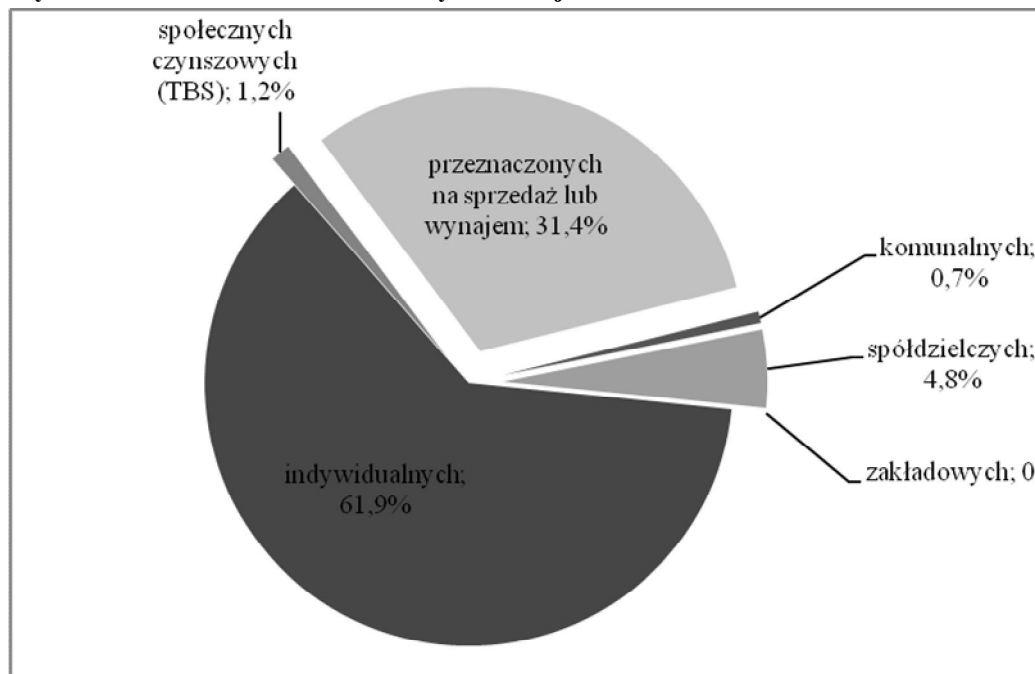
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Analiza struktury zasobów mieszkaniowych w poszczególnych podregionach województwa lubelskiego wykazała, iż w budownictwo społeczne jest najbardziej rozwinięte w podregionie lubelskim (1403 mieszkań) oraz chełmsko-zamojskim (638). Najmniej tego typu zasobów odnotowano w podregionie puławskim (88), zaś w podregionie białskim mieszkań przygotowanych w ramach budownictwa społecznego nie ma wcale. Ponadto najwięcej mieszkań zakładowych zlokalizowano w podregionie puławskim.

¹⁴⁷ Na wykresie 2.6. nie uwzględniono zasobów należących do osób fizycznych ze względu na to, iż stanowią one około 75% zasobów w całym województwie. Uwzględnienie ich sprawiłoby, że reszta danych – z powodu dużych różnic w proporcjach – byłaby nieczytelna.

ławskim i chełmsko-zamojskim, najmniej w podregionie białskim i lubelskim. Największą grupę stanowią mieszkania należące do osób fizycznych (około 75%) oraz spółdzielcze. Najwięcej mieszkań komunalnych odnotowano w podregionie lubelskim, chełmsko-zamojskim, zaś najmniej w puławskim i białskim (ostatnie dwa podregiony charakteryzują się jednocześnie najmniejszą liczbą ludności).

Wykres 2.7. Mieszkania oddane do użytku w województwie lubelskim w 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie

Wykres 2.7. przedstawia liczbę nowych mieszkań oddanych do użytku w województwie lubelskim w 2007 roku. Zdecydowanie najczęściej mieszkań stanowią te, które znajdują się w budynkach indywidualnych oraz przeznaczonych na sprzedaż i wynajem (61,9% oraz 31,4%). Mieszkania oddane do użytku w budynkach spółdzielczych stanowią tylko 4,8%, zaś w TBS i komunalnych 1,2% oraz 0,7%. Nie odnotowano żadnych mieszkań oddanych do użytku w budynkach zakładowych. Jak wynika z przedstawionych danych, najczęściej mieszkań powstaje w sektorze prywatnym (osoby fizyczne bądź deweloperzy). Mieszkania powstające w ten sposób często pozostają poza zasięgiem możliwości finansowych osób średnio zamożnych (nie wspominając o osobach ubogich), spośród których często rekrutują się np. robotnicy wykwalifikowani czy specjaliści niższego szczebla. Ceny mieszkań w Polsce osiągnęły taki poziom, że jedynie osoby o wysokich zarobkach (bądź posiadające znaczne oszczędności) stać na kupno nowego lokum (bądź zaciągnięcie kredytu na ten cel). Problem z dostępnością mieszkań w przystępnych cenach szczególnie dotyka osoby młode, zwykle nieposiadające oszczędności, którym banki niechętnie udzielają kredy-

tów. W województwie lubelskim budownictwo społeczne, a także komunalne jest dość słabo rozwinięte (zob. wykres 2.5. i wykres 2.6.) szczególnie poza podregionem lubelskim. Jedynymi powiatami, gdzie oddano do użytkowania mieszkania TBS w 2007 roku były: krasnostawski (podregion chełmsko-zamojski), kraśnicki (podregion lubelski) i miasta Lublin oraz Zamość. Wydaje się uprawnione twierdzenie, że polityka społeczna mająca na celu większą dostępność lokali mieszkaniowych dla osób średnio zamożnych może przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności województwa w skali kraju. Zwiększenie dostępności lokali mieszkaniowych może być dla mobilnych jednostek swoistą zachętą do osiedlania się w Lubelskim. Ponadto inwestycje w postaci mieszkania (bądź domu) zwykle wpływają na związanie swojej przyszłości z danym obszarem, ponieważ sprzyjają przywiązaniu się do danego miejsca oraz poczuciu zakorzenienia (komponent emocjonalny). **Warto apelować do władz wojewódzkich, aby zwiększały liczbę oddawanych do użytku mieszkań w TBS, szczególnie w podregionach, gdzie nie ma ich wcale (podregion biały). Warto, aby samorządy przeznaczyły w budżetach na przyszłe lata określoną, gwarantowaną kwotę na budownictwo społeczne, a także, by jednocześnie korzystały z możliwości delegowania swoich przedstawicieli do rad nadzorczych TBS w celu bieżącej kontroli nad wydatkowaniem środków finansowych na budownictwo społeczne. Dzięki zasiadaniu przedstawicieli samorządu w radzie nadzorczej władze wojewódzkie będą miały większy wpływ na działalność TBS, w tym np. na decyzje dotyczące nowych lokalizacji, gdzie mogłyby powstawać inwestycje realizowane w ramach budownictwa społecznego. Ponadto działaniem możliwym do realizacji jest wsparcie pracodawców mających możliwość zapewnienia pracownikom mieszkań służbowych. W zamian za zapewnienie pracownikom lokum władze województwa mogłyby oferować np. dofinansowanie stanowisk pracy bądź inne formy wsparcia, których zadaniem byłoby zachęcenie pracodawców do zapewniania mieszkań służbowych.**

2.4.4. Infrastruktura transportowa – stan dróg i transportu w województwie lubelskim

Rozważania zawarte w tym podrozdziale będą dotyczyły infrastruktury transportowej, a więc dróg, komunikacji miejskiej, połączeń kolejowych i lotniczych, a także ich wpływu na rozwój województwa w kontekście procesów migracyjnych. Gęsta sieć dróg oraz różnego rodzaju połączeń może w dwojaki sposób wpływać na procesy migracyjne. Z jednej strony rozwinięta sieć połączeń (szczególnie lotniczych) ma ogromny wpływ na szanse rozwoju danego obszaru¹⁴⁸, co potwierdzają badania np.

¹⁴⁸ Między innymi dzięki przepływowi towarów i kapitału – szczególnie w dobie współpracy różnych krajów w ramach organizacji ponadnarodowych takich jak UE.

dotyczące wpływu lotnisk na gospodarkę regionów¹⁴⁹. Jak wiadomo, obszary rozwinięte gospodarczo przyciągają wysokiej jakości kapitał ludzki – są zatem atrakcyjne dla potencjalnych migrantów. Z drugiej strony brak odpowiedniej infrastruktury transportowej może przyczyniać się do niedostępności tego obszaru. Obok stagnacji gospodarczej Polski Wschodniej również bariery transportowe wydają się być czynnikiem zniechęcającym do przyjazdu zarówno wykwalifikowaną siłę roboczą, jak i studentów z innych województw.

W 2008 roku w województwie lubelskim istniało 18 811,7 km dróg o nawierzchni twardej. Na 100 km² drogi tego typu stanowiły 74,9 km (w Polsce 83,5 km). Ponadto w przypadku analizowanego obszaru nie istniały żadne drogi o charakterze autostrad, a drogi ekspresowe (po zsumowaniu długości odcinków, które już powstały) stanowiły zaledwie 38,3 km (a 13,3 km było w budowie)¹⁵⁰. Biorąc pod uwagę przygraniczne położenie województwa lubelskiego, należy stwierdzić, że obszar ten z pewnością nie wykorzystuje swojego potencjału (handlowego, tranzytowego, turystycznego) – właśnie ze względu na słabo rozwiniętą infrastrukturę drogową. Stan dróg wskazuje zatem, że Polska Wschodnia, w tym omawiane województwo, w porównaniu do reszty kraju jest obszarem o znacznie niższym statusie.

W przypadku wartości wskaźników właściwych dla transportu miejskiego, w 2008 roku w województwie lubelskim liczba ludności zamieszkałej w miastach wynosiła 1 006 000, z czego 631 000 zamieszkiwało miasta obsługiwane przez zakłady komunikacji miejskiej¹⁵¹. Udział ludności w miastach obsługiwanych przez komunikację miejską wyniósł w Polsce 77,1%, zaś w województwie lubelskim tylko 62,7%¹⁵². Tak niskie wskaźniki dostępności komunikacji miejskiej mogą być pochodną faktu, iż połowa miast województwa lubelskiego liczy poniżej 10 000 mieszkańców i stąd niewielki rozwój tego typu infrastruktury, której występowanie jest charakterystyczne dla dużych ośrodków miejskich.

Dane dotyczące gęstości sieci kolejowych udostępniane przez GUS oraz PKP potwierdzają tezę o peryferyjności obszarów Polski Wschodniej, w tym województwa lubelskiego. Biorąc pod uwagę wskaźniki dotyczące linii kolejowych normalnotorowych przypadających na 100 km², omawiane województwo odznacza się ich niewielką liczbą (4,1 km na 100 km²). Gorszy wynik odnotowano jedynie w województwie podlaskim (3,8 km na 100 km²)¹⁵³. Dane ogólnopolskie udostępnione przez PKP również wskazują, iż obszar Polski Wschodniej odznacza się małą gęstością linii kolejowych w porównaniu do takich obszarów jak południowo-zachodnia i zachodnia część kraju¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Huderek S., *Znaczenie transportu lotniczego dla rozwoju miast i regionów*, Krakowska Konferencja Młodych Uczonych, Kraków 2008, www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/Pliki_III_KKMU/Zbiory_referatow/431-436_NE_Huderek.pdf [data dostępu: 13.06.2010].

¹⁵⁰ Opracowane na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, www.gdka.gov.pl [data dostępu: 07.06.2010].

¹⁵¹ Opracowane na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl/cps/rde/xchg/gus [data dostępu: 07.06.2010].

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Opracowane na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl/cps/rde/xchg/gus [data dostępu: 12.06.2010].

¹⁵⁴ Opracowane na podstawie danych PKP, www.pkp.pl/files/polska.html.txt [data dostępu: 10.06.2010].

Kolejną formą transportu szczególnie ważną z perspektywy rozwoju i atrakcyjności badanego obszaru jest transport lotniczy. W województwie lubelskim ten rodzaj infrastruktury nadal pozostaje w sferze planów i projektów. Konieczność rozwoju infrastruktury związanej z lotnictwem nie ulega wątpliwości, gdyż jej brak przyczynia się do pogłębiania peryferyjności tego przygranicznego województwa. Uprawnione zatem wydaje się twierdzenie o niewykorzystanym potencjalnie (turystyka, handel, zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej dzięki transportowi lotniczemu) wynikającym z braku portu lotniczego. Ponadto warto wspomnieć o wpływie lotnisk na gospodarkę zarówno miast, w których są zlokalizowane, jak i całego regionu – porty lotnicze oprócz tworzenia nowych miejsc pracy przyczyniają się do przepływu kapitału oraz (w sposób pośredni) oddziałują na pomnażanie dochodów całego regionu. Kwestię konieczności budowy portu lotniczego podnoszą takie dokumenty jak *Strategia rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*¹⁵⁵, a także *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*¹⁵⁶. Zaplanowano budowę portu lotniczego Lublin w położonym w bliskiej odległości Świdniku. W czerwcu 2010 roku zostały złożone do Wojewody Lubelskiego wszelkie dokumenty umożliwiające otrzymanie zezwolenia na budowę portu lotniczego.

Z perspektywy poddanych analizie form komunikacji jasno wynika, że do wizerunku peryferyjnej Polski Wschodniej oraz poszczególnych jej województw przyczynia się również bardzo słaba infrastruktura transportowa. Lubelszczyzna pomimo przygranicznego charakteru cechuje się ograniczoną dostępnością komunikacyjną¹⁵⁷, a nawet wykluczeniem transportowym. Brak szybkich sprawnych połączeń z innymi regionami kraju oraz Europy przyczynia się do wolniejszego rozwoju gospodarczego tego obszaru. Rozwój infrastruktury transportowej może przynieść województwu wiele korzyści. Przede wszystkim jest konieczny, aby mogło się ono rozwijać gospodarczo i przyciągać zarówno migrantów z innych województw, jak i Polaków pracujących za granicą i pragnących wrócić do kraju. Ponadto bez odpowiednio rozwiniętej infrastruktury nie można liczyć na rozwój turystyki w tym obszarze. Zważywszy na atrakcyjne przygraniczne położenie oraz dość czyste środowisko naturalne, dochody z turystyki mogłyby zasilić budżet województwa, dzięki czemu możliwe byłoby zwiększenie inwestycji w jego rozwój. Jak wiadomo, budowa dróg ekspresowych oraz autostrad leży w gestii władz centralnych, jednak warto rekomendować rozwiązania możliwe do wprowadzenia na szczeblu wojewódzkim, regionalnym. Władze samorządowe powinny rozważyć rozwiązania mające na celu rozwój infrastruktury okołotransportowej oraz punktowej (w tym także w zakresie transportu zbiorowego). **Realizacja tego postulatu jest możliwa poprzez np. obniżenie podatku gruntowego na terenach położonych przy drogach, co może zachęcać prywatnych przedsiębior-**

¹⁵⁵ *Strategia rozwoju województwa lubelskiego na lata 2006–2020*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005.

¹⁵⁶ *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.

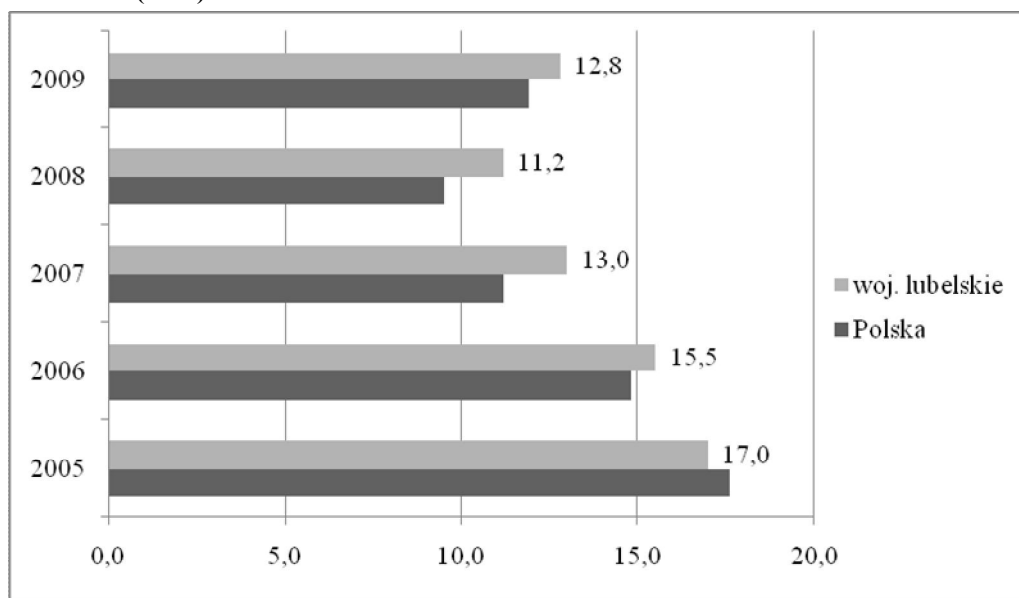
¹⁵⁷ *Identyfikacja i delimitacja obszarów...*, op.cit.

ców do budowy infrastruktury takiej jak stacje benzynowe, parkingi (np. dla TIR-ów – tranzyt międzynarodowy), hotele, restauracje, zajazdy i inne. Ponadto możliwa jest modernizacja bądź budowa infrastruktury transportu zbiorowego (np. dworce) we współpracy z prywatnymi przedsiębiorcami, którzy w zamian za zainwestowanie środków w tego typu obiekty, mieliby prawo do udziału w czynszach (np. udział na poziomie 10%) z lokali usługowych zlokalizowanych w zbudowanych obiektach. Działania tego typu mogłyby przyczynić się do poprawy stanu infrastruktury transportowej oraz do powstawania nowych miejsc pracy.

2.4.5. Rynek pracy województwa lubelskiego

Niezwykle istotnym czynnikiem wpływającym na decyzje migracyjne jest sytuacja na rynku pracy. Jak wspomniano na początku rozdziału (zob. tablica 2.1.), kluczowymi motywami wyjazdów są czynniki ekonomiczne wpływające na występowanie zjawisk takich jak bezrobocie czy ubóstwo. Sytuacja na rynku pracy w województwie lubelskim będzie przedmiotem rozważań w niniejszym podrozdziale.

Wykres 2.8. Stopa bezrobocia w Polsce oraz w województwie lubelskim w latach 2005–2009 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Jak wynika z danych przedstawionych na wykresie 2.8., od 2005 roku stopa bezrobocia zarówno w Polsce, jak i w województwie lubelskim stopniowo malała. Pod koniec 2008 roku skutki kryzysu światowego odcisnęły swoje piętno na gospodarce Polski, co przełożyło się na wzrost bezrobocia w 2009 roku. W województwie lubelskim odnotowano wzrost stopy bezrobocia rejestrowanego o 1,6 p.p. – z 11,2 % w 2008 do 12,8 %

w 2009 roku (wobec 11,9% w kraju w 2009 roku). Stopa bezrobocia w przypadku omawianego województwa jest zatem nieco wyższa niż w skali kraju. Istotne jednak wydaje się być uzupełnienie tych danych o liczbę osób przypadających na 1 ofertę pracy. Pomimo zbliżonego poziomu stopy bezrobocia w województwie lubelskim i w całym kraju, liczba osób przypadających na jedną ofertę pracy jest w przypadku omawianego regionu bardzo wysoka. Według danych US w Lublinie, w 2008 roku na jedną ofertę pracy przypadało 178 osób, natomiast dane GUS dotyczące grudnia 2009 wskazują, iż na jedną ofertę pracy przypadało od 189 do 239 osób.

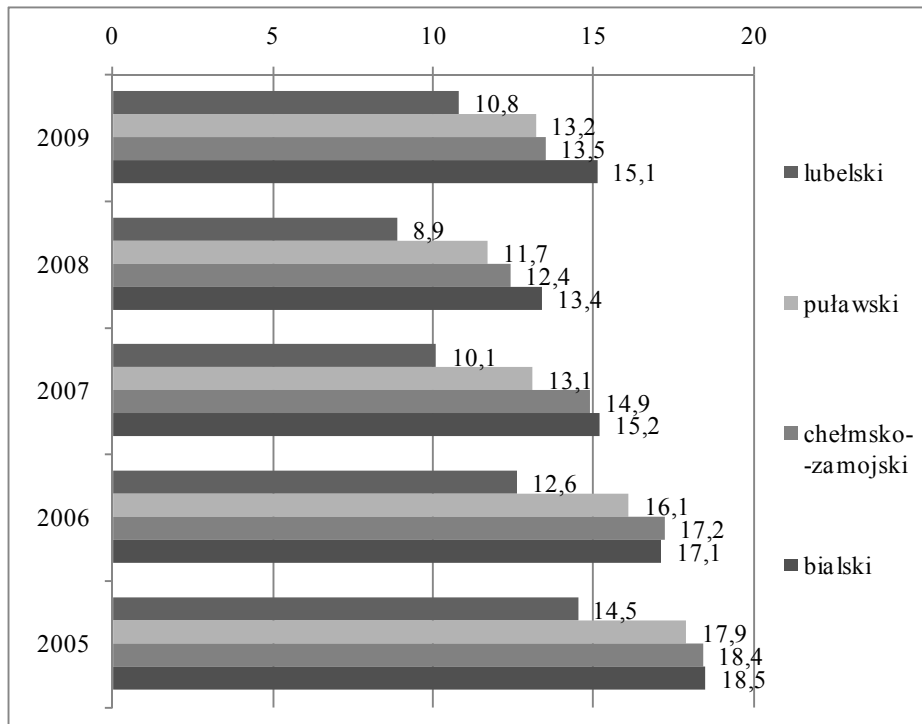
Analizując strukturę bezrobotnych, warto przedstawić kilka charakterystycznych dla województwa cech. Przede wszystkim stopa bezrobocia na wsi jest wyższa niż w mieście – osoby pozostające bez zatrudnienia zamieszkałe na wsi stanowiły 54,0%¹⁵⁸ ogółu bezrobotnych (większość ludności województwa mieszka na obszarach wiejskich – prawdopodobnie stąd wyższy wskaźnik bezrobocia na wsi). Jednocześnie na obszarach wiejskich występuje problem przeludnienia agrarnego oraz dużej skali zjawiska bezrobocia ukrytego¹⁵⁹. Jeśli chodzi o wiek bezrobotnych, dominują osoby młode, w grupie wiekowej 25–34 lata. Stanowią one 32,4% ogółu bezrobotnych województwa. Natomiast według poziomu wykształcenia, najwięcej bezrobotnych osób legitymowało się wykształceniem zasadniczym zawodowym (25,0% wobec 28,9% w kraju). Jak wynika z przedstawionych danych, w kontekście migracji dość niepokojące są bardzo wysokie wskaźniki bezrobocia wśród osób młodych, najbardziej skłonnych do poszukiwania zatrudnienia poza miejscem zamieszkania (zob. podrozdział 2.4.6.). Innymi słowy, brak perspektyw na rynku pracy dla tej grupy może spowodować odpływ tej części siły roboczej np. do innych województw czy krajów. Z tego względu urzędy pracy powinny zintensyfikować działania kierowane właśnie do osób młodych. **Bardzo istotne wydaje się wykorzystanie takich instrumentów jak kursy zawodowe (możliwość przekwalifikowania) i inne formy kształcenia ustawicznego (osoby młode zwykle chętniej podwyższają swoje kwalifikacje, łatwiej przyswajają nową wiedzę).** Warto, aby urzędy pracy oferowały atrakcyjne oraz dostosowane do potrzeb lokalnego rynku pracy kursy młodym osobom. Jednocześnie zaleca się, aby powstała kompleksowa strategia walki z bezrobociem wśród młodych, podparta badaniami społecznymi wśród pracodawców oraz młodych bezrobotnych. **Aby zaplanować efektywną pomoc dla młodych na rynku pracy, należałoby poprzez badania społeczne zdiagnozować najważniejsze obszary problemowe i opracować środki zwalczające przyczyny wysokiego bezrobocia wśród młodych na Lubelszczyźnie.** Badania tego typu mogłyby być realizowane przez Urząd Marszałkowski przy wsparciu instytucji badawczych takich jak uniwersytety zlokalizowane w województwie. Urząd Marszałkowski mógłby pozyskać dotacje na badania ze środków unijnych (POKL). Badania te pozwoliłoby na opracowanie kompleksowej strategii przeciwdziałania bezrobociu wśród młodych, w której realizację powinny zaangażować się np. urzędy pracy, samorządy i uczelnie.

¹⁵⁸ Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województw, GUS, Warszawa 2010.

¹⁵⁹ Identyfikacja i delimitacja obszarów..., op.cit.

Warto zwrócić uwagę, że stopa bezrobocia jest dość zróżnicowana w poszczególnych podregionach województwa, co przedstawia wykres 2.9. W latach 2005–2009 najmniejszą wartość stopy bezrobocia odnotowano w podregionie lubelskim oraz puławskim (13,2% oraz 10,8% w 2009 roku). Najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych odnotowano w podregionie białskim (15,1% w 2009 roku). W podregionie chełmsko-zamojskim w ostatnich latach stopa bezrobocia dość szybko malała i obecnie wynosi 13,5%. Jeśli zaś przyjrzeć się zjawisku długotrwałego bezrobocia, to odsetek pozostających bez pracy dłużej niż rok wśród ogółu bezrobotnych wynosił 31,8% (25,8% średnio w kraju)¹⁶⁰. Największy udział długotrwałe bezrobotnych wśród ogółu pozostających bez zatrudnienia odnotowano w podregionie lubelskim oraz białskim (odpowiednio 34,7% i 43,5%)¹⁶¹. **Dość istotne wydaje się stymulowanie gospodarki w podregionach o najwyższej stopie bezrobocia (w tym długotrwałego) tak, aby powstawały nowe miejsca pracy. Sposobem na przybliżenie pracodawców może być tworzenie specjalnych stref ekonomicznych na obszarach najbardziej dotkniętych stagnacją. Jednocześnie warto rozważyć czasowe obniżenie kosztów wynajmu lokali dla przedsiębiorców tworzących nowe miejsca pracy w podregionach, gdzie sytuacja na rynku pracy jest najtrudniejsza.**

Wykres 2.9. Stopa bezrobocia w podregionach województwa lubelskiego w latach 2005–2009 (w %)

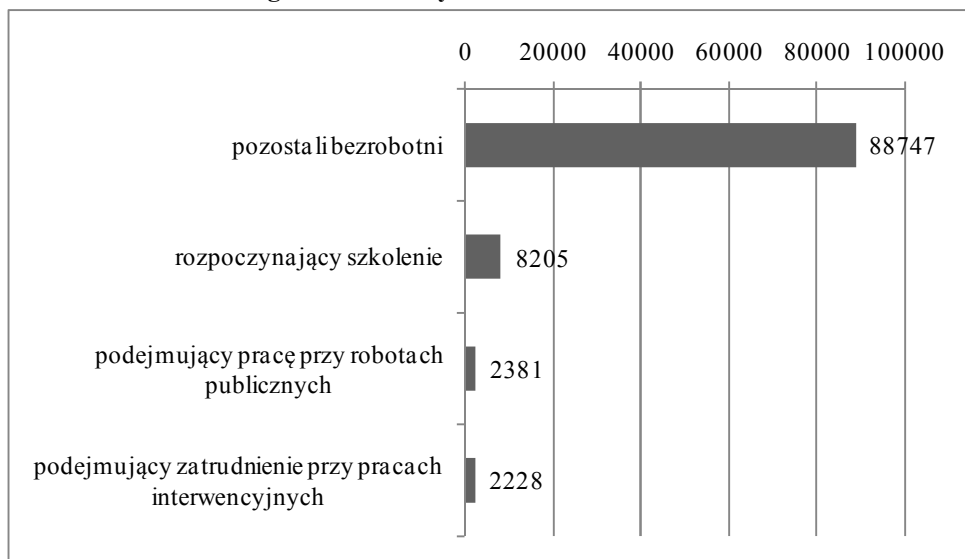
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

¹⁶⁰ Informacja o sytuacji..., op.cit.

¹⁶¹ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

Rozpatrując zjawisko bezrobocia pod kątem atrakcyjności badanego obszaru dla osób powracających z migracji lub podlegających migracjom wewnętrznym, dość istotne wydaje się zidentyfikowanie sposobów walki z tym zjawiskiem oferowanych przez publiczne służby zatrudnienia oraz określenie, jak duża część bezrobotnych jest nimi objęta. Skuteczna walka z tym zjawiskiem może wpływać na korzystny wizerunek województwa i zachęcać do powrotów z migracji.

Wykres 2.10. Korzystający z aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu w województwie lubelskim wśród ogółu bezrobotnych w 2008 roku

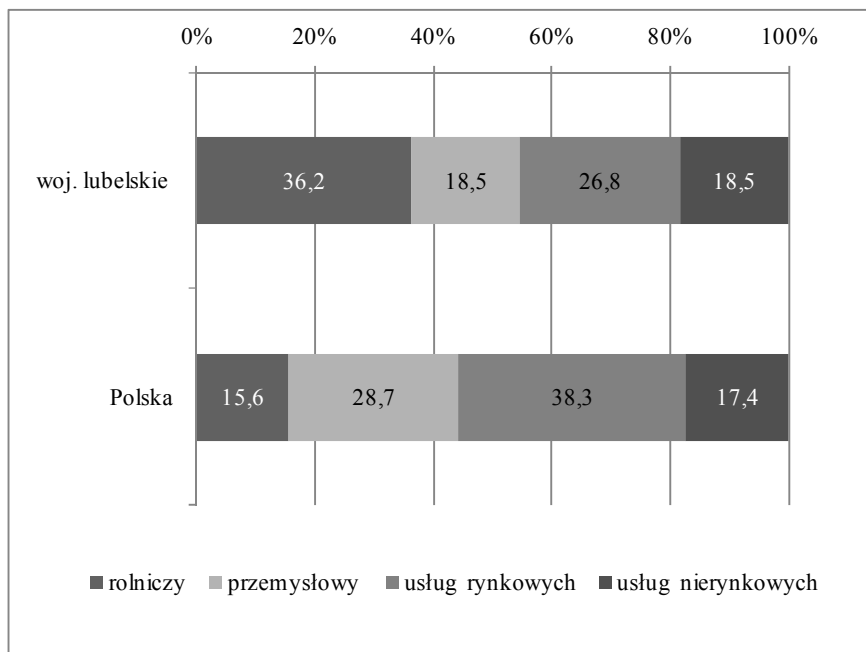
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie

Wykres 2.10. prezentuje liczbę osób bezrobotnych, które skorzystały z poszczególnych aktywnych form walki z bezrobociem wobec liczby pozostałych osób bezrobotnych, które z tej możliwości nie skorzystały. Według danych Urzędu Statystycznego w Lublinie, na podstawie których powstał powyższy wykres – w latach 2008–2009 jedynie ok. 12% ogółu bezrobotnych objętych było tego typu działaniami. **Rekomendowane jest objęcie przez urzędy pracy większej liczby osób niż dotychczas aktywnymi formami przeciwdziałania bezrobociu.** Jednocześnie warto zwiększać udział bezrobotnych również w pozostałych formach aktywnego przeciwdziałania bezrobociu takich jak: kluby pracy, przygotowanie zawodowe, doradztwo zawodowe, subsydiowanie zatrudnienia, staże, pożyczki dla bezrobotnych oraz pracodawców. **Aby zwiększyć liczę osób korzystających z aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu, należałoby propagować tego typu działania publicznych służb zatrudnienia. Może się to odbywać za pośrednictwem stron internetowych, plakatów informacyjnych zlokalizowanych w instytucjach pomocowych (MOPS, Ośrodki Interwencji Kryzysowych i inne), w ośrodkach opieki zdrowotnej (w poczekalniach) czy przestrzeni publicznej. Upowszechnianie działalności urzędów pracy może wpłynąć**

na zmniejszenie skali bezrobocia, a także zmienić wizerunek publicznych służb zatrudnienia jako bardziej przyjaznych i skuteczniejszych w walce z bezrobociem.

Dane dotyczące struktury zatrudnienia mówią również wiele o sytuacji panującej na rynku pracy w województwie. W 2008 roku na 1000 ludności pracowało 356 osób (360 w kraju). Jak można zauważyć na wykresie 2.11., w województwie lubelskim dominuje zatrudnienie w rolnictwie – w przypadku analizowanego regionu jego udział jest najwyższy w kraju (ponad dwukrotnie wyższy od przeciętnego dla całej Polski).

Wykres 2.11. Zatrudnienie w województwie lubelskim wg sektorów ekonomicznych w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS

Analizując dane przedstawione na wykresie 2.11., można dostrzec, że istotną rolę w tworzeniu regionalnego i lokalnego PKB odgrywa sektor rolniczy. Należy przy tym zaznaczyć, że produkcja rolna na terenie Lubelszczyzny jest anachroniczna – przeważają małe gospodarstwa, niezdolne do podjęcia produkcji towarowej i efektywnego konkurowania z innymi podmiotami w ramach gospodarki rynkowej¹⁶².

W sektorze usług rynkowych pracowało natomiast 26,8% mieszkańców województwa lubelskiego (wobec 38,3% w kraju). W przemyśle oraz usługach nierynkowych udział pracujących kształtował się w 2008 roku na poziomie 18,5%. Struktura zatrudnienia województwa może świadczyć o stagnacji tego obszaru. Dla współczesnej gospodarki za charakterystyczny uznaje się rozwój sektora usług (w 1950 roku na świecie zatrudnieni w usługach stanowili jedynie 18%, w 2007 roku zaś już 42,7%),

¹⁶² *Identyfikacja i delimitacja obszarów...*, op.cit.

którego dominacja nad innymi sektorami jest szczególnie widoczna w krajach rozwiniętych gospodarczo¹⁶³. Niestety niewiele jest rozwiązań, jakie w kontekście struktury zatrudnienia można zaproponować władzom lokalnym. **Na pewno warto, aby samorządy wspierały przedsiębiorczość i rozwój małych oraz średnich firm¹⁶⁴ poprzez różnego rodzaju ulgi, np. podatkowe dla przedsiębiorców związanych z sektorem usług rynkowych. Ponadto Urząd Marszałkowski może premiować firmy zlokalizowane w sektorze usługowym chcące otworzyć filie w województwie. Możliwym rozwiązaniem jest np. przydzielenie firmie, która stworzy 100 miejsc pracy, indywidualnego mentora z urzędu pomagającego załatwiać wszelkie formalności związane z założeniem oraz prowadzeniem działalności. Ponadto możliwe są działania z zakresu promowania przedsiębiorczości wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, np. zorganizowanie przez lubelskie kuratorium oświaty konkursu dla młodzieży dotyczącego pomysłów na otwarcie własnej działalności (podpartych biznesplanem, rzetelnymi analizami itp.). Konieczne wydaje się również, aby szkoły (w ramach zajęć z przedsiębiorczości) informowały uczniów, jakie korzyści można uzyskać z tytułu prowadzenia własnej działalności – tak, by zachęcać uczniów do podejmowania tego typu inicjatyw w przyszłości. Ważne, aby uczniowie dzięki zajęciom prowadzonym w szkole dowiedzieli się również, gdzie szukać informacji dotyczących np. Akademickich Inkubatorów Przedsiębiorczości i innych instytucji wspierających.**

Ponadto warto uwzględnić w inicjatywach promujących przedsiębiorczość także osoby pozostające bez zatrudnienia (samozatrudnienie może być dla takich osób formą wyjścia z bezrobocia). Może się to odbywać również w formie konkursu, np. organizowanego przez Wojewódzki Urząd Pracy i współfinansowanego ze środków unijnych. Osoby bezrobotne miałyby za zadanie przedstawienie swoich pomysłów na otwarcie działalności gospodarczej. Najbardziej nowatorski oraz najlepiej rokujący na przyszłość pomysł byłby nagradzany dofinansowaniem pozwalającym go zrealizować.

2.4.6. Czynniki mające wpływ na zjawisko migracji w województwie lubelskim w świetle dotychczasowych wyników badań

Analizując zjawisko migracji w województwie lubelskim, warto wskazać na badania społeczne prowadzone na tym obszarze dotyczące tej tematyki. W latach 2006–2007 Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie przeprowadził przy pomocy ankiet umieszczonych na stronie internetowej urzędu badanie dotyczące przyczyn wyjazdów

¹⁶³ Węgrzyn G., *Zatrudnienie a innowacyjność w sektorze usługowym* [w:] Maniak G. (red.), *Problemy ekonomii i polityki gospodarczej (materiały konferencyjne)*, Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, www.mikro.univ.szczecin.pl/bp/pdf/86/20.pdf [data dostępu: 28.04.2010].

¹⁶⁴ Warto dodać, że sektor małych i średnich firm stanowi 99% działających w Europie przedsiębiorstw i że to one są głównym „motorem” wzrostu gospodarczego, zatrudnienia oraz innowacji. Zob. Portal Unii Europejskiej Europa.eu, www.ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/index_pl.htm#top [data dostępu: 11.06.2010].

zarobkowych mieszkańców województwa lubelskiego¹⁶⁵. Ankieta ta była kierowana do osób powracających z zagranicy w ciągu ostatnich miesięcy. Analiza struktury demograficznej respondentów wskazuje, że wśród przebadanych większość stanowiły osoby młode (18–34 lata) płci męskiej. Wśród kobiet ponad połowę stanowiły panny, zaś wśród mężczyzn przeważali żonaci (kawalerowie znaleźli się na 2. miejscu pod względem częstotliwości występowania tej kategorii). Najwięcej osób migrujących objętych badaniem zamieszkiwało miasta powyżej 100 000 mieszkańców oraz od 15 000 do 50 000 mieszkańców i do 15 000 mieszkańców. Co ważne ze względu na zagrożenie tzw. drenażu mózgow (zob. rozdział 5), najwięcej osób wyjeżdżających posiadało wykształcenie wyższe (najczęściej w zawodzie informatyk, magister administracji publicznej i socjolog). Wśród kobiet grupą najczęściej wyjeżdżającą były osoby o wykształceniu średnim ogólnokształcącym, zaś wśród mężczyzn – o wykształceniu policealnym i średnim zawodowym (najmniej migrujących legitymowało się wykształceniem gimnazjalnym bądź niższym). Prawie 50% przebadanych osób stanowili bezrobotni – około 30 % pracujący, zaś około 20% uczący się. Wśród bezrobotnych przeważały osoby pozostające bez pracy do 6 miesięcy oraz powyżej 2 lat. W ramach badania respondentów zapytano o przyczyny wyjazdu za granicę. Najwięcej respondentów jako przyczynę wyjazdu wskazywało możliwość uzyskania wyższego wynagrodzenia (ponad 60% mężczyzn i ponad 30% kobiet). Kolejnymi najczęściej wymienianymi przyczynami były: brak pracy w kraju, trudna sytuacja materialna oraz możliwość doskonalenia umiejętności i posługiwania się językiem obcym¹⁶⁶.

Warto zwrócić uwagę na potrzebę prowadzenia tego rodzaju badań. Trzeba jednak pokreślić, że bardziej miarodajne byłyby projekty badawcze prowadzone na większą skalę, obejmujące większą liczbę migrantów, a także wnikliwiej analizujące przyczyny wyjazdów zarobkowych za granicę (m.in. proponujące większy wybór czynników mających wpływ na wyjazdy). **Ponadto warto poszerzyć projekt badawczy o badanie jakościowe dotyczące migracji wewnętrznych (np. wywiad grupowy zogniskowany na grupie migrantów wewnętrznych, którego celem byłoby zidentyfikowanie czynników, jakie w oczach respondentów mogą zwiększyć atrakcyjność danego regionu, zachęcając ich do wybrania województwa lubelskiego jako miejsca zamieszkania i / lub pracy). Badanie tego typu mogłoby zostać przeprowadzone przez Urząd Marszałkowski we współpracy z którymś z uniwersytetów województwa lubelskiego. Wyniki badania mogłyby się stać przyczynkiem do powstania strategii polityki migracyjnej województwa lubelskiego.**

¹⁶⁵ *Raport z badań ankietowych przeprowadzanych wśród pracujących za granicą*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2007.

¹⁶⁶ Autorzy badania nie podają, czy respondenci mogli wskazać jedną czy więcej odpowiedzi. Trudno więc oceniać dość wysoki odsetek odpowiedzi, wskazujących za przyczynę wyjazdu doskonalenie umiejętności językowych.

2.5. Zagrożenia i szanse związane ze zjawiskiem migracji dla województwa lubelskiego

Zjawisko migracji wpływa na sytuację społeczną i ekonomiczną danego obszaru w skali mikro i makro. Oddziaływanie to może mieć wymiar zarówno pozytywny, jak i negatywny. W niniejszym rozdziale zostaną omówione szanse oraz zagrożenia związane z procesami migracyjnymi w województwie lubelskim.

Jednym z zagrożeń związanych z migracjami jest ich negatywny wpływ na więzi społeczne. Wyjazd (czasowy, jak i stały) wiąże się z utratą bezpośredniego kontaktu z rodziną i innymi osobami bliskimi oraz z krajem rodzinnym. Rozłąka spowodowana wyjazdem osłabia więzi społeczne, mogąc prowadzić do ich rozkładu. W przypadku rodzin ma to negatywny wpływ na migrantów (zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych) oraz ich partnerów czy potomstwo. Migracje mają na tyle szeroki zasięg, że dotyczą dużej liczby rodzin, w tym również dzieci. Kilka lat temu w Polsce zaobserwowano nowe zjawisko związane z migracjami poakcesyjnymi, a mianowicie pojawienie się pojęcia „eurosieroty” – dzieci, których jedno lub oboje rodziców przebywa za granicą w celach zarobkowych¹⁶⁷. W tym przypadku skrajnie negatywny wpływ migracji na więzi społeczne i emocjonalne jest bardzo wyraźny. Negatywne konsekwencje wyjazdów w odniesieniu do więzi społecznych dotyczą nie tylko rodzin z dziećmi, ale wszystkich migrantów – również tych, którzy nie pozostają w stałym związku partnerskim. Badania wskazują, iż rozłąka z dotychczasowym środowiskiem (znajomymi, przyjaciółmi, rodziną i krajem), a także konieczność jednoczesnej adaptacji w nowym otoczeniu (a w przypadku migracji zagranicznych – w innej kulturze) jest zawsze zjawiskiem stresogennym¹⁶⁸. Brak codziennego bezpośredniego kontaktu z bliskimi może powodować dyskomfort psychiczny i emocjonalny. Grupą szczególnie narażoną na negatywny wpływ rozłąki są młode kobiety często z małymi dziećmi, których mężowie bądź partnerzy wyjechali w celach zarobkowych – wg lekarzy psychiatrów jest to obecnie najliczniejsza grupa zgłaszająca się do specjalistów z objawami depresji¹⁶⁹. Zapewne wiele osób nie decyduje się na migrację właśnie z powodu lęku przed osłabieniem więzi z bliskimi osobami. Bardzo ważne wydaje się być podtrzymywanie kontaktów z krajem pochodzenia oraz bliskimi, co przyczynia się do większej skłonności migrantów do powrotu i – co za tym idzie – np. zainwestowania zarobionych środków w Polsce¹⁷⁰. **Możliwe jest realizowanie tego postulatu po-**

¹⁶⁷ *Migracje zagraniczne w latach 2007–2009*, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków 2009.

¹⁶⁸ Rożnowski B., Bryk D., Myk K., *Strategie radzenia sobie ze stresem migrantów zarobkowych podczas wyjazdu* [w:] Markowski K. (red.), *Migracja wartość dodana?*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2008, www.kul.pl/files/602/public/Migravalue/Migr2_pl.pdf [data dostępu: 12.06.2010].

¹⁶⁹ *Migracje zagraniczne w latach 2007–2009. Wyniki badań i analiz*, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków 2009.

¹⁷⁰ Fihel A., Tyrowicz J., Kaczmarek P., *Migracje powrotne Polaków*, Biuletyn nr 5, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008 www.bezrobocie.org.pl/files/1bezrobocie.org.pl/public/biuletyny_fise/biuletyn_fise_nr5_migracje_powrotne.pdf [data dostępu: 12.06.2010].

przez np. tworzenie telefonów zaufania dla osób pozostających za granicą bądź też przez organizowanie za granicą spotkań z przedstawicielami rządu Polski. Przykładem może być Irlandia, która również borykała się z pokaźną falą migracji poakcesyjnych i przedsięwzięła pewne kroki, aby stymulować powrót swoich obywateli. Władze tego kraju zadbały np. o to, aby wszystkie imprezy gromadzące za granicą obywateli tego kraju były otwierane przez ambasadorów lub innych wysokich rangą przedstawicieli władz Irlandii. W toku rekomendowanego wcześniej badania społecznego dotyczącego migrantów (zob. podrozdział 2.4.6.) można także pozyskać adresy mailowe osób wyjeżdżających i stworzyć ich listę mailingową. Kolejnym krokiem może być przysyłanie im informacji¹⁷¹ dotyczących podejmowanych przez władze samorządowe działań z zakresu stymulowania lokalnej gospodarki, rynku pracy, polityki społecznej, prorodzinnej czy budżetowej. Zebranie działań realizowanych przez wszystkie uczestnicząc w procesie instytucje może przyczynić się do ukazania skali zaangażowania władz i instytucji regionu oraz wpłynąć na polepszenie wizerunku województwa jako miejsca przyjaznego zarówno mieszkańcom, jak i migrantom.

Innym zagrożeniem związanym z migracją w województwie lubelskim jest wspomniane zjawisko drenażu mózgow. Terminem tym określa się wyjazd w celach zarobkowych osób o wysokim wykształceniu i kwalifikacjach. Przyczynami odpływu wysoce wykwalifikowanej siły roboczej za granicę są zwykle czynniki ekonomiczne związane z sytuacją gospodarczą, a zatem możliwość uzyskania wyższych zarobków oraz zapewnienia sobie lepszych warunków socjalnych. W województwie lubelskim większość emigrantów stanowią osoby z wyższym wykształceniem¹⁷², co jest zjawiskiem dość niepokojącym. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, iż według OECD drenaż mózgow obejmujący ponad 10% ogółu wszystkich osób z wykształceniem wyższym ma negatywny wpływ na rozwój gospodarczy kraju macierzystego¹⁷³. Uprawnione wydaje się być przypuszczenie, że w województwie lubelskim na skalę wyjazdów wśród osób z wyższym wykształceniem, duży wpływ ma zacofanie i stagnacja gospodarki tego regionu. Zjawisko to przejawia się między innymi strukturą rynku pracy, gdzie aż 36,2% zatrudnionych pracuje w rolnictwie, a sektor usług rynkowych jest słabo rozwinięty¹⁷⁴. Kolejną grupą najczęściej wyjeżdżających są osoby z wykształceniem średnim (które ukończyły liceum ogólnokształcące, technikum lub szkołę policealną) oraz zasadniczym zawodowym. Powoduje to zmiany w popycie i podaży pracy – oprócz wykwalifikowanych specjalistów z wykształceniem wyższym

¹⁷¹ Doświadczenia innych krajów UE (m.in. Irlandii) wskazują, że oprócz działań z dziedziny gospodarki, to kampanie informacyjne oraz działania nakierowane na podtrzymanie więzi z migrantami odgrywają znaczną rolę w stymulowaniu powrotów migrantów.

¹⁷² *Raport z badań ankietowych przeprowadzanych wśród pracujących za granicą*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2007 oraz Kaczmarczyk P. (red.), *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy, przypadek Lubelszczyzny*, Warszawa–Lublin 2008.

¹⁷³ Wets J., *Skilled Migration: Transfer of Skills and Knowledge* [w:] *Conference Report on Migration and Development*, IOM, Brussels 2006.

¹⁷⁴ Cechą krajów rozwiniętych jest niski udział sektora rolnictwa w strukturze zatrudnienia.

pracodawcom trudniej znaleźć tzw. fachowców (rzemieślników, techników i innych). Na zagrożenie związane z migracją polegające na deficycie przedstawicieli niektórych grup zawodowych reprezentowanych przez osoby z wykształceniem zawodowym wskazuje m.in. publikacja Biura Analiz Sejmowych *Migracje zarobkowe Polaków do krajów Unii Europejskiej*¹⁷⁵, czy raport KPMH *Migracje pracowników – szansa czy zagrożenie*¹⁷⁶. Warto także podkreślić, że osoby wyjeżdżające, niezależnie od posiadanego wykształcenia, są zwykle bardziej skłonne do ryzyka, pomysłowe czy zaradne. Innymi słowy – emigranci często nie boją się podejmować nowych wyzwań¹⁷⁷. Zagrożenie spowodowane emigracją, jakim jest drenaż mózgow, może zatem odnosić się również do odpływu jednostek najbardziej zaradnych i mobilnych. Emigracja jednostek charakteryzujących się takimi cechami może negatywnie wpływać na gospodarkę oraz rynek pracy także w wymiarze lokalnym. Z drugiej strony niektórzy eksperci wskazują, iż drenaż mózgow jest zagrożeniem tylko w przypadku migracji na pobyt stały. W przypadku wyjazdów czasowych (np. cyklicznych) dają one szansę na transfer do kraju dodatkowego kapitału ludzkiego wysokiej jakości (*brain gain*) w postaci doświadczenia, nowych kompetencji i umiejętności (choćby językowych). Warto zatem zachęcać osoby z wykształceniem wyższym i specjalistycznymi kwalifikacjami, które już wyjechały, do powrotu. **Można realizować ten postulat poprzez wspomnianą wcześniej kampanię informacyjną, kierowaną do osób przebywających za granicą (mailingowo i w sposób opisany wcześniej) oraz do osób rozważających wyjazd, np. na billboardach i w lokalnych mediach. Warto, aby kampania tego typu przekazywała informacje dotyczące wszystkich działań realizowanych w województwie mających na celu stworzenie jak najlepszych warunków do powrotu bądź pozostania w kraju.**

W kontekście odpływu wysoko wykwalifikowanej siły roboczej warto wspomnieć o Francji, która również boryka się z dużym odpływem specjalistów (do USA). Aby przeciwdziałać negatywnym skutkom tego zjawiska, umożliwiono wszystkim naukowcom otrzymanie raz do roku grantu przeznaczonego na zaproszenie naukowca pochodzenia francuskiego, pracującego za granicą w celu współpracy naukowej i badawczej. Dzięki temu naukowcy francuscy bez wysokich nakładów finansowych mogą korzystać z wiedzy naukowców najbardziej prestiżowych uczelni świata¹⁷⁸. **Warto, aby władze samorządowe zaapelowały do władz uczelni województwa o rozważ-**

¹⁷⁵ Kłos B., *Migracje zarobkowe Polaków do krajów Unii Europejskiej*, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2006, [www.parl.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/120F6C4A9C3AC835C125724400301DD1/\\$file/infos_002%5B1%5D.pdf](http://www.parl.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/120F6C4A9C3AC835C125724400301DD1/$file/infos_002%5B1%5D.pdf) [data dostępu: 07.06.2010].

¹⁷⁶ *Migracje pracowników – szansa czy zagrożenie*, KPMG, Warszawa 2008, www.bezrobocie.org.pl/files/1bezbobocie.org.pl/public/migracje/Migracja_pracownikow_raport_KPMG.pdf, [data dostępu: 08.06.2010].

¹⁷⁷ Kaczmarczyk P., *Migracje – strategie przeżycia czy strategia? Mikrospołeczne uwarunkowania najnowszych wyjazdów zagranicznych Polaków* [w:] Kaczmarczyk P. (red.), *Współczesne migracje zagraniczne Polaków. Aspekty lokalne i regionalne*, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2008.

¹⁷⁸ Duszczyk M., *Doświadczenie wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie migracji powrotnych*, CMR Working Papers No 21/79, 2007.

nie wprowadzenia tego typu rozwiązań, które z jednej strony mogłyby być korzystne dla rozwoju nauki i lokalnych ośrodków akademickich, z drugiej zaś zmniejszyć negatywny wpływ emigracji wybitnych naukowców.

Inne zagrożenia związane z migracjami, występujące w dłuższej perspektywie czasowej, to m.in. zagrożenie wypłacalności systemu emerytalnego czy zaburzenie struktury demograficznej. Zjawisko to może negatywnie wpływać na gospodarkę – migracja współwystępująca z ujemnym przyrostem naturalnym może powodować zmniejszenie populacji aktywnych zawodowo i przyczynić się do destabilizacji lokalnych rynków pracy¹⁷⁹.

Rozpatrując zjawisko migracji, warto zauważyć, że w Polsce po 1989 roku mieliśmy do czynienia z dwiema falami powrotów z migracji zarobkowych. Jedna z nich miała miejsce na początku lat 90. i wiązała się z upadkiem ustroju komunistycznego, druga zaś – z polską akcesją do UE¹⁸⁰. Przykłady państw europejskich takich jak Grecja, Portugalia czy Irlandia wskazują, że w przeciągu 5 do 15 lat po akcesji do UE następują fale powrotów – reemigracji. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem założyć, iż – ze względu na polepszającą się sytuację na rynku pracy w Polsce – część osób, które w okresie poakcesyjnym wyjechały z kraju, zdecyduje się na powrót.

Ze względu na złożoność zjawiska migracji jego kompleksowa analiza wymaga również wskazania korzyści i szans z nim związanych. Pozytywną stroną migracji jest przede wszystkim wzrost dochodów gospodarstw domowych. Osoby decydujące się na migrację zarobkową otrzymują za swoją pracę wynagrodzenia wyższe od krajowych, co przekłada się na wzrost ich zamożności. Ponadto wielu z migrantów wspiera swoje rodziny finansowo, co przekłada się na wyższe dochody ich gospodarstw domowych w Polsce.

Pomimo dość łagodnych skutków kryzysu, gospodarka Polski oraz województwa nadal nie nadąża z tworzeniem nowych miejsc pracy, co przekłada się na bezrobocie. Grupą szczególnie dotkniętą bezrobociem są ludzie młodzi i to oni stanowią większość wyjeżdżających. Prawdopodobnie wpływa na to fakt, że młody wiek sprzyja mobilności – wyjeżdżają zatem młodzi, dobrze wykształceni, z dobrymi perspektywami na adaptację w nowym miejscu. Ze względu na to, że w Polsce liczba osób aktywnych zawodowo przewyższa liczbę miejsc pracy, akcesja Polski do UE i otwarcie rynków pracy spowodowały wchłonięcie części tych osób przez rynek pracy Unii. Wyjazdy zarobkowe uchroniły osoby wyjeżdżające przed bezrobociem w kraju, a także zapewniły przeważającej ich części godne życie i satysfakcjonujące zarobki. W tym sensie emigracje przyczyniły się m.in. do spadku bezrobocia i poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy. Można uznać, że jest to pewnego rodzaju korzyść pływ-

¹⁷⁹ Orłowska R., *Wpływ emigracji Polaków na koniunkturę gospodarczą Polski* [w:] Żelazny R., Czech-Rogosz J., Pietrucha J. (red.), *Koniunktura gospodarcza od bańki internetowej do kryzysu subprime*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, http://www.ae.katowice.pl/images/user/File/katedra_ekonomii/R.Orlowska-WPLYW_EMIGRACJI_POLAKOW_NA_KONIUNKTURE_GOSPODARCZA_POLSKI_.pdf [data dostępu: 22.06.2010].

¹⁸⁰ Fihel A., Tyrowicz J., Kaczmarek P., op.cit.

nąca z emigracji. Warto zadać przy tym pytanie, czy te osoby znalazłyby pracę, gdyby zostały. Według autorów publikacji dotyczącej badań migrantów na Lubelszczyźnie¹⁸¹, odpowiedź na to pytanie jest negatywna, ponieważ wysoce prawdopodobne wydaje się, że nie wszyscy z nich znaleźliby zatrudnienie odpowiadające ich oczekiwaniom.

Z drugiej strony warto zastanowić się, jak przygotować województwo lubelskie na spodziewaną falę powrotów z migracji poakcesyjnych. Przygotowanie kompleksowego planu pomocy w adaptacji reemigrantów może sprawić, iż porażka polityki społecznej i migracyjnej, jaką była ucieczka z kraju osób młodych i zdolnych, zostanie przekuta w sukces. Warto w tym miejscu zauważyć, że migracje mogą stać się szansą województwa w kontekście napływu kapitału ludzkiego, jakiego można się spodziewać wraz z falą powrotów. Osoby powracające wyposażone będą w nowe kompetencje językowe i zawodowe. Jednocześnie, doświadczenie migracji i zetknięcie z inną kulturą prawdopodobnie zmieni sposób myślenia reemigrantów także w kontekście organizacji kultury pracy. Można powiedzieć, że większość osób powracających będzie posiadać bogatszy kapitał społeczny i wyższe kompetencje zawodowe; prawdopodobnie wzrośnie również ich poczucie wartości na rynku pracy w Polsce. Aby ułatwić reemigrantom adaptację na lokalnym rynku pracy, możliwe jest np. tworzenie przez urzędy pracy baz ofert zatrudnienia, gdzie poszukiwane byłyby osoby z doświadczeniem w pracy za granicą. Tego typu działania mające na celu pomoc w adaptacji reemigrantów zostały wprowadzone np. na Filipinach¹⁸², gdzie oprócz baz ofert pracy dla osób z doświadczeniem zagranicznym powstało „Centrum Monitoringu Migracji”, oferujące powracającym pośrednictwo pracy, szkolenia oraz programy „aklimatyzacji”¹⁸³.

Kolejną szansą związaną z migracjami powrotnymi jest kapitał nagromadzony podczas pracy za granicą, który może zostać zainwestowany w kraju. Stanem pożądanym jest, aby osoby powracające na teren województwa lubelskiego inwestowały zgromadzone na emigracji oszczędności w zakładanie własnej działalności, wprowadzając (podpatrzone w kraju, gdzie pracowali) innowacyjne rozwiązania i nową kulturę pracy. Wniesienie kapitału finansowego oraz szeroko rozumianego kapitału ludzkiego na lokalny rynek pracy mogłoby przyczynić się do poprawy sytuacji gospodarczej. **Aby zachęcić osoby powracające z zagranicy posiadające kapitał do założenia własnej działalności gospodarczej, warto rekomendować władzom wojewódzkim tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości, których działalność byłaby kierowana do reemigrantów¹⁸⁴. Migranci powrotni mogliby uzyskać w nich niezbędne informacje dotyczące tego, jak założyć własną firmę. Ponadto inkubatory powinny oferować praktyczne wsparcie (pomoc w prowadzeniu księgowości, szko-**

¹⁸¹ Kaczmarczyk P. (red.), *Migracje zagraniczne a procesy...*, op.cit.

¹⁸² Duszczyk M., op.cit.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Obecnie istnieje sieć Akademickich Inkubatorów Przedsiębiorczości, jednak ich działalność kierowana jest głównie do osób młodych (absolwentów uczelni).

lenia z zakresu przedsiębiorczości, porady prawne, promocja firmy), które może być bardzo przydatne dla przedsiębiorców niemających doświadczenia w prowadzeniu własnej działalności. Warto rozpowszechniać informacje o inkubatorach w ramach wspomnianej wcześniej kampanii informacyjnej, podczas spotkań Polonii z przedstawicielami władz polskich, a także w mediach zagranicznych (np. prasie, portalach internetowych) najczęściej czytanych przez Polaków za granicą. Upowszechnianie wiedzy o możliwościach uzyskania wsparcia z zakresu otworzenia własnej przedsiębiorczości może być dla reemigrantów zachętą do powrotu, a także przyczyniać się do poprawy wizerunku województwa lubelskiego.

2.6. Wyniki badań empirycznych

2.6.1. Analiza wyników badań kwestionariuszowych

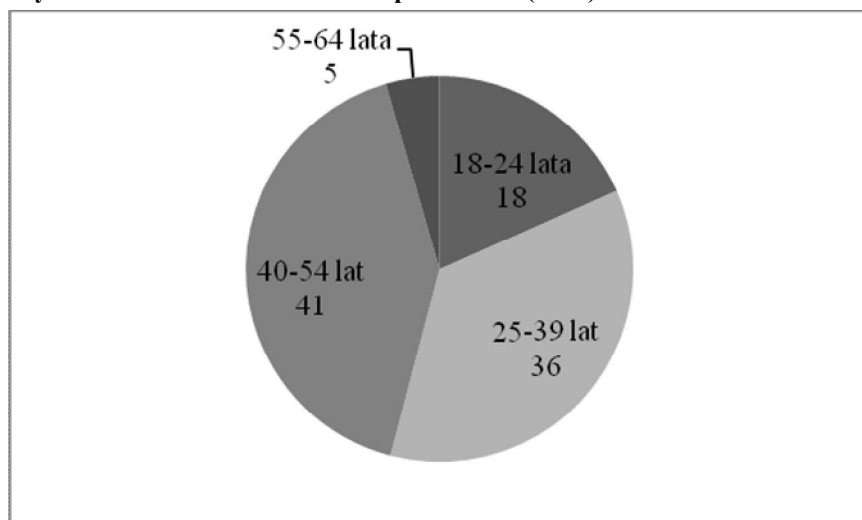
Jednym z kluczowych elementów projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy* jest przedstawienie propozycji działań z zakresu polityki społecznej i budżetowej, które wywierałyby wpływ na procesy migracyjne w województwie lubelskim. Celem niniejszej części empirycznej jest identyfikacja obszaru i skali zjawiska migracji poprzez analizę: wpływu wieku na mobilność pracowników w województwie lubelskim, skali przepływu pracowników pomiędzy poszczególnymi powiatami regionu oraz przyczyn migracji pracowników w percepcji ankietowanych.

Część empiryczna rozdziału składa się z trzech podrozdziałów. W podrozdziale 2.6.1.1. poddano analizie wpływ wieku na mobilność pracowników w województwie lubelskim. Przedstawiono w nim informacje na temat: miejsca pracy respondentów, częstotliwości i przeciętnego łącznego czasu dojazdu i dościa do pracy, odległości między ich miejscem zamieszkania a miejscem pracy oraz środka transportu, jakim docierają do pracy. Następnie – w podrozdziale 2.6.1.2. – dokonano analizy skali przepływu pracowników pomiędzy poszczególnymi powiatami regionu lubelskiego. Przedstawiono w nim zjawisko migracji międzypowiatowych w województwie lubelskim w 2008 roku. W podrozdziale 2.6.1.3. wskazano natomiast deklarowane przyczyny migracji pracowników w województwie lubelskim.

2.6.1.1. Wpływ wieku na mobilność pracowników

Wyniki przeprowadzonego wśród mieszkańców województwa lubelskiego badania dotyczą osób w wieku od 18 do 64 lat (kobiety do lat 59). Szczegółowe informacje odnośnie struktury wieku badanych zawiera wykres 2.12. (patrz s. 126). Wynika z niego, że najwięcej było osób w wieku od 40 lat do 54 lat (41%) oraz od 25 lat do 39 lat (36%). Niemal co piąta osoba miała od 18 lat do 24 lat, a co dwudziesta – od 55 lat do 64 lat.

Wykres 2.12. Struktura wieku respondentów (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Ponad połowa z tych osób (53%) była zatrudniona. Wśród nich najwięcej było osób w wieku od 25 lat do 39 lat i od 40 do 54 lat. Stanowili oni odpowiednio 44% oraz 41% w strukturze zatrudnionych mieszkańców województwa lubelskiego. W każdym z analizowanych przedziałów wiekowych największy odsetek osób pracował w miejscu zamieszkania. Z informacji zawartych w tabelicy 2.2. (patrz s. 127) wynika jednak, że wraz z wiekiem maleje mobilność przestrzenna mieszkańców regionu lubelskiego.

Pomimo istnienia tej zależności, nie jest ona istotna. Świadczy o tym wartość współczynnika korelacji Pearsona¹⁸⁵, obliczona dla wpływu wieku na pracę w miejscu zamieszkania. Jej wartość 0,01 oznacza, że wiek jedynie w niewielkim stopniu wpływa na coraz większą skłonność do pracy w miejscu zamieszkania niż poza nim. W grupie respondentów od 18 lat do 24 lat i od 25 lat do 39 lat odpowiednio prawie 50% i ponad 30% osób pracuje poza miejscem zamieszkania. Natomiast wśród osób w wieku powyżej 40 lat nieco ponad 20% posiada zatrudnienie w innej miejscowości niż miejsce zamieszkania. Najwięcej wśród nich jest osób, które pracują w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu. W czterech analizowanych przedziałach wiekowych jest to odpowiednio: 34%, 24%, 18% i 14% (licząc od najmłodszego przedziału wiekowego, czyli 18–24 lata).

¹⁸⁵ Wartość współczynnika korelacji Pearsona mieści się w przedziale obustronnie domkniętym $\langle -1; 1 \rangle$. Im większa jest jego wartość bezwzględna, tym silniejsza zależność liniowa występuje między zmiennymi. Wartość „0” oznacza brak liniowej zależności między cechami, wartość „1” – dokładną dodatnią zależność liniową między cechami (tzn. jeżeli jedna zmienna rośnie, to druga również rośnie i odwrotnie), a wartość „-1” – dokładną ujemną zależność liniową między cechami (tzn. jeżeli jedna zmienna rośnie, to druga maleje i odwrotnie).

Tablica 1.2. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących miejsca pracy (w %)

Wiek	Moje miejsce pracy znajduje się...					Respondenci ogółem
	w miejscu zamieszkania	w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu	w innym powiecie obecnego województwa lubelskiego	w miejscowości znajdującej się obecnie w innym województwie Polski	poza granicami kraju	
18–24 lata	53	34	3	7	3	5
25–39 lat	65	24	7	3	1	44
40–54 lata	75	18	5	1	1	41
55–64 lata	81	14	4	1	0	10
respondenci ogółem	70	21	6	2	1	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Spośród wszystkich osób, których miejsce pracy znajduje się poza miejscem zamieszkania, aż 92% dojeżdża do pracy każdego dnia roboczego. Wśród nich najwięcej jest osób w wieku od 25 lat do 39 lat i od 40 lat do 54 lat. Stanowią oni odpowiednio 52% i 34% dojeżdżających do pracy mieszkańców województwa lubelskiego. W każdej z analizowanych grup wiekowych sytuacja wygląda podobnie (zob. tablica 2.3.).

Tablica 2.3. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących częstotliwości dojazdów do miejsca pracy (w %)

Wiek	Dojeżdżam do pracy...				Respondenci ogółem
	każdego dnia roboczego	co tydzień, wracam do domu na weekendy, mieszkam czasowo w pobliżu miejsca pracy	rzadziej niż raz w tygodniu, ale co najmniej raz w miesiącu, mieszkam czasowo w pobliżu miejsca pracy	rzadziej niż raz w miesiącu, mieszkam czasowo w pobliżu miejsca pracy	
18–24 lat	94	3	0	3	7
25–39 lat	90	7	1	2	52
40–54 lata	95	3	1	1	34
55–64 lata	94	3	0	3	7
Respondenci ogółem	92	5	1	2	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Najwięcej osób pracujących poza miejscem zamieszkania dojeżdża i dochodzi do pracy w ciągu 30 minut (51%). Co piąta osoba dociera do pracy w ciągu godziny, a co szósta w ciągu 10 minut. Natomiast od około 12% do 17% osób pokonuje drogę do pracy w ciągu 1,5 godziny, 2 godzin i powyżej 2 godzin. Najszybciej do pracy (w ciągu 10 minut) dociera 6% respondentów będących w przedziale wiekowym od 18 lat do 24 lat, 17% w wieku od 25 lat do 39 lat, 18% w wieku od 40 lat do 54 lat i 21% w wieku od 55 lat do 64 lat. W ciągu 30 minut do pracy dociera od 51% do 59% osób w wieku od 18 lat do 54 lat. Respondentów powyżej 54 lat pokonujących drogę do pracy w ciągu pół godziny jest 30,5%. Osób w wieku od 55 lat do 64 lat dojeżdżających i dochodzących do pracy w ciągu 60 minut jest 30,5%. Natomiast takich osób w wieku od 18 lat do 54 lat jest od 22% do 26%. Respondentów, którzy pokonują drogę do pracy w ciągu 90 minut, 120 minut i powyżej 120 minut jest w każdym z analizowanych przedziałów wiekowych mniej niż 10%. Szczegółowe informacje na temat przeciętnego łącznego czasu dojazdu i dojścia do pracy mieszkańców województwa lubelskiego zawiera tablica 2.4.

Tablica 2.4. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących przeciętnego łącznego czasu dojazdu i dojścia do pracy (w %)

Wiek	Przeciętnie łącznie dojeżdżam i dochodzę do pracy w ciągu...						Respondenci ogółem
	10 minut	30 minut	60 minut	90 minut	120 minut	powyżej 120 minut	
18–24 lat	6	59	26	0	3	6	7
25–39 lat	17	51	23	2	4	3	52
40–54 lata	18	53	22	4	1	2	34
55–64 lata	21	30,5	30,5	6	3	9	7
respondenci ogółem	17	51	23	3	3	4	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Najwięcej osób pracujących poza miejscem zamieszkania pracuje w odległości około 20 km (27%) od domu. Co piąta osoba pokonuje do pracy odległość około 10 km, co szósta osoba około 5 km, a co siódma osoba około 30 km. Natomiast 7% osób pracuje w odległości około 40 km od miejsca zamieszkania, 4% w odległości około 50 km, a 10% powyżej 50 km.

Analizując informacje zawarte w tablicy 2.5., można zauważyć, że najbliższe miejsca zamieszkania (około 5 km) częściej pracują osoby w wieku 40–64 lat (od około 22% do 24%), niż osoby w wieku 18–39 lat (od około 12% do 18%). Natomiast najdalej miejsca zamieszkania (powyżej 50 km) pracują respondenci w wieku 55–64 (18%) lat i 25–39 lat (12%). Odległość tę pokonuje jedynie 6% osób w wieku od 18 lat do 24 lat i od 40 lat do 54 lat. Zapewne osoby najstarsze decydują się na pracę daleko od miejsca zamieszkania, gdyż wolą dojeżdżać niż nie pracować. Natomiast osoby w wieku od 25 lat, czyli tuż po studiach, chcąc zdobyć doświadczenie, też godzą się na takie warunki.

Tablica 2.5. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących odległości między miejscem zamieszkania i miejscem pracy (w%)

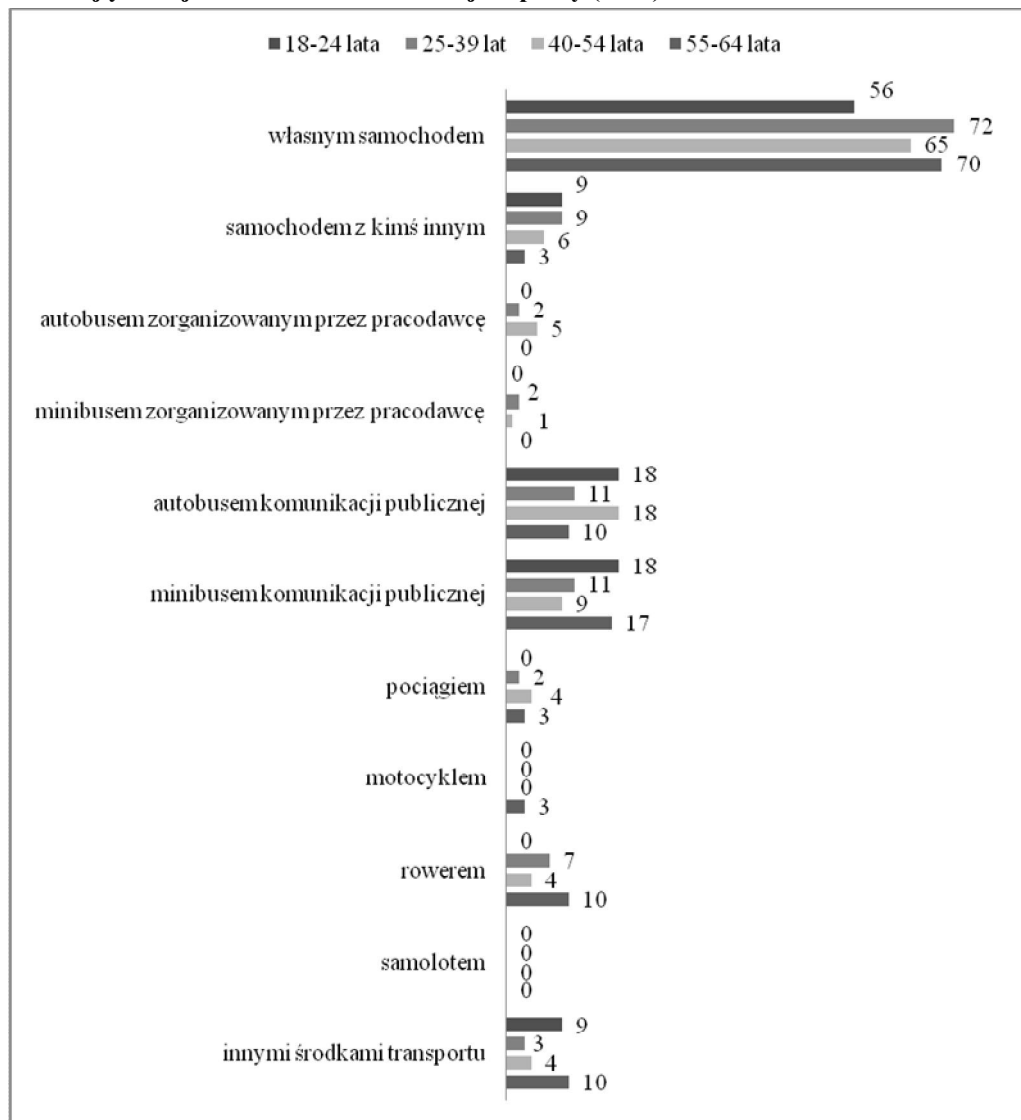
Wiek	Odległość między moim stałym miejscem zamieszkania i miejscem pracy wynosi...							Respondenci ogółem
	5 km	10 km	20 km	30 km	40 km	50 km	powyżej 50 km	
18–24 lat	18	23	20	15	12	6	6	7
25–39 lat	12	19	34	12	8	3	12	51
40–54 lata	22	20	23	18	6	5	6	35
55–64 lata	24	15	9	28	3	3	18	7
Respondenci ogółem	17	19	28	15	7	4	10	100*

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Najwięcej osób (68%) dociera do pracy własnym samochodem. Ten środek transportu popularny jest wśród ponad połowy osób w wieku od 18 lat do 24 lat, u 65% osób w wieku od 40 lat do 54 lat, u 70% osób w wieku od 55 lat do 64 lat i u 72% osób w wieku od 25 lat do 39 lat. Znacznie mniej osób dojeżdża do pracy samochodem z kimś innym. Takich osób jest ogółem 7,5%. Relatywnie często korzysta się również z komunikacji publicznej. Autobusem (PKS, miejski, linie prywatne) do pracy dojeżdża 14% respondentów, a minibusem (PKS, miejski, linie prywatne) 11% osób. Zarówno autobus, jak i minibus są najczęściej wykorzystywane (17–18%) wśród osób w wieku od 18 lat do 24 lat i od 40 lat do 54 lat. Natomiast osób w wieku od 25 lat do 39 lat i powyżej 55 lat korzystających z tego środka komunikacji jest od około 9% do 11%.

Znacznie rzadziej wykorzystuje się natomiast takie środki komunikacji jak: autobus i minibus zorganizowane przez pracodawcę, pociąg, rower i motocykl. Żaden spośród respondentów nie podróżuje do pracy samolotem, co ma związek z tym, że 90% osób pokonuje do pracy odległość co najwyżej 50 km. Szczegółowe informacje na temat środka transportu, jakim ankietowani docierają z miejsca zamieszkania do miejsca pracy przedstawia wykres 2.13. (patrz s. 130).

Wykres 2.13. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących środka transportu, jakim docierają z miejsca zamieszkania do miejsca pracy (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

2.6.1.2. Skala przepływu pracowników pomiędzy powiatami

Migracje, czyli wędrówki ludności, które mają na celu zmianę miejsca pobytu są całkowicie naturalnym zjawiskiem towarzyszącym rozwojowi ludzkości. Migracje mogą mieć w szczególności przyczynę: ekonomiczną (np. znalezienie pracy czy mieszkania), polityczną (np. represje, repatriacje, deportacje czy wysiedlenia polityczne), społeczną (np. zawarcie małżeństwa), kulturowo-religijną (np. ucieczka przed prześladowaniami

religijnymi czy kulturowymi), przyrodniczą (np. kataklizmy naturalne czy ekologiczne), turystyczną lub służbową. Ze względu na zasięg można je podzielić na:

- migracje wewnętrzne – przemieszczanie się ludności w granicach jednostki administracyjnej (miasto, gmina, powiat, województwo) lub politycznej (państwo),
- migracje zewnętrzne – przemieszczanie się ludności z jednej jednostki administracyjnej lub politycznej do innej.

Na saldo migracji składają się zameldowania i wymeldowania ludności. W opracowaniu przedstawiona zostanie skala przepływu wewnętrznego pracowników pomiędzy powiatami województwa lubelskiego. Informacje na temat skali migracji międzypowiatowych w regionie lubelskim przedstawia tablica 2.6.

Tablica 2.6. Migracje międzypowiatowe w województwie lubelskim w 2008 roku

Powiat	Zameldowania	Wymeldowania	Liczba migracji (zameldowania + wymeldowania)	Saldo migracji (zameldowania – wymeldowania)
bialski	646	767	1413	-121
biłgorajski	322	512	834	-190
chełmski	620	743	1363	-123
hrubieszowski	303	634	937	-331
janowski	211	341	552	-130
krasnostawski	359	449	808	-90
kraśnicki	383	589	972	-206
lubartowski	388	547	935	-159
lubelski	1789	1037	2826	752
łęczyński	398	538	936	-140
łukowski	451	809	1260	-358
m. Biała Podlaska	390	652	1042	-262
m. Chełm	547	777	1324	-230
m. Lublin	2514	3310	5824	-796
m. Zamość	540	792	1332	-252
opolski	252	460	712	-208
parczewski	203	355	558	-152
puławski	556	769	1325	-213
radzyński	329	494	823	-165
rycki	436	665	1101	-229
świdnicki	524	559	1083	-35
tomaszowski	298	659	957	-361
włodawski	245	398	643	-153
zamojski	812	778	1590	34
ogółem woj. lubelskie	13516	17634	31150	-4118

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Pakiet prognoz dotyczących międzypowiatowych migracji zarobkowych kobiet i mężczyzn w województwie lubelskim. Raport cząstkowy w postaci bazy danych zawierającej wartości zmiennych poddanych analizie w ramach projektu Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy*, s. 2–21.

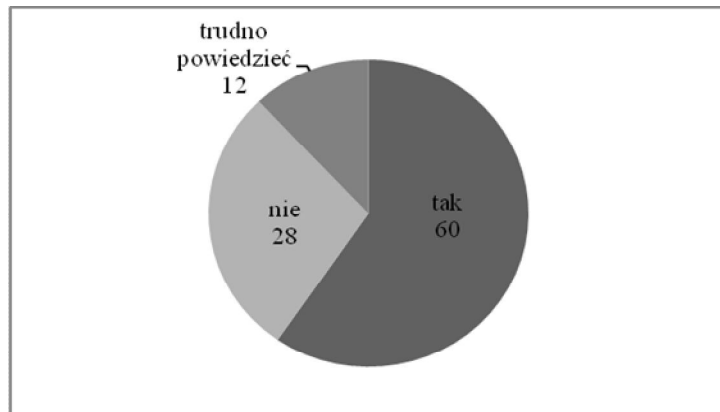
Zameldowań i wymeldowań w 2008 roku najwięcej było w mieście Lublinie i powiecie lubelskim. Tym samym skala migracji w tych dwóch powiatach była największa. Najmniej osób przemieszczało się w powiecie janowskim, parczewskim i włodawskim. W skali województwa więcej było wymeldowań niż zameldowań. Saldo migracji wewnętrznych wyniosło -4118 osób. Ujemne saldo migracji zaobserwować można aż w 22 powiatach spośród 24. Największą skalę tego zjawiska zaobserwowano w Lublinie (-796 osób). Duża liczba wymeldowań w porównaniu z liczbą zameldowań występuje też w pozostałych miastach województwa na prawach powiatu. W Białej Podlaskiej, Zamościu i Chełmie skala tego zjawiska wyniosła odpowiednio -262 osoby, -252 osoby i -230 osób. Wysokie ujemne saldo migracji wystąpiło również w takich powiatach jak: tomaszowski (-361 osób), łukowski (-358 osób), hrubieszowski (-331 osób) oraz rycki (-229), puławski (-218), opolski (-208) i kraśnicki (-206). Dodatnie saldo migracji wystąpiło tylko w powiecie lubelskim (752) i zamojskim (34).

Znacznie większa skala wymeldowań niż zameldowań w poszczególnych powiatach w województwie lubelskim może negatywnie wpływać na sytuację społeczną i ekonomiczną tego regionu zarówno w skali makro, jak i mikro. Szerzej na ten temat traktuje podrozdział części teoretycznej niniejszej publikacji zatytułowany *Zagrożenia i szanse związane ze zjawiskiem migracji dla województwa lubelskiego*.

2.6.2.3. Deklarowane przyczyny migracji pracowników

Z prezentowanych danych liczbowych dotyczących zameldowań i wymeldowań wynika, że skala migracji międzypowiatowych w województwie lubelskim jest duża (zob. tablica 2.6.). Zapytano zatem pracujących respondentów, czy, gdyby mieli taką możliwość, woleliby pracować w miejscowości, w której mieszkają na stałe, czy też nie. Okazało się, że 60% respondentów chciałoby pracować w miejscowości swojego stałego zameldowania. Około 30% osób jest przeciwnego zdania (zob. wykres 2.14.). Takie deklaracje respondentów wskazują, że ujemne saldo migracji może w przyszłości zmaleć.

Wykres 2.14. Rozkład odpowiedzi dotyczących chęci pracy w miejscu zameldowania (w %)

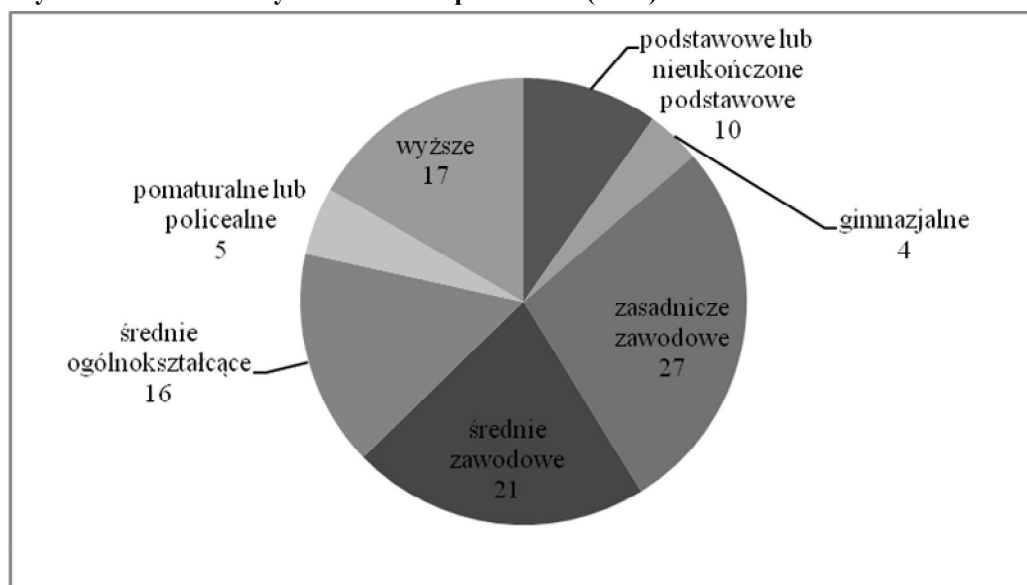

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Na skalę migracji wpływ ma przede wszystkim poziom wykształcenia ludności oraz warunki życia mieszkańców, czyli: możliwości znalezienia pracy, wynagrodzenia, sytuacja mieszkaniowa, działania władz lokalnych na rzecz tworzenia miejsc pracy, infrastruktura edukacyjna, zdrowotna, turystyczna, transportowa¹⁸⁶.

Poziom wykształcenia respondentów przedstawia wykres 2.15. Wynika z niego, że najwięcej osób posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe i średnie zawodowe (w sumie 48%). Wykształcenie wyższe oraz średnie ogólnokształcące posiada co szósta osoba. Co dziesiąta osoba ma ukończoną co najwyżej szkołę podstawową. Natomiast co dwudziesta osoba posiada wykształcenie pomaturalne lub policealne, a co dwudziesta piąta – gimnazjalne. Taka struktura poziomu wykształcenia respondentów wskazuje, że 86% mieszkańców regionu lubelskiego jest, przynajmniej teoretycznie, przygotowanych do podjęcia pracy¹⁸⁷.

Wykres 2.15. Poziom wykształcenia respondentów (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

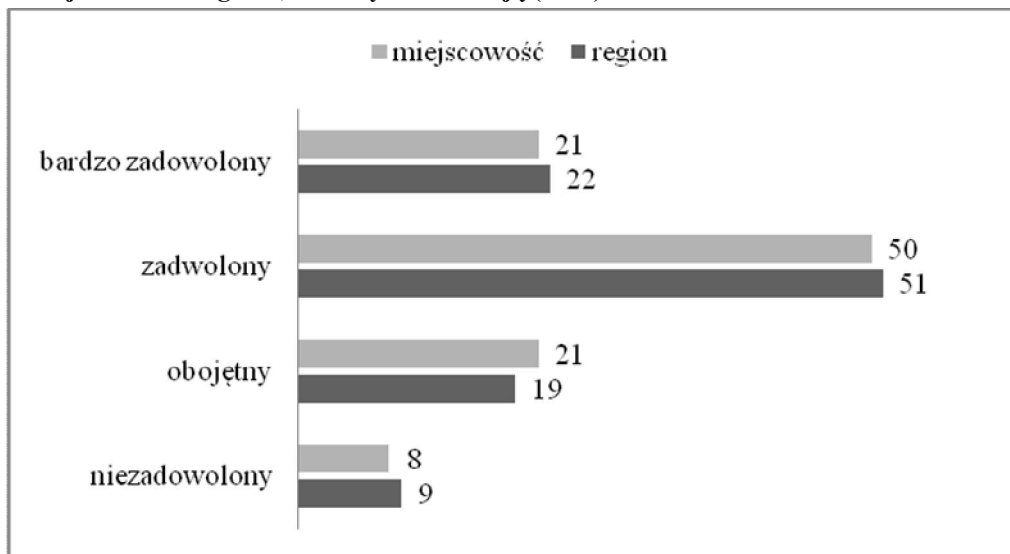
Oprócz wykształcenia duże znaczenie dla procesów migracyjnych mają warunki życia mieszkańców. Zapytano więc respondentów, czy są zadowoleni z miejscowości oraz regionu, w którym mieszkają. Połowa mieszkańców województwa lubelskiego jest zadowolona zarówno z miejscowości, jak i regionu, w którym mieszka. Około 20% ankietowanych osób jest bardzo zadowolonych i tyle samo uważa, że nie są ani zadowoleni, ani niezadowoleni z miejscowości oraz regionu, w którym mieszkają. Z kolei nieco poniżej 10% osób jest niezadowolonych z miejscowości

¹⁸⁶ Zob. podrozdział 2.4.

¹⁸⁷ Jako teoretyczne przygotowanie do podjęcia pracy należy rozumieć posiadanie wykształcenia na poziomie co najmniej ponadgimnazjalnym.

oraz regionu, w którym mieszka. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.16.

Wykres 2.16. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących stopnia zadowolenia z miejscowości i regionu, w którym mieszkają (w %)

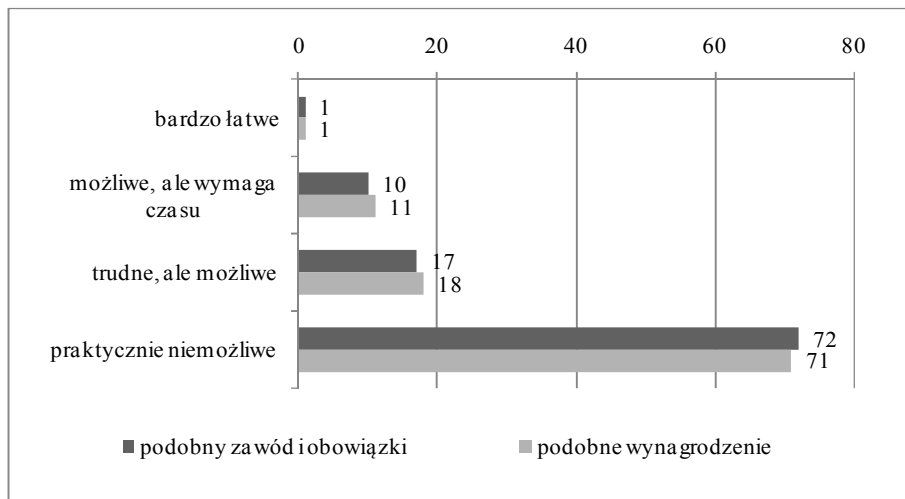

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Inaczej od powyższych kształtują się odpowiedzi respondentów na pytanie o poszczególne czynniki mające wpływ na warunki życia. Jednym z najważniejszych elementów, który wpływa na wielkość migracji ludności (w tym pracowników) jest możliwość znalezienia pracy. Zadano więc respondentom pytanie dotyczące możliwości znalezienia podobnej do obecnie wykonywanej pracy, jednak w miejscowości, w której są na stałe zameldowani. Założono przy tym, że zarówno zakres obowiązków, jak i wynagrodzenie byłoby zbliżone.

Ponad 70% ankietowanych uważa, że znalezienie zatrudnienia w zawodzie ze zbliżonym zakresem obowiązków i podobnym wynagrodzeniem jak w obecnie wykonywanej pracy jest praktycznie niemożliwe w miejscowości ich stałego zameldowania. Co szósta osoba uważa natomiast, że jest to trudne, ale możliwe, a co dziesiąta, że jest to możliwe, ale wymaga czasu. Jedynie 1% osób twierdzi, że znalezienie pracy w podobnym zawodzie i z podobnym wynagrodzeniem w ich miejscu zamieszkania jest bardzo łatwe. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.17. (patrz s. 135).

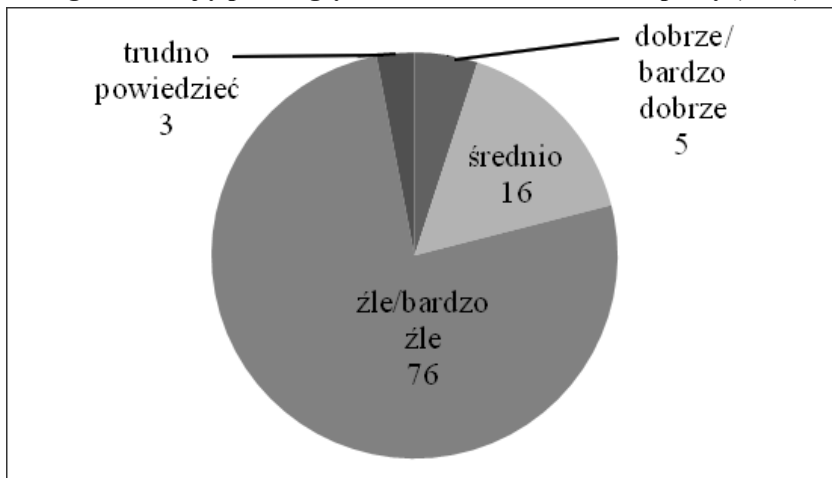
Wykres 2.17. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących możliwości znalezienia w miejscowości stałego zameldowania pracy podobnej co do zawodu i zakresu obowiązków do obecnie wykonywanej oraz pracy z podobnym wynagrodzeniem (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Ponadto wszystkich respondentów zapytano o ocenę powiatu, w którym mieszczą pod względem możliwości znalezienia dowolnej pracy. Trzech na czterech respondentów ocenia pod tym względem swój powiat źle lub bardzo źle. Co szósta osoba uważa, że powiat, w którym mieszka, jest średnio dobry pod względem możliwości znalezienia pracy. Natomiast jedynie 5% ankietowanych ocenia dobrze lub bardzo dobrze swój powiat pod względem możliwości znalezienia pracy. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.18.

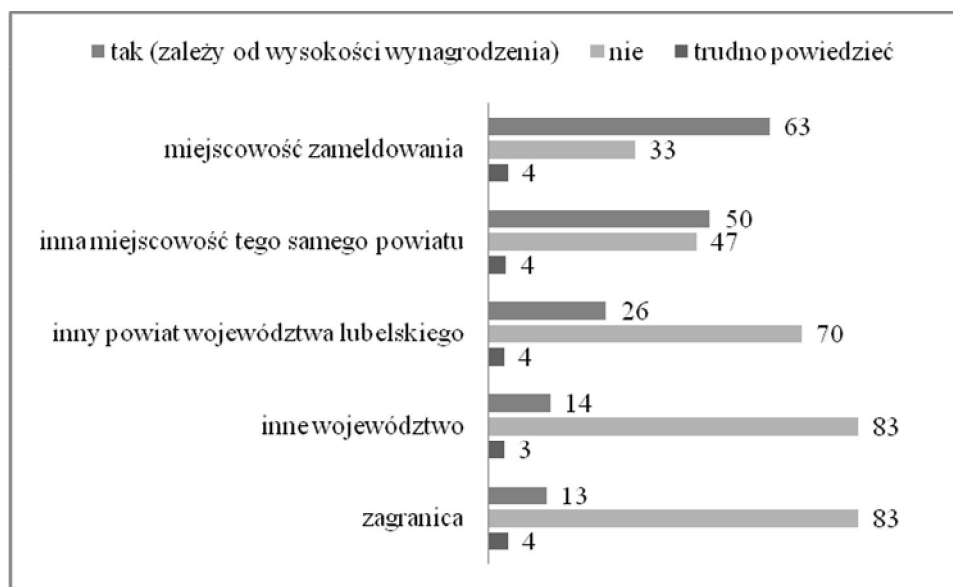
Wykres 2.18. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem możliwości znalezienia pracy (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Na skalę migracji pracowników wpływ mają również wynagrodzenia. Zadano więc pracującym respondentom pytanie dotyczące przyjęcia bądź odrzucenia propozycji lepiej płatnej pracy w: miejscu zameldowania, w innej miejscowości tego samego powiatu, w innym powiecie województwa lubelskiego, w innym województwie czy poza granicami kraju. Okazuje się, że przyjęcie lepiej płatnej pracy w wielu przypadkach jest zależne od miejsca zamieszkania. Ponad 60% osób byłoby w stanie zmienić pracę za większe wynagrodzenie, gdyby ta praca znajdowała się w ich miejscu zameldowania. Połowa osób zmieniłaby pracę na lepiej płatną, gdyby miejsce pracy znajdowało się w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu. Mniej osób natomiast zdecydowałoby się na lepiej płatną pracę w innym powiecie na terenie województwa lubelskiego (26%), w innym województwie (14%), za granicą (13%). Przy odpowiedziach twierdzących ankietowani zastrzegali, że ich ostateczna decyzja uzależniona byłaby od wysokości nowego wynagrodzenia. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.19.

Wykres 2.19. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących przyjęcia bądź odrzucenia propozycji lepiej płatnej pracy w zależności od miejsca zamieszkania (w %)

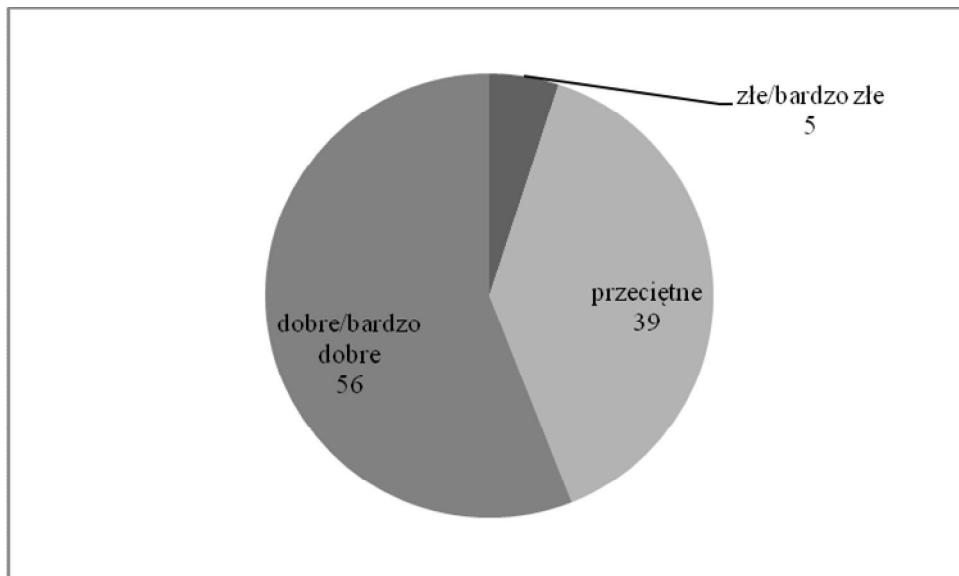

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Respondentów zapytano również o poziom zadowolenia z warunków mieszkaniowych oraz ocenę użytkowanego mieszkania w stosunku do własnych potrzeb. Ponad połowa ankietowanych ocenia swoje warunki mieszkaniowe jako dobre lub bardzo dobre. Około 40% uważa, że mieszka w przeciętnych pod względem jakości warunkach. Natomiast co dwudziesta osoba uznaje swoje warunki mieszkaniowe za złe. Ponad 75% osób uważa, że posiada mieszkanie odpowiedniej wielkości w stosunku do potrzeb. Co piąta osoba mieszka w za małym mieszkaniu, a jedynie 3% respondentów

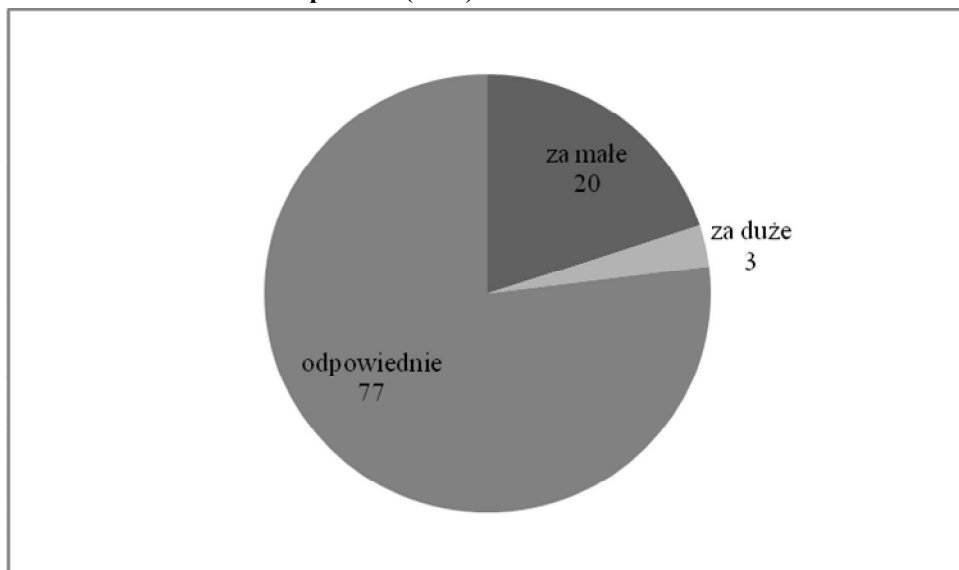
– w za dużym. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny jakości obecnych warunków mieszkaniowych respondentów oraz użytkowanego mieszkania w stosunku do swoich potrzeb przedstawia wykres 2.20. oraz wykres 2.21.

Wykres 2.20. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny swoich obecnych warunków mieszkaniowych (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Wykres 2.21. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny użytkowanego mieszkania w stosunku do potrzeb (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Na skalę procesów migracyjnych mają wpływ ponadto działania władz lokalnych na rzecz tworzenia miejsc pracy. W związku z tym zapytano respondentów, jak oceniają powiat, na terenie którego mieszkają, pod względem działania władz lokalnych w zakresie przyciągania nowych inwestycji stwarzających miejsca pracy oraz w zakresie wspierania lokalnych przedsiębiorców. Około 50% mieszkańców Lubelszczyzny ocenia pod tym względem swój region źle lub bardzo źle. Co trzeci mieszkaniec regionu uważa, że powiat, na terenie którego mieszka, jest średnio dobry pod względem działania władz lokalnych w zakresie przyciągania nowych inwestycji stwarzających miejsca pracy oraz w zakresie wspierania lokalnych przedsiębiorców. Jedyne co dziesiąty mieszkaniec województwa lubelskiego jest zadowolony pod tym względem z powiatu, w którym mieszka. Taki rozkład odpowiedzi respondentów (zob. wykres 2.22.) świadczy o tym, że władze lokalne nie podejmują wielu działań, które mogłyby hamować przepływ pracowników pomiędzy powiatami w poszukiwaniu pracy.

Wykres 2.22. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem działania władz lokalnych w zakresie przyciągania inwestycji stwarzających miejsca pracy oraz wspierania lokalnych przedsiębiorców (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Na skalę migracji wpływ ma również infrastruktura edukacyjna, rozumiana jako dostępność do żłobków i przedszkoli, jakość nauczania w szkołach oraz różnorodność kształcenia w szkolnictwie ponadgimnazjalnym. Odnośnie dostępności do żłobków, blisko połowa respondentów uważa, że w miejscowości lub gminie, w której mieszkają, nie ma ich. Co szósty respondent uważa, że żłobek funkcjonuje, ale jest w nim za mało miejsc w stosunku do liczby potrzebujących dzieci. Natomiast co siódmy mieszkaniec Lubelszczyzny twierdzi, że w żłobku, który znajduje się w miejscowości lub gminie, w której mieszka, większość potrzebujących rodziców może znaleźć miejsce dla swoich dzieci. W przypadku przedszkoli 16% ankietowanych uważa, że na terenie miejscowości lub gminy, w której mieszkają, nie ma ich. Natomiast 34% ankietowanych uważa zarówno, że w żłobku znajdującym się w miejscowości lub gminie, w której mieszka, jest za mało

miejsce w stosunku do potrzebujących dzieci, jak i że większość potrzebujących rodziców znajdzie w nich miejsce dla swoich dzieci. Szczegółowy rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie odnośnie dostępności do żłobków i przedszkoli w miejscowości lub gminie, w której mieszkają, przedstawia wykres 2.23.

Wykres 2.23. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących dostępności do żłobka i przedszkola w miejscowości lub gminie zamieszkania (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Respondentów zapytano również o ocenę powiatu pod względem poziomu nauczania w szkołach oraz różnorodności kierunków kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych. Ponad połowa ankietowanych ocenia pod tym względem swój powiat dobrze lub bardzo dobrze. Około 30% ankietowanych twierdzi jednak, że jakość nauczania oraz różnorodność kierunków kształcenia jest na poziomie średnim. Natomiast źle lub bardzo źle ocenia powiat pod tym względem od około 7% do 11% respondentów. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.24.

Wykres 2.24. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem poziomu nauczania w szkołach oraz różnorodności kierunków kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Na skalę migracji wpływa też infrastruktura zdrowotna. Co trzeci mieszkaniec województwa lubelskiego ocenia swój powiat pod względem jakości opieki zdrowotnej (szpitale, przychodnie) dobrze lub bardzo dobrze. Niewiele więcej osób ocenia pod tym względem swój powiat jako średnio dobry, a około 30% twierdzi, że jest źle lub bardzo źle. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.25.

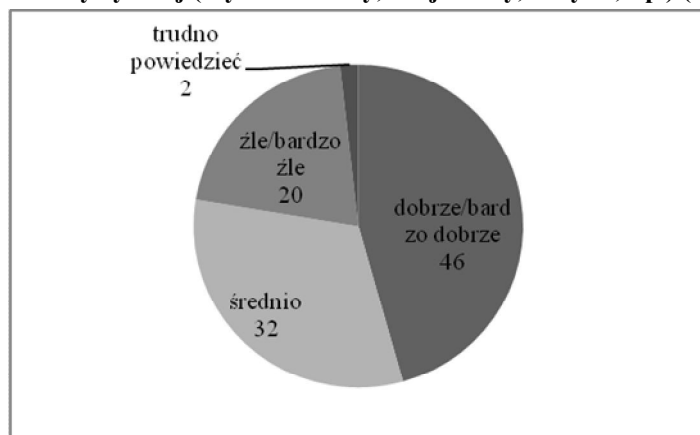
Wykres 2.25. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem jakości opieki zdrowotnej (szpitale, przychodnie) (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Jedną z przyczyn przepływu ludności jest również infrastruktura turystyczna. Zapytano zatem respondentów o ocenę powiatu pod względem atrakcyjności turystycznej rozumianej m.in. jako czystość natury, piękno krajobrazów, liczbę zabytków. Prawie połowa ankietowanych ocenia pod tym względem swój powiat dobrze lub bardzo dobrze. Co trzeci ankietowany uważa, że jego powiat jest średnio atrakcyjny pod względem turystycznym. Natomiast co piąty ocenia go negatywnie (zob. wykres 2.26.).

Wykres 2.26. Rozkład odpowiedzi dotyczących oceny powiatu pod względem atrakcyjności turystycznej (czystość natury, krajobrazy, zabytki, itp.) (w %)

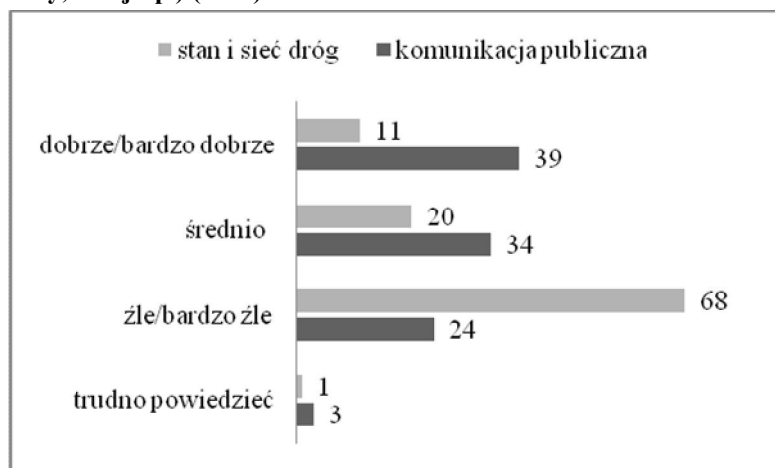

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Ważna z punktu widzenia procesów migracyjnych jest także infrastruktura transportowa rozumiana przede wszystkim jako: stan i sieć dróg, jakość i liczba połączeń komunikacji publicznej, sieć komunikacyjna, liczba transportu publicznego, komunikacji zbiorowej z miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, do najbliższego byłego miasta wojewódzkiego, do obecnej stolicy województwa, do stolicy kraju, do najbliższego większego miasta poza regionem.

Pod względem stanu i sieci dróg jedynie co dziewiąty respondent ocenia powiat, w którym mieszka, dobrze lub bardzo dobrze. Natomiast prawie 70% ankietowanych uważa, że w ich powiecie stan i jakość dróg jest zła lub bardzo zła. Znacznie lepiej wygląda sytuacja odnośnie dostępności komunikacji publicznej (autobus, kolej itp.). Pod tym względem około 40% respondentów ocenia swój powiat dobrze lub bardzo dobrze, a co czwarty ankietowany – źle lub bardzo źle. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.27.

Wykres 2.27. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem stanu i sieci dróg oraz komunikacji publicznej (autobusy, kolej itp.) (w %)

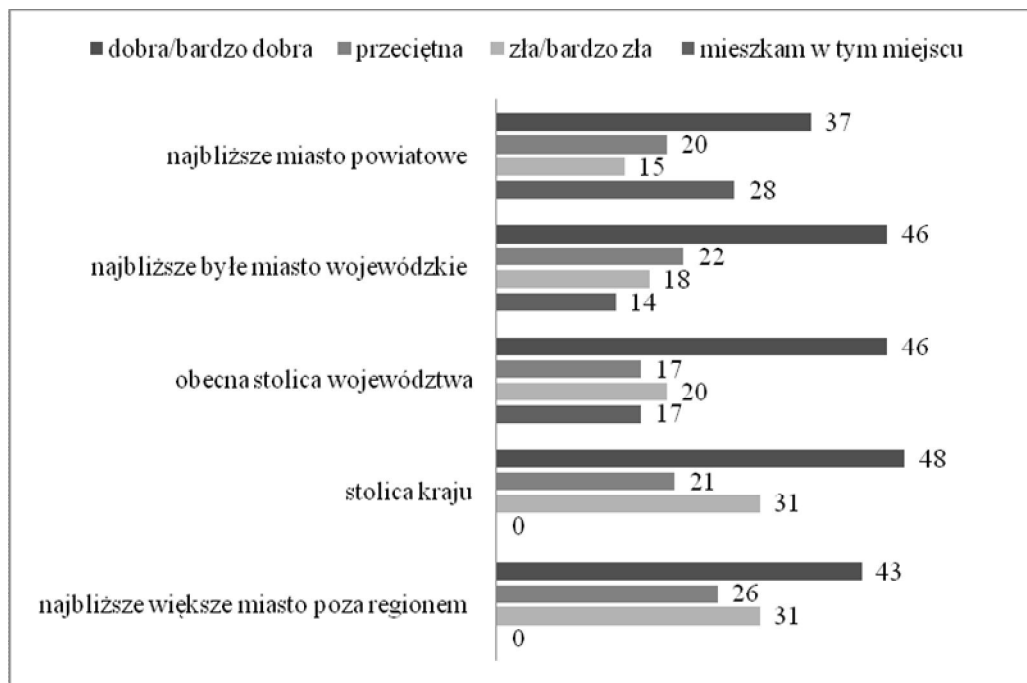
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Respondentom zadano ponadto pytanie dotyczące jakości połączeń i sieci komunikacyjnej z miejscowości ich zamieszkania do większych miast w regionie i poza nim.

Okazuje się, że ten element infrastruktury transportowej najczęściej oceniany jest dobrze lub bardzo dobrze. Uważa tak około 40% respondentów zarówno w przypadku jakości połączeń i sieci komunikacyjnej z ich miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, jak i do: najbliższego byłego miasta wojewódzkiego (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), obecnej stolicy województwa (Lublin), Warszawy, najbliższego większego miasta poza regionem. Negatywnie, czyli źle i bardzo źle, jakość połączeń ocenia od około 15% do 20% respon-

dentów w przypadku dojazdu do większych miast w obrębie województwa i około 30% – w przypadku dojazdu do stolicy kraju i najbliższych większych miast poza województwem. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 2.28.

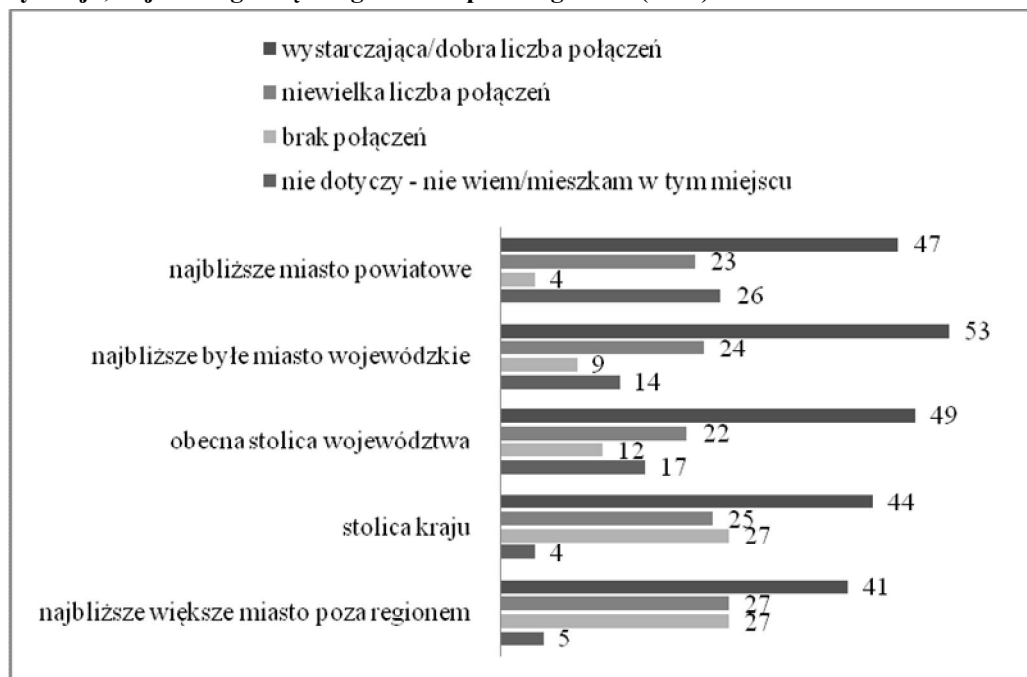
Wykres 2.28. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących jakości połączeń z miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, najbliższego byłego miasta wojewódzkiego (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), obecnej stolicy województwa, stolicy kraju, najbliższego większego miasta poza regionem (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Również w przypadku oceny możliwości dojazdu transportem publicznym i komunikacją zbiorową (pociąg, autobus, bus itp.) z miejscowości zamieszkania do większych miast w regionie i poza nim respondenci najczęściej wskazywali, że liczba połączeń jest wystarczająca lub dobra. Uważa tak około 50% respondentów zarówno w przypadku możliwości dojazdu z ich miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, jak i do: najbliższego byłego miasta wojewódzkiego (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), obecnej stolicy województwa (Lublin), stolicy kraju, najbliższego większego miasta poza regionem. Natomiast na brak połączeń wskazało od około 4% do 12% respondentów w przypadku dojazdu do większych miast na terenie Lubelszczyzny i 27% – w przypadku dojazdu do Warszawy i najbliższych większych miast leżących poza województwem (zob. wykres 2.29. na s. 143).

Wykres 2.29. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny możliwości dojazdu transportem publicznym, komunikacją zbiorową (pociąg, autobus, bus itp.) z miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, najbliższego byłego miasta wojewódzkiego (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), obecnej stolicy województwa, stolicy kraju, najbliższego większego miasta poza regionem (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Przeprowadzone analizy w części empirycznej raportu wskazują, że poszczególne elementy polityki społecznej i budżetowej mają znaczenie dla oceny regionu lubelskiego przez jego mieszkańców. Tym samym brane są one pod uwagę przez ludność zamieszkującą Lubelszczyznę przy podejmowaniu decyzji dotyczących migracji.

Procesy migracyjne pracowników z obszaru województwa lubelskiego mają zatem swój związek z możliwościami znalezienia pracy w regionie, poziomem wynagrodzeń, sytuacją mieszkaniową, działaniami władz lokalnych na rzecz tworzenia miejsc pracy (zarówno w zakresie przyciągania nowych inwestycji, jak i wspierania lokalnych przedsiębiorców), bazą edukacyjną (zarówno pod względem dostępności do żłobków i przedszkoli, jak i jakości oraz różnorodności kierunków kształcenia w szkołach), infrastrukturą zdrowotną (pod względem jakości leczenia w szpitalach i przychodniach), bazą turystyczną (rozumianą jako czystość natury, piękno krajobrazów, liczba zabytków), bazą transportową (zarówno pod względem stanu i sieci dróg, jak i jakości połączeń czy możliwości dojazdu do większych miast regionu i poza nim).

2.7. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący polityki społecznej i budżetowej

Analizy zawarte w części teoretycznej oraz części empirycznej niniejszego rozdziału dotyczą zjawiska migracji w kontekście wpływu, jakie mogą na nie wywierać działania podejmowane w ramach polityki budżetowej oraz społecznej. Dane zebrane m.in. na potrzeby prognoz zrealizowanych w ramach projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy* wskazują, że Lubelszczyzna boryka się z problemem, jakim jest odpływ części ludności zarówno za granicę, jak i do innych województw.

W roku 2006 liczba osób opuszczających województwo była większa niż liczba osób osiedlających się na jego terenie. Saldo migracji wewnętrznych (krajowych) wyniosło wtedy – 5160 osób, a saldo migracji zewnętrznych (zagranicznych) – 1433. W kolejnych latach trend ten został nieco spowolniony. W 2008 roku saldo migracji wewnętrznych osiągnęło poziom – 4133 osób, a saldo migracji zewnętrznych – 315. Dane przedstawione w części empirycznej niniejszego opracowania, dotyczące skali międzypowiatowych przepływów ludności dla województwa lubelskiego w ruchu wewnętrznym w 2008 roku, wskazują, że w niektórych z nich ujemne saldo migracji osiągnęło dość wysoki poziom. Przykładowo – z powiatu tomaszowskiego wymeldowało się o 361 osób więcej niż się w nim osiedliło, z powiatu łukowskiego wyjechało o 358 osób więcej, niż przybyło, a w Białej Podlaskiej ubytek ten wyniósł 262 osoby. Ujemne saldo migracji międzypowiatowych w ruchu wewnętrznym odnotowano aż w 22 (spośród 24) powiatach województwa lubelskiego.

W tym miejscu należy podkreślić, że analizy przeprowadzone we wcześniejszych podrozdziałach wykazały, iż zarówno działania z zakresu polityki społecznej, jak i budżetowej mogą mieć wpływ na procesy migracyjne.

Przytoczone w części teoretycznej dane dowodzą, że głównymi odbiorcami działań z zakresu polityki społecznej są osoby bądź grupy zagrożone wykluczeniem społecznym (najubożsi, rodziny niewydolne wychowawczo, bezrobotni korzystający z usług powiatowych urzędów pracy, osoby uzależnione). Na tej podstawie można stwierdzić, że działania realizowane w ramach polityki społecznej w województwie lubelskim można zakwalifikować jako socjalne (świadczenia pieniężne, działalność domów opieki i poradni itp.). Należy zaznaczyć, że polityka społeczna może mieć wpływ na jakość życia znacznie szerszych grup niż te, których dotyczy jej wymiar socjalny. Zapewnienie mieszkańcom Lubelszczyzny odpowiednich warunków rozwoju, poprzez instrumenty i działania podejmowane w ramach polityki społecznej, może przyczynić się do obniżenia fali migracji z tych terenów oraz przyciągać mobilne jednostki spoza województwa i wspierać pozytywne trendy adaptacyjne wśród migrantów. **Dlatego rekomenduje się wprowadzenie działań, które dotyczyłyby nie tylko grup defaworyzowanych, ale wszystkich mieszkańców (zgodnie z wytycznymi**

Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego¹⁸⁸). Dobrym przykładem takiej działalności, omówionym szerzej w części teoretycznej, są inicjatywy ukierunkowane na poprawę jakości życia mieszkańców (np. projekt, w którym mieszkańcy angażują się w rewitalizację swojego środowiska lokalnego, jednocześnie integrując się) realizowane przez organizacje pozarządowe, stowarzyszenia bądź fundacje. **Wobec powyższego rekomendowane jest, by Urząd Marszałkowski przeprowadzał konkursy kierowane do tego typu podmiotów, polegające na przygotowaniu projektu (dofinansowywanego np. z POKL), którego nadrzędnym celem będzie poprawa jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego (a zatem działania sytuowane w ramach polityki społecznej).**

Analizy zawarte w części teoretycznej niniejszego rozdziału wskazały również, że polityka budżetowa może także mieć wpływ na procesy migracyjne w województwie. Przede wszystkim warto podkreślić rolę tej polityki w wyrównywaniu poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego wschodniej ściany kraju (także województwa lubelskiego). Te tereny Polski, które są atrakcyjne w kontekście rynku pracy, warunków rozwoju gospodarczego oraz jakości życia mogą przyciągać mobilne jednostki. Ponadto komfortowe warunki życia sprawiają, że mieszkańcy takich terenów nie są skłonni do ich opuszczania. W celu wyrównywania poziomu życia¹⁸⁹ na Lubelszczyźnie (oraz w pozostałych województwach tzw. wschodniej ściany kraju) – w stosunku do innych województw – powstał Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej (PO RPW). Na podstawie analizy raportów dotyczących realizacji PO RPW wykazano, że w jego ramach w województwie lubelskim zostało przeprowadzonych kilka przedsięwzięć, jednak ich liczba w stosunku do potrzeb wydaje się być niewystarczająca¹⁹⁰. **Dlatego, w celu zwiększenia efektywności wdrażania tego programu, rekomendowane jest powołanie przez władze województwa zespołu zadaniowego odpowiedzialnego za indywidualne doradztwo wnioskodawcom (pomoc merytoryczna i formalna w przygotowaniu wniosku) oraz opracowywanie uproszczeń stosowanych procedur (przeciwdziałanie nadmiernej biurokracyzacji). Zespół ten powinni tworzyć specjaliści posiadający wiedzę dotyczącą prawa i administracji oraz funduszy unijnych.**

Aby formułować adekwatne rekomendacje odnośnie stymulowania procesów migracyjnych poprzez działania realizowane w ramach polityki budżetowej i społecznej, we wcześniejszych podrozdziałach przedstawiono kluczowe czynniki społeczne i gospodarcze mające wpływ na zjawisko migracji w województwie lubelskim. Analizy wspomnianych czynników wskazują, że do najważniejszych spośród nich należą: sytuacja ekonomiczna (struktura zatrudnienia, bezrobocie, wynagrodzenia), sytuacja

¹⁸⁸ *Strategia polityki społecznej województwa lubelskiego na lata 2005–2013*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2005.

¹⁸⁹ Poziom jakości życia może wyrażać się m.in. poprzez kondycję rynku pracy, infrastruktury społecznej oraz transportowej.

¹⁹⁰ Mimo że realizacja PO RPW jest przewidziana na lata 2007–2013, to część działań w jego ramach jest dopiero planowana.

mieszkaniowa (dostępność mieszkań, standard mieszkań), infrastruktura edukacyjna i społeczna (dostępność uczelni wyższych, przedszkoli, żłobków) oraz infrastruktura transportowa (drogi, sieci komunikacyjne). Czynniki te można zaklasyfikować jako wyznaczające szeroko pojętą stopę życiową. Podwyższenie jakości życia w wymienionych obszarach mogłoby zwiększyć atrakcyjność województwa lubelskiego np. dla osób powracających z emigracji oraz zachęcić mieszkańców planujących wyjazd do pozostania w regionie.

Dane przedstawione w części teoretycznej niniejszego rozdziału wskazują, że na terenie województwa zlokalizowanych jest wiele instytucji szkoleniowych, w tym kilka renomowanych uczelni. Jednak pod względem dostępności tego typu placówek zauważalna jest znaczna polaryzacja pomiędzy podregionem lubelskim a resztą województwa. Takie skupienie instytucji edukacyjno-szkoleniowych – zwłaszcza uczelni wyższych na terenie Lublina – może powodować określone, negatywne konsekwencje. Dzieje się tak, ponieważ część osób pozbawionych bezpośredniego dostępu (np. takich, które musiałyby dojeżdżać do Lublina z dalszych miejscowości) do uczelni oraz innych placówek edukacyjno-szkoleniowych rezygnuje z podnoszenia swoich kwalifikacji. Ze względu na trudną sytuację na rynku pracy istotna wydaje się zatem możliwość doskonalenia (bądź zmiany) kwalifikacji, także poza Lublinem. Jest to ważne zarówno dla mieszkańców województwa, jak i dla osób, które zdecydują się na powrót z emigracji – podjęcie studiów podyplomowych bądź innej formy kształcenia (szkoły policealne, kursy zawodowe) może wpłynąć korzystnie na ich sytuację na rynku pracy (w przypadku reemigrantów również na adaptację do warunków regionalnego rynku pracy). Konieczne jest, by osoby zainteresowane podnoszeniem swoich kwalifikacji mogły realizować swoje plany zarówno w podregionie lubelskim, jak i na pozostałych obszarach województwa. W tym względzie rekomendowanym rozwiązaniem jest **zwiększenie liczby placówek kształcenia ustawicznego na Lubelszczyźnie, szczególnie w podregionach białskim oraz puławskim¹⁹¹ oraz na terenach wiejskich. Warte rozważenia jest także rozszerzenie form kształcenia ustawicznego o e-learning** (może to być szczególnie przydatne dla osób mieszkających na terenach wiejskich bądź znacznie oddalonych od najbliższych ośrodków kształcenia). **Ponadto powiatowe urzędy pracy powinny przygotować ofertę skierowaną do osób powracających z zagranicy np. w formie kursów zawodowych, umożliwiających podnoszenie kwalifikacji bądź zdobycie nowego zawodu adekwatnego do zapotrzebowania na przedstawicieli konkretnych profesji w omawianym województwie. Działania tego typu powinny być upowszechniane zarówno przez lokalne media, jak i na stronie internetowej urzędu. Ze względu na fakt, iż urząd pracy prowadził badania dotyczące przyczyn migracji, możliwe byłoby np. stworzenie bazy mailingowej respondentów i wysyłanie aktualności związanych z ofertą urzędu bezpośrednio do osób**

¹⁹¹ Analizy zawarte w części teoretycznej wykazały, że ze względu na niewielką liczbę uczelni oraz innych placówek edukacyjno-szkoleniowych itp. tereny te można określać jako wykluczone edukacyjnie.

zainteresowanych. W kontekście edukacji należy wskazać także na współpracę publicznych służb zatrudnienia z uczelniami przy dofinansowywaniu studiów podyplomowych osób bezrobotnych. Skorzystanie z tego typu możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji może np. ułatwić bezrobotnym reemigrantom adaptację na regionalnym rynku pracy. **Warto, aby urzędy pracy dzieliły środki przeznaczone na ten cel na kilka pul, by wnioski o dofinansowanie studiów podyplomowych mogły być zgłaszane kilka razy w roku (by nie dopuszczać do sytuacji, kiedy środki na dofinansowanie studiów kończą się np. już w pierwszym kwartale, a osoby pragnące skorzystać z takiej formy aktywizacji muszą czekać do przyszłego roku).**

Dostępność oraz jakość infrastruktury społecznej są czynnikami, które mogą przyczyniać się do zwiększania atrakcyjności województwa. W kontekście polityki społecznej i budżetowej oraz wspomnianej jakości i dostępności infrastruktury społecznej szczególnej wagi nabierają rozwiązania odnoszące się do funkcjonowania zinstytucjonalizowanych placówek opieki nad dziećmi takich jak żłobki, przedszkola, zespoły wychowania przedszkolnego bądź punkty przedszkolne. Rozważania przedstawione w części teoretycznej wykazały, że zarówno ich liczba, jak i poziom usług przez nie oferowanych może zachęcać bądź zniechęcać do osiedlenia się na Lubelszczyźnie (szczególnie w przypadku tych osób, które mają bądź chcą w przyszłości posiadać potomstwo). Należy zaznaczyć, że opieka nad dziećmi jest istotna zwłaszcza z perspektywy polityki społecznej – dostępność zinstytucjonalizowanych form opieki nad małymi dziećmi może wpływać na aktywność zawodową kobiet (mężczyzn również, choć w zdecydowanie mniejszym stopniu¹⁹²) oraz na ich decyzje związane z prokreacją. Uprawnione wydaje się przypuszczenie, że odpowiednia liczba przedszkoli oraz żłobków może zachęcić mobilne jednostki (szczególnie kobiety oraz ich rodziny) do osiedlania się na terenie Lubelszczyzny, gdzie łatwiej będzie łączyć życie zawodowe z rodzinnym.

Analizy danych GUS wykazały, iż na badanym obszarze liczba dzieci w wieku przedszkolnym oraz młodszych przeważa nad liczbą miejsc w zinstytucjonalizowanych ośrodkach opieki nad dziećmi, przeznaczonych dla tych grup wiekowych. Przykładowo – żłobków oraz tzw. oddziałów żłobkowych jest w województwie tylko 23, przy czym są one rozmieszczone nierównomiernie (ponad połowa znajduje się w podregionie lubelskim, zaś w białskim odnotowano tylko jeden). Jak wynika z danych GUS, w 2008 roku na 1000 dzieci do lat 3 jedynie 19 uczęszczało do tego typu placówek – jest to jeden z najniższych wskaźników w kraju (w Polsce średnio jest to 26)¹⁹³. W przypadku przedszkoli także odnotowano dysproporcje pomiędzy liczbą dzieci a liczbą miejsc w tego typu placówkach. Szczególnie znaczące braki zaobserwowano na obszarach wiejskich, gdzie miejsc było ponad 2 razy mniej niż

¹⁹² Wynika to z faktu, że w Polsce to głównie kobiety zajmują się opieką nad dziećmi i poświęcają czynnościami z tym związanym więcej czasu niż mężczyźni. Zob. *Kobiety w Polsce*, GUS, Warszawa 2007, s. 211.

¹⁹³ *Regiony Polski*, GUS, Warszawa 2009.

dzieci. Ze względu na niewystarczającą ilość placówek zinstytucjonalizowanej opieki nad dziećmi, która może mieć niekorzystny wpływ na jakość życia kobiet oraz ich rodzin, a także fakt, że tego typu placówki przyczyniają się do wyrównywania szans dzieci z rodzin o uboższym kapitale zarówno społecznym, ekonomicznym, jak i kulturowym¹⁹⁴, **rekomendowane jest, by władze województwa upowszechniały informacje dotyczące możliwości tworzenia punktów przedszkolnych dofinansowywanych ze środków unijnych, co mogłoby doprowadzić do zwiększenia liczby dostępnych miejsc w tego typu placówkach**¹⁹⁵. Innym sposobem, dzięki któremu można zwiększyć liczbę punktów przedszkolnych, są dotacje z Ministerstwa Edukacji Narodowej – na uwagę zasługuje fakt, iż w przypadku tych dotacji mogą z nich skorzystać zarówno samorzady gmin, jak i osoby prawne oraz fizyczne. Natomiast rozwiązaniem proponowanym odnośnie niewielkiej liczby żłobków jest współpraca samorządów z organizacjami pozarządowymi – za przykład może posłużyć działalność prowadzonej w Lublinie „Szkoły Super Babć”, której działalność nakierowana jest na wspieranie przez babcie procesu wychowywania wnuków¹⁹⁶. Podejmowanie przez władze województwa działań w zakresie zwiększania dostępności przedszkoli i żłobków może (oprócz wymienionych wyżej korzyści) przynieść także rezultat w postaci zwiększenia atrakcyjności województwa zarówno w oczach mieszkańców, jak i potencjalnych migrantów spoza tego obszaru.

Kolejnym z omawianych czynników mających wpływ na atrakcyjność województwa (analogicznie jak w przypadku poprzedniego zagadnienia – zarówno dla mieszkańców, jak i dla potencjalnych migrantów „zewnętrznych”) jest sytuacja mieszkaniowa na Lubelszczyźnie. Analiza danych przedstawiona w podrozdziałach części teoretycznej wykazała, iż najpopularniejszym typem budownictwa w województwie lubelskim jest budownictwo indywidualne (61,9% mieszkań oddanych do użytku 2007¹⁹⁷). Ponadto zwrócono uwagę, że warunki lokalowe na tym obszarze (wyposażenie w: instalację wodociągową, łazienkę i ustęp, centralne ogrzewanie itp.) znacznie odbiegają od standardów krajowych. Co prawda dane empiryczne uzyskane w ramach projektu, dotyczące oceny jakości warunków lokalowych, pozwoliły na stwierdzenie, że większość respondentów jest z nich raczej zadowolona, jednak można to tłumaczyć np. subiektywnymi odczuciami bądź niechęcią respondentów do deklarowania, iż warunki, w których mieszkają, nie spełniają ich oczekiwań. **Aby zachęcić migrantów do osiedlania się w województwie lubelskim, rekomendowane jest wprowadzenie specjalnej ulgi przeznaczonej na budownictwo indywidualne o wysokim standardzie dla osób pragnących zamieszkać**

¹⁹⁴ *Identyfikacja i delimitacja obszarów...*, op.cit.

¹⁹⁵ PO KL Priorytet IX – Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Podziałanie 9.1.1 – Zmniejszanie nierówności w stopniu upowszechniania edukacji przedszkolnej.

¹⁹⁶ *Księga ubogich...*, op.cit.

¹⁹⁷ Prawdopodobnie dlatego, że większość województwa stanowią obszary wiejskie, gdzie najpopularniejszą formą budownictwa są domy jednorodzinne.

w regionie (zarówno reemigrantów, jak i osób spoza województwa). Oprócz przyciągnięcia nowych mieszkańców, co w przyszłości przełoży się na inwestowanie przez nich środków finansowych w regionie, dodatkową korzyścią związaną z ulgą może być modernizacja części budownictwa oraz podwyższenie jego standardu (a zatem zwiększenie atrakcyjności województwa).

Sytuację mieszkaniową na Lubelszczyźnie zanalizowano również w kontekście dostępności tego typu lokali dla mieszkańców województwa. Na podstawie danych GUS oraz US w Lublinie, określono zasoby mieszkaniowe województwa, jak i liczbę mieszkań oddanych do użytku w 2007 roku. Z zaprezentowanych w części teoretycznej danych wynika, iż zdecydowana większość mieszkań należy od osób fizycznych oraz do spółdzielni mieszkaniowych, a wśród oddanych do użytku w 2007 roku ponad 30% było przeznaczonych na sprzedaż lub wynajem. Z perspektywy polityki społecznej stanem pożądanym wydaje się być ogólna dostępność mieszkań również dla średnio zamożnych mieszkańców (np. zarówno dla młodych małżeństw czy osób, które po zakończeniu edukacji dopiero rozpoczynają swoją karierę zawodową – jak również dla wykwalifikowanych pracowników średniego szczebla). Alternatywą dla osób aktywnych zawodowo, ale osiągających dochody niepozwalające im na kupno mieszkania w cenach rynkowych bądź zaciągnięcie kredytu na ten cel może być działalność Towarzystwa Budownictwa Społecznego. Analizy przeprowadzone w części teoretycznej wykazały, że lokale TBS stanowią najmniejszy odsetek mieszkań w województwie. W zasobach mieszkaniowych (stan na 2007 rok) najwięcej TBS-ów odnotowano w podregionie lubelskim oraz Chełmsko-zamojskim, natomiast w podregionie białskim budownictwo społeczne nie zrealizowało do 2007 roku żadnej inwestycji. Wydaje się wysoce prawdopodobne, że zwiększenie dostępności tego typu lokali mieszkaniowych może przyciągać mobilne jednostki z innych województw oraz reemigrantów wywodzących się z województwa lubelskiego (warto wskazać, że inwestycje na mieszkanie bądź dom zwykle sprzyjają związaniu swojej przyszłości z danym miejscem – zakupowi mieszkania / domu towarzyszy zwykle poczucie zakorzenienia). **Rekomendowane jest, by władze województwa zwiększały liczbę mieszkań TBS, szczególnie na terenach, gdzie ich liczba jest bardzo mała bądź nie ma ich wcale. Dobrym rozwiązaniem wydaje się zarezerwowanie w przyszłych budżetach pewnej gwarantowanej kwoty przeznaczonej na budownictwo społeczne. Ponadto władze powinny delegować swoich przedstawicieli do rad nadzorczych TBS, by kontrolować wydatkowanie funduszy przeznaczonych na budownictwo społeczne. Dzięki zasiadaniu przedstawicieli władz regionalnych w radach nadzorczych TBS możliwe byłoby wpływanie np. na lokalizację nowych obiektów mieszkalnych, tam gdzie zapotrzebowanie na nie jest największe.**

Kolejnym z rozpatrywanych zagadnień jest infrastruktura transportowa województwa. Jak wykazano w części teoretycznej i empirycznej, może mieć ona wpływ na zjawisko migracji (bezpośrednio, np. w kontekście poszukiwania pracy poza swo-

ją miejscowością, lub pośrednio – sprawnie rozwinięta sieć połączeń krajowych i międzynarodowych itp. może mieć wpływ na tempo rozwoju gospodarczego). Stan infrastruktury transportowej¹⁹⁸ województwa wskazuje, iż Lubelszczyzna charakteryzuje się zdecydowanie ograniczoną dostępnością komunikacyjną¹⁹⁹. Brak komfortowych połączeń z innymi częściami kraju oraz Europy, szczególnie istotny w kontekście przygranicznego położenia województwa, może świadczyć o jego niewykorzystanym potencjale. Rozbudowa infrastruktury transportowej²⁰⁰ w dużej mierze mogłaby się przyczynić do wzrostu gospodarczego w województwie, m.in. ze względu na fakt, iż zwykle wiąże się to z powstaniem nowych miejsc pracy (choćby punkty usługowe w pobliżu autostrad, dworców, lotnisk). Brak rozwiniętej sieci połączeń może także blokować rozwój turystyki w regionie (w tym kontekście należy podkreślić, że Lubelszczyzna może się poszczycić bardzo korzystnymi warunkami naturalnymi, a jej atutem jest także przygraniczne położenie).

Ponadto sprawna i dobrze rozwinięta komunikacja może być kluczowa w trakcie poszukiwania pracy poza miejscem zamieszkania, np. w obrębie województwa czy powiatu. Dane zaprezentowane w części empirycznej rozdziału, pochodzące z badania przeprowadzonego na potrzeby projektu, wskazują, że połowa respondentów zdecydowałaby się przyjąć lepiej płatną pracę w innej miejscowości tego samego powiatu, zaś 26% podjęłoby pracę w innym powiecie. Jednocześnie odsetek osób, które nie podjęłyby pracy (nawet lepiej płatnej) poza swoim miejscem zamieszkania – wzrastał wraz ze zwiększaniem odległości dzielącym potencjalne miejsce pracy od miejsca zamieszkania.

Trudna sytuacja na rynku pracy przekładająca się m.in. na niższe niż średnia krajowa wynagrodzenia (szczególnie poza głównymi ośrodkami miejskimi Lubelszczyzny) odzwierciedla się w deklaracjach mieszkańców, iż są oni gotowi pracować poza miejscem zamieszkania. Analizy dotyczące środków transportu wykorzystywanych w celu dojazdu do pracy przez respondentów, potwierdzają sformułowany w części teoretycznej wniosek na temat peryferyjnego charakteru województwa, także pod względem stopnia rozwoju szlaków komunikacyjnych. Może o tym świadczyć fakt, że wśród osób zatrudnionych poza miejscem zamieszkania zdecydowana większość dojeżdża do pracy własnym samochodem (56% respondentów w wieku 18–24 lata, 72% w przedziale wiekowym 25–39, 65% w grupie 40–54 i aż 70% w przedziale 55–64) bądź samochodem z kimś innym (odpowiednio 9%, 9%, 6% i 3%). Natomiast autobusem komunikacji publicznej dojeżdża odpowiednio dla grup wiekowych 18%, 11%, 18 % oraz 10%, natomiast pociągiem nikt w grupie wiekowej 18–24, a w przypadku przedstawicieli kolejnych przedziałów wiekowych odpowiednio 2%, 4% i 3%. Jak wynika z zaprezentowanych danych, zdecydowana

¹⁹⁸ Poddano analizie połączenia kolejowe, liczbę dróg ekspresowych oraz autostrad (transport samochodowy), połączenia lotnicze.

¹⁹⁹ *Identyfikacja i delimitacja obszarów...*, op.cit.

²⁰⁰ Co dotyczy konieczności modernizacji zarówno infrastruktury wykorzystywanej w transporcie międzyregionalnym i międzykrajowym, jak i transporcie wewnątrzregionalnym.

większość respondentów dociera do pracy autem (swoim bądź z kimś), niewiele osób decyduje się na komunikację publiczną. Po części może to wynikać z przekonania respondentów, że bardziej komfortowo podróżuje się samochodem, jednak tak niskie odsetki odpowiedzi w przypadku komunikacji publicznej mogą wskazywać m.in. na niewystarczającą ilość połączeń dla osób pracujących poza miejscem zamieszkania. Podmiotami decyzyjnymi odnośnie budowy dróg ekspresowych i autostrad są władze centralne, jednak ze względu na ujawnione braki w infrastrukturze transportowej, warto rekomendować również pewne działania możliwe do realizacji przez władze regionalne i lokalne. **W gestii władz na poziomie województwa i poszczególnych powiatów pozostają rozwiązania takie jak obniżenie podatku gruntowego na obszarach położonych przy arteriach komunikacyjnych, co może przyczynić się do rozwoju przedsiębiorczości na tych obszarach i zachęcać prywatnych inwestorów do tworzenia bazy komunikacyjnej („prywatni przewoźnicy”), budowy stacji benzynowych, hoteli, parkingów, restauracji itp. Możliwe jest również modernizowanie bądź budowa we współpracy z prywatnymi przedsiębiorcami tzw. infrastruktury transportu zbiorowego (np. dworce). Przedsiębiorcy zaangażowani w budowę (bądź rozbudowę) tego typu obiektów w zamian mogliby np. zyskać prawo ich współużytkowania lub do udziału w czynszach z lokali usługowych umiejscowionych w powstałych obiektach.** Wdrożenie zaproponowanych rozwiązań może przyczynić się do powstawania nowych miejsc pracy oraz poprawy stanu infrastruktury transportowej, zwiększając tym samym atrakcyjność województwa.

Kolejnym z omawianych czynników (zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej), mającym wpływ na procesy migracyjne, jest sytuacja na lubelskim rynku pracy. Czynniki ekonomiczne mogą być kluczowe przy podejmowaniu decyzji o wyjeździe w poszukiwaniu pracy ze względu na ich wpływ na występowanie takich zjawisk jak ubóstwo czy bezrobocie. Dane zaprezentowane we wcześniejszych podrozdziałach wykazały, że zjawisko bezrobocia w województwie lubelskim jest dość poważnym problemem. Potwierdziły to badania przeprowadzone w ramach projektu. Aż 76% respondentów oceniło źle lub bardzo źle swój powiat pod względem szans na znalezienie pracy. Odpowiadając na pytanie o możliwość znalezienia pracy w swojej miejscowości oraz w swoim zawodzie, ponad 70% badanych deklaroowało, że to niemożliwe, co dziesiąta osoba stwierdziła, że jest to możliwe, ale wymaga czasu, zaś co szósta, iż jest to trudne. Natomiast gdy zapytano respondentów o możliwość znalezienia pracy z podobnym do obecnego wynagrodzeniem, ponad 70% twierdziło, że jest to praktycznie niemożliwe, 11% – że wymaga czasu, zaś 18% – że jest to trudne. Stopa bezrobocia w zależności od rozpatrywanego podregionu jest w województwie lubelskim dość zróżnicowana. W ostatnich latach najniższe bezrobocie odnotowano w podregionie lubelskim oraz puławskim (13,2% oraz 10,8% w 2009 roku), w białskim zaś wysokość stopy bezrobocia wynosiła w 2009 roku 15,1%. W skali kraju województwo lubelskie wyróżniało się znacznym

poziomem bezrobocia długotrwałego – odsetek pozostających bez pracy dłużej niż rok, wobec ogółu bezrobotnych, wynosił 31,8% (25,8% w kraju)²⁰¹. Największy udział długotrwanie bezrobotnych wśród ogółu pozostających bez zatrudnienia dotyczył podregionów lubelskiego (34,7%) oraz bialskiego (43,5%)²⁰². **Ze względu na problem długotrwałego bezrobocia rekomendowane jest stymulowanie gospodarki w podregionach o najwyższej stopie bezrobocia (także długotrwałego), by osiągnąć cel, jakim są nowe miejsca pracy. Aby przyciągnąć przedsiębiorców, proponuje się tworzenie specjalnych stref ekonomicznych na obszarach, gdzie problem braku zatrudnienia jest najdotkliwszy. Ponadto dodatkowym rozwiązaniem może być np. czasowe obniżenie kosztów najmu lokali dla przedsiębiorców, którzy są w stanie stworzyć nowe miejsca pracy na obszarze najuboższych podregionów.** Jest to szczególnie ważne w świetle rezultatów badań empirycznych, które ujawniły, że znaczny odsetek mieszkańców negatywnie ocenia swój powiat pod względem działania władz lokalnych w zakresie przyciągania inwestycji zapewniających miejsca pracy oraz wspierania lokalnych przedsiębiorców. 51% z respondentów źle lub bardzo źle ocenia działalność władz lokalnych w zakresie wspierania inwestycji, zaś 45% źle lub bardzo źle ocenia aktywność władz w ramach wspierania lokalnych przedsiębiorców. Dobrze lub bardzo dobrze ocenia władze pod względem wspierania inwestycji i przedsiębiorców jedynie 10% mieszkańców.

Ponadto dane przedstawione w części teoretycznej wskazują, że bez zatrudnienia pozostają przede wszystkim osoby młode (w 2008 roku ponad 32% bezrobotnych odnotowano w grupie wiekowej 25–34 lata). Należy to uznać za zjawisko dość niepokojące, ponieważ to właśnie osoby młode zwykle są najbardziej mobilne, a zatem skłonne do migracji²⁰³. Można przypuszczać, że brak perspektyw na rynku pracy może spowodować odpływ tej części zasobów ludzkich. **Dlatego rekomendowana jest intensyfikacja działań podejmowanych przez publiczne służby zatrudnienia, kierowanych do tej grupy. Szczególnie ważne wydaje się korzystanie z takich instrumentów aktywizacji, jak kursy zawodowe (dające możliwość zmiany kwalifikacji) bądź inne formy kształcenia ustawicznego – konieczne jest, by urzędy pracy oferowały kursy atrakcyjne oraz dostosowane do potrzeb lokalnego rynku pracy.** Kluczowe dla przygotowania adekwatnych działań mających na celu przeciwdziałanie bezrobociu wśród osób młodych mogą być badania społeczne poświęcone tej tematyce. **Badania takie mogłyby przyczynić się do zdiagnozowania najważniejszych obszarów problemowych oraz opracowania skutecznych środków zwalczania bezrobocia wśród osób młodych na Lubelszczyźnie. Kompleksowe badania tego typu mógłby realizować np. Urząd Marszałkowski przy współpracy z instytucjami badawczymi (np. uniwersytety zlokalizowane w województwie).**

²⁰¹ *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województw*, GUS, Warszawa 2010.

²⁰² Opracowane na podstawie BDR, GUS.

²⁰³ Zob. Fandrejewska A., *Kobiety bronią się na rynku pracy*, Portal Rzeczpospolita.pl, www.rp.pl/artykul/447182.html [data dostępu: 10.11.2010].

Z problemem bezrobocia wiąże się zagadnienie skutecznych form walki z tym zjawiskiem podejmowanych przez publiczne służby zatrudnienia. Wśród nich można wyróżnić aktywne (kursy, szkolenia, dofinansowanie miejsc pracy, wspieranie samozatrudnienia, staże, roboty publiczne itp.) oraz pasywne (zasiłki dla bezrobotnych, świadczenie przedemerytalne, obniżanie wieku emerytalnego itp.). Wdrożenie aktywnego modelu rynku pracy uznawane jest za priorytet m.in. ze względu na większą skuteczność działań realizowanych w jego ramach²⁰⁴. Dane Urzędu Statystycznego w Lublinie przedstawione w części teoretycznej wskazują, że jedynie 12% ogółu bezrobotnych w województwie skorzystało w 2008 roku z wymienionych form aktywizacji. **W celu zwiększenia liczby osób korzystających z aktywizacji rekomenduje się upowszechnienie tego rodzaju działalności prowadzonej przez powiatowe urzędy pracy. Popularyzacja aktywnych form walki z bezrobociem może odbywać się poprzez strony internetowe urzędów pracy, plakaty informacyjne umieszczane w instytucjach pomocowych, w ośrodkach opieki zdrowotnej oraz przestrzeni publicznej. Dzięki takim działaniom oprócz zmniejszenia skali bezrobocia możliwa jest zmiana wizerunku urzędów pracy zlokalizowanych w województwie jako bardziej skutecznych oraz pozytywnie nastawionych do osób pozostających bez zatrudnienia.**

Zarówno analizy teoretyczne, jak i empiryczne (udział rolników wśród ogółu respondentów) wykazały, że w strukturze zatrudnienia w województwie bardzo wysoką lokatę zajmuje rolnictwo, co należy traktować jako zjawisko niekorzystne²⁰⁵. Tego typu struktura zatrudnienia województwa może bowiem wskazywać na stagnację gospodarczą obszaru, gdyż we współczesnej gospodarce krajów rozwiniętych dominującym sektorem są usługi²⁰⁶. **W celu stymulowania powstawania oraz rozwoju małych i średnich firm (uznawanych często za „siłę napędową” gospodarki) w województwie lubelskim, także w kontekście zachęcania rolników do otwierania własnej działalności zlokalizowanej w sektorze usług, rekomendowane jest, aby władze lokalne oferowały przedsiębiorcom związanym z sektorem usług rynkowych różnego rodzaju ulgi (np. podatkowe). Ponadto należy część działań promujących przedsiębiorczość kierować do młodzieży szkół ponadgimnazjalnych, np. poprzez zorganizowanie przez Lubelskie Kuratorium Oświaty konkursu dla młodzieży na autorski pomysł utworzenia własnego biznesu (poparty rzetelnymi analizami, biznesplanem itd.). Promowanie samozatrudnienia wśród uczniów (jako alternatywy dla pracy w rolnictwie) może odbywać się na zajęciach z przedsiębiorczości – młodzież powinna dowiadywać się, jakie korzyści wiążą się z prowadzeniem własnej działalności, gdzie szukać informacji doty-**

²⁰⁴ *Polska 2030*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009.

²⁰⁵ Udział rolnictwa w ogólnej strukturze zatrudnienia jest 2 razy wyższy niż przeciętnie w kraju (dane te dotyczą 2008 roku).

²⁰⁶ Węgrzyn G., *Zatrudnienie a innowacyjność w sektorze usługowym*, Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, www.mikro.univ.szczecin.pl/bp/pdf/86/20.pdf [data dostępu: 28.10.2010].

czących instytucji wspierających tego rodzaju aktywność (np. Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości itp.).

W części teoretycznej rozdziału przedstawiono także główne szanse i zagrożenia związane ze zjawiskiem migracji. Często wskazywanym zagrożeniem jest negatywny wpływ wyjazdów na więzi społeczne. Rozłąka z rodziną oraz najbliższymi osobami, przystosowywanie się do nowych warunków życia w innej kulturze itp. są dla migrantów niebywale stresujące²⁰⁷. Stres oraz tęsknota za krajem rodzinnym mogą często przyczyniać się do depresji wśród migrantów oraz występowania wśród nich autodestrukcyjnych zachowań²⁰⁸. Ponadto silna więź z krajem może wpływać na decyzję o powrocie, natomiast trwała utrata więzi może doprowadzić do osiedlenia się stale poza miejscem zamieszkania. Dlatego **rekomendowane jest utrzymywanie więzi z migrantami** poprzez szereg działań, które umożliwią im (choćby częściowe) utrzymywanie związków z krajem / regionem pochodzenia. Wśród tego typu działań, możliwych do podjęcia przez władze wojewódzkie, można wymienić np. prowadzenie **telefonu zaufania, organizację za granicą spotkań z przedstawicielami władz Polski**²⁰⁹.

Za przykład kraju, który poradził sobie z narastającą falą migracji, uchodzi Irlandia. Jej władze oprócz działań z dziedziny gospodarki położyły duży nacisk na kampanie informacyjne oraz podtrzymywanie kontaktu ze swoimi obywatelami przebywającymi na obczyźnie (np. odbywające się w krajach migracji imprezy popularne wśród diaspory irlandzkiej były otwierane przez wysokich rangą przedstawicieli tego kraju). **Warto, aby władze województwa lubelskiego oprócz działań stymulujących rynek pracy itp. kładły nacisk także na pozytywny wizerunek, podtrzymywanie więzi oraz kampanie informacyjne wśród mieszkańców, którzy wyjechali. Może się to odbywać poprzez przesyłanie migrantom informacji na temat działań podejmowanych przez władze samorządowe, mających na celu poprawę sytuacji gospodarczej (rynek pracy), warunków życia mieszkańców (działania z zakresu polityki społecznej i budżetowej, kultury czy edukacji). Tego typu informacje mogą być przekazywane drogą elektroniczną (wiadomości e-mail), zaś baza adresów może zostać uzyskana w toku rekomendowanego wcześniej badania nad migrantami. W celu zwiększenia liczby rekordów takiej bazy (zwiększenie liczby odbiorców może się bowiem przełożyć na zwiększenie zakresu i efektywności podejmowanych działań informacyjnych) możliwe jest**

²⁰⁷ Rożnowski B., Bryk D., Myk K., *Strategie radzenia sobie ze stresem migrantów zarobkowych podczas wyjazdu* [w:] Markowski K. (red.), *Migracja – wartość dodana?*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2008, www.kul.pl/files/602/public/Migravalue/Migr2_pl.pdf.

²⁰⁸ *Migracje zagraniczne w latach 2007–2009. Wyniki badań i analiz*, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków 2009.

²⁰⁹ Tego typu działania mają za zadanie podtrzymywać więzi emocjonalne emigrantów z krajem / regionem pochodzenia. Należy jednak zaznaczyć, że oprócz działań odwołujących się do sfery psychologicznej niezwykle istotne jest wdrażanie inicjatyw np. o charakterze informacyjnym. Praktycznym przykładem byłoby np. utworzenie telefonu zaufania oraz równoległe prowadzenie infolinii dotyczącej kwestii administracyjno-gospodarczych dla osób, które rozważają decyzję o powrocie do kraju.

wystosowanie prośby do osób uczestniczących w badaniu o przekazanie danych teleadresowych innych osób (pochodzących z Lubelszczyzny) przebywających za granicą. Działania tego typu mogą wpłynąć na podtrzymanie więzi oraz polepszenie wizerunku regionu jako przyjaznego migrantom oraz mieszkańcom.

Kolejnym z zagrożeń związanych z procesami migracyjnymi jest drenaż mózgów, czyli odpływ jednostek najlepiej wykształconych o specjalistycznych kwalifikacjach, często najbardziej zaradnych i mobilnych²¹⁰. Strata wysokiej jakości kapitału ludzkiego może być bardzo niekorzystna w wymiarze regionalnym i lokalnym zarówno dla gospodarki, jak i rynku pracy, a także sfery społecznej. Należy jednak wskazać, iż zagrożenie to jest najbardziej realne w przypadku wyjazdów na stałe, natomiast migracje cykliczne bądź cyrkulacyjne dają szansę na transfer do województwa nowych kompetencji i umiejętności. Innymi słowy – migracje cykliczne mogą stymulować transfer wysokiej klasy zasobów ludzkich (*brain gain*). Dlatego warto zachęcać do powrotu osoby legitymujące się wysokim wykształceniem bądź specjalistycznymi, poszukiwanymi na rynku pracy kwalifikacjami. Wysoce prawdopodobne jest, że większość powracających będzie posiadać kapitał społeczny wysokiej jakości oraz bogate kompetencje zawodowe, co może wpływać na ich poczucie wartości na rynku pracy. **Dlatego należy ułatwiać im adaptację na lokalnym rynku pracy. Może się to odbywać poprzez tworzenie przez urzędy pracy baz ofert, gdzie wysoce pożądane byłoby doświadczenie zagraniczne.** Działania tego typu prowadzone były np. na Filipinach – oprócz banku ofert pracy powstało tam także „Centrum Monitoringu Migracji” zajmujące się pośrednictwem pracy, programami „aklimatyzacji” czy szkoleniami dla reemigrantów²¹¹. **Także wspomniane wcześniej kampanie informacyjne dotyczące korzystnych wydarzeń i zmian na obszarze Lubelszczyzny (spadek bezrobocia, nowe inwestycje, rozwój kulturalny i społeczny) powinny zachęcać migrantów do powrotu, zaś mieszkańców – do pozostania w województwie.**

Oprócz opisanego powyżej zjawiska *brain gain*, warto zwrócić uwagę na dodatkową korzyść związaną z migracjami – reemigranci posiadają zwykle środki finansowe zdobyte za granicą (a zatem dzięki nim może dokonywać się transfer kapitału finansowego). Kluczowe wydaje się zachęcanie reemigrantów do inwestowania zgromadzonego kapitału na Lubelszczyźnie, szczególnie w działalność z zakresu przedsiębiorczości. **Aby zachęcić osoby powracające do tego typu inwestycji, rekomendowane jest, by władze województwa tworzyły inkubatory przedsiębiorczości, których działalność byłaby kierowana m.in. do reemigrantów (poprzez zapewnienie im wszelkiego rodzaju ułatwień np. w zakresie wymogów administracyjnych). Oznacza to, iż inkubatory powinny oferować reemigrantom wsparcie praktyczne (pomoc w prowadzeniu księgowości, porady prawne,**

²¹⁰ Migrantami są zwykle osobami bardziej zaradnymi, skłonny do ryzyka i podejmowania nowych wyzwań. Zob. Kaczmarszyk P., *Migracje – strategie przetrwania czy...*, op.cit.

²¹¹ Duszczyk M., op.cit.

promocja firmy itp.). Ponadto należy nagłaśniać działalność władz w tym zakresie poprzez wspomniane wcześniej kampanie informacyjne, także w zagranicznych mediach popularnych wśród Polaków na emigracji (prasa, portale internetowe).

Przedstawione w niniejszym podrozdziale analizy oraz rozwiązania mają na celu wskazanie działań z zakresu wspierania pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy w kontekście migracji. Jak wykazano, zarówno działania z zakresu polityki społecznej, jak i budżetowej mogą oddziaływać na kondycję rynku pracy, infrastruktury społecznej, edukacyjnej oraz transportowej i – w efekcie – przekładać się na wzrost atrakcyjności województwa lubelskiego oraz prowadzić do powrotów licznej grupy osób, które zdecydowały się wyemigrować w celu zarobkowym za granicę bądź do innych województw. Warto zaznaczyć, że proponowane rozwiązania kierowane są zarówno do potencjalnych migrantów (osoby skłonne do migracji na teren województwa lubelskiego), emigrantów, jak i do mieszkańców (aby zachęcać ich do pozostania w województwie). Wdrożenie zaproponowanych rekomendacji może przyczynić się do poprawy sytuacji m.in. na rynku pracy oraz w innych obszarach życia społecznego, co zapewni wzrost atrakcyjności regionu dla wszystkich wymienionych powyżej grup docelowych.

Rozdział 3

Rekomendacje dotyczące polityki przyciągania inwestycji

Inwestycje są kluczowym czynnikiem wpływającym na rozwój społeczno-gospodarczy każdego regionu. Nie tylko pozwalają na kreację miejsc pracy, ale także poprzez efekty mnożnikowe wpływają na wzrost innych elementów Produktu Krajowego Brutto. Co więcej, inwestycje wywołują wzrost możliwości produkcyjnych przedsiębiorstw, czego owocem jest zwiększenie potencjału gospodarczego regionu. Innymi słowy – napływ inwestycji powoduje znalezienie się danego regionu na ścieżce długofalowego wzrostu gospodarczego.

Z uwagi na pozytywne oddziaływanie inwestycji na rozwój każdego terytorium stają się one obiektem rywalizacji władz lokalnych i regionalnych. Zapewnienie dogodnych warunków działania przedsiębiorstw, zwłaszcza podmiotów inwestujących na danym obszarze, jest obecnie postrzegane jako ważny element strategii rozwoju. Sam napływ inwestycji, w tym bezpośrednich inwestycji zagranicznych, jest postrzegany jako przejaw konkurencyjności danego regionu. W centrum uwagi autorów niniejszego rozdziału znalazła się kwestia przyciągania inwestycji na teren województwa lubelskiego. Region ten charakteryzuje się o wiele niższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego niż większość pozostałych regionów kraju. Niski poziom aktywności gospodarczej (mierzonej PKB regionu), niedopasowania strukturalne zachodzące na rynku pracy oraz znaczący udział w regionalnej produkcji rolnictwa powodują konieczność zainicjowania działań ukierunkowanych na przełamanie zacofania województwa. Z pewnością przyciągnięcie na ów obszar inwestycji – zarówno krajowych, jak i zagranicznych – powinno znaleźć się wśród priorytetów polityki rozwoju regionalnego prowadzonej przez władze tego obszaru.

W niniejszym rozdziale zdiagnozowano problemy województwa w obszarze przyciągania inwestycji, a także zarekomendowano podjęcie określonych działań odnoszących się do rynku pracy. Obecny stan rynku pracy wywiera wpływ na decyzje inwestycyjne podmiotów gospodarczych. Przykładowo – niedobór potencjalnych pracowników o określonych umiejętnościach, posiadających określone kwalifikacje zniechęca inwestorów do lokowania kapitału na danym obszarze. Z drugiej strony, sytuacja na rynku pracy może nie tyle wpływać na inwestycje, ile być wynikiem właśnie tych inwestycji. Napływ nowych przedsięwzięć prowadzi bowiem do kreacji nowych miejsc pracy, pozwala na zwiększenie płac, a także wymusza odpowiednie dopasowania strukturalne. Należy jednak zastrzec, że pojawienie się na danym obszarze inwestycji z zewnątrz może wywoływać negatywne efekty na lokalnym rynku pracy. Nowe podmioty gospodarcze mogą wypierać z rynku obecnie istniejące przedsiębiorstwa, co oznacza pojawienie się efektu destrukcji miejsc pracy. Oddziaływanie napływu inwestycji na zatrudnienie jest zatem niejednoznaczne. Co więcej, inwestorzy spoza danego regionu mogą tak-

że zaopatrywać się w półprodukty wytwarzane na innym obszarze, co powoduje zmniejszenie się popytu na półprodukty, których producentami są firmy z danego regionu, czego ostateczną konsekwencją jest spadek popytu na pracę w tym regionie.

Inwestycje mogą wywierać istotny wpływ na migracje zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Rozwój działalności inwestycyjnej prowadzi do wzrostu zapotrzebowania na pracowników, co owocuje przemieszczaniem się osób zainteresowanych podjęciem pracy do danego regionu – dotyczy to zarówno potencjalnych pracowników mieszkających w regionie, jak i wywodzących się spoza jego obszaru.

Należy zaznaczyć, że wszelkie działania stymulujące inwestycje przyczyniają się do zwiększenia regionalnych realokacji siły roboczej. Do takich działań należy także zwiększanie mobilności ludności. Migracje można zatem postrzegać jako czynnik sprzyjający inwestycjom, co z kolei potęguje przemieszczanie się ludności. Ta dwukierunkowa zależność między inwestycjami a migracjami znalazła odzwierciedlenie w niniejszym opracowaniu – przedstawione rekomendacje, jeśli nie odnoszą się bezpośrednio do kwestii pobudzania migracji, wywierają pośredni wpływ na procesy realokacyjne (oddziaływania na migracje następują poprzez stymulację inwestycji).

Całość rozdziału została podzielona na część teoretyczną oraz część empiryczną. Jednocześnie najważniejsze wnioski oraz rekomendacje sformułowane w trakcie procesu badawczego zostały przedstawione w podsumowaniu, któremu nadano formę raportu końcowego.

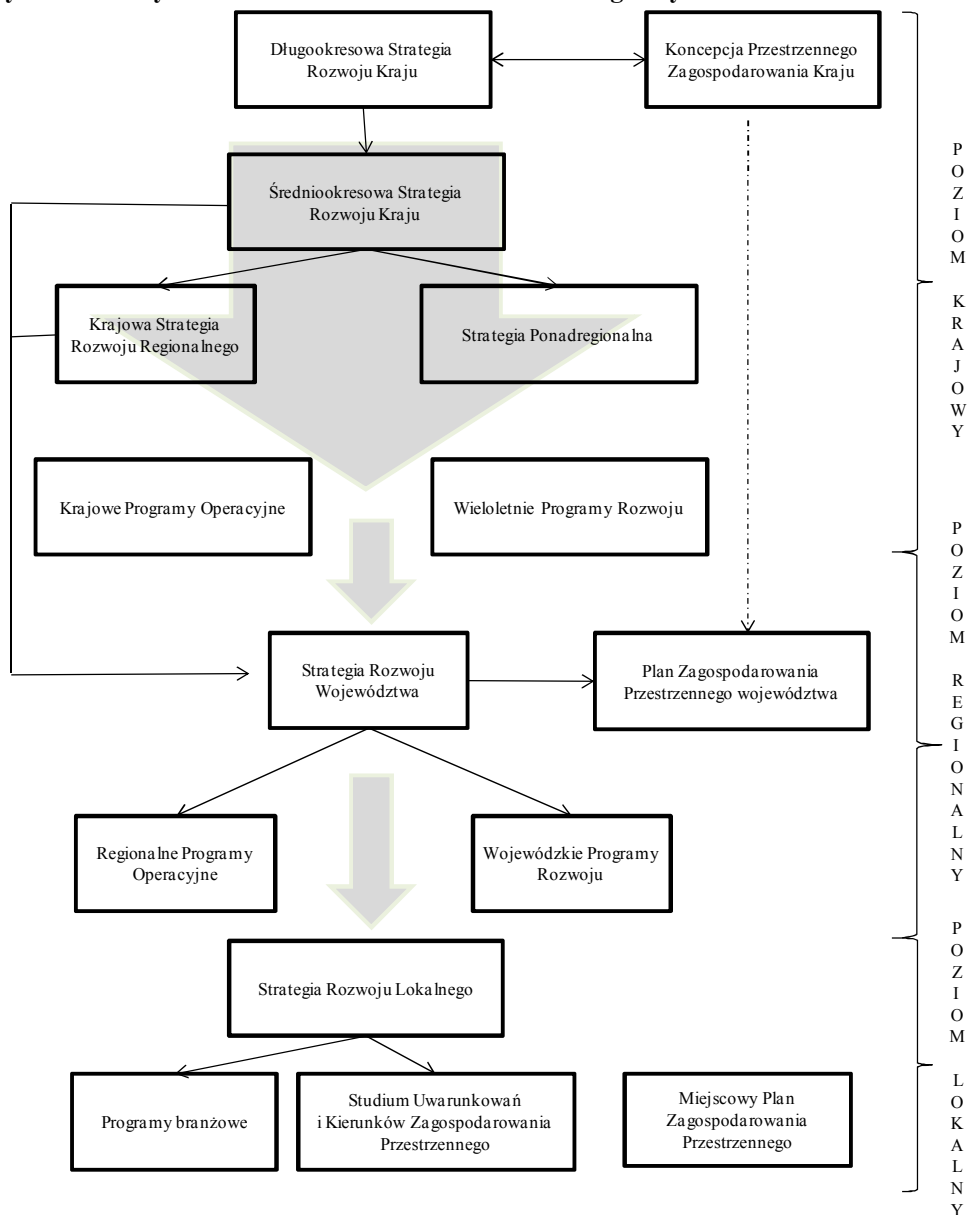
W części teoretycznej (w podrozdziale 3.1.) przedstawiono kierunki rozwoju regionu wskazane w oficjalnych dokumentach i raportach. W następnym podrozdziale – 3.2. – określono poziom atrakcyjności inwestycyjnej województwa lubelskiego z wyszczególnieniem determinant owej atrakcyjności. Kierunki rozwoju oraz atuty regionu, a także bariery rozwoju inwestycji w województwie przedstawione w dwóch pierwszych podrozdziałach części teoretycznej wyznaczają zakres polityki przyciągania inwestycji, którą scharakteryzowano w podrozdziale 3.3. Polityka przyciągania inwestycji wpływa z kolei na decyzje inwestorów, w tym również na strukturę zrealizowanych w regionie inwestycji, która została omówiona w podrozdziale 3.4. Z uwagi na szczególną rolę bezpośrednich inwestycji zagranicznych w procesie rozwoju regionalnego tego typu przedsięwzięciom poświęcono podrozdział 3.5. Podrozdział 3.6. dotyczy natomiast oddziaływania inwestycji na regionalny rynek pracy.

3.1. Kierunki rozwoju województwa lubelskiego w oficjalnych dokumentach i raportach

Najważniejszym dokumentem wskazującym kierunki rozwoju województwa lubelskiego jest obecnie *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020* [dalej: SRWL]. Miejsce SRWL w systemie dokumentów o charakterze strategicznym przedstawia rysunek 3.1. Przyjęty horyzont czasowy (lata 2006–2020) został dobrany tak, aby

realizacja strategii możliwa była w oparciu o finansowanie m.in. z funduszy strukturalnych UE w dwóch kolejnych okresach programowania (2007–2013 i 2014–2018)²¹².

Rysunek 3.1. System dokumentów o charakterze strategicznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Kawalko, *Nowy model formułowania strategii rozwoju województwa lubelskiego wobec wyzwań polityki spójności Unii Europejskiej po 2013 r.* [w:] „Barometr Regionalny”, nr 2 (16)/2009, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, Zamość 2009, s. 31

²¹² *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, t. 2, *Cele i priorytety strategii oraz system wdrażania*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005, s. 3.

Celem generalnym SRWL jest „osiąganie trwałego rozwoju społecznego i gospodarczego poprzez wykorzystanie geograficznego położenia regionu jako platformy współpracy krajów Europy Wschodniej i Zachodniej”²¹³. Tak postawiony cel zgodny jest z misją SRWL, która definiowana jest jako „uruchomienie wielokierunkowych procesów rozwojowych w regionie umożliwiających trwały i zrównoważony rozwój województwa, przyczyniających się do poprawy jakości życia i wzrostu dobrobytu mieszkańców Lubelszczyzny”²¹⁴. W dokumencie pojawia się również cel nadrzędny, którym jest „osiąganie trwałego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Lubelszczyzny poprzez zwiększenie konkurencyjności województwa oraz optymalne wykorzystanie jego wewnętrznych potencjałów rozwojowych”²¹⁵.

W SRWL zostały określone także cele pośrednie (zwane priorytetami), których realizacja ma umożliwić osiągnięcie celu nadrzędnego. Są to²¹⁶:

- wzrost konkurencyjności regionu oraz jego zdolności do tworzenia miejsc pracy,
- rozwój gospodarki opartej na wiedzy, w tym dostosowanych do niej zasobów ludzkich,
- zwiększenie atrakcyjności i terytorialnej spójności regionu,
- rozwój międzyregionalnej współpracy i poprawa efektywności wdrażania polityki rozwoju regionu.

Do każdego z wyżej wymienionych celów pośrednich zostały wytyczone także cele operacyjne, a w ramach każdego z nich zostały określone kierunki działań wraz ze wskaźnikami realizacji. Struktura celów rozwojowych województwa lubelskiego została zaprezentowana na rysunku 3.2. (patrz s. 161).

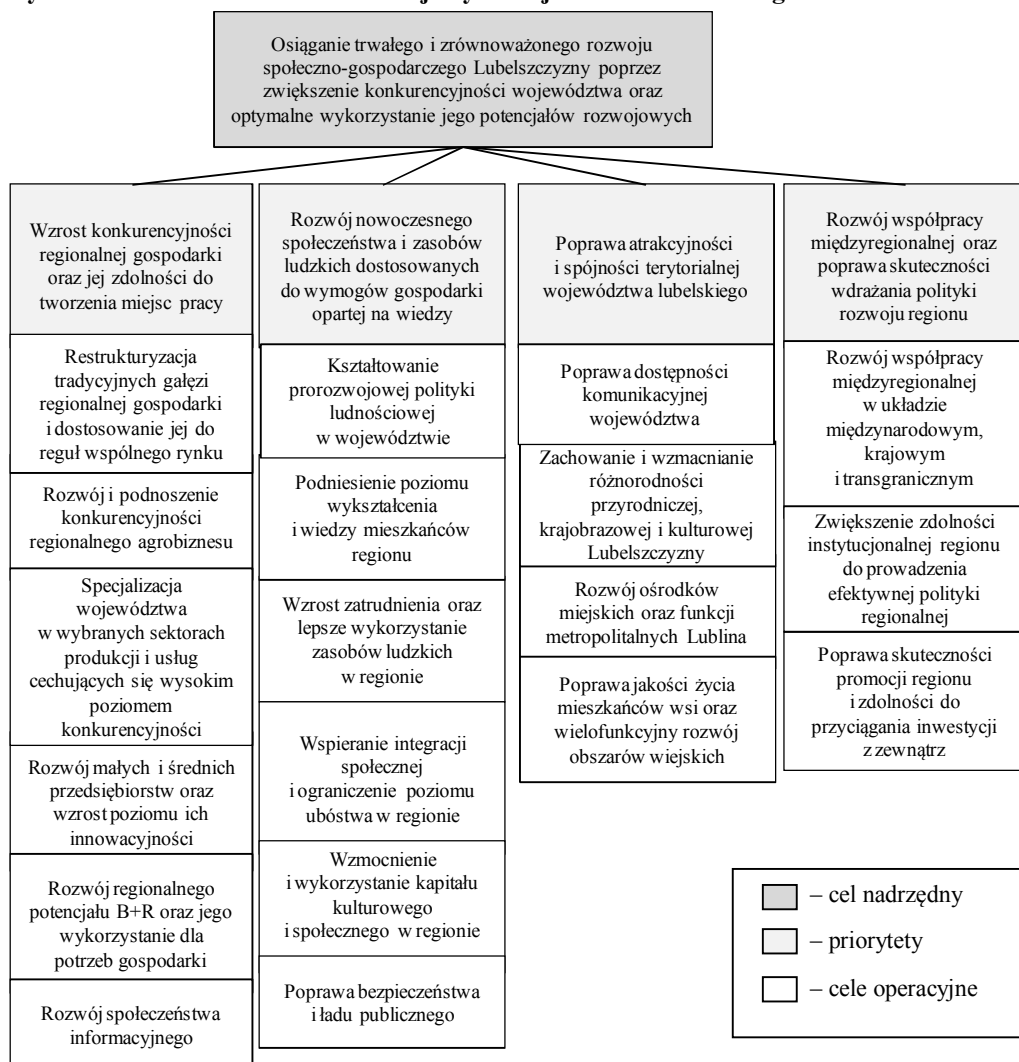
²¹³ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, t. 1, *Uwarunkowania i diagnoza stanu wyjściowego*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005, s. 8.

²¹⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, t. 2..., s. 30.

²¹⁵ *Ibidem*, s. 30.

²¹⁶ *Ibidem*, s. 32.

Rysunek 3.2. Struktura celów rozwojowych województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zarząd Województwa Lubelskiego, *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, t. 2: *Cele i priorytety strategii oraz system wdrażania*, Lublin 2005, s. 30.

Obok SRWL najważniejszymi dokumentami o znaczeniu strategicznym w regionie są *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* [dalej: PZPWL] oraz *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego* [dalej: RSIWL]. PZPWL wyznacza przestrzenny wymiar rozwoju regionu oraz wpływa na możliwość realizacji działań określonych w SRWL²¹⁷. Znaczenie RSIWL wynika

²¹⁷ Kawalko B., *Nowy model formułowania strategii rozwoju województwa lubelskiego wobec wyzwań polityki spójności Unii Europejskiej po 2013 r.* [w:] „Barometr Regionalny”, nr 2 (16)/2009, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, Zamość 2009, s. 31–32.

z kolei z istotności innowacji i postępu technologicznego w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego. Została ona sporządzona w celu podniesienia udziału nauki w programach rozwoju województwa oraz zwiększenia szans pozyskania środków unijnych na rozwój regionalny²¹⁸. W myśl RSIWL Lubelszczyzna powinna dążyć do tego, by stać się regionem przedsiębiorczym, ekologicznym, charakteryzującym się nowoczesnym rolnictwem i dbającym o rozwój nauki i edukacji. Wytyczone przez autorów dokumentu cele zostały przedstawione w tablicy 3.1.

Tablica 3.1. Wizja województwa lubelskiego i cele rozwojowe według Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego

Wizja	Cele strategiczne	Cele operacyjne
Lubelszczyzna regionem przedsiębiorczym	wzrost przedsiębiorczości w regionie	rozwój usług wysoko specjalistycznych rozwój współpracy z firmami globalnymi aktywne pozyskiwanie zewnętrznych źródeł finansowania wzrost liczby i konkurencyjności przedsiębiorstw rozwój kapitału ludzkiego
Lubelszczyzna regionem nowoczesnego rolnictwa	poprawa efektywności rolnictwa klasycznego	trwały wzrost wartości dodanej sektora rolnego tworzenie grup producenckich
Lubelszczyzna regionem ekologicznym	rozwój sektora usług ekologicznych	wzrost produkcji / znaczenia alternatywnych źródeł energii wzrost produkcji ekologicznej żywności promocja i rozwój sektora agroturystycznego
Lubelszczyzna regionem nauki i edukacji	wzrost konkurencyjności oferty naukowo-dydaktycznej	rozwój współpracy sfery nauki i biznesu elastyczność oferty dydaktycznej i naukowo-badawczej rozwój badań naukowych w dziedzinach strategicznych dla rozwoju regionu, kraju i Europejskiej Przestrzeni

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sawicka B., Mazurkiewicz D., *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Lublin 2004, s. 55

Opracowano także szereg rozmaitych dokumentów uzupełniających SRWL, wśród których można wymienić następujące²¹⁹: Program Wojewódzki Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego dla Województwa Lubelskiego²²⁰; Wojewódzki Program Rozwoju Infrastruktury Transportowej i Komunikacji dla Województwa Lubelskiego²²¹; Program Ochrony Środowiska Województwa Lubelskiego na lata 2008–2011 z perspektywą do 2015 roku; Strategię Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego; Wieloletni Program Inwestycyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007–2015.

²¹⁸ Sawicka B., Mazurkiewicz D., *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Lublin 2004, s. 8.

²¹⁹ Kawałko B., op.cit, s. 31–32.

²²⁰ *Program Wojewódzki Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego dla Województwa Lubelskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Lublin 2004.

²²¹ *Wojewódzki Program Rozwoju Infrastruktury Transportowej i Komunikacji dla Województwa Lubelskiego*, Ośrodek Badawczy Ekonomiki Transportu, Warszawa 2004.

Warto w tym miejscu podkreślić, że województwo lubelskie dąży do unowocześnienia gospodarki. Zgodnie z założeniami oficjalnych raportów i dokumentów, władze regionu chcą bowiem unowocześnić rolnictwo (RSIWL), zwiększyć konkurencyjność oferty naukowo-dydaktycznej (RSIWL) czy też zwiększyć atrakcyjność i konkurencyjność całego województwa poprzez zwiększenie potencjału innowacyjnego i B+R (SRWL). Kwestiom unowocześnienia gospodarki regionalnej poświęcono także osobne dokumenty, np. Program Wojewódzki Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Takie podejście władz regionu jest zgodne z kierunkiem rozwoju Unii Europejskiej wskazywanym w Strategii Lizbońskiej na rzecz Wzrostu Gospodarczego i Zatrudnienia (tzw. Europa 2020), w której akcentuje się pozytywny wpływ innowacji na rozwój społeczno-gospodarczy²²². Przedstawione w niniejszym opracowaniu rekomendacje uwzględniają te dążenia władz regionu. Jakkolwiek zalecenia te dotyczą przyciągania rozmaitych inwestycji na obszar województwa lubelskiego, wiele miejsca poświęcono rozwiązaniom ukierunkowanym w szczególności na przyciągnięcie inwestycji z nowoczesnych branż gospodarki.

3.2. Atrakcyjność inwestycyjna województwa lubelskiego

Atrakcyjność inwestycyjna regionu definiowana jest jako umiejętność „skłonienia do inwestycji przez oferowanie kombinacji korzyści lokalizacji możliwych do osiągnięcia w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej”²²³. Jest ona wypadkową wielu czynników, stąd niezwykle istotne jest określenie, czy i w jakim stopniu dany region jest przez nie charakteryzowany. Warto posłużyć się wynikami przeprowadzonego przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową [dalej: IBnGR] badania atrakcyjności inwestycyjnej województwa i podregionów Polski. Dane w tabelicy 3.2. wskazują miejsce Lubelszczyzny w rankingu atrakcyjności inwestycyjnej województw.

Tabelica 3.2. Miejsce województwa lubelskiego w rankingu atrakcyjności inwestycyjnej województw w 2009 roku (według determinant atrakcyjności)

Kategoria	Miejsce w rankingu
dostępność transportowa	15
zasoby i koszty pracy	15
rynek zbytu	15
infrastruktura gospodarcza	15
infrastruktura społeczna	16
bezpieczeństwo powszechne	4
aktywność województwa wobec inwestorów	15
atrakcyjność inwestycyjna województwa	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2009*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009

²²² Zob. Portal Unii Europejskiej, www.ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm [data dostępu: 30.06.2010].

²²³ *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2009*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową [dalej: IBnGR], Gdańsk 2009, s. 5.

Pod względem dostępności transportowej województwo lubelskie plasuje się na przedostatnim miejscu w rankingu województw publikowanym przez IBnGR. Instytut zwraca uwagę na słabo rozwinięty sektor transportu i logistyki, oddalenie od granicy zachodniej oraz brak międzynarodowych połączeń lotniczych.

Oddalenie od rynków Europy Zachodniej ogranicza możliwości rozwojowe województwa lubelskiego. Graniczenie z Ukrainą i Białorusią nie pozwala zniwelować tej bariery. Kraje ościenne województwa lubelskiego charakteryzują się niskimi dochodami, a co za tym idzie – niewielką chłonnością rynków. Kraje te (zwłaszcza Ukraina) okazują się niezwykle konkurencyjne pod względem atrakcyjności inwestycyjnej, co niekorzystnie wpływa na możliwość przyciągania inwestorów przez Lubelskie²²⁴.

Sytuacja Lubelszczyzny może poprawić się za kilka lat z uwagi na rozpoczętą budowę portu lotniczego Lublin (określanego również jako Lublin-Świdnik)²²⁵. Zgodnie z planami, inwestycja ma być zakończona w 2012 roku. Lotnisko będzie przystosowane do obsługi ruchu pasażerskiego i przyjmowania lotów kurierskich i *cargo*. Z pewnością port lotniczy zwiększy atrakcyjność województwa lubelskiego zarówno w kontekście turystyki, jak i przyciągania inwestycji.

Aby potencjał lotniska był w pełni wykorzystywany, niezbędne jest zapewnienie podaży fachowej siły roboczej. Pewne działania zostały już podjęte – przykładowo – Lubelskie Kuratorium Oświaty promuje naukę w szkołach zawodowych kształcących na potrzeby obsługi technicznej portu lotniczego, a I LO w Świdniku utworzyło kierunek kształcący na potrzeby zawodu stewardesy i stewarda²²⁶. **Odpowiedzią publicznych służb zatrudnienia, zwłaszcza powiatowych urzędów pracy, na potrzeby portu lotniczego Lublin powinno być organizowanie szkoleń m.in. przygotowujących do testów psychologicznych i dotyczących znajomości konstrukcji samolotów (są one przeprowadzane przy rekrutacji stewardów i stewardess). Niezbędne wydaje się nawiązanie przez powiatowe urzędy pracy współpracy ze spółką Port Lotniczy Lublin SA w celu odpowiedniego przygotowania szkoleń.**

Poza infrastrukturą lotniczą niezbędny do zapewnienia warunków prorozwojowych w województwie lubelskim jest odpowiedni stan infrastruktury drogowej. Tymczasem w 2005 roku zaledwie 53,4% dróg krajowych w regionie było drogami o podwyższonym standardzie, a tylko 7,5% z nich spełniało europejskie standardy nośności (115 kN/oś)²²⁷. Sytuację pogarsza fakt, że przez obszar województwa lubelskiego nie

²²⁴ Na Ukrainie inwestują choćby polskie firmy (Cersanit, Barlinek, Groclin, Maspex). Zob. Zasuń R., *Polskie firmy na Ukrainie: obligacje za VAT*, Portal Gazeta Wyborcza.pl – Lublin, www.wyborcza.biz/biznes/1,101562,7804806,Polskie_firmy_na_Ukrainie_obligacje_za_VAT.html [data dostępu: 22.06.2010].

²²⁵ Portal Portu Lotniczego Lublin, www.portlotniczy.lublin.pl [data dostępu: 25.06.2010].

²²⁶ Krzos M., *Kuratorium stawia na fachowców*, Portal Kurier Lubelski.pl, www.archiwum.kurierlubelski.pl/module-dzial-viewpub-tid-9-pid-65644.html [data dostępu: 29.06.2010] oraz Kalinowska A., *Stewardesy ze Świdnika*, Portal Nowy Tydzień.pl, www.nowytydzien.pl/nowytydzien/?p=2817 [data dostępu: 30.06.2010].

²²⁷ Susmarski P., *Atrakcyjność inwestycyjna województwa lubelskiego*, Portal Infrastruktura: Ludzie Innowacje Technologie, www.inframedia.pl/article_advances/category/samorzady/1/atrakcyjnosc_inwestycyjna_województwa_lubelskiego/1 [data dostępu: 22.06.2010]. Choć w czasie ostatnich 5 lat sytuacja województwa lubelskiego z pewnością uległa zmianie (np. w wyniku inwestycji finansowanych ze środków unijnych), to jednak wydaje się, że nie zniwelowano zapóźnienia infrastrukturalnego regionu.

przebiega żadna istniejąca lub planowana autostrada ani droga ekspresowa²²⁸. Również stan infrastruktury kolejowej petryfikuje status województwa jako regionu słabo rozwiniętego gospodarczo. Podkreśla się, że w szczególnie złej kondycji są tory, system łączności i tabor²²⁹. Warto zauważyć, że pod względem chłonności rynku województwo lubelskie znajduje się na przedostatniej pozycji w kraju. Skoro podmioty dokonujące inwestycji w tym regionie nie mogą liczyć na Lubelszczyźnie na znaczący zbyt swoich produktów, powinny być zainteresowane głównie wykorzystaniem przewagi kosztowej województwa i następnie wysyłką towaru do innych regionów kraju (tych o większej chłonności rynku). Brak uwzględnienia województwa lubelskiego w sieci planowanych autostrad i dróg ekspresowych oraz zły stan dróg krajowych i infrastruktury kolejowej w regionie znacznie utrudniają prowadzenie takiej polityki przez inwestorów.

Z uwagi na niekorzystne warunki transportowe niezbędne jest podjęcie odpowiednich działań ukierunkowanych na zniwelowanie negatywnych skutków tego stanu rzeczy. Ważne jest chociażby promowanie rozwiązań mających na celu zwiększenie efektywności wykorzystania istniejącej infrastruktury. Zły stan dróg zmniejsza mobilność ludności, co nakłada na odpowiednie organy administracji samorządowej obowiązek wdrożenia inicjatyw stymulujących ową mobilność. **Rekomendowane jest chociażby wspieranie inicjatywy grupowego dojeżdżania do miejsc pracy (ang. *carpooling*), co nie tylko umożliwi zwiększenie efektywności wykorzystania dróg, ale ma także istotne walory ekologiczne.** Zwiększenie efektywności wykorzystania dróg wynika z tego, że *carpooling* pozwala zwiększyć przepustowość tychże dróg (rozumianej jako ilość osób podróżujących daną trasą w stosunku do długości odcinka tejże trasy) bez konieczności poprawiania ich parametrów technicznych. Z kolei walory ekologiczne tego rozwiązania przejawiają się w postaci zmniejszenia ilości samochodów poruszających się w ruchu drogowym. **W celu promocji tego rozwiązania zalecane jest stworzenie portalu internetowego z ofertami *carpoolingu*. Odpowiedzialny za utworzenie tego portalu mógłby być Urząd Marszałkowski (np. Departament Mienia, Infrastruktury i Inwestycji). Rekomenduje się także przeprowadzenie akcji informacyjnej zachęcającej do wspólnego dojeżdżania do miejsca pracy. Przykładowo – o korzyściach z tego tytułu powiatowe urzędy pracy mogłyby przekonywać osoby rejestrujące się jako bezrobotne. Nowo zarejestrowani bezrobotni muszą bowiem odbyć szkolenie z zakresu podstawowych technik poszukiwania pracy. Możliwe jest rozbudowanie owego szkolenia o krótką prezentację *carpoolingu*, korzyści z niego płynących oraz sposobów wyszukiwania osób chętnych do wspólnego dojeżdżania do pracy.**

²²⁸ Wyjątkiem jest planowany fragment autostrady A2 przebiegający w okolicach Białej Podlaskiej do przejścia granicznego w Terespolu. Z uwagi na niewielką długość tego odcinka oraz znaczne oddalenie od najważniejszych miast województwa (zwłaszcza Lublina) można uznać, że w przyszłości (tj. po realizacji planowanych odcinków) sytuacja województwa lubelskiego w dalszym ciągu będzie niekorzystna.

²²⁹ *Regionalny Program Operacyjny Województwa lubelskiego na lata 2007–2013*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2007, s. 59.

Interesującym pomysłem wydaje się zwolnienie przedsiębiorstw z części opłaty środowiskowej w wyniku udokumentowania przez nie, iż ich pracownicy korzystają z *carpoolingu*. Decyzję o ewentualnym wprowadzeniu tego rozwiązania powinien podjąć Urząd Marszałkowski w Lublinie. Co istotne, w celu określenia minimalnego poziomu częstotliwości wspólnych dojazdów do pracy uprawniających do owego zwolnienia podatkowego, jak i określenia sposobu udokumentowania *carpoolingu*, niezbędne wydaje się przeprowadzenie konsultacji pomiędzy m.in. Urzędem Marszałkowskim (Departament Mienia, Infrastruktury i Inwestycji) a Wojewódzką Inspekcją Transportu Drogowego w Lublinie.

Godne polecenia jest także wspieranie form zatrudnienia niewymagających stałej obecności pracownika w miejscu pracy. Przykładem może być tzw. telepraca, która definiowana jest jako „forma zatrudnienia polegająca na regularnym wykonywaniu obowiązków zawodowych poza siedzibą zakładu pracy. (...) Obowiązki zawodowe świadczone w ramach telepracy wykonywane są za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej – Internetu, telefonu, faksu czy videofonu”²³⁰. Rekomendowane jest zwłaszcza przeprowadzanie kursów obsługi urządzeń niezbędnych do wykonywania pracy tego rodzaju (np. videofonów służących do wideokonferencji) oraz prezentacji tych form zatrudnienia. Tego typu szkolenia i prezentacje powinny organizować urzędy pracy z uwagi na profil swojej działalności. Interesującym pomysłem wydaje się przeprowadzanie wspomnianych prezentacji w miejscu pracy (np. w zakładach zlokalizowanych w lubelskich podstrefach SSE²³¹). Mogłoby to skłonić inwestorów do zwiększenia zatrudnienia poprzez wykorzystanie możliwości, jakie daje telepraca. Należy zaznaczyć, że to rozwiązanie byłoby ukierunkowane na przyciągnięcie nowych inwestycji dokonywanych przez obecnych inwestorów.

Poza tymi inicjatywami istotne jest także podjęcie działań mających na celu stworzenie niezbędnej infrastruktury drogowej. **Koniecznością wydaje się budowa drogi ekspresowej łączącej Lublin (stolicę województwa i największe miasto w regionie) z Warszawą (najbogatszym miastem w kraju).** Ważne jest także wybudowanie drogi ekspresowej łączącej Lublin z Białą Podlaską. Wynika to z faktu, że w okolicach tego miasta przebiegać będzie jeden z odcinków autostrady A2, stanowiącej część szlaku komunikacyjnego łączącego Europę Zachodnią ze Wschodnią. Droga ekspresowa Lublin-Biała Podlaska umożliwiłaby podmiotom z województwa lubelskiego czerpanie korzyści w postaci dogodnego i szybkiego transportu dóbr na teren Białorusi i Rosji. Rekomendowane jest zatem opracowanie przez Lubelski Urząd Wojewódzki studium przestrzennego na temat możliwości utworzenia wyżej wymienionych dróg ekspresowych. Plan ten mógłby w dalszej kolejności posłużyć jako dokument stanowiący atut województwa lu-

²³⁰ Portal Rynek Pracy.pl, www.rynekpracy.pl/slownik_1.php/wpis.159 [data dostępu: 30.06.2010].

²³¹ Definicja oraz szersze omówienie zasad funkcjonowania SSE zostały zawarte w podrozdziale 3.3.

belskiego w staraniach na rzecz budowy niezbędnej infrastruktury drogowej. Co oczywiste, w działania mające na celu przekonanie odpowiednich władz (m.in. Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad, Ministerstwo Infrastruktury) o konieczności budowy dróg łączących Lublin z Warszawą i Białą Podlaską powinien być zaangażowany wojewoda województwa lubelskiego.

Rekomenduje się także podjęcie działań na rzecz rozbudowy infrastruktury kolejowej. Przykładowo – rozsądnym rozwiązaniem wydaje się zwolnienie na pewien czas (np. 3 lata) inwestorów tworzących przyzakładowe bocznice kolejowe z podatku od nieruchomości. Zaleca się zatem, by Urząd Marszałkowski przeprowadził konsultacje z urzędami gmin z terenu województwa lubelskiego w celu przekonania ich do wprowadzenia w życie tego typu rozwiązania podatkowego.

Pod względem zasobów i kosztów pracy województwo lubelskie ponownie plasuje się na przedostatniej pozycji w kraju. IBnGR zauważa, że atutem województwa lubelskiego są niskie koszty pracy. Należy jednak ponownie zwrócić uwagę na bliskość krajów o jeszcze niższych kosztach tego typu. Wynagrodzenia w tych krajach są dla inwestorów na tyle atrakcyjne, że decydują się na lokalizację inwestycji w tych państwach. Przykładowo – w 2008 roku miesięczne wynagrodzenie na Ukrainie wynosiło zaledwie 343 USD, podczas gdy w Polsce – 1222 USD²³². W związku z tym, o ile w skali krajowej województwo lubelskie dysponuje przewagą konkurencyjną pod względem kosztów, o tyle w skali międzynarodowej nie posiada takiej przewagi. Należy podkreślić, że przedsiębiorstwa często dokonują bezpośrednich inwestycji zagranicznych (np. na Ukrainie) z uwagi na możliwość utworzenia tam pewnej platformy produkcyjno-handlowej dla całego bloku państw dawnego ZSRR, ze szczególnym uwzględnieniem perspektywnego rynku rosyjskiego²³³. Niemniej jednak szansą na przyciągnięcie tego typu inwestycji jest fakt, że niskim kosztom siły roboczej nie towarzyszy wysoka wydajność pracy, co oznacza, że Polska może czerpać korzyść w postaci efektywniejszej produkcji²³⁴. Wykwalifikowana i wydajna siła robocza ma ponadto przewagę w produkcji dóbr o wysokich parametrach jakościowych. Okazuje się zatem, że województwo lubelskie posiada pewne atuty, które mogą skłaniać inwestorów do lokowania kapitału na tym obszarze, a nie na tańszej od Lubelszczyzny (pod

²³² Zob. Portal Database Central Europe, www.databasece.com/en/average-gross-earnings-usd [data dostępu: 07.07.2010].

²³³ W 2007 roku wzrost PKB wyniósł w Rosji 8,1%, w 2008 roku odnotowano wzrost rzędu 5,6%. Szacuje się, że w 2009 roku Rosja doświadczyła znacznego spadku PKB (o 7,9%), ale rok ten cechował się znaczną specyfiką wynikającą z globalnego osłabienia aktywności gospodarczej, co skutkowało zmniejszeniem popytu na surowce i w konsekwencji spadkiem ich cen z negatywnymi konsekwencjami dla krajów uzależnionych gospodarczo od eksportu tego typu artykułów (np. Rosja). Zob. Portal CIA World Factbook: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html [data dostępu: 29.06.2010].

²³⁴ Zob. Varian H.R., *Mikroekonomia. Kurs średni. Ujęcie nowoczesne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, rozdz. 19.

względem kosztów pracy) Ukrainie. Co więcej, z uwagi np. na członkostwo w Unii Europejskiej gwarantujące bezcłowy dostęp do rynku wewnątrzspółnotowego oraz harmonizację przepisów prawnych w krajach członkowskich województwo lubelskie wydaje się niepozbawione atutów.

Sam fakt sąsiedztwa z krajami o niskich kosztach pracy stwarza pewne możliwości rozwoju wspólnych przedsięwzięć. Przykładowo – w SRWL podkreśla się, że istnieją duże możliwości stymulowania napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na teren województwa w postaci tworzenia polsko-ukraińskich *joint-ventures* na Ukrainie²³⁵. Zaznacza się, że Ukraina dysponuje tańszą niż polska siłą roboczą, dużym rynkiem zbytu oraz znaczącą bazą surowcową. **Aby korzyści z tytułu polsko-ukraińskich przedsięwzięć mogły być zrealizowane, niezbędne jest wprowadzenie szeregu rozwiązań. Po pierwsze, urzędy pracy oraz organy administracji samorządowej (przede wszystkim Urząd Marszałkowski oraz starostwa powiatowe) powinny wprowadzić wersje swoich stron internetowych w języku ukraińskim (w tym ukraińskie wersje ogłoszeń o pracę). Po drugie, rekomenduje się wprowadzenie przez urzędy pracy bezpłatnych kursów podstaw języka ukraińskiego (a także biznesowego języka ukraińskiego). Środki niezbędne do wprowadzenia tego rozwiązania mogą być uzyskane np. z Europejskiego Funduszu Społecznego. W celu podjęcia starań o uzyskanie tych środków urzędy pracy powinny nawiązać kontakt z Urzędem Marszałkowskim. Może to uczynić Wojewódzki Urząd Pracy, który w razie powodzenia starań o środki unijne podjąłby się rozdzielenia uzyskanych funduszy pomiędzy partycypujące w przedsięwzięciu powiatowe urzędy pracy. Po trzecie, niezbędne wydaje się podjęcie działań ukierunkowanych na skojarzenie potencjalnych partnerów polskich i ukraińskich. Zaleca się zatem utworzenie specjalnego serwisu internetowego umożliwiającego zamieszczanie ofert współpracy przez zainteresowane przedsiębiorstwa. Sugeruje się, by administracją owego serwisu zajmowała się oddelegowana jednostka Urzędu Marszałkowskiego.**

Warto także zwrócić uwagę na fakt, że choć województwo lubelskie zajmuje 6. pozycję w kraju pod względem liczby studentów na 10 000 mieszkańców, to udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym przewyższa średnią krajową²³⁶. Świadczy to o nieprawidłowej strukturze edukacji na poziomie studiów. Należy zwrócić uwagę, że województwo lubelskie charakteryzuje się bardzo niskim odsetkiem studentów szkół technicznych (w 2005 roku odsetek ten wynosił 10%, podczas gdy średnia krajowa kształtowała się na poziomie 17%)²³⁷. Taki stan rzeczy jest niekorzystny nie tylko dla inwestorów, ale także dla całego województwa. Postęp techniczny może bowiem być wdrożony jedynie przez fachowców dysponujących odpowiednimi kwalifikacjami i wiedzą merytoryczną dotyczącą procesu

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ Susmarski P., op.cit.

²³⁷ Ibidem.

produkcyjnego. Niedopasowania strukturalne zachodzące w obszarze szkolnictwa wyższego stanowią zatem barierę dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Z uwagi na niską skłonność studentów do kształcenia się na kierunkach i uczelniach technicznych w przyszłości firmy zlokalizowane w województwie lubelskim mogą odczuwać dotkliwy brak fachowców. Rozwiązaniem tego problemu jest zwiększenie migracji wykwalifikowanych pracowników, posiadających wykształcenie techniczne. **W tym celu rekomendowane jest podjęcie akcji wizerunkowej i informacyjnej, mającej przyciągnąć do województwa lubelskiego specjalistów posiadających wymagane wykształcenie. Zalecane jest np. aktywne uczestnictwo podmiotów z regionu w targach pracy odbywających się na uczelniach technicznych w całej Polsce. Wydaje się zasadne dofinansowywanie tego typu aktywności przez podmioty, których zakres kompetencji obejmuje przyciąganie inwestycji (np. Specjalne Strefy Ekonomiczne, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego). Rozprzestrzenianiu informacji o targach powinny natomiast służyć stosowne ogłoszenia na stronach internetowych Specjalnych Stref Ekonomicznych. Z kolei władze samorządu terytorialnego (np. Urząd Marszałkowski) powinny podczas tych targów przekonywać studentów o korzyściach z tytułu przeprowadzki na teren województwa lubelskiego²³⁸.**

Innym rekomendowanym rozwiązaniem problemu braku wykwalifikowanych pracowników jest dostosowanie oferty edukacyjnej szkół zawodowych i uczelni technicznych do potrzeb rynku pracy. Po pierwsze, zaleca się Urzędowi Marszałkowskiemu nawiązanie współpracy z Kuratorium Oświaty w Lublinie i Wojewódzkim Urzędem Pracy celem wspólnego przygotowania projektu refundowania przedsiębiorstwom kosztów praktyk uczniów szkół zawodowych. Środki na ten cel mogą być uzyskane z PO KL. Urząd Marszałkowski powinien – we współpracy z wyżej wymienionymi instytucjami – przygotować listę zawodów o istotnym znaczeniu dla gospodarki regionu. Kolejnym krokiem powinno być przygotowanie wskazanego już projektu i złożenie wniosku o przydział środków unijnych. Uzyskane środki pozwoliłyby refundować koszty praktyk przygotowujących do wykonywania zawodów znajdujących się na wspomnianej liście.

Po drugie, sugeruje się, by Urząd Marszałkowski nawiązał współpracę z uczelniami technicznymi z regionu (np. Politechnika Lubelska) w celu dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy. Przykładowo – uczelnie te przy wsparciu Urzędu Marszałkowskiego mogą przeprowadzać badania ankietowe wśród swoich absolwentów, by określić, czy mieli oni trudności ze znalezieniem pracy w regionie, czy zmuszeni zostali do poszukiwania zatrudnienia nie w wyuczonym zawodzie itd. Wnioski wypływające z tego typu badań mogą następnie służyć uczelniom do zamykania kierunków kształcących w zawodach,

²³⁸ Wśród tych korzyści można wymienić np. niskie koszty utrzymania, niskie ceny nieruchomości, nieskażone tereny, bliskość krajów Europy Wschodniej.

na które zapotrzebowanie w regionie jest niskie (długi okres poszukiwania pracy lub konieczność podjęcia poszukiwań w innych zawodach). Oszczędności uzyskane z tytułu usunięcia niepotrzebnych kierunków kształcenia szkoły wyższe mogą przeznaczyć na rozwój kierunków przygotowujących do zawodów deficytowych²³⁹.

Rekomendowane jest także utworzenie specjalnego funduszu przeznaczanego na subsydiowanie zatrudnienia absolwentów szkół wyższych o profilu technicznym, w tym także absolwentów z innych województw. Środki na ten cel mogłyby być uzyskane z PO Rozwój Polski Wschodniej, co oznacza, że zaleca się, aby inicjatywę w sprawie utworzenia owego funduszu podjął Urząd Marszałkowski w Lublinie. W praktyce mechanizm wsparcia zatrudnienia byłby następujący. Przedsiębiorstwo zainteresowane zatrudnieniem absolwenta uczelni technicznej, posiadające także kandydata do podjęcia pracy, zgłaszałoby ten stan Powiatowemu Urzędowi Pracy, który następnie odpowiedzialny byłby za formalne uzyskanie środków subsydiujących owe zatrudnienie z puli środków unijnych uzyskanych przez Urząd Marszałkowski.

Ciekawym pomysłem wywierającym wpływ na strukturę branżową gospodarki województwa lubelskiego jest zawężenie tej możliwości jedynie do przedsiębiorstw zaliczanych do branży nowoczesnych technologii (np. informatyka, telekomunikacja, biotechnologia). W celu przyciągnięcia do województwa lubelskiego tego typu firm sugeruje się subsydiowanie zatrudnienia przez nie każdego absolwenta uczelni technicznych, przy czym okres subsydiowania mógłby wynosić 2 lata²⁴⁰. Zaleca się także, by subsydiium wynosiło maksymalnie 50% kosztów pracy w owym okresie.

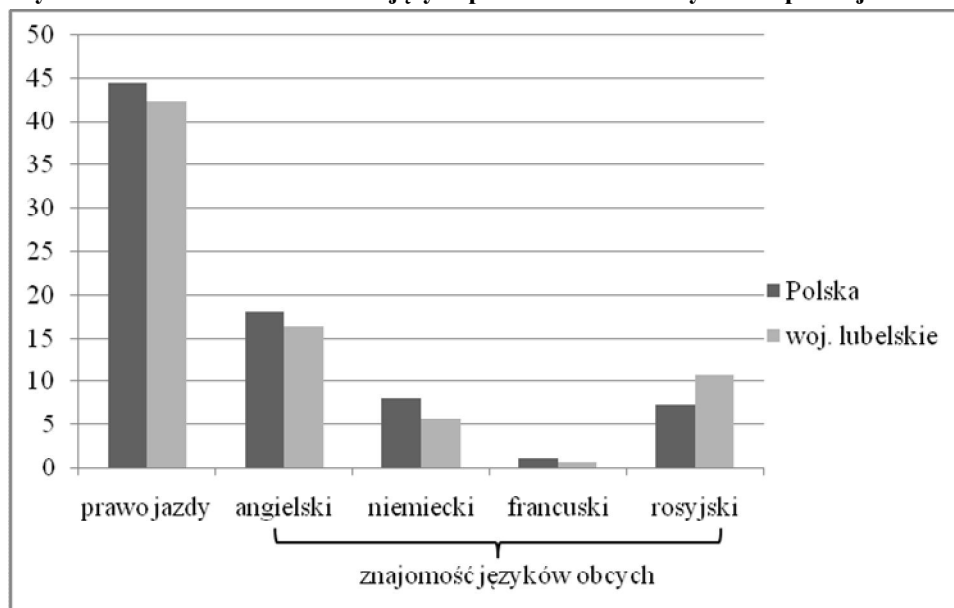
Wymienione działania powinny zmniejszyć wskazywaną już dotkliwość braku wykwalifikowanej siły roboczej. Z pewnością pozwoliłoby to przyciągnąć do województwa lubelskiego inwestycje zaawansowane technologicznie, co skutkowało by pozytywnymi zmianami strukturalnymi unowocześniającymi gospodarkę regionu.

Niewątpliwą zaletą województwa lubelskiego jest natomiast duży udział osób deklarujących znajomość języka rosyjskiego w ogóle populacji. Jest to korzystne z punktu widzenia podmiotów, które chciałyby ulokować swoje inwestycje na Lubelszczyźnie, licząc na podjęcie działalności eksportowej ukierunkowanej na rynki krajów dawnego ZSRR. Wykres 3.1. (patrz s. 171) obrazuje sytuację województwa lubelskiego na tle całego kraju pod względem kompetencji deklarowanych przez ludność.

²³⁹ Problematyka zawodów deficytowych została omówiona szerzej w podrozdziale 3.6.

²⁴⁰ Jest to analogiczne do rozwiązań dotyczących SSE, polegających na zastosowaniu zwolnienia podatkowego z tytułu utworzenia miejsc pracy – w rozwiązaniu tym zwolnieniu może podlegać określona część dwuletnich kosztów pracy. Instrumenty wykorzystywane przez SSE zostały omówione szerzej w podrozdziale 3.3.

Wykres 3.1. Odsetek osób deklarujących posiadanie określonych kompetencji w 2009 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009

Z uwagi na swe położenie geograficzne województwo lubelskie może czerpać premię w postaci skłonności podmiotów gospodarczych do dokonywania eksportu swych produktów na rynki krajów dawnego ZSRR. Zalecenia przedstawione w podrozdziale 3.5. (w kontekście współpracy polsko-ukraińskiej), w tym w szczególności dotyczące szkoleń językowych, powinny ułatwić inwestorom ekspansję zagraniczną ukierunkowaną na kraje dawnego Związku Radzieckiego.

Pod względem stanu infrastruktury gospodarczej i społecznej województwo lubelskie znajduje się na odpowiednio 15. i 16. miejscu w rankingu województw. Zgodnie z ujęciem IBnGR, infrastruktura gospodarcza obejmuje instytucje otoczenia biznesu, ośrodki naukowo-badawcze, imprezy targowo-wystawiennicze oraz specjalne strefy ekonomiczne (SSE)²⁴¹. Zdaniem Instytutu, województwo lubelskie charakteryzuje się przede wszystkim słabo rozwiniętym sektorem otoczenia biznesu (sektor finansowy, ubezpieczeniowy, doradztwo i obsługa nieruchomości) oraz niewystarczającą infrastrukturą naukowo-badawczą²⁴². Faktem jest, że opisywany region charakteryzuje się m.in. niższą od średniej krajowej gęstością sieci placówek bankowych – w 2007 roku średnio w Polsce na 1000 km² przypadało 46 placówek bankowych (województwo lubelskie – 31 placówek), a liczba placówek na milion mieszkańców wynosiła 373 (województwo lubelskie – 351)²⁴³. Z drugiej strony czynnikiem pozytywnym

²⁴¹ *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, op.cit, s. 16–17.

²⁴² *Ibidem*, s. 50.

²⁴³ *Zob. Baza placówek bankowych w Polsce 2007 i statystyka powiatów*, Interlace, Warszawa 2007.

nym jest fakt, że inwestorzy działający w ramach SSE posiadających podstrefy w województwie lubelskim, wysoko te strefy oceniają, o czym świadczą dane zawarte w tablicy 3.3.

Tablica 3.3. Odsetek ocen bardzo dobrych i dobrych przyznanych przez inwestorów danym SSE

Ocena	Średnia krajowa	Mielecka SSE	Starachowicka SSE	Tarnobrzewska SSE
bardzo dobra	24	38	25	20
bardzo dobra i dobra (łącznie)	74	88	83	90

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Specjalne strefy ekonomiczne – edycja 2009*, KPMG, Warszawa 2009, s. 20

Z uwagi na pozytywne odbieranie SSE zlokalizowanych w województwie lubelskim przez inwestorów, jak i na fakt, że niska gęstość sieci placówek bankowych nie powinna być szczególnie dotkliwą barierą dla inwestycji²⁴⁴, działania w sferze poprawy stanu infrastruktury gospodarczej należy przede wszystkim ukierunkować na polepszenie funkcjonowania jednostek naukowo-badawczych. **W celu stymulowania rozwoju nauki oraz zapobiegania opuszczaniu przez młodych naukowców Lubelszczyzny rekomenduje się utworzenie specjalnego stypendium dla doktorantów z zastrzeżeniem, że beneficjenci zobowiążą się do podjęcia pracy na terenie województwa w ciągu sześciu miesięcy po zakończeniu okresu pobierania stypendium²⁴⁵. Środki na ten cel mogłyby być pozyskane z funduszy unijnych. Z tego powodu niezbędne wydaje się opracowanie przez Urząd Marszałkowski wniosku o przyznanie tych środków (np. w ramach PO Rozwój Polski Wschodniej). Co więcej rekomenduje się utworzenie podobnego funduszu (środki mogły być pozyskane w analogiczny sposób) dla absolwentów uczelni wyższych zlokalizowanych poza województwem lubelskim chcących rozpocząć studia doktoranckie na terenie Lubelskiego.** Oczywiście jest, że w przypadku wprowadzenia w życie owej rekomendacji należy ustanowić bodźce zniechęcające do nadużyć. Można to uczynić np. poprzez zobowiązanie doktoranta do zwrotu kwoty stypendium w przypadku nieukończenia studiów doktoranckich.

W celu zwiększenia potencjału innowacyjnego województwa lubelskiego oraz wspierania współpracy między sferą nauki a sferą biznesu rekomendowane jest podjęcie działań promujących i wspierających przedsiębiorstwa akademickie typu *spin-off* i *spin-out*. *Spin-off* definiowany jest jako „nowe przedsiębiorstwo, które

²⁴⁴ Jest to wynikiem działania instytucji finansowych o charakterze ogólnokrajowym, np. brak odpowiedniej liczby placówek bankowych może być zatem neutralizowany ofertą finansową banków, które mają oddziały w innych regionach kraju. Upowszechnienie się internetowej obsługi rachunków bankowych powoduje również, że bezpośredni kontakt z placówką bankową staje się mniej istotny niż kilka lat temu.

²⁴⁵ Takie rozwiązanie wprowadziło województwo podkarpackie. Zob. *Można składać wnioski o stypendium doktoranckie*, Portal Rzeszów4U, <http://www.rzeszow4u.pl/aktualnosci/mozna-skladac-wnioski-o-stypendia-doktoranckie.html> [data dostępu: 30.06.2010].

zostało założone przez co najmniej jednego pracownika instytucji naukowej lub badawczej (osoba ze stopniem naukowym co najmniej doktora) albo studenta bądź absolwenta uczelni w celu komercjalizacji innowacyjnych pomysłów (wiedzy) lub technologii, zwykle zależne w pewien sposób (organizacyjnie, formalno-prawnie, finansowo itp.) od organizacji macierzystej (np. uczelni)”. *Spin-out* różni się od *spin-offów* tym, że zachowuje organizacyjną niezależność względem jednostki macierzystej²⁴⁶. **W celu rozpropagowania informacji o możliwości tworzenia takich przedsiębiorstw zaleca się, by Urząd Marszałkowski w Lublinie (np. Departament Gospodarki i Innowacji) przeprowadził akcję informacyjną wśród pracowników naukowych zatrudnionych zwłaszcza przez uczelnie techniczne nie tylko w województwie, ale także w całym kraju. Co oczywiste, możliwe jest skupienie się tylko na pewnej puli uczelni technicznych (np. znajdujących się na wysokich pozycjach w rankingach szkół wyższych). Z kolei powiatowe urzędy pracy powinny wspomagać *spin-offy* i *spin-outy* poprzez organizację szkoleń z zakresu kompetencji szczególnie poszukiwanych przez tego rodzaju przedsiębiorstwa. W związku z tym rekomenduje się, by Departament Gospodarki i Innowacji stworzył stanowisko pracy dla osoby odpowiedzialnej za współpracę z przedsiębiorstwami akademickimi. Osoba ta odpowiedzialna byłaby m.in. za przekazywanie powiatowym urządům pracy informacji na temat potrzeb i oczekiwań tych specyficznych podmiotów gospodarczych względem potencjalnych pracowników.**

Badając z kolei stan infrastruktury społecznej, IBnGR uwzględnił nasycenie infrastrukturą gastronomiczną i hotelową oraz liczbę i aktywność instytucji kultury (np. kina i teatry)²⁴⁷. Województwo lubelskie postrzegane jest przez Instytut jako dysponujące słabo rozwiniętą infrastrukturą turystyczną oraz niską intensywnością życia kulturalnego²⁴⁸. Pod względem nasycenia hotelami znajdowało się w 2009 roku na ostatnim miejscu w kraju – zaledwie 11,1 miejsca hotelowego na 10 000 mieszkańców (niemal czterokrotnie mniej od średniej krajowej)²⁴⁹. Co więcej, województwo lubelskie było pomiędzy lipcem 2007 roku a wrześniem 2009 roku miejscem lokalizacji zaledwie 4% inwestycji hotelarskich w ujęciu wartościowym²⁵⁰. Analizując zasób instytucji kultury, można także stwierdzić, że województwo lubelskie niekorzystnie odstaje od poziomów ogólnopolskich. Przykładowo – w całym kraju na 1000 osób w 2008 roku przypadało 6,5 miejsca na widowni w kinach stałych, podczas gdy w Lubelskim było to zaledwie 4,8 miejsca²⁵¹.

Należy zaznaczyć, że czynnikiem mogącym wpłynąć pozytywnie na rozwój tej infrastruktury w województwie lubelskim jest organizacja przez Polskę i Ukrainę Mi-

²⁴⁶ Zob. Portal Biznes Akademicki, www.biznesakademicki.pl/8,o-spin-off-spin-out.html [data dostępu: 07.07.2010].

²⁴⁷ *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, op.cit., s. 17.

²⁴⁸ *Ibidem*, s. 52.

²⁴⁹ Saja A., *Rozwój bazy noclegowej jako warunek rozwoju turystycznego regionów*, Polska Agencja Rozwoju Turystyki, Warszawa 2009.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ *Kultura w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009, s. 233.

strzostw Europy w Piłce Nożnej (Euro 2012). Graniczenie z Ukrainą oznacza, że województwo może być postrzegane przez uczestniczące drużyny oraz kibiców jako dogodne miejsce stanowiące bazę noclegową. Ważną rolę w procesie rozwoju infrastruktury turystycznej w regionie może odegrać także fakt, że województwo posiada znaczne zasoby terenów eksploatowanych gospodarczo w niewielkim stopniu oraz dużo terenów wiejskich. Oznacza to istnienie na opisywanym obszarze dogodnych warunków do rozwoju agroturystyki. Aby jednak potencjał województwa wynikający zarówno z Euro 2012, jak i możliwości agroturystycznych był wykorzystany, niezbędne jest podjęcie przez odpowiednie władze działań już w chwili obecnej. **Rekomenduje się przede wszystkim zwolnienie przez Urząd Marszałkowski w Lublinie inwestycji agroturystycznych i związanych z tworzeniem miejsc noclegowych na potrzeby Euro 2012 (np. ośrodki sportowo-wypoczynkowe, hotele) z podatku od nieruchomości. Co więcej, niezbędne jest także przeprowadzenie przez powiatowe urzędy pracy szkoleń otwartych (choć nastawionych głównie na bezrobotnych) z zakresu tworzenia i organizacji gospodarstw agroturystycznych. Interesującym rozwiązaniem jest przeprowadzenie cyklu szkoleń przy udziale Lubelskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego. Przykładowo – szkolenia te mógłby prowadzić członek stowarzyszenia przy wykorzystaniu infrastruktury powiatowych urzędów pracy.**

Z kolei działaniem, które publiczne służby zatrudnienia powinny podjąć w celu podniesienia atrakcyjności szeroko rozumianego życia kulturalnego na terenie województwa, jest przeprowadzenie szkoleń dla bezrobotnych z zakresu technik organizacji imprez. Jest to o tyle ważne, że np. zawód organizatora imprez sportowych jest w regionie uznawany od dłuższego czasu za deficytowy²⁵². Szkolenia te powinny być przeprowadzane przez powiatowe urzędy pracy, a uczestniczyć w nich powinni zarejestrowani bezrobotni (w drodze dobrowolnych zgłoszeń bezrobotnych po uprzedniej sugestii osób zajmujących się doradztwem i pośrednictwem zawodowym). Podczas szkoleń uczestnicy powinni zdobywać wiedzę z zakresu technik organizacji imprez kulturalnych, w tym wiedzę praktyczną. Przykładowo – sugerowane jest zawarcie przez powiatowe urzędy pracy umowy z podmiotami działającymi w branży organizacji imprez, na podstawie której podmioty te zobowiązane byłyby do przyjęcia na pewien czas praktykantów (będących jednocześnie uczestnikami wspomnianych szkoleń). Korzyścią dla owych firm byłaby możliwość rozwoju systemu praktyk, dzięki któremu firmy te osiągałyby oszczędności z tytułu łatwego i skutecznego sposobu pozyskiwania pracowników.

Kolejnym rekomendowanym działaniem nastawionym na pobudzanie aktywności kulturalnej jest organizacja przez Urząd Marszałkowski różnego rodzaju

²⁵² W 2008 roku zawód ten zajmował 5. pozycję pod względem intensywności deficytu zawodowego w województwie lubelskim, a w 2009 roku – pozycję 16. Zob. *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim w 2009 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2009.

ju konkursów dla firm, w których nagrodą byłyby bilety do kin i teatrów dla pracowników tych firm. Konkursy te mogłyby dotyczyć różnorodnych obszarów życia społeczno-gospodarczego (np. konkurs na firmę najbardziej przyjazną środowisku naturalnemu). W celu zintensyfikowania życia kulturalnego niezbędne byłoby przeprowadzanie różnorodnych konkursów z dużą częstotliwością (np. co kwartał). Odpowiedzialny za organizację tego typu wydarzeń powinien być Departament Kultury, Edukacji i Sportu Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie.

IBnGR źle ocenia również aktywność Lubelskiego wobec inwestorów – region ten w badaniu Instytutu zajął 15. miejsce w rankingu województw. Należy zastrzec, że IBnGR, analizując ten czynnik, bierze pod uwagę przede wszystkim liczbę ofert w PAIZ oraz działalność promocyjno-informacyjną realizowaną we współpracy z Wydziałami Promocji Handlu i Inwestycji Ambasad RP²⁵³. Analiza IBnGR nie obejmuje zatem innych form aktywności województw względem inwestorów. Szczegółowe omówienie prowadzonej przez województwo lubelskie polityki przyciągania inwestorów znajduje się w rozdziale 3.

Biorąc pod uwagę atrakcyjność działalności przemysłowej, województwo lubelskie prezentuje się na tle kraju relatywnie słabo. Zdaniem IBnGR, jedynie podregion lubelski charakteryzuje się przeciętną atrakcyjnością, podczas gdy podregion puławski – niską, a bialski i chełmsko-zamojski – najniższą²⁵⁴. Wpływ na taki stan rzeczy ma kiepska dostępność transportowa i brak wykwalifikowanej siły roboczej²⁵⁵. Z kolei pod względem atrakcyjności usługowej wszystkie analizowane podregiony należące do województwa lubelskiego cechują się oceną najniższą, z wyjątkiem podregionu lubelskiego (wysoka)²⁵⁶. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy wymienić²⁵⁷:

- brak dużych ośrodków miejskich²⁵⁸,
- znaczny udział rolnictwa²⁵⁹,
- niski popyt wewnętrzny,
- ograniczoną dostępność transportową.

Pod względem atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności zaawansowanej technologicznie podregiony województwa lubelskiego są oceniane najniższej (z wyjątkiem

²⁵³ *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, s. 19.

²⁵⁴ *Ibidem*, s. 22. IBnGR przyjmuje pięciostopniową skalę atrakcyjności podregionów (najwyższa, wysoka, przeciętna, niska, najniższa).

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ *Ibidem*, s. 28.

²⁵⁷ *Ibidem*, s. 29.

²⁵⁸ Województwo lubelskie zajmowało w 2009 roku ostatnią pozycję w rankingu województw pod względem liczby ludności. Lublin (miasto na prawach powiatu) był w 2009 roku 9. pod względem liczby ludności powiatem w kraju, pozostałe większe miasta województwa (Biała Podlaska, Chełm, Zamość) znajdowały się poza pierwszą 50. Zob. *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2009, s. 19.

²⁵⁹ Zauważa się, że województwo lubelskie charakteryzuje się niekorzystną strukturą gospodarczą – znaczną część wartości dodanej wytwarza w regionie niskoproduktywne rolnictwo i usługi nierynkowe. Zob. Susmarski P, op.cit.

podregionu lubelskiego – ocena przeciętna)²⁶⁰. Taki stan rzeczy podyktowany jest brakiem dużych ośrodków miejskich oraz słabo rozwiniętą infrastrukturą społeczno-gospodarczą (tzw. otoczenie biznesu)²⁶¹.

Można zatem stwierdzić, że jedynym podregionem województwa lubelskiego o relatywnie przeciętnej atrakcyjności inwestycyjnej w każdej z wymienionych kategorii jest podregion lubelski. Pozostałe podregiony charakteryzują się bardzo małą atrakcyjnością. Oznacza to, że województwo lubelskie ma niemalże dualną strukturę gospodarczą – obszar podregionu lubelskiego znacznie odbiega od pozostałych (jednak prezentując się przeciętnie na tle całego kraju).

Zaprezentowane rekomendacje są odpowiedzią na wskazane problemy stanowiące bariery dla inwestorów. Co oczywiste, nie sposób odpowiedzieć na wszystkie wskazane trudności. Przykładowo – nie jest możliwym szybko przezwyciężenie braku dużych ośrodków miejskich poprzez działania wyłącznie lokalne i regionalne. Niemniej jednak wskazane zalecenia mają na celu zniwelować negatywne cechy województwa lubelskiego. Co istotne, w niniejszym dokumencie wiele miejsca poświęcono tworzeniu warunków sprzyjających inwestycjom w nowoczesnych sektorach gospodarki – z pewnością zastosowanie opisanych rozwiązań pozwoli zwiększyć atrakcyjność inwestycyjną Lubelszczyzny zarówno w przemyśle, jak i nowoczesnych usługach i działalności zaawansowanej technologicznie. Rozwiązania te mogą zatem przyczynić się do pozytywnych zmian struktury gospodarczej województwa lubelskiego.

3.3. Polityka przyciągania inwestycji w województwie lubelskim

Skuteczna polityka przyciągania inwestycji wymaga wykorzystania szeregu instrumentów. Co istotne, w działalność mającą na celu przekonanie inwestorów do walorów danego regionu powinny angażować się różnorodne podmioty na rozmaitych szczeblach władzy. W dalszej części niniejszego rozdziału przedstawiono przede wszystkim działania podejmowane przez jednostki działające lokalnie²⁶².

Ważnym elementem polityki przyciągania inwestycji w województwie lubelskim są Specjalne Strefy Ekonomiczne. SSE jest definiowana jako „wyodrębniona administracyjnie część terytorium Polski, przeznaczona do prowadzenia działalności gospodarczej na preferencyjnych warunkach. SSE to miejsce podlegające specjalnemu, ulgowemu traktowaniu podatkowemu, gdzie przedsiębiorca może rozpocząć działalność gospodarczą na specjalnie przygotowanym terenie i prowadzić ją nie płacąc po-

²⁶⁰ *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, op.cit., s. 35.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² W opracowaniu pominięto m.in. politykę państwa (np. politykę podatkową wobec inwestorów krajowych i zagranicznych), gdyż najczęściej wpływa ona jednakowo na warunki funkcjonowania podmiotów gospodarczych niezależnie od regionu kraju. W drodze wyjątku omówiono tzw. grant rządowy z uwagi na jego mikroekonomiczny, a nie makroekonomiczny charakter.

datku dochodowego²⁶³. Obecnie na terenie województwa współistnieją elementy trzech SSE. Ich charakterystykę przedstawia tablica 3.4.

Tablica 3.4. Specjalne Strefy Ekonomiczne funkcjonujące na obszarze województwa lubelskiego

Nazwa SSE	Powierzchnia SSE (w ha)	Podstrefy na terenie woj. lubelskiego
Mielecka	1062	Lublin (118 ha) Radzyń Podlaski (2 ha) Zamość (35 ha)
Starachowicka	595,8	Puławy (99,4 ha)
Tarnobrzeska	1336,4	Janów Lubelski (8,5 ha) Łuków (20,2 ha) Tomaszów Lubelski (10,5 ha)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl [data dostępu: 01.07.2010].

Podstawową korzyścią, jaką odnosi podmiot z dokonania inwestycji w ramach SSE, jest zwolnienie z podatku dochodowego, które stanowi tzw. regionalną pomoc publiczną, mającą na celu przyspieszenie rozwoju najsłabiej rozwiniętych regionów UE poprzez wspieranie inwestycji i kreowanie miejsc pracy²⁶⁴. Zwolnienia te mogą wynikać z tytułu kosztów nowej inwestycji lub kosztów utworzenia nowych miejsc pracy.

Podmiot jest uprawniony do zwolnienia podatkowego z tytułu nowej inwestycji pod warunkiem prowadzenia działalności i utrzymania środków trwałych przez co najmniej 5 lat w przypadku dużych lub 3 lat w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw. Zwolnieniu temu podlega maks. 50% poniesionych wydatków inwestycyjnych w przypadku dużych, 60% w przypadku średnich i 70% w przypadku małych przedsiębiorstw²⁶⁵. Do wydatków kwalifikujących się do omawianego zwolnienia podatkowego należą te, które są przeznaczone na²⁶⁶:

- Zakup gruntów lub prawa ich wieczystego użytkowania;
- Zakup bądź wytworzenie środków trwałych we własnym zakresie (pod warunkiem zaliczenia ich do składników majątku podatnika);
- Rozbudowę lub modernizację aktualnie istniejących środków trwałych;
- Zakup wartości niematerialnych i prawnych powiązanych z transferem technologii poprzez nabycie licencji, *know-how*, praw patentowych lub nieopatentowanej wiedzy technicznej.

²⁶³ Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/zachety_inwestycyjne_w_sse [data dostępu: 01.07.2010].

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Zob. Portal Euro-Park Mielec, www.europark.com.pl [data dostępu: 01.07.2010].

²⁶⁶ Zob. Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/zachety_inwestycyjne_w_sse [data dostępu: 01.07.2010].

Z kolei koszty utworzenia nowych miejsc pracy obejmują „dwuletnie koszty płacy brutto, powiększone o obowiązkowe płatności związane z zatrudnieniem, ponoszone przez przedsiębiorcę od dnia zatrudnienia pracowników”²⁶⁷. Zwolnienia podatkowe z tytułu tworzenia nowych miejsc pracy warunkowane są utrzymaniem nowych miejsc pracy przez co najmniej 5 lat w przypadku dużych lub 3 lata w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw. Maksymalna wysokość zwolnienia wynosi 50%, 60% i 70% dwuletnich kosztów pracy nowo zatrudnionych pracowników w przypadku – odpowiednio – dużych, średnich i małych przedsiębiorstw.

Z kolei inwestorzy zagraniczni mogą osiągnąć dodatkową korzyść w postaci tzw. grantu rządowego. Grant ten ma postać dotacji na podstawie umowy zawartej między inwestorem a Ministrem Gospodarki i jest wypłacany proporcjonalnie do stopnia realizacji zobowiązań inwestora. Wsparciem w postaci grantu rządowego mogą zostać objęci jedynie ci zagraniczni przedsiębiorcy, którzy realizują inwestycje w następujących sektorach:

- motoryzacyjny,
- elektroniczny,
- lotniczy,
- nowoczesnych usług,
- B+R (badania i rozwój),
- biotechnologiczny.

Dane w tablicy 3.5. obrazują formy wsparcia z tytułu grantu rządowego dla różnych sektorów w zależności od liczby nowych miejsc pracy i wysokości kosztów inwestycji.

Tablica 3.5. Wysokość wsparcia finansowego w postaci grantu rządowego

Sektor	Nowe miejsca pracy	Koszty kwalifikowane nowej inwestycji	Wysokość wsparcia
Wsparcie z tytułu kosztów utworzenia nowych miejsc pracy			
motoryzacyjny, elektroniczny, lotniczy, biotechnologiczny	250	40 mln PLN	od 3200 do 18 700 PLN
nowoczesne usługi	250	–	
B+R	35	3 mln PLN	
znacząca inwestycja w innych sektorach	500	1 mld USD	
Wsparcie z tytułu kosztów kwalifikowanych nowych inwestycji			
motoryzacyjny, elektroniczny, lotniczy, biotechnologiczny	50	160 mln USD	1–10% kosztów kwalifikowanych
znacząca inwestycja w innych sektorach	500	1 mld USD	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/grant_rzadowy [data dostępu: 05.07.2010].

²⁶⁷ Ibidem.

Z uwagi na fakt, że spośród wymienionych sektorów w województwie lubelskim istotną rolę ogrywają przede wszystkim przemysł motoryzacyjny i lotniczy²⁶⁸, rekomenduje się ukierunkowanie działań (opisanych w podrozdziale 3.2.) nastawionych na przyciągnięcie na teren województwa doktorantów i absolwentów uczelni technicznych na potrzeby owych sektorów. Możliwe jest np. sektorowe różnicowanie omówionych w poprzednim podrozdziale subsydiów z funduszy tworzonych w oparciu o środki unijne.

Polityka przyciągania inwestycji obejmuje także tworzenie parków przemysłowych i technologicznych. Parki przemysłowe i technologiczne są definiowane jako „miejsca, w których dzięki zgromadzeniu firm z jednej branży oraz wspierających je placówek badawczo-naukowych możliwy jest szybki ich rozwój”²⁶⁹. Z kolei samym terminem „park technologiczny” określa się „zespół wyodrębnionych nieruchomości wraz z infrastrukturą techniczną, utworzony w celu dokonywania przepływu wiedzy i technologii pomiędzy jednostkami naukowymi a przedsiębiorcami”²⁷⁰. Szersza kategoria parku technologiczno-przemysłowego obejmuje natomiast „zespół wyodrębnionych nieruchomości wraz ze znajdującą się na nich infrastrukturą pozostałą po restrukturyzowanych lub likwidowanych przedsiębiorstwach oraz inne dołączone do nich nieruchomości”²⁷¹.

Na terenie województwa lubelskiego działają trzy podmioty tego typu:

- Park Naukowo-Technologiczny Województwa Lubelskiego,
- Puławski Park Przemysłowy,
- Świdnik – Regionalny Park Przemysłowy.

Puławski Park Przemysłowy obejmuje 50 ha terenów inwestycyjnych, z czego 32 ha należą do Starachowickiej SSE (podstrefa Puławy)²⁷². Ponieważ jednym z podmiotów inicjujących powstanie parku są Zakłady Azotowe Puławy, preferowanym sektorem na tym obszarze jest przetwórstwo tworzyw sztucznych na bazie produktów wytwarzanych przez ZA Puławy. Produkty te mogą być wykorzystywane m.in. w przemyśle motoryzacyjnym, włókienniczym, papierniczym, elektrotechnicznym i budowlanym. Z kolei zarówno Regionalny Park Przemysłowy Świdnik, jak i Park Naukowo-Technologiczny Województwa Lubelskiego oferują przede wszystkim powierzchnię magazynową oraz zaplecze konferencyjno-szkoleniowe.

W celu rozwinięcia potencjału szkoleniowego wymienionych parków rekomenduje się nawiązanie współpracy pomiędzy nimi i Wojewódzkim Urzędem Pracy. Współpraca mogłaby polegać na przeprowadzaniu przez skupione w tych parkach firmy szkoleń dla bezrobotnych z zakresu wykorzystywanych przez te

²⁶⁸ Wynika to z dużego udziału w inwestycjach w województwie.

²⁶⁹ Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/parki_przemyslowe_i_technologiczne [data dostępu: 01.07.2010].

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem.

²⁷² Zob. Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/parki_przemyslowe_i_technologiczne/pulawy [data dostępu: 02.07.2010].

podmioty metod księgowości, technik produkcji itd. Korzyścią dla firm byłaby możliwość wpływu na proces podnoszenia kwalifikacji potencjalnych pracowników oraz możliwość zdobywania pracowników przy znacznej oszczędności czasu i kosztów selekcji (wynika to z faktu, że w proponowanych szkoleniach udział brałyby osoby bezrobotne, wskazane przez urzędy pracy, co oznacza stały napływ uczestników szkoleń).

Innym rekomendowanym działaniem związanym z parkami technologicznymi i przemysłowymi jest wprowadzenie systemu praktyk studenckich dla studentów uczelni technicznych z województwa lubelskiego. Ścisłej rzecz ujmując, zaleca się, by Urząd Marszałkowski zawarł umowę z Parkiem Naukowo-Technologicznym Województwa Lubelskiego, na mocy której lokatorzy owego parku przyjmowałiby na praktyki studentów. Co oczywiste, rekomenduje się ustanowienie bodźców zachęcających podmioty zlokalizowane w parku do korzystania z możliwości programu praktyk. Przykładowo – interesującym pomysłem wydaje się zwolnienie podmiotów korzystających z tego programu z części pobieranych w parku opłat z tytułu wynajmu powierzchni laboratoryjnej. Urząd Marszałkowski jako jeden ze współtwórców powinien niezwłocznie podjąć starania zmierzające do przekonania akcjonariuszy wspomnianego kompleksu do tej inicjatywy. Niewątpliwą korzyścią dla podmiotów skupionych w parku byłaby także możliwość doboru potencjalnych przyszłych pracowników (aktualnie – studentów) i przygotowania ich do potrzeb pracodawców.

Kolejną instytucjonalną oznaką prowadzenia przez województwa, w tym województwo lubelskie, polityki przyciągania inwestycji są regionalne Centra Obsługi Inwestycji [dalej: COI] powołane w celu kompleksowej obsługi inwestorów. COI współpracują z PAIIZ, jak również zajmują się obsługą inwestorów zgłaszających się do nich bezpośrednio²⁷³. Jak wspomniano, również w województwie lubelskim istnieje COI – funkcjonuje ono w ramach struktur Urzędu Marszałkowskiego. **Zalecane jest utworzenie w ramach COI osobnych stanowisk pracy dla osób obsługujących osobnych inwestorów. Taki pracownik byłby de facto łącznikiem pomiędzy inwestorem a odpowiednimi instytucjami i organami władz lokalnych i krajowych. Do kompetencji owej osoby należałoby administrowanie procesem adaptacji inwestora na terenie województwa (np. pomoc we wszelkich formalnościach podatkowych, związanych z rynkiem pracy itd.).** Warto zauważyć, że rozwiązanie to byłoby krokiem w kierunku systemu tzw. jednego okienka (*one-stop-shop*), gdyż inwestorowi przydzielona zostałaby osoba odpowiedzialna za pomoc przy wszystkich formalnościach związanych z dokonaniem inwestycji.

Za tworzenie dogodnych warunków inwestycyjnych w regionie odpowiada także Lubelska Fundacja Rozwoju, przy czym jej działalność koncentruje się przede wszystkim na wspieraniu mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw. Jedną z form

²⁷³Zob. Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/regiony/coi#lublin [data dostępu: 01.07.2010].

wsparcia oferowanych przez Fundację jest pomoc finansowa, która może przybrać postać²⁷⁴.

- poręczenia kredytu – beneficjentem może być podmiot, który spełnił wymogi banku, lecz z uwagi na brak wystarczającego zabezpieczenia nie może uzyskać kredytu; maksymalna kwota poręczenia wynosi 1,5 mln zł,
- pożyczki – może być przeznaczona na dowolny cel gospodarczy i jej wysokość waha się w przedziale 5000–120 000 zł,
- inwestycji kapitałowej w formie *venture capital* – beneficjentem mogą być małe i średnie przedsiębiorstwa; pomoc ta polega na dostarczeniu średnio- i długoterminowego kapitału (maksymalna wysokość: 200 000 USD).

Lubelska Fundacja Rozwoju świadczy także usługi informacyjno-doradcze. Są one przeznaczone zarówno dla przedsiębiorców (usługi informacyjne związane z prowadzeniem działalności gospodarczej w Polsce oraz krajach członkowskich UE), jak i pracowników samorządu lokalnego (m.in. szkolenia z zakresu technik służących przyciąganiu potencjalnych inwestorów). Fundacja zajmuje się także działalnością doradczą w zakresie źródeł finansowania działalności innowacyjnej, poszukiwania partnerów do udziału w projektach badawczych.

Co istotne Lubelska Fundacja Rozwoju prowadzi również działalność usługową dla bezrobotnych (bezpłatne porady prawne i psychologiczne, giełdy pracy, sesje Klubu Pracy itp.). **Rekomendowane jest zatem nawiązanie współpracy przez Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie oraz powiatowe urzędy pracy kontaktu z fundacją celem koordynacji działań tych podmiotów. Innymi słowy – wskazane podmioty powinny zorganizować spotkanie (lub co najmniej wymianę opinii) ukierunkowane na dokonanie jasnego rozgraniczenia ich zakresów działania. Przykładowo – możliwe jest dokonanie rozgraniczenia tak, aby Lubelska Fundacja Rozwoju prowadziła działalność usługową nie dla zarejestrowanych w urzędach pracy bezrobotnych, ale studentów ostatnich lat studiów.** Warto nadmienić, że wszelkie działania szkoleniowe i informacyjne adresowane do potencjalnych pracowników zwiększają kwalifikacje tych osób, a tym samym są ważnym elementem polityki przyciągania inwestycji.

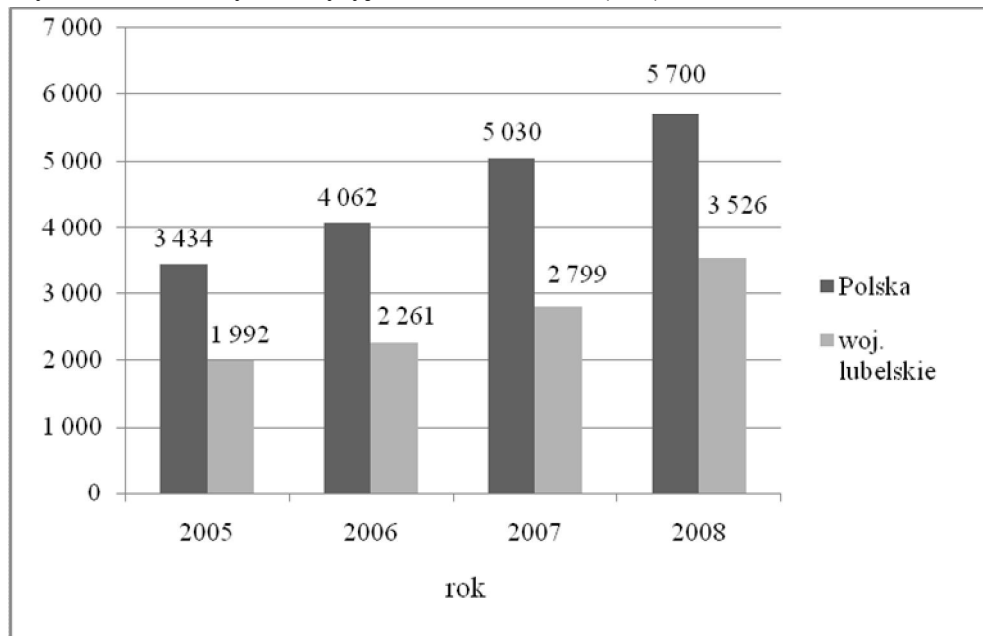
3.4. Charakterystyka inwestycji w województwie lubelskim

Niska atrakcyjność inwestycyjna regionu skutkuje znacznie mniejszymi wydatkami inwestycyjnymi na mieszkańca, niż wynosi średnia krajowa. W 2008 roku wydatki *per capita* wynosiły w województwie lubelskim równowartość zaledwie ok. 62% średniej dla całego kraju. Należy jednak zastrzec, że od kilku lat szybciej rośnie wartość nakładów inwestycyjnych *per capita* w województwie lubelskim niż w całym kraju. Skutkiem tego zjawiska jest poprawianie się relacji owych nakładów w woje-

²⁷⁴ Zob. Portal Lubelskiej Fundacji rozwoju, www.lfr.lublin.pl/index.php [data dostępu: 01.07.2010].

wództwie do wartości krajowej z 58% w 2005 roku do wspomnianych 62% w 2008 roku. Tendencje te obrazuje wykres 3.2.

Wykres 3.2. Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca (w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

W ujęciu własnościowym w dużej mierze za niższe nakłady inwestycyjne w województwie lubelskim w porównaniu do wartości ogólnopolskiej odpowiada sektor prywatny. W 2008 roku wydatki inwestycyjne podmiotów prywatnych *per capita* w regionie wynosiły zaledwie 54,5% średniej krajowej. Należy jednak uwzględnić fakt, że w 2005 roku było to zaledwie około 49,5% poziomu krajowego, co oznacza, że występuje pod tym względem tendencja wzrostowa. Tablica 3.6. zawiera wyszczególnienie wydatków inwestycyjnych podmiotów prywatnych na 1 mieszkańca w ostatnich latach.

Tablica 3.6. Wydatki inwestycyjne podmiotów prywatnych na 1 mieszkańca (w zł)

Rok	Polska	Województwo lubelskie
2005	2237	1108
2006	2688	1209
2007	3419	1589
2008	3733	2035

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR, GUS

Należy także zauważyć, że w 2008 roku wskaźnik odnowienia (wartość nakładów inwestycyjnych w stosunku do wartości brutto środków trwałych) wynosił w woje-

wództwie lubelskim 7,69%, a w całym kraju 9,75%²⁷⁵. Świadczy to o niższym niż krajowe tempie modernizacji środków trwałych, co wpływa niekorzystnie na możliwości rozwoju regionu²⁷⁶. Ze względu na kluczową rolę SSE w sprzyjaniu inwestycjom należy zwrócić uwagę na efekty funkcjonowania tych stref. Ponieważ celem niniejszego opracowania jest przedstawienie rekomendacji służących głównie instytucjom rynku pracy, kluczowe wydaje się dokonanie analizy struktury branżowej inwestorów. Wynika to z potrzeby zanalizowania struktury popytu na pracę i określenia, czy na terenie województwa występują strukturalne niedopasowania pomiędzy popytem zgłaszanym przez inwestorów a podażą siły roboczej.

W lubelskiej podstrefie SSE Euro-Park Mielec (zwanej Mielecką SSE) największy udział mają przedsiębiorstwa z branży metalowej – 3 z 8 inwestorów działających w tej podstrefie to firmy z tego sektora (producent konstrukcji metalowych ALI-PLAST, producent opakowań metalowych Ball Packaging Europe Lublin oraz producent grzejników R.B.M. APEX). Pozostali inwestorzy prowadzą zróżnicowaną działalność gospodarczą (przemysł farmaceutyczny, poligraficzny, motoryzacyjny, branża konsultingowa, logistyka).

W strukturze inwestycji podjętych w Starachowickiej SSE dominują przemysł ceramiczny, chemiczny i metalowy²⁷⁷. W jedynej znajdującej się na terenie województwa lubelskiego podstrefie tej SSE (Puławy) dokonano do tej pory dwóch inwestycji (obie z branży chemicznej): zakłady separacji powietrza (inwestor: Air Liquide Polska) oraz zakłady produkcji nawozów sztucznych (inwestor: Zakłady Azotowe PUŁAWY)²⁷⁸.

Spśród trzech podstref Tarnobrzeskiej SSE zlokalizowanych na terenie województwa lubelskiego tylko na obszarze jednej z nich (podstrefa Łuków) dokonano inwestycji – są to inwestycje z branży konstrukcji stalowych (STOK-ROL) i logistycznej (DUKESSA)²⁷⁹.

Struktura dokonanych już inwestycji w SSE nie odpowiada atutom województwa. Zdaniem Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, do tzw. sektorów dużej szansy (czyli tych, które z uwagi na specyfikę regionu mają duży potencjał rozwojowy) w województwie zaliczyć można²⁸⁰:

- spożywczy,
- logistyczny,
- maszynowy,

²⁷⁵ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

²⁷⁶ Kanały oddziaływania przestarzałego sprzętu na warunki produkcji są zróżnicowane i obejmują m.in. zmniejszającą się wydajność maszyn i urządzeń, przestoje produkcyjne spowodowane koniecznością ich naprawy, a także większe ryzyko urazów pracowników obsługujących sprzęt.

²⁷⁷ Zob. Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/sse/starachowice [data dostępu: 01.07.2010].

²⁷⁸ Zob. Portal Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Starachowice”, www.sse.com.pl [data dostępu: 01.07.2010].

²⁷⁹ Zob. Portal Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, www.tsse.pl/pl [data dostępu: 01.07.2010].

²⁸⁰ Zob. Portal Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl/regiony/wojewodztwa/lubelskie [data dostępu: 02.07.2010].

- usług biznesowych (BPO – *Business Process Outsourcing*),
- turystyczny.

Jak wykazano, w obrębie analizowanych lubelskich podstref SSE wykorzystywany jest jedynie potencjał przemysłu maszynowego (np. produkcja środków transportu), podczas gdy pozostałe z wymienionych branż mają obecnie charakter marginalny.

Natomiast biorąc pod uwagę strukturę nakładów inwestycyjnych w całym województwie (nie tylko w obrębie SSE), należy zauważyć, że potencjał trzech sektorów dużej szansy (maszynowy, logistyczny i spożywczy) można uznać za wykorzystywany, o czym świadczy ich względnie większy udział w nakładach inwestycyjnych ogółem w porównaniu z całym krajem. Jedynym wyjątkiem jest sektor BPO – przykładowo – udział nakładów inwestycyjnych w sektorze pośrednictwa finansowego w nakładach inwestycyjnych ogółem jest w województwie lubelskim dwukrotnie niższy niż w całym kraju (zob. dane zawarte w tablicy 3.7.).

Tablica 3.7. Nakłady inwestycyjne według sektorów gospodarki w 2008 roku – ujęcie względne (% nakładów inwestycyjnych ogółem)

Kategoria	Polska	Woj. lubelskie
rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo oraz rybactwo	2,13	4,54
przemysł	32,68	27,11
budownictwo	11,86	11,60
handel i naprawy	9,89	6,52
hotele i restauracje	1,18	0,64
transport, gosp. magazynowa i łączność	8,29	11,34
pośrednictwo finansowe	2,47	1,16
obsługa nieruchomości i firm	17,77	21,93
administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i zdrowotne	2,55	3,36
edukacja	2,70	3,56
ochrona zdrowia i pomoc społeczna	2,48	2,76
inne	6,00	5,49

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Środki trwale w gospodarce narodowej w 2008 roku*, GUS, Warszawa 2009

Należy zaznaczyć, że choć PAIIZ uznaje sektor BPO za posiadający znaczne możliwości rozwoju na obszarze województwa lubelskiego, budzi to wątpliwości. Po pierwsze działalność gospodarcza w tej dziedzinie jest w dużej mierze uzależniona od sprawności i jakości instytucji otoczenia biznesu, a – co zostało wykazane w rozdziale 2 – pod względem stanu infrastruktury gospodarczej i społecznej województwo wielkopolskie zajmuje odpowiednio 15. i 16. miejsce w rankingu województw. W takiej sytuacji nie wydaje się, by region ten był predestynowany do rozwijania sek-

tora *BPO*. Po drugie, sektor ten ma charakter wspomagający (komplementarny) inne rodzaje działalności gospodarczej. Warunkiem koniecznym do rozwoju *BPO* jest zatem znaczna aktywność gospodarcza oraz obecność dużych ośrodków miejskich. Tymczasem PKB *per capita* w województwie lubelskim wynosił w 2007 roku zaledwie 67,7% wielkości krajowej. Dodatkowo województwo nie posiada poza Lublinem dużych ośrodków miejskich. Dokonując analizy podregionów, można także stwierdzić, że choć podregion lubelski góruje nad pozostałymi tego typu jednostkami województwa, jest on słabiej rozwinięty niż przeciętny podregion Polski. Świadczą o tym dane zawarte w tablicy 3.8.

Tablica 3.8. PKB *per capita* województwa lubelskiego i jego podregionów na tle kraju w 2007 roku

Jednostka	PKB <i>per capita</i> jako procent wartości krajowej
woj. lubelskie	67,7
podregiony	
bialski	59,0
chełmsko-zamojski	59,6
lubelski	85,1
puławski	58,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS

Istnieje jednak możliwość rozwoju sektora *BPO* na terenie Lubelskiego, chociażby w oparciu o współpracę polsko-ukraińską. Polsko-ukraińskie *joint-ventures* mogłyby przybrać formę podmiotów, w których strona polska odpowiedzialna byłaby za działania wymagające wysokich kwalifikacji (np. marketing, sprawozdawczość finansowa), podczas gdy niskie koszty pracy i znaczne zasoby surowców na Ukrainie skłaniałyby do prowadzenia działalności produkcyjnej właśnie w tym kraju. **W tej sytuacji niezbędne wydaje się prowadzenie przez urzędy pracy w województwie lubelskim szkoleń z zakresu np. podstaw księgowości (szkolenia te mogłyby być prowadzone w ramach współpracy z Lubelską Fundacją Rozwoju) czy też podstaw języka ukraińskiego²⁸¹. W celu określenia obszarów rekomendowanych szkoleń zaleca się nawiązanie przez Wojewódzki Urząd Pracy kontaktu z Polsko-Ukraińską Izbą Gospodarczą w Warszawie oraz Lubelskim Centrum Obsługi Inwestora²⁸².**

Z kolei zły stan infrastruktury turystycznej został wskazany w podrozdziale 3.2. Również tam wskazano przykładowe rozwiązania w zakresie wspierania rozwoju owej infrastruktury.

²⁸¹ Szerzej temat współpracy polsko-ukraińskich podmiotów gospodarczych został przedstawiony w podrozdziale 3.2. Wskazano tam również znaczenie publicznych służb zatrudnienia w stwarzaniu warunków sprzyjających współpracy, m.in. w sposób bardziej szczegółowy omówiono kwestię nauczania języków obcych.

²⁸² Wynika to z posiadania przez Centrum odpowiednich informacji na temat umiejętności pracowników wymaganych przez firmy działające w branży *BPO*.

Oprócz promowania inwestycji w obszarach niedoinwestowanych w województwie lubelskim ważne jest tworzenie warunków sprzyjających inwestycjom w sektorach, które już obecnie stanowią ważny element gospodarki województwa – sektorze motoryzacyjnym i lotniczym. **W tym celu Wojewódzki Urząd Pracy powinien przeprowadzić badanie ankietowe wśród zlokalizowanych w regionie członków tzw. klastra Dolina Lotnicza²⁸³ w celu rozpoznania ich oczekiwań odnośnie kwalifikacji pracowników. Zaleca się, by badanie to zostało przeprowadzone niezwłocznie. Co istotne, rekomenduje się, by jego wyniki zostały wykorzystane przy opracowywaniu przez powiatowe urzędy pracy szkoleń ukierunkowanych na sprostanie wspomnianym oczekiwaniom. Konkluzje wypływające z badania powinny być uwzględniane przez Urząd Marszałkowski przy tworzeniu zasad przyznawania studenckich stypendiów naukowych. Przykładowo – wzorem stypendiów przyznawanych studentom kierunków technicznych za sam fakt rozpoczęcia takich studiów możliwe jest ustanowienie specjalnego stypendium dla osób rozpoczynających naukę na kierunkach przygotowujących do zawodów szczególnie istotnych dla rozwoju wspomnianego klastra. Środki na ten cel mogą być uzyskane z funduszy unijnych (np. PO Kapitał Ludzki), co wskazuje na konieczność podjęcia przez Urząd Marszałkowski prac przygotowujących wnioski o środki unijne.**

3.5. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w województwie lubelskim

Województwo lubelskie jest biorcą niewielkiej ilości bezpośrednich inwestycji zagranicznych napływających do naszego kraju. W 2003 roku było biorcą zaledwie 2,2% wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych dokonywanych w Polsce²⁸⁴. Co więcej, w 2007 roku tylko 2% firm w województwie miało zagranicznego udziałowca²⁸⁵. Również w zlokalizowanych w województwie lubelskim podstrefach SSE znaczenie inwestorów zagranicznych jest niewielkie, o czym świadczą dane zawarte w tabelicy 3.9. (patrz s. 187).

²⁸³ W województwie lubelskim podmioty wchodzące w skład owego klastra zlokalizowane są głównie w okolicach Świdnika i Lublina. Zob. Portal Dolina Lotnicza, www.dolinalotnicza.pl/ [data dostępu: 07.07.2010].

²⁸⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020. Aneks do Tomu I: Uwarunkowania i diagnoza stanu wyjściowego*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2009, s. 11. Należy zaznaczyć, że dostępność nowszych danych na temat napływu kapitału zagranicznego w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych na teren Lubelskiego jest bardzo ograniczona. Niemniej jednak niski poziom aktywności gospodarczej w porównaniu z resztą kraju skłania do stwierdzenia, że w dalszym ciągu województwo lubelskie jest marginalnym biorcą owych inwestycji. Co istotne, członkostwo w UE premiuje raczej regiony Polski położone bliżej granicy zachodniej niż wschodniej, stąd można uznać, że sytuacja województwa lubelskiego od 2003 roku pomimo członkostwa Polski w UE nie zmieniła się w sposób radykalny.

²⁸⁵ Ancyparowicz G., *Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na wzrost polskiej gospodarki w okresie poakcesyjnym*, Konferencja prasowa Departamentu Statystyki i Finansów GUS z dnia 26.05.2009 roku, Warszawa 2009.

Tablica 3.9. Znaczenie inwestorów z kapitałem zagranicznym w zlokalizowanych w województwie lubelskim podstrefach SSE

Strefa	Podstrefa	Ilość inwestorów ogółem	Ilość inwestorów z kapitałem zagranicznym
Mielecka SSE	Lublin	8	2
	Radzyń Podlaski	–	–
	Zamość	–	–
Starachowicka SSE	Puławy	2	1
Tarnobrzeska SSE	Janów Lubelski	–	–
	Łuków	2	0
	Tomaszów Lubelski	–	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, www.paiz.gov.pl [data dostępu: 05.07.2010]

Peryferyjna pozycja województwa lubelskiego w międzynarodowym przepływie kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych wynika m.in. z częstych zmian przepisów prawnych, niejasnych i skomplikowanych przepisów podatkowych oraz nadmiernej biurokracji w instytucjach lokalnych – te czynniki są wymieniane najczęściej przez inwestorów jako bariery napływu inwestycji zagranicznych na teren Lubelszczyzny²⁸⁶.

Rekomendowane jest zatem podjęcie działań zmierzających do usunięcia powyższych barier napływu inwestycji zagranicznych. Po pierwsze, wydaje się właściwe zapewnienie potencjalnym i obecnym inwestorom informacji dotyczących obowiązujących w danym momencie przepisów prawnych. Możliwe jest wprowadzenie działań dwojakiego rodzaju:

- **Utworzenie w Urzędzie Marszałkowskim w Lublinie co najmniej jednego stanowiska komputerowego z zainstalowanym Systemem Informacji Prawnej LEX²⁸⁷. Zakup poszczególnych egzemplarzy systemu mógłby być finansowany z funduszy unijnych (m.in. Program Rozwoju Polski Wschodniej);**
- **Utworzenie na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie podstrony zawierającej wyszczególnienie aktów prawnych obowiązujących na terenie województwa i mających znaczenie dla działalności inwestycyjnej. W celu zdiagnozowania, które akty prawne mają istotne znaczenie dla inwestorów, sugeruje się nawiązanie przez Urząd Marszałkowski kontaktu z podmiotami współpracującymi z owymi przedsiębiorstwami (np. zarządy SSE działających na terenie województwa).**

²⁸⁶ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, t. 1, s. 17.

²⁸⁷ System Informacji Prawnej LEX stanowi bazę rozmaitych aktów prawnych, umożliwiającą łatwe wyszukiwanie aktualnie obowiązujących przepisów prawnych, norm, które zastąpiły poprzednio obowiązujące przepisy itd. System ten został utworzony na zasadach komercyjnych.

Wojewódzki Urząd Pracy powinien co roku informować inwestorów o zmianach przepisów prawnych dotyczących rynku pracy na przykład poprzez broszury wysyłane SSE funkcjonującym na obszarze województwa lubelskiego, elektroniczny biuletyn (*newsletter*) przesyłany inwestorom (np. wszystkim inwestorom działającym na obszarze lubelskich podstref SSE i inwestorom zgłaszającym się do COI).

Po drugie wydaje się konieczne zapewnienie jednolitej wykładni przepisów prawnych, zwłaszcza z zakresu prawa podatkowego. Należy zatem niezwłocznie zebrać informacje na temat norm prawnych, które z punktu widzenia inwestorów są mało precyzyjne i niejasne. W tym celu rekomenduje się przeprowadzenie wśród inwestorów zagranicznych działających na obszarze województwa badania ankietowego – za jego przeprowadzenie odpowiedzialne mogą być różnorodne jednostki Urzędu Marszałkowskiego (np. Departament Mienia, Infrastruktury i Inwestycji, Departament Strategii i Rozwoju Regionalnego). Zebrany materiał empiryczny powinien następnie być przekazany np. odpowiednim pracownikom Departamentu Organizacyjno-Prawnego i Departamentu Finansów Urzędu Marszałkowskiego²⁸⁸ w celu wypracowania jednolitej wykładni niejasnych przepisów²⁸⁹. Aby nie uzurpować sobie prawa do ostatecznego rozstrzygnięcia niejasnych przepisów, wymienione departamenty przy prezentacji poczynionych ustaleń powinny stwierdzać, że określona przez nie wykładnia jest wiążąca, chyba że stosowne organy (zwłaszcza Trybunał Konstytucyjny) postanowią inaczej. W ustaleniach dotyczących rozwiewania niejasności przepisów prawa pracy powinni uczestniczyć przedstawiciele Wojewódzkiego Urzędu Pracy.

Po trzecie konieczne jest zmniejszenie biurokracji w instytucjach lokalnych. Służyć temu mogą zawarte w podrozdziale 3.3. zalecenia dotyczące utworzenia systemu *one-stop-shop* opartego na COI. W ten sposób powinno dojść do zmniejszenia biurokratycznych wymagań wobec inwestorów.

Co ważne, twórcy SRWL mają świadomość tego, że województwo lubelskie jest regionem przyciągającym nieznaczną część inwestycji zagranicznych napływających do Polski, a także zdają sobie sprawę z faktu, że peryferyjny status województwa lubelskiego uniemożliwia – a nawet utrudnia – przyciągnięcie inwestycji z obszaru nowoczesnych technologii i zmusza do przyciągania inwestorów korzystających z niskich kosztów pracy na tym obszarze. Wskazuje się bowiem, że „inwestycje pracochłonne lokalizowane będą tam, gdzie istnieją największe zasoby taniej siły roboczej i inne możliwości ograniczania kosztów, zaś rozwój technologii i inwestycje wiedzochłonne realizowane będą w największych ośrodkach wzrostu”²⁹⁰.

²⁸⁸ Z uwagi na niejasności pojawiające się w obszarze prawa podatkowego.

²⁸⁹ Oczywiście jest, że w pewnych przypadkach interpretację przepisów prawnych przedstawiły już odpowiednie organy sądownicze (np. Trybunał Konstytucyjny).

²⁹⁰ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, t. 1, s. 18.

3.6. Inwestycje a rynek pracy

Jak wynika z danych Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, 8,1% Polaków pracujących za granicą to byli mieszkańcy województwa lubelskiego²⁹¹. Wśród głównych docelowych kierunków emigracji zagranicznej z województwa lubelskiego znajdują się Wielka Brytania, Niemcy i Irlandia²⁹². Co istotne, wiele osób poszukujących pracy poza granicami Polski to ludzie dobrze wyedukowani. W przeprowadzonym przez Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie badaniu spośród 148 ankietowanych emigrantów z województwa lubelskiego aż 71 osób posiadało wykształcenie wyższe²⁹³. Zjawisko to jest niekorzystne dla Lubelszczyzny z uwagi na odpływ z regionu wykwalifikowanej siły roboczej, który utrudnia przyciąganie inwestycji na jego teren.

Biorąc pod uwagę powyższe kwestie, zalecane jest zatem podjęcie działań ograniczających drenaż mózgow, a także zmierzających do nakłonienia obecnych emigrantów do reemigracji. Rekomenduje się przede wszystkim przeprowadzenie kampanii informacyjnej i promocyjnej w zagranicznych skupiskach ludności polskiej, zwłaszcza – z omawianych powodów – w Wielkiej Brytanii, Niemczech i Irlandii. W kampanii tej należy prezentować walory gospodarcze regionu, ukazując korzyści z zainwestowania kapitału na terenie województwa lubelskiego. Do walorów tych można zaliczyć chociażby niskie w porównaniu z resztą kraju koszty pracy, dogodną lokalizację geograficzną skutkującą pojawieniem się możliwości eksportowych czy też fakt niskiego w skali krajowej poziomu rozwoju gospodarczego, co umożliwi osiągnięcie efektu bazy (tj. wysokiego wzrostu gospodarczego z uwagi na niską wartość początkową). Z kolei korzyści polegają głównie na możliwości osiągnięcia wysokiej stopy wzrostu z inwestycji. Wynika to z tendencji słabiej rozwiniętych krajów i regionów do osiągania wskaźników wzrostu przewyższających wartości dla obszarów lepiej rozwiniętych gospodarczo (np. w wyniku wspomnianego efektu bazy, dostępności i taności czynników produkcji). Kampanię można przeprowadzić w formie np. materiałów informacyjnych publikowanych w polskojęzycznych gazetach i czasopismach we wskazanych krajach (np. polskojęzyczna edycja „The Sun” w Wielkiej Brytanii, „Polski Express”, „Wyspa” w Irlandii, „Kurier” w Niemczech). Odpowiedzialny za jej przeprowadzenie powinien być Departament Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego.

Poza przeprowadzeniem akcji promocyjnej rekomendowane jest także ustanowienie pewnych bodźców ekonomicznych przyciągających reemigrantów. Wartym wprowadzenia jest chociażby zwolnienie przez władze lokalne (głównie samorząd gminny) podmiotów gospodarczych, które zostaną utworzone przez reemigrantów, z podatku od nieruchomości. W celu ustalenia szczegółów tego rozwiązania należy przeprowadzić konsultacje pomiędzy Urzędem Marszałkowskim (głównym organem samorządu terytorialnego zaangażowanym w promowanie inwestycji) i Urzędami Gmin z terenów województwa lubelskiego (organy

²⁹¹ *Lublinianie w czołówce polskich emigrantów*, Portal Naszemiasto.pl – Lubelskie, www.lubelskie.nasze-miasto.pl/artukul/357988, lublinianie-w-czolowce-polskich-emigrantow,id,t.html [data dostępu: 06.07.2010].

²⁹² *Ibidem*.

²⁹³ *Raport z badań ankietowych przeprowadzonych wśród pracujących za granicą*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2007, s. 11.

samorządu terytorialnego odpowiedzialne za wymiar i pobór podatku od nieruchomości). Wskazane jest także zapoznanie się przez te organy z opiniami urzędów pracy (np. Wojewódzkiego Urzędu Pracy) na temat możliwości powiązania wspomnianych zachęt inwestycyjnych z możliwościami stymulowania zatrudnienia. Przykładowo – możliwe jest uwarunkowanie otrzymania owego zwolnienia z podatku od nieruchomości od utworzenia określonej ilości miejsc pracy i utrzymania ich przez dany czas.

Jak wynika z analiz Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie, „z czasem coraz więcej osób decyduje się na dłuższe wyjazdy zagraniczne, ponieważ przy okazji zarobienia pieniędzy mogą jeszcze zdobyć dodatkowe umiejętności, doświadczenie oraz podjąć naukę np. języka obcego bądź zdobyć prawa jazdy”²⁹⁴. Innymi słowy, emigranci stają się obecnie coraz mniej skłonni do powrotu do kraju, a także regionu, z którego wyjechali za granicę. Oznacza to, że nawet w przypadku wprowadzenia wspomnianych rozwiązań należy liczyć się z ich ograniczoną skutecznością. Niemniej jednak migracje zagraniczne mogą być wykorzystane przez województwo lubelskie do realizacji inwestycji w inny sposób – zebrania kapitału wśród Polonii na potrzeby inwestycyjne regionu. Przedsięwzięcie to było już stosowane w innych krajach, choć nigdy na poziomie lokalnym²⁹⁵. W praktyce gromadzenie kapitału w ten sposób polegałoby na emisji obligacji i plasowaniu ich na rynkach polonijnych. Zgromadzony kapitał mógłby m.in. stanowić uzupełniające źródło finansowania rozbudowy infrastruktury drogowej, której zły stan jest jedną z najważniejszych barier inwestycyjnych w województwie (por. podrozdział 3.2.). Powołując się na przykłady m.in. Izraela i Indii, można stwierdzić, że emigranci są w dużej mierze skłonni do lokowania kapitału w tego typu papiery wartościowe z uwagi na przywiązanie do kraju i regionu, co pozwala emitentowi na zdobywanie środków finansowych po niższych kosztach niż miałyby to miejsce w przypadku wykorzystania innych form pozyskiwania kapitału (np. kredyty bankowe)²⁹⁶.

Rekomendowane jest zatem przeprowadzenie przez Urząd Marszałkowski (Departament Finansów i Departament Mienia, Infrastruktury i Inwestycji) badania możliwości pozyskania środków finansowych zgodnie z opisanym mechanizmem.

Równie ważne w kreowaniu warunków sprzyjających inwestycjom jest zapewnienie odpowiedniego poziomu mobilności w granicach kraju. Z punktu widzenia pojedynczego województwa oznacza to potrzebę zwiększenia napływu na dany teren osób z innych województw oraz potrzebę zwiększenia migracji wewnątrzwojewódzkich. Tymczasem Lubelskie charakteryzuje się ujemnym saldem migracji międzywojewódzkich, o czym świadczą dane zawarte w tablicy 3.10.

Tablica 3.10. Saldo migracji międzywojewódzkich – województwo lubelskie

Rok	2005	2006	2007	2008	2009
Saldo migracji	-4905	-5160	-5143	-4118	-4237

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

²⁹⁴ Ibidem, s. 27.

²⁹⁵ Przykładami krajów, które w opisywany sposób gromadziły kapitał na cele inwestycyjne, są Izrael i Indie. Zob. Ketkar S., Ratha D., *New Paths to Funding*, [w:] „Finance and Development”, vol. 46, nr 2, Washington 2009, s. 43–44.

²⁹⁶ Ibidem.

Rekomendowane w niniejszym opracowaniu działania są w dużej mierze odpowiedzią na ten problem. W szczególności istotne jest wprowadzenie rozmaitych zachęt dla pracowników naukowych, doktorantów i absolwentów uczelni technicznych z uwagi na kluczową rolę innowacji i współpracy środowisk naukowych i biznesowych w procesie rozwoju gospodarczego. Bódcze te zostały zaprezentowane w podrozdziale 3.2. Z kolei stymulacji migracji wewnątrzwojewódzkich sprzyjają różnego rodzaju zwroty kosztów dojazdów do i z pracy. Tego rodzaju ułatwienia należą do instrumentów polityki rynku pracy, którymi mogą posługiwać się powiatowe urzędy pracy. O możliwości otrzymania takiego zwrotu urzędy pracy informują osoby nowo zarejestrowane jako bezrobotne podczas początkowego szkolenia z zakresu technik poszukiwania. Wdrożenie zaleceń zawartych w podrozdziale 3.2. – np. dotyczących *carpoolingu* – pozwoliłoby z pewnością zintensyfikować migracje wewnątrzwojewódzkie.

Istotną kwestią jest także określenie preferencji i trudności napotykanych przez inwestorów w pozyskiwaniu pracowników. Po pierwsze należy zauważyć, że województwo lubelskie charakteryzuje się o wiele niższym odsetkiem studentów kształcących się na kierunkach technicznych niż wynosi średnia dla całego kraju. Inwestorzy mogą zatem odczuwać w przyszłości (a także obecnie) problemy ze znalezieniem pracowników posiadających gruntowną wiedzę techniczną. W poszczególnych rozdziałach opracowania wskazano jednak sposoby zneutralizowania tej niekorzystnej cechy Lubelskiego (m.in. poprzez zachęcanie absolwentów szkół wyższych z innych województw do migracji na teren Lubelszczyzny, a także wspieranie współpracy między środowiskiem biznesowym i naukowym). Po drugie ważne wydaje się ukierunkowanie działań publicznych służb zatrudnienia na kształtowanie ważnych z punktu widzenia pracodawców kompetencji pracowniczych. Przykładowo – wśród cech absolwentów szkół wyższych, które są cenione przez pracodawców, należy wymienić systematyczność, umiejętność rozwiązywania problemów, łatwość przystosowania do nowych sytuacji, opanowanie w sytuacjach stresowych, operatywność, umiejętność pracy w zespole, umiejętność wykorzystania teorii w praktyce, zorientowanie na wyniki i jakość, myślenie strategiczne i zdolności analityczne²⁹⁷.

Rekomenduje się przeprowadzanie przez urzędy pracy szkoleń podnoszących umiejętności w wymienionych obszarach. Co istotne, przykładowe szkolenie kształtowałoby także inne umiejętności uczestników – w szczególności umiejętność pracy w zespole. W szkoleniach tych powinny móc uczestniczyć zarówno osoby bezrobotne, jak i studenci. Szkolenia te powinny mieć formę dobrowolnych, regularnych spotkań, podczas których uczestnicy wspólnie rozwiązywaliby nieznanie im wcześniej zadania (w formie studium przypadku). Z pewnością tego typu szkolenia rozwijałyby zdolności analityczne oraz umiejętność współdziałania. Cechy te – co zostało wykazane – są poszukiwane przez pracodawców, stąd ich rozwijanie jest działaniem obniżającym szeroko rozumiane ponoszone przez inwestorów koszty poszukiwań pracowników i ich adaptacji do miejsca pracy (m.in. koszty finansowe, koszty w postaci utraconego czasu itd.).

²⁹⁷ Zob. Kopiec D., Mikołajczak K., Twarowski B., *Wpływ jakości kształcenia na przedsiębiorczość absolwentów*, Kraków 2009, Portal Outsourcing.edu.pl, www.outsourcing.edu.pl/pl/article/details/type/scientific/id/231 [data dostępu: 06.07.2010].

Po trzecie pewne zawody mają w województwie lubelskim status deficytowych. W niektórych przypadkach taki stan rzeczy może stanowić dla inwestorów znaczne problemy. Przykładem może być zawód inspektora bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych²⁹⁸. Nieefektywność tych systemów wynikająca z braku specjalistów nadzorujących może wpływać negatywnie na wydajność całego przedsiębiorstwa. Tymczasem w urzędach pracy na Lubelszczyźnie w 2009 roku nie odnotowano żadnej osoby wykonującej taki zawód pomimo znacznego zapotrzebowania na tego rodzaju pracę²⁹⁹. **Rekomenduje się zatem sporządzenie wykazu najważniejszych zawodów o charakterze deficytowym w województwie lubelskim (wykaz może być sporządzony przez Wojewódzki Urząd Pracy). Następnie zalecane jest przeprowadzenie wśród osób zamieszkałych w innych województwach, posiadających kwalifikacje do wykonywania tych zawodów (mogą to być np. studenci ostatnich lat szkół wyższych kształcących na potrzeby owych zawodów, a także absolwenci i uczniowie ostatnich lat szkół zawodowych kształcących pod kątem wykonywania wskazanych zawodów) kampanii informacyjnej mającej na celu nakłonienie ich do podjęcia pracy w województwie lubelskim.** Kampania ta powinna polegać na odwiedzaniu szkół zawodowych i uczelni wyższych (także z innych województw) celem zaprezentowania atutów Lubelszczyzny i szans zawodowych w tym regionie, wynikających z deficytu pracowników wykonujących określony zawód. Co oczywiste – kampania ta nie powinna być jedynym działaniem podjętym w celu przezwyciężenia problemu zawodów deficytowych. Ważne jest także dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy i oczekiwań inwestorów, gdyż deficyt pracowników wykonujących określony zawód wpływa na atrakcyjność inwestycyjną regionu z punktu widzenia zasobów i jakości siły roboczej.

3.7. Wyniki badań empirycznych

3.7.1. Analiza wyników badań kwestionariuszowych

Wśród ekonomistów panuje konsensus co do wpływu inwestycji na rozwój regionalny – aktywność inwestycyjna przyczynia się do powstawania nowych miejsc pracy, wzrostu płac oraz dopasowań strukturalnych na danym obszarze. W wyniku inwestycji zwiększa się zatem potencjał ekonomiczny określonego regionu. Taki pogląd wywołuje implikacje dla polityki władz regionalnych i lokalnych – władze te powinny bowiem zwiększyć swe wysiłki ukierunkowane na przyciąganie inwestycji na dany obszar.

Z kolei związek między migracjami a inwestycjami nie jest tak oczywisty. Z jednej strony migracje są efektem napływu inwestycji na dany region. Podejmowane inwestycje skutkują powstaniem miejsc pracy, co przyciąga na dany obszar ludzi z innych regionów (migracje zewnętrzne), jak i zachęca ludność do przemieszczania się w obrębie regionu (migracje wewnętrzne). Z drugiej strony migracje mogą wpływać na inwestycje. Wysoka mobilność siły roboczej (choćby duża skłonność do dojeżdżania do miejsca

²⁹⁸ *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim w 2009 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2009, s. 48.

²⁹⁹ *Ibidem*.

pracy, czyli migracji wahadłowych) wpływa na decyzje przedsiębiorstw o lokalizacji inwestycji. Istnienie odpowiedniej, wystarczająco dużej oraz posiadającej niezbędne kwalifikacje, siły roboczej (co może być wynikiem napływu do danego regionu osób posiadających określone kwalifikacje) pozytywnie wpływa na podjęcie przez określony podmiot gospodarczy inwestycji na danym obszarze.

Celem analizy danych empirycznych zawartej w rozdziale dotyczącym polityki przyciągania inwestycji jest określenie skali migracji w województwie lubelskim oraz przedstawienie związku tego zjawiska i działalności inwestycyjnej na Lubelszczyźnie. Celowi temu podporządkowana została struktura części empirycznej rozdziału. W podrozdziale 3.7.1.1. zaprezentowano analizę wybranych czynników wpływających na atrakcyjność inwestycyjną województwa lubelskiego w percepcji respondentów. Szczególnie miejsce w tworzeniu warunków do migracji odgrywa stan i sieć dróg oraz jakość komunikacji publicznej, stąd omówieniu tych czynników poświęcono podrozdział 3.7.1.2. W podrozdziale 3.7.1.3. przedmiotem analizy uczyniono procesy migracyjne – przedstawiono skalę migracji miasto – wieś i wieś – miasto na terenie Lubelskiego oraz omówiono zjawisko migracji międzypowiatowych. W podrozdziale 3.7.1.4. rozpatrzono zagadnienie mobilności pracowników w poszczególnych branżach.

3.7.1.1. Czynniki wpływające na atrakcyjność inwestycyjną województwa lubelskiego

Inwestycje są kategorią ekonomiczną uzależnioną od wielu zmiennych. Poziom tych zmiennych odniesionych do konkretnego obszaru determinuje atrakcyjność inwestycyjną regionu. Jednym ze sposobów pomiaru tych kategorii jest zbadanie postrzegania przez mieszkańców regionu czynników wpływających na decyzje inwestycyjne przedsiębiorstw. Rozkład odpowiedzi oceniających wybrane czynniki tego typu w województwie lubelskim przedstawia tablica 3.11.

Tablica 3.11. Społeczne postrzeganie wybranych czynników wpływających na inwestycje w województwie lubelskim (w %)

Czynnik	Bardzo źle	Źle	Średnio	Dobrze	Bardzo dobrze	Trudno powiedzieć
działania władz lokalnych w zakresie przyciągania nowych inwestycji dających miejsca pracy	21,2	29,8	33,1	9,7	0,7	5,5
działania władz lokalnych w zakresie wspierania lokalnych przedsiębiorców	16,6	28,6	31,0	9,8	0,6	13,5
poziom nauczania w szkołach na terenie powiatu	0,9	6,0	31,4	46,7	5,2	9,8
stan i sieć dróg	32,6	35,8	20,2	9,9	0,9	0,6
komunikacja publiczna	9,6	13,9	34,4	32,9	6,0	3,2
atrakcyjność turystyczna	8,2	12,4	32,0	34,3	11,3	1,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Z danych zawartych w tabelicy 3.11. wynika, że mieszkańcy województwa lubelskiego negatywnie oceniają działania władz lokalnych w zakresie przyciągania nowych inwestycji. Takiego zdania był co drugi respondent, czyli 51% ankietowanych (suma odpowiedzi „źle” i „bardzo źle”). Dla porównania – tylko 1 na 10 ankietowanych osób (10,4%) wyraziła pozytywne zdanie o tego typu działaniach władz lokalnych.

Niekorzystny obraz aktywności organów samorządu lokalnego w zakresie przyciągania inwestycji można tłumaczyć m.in. brakiem swoistych inwestycji flagowych na terenie województwa³⁰⁰. Inwestycje te pozwalają mieszkańcom regionu identyfikować aktywność władz lokalnych z realnymi ich skutkami. Z tego powodu brak na terenie województwa lubelskiego prestiżowych inwestycji sprawia, że osoby mieszkające w regionie mają trudności z łączeniem działań władz samorządowych z konkretnymi przedsięwzięciami inwestycyjnymi.

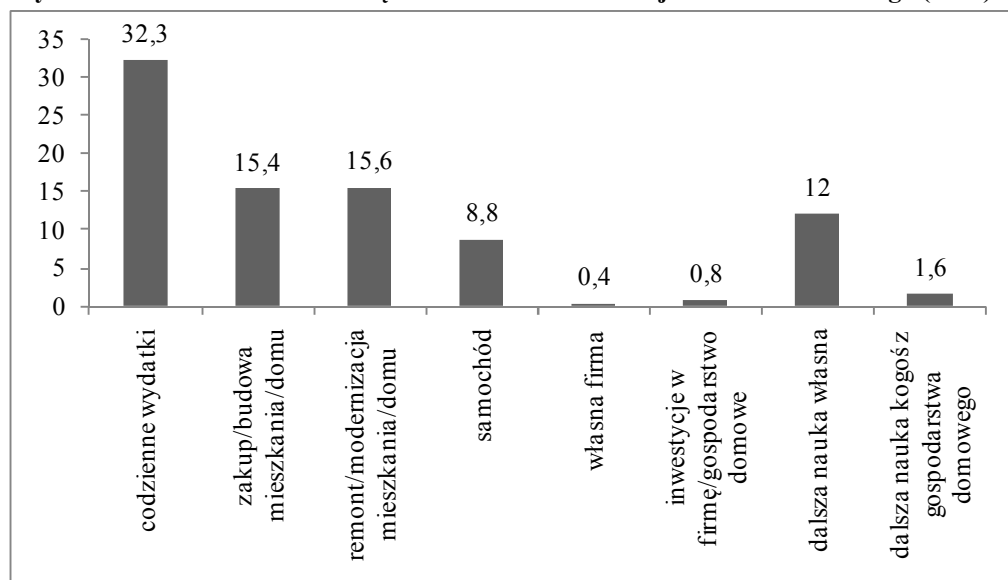
Warto podkreślić, że mieszkańcy województwa również negatywnie oceniają działania lokalnych władz w zakresie wspierania lokalnych przedsiębiorców. Bliżko połowa (45,2%) respondentów określiła te działania jako złe lub bardzo złe. Z kolei odsetek respondentów uznających, że działania te można określić jako dobre lub bardzo dobre był czterokrotnie mniejszy (10,4%). Należy zaznaczyć, że omawiane działania dotyczą wspierania lokalnych przedsiębiorców, a nie przyciągania nowych inwestycji. Niemniej jednak kreują one ogólny wizerunek biznesowy regionu, a także wpływają na warunki funkcjonowania różnych podmiotów, które mogą występować w roli kooperantów względem inwestorów. Z tego powodu wspieranie lokalnych przedsiębiorców stanowi także element polityki przyciągania inwestycji.

Ważnym czynnikiem wpływającym na decyzje podmiotów gospodarczych o inwestycjach jest jakość siły roboczej. Zmienna ta zależy w dużym stopniu od poziomu nauczania w szkołach. Co ważne, ponad połowa ankietowanych (51,9%) uznała, że w ich powiatach szkoły charakteryzują się co najmniej dobrym poziomem kształcenia. Zaledwie 6,9% respondentów wyraziło przeciwną opinię.

Należy podkreślić, że choć jedynie 8,7% respondentów w momencie przeprowadzenia badania uczestniczyło w kursach, szkoleniach bądź studiach podyplomowych, to jednak co ósma ankietowana osoba (12%) deklarowała odkładanie oszczędności z przeznaczeniem na dalszą naukę. Warto zauważyć, że dalsza nauka jest najważniejszym przeznaczeniem oszczędności spośród celów niezwiązanych z codziennym życiem i kwestiami materialnymi. Świadczą o tym dane przedstawione na wykresie 3.3. (patrz s. 195).

³⁰⁰ Pod pojęciem inwestycji flagowej rozumie się inwestycję o znacznej wielkości (liczonej np. wartością zainwestowanego kapitału czy też liczbą osób zatrudnionych) oraz charakteryzującą się wywieraniem tak istotnego wpływu na regionalną gospodarkę, że są utożsamiane z konkretnym regionem geograficznym. Przykładem flagowych inwestycji mogą być bezpośrednie inwestycje zagraniczne, np. inwestycja firmy Dell w województwie łódzkim, inwestycje firm motoryzacyjnych w województwie wielkopolskim (np. Volkswagen) i województwie śląskim (np. Opel).

Wykres 3.3. Przeznaczenie oszczędności mieszkańców województwa lubelskiego (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Z powyższych danych wynika, że mieszkańcy województwa lubelskiego wykazują dużą skłonność do nabywania nowych kompetencji i rozwijania dotychczasowych. Będzie to skutkowało akumulacją kapitału intelektualnego na obszarze Lubelszczyzny, co oznacza pojawienie się możliwości przyciągania inwestycji, które nie bazują na prostym pracochłonnym montażu komponentów celem wytworzenia produktu finalnego, lecz ukierunkowane są na prowadzenie w większym stopniu działalności badawczo-rozwojowej.

3.7.1.2. Stan i sieć dróg oraz jakość komunikacji publicznej jako czynniki wpływające na migracje

Istotny wpływ na decyzje o dokonaniu inwestycji na danym regionie ma stan infrastruktury transportowej. Należy podkreślić, iż pod tym względem województwo lubelskie prezentuje się niekorzystnie. Brak rozwiniętej sieci dróg ekspresowych, przebiegających przez teren województwa odcinków autostrad, a także międzynarodowego portu lotniczego³⁰¹ sprawiają, że mieszkańcy regionu negatywnie oceniają infrastrukturę transportową województwa. Przykładowo – źle lub bardzo źle oceniło stan i sieć dróg ponad dwie trzecie ankietowanych (68,4%). Sześć razy mniej osób (10,8%) wyraziło przeciwny pogląd.

Z pewnością czynnikiem niwelującym zły stan infrastruktury drogowej jest dość dobrze oceniana komunikacja publiczna. Pozytywną opinię o niej miały 2 na 5 ankietowanych osób (38,9%). Odsetek osób posiadających przeciwnie zdanie był o 15 p.p. mniejszy (23,5%). Należy także odnotować, że mieszkańcy województwa

³⁰¹ Bardziej szczegółowe informacje na temat stanu infrastruktury transportowej w województwie lubelskim zostały zawarte w podrozdziale 3.2.

częściej stwierdzali, iż jakość połączeń komunikacyjnych wewnątrz województwa jest dobra, niż że jest zła. Odsetek pozytywnych opinii („raczej dobra” i „bardzo dobra”) na temat połączeń z miastami powiatowymi, byłymi miastami wojewódzkimi i Lublinem jest ponad dwukrotnie większy niż odsetek ocen negatywnych. Istotna jest także pozytywna ocena połączeń komunikacyjnych między miejscem przeprowadzenia wywiadu (najczęściej – miejsce zamieszkania respondenta) a Warszawą. Niemal połowa ankietowanych (47,9%) uznała, że jakość tych połączeń jest raczej dobra lub bardzo dobra. Możliwość szybkiego transportu niskim kosztem wytwarzanych dóbr na chłonny rynek (jakim jest aglomeracja warszawska) pozytywnie wpływa na decyzje inwestorów o lokalizacji inwestycji na obszarach peryferyjnych (a takim w gospodarce narodowej jest województwo lubelskie). W tablicy 3.12. zawarte zostały rozkłady odpowiedzi respondentów oceniające jakość wybranych połączeń komunikacyjnych.

Tablica 3.12. Rozkład odpowiedzi nt. jakości połączeń komunikacyjnych miejsca badania z wybranymi miejscowościami (w %)

Ocena	Do najbliższego miasta powiatowego	Do najbliższego byłego miasta wojewódzkiego	Do Lublina	Do Warszawy
bardzo zła	6,4	8,2	10,1	17,5
zła	8,8	10,0	10,3	13,3
przeciętna	19,6	21,4	17,2	21,2
raczej dobra	28,4	33,6	32,8	36,4
bardzo dobra	8,7	12,6	12,8	11,5
mieszkam w tym miejscu	28,1	14,1	16,8	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Również ilość połączeń komunikacyjnych (zarówno wewnątrzwojewódzkich, jak i łączących region z Warszawą) oceniana jest pozytywnie. Niemal połowa respondentów korzystnie odbiera ilość połączeń ich miejsca zamieszkania z najbliższym miastem powiatowym (47,1%), Lublinem (48,6%) oraz Warszawą (44,2%). Odsetek pozytywnych opinii na temat ilości połączeń z najbliższym byłym miastem wojewódzkim był jeszcze wyższy – takiego zdania była ponad połowa respondentów (53%). Jest to korzystne dla potencjalnych inwestorów, gdyż ewentualny lokalny niedobór pracowników może być zneutralizowany przez dojazdy pracowników z innych części Lubelszczyzny.

Warto także zauważyć, że przeciętny dystans dzielący miejsce zamieszkania i miejsce pracy respondenta wyniósł ok. 15 km³⁰². Ten niewielki dystans przekłada się na niezbyt długi czas dojazdów do miejsca pracy. Najczęściej wskazywaną odpowiedzią na pytanie „Jaki jest przeciętny łączny czas dojazdu i dojścia do pracy z Pana(-i) stałego miejsca zamieszkania, uwzględniając czas oczekiwania (na połączenia, przesiadki) w minutach?” było „30 minut”. Wykaz najczęściej udzie-

³⁰² Z uwagi na znaczne zróżnicowanie odpowiedzi, a zwłaszcza pojawienie się w szeregu wartości ekstremalnych, posłużono się medianą jako miarą średnią. Jej wielkość (obliczana dla szeregu rozdzielczego przedziałowego) wyniosła 14,73 km, czyli w przybliżeniu 15 km.

lanych odpowiedzi na powyższe pytanie został zawarty w tabelicy 3.13. Przeciętny czas dojazdów do pracy – mierzony medianą – wyniósł natomiast nieco ponad 25 minut.

Tablica 3.13. Najczęściej wskazywany czas dojazdu do pracy od miejsca zamieszkania respondenta

Odpowiedź	Odsetek udzielonych odpowiedzi (w %)
30 minut	19,4
20 minut	15,6
10 minut	12,6
15 minut	12,4
60 minut	8,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Niewielki dystans dzielący miejsce pracy i miejsce zamieszkania, jak i niewielki czas dojazdu wynikają z faktu, iż na ogół respondenci pracowali w miejscu, w którym było prowadzone badanie (najczęściej – miejsce zamieszkania ankietowanej osoby). Siedmiu ankietowanych na dziesięć pracowało w miejscu przeprowadzenia ankiety. Co więcej, ponad 90% ankietowanych pracowało na terenie powiatu, w którym odbył się wywiad ankietowy. Świadczą o tym dane zawarte w tabelicy 3.14.

Tablica 3.14. Lokalizacja miejsc pracy respondentów – rozkład odpowiedzi

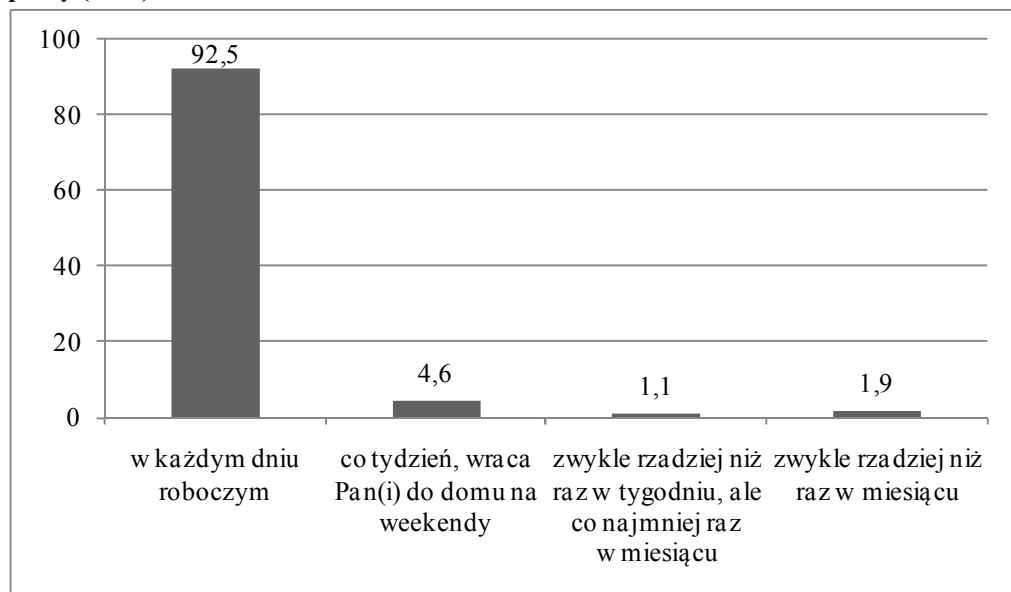
Odpowiedź	Odsetek odpowiedzi (w %)	Odsetek skumulowanych odpowiedzi (w %)
w miejscu przeprowadzenia wywiadu	70,6	70,6
w innej miejscowości na terenie tego samego powiatu	21,2	91,8
w innym powiecie województwa lubelskiego	5,6	97,4
w miejscowości znajdującej się w innym województwie	2,1	99,5
poza granicami kraju	0,5	100,0

Uwaga: niewielkie różnice w porównaniu z rezultatami badania wynikają ze sposobu zaokrąglania odsetków.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Należy także zauważyć, że zdecydowana większość pracowników dojeżdża do pracy każdego dnia roboczego. Taką częstotliwość dojazdów wskazało 92,5% respondentów. Odpowiedzi wskazujące rzadsze niż codzienne dojazdy były marginalne. Rozkład odpowiedzi na pytanie o częstotliwość dojeżdżania do miejsca pracy został zobrazowany na wykresie 3.4. (patrz s. 198).

Wykres 3.4. Rozkład odpowiedzi na pytanie o częstotliwość dojazdów do miejsca pracy (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Duża częstotliwość dojazdów wskazuje na istotność stanu infrastruktury transportowej dla migracji pracowników. Należy zaznaczyć, że korelacja między tym stanem a dojazdami do pracy jest dodatnia. Nowoczesne, spełniające określone wymogi jakościowe drogi są czynnikiem promigracyjnym. Z kolei zły stan infrastruktury drogowej znacznie zwiększa szeroko rozumiany koszt dojazdów (m.in. koszt wynikający z uszkodzenia samochodu, wydłużony czas dotarcia z miejsca zamieszkania do miejsca pracy i odwrotnie), a tym samym wpływa niekorzystnie na migracje.

Oznacza to, że dobry stan infrastruktury drogowej wywiera korzystny wpływ na decyzje inwestorów o ulokowaniu swego kapitału. Wynika to z faktu, że inwestorzy mają wówczas możliwość wyboru pracowników z większej puli osób, często mających bądź niższe wymagania płacowe, bądź wyższe kwalifikacje. Skuteczna polityka przyciągania inwestycji wymaga m.in. dokonania diagnozy stanu infrastruktury transportowej oraz potrzeb inwestorów i, w dalszej kolejności, podjęcia działań infrastrukturalnych służących sprostaniu tym potrzebom.

Łącząc dużą częstotliwość dojazdów z faktem, że na ogół miejsce pracy respondenta znajdowało się na terenie powiatu, w którym znajdowało się miejsce zamieszkania ankietowanej osoby, można stwierdzić, iż ważnym czynnikiem wpływającym na mobilność mieszkańców Lubelszczyzny jest stan dróg powiatowych. Należy jednak mieć na uwadze, że rozważania te dotyczą specyficznej kategorii migracji, jaką są migracje wahadłowe. Warto w tym miejscu dokonać analizy różnych typów migracji w województwie lubelskim.

3.7.1.3. Skala migracji wieś – miasto i miasto – wieś w województwie lubelskim oraz migracje międzypowiatowe

Z danych zebranych dla celów prognostycznych wynika, że województwo lubelskie w latach 2005–2008 cechowało się ujemnym saldem migracji. Ubytek ludności w tym czasie wahał się od 4433 (2008 roku) do 6593 osób (2006 rok). Problem ten dotyczy zarówno miast, jak i wsi. Co roku liczba ludności miast Lubelszczyzny zmniejsza się o około 4000–5000 osób. Można zauważyć, że głównym kierunkiem migracji z tych miast są wsie, a w mniejszym stopniu – inne miasta. Co więcej, wsie są głównym źródłem zasilania miast województwa lubelskiego w nowych mieszkańców. Niemniej jednak w analizowanych latach więcej osób opuszczało miasta województwa na rzecz wsi niż odwrotnie. W rezultacie saldo migracji ludności wiejskiej do miast Lubelszczyzny utrzymywało się na poziomie około –2000 osób rocznie. Dane potwierdzające omawiane tendencje przedstawia tablica 3.15.

Tablica 3.15. Zameldowania do miast i wymeldowania z miast województwa lubelskiego

	2005	2006	2007	2008
Zameldowania ogółem	9749	10 454	11 119	8448
w tym				
Zameldowania z miast	3813	4172	4121	3339
Zameldowania ze wsi	5760	6126	6667	4810
Zameldowania z zagranicy	176	156	331	299
Wymeldowania ogółem	14 384	16 022	16 620	12 456
w tym				
Wymeldowania do miast	6468	7062	6867	5544
Wymeldowania na wieś	7649	7899	9059	6454
Wymeldowania za granicę	267	1061	694	458

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS

Ubytek liczby mieszkańców wsi województwa lubelskiego był natomiast o wiele mniejszy i wahał się od 250 (2007 rok) do 1025 osób (2006 rok). Najwięcej osób zasilających wsie regionu przybywało z miast – w analizowanym okresie przeciętnie co roku odnotowywano około 8000 zmian miejsca zameldowania – z miast na tereny wiejskie. Z kolei głównym kierunkiem migracji ze wsi były miasta. Tablica 3.16. zawiera dane odnoszące się do liczby zameldowań na wsie i wymeldowań ze wsi województwa lubelskiego.

Tablica 3.16. Zameldowania na wsie i wymeldowania ze wsi województwa lubelskiego

	2005	2006	2007	2008
Zameldowania ogółem	13 672	14 449	17 033	12 263
w tym				
Zameldowania z miast	7937	8224	9346	6657
Zameldowania ze wsi	5580	6111	7481	5381
Zameldowania z zagranicy	155	114	206	225
Wymeldowania ogółem	13 938	15 474	17 283	12 688
w tym				
Wymeldowania do miast	7930	8394	8902	6616
Wymeldowania na wieś	5948	6438	7930	5691
Wymeldowania za granicę	60	642	451	381

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Co istotne – liczba osób opuszczających wsie na rzecz miast była niemal równa liczbie osób podążających w odwrotnym kierunku. W rezultacie saldo migracji ludności z miast do wsi na terenie województwa lubelskiego było niemal zbilansowane. Jedyne odstępstwo odnotowano w 2007 roku, kiedy wspomniane saldo wynosiło 444 osoby. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że o ile w przypadku migracji wieś – miasto saldo w ostatnich latach było ujemne, o tyle znak salda migracji z miast na wsie województwa był zmienny. Dane potwierdzające te tezy prezentuje tablica 3.17.

Tablica 3.17. Napływ netto ludności wiejskiej do miast Lubelszczyzny i ludności miejskiej na wsie regionu

Rok	Napływ netto ludności wiejskiej do miast woj. lubelskiego	Napływ netto ludności miejskiej na wsie woj. lubelskiego
2005	-1889	7
2006	-1773	-170
2007	-2392	444
2008	-1644	-41

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Należy podkreślić, że jednym z efektów migracji jest zmiana poziomu płac. Napływ ludności na dany teren (dodatnie saldo migracji) może skutkować wzrostem podaży siły roboczej, czego efektem jest spadek płac (przy innych czynnikach nie-

zmienionych). Kwestię występowania tego efektu na terenie województwa lubelskiego zbadano przy wykorzystaniu danych zebranych na potrzeby prognoz sporządzonych w ramach projektu. Na podstawie tych danych obliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona (r) dla dwóch zmiennych: rocznego indeksu wynagrodzeń i rocznego indeksu salda migracji.

W obu przypadkach opierano się na danych z lat 2002–2008 (z uwagi na ich dostępność), przy czym wartości dla 2002 roku przyrównano do 100. Następnie obliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona pomiędzy tymi indeksami i otrzymano wartość $-0,77$. Oznacza to istnienie relatywnie silnej, ujemnej korelacji pomiędzy analizowanymi zmiennymi. Innymi słowy – na ogół wzrostowi dynamiki napływu netto ludności towarzyszył spadek dynamiki wynagrodzeń.

Ujemna zależność między tymi indeksami występowała także na poziomie powiatów. W tabelicy 3.18. zestawiono wartości współczynników korelacji Pearsona mierzących siłę i kierunek zależności pomiędzy rocznym indeksem wynagrodzeń na terenie powiatów a rocznym indeksem salda migracji międzypowiatowych (dla każdego powiatu). W obliczeniach posłużono się danymi z lat 2002–2008, przy czym wartości dla 2002 roku ustalono na poziomie 100.

Tablica 3.18. Zależność między migracjami międzypowiatowymi a wynagrodzeniami – analiza korelacji

Powiat	Współczynnik korelacji Pearsona	Powiat	Współczynnik korelacji Pearsona
bialski	-0,21	m. Chełm	-0,36
biłgorajski	0,15	m. Lublin	-0,49
chełmski	-0,57	m. Zamość	-0,17
hrubieszowski	-0,17	opolski	-0,24
janowski	0,22	parczewski	-0,66
krasnostawski	-0,54	puławski	-0,26
kraśnicki	-0,13	radzyński	-0,44
lubartowski	-0,22	rycki	-0,58
lubelski	-0,38	świdnicki	-0,18
łęczyński	-0,37	tomaszowski	-0,49
lukowski	-0,34	włodawski	-0,38
m. Biała Podlaska	0,12	zamojski	0,29

Pogrubiono wartości dodatnie (wraz z odpowiadającymi im powiatami).

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Z powyższych danych wynika, że w latach 2002–2008 na ogół występowała ujemna zależność między analizowanymi zmiennymi. Należy jednak podkreślić, że siła korelacji na poziomie powiatów nie była porównywalna z siłą korelacji na poziomie wojewódzkim ($r = -0,77$). Co więcej, w kilku powiatach występowała zależność dodatnia. Wynika to m.in. z nieuwzględnienia w analizie zróżnicowania siły roboczej. Napływ wysoko wykwalifikowanych pracowników z innych powiatów zwiększa bo-

wiem dynamikę dochodów i płac. Ponadto w powyższej analizie nie uwzględniono czynników popytowych. Relatywnie chłonne rynki lokalne (np. Biłgoraj, Biała Podlaska na terenie powiatów biłgorajskiego i m. Białej Podlaskiej, jak i Zamość, który wpływał na rozwój powiatu zamojskiego) mogły powodować pojawienie się dużego zapotrzebowania na siłę roboczą, czego skutkiem mógł być wzrost wynagrodzeń pomimo zwiększenia się zasobu potencjalnych pracowników.

Opierając się na powyższych danych, można stwierdzić, że na poziomie zarówno województwa, jak i powiatów istnieje – na ogół – ujemna korelacja między wynagrodzeniami a napływem ludności. Posługując się dalszymi obliczeniami, zbadano także kwestię przyczynowości. Dokonano tego na podstawie analizy korelacji pomiędzy uśrednionym napływem ludności (saldo migracji międzypowiatowych) z ostatnich czterech lat i aktualną dynamiką wynagrodzeń. Uwzględnienie wpływu kilkuletniego (choć uśrednionego) napływu ludności na wynagrodzenia oznacza, iż analiza ta ma charakter średniokresowy. W tym celu posłużono się ponownie współczynnikiem korelacji liniowej Pearsona. Uzasadnienie badania jest następujące. Jeżeli napływ ludności prowadzi w średnim okresie do obniżenia płac, to należy spodziewać się ujemnej korelacji pomiędzy dwiema analizowanymi zmiennymi³⁰³. Otrzymane rezultaty nie są jednak jednoznaczne – wybrane wartości współczynnika zostały przedstawione w tablicy 3.19.

Tablica 3.19. Zależność między średniokresowym napływem ludności a wynagrodzeniami w wybranych powiatach – analiza korelacji

Znaczna ujemna korelacja	Znaczna dodatnia korelacja
<ul style="list-style-type: none"> • Lubartowski ($r = -0,70$) • m. Chełm ($r = -0,62$) • m. Lublin ($r = -0,61$) • m. Zamość ($r = -0,62$) • włodawski ($r = -0,78$) 	<ul style="list-style-type: none"> • hrubieszowski ($r = 0,72$) • lubelski ($r = 0,52$) • łukowski ($r = 0,52$) • puławski ($r = 0,60$) • świdnicki ($r = 0,59$)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

W większości powiatów zaobserwowano ujemną korelację między średniokresowym napływem ludności a dynamiką wynagrodzeń. W kilku powiatach zależność ta była relatywnie silna. Intuicyjnie można stwierdzić, że to kilkuletni napływ ludności powodował obniżenie dynamiki wynagrodzeń, a nie odwrotnie. Niemniej jednak w kilku powiatach zaobserwowano dodatnią korelację między zmiennymi. Istnieje kilka możliwych wyjaśnień tego zjawiska:

- wpływ czynników popytowych – mimo napływu ludności znaczny popyt na siłę roboczą mógł powodować wzrost dynamiki wynagrodzeń;
- niejednorodność siły roboczej – możliwe, że znaczną mobilnością wykazywali się przede wszystkim ludzie o wysokich kwalifikacjach, stąd ich napływ na dany obszar działał stymulująco na wynagrodzenia w regionie.

³⁰³ Należy podkreślić, że sam fakt występowania korelacji pomiędzy zmiennymi nie wskazuje kierunku zależności. Niemniej jednak w powyższym badaniu zakłada się, że ujemna korelacja jest warunkiem koniecznym, by można było formułować tezę o negatywnym wpływie napływu ludności na wynagrodzenia.

Warto zwrócić uwagę na relacje pomiędzy powiatem m. Zamość i powiatem zamojskim. Ten pierwszy charakteryzował się ujemną korelacją pomiędzy napływem ludności (zarówno w krótkim, jak i średnim okresie) i dynamiką wynagrodzeń, podczas gdy w drugim zależność ta była dodatnia. Jedną z przyczyn takiej obserwacji jest nieuwzględnienie w powyższej analizie typów migracji innych niż międzypowiatowe. Można stwierdzić, że migracje wahadłowe (głównie dojazdy do miejsca pracy) ludności z powiatu zamojskiego w kierunku Zamościa skutkowały pojawieniem się nadwyżki podaży siły roboczej nad popytem na nią. W rezultacie w Zamościu występowała tendencja spadkowa odnośnie dynamiki wynagrodzeń bez względu na saldo migracji międzypowiatowych. Z kolei dojeżdżający do pracy w Zamościu mieszkańcy powiatu zamojskiego osiągnęli wyższe wynagrodzenia niż mogliby otrzymywać w miejscu zamieszkania. Migracje międzypowiatowe nie wpływały wystarczająco na płace, by przeciwdziałać wzrostowi wynagrodzeń wynikającemu z rozwoju dużego ośrodka miejskiego, jakim jest Zamość.

3.7.1.4. Migracje a profil gospodarczy regionu

Z powyższych danych wynika, że województwo lubelskie stopniowo staje się regionem charakteryzującym się występowaniem gospodarki dualnej. Regiony przyciągające wykwalifikowaną siłę roboczą, charakteryzujące się relatywnie wysokimi (a z pewnością wzrastającymi) płacami koegzystują z regionami skupiającymi gorzej wykwalifikowaną ludność, cechującymi się obniżającymi się płacami.

Do zadań władz regionu należy określenie, czy taka sytuacja jest przez nie akceptowana, czy też wymagane jest przeciwdziałanie tym tendencjom. Korzyścią z wytworzenia się dualnej gospodarki jest możliwość przyciągania dwojakiego rodzaju inwestycji – tereny charakteryzujące się niskimi płacami mogą być miejscem lokalizacji inwestycji pracochłonnych, podczas gdy tereny bardziej zasobne w wykwalifikowaną siłę roboczą mogą skupiać inwestycje kapitałochłonne, ukierunkowane w większym stopniu na prowadzenie działalności badawczej. Z drugiej strony możliwe jest wystąpienie napięć społecznych w rezultacie uformowania się wspomnianej niejednolitej gospodarki. Jeśli natomiast władze uznają, że niezbędne jest przeciwdziałanie opisanemu zjawisku, konieczne staje się przyciąganie większej liczby inwestycji kapitałochłonnych, zaliczanych do sektora badawczo-rozwojowego, na tereny relatywnie gorzej rozwinięte. Wymaga to podjęcia szeregu działań o charakterze strukturalnym, przy czym należy mieć na uwadze, że ich skuteczność nie jest pewna, a zawsze wiążą się one z koniecznością podjęcia dużego wysiłku organizacyjnego i finansowego (niezależnie od tego, czy działania te byłyby finansowane ze środków centralnych, czy samorządowych).

Trzeba podkreślić, że skłonność do migracji zależy od dystansu przestrzennego pomiędzy obecnym a potencjalnym miejscem zamieszkania lub pracy, jak również od cech danej osoby. W tabelicy 3.20. (patrz s. 201) przedstawiono, ilu ankietowanych (w ujęciu względnym) zatrudnionych w poszczególnych sektorach gospodarki³⁰⁴ byłoby skłonnych do podjęcia pracy w wybranych lokalizacjach.

³⁰⁴ Powyższy podział na sektory bazuje na Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) 2007. Sektor pierwszy obejmuje sekcje A i B. W skład sektora II wchodzi sekcje C i F. Pozostałe sekcje tworzą sektor III.

Tablica 3.20. Odsetek osób zatrudnionych w poszczególnych sektorach gospodarki, skłonnych podjąć lepiej płatną pracę w wybranych lokalizacjach (w %)

Miejsce pracy	Sektor I (rolnictwo i przemysł wydobywczy)	Sektor II (przemysł przetwórczy)	Sektor III (usługi)
inny powiat obecnego województwa	22,3	28,0	25,5
miejsowość znajdująca się w innym województwie	9,3	13,6	13,4
poza granicami kraju	11,9	14,4	11,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Należy zauważyć, że skłonność do migracji na ogół maleje wraz ze wzrostem dystansu. Respondenci stosunkowo często deklarowali, iż byłiby skłonni podjąć lepiej płatną pracę zlokalizowaną w innym powiecie województwa lubelskiego. O wiele mniej respondentów wskazywało gotowość do opuszczenia terytorium województwa.

Warto zasygnalizować, iż zatrudnieni w sektorze I i II są jednak bardziej skłonni do podjęcia pracy poza granicami kraju niż w obrębie innego województwa. Taki stan rzeczy ma podłoże przede wszystkim materialne. Możliwe do osiągnięcia w innych krajach zarobki przewyższają potencjalne dochody z pracy w innym województwie. Czynniki materialny stosunkowo mocno oddziałuje na ludzi o niższych kwalifikacjach, gorzej wykształconych, a przez to aktualnie gorzej zarabiających. Osoby te zatrudnione są głównie w sektorze I i II. Z kolei zatrudnieni w sektorze III (usługi) z racji lepszego wykształcenia i kwalifikacji otrzymują wyższe zarobki niż osoby pracujące w rolnictwie i przemyśle, stąd perspektywa otrzymywania wyższych wynagrodzeń w wyniku pracy za granicą ma dla nich mniejsze znaczenie.

Powyższe rozważania warto rozszerzyć, uwzględniając poszczególne branże gospodarki analizowanego województwa. W tablicy 3.21. (patrz s. 205) zawarto dane wskazujące skłonność mieszkańców Lubelszczyzny do podjęcia lepiej płatnej pracy w wybranych lokalizacjach w podziale na branże, w których działają obecni pracodawcy respondentów³⁰⁵.

Należy zaznaczyć, że przyporządkowanie poszczególnych sekcji do sektorów w niniejszym opracowaniu jest problematyczne, lecz zdecydowano się na takowe z uwagi na charakter danej sekcji. Przykładowo – z definicji sekcji T (gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby) wynika, że obejmuje ona pewne formy usług. Biorąc jednak pod uwagę szczegółową definicję tej sekcji PKD, zdecydowano się na przyporządkowanie sekcji T do sektora usługowego. Zob. Definicja GUS www.stat.gov.pl/klasyfikacje/pkd_07/pkd_07.htm [data dostępu: 15.09.2010].

³⁰⁵ W analizie uwzględniono jedynie część branż. Pominięto branże, które relatywnie rzadko (nie więcej niż 25 wskazań) były wskazywane przez respondentów jako te, w których funkcjonują ich pracodawcy.

Tablica 3.21. Odsetek osób zatrudnionych w wybranych branżach, skłonnych podjąć lepiej płatną pracę w wybranych lokalizacjach (w %)

Branża	Inny powiat obecnego województwa	Miejscowość znajdująca się w innym województwie	Poza granicami kraju
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo	22,6	9,4	12,1
przetwórstwo przemysłowe	28,0	13,6	14,4
budownictwo	36,2	21,3	20,2
handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	16,6	5,9	7,7
transport i gospodarka magazynowa	32,5	18,1	8,4
działalność finansowa i ubezpieczeniowa	12,9	6,5	9,7
administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	17,7	12,5	7,3
edukacja	21,9	9,2	11,8
opieka zdrowotna i pomoc społeczna	30,2	15,1	9,3
pozostała działalność usługowa	28,4	14,2	12,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CBOS

Dane zawarte w tablicy 3.21. potwierdzają, że zatrudnieni w sektorze I (rolnictwo i zajęcia pokrewne) wykazują większą gotowość do podjęcia pracy w innym kraju niż w innym województwie. Podobną skłonnością cechują się zatrudnieni w sektorze II (przemysł przetwórczy i budownictwo). Należy zauważyć, że taki stan rzeczy wpływa na gotowość do migracji za granicę ludzi pracujących w przemyśle przetwórczym. Z kolei zatrudnieni w budownictwie częściej – choć nieznacznie – dopuszczali możliwość podjęcia pracy w innym województwie niż innym kraju.

Co istotne, również w obrębie sektora usługowego występują branże charakteryzujące się tym, że zatrudnieni w nich skłonni byłiby raczej do migracji zagranicznych niż międzywojewódzkich. Możliwe wyjaśnienia takiej sytuacji są następujące:

- Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle – dominacja czynnika materialnego. Czynniki ten wpływał znacząco przede wszystkim na odpowiedzi osób zatrudnionych w zakładach naprawiających pojazdy samochodowe (z uwagi na pozytywne doświadczenia emigrantów z tej branży, np. blacharzy, mechaników itp.);
- Działalność finansowa i ubezpieczeniowa – osoby zatrudnione w tej branży często cechują się wykształceniem wyższym i znajomością języków obcych, stąd pozytywnie oceniają swoje szanse na znalezienie pracy na rynkach zagra-

nicznych. O większej skłonności do podjęcia pracy w innym kraju niż w innym województwie może decydować fakt, że najbardziej prestiżowe i największe centra finansowe znajdują się za granicą w dogodnej odległości od Polski (np. londyńskie City czy Frankfurt nad Menem);

- Edukacja – z racji otrzymywania niskich wynagrodzeń na osoby zatrudnione w branży edukacyjnej istotny wpływ wywiera czynnik materialny. Osoby te wykazują się znaczną skłonnością do emigracji zarobkowej z uwagi na przewidywane niewielkie trudności adaptacyjne (wynikające ze znajomości języków obcych).

Ostatnim z analizowanych czynników sprzyjających inwestycjom³⁰⁶ jest atrakcyjność turystyczna regionu. Mieszkańcy województwa lubelskiego na ogół pozytywnie oceniali walory turystyczne swoich powiatów. Ocenę co najmniej dobrą przyznał tym jednostkom samorządu lokalnego niemal co drugi respondent (45,6%). Odsetek odpowiedzi przeciwnych był o ponad połowę mniejszy (20,6%). Dane te sugerują, że województwo lubelskie w opinii jego mieszkańców posiada walory turystyczne, które mogą zachęcić przedsiębiorstwa do lokowania swojego kapitału na tym obszarze. Należy podkreślić, że atrakcyjność turystyczna regionu wpływa na subiektywne aspekty decyzji osób odpowiedzialnych za lokalizację inwestycji – częściej skłonne są one dokonać inwestycji w regionie charakteryzującym się przyjaznymi warunkami do życia, w tym odpowiednią liczbą placówek kulturalnych, walorami krajobrazowymi, czystym środowiskiem naturalnym.

3.8. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący polityki przyciągania inwestycji

Pozytywny wpływ inwestycji na szeroko rozumiany rozwój społeczno-gospodarczy skutkuje podejmowaniem w niemal każdym państwie przez władze różnego szczebla działań mających na celu zachęcenie inwestorów do lokowania kapitału na określonym obszarze. Skuteczność tych działań jest kluczowa zwłaszcza dla krajów i regionów znajdujących się na relatywnie niskim poziomie zaawansowania ekonomicznego. Przykładem może być województwo lubelskie, dla którego przyciągnięcie nowych inwestycji jest szansą na unowocześnienie struktury gospodarczej, zapewnienie mieszkańcom wyższych dochodów, a także modernizację infrastruktury gospodarczej (w tym transportowej)³⁰⁷.

Obecnie region ten charakteryzuje się niskim poziomem rozwoju (mierzonym PKB *per capita*), niedopasowaniami strukturalnymi na rynku pracy oraz nadmierną ilością osób zatrudnionych w rolnictwie i innych mało produktywnych sektorach gospodarki.

Działania rekomendowane w ramach niniejszego rozdziału są zgodne z dążeniami władz regionu do unowocześnienia gospodarki Lubelszczyzny oraz wykorzystania

³⁰⁶ Zob. tablica 3.11.

³⁰⁷ Zależność między stanem tej infrastruktury a inwestycjami jest dwukierunkowa. Z jednej strony dobry stan infrastruktury zachęca inwestorów do lokowania swego kapitału, a z drugiej – inwestorzy często podejmują prace modernizujące infrastrukturę, które towarzyszą działalności inwestycyjnej.

w działaniach rozwojowych położenia geograficznego (przygranicznego). Dążenia te znalazły wyraz w szeregu dokumentów o charakterze strategicznym, do których można zaliczyć m.in.:

- Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego,
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego,
- Regionalną Strategię Innowacji Województwa Lubelskiego.

Atrakcyjność inwestycyjna regionu – pojmowana jako umiejętność „skłonienia do inwestycji przez oferowanie kombinacji korzyści lokalizacji możliwych do osiągnięcia w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej”³⁰⁸ – jest wypadkową wielu czynników. Jednym z nich jest stan infrastruktury transportowej, który jest negatywnie oceniany przez samych mieszkańców województwa. Dwie trzecie uczestników badania CBOS uznało, że stan ten jest zły lub bardzo zły. Te subiektywne opinie mieszkańców województwa są uzupełniane dokonywaną przez niezależne podmioty pesymistyczną oceną infrastruktury transportowej w regionie. W badaniu atrakcyjności inwestycyjnej województw IBnGR uznał województwo lubelskie za przedostatnie pod względem dostępności transportowej (tj. kategorii de facto odnoszącej się do stanu tego typu infrastruktury). Na ten obraz województwa wpływają takie czynniki jak niewystępowanie na terenie Lubelszczyzny autostrad i dróg ekspresowych, marginalizacja województwa w planach budowy autostrad (przez region ten – choć w znacznym oddaleniu od największego miasta – Lublina – ma przebiegać krótki odcinek autostrady A2), jak również niewielki udział w sieci drogowej dróg spełniających europejskie standardy nośności.

Rozwiązania zaprezentowane w rozdziale dotyczącym polityki przyciągania inwestycji są dwutorową odpowiedzią na problemy infrastrukturalne województwa lubelskiego. Po pierwsze z uwagi na zły stan techniczny i niewystarczającą gęstość sieci drogowej proponuje się rozwiązania ukierunkowane na zapewnienie bardziej efektywnego wykorzystania istniejącej infrastruktury. Ścisłej rzecz ujmując, rekomenduje się działania skutkujące zmniejszeniem stopnia wykorzystania co najmniej części istniejącej infrastruktury celem ograniczenia niszczenia dróg. **Proponowane działania w tym zakresie obejmują:**

- **Promocję *carpoolingu*** (tj. wspólnego dojeżdżania do pracy) – przykładowo, Urząd Marszałkowski mógłby przygotować portal internetowy z ofertami *carpoolingu*. Powiatowe urzędy pracy z kolei mogłyby przeprowadzić akcję informacyjną zachęcającą do wspólnego dojeżdżania do pracy (np. poprzez prezentowanie korzyści z tytułu takiej formy dojeżdżania osobom rejestrującym się jako bezrobotne). Urząd Marszałkowski mógłby także zwolnić przedsiębiorstwa, w których praktyka *carpoolingu* jest bardzo rozpowszechniona, z części opłaty środowiskowej;
- **Wspieranie form zatrudnienia niewymagających stałej obecności pracownika w miejscu pracy (np. telepraca)** – Urzędy Pracy powinny w tym celu organizować prezentacje tego typu form zatrudnienia oraz szkolenia z obsługi sprzętu niezbędnego do ich wykorzystania.

³⁰⁸ *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, op.cit., s. 5.

Po drugie niezbędne jest podjęcie działań służących powstaniu nowych dróg na terenie województwa lubelskiego. **W tym celu rekomenduje się przygotowanie przez Lubelski Urząd Wojewódzki studium przestrzennego na temat możliwości utworzenia dróg ekspresowych łączących Lublin z Warszawą i Białą Podlaską.** Pierwsza z nich łączyłaby największe miasto województwa z najbogatszym miastem Polski (będącym wobec tego bardzo chłonnym rynkiem). Druga z kolei stanowiłaby próbę integracji sieci drogowej województwa lubelskiego z planowaną siecią autostrad, gdyż w okolicach Białej Podlaskiej możliwe byłoby połączenie tej drogi z autostradą A2. Powyższy plan mógłby być wykorzystany jako atut służący staraniom na rzecz budowy wskazanych dróg ekspresowych.

Należy także podkreślić, że województwo lubelskie cechuje się także złym stanem infrastruktury kolejowej. Jakkolwiek poprawa tej sytuacji zależy od działań innych podmiotów niż te, które stanowią grupę docelową niniejszych opracowań, należy podkreślić, że rozmaite organy samorządu lokalnego mają możliwość podjęcia pewnych działań nastawionych na rozwój sieci kolejowej na terenie Lubelszczyzny. **W szczególności rekomenduje się przeprowadzenie przez Urząd Marszałkowski konsultacji z urzędami gmin celem przeanalizowania możliwości wprowadzenia czasowych zwolnień inwestorów budujących przyzakładowe bocznice kolejowe z podatku od nieruchomości.**

Niekorzystnie na atrakcyjność inwestycyjną regionu wpływa także brak na terenie województwa międzynarodowych połączeń lotniczych. Należy jednak odnotować, że w obecnie rozpoczęto budowę portu lotniczego Lublin (Lublin-Świdnik). Oznacza to pojawienie się nowych możliwości rozwojowych związanych zarówno z inwestycjami, jak i turystyką. W celu wykorzystania tych możliwości niezbędne jest jednak podjęcie odpowiednich działań. **Rekomenduje się organizowanie przez publiczne służby zatrudnienia szkoleń przygotowujących do testów psychologicznych i dotyczących znajomości konstrukcji samolotów, gdyż testy tego typu są przeprowadzane podczas rekrutacji stewardes i stewardów. Nawiązanie przez Powiatowe Urzędy Pracy współpracy ze spółką Port Lotniczy SA jest zatem niezbędne.**

Jednym z czynników niwelujących – do pewnego stopnia – niekorzystny stan szeroko rozumianej infrastruktury transportowej jest dobrze oceniana sieć połączeń komunikacyjnych. Ich jakość i ilość były na ogół pozytywnie oceniane przez uczestników badania CBOS. W przybliżeniu połowa respondentów uznała, że jakość i ilość połączeń komunikacyjnych między ich miejscem zamieszkania a najbliższym byłym miastem wojewódzkim, Lublinem i Warszawą jest dobra. Nieznacznie niższy odsetek pozytywnych ocen dotyczy połączeń między miejscem zamieszkania a najbliższym miastem powiatowym.

Jakkolwiek jakość i ilość połączeń komunikacyjnych z wybranymi miastami zebrały pozytywne opinie, należy jednak zaznaczyć, że połączenia te jedynie wspomagają infrastrukturę transportową. Innymi słowy – działania nastawione na kreowanie połączeń komunikacyjnych nie mogą zastępować rozwiązań ukierunkowanych na rozwój niezbędnej infrastruktury. Jest to istotne z uwagi na znaczny odsetek osób regularnie dojeżdżających do pracy. W szczególności aż 92,5% respondentów stwierdziło, że dojeżdża do pracy każdego dnia roboczego. Należy także zauważyć, że na ogół dojazdy te mają charakter krótkodystansowy (większość ankietowanych dojeżdżała do

pracy na terenie powiatu przeprowadzenia badania, czyli najczęściej powiatu stanowiącego również miejsce zamieszkania takiej osoby) i zajmują niewiele czasu (około 25 minut). Niezbędne jest zatem zapewnienie odpowiedniej jakości dróg o charakterze powiatowym, wykorzystywanych przez dużą część ludności do codziennych dojazdów do miejsca zatrudnienia.

Warto podkreślić, że w wyniku migracji postępuje wyludnianie się województwa lubelskiego. Wpływ migracji na sytuację materialną ludności jest jednak niejednoznaczny. Analiza danych zebranych na potrzeby prognoz wskazuje, że najczęściej występowała ujemna korelacja między indeksem wynagrodzeń a względną zmianą salda migracji. Na poziomie wojewódzkim współczynnik korelacji liniowej Pearsona wyniósł $-0,77$, a na poziomie powiatowym przyjmował ujemne, choć nieco bliższe zeru wartości. W niektórych powiatach współczynnik ten przyjął jednak wartość dodatnią, co wynikało z oddziaływania na dynamikę płac innych czynników niż migracje. W szczególności rozwój chłonnych rynków dużych miast regionu skutkował silnym wzrostem popytu na siłę roboczą, co windowało wynagrodzenia pomimo napływu ludności (wzrost podaży siły roboczej).

W wielu powiatach zaobserwowano także relatywnie silną ujemną korelację pomiędzy średniookresowymi migracjami a dynamiką płac. Choć samo istnienie korelacji nie wskazuje kierunku zależności zmiennych, można wnioskować, że to raczej migracje wpływały na płace, a nie odwrotnie. Wzrost uśrednionego poziomu salda migracji (z ostatnich czterech obserwacji) często towarzyszył spadkowi bieżącej dynamiki płac. Wydaje się, że to większy napływ ludności z lat ubiegłych przyczyniał się do spadku dynamiki płac.

Powyższe rozważania są niezwykle istotne z punktu widzenia polityki przyciągania inwestycji. Zebrane dane wskazują bowiem na stopniowe formowanie się na obszarze województwa gospodarki dualnej. Tendencja ta pozwala na osiągnięcie korzyści w postaci możliwości przyciągania na Lubelszczyznę zarówno inwestycji pracochłonnych (zależnych w dużym stopniu od niskich płac), jak i kapitałochłonnych (zależnych od kwalifikacji siły roboczej). Niekorzystne jest natomiast ryzyko pojawienia się napięć społecznych, związanych chociażby z różnicami płacowymi. Jeśli władze uznają, tę tendencję za niepożądaną, niezbędne stanie się podjęcie działań z zakresu polityki strukturalnej, co wiąże się z koniecznością poniesienia znacznych nakładów finansowych i organizacyjnych.

Kolejnym czynnikiem brany pod uwagę przez inwestorów przy podejmowaniu przez nich decyzji o ulokowaniu swojego kapitału na określonym terenie jest wielkość i jakość siły roboczej oraz koszty pracy. W rankingu IBnGR województwo lubelskie plasuje się pod tym względem na przedostatnim miejscu w Polsce. Wśród powodów takiej sytuacji wymienia się zwłaszcza niedobór wykwalifikowanych pracowników oraz niewielką ilość absolwentów uczelni technicznych.

Rekomendowane działania mają na celu zarówno przyciągnięcie na teren Lubelszczyzny wykwalifikowanych pracowników (zwłaszcza tych, którzy posiadają wykształcenie techniczne), jak i dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb regionalnego rynku pracy. **Do pierwszej grupy działań należy zaliczyć przeprowadzenie akcji promującej województwa wśród osób o wymaganym wykształceniu. Przykładowo – podmioty, do których kompetencji należy przyciąganie inwestycji (np. Specjalne Strefy**

Ekonomiczne, Urząd Marszałkowski) powinny uczestniczyć w targach pracy odbywających się na uczelniach technicznych w całej Polsce.

Do drugiej grupy działań należy zaliczyć:

- **Nawiązanie przez Urząd Marszałkowski współpracy z Kuratorium Oświaty w Lublinie i Wojewódzkim Urzędem Pracy celem przygotowania projektu refundowania firmom kosztów praktyk uczniów szkół zawodowych.** Przykładowym źródłem finansowania tego typu inicjatyw są środki unijne w ramach PO Kapitał Ludzki. Rozsądne wydaje się zawężenie refundacji do praktyk w zawodach o istotnym znaczeniu dla gospodarki regionu;
- **Nawiązanie przez Urząd Marszałkowski współpracy z uczelniami technicznymi z województwa lubelskiego w celu dostosowania oferty edukacyjnej tychże do potrzeb rynku pracy.** Przykładowo – uczelnie te mogłyby przeprowadzać badania ankietowe wśród swych absolwentów na temat trudności w znalezieniu pracy. Wyniki badań służyłyby do określenia, które kierunki kształcą w nadmiarze w stosunku do potrzeb rynku pracy, a które kształcą w zawodach o charakterze deficytowym;
- **Utworzenie funduszu przeznaczanego na subsydiowanie zatrudnienia absolwentów szkół wyższych (także z innych województw).** Środki na ten cel mogłyby pochodzić z PO Rozwój Polski Wschodniej. Istnieje możliwość zawężenia zakresu tej inicjatywy, by objęła ona jedynie subsydiowanie zatrudnienia w przedsiębiorstwach działających w branżach nowoczesnych technologii (np. biotechnologia, informatyka, telekomunikacja).

Należy podkreślić, że województwo lubelskie dysponuje jednak pewnym potencjałem związanym z siłą roboczą. Po pierwsze aż 51,9% uczestników badania CBOS uznało, że poziom nauczania w szkołach na terenie ich powiatów jest co najmniej dobry. Najczęściej na terenie powiatów zlokalizowane są szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły zawodowe i średnie, stąd można stwierdzić, że pozytywna ocena dotyczy właśnie tego typu ośrodków nauczania. Wysoki poziom nauczania w tych placówkach oznacza, że uczniowie (zwłaszcza szkół średnich) posiadają wiedzę niezbędną do podjęcia studiów na uczelniach wyższych. Konieczne jest jedynie zachęcanie do rozpoczęcia przez nich studiów technicznych. Problem niewystarczającej ilości studentów uczelni technicznych nie wynika zatem z niskiej jakości kształcenia na wcześniejszych etapach nauczania. Odpowiednio zaprojektowany system bodźców skłaniających do wyboru kierunków ścisłych powinien w krótkim okresie czasu rozwiązać problem niedostatku pracowników o wykształceniu technicznym.

Po drugie relatywnie duża liczba mieszkańców województwa zna język rosyjski. Mając na uwadze przygraniczne położenie Lubelszczyzny, oznacza to istnienie korzystnych warunków do współpracy przedsiębiorstw z regionu z podmiotami z byłego ZSRR, a w szczególności z Ukrainy.

Po trzecie województwo lubelskie charakteryzuje się niskimi w skali krajowej kosztami pracy. Należy jednak zastrzec, że w ujęciu międzynarodowym Lubelszczyzna nie jest pod tym względem wysoce konkurencyjna. Przykładowo – w 2008 roku miesięczne wynagrodzenie na Ukrainie wynosiło zaledwie 28% wynagrodzenia w Polsce. Nawet w przypadku uwzględnienia wynagrodzenia w województwie lubelskim (które

jest niższe niż średnia krajowa) Ukraina jest pod względem kosztów pracy bardziej konkurencyjna.

Duży odsetek osób znających język rosyjski, przygraniczne położenie oraz niskie koszty pracy stanowią czynniki pozytywnie wpływające na atrakcyjność inwestycyjną Lubelskiego. Co istotne, nawet przy uwzględnieniu konkurencyjności kosztowej m.in. Ukrainy możliwe jest przyciągnięcie na teren województwa inwestorów zainteresowanych polsko-ukraińskimi *joint-ventures*. **W tym celu rekomenduje się w szczególności:**

- **Utworzenie przez urzędy pracy i organy administracji samorządowej ukraińskojęzycznych wersji swych stron internetowych;**
- **Wprowadzenie przez urzędy pracy bezpłatnych kursów podstaw języka ukraińskiego.** Środki na ten cel możliwe są do uzyskania z Europejskiego Funduszu Społecznego, co oznacza konieczność podjęcia przez urzędy pracy (m.in. Wojewódzki Urząd Pracy) współpracy z Urzędem Marszałkowskim celem przygotowania wniosku o finansowanie ze środków unijnych;
- **Utworzenie przez Urząd Marszałkowski serwisu internetowego umożliwiającego zamieszczanie ofert współpracy polsko-ukraińskiej.**

Poza powyższymi działaniami niezbędne wydaje się wprowadzenie w życie innych rozwiązań nastawionych na przyciągnięcie na obszar Lubelszczyzny wszelkich inwestycji, w tym bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Inwestorzy zagraniczni często podkreślają, że do ulokowania kapitału w Polsce zniechęcą ich częste zmiany przepisów prawnych, brak ostatecznej wykładni tych przepisów oraz nadmierne obciążenia biurokratyczne. **Wyszczególnienie rekomendowanych działań nastawionych na usunięcie tych barier dla inwestycji przedstawia tablica 3.22.**

Tablica 3.22. Rekomendacje ukierunkowane na przyciągnięcie bezpośrednich inwestycji zagranicznych

Cel	Rekomendowane działania
zwiększenie znajomości aktualnie obowiązujących przepisów prawnych	<ul style="list-style-type: none"> • utworzenie w Urzędzie Marszałkowskim w Lublinie przynajmniej jednego stanowiska komputerowego z Systemem Informacji Prawnej LEX; • utworzenie na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego podstrony z wyszczególnieniem aktów prawnych aktualnie obowiązujących na terenie województwa i wpływających na działalność inwestycyjną; • przygotowanie przez Wojewódzki Urząd Pracy broszur i / lub elektronicznych biuletynów zawierających informacje o zmianach przepisów prawnych dotyczących rynku pracy.
zapewnienie spójnej wykładni przepisów prawnych	ustalenie przez odpowiednie departamenty Urzędu Marszałkowskiego (np. Departament Organizacyjno-Prawny, Departament Finansów) oraz Wojewódzki Urząd Pracy jednolitej i obowiązującej na terenie województwa wykładni przepisów prawnych uznanych przez inwestorów za niejasne i mało precyzyjne
zmniejszenie biurokracji w instytucjach lokalnych	utworzenie opartego na Centrach Obsługi Inwestycji (COI) systemu zbliżonego do tzw. jednego okienka; przykładowo, COI powinno oddelegowywać jednego pracownika do osobnej inwestycji w celu zapewnienia inwestorowi wsparcia we wszelkich działaniach administracyjnych i innych formalnościach

Źródło: opracowanie własne

Analizując atrakcyjność inwestycyjną województwa lubelskiego, często zwraca się także uwagę na zły stan infrastruktury gospodarczej, a zwłaszcza – niewystarczającą ilość i jakość instytucji otoczenia biznesu. Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego niezwykle istotne jest w szczególności promowanie rozwiązań zapewniających lepszą współpracę pomiędzy sferą nauki i sferą biznesową. **W tym celu rekomenduje się chociażby promowanie i wspieranie przedsiębiorstw akademickich typu *spin-off* i *spin-out*.** Przedsiębiorstwa tego typu najczęściej tworzone są przez pracowników instytucji naukowych i zajmują się komercjalizacją innowacyjnych pomysłów lub technologii. **Do działań promujących podmioty *spin-off* i *spin-out* należy zaliczyć przeprowadzenie akcji informacyjnej wśród zatrudnionych przez uczelnie techniczne w całym kraju. W trakcie tej akcji powinno wskazywać się, że województwo lubelskie jest dogodnym miejscem do utworzenia tego typu podmiotów gospodarczych (m.in. z uwagi na niskie koszty pracy, bliskość chłonnego rynku wschodniego). Rekomenduje się, by patronat nad tą inicjatywą objął Urząd Marszałkowski. Z kolei za działania wspierające *spin-offy* i *spin-outy* należy uznać m.in. organizowanie przez Powiatowe Urzędy Pracy szkoleń z zakresu kompetencji szczególnie poszukiwanych przez przedsiębiorstwa akademickie. Rekomenduje się także, by Departament Gospodarki i Innowacji Urzędu Marszałkowskiego ustanowił stanowisko pracy dla osoby odpowiedzialnej za współpracę ze wspomnianymi podmiotami celem zbierania informacji na temat ich potrzeb i oczekiwań.**

Aby stymulować rozwój nauki na terenie województwa, rekomenduje się także utworzenie stypendium dla doktorantów z zastrzeżeniem obowiązku podjęcia pracy na terenie województwa w ciągu sześciu miesięcy po zakończeniu okresu pobierania stypendium przez beneficjenta. Środki na ten cel mogłyby być uzyskane z funduszy unijnych (np. w ramach PO Rozwój Polski Wschodniej), co oznaczałoby konieczność przygotowania stosownego wniosku przez Urząd Marszałkowski. Zaleca się także utworzenie podobnego funduszu na stypendia dla absolwentów uczelni wyższych zlokalizowanych poza województwem lubelskim chcących rozpocząć studia doktoranckie na terenie Lubelszczyzny.

Na atrakcyjność inwestycyjną województwa wpływa również stan infrastruktury społecznej. Pod tym względem województwo lubelskie zostało uznane przez IBnGR za najgorsze w Polsce. Można zwrócić uwagę chociażby na niedostatek obiektów hotelarskich – liczba hoteli na 10 000 mieszkańców jest w województwie lubelskim czterokrotnie niższa od średniej krajowej. **W celu poprawy tego stanu rzeczy rekomenduje się m.in. zwolnienie z podatku od nieruchomości inwestycji polegających na tworzeniu miejsc noclegowych na potrzeby Euro 2012 oraz inwestycji agroturystycznych. Zaleca się także organizację przez Lubelskie Stowarzyszenie Agroturystyczne i powiatowe urzędy pracy szkoleń otwartych – choć głównie dla bezrobotnych – z zakresu tworzenia i organizacji gospodarstw agroturystycznych.**

Należy zaznaczyć, że rynek usług turystycznych posiada na terenie województwa lubelskiego potencjał rozwojowy. Podczas badania ankietowego przeprowadzonego przez CBOS niemal połowa respondentów pozytywnie oceniła atrakcyjność turystyczną powiatów zlokalizowanych w województwie. Lubelszczyzna charakteryzuje się w szczególności nieskażonym środowiskiem naturalnym, co pozytywnie wpływa

na możliwości rozwoju agroturystyki. Wprowadzenie w życie przedstawionych rekomendacji z pewnością pozwoli urzeczywistnić ten potencjał województwa.

Infrastruktura społeczna obejmuje także szeroko rozumiane instytucje kulturalne. Również pod tym względem województwo lubelskie prezentuje się gorzej od większości regionów Polski. **W celu poprawy stanu tych instytucji oraz pobudzenia aktywności kulturalnej w województwie rekomenduje się:**

- **Organizację szkoleń dla bezrobotnych z zakresu organizacji imprez** – szkolenia te powinny być przeprowadzane przez powiatowe urzędy pracy we współpracy z podmiotami działającymi w branży organizacji imprez (system praktyk). Należy podkreślić, że np. zawód organizatora imprez sportowych ma na terenie województwa lubelskiego charakter deficytowy;
- **Organizację przez Urząd Marszałkowski różnorodnych konkursów dla firm** – konkursy mogłyby prowadzić do realizacji także innych celów społecznych (np. konkurs na firmę najbardziej przyjazną środowisku naturalnemu). Zaleca się, by nagrodami były bilety dla kin i / lub teatrów dla pracowników firm. Odpowiedzialny za przeprowadzanie tego typu konkursów mógłby być Departament Kultury, Edukacji i Sportu Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie.

IBnGR nisko ocenia także aktywność województwa wobec inwestorów. Ponad połowa uczestników (51%) badania CBOS negatywnie postrzega działania władz lokalnych w zakresie przyciągania nowych inwestycji, a niemal połowa (45,2%) określiła działania władz lokalnych w zakresie wspierania lokalnych przedsiębiorców jako co najmniej złe. Oznacza to konieczność podjęcia odpowiednich działań w obszarze polityki przyciągania inwestycji i tworzenia warunków do rozwoju przedsiębiorczości.

W ramach tych działań wymienić można m.in. nawiązanie współpracy między parkami naukowo-technologicznymi a Wojewódzkim Urzędem Pracy. Podstawowym celem tej współpracy powinno być naklonienie przedsiębiorstw zlokalizowanych w parkach do prowadzenia szkoleń dla bezrobotnych z zakresu wykorzystywanych przez te podmioty metod księgowości, technik produkcji itd.

Zaleca się także, by Urząd Marszałkowski zawarł z parkami umowę dotyczącą organizowania przez podmioty w nich skupione praktyk dla studentów. By zachęcić te podmioty do takiej inicjatywy, niezbędne wydaje się zwolnienie ich – w razie przyjęcia praktykantów – z części opłat pobieranych z tytułu wynajmu powierzchni laboratoryjnej.

Należy także dodać, iż do podmiotów wspierających przedsiębiorców na terenie województwa lubelskiego należy Lubelska Fundacja Rozwoju. Prowadzi ona m.in. działalność usługową dla bezrobotnych (bezpłatne porady prawne i psychologiczne, giełdy pracy, sesje Klubu Pracy). Aktywność tego typu podmiotów trzeba uznać za pozytyw, choć należy także zaznaczyć, że w pewnych przypadkach powielają one działalność innych instytucji. **Należy zatem skoordynować działania Lubelskiej Fundacji Rozwoju i urzędów pracy, co oznacza konieczność nawiązania współpracy pomiędzy fundacją, Wojewódzkim Urzędem Pracy i powiatowymi urzędami pracy. Przykładowo – LFR mogłaby prowadzić działalność usługową nie dla zarejestrowanych w urzędach pracy bezrobotnych, ale studentów ostatnich lat studiów.**

Warto także zauważyć, że aż 8,1% Polaków pracujących za granicą to byli mieszkańcy województwa lubelskiego. Lubelszczyzna powinna dbać o rozwój współpracy między różnorodnymi podmiotami z regionu i emigrantami. Część emigrantów z pewnością podejmie decyzję o powrocie do kraju, stąd też ważne jest przekonanie ich o tym, że Lubelszczyzna stanowi obszar godny zainwestowania zgromadzonych na emigracji środków oraz wykorzystania zdobytej za granicą wiedzy i nowych kwalifikacji. **Tablica 3.23. wskazuje działania mające na celu promocję województwa lubelskiego wśród emigrantów, zapewnienie im bodźców do powrotu poprzez stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości. Mając na uwadze, że skuteczność tych działań może być ograniczona, wskazano także możliwość pozyskania środków na cele inwestycyjne poprzez emisję obligacji na rynkach polonijnych.**

Tablica 3.23. Rekomendacje ukierunkowane na wykorzystanie potencjału emigrantów

Cel	Rekomendowane działania
promocja województwa	przeprowadzenie kampanii informacyjnej i promocyjnej w zagranicznych skupiskach ludności polskiej (np. Wielka Brytania, Niemcy, Irlandia); przykładowa forma: materiały informacyjne w polskojęzycznych gazetach i czasopiśmiech we wskazanych krajach
rozwój przedsiębiorczości	zwolnienie przez władze lokalne (głównie samorząd gminny) podmiotów gospodarczych, które zostaną utworzone przez reemigrantów, z podatku od nieruchomości; w celu stymulowania zatrudnienia zaleca się uwarunkowanie otrzymania owego zwolnienia z podatku od nieruchomości od utworzenia określonej ilości miejsc pracy i utrzymania ich przez określony czas
pozyskanie nowego źródła finansowania potrzeb budżetowych	przeprowadzenie przez Urząd Marszałkowski (Departament Finansów i Departament Mienia, Infrastruktury i Inwestycji) badania możliwości pozyskania środków przez emisję obligacji plasowanych na rynkach polonijnych; w przypadku pozytywnych wyników badania – emisja i sprzedaż obligacji tego typu

Źródło: opracowanie własne

W odniesieniu do omawianej problematyki rekomendowane jest także podjęcie działań ukierunkowanych na rozwój kompetencji ułatwiających znalezienie pracy. Przykładem może być organizacja przez urzędy pracy szkoleń dla bezrobotnych i studentów, które rozwijałyby umiejętności szczególnie poszukiwane na rynku pracy (np. zdolności analityczne, umiejętność pracy w zespole).

Skuteczne przyciąganie inwestycji wymaga stosowania różnorodnych instrumentów z zakresu polityki infrastrukturalnej, polityki rynku pracy czy też polityki strukturalnej. Należy zaznaczyć, że przyciąganie inwestycji jest zagadnieniem holistycznym – nie jest możliwe skuteczne przyciąganie kapitału poprzez skupianie się jedynie na określonym aspekcie gospodarki. W istocie niezbędne jest podjęcie szeroko zakrojonych działań, wpływających zarówno na różnorodne ekonomiczne i społeczne uwarunkowania prowadzenia działalności gospodarczej. W rezultacie polityka przyciągania inwestycji ma charakter długookresowy, gdyż jej realne efekty następują z pewnym opóźnieniem. Przygotowywanie, prowadzenie oraz ocena tejże polityki muszą ten fakt uwzględniać.

Rozdział 4

Rekomendacje dotyczące polityki przestrzennej i transportowej

Zagospodarowanie przestrzenne oraz stan infrastruktury, zwłaszcza transportowej, są jednymi z podstawowych czynników determinujących szeroko pojmowaną atrakcyjność regionu. Wpływają zatem na jego konkurencyjność, wielkość strumienia napływu inwestycji i rozwój gospodarczy. Mają także duże znaczenie dla zdolności regionu do przyciągnięcia czynnika ludzkiego pojmowanego jako kapitał ludzki będący podstawą nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy.

Przyciągnięcie migrujących zasobów pracy, a co ważniejsze – odpowiednich zasobów, jest warunkowane nie tylko adekwatną polityką rynku pracy, ale także uzupełniane odpowiednim kształtowaniem sektorów wsparcia. Przykładowo – analizy teoretyczne wskazują na istnienie pozytywnej korelacji rozwoju inwestycji w infrastrukturę transportową z rozwojem gospodarczym regionu, co w efekcie prowadzi do wzrostu zatrudnienia³⁰⁹. Z kolei polityka przestrzenna jest, w opinii Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, uznawana za najważniejszą, obok polityki społecznej i gospodarczej, składową polityki rozwoju regionalnego³¹⁰.

Właśnie dlatego jednym z najważniejszych celów projektu *Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy*, współfinansowanego ze środków EFS w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, jest sformułowanie rekomendacji dotyczących prowadzenia właściwej polityki zagospodarowania przestrzennego i polityki transportowej. Te dwie dziedziny są w stanie w sposób pośredni wytworzyć klimat sprzyjający przyciąganiu migrującego kapitału ludzkiego, a zatem sprzyjają rozwojowi mechanizmów dostosowawczych na rynku pracy.

Niniejszy rozdział został podzielony na część teoretyczną oraz część empiryczną. Jednocześnie w jego strukturze uwzględniono raport końcowy stanowiący podsumowanie najważniejszych wniosków w zakresie rozpatrywanej problematyki. W podrozdziale 4.1. omówiono zagadnienie wpływu, jaki wywiera polityka przestrzenna i transportowa władz regionalnych na infrastrukturę. Podrozdział 4.2. poświęcono natomiast kwestii zagospodarowania przestrzennego w województwie lubelskim – a zwłaszcza najważniejszym celom i priorytetom w tym obszarze. Z kolei uwarunkowania transportowe Lubelszczyzny poddano analizie w podrozdziale 4.3. W następnym podrozdziale części teoretycznej – 4.4. – rozpatrzono zagadnienie terytorialnego zróżnicowania województwa lubelskiego oraz implikacje wynikające z tego faktu dla polityki przestrzennej i transportowej. Wpływ wybranych kategorii infrastruktury (budowlanej, telekomunikacyjno-informatycznej, edukacyjno-naukowej) na atrakcyjność Lubelszczyzny – w kontekście procesów migracyjnych – omówiono

³⁰⁹ Zob. Rosik P., *Infrastruktura transportu jako czynnik rozwoju regionalnego* [w:] „Zeszyty Studiów Doktoranckich”, nr 19, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004, s. 45–66.

³¹⁰ *Polityka przestrzenna*, notatka umieszczona na portalu Ministerstwa Rozwoju Regionalnego [dalej: MRR], www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_przestrzenna/strony/polityka_przestrzenna.aspx [data dostępu: 27.05.2010].

w podrozdziale 4.5. Ostatnim zagadnieniem, które zostało poruszone w części teoretycznej – w podrozdziale 4.6. – jest analiza wpływu polityki przestrzennej i transportowej na mobilność mieszkańców województwa lubelskiego. Część empiryczna, oparta na wynikach badań zrealizowanych w ramach projektu, została natomiast podzielona na dwa podrozdziały. W podrozdziale 4.7.1.1. omówiono czynniki istotne przy podejmowaniu decyzji o migracji – w świetle odpowiedzi respondentów, natomiast podrozdział 4.7.1.2. poświęcono analizie skali oraz kierunków procesów migracyjnych – według czasu ich trwania. W podrozdziale 4.8. zawarto podsumowanie rozważań zaprezentowanych w części teoretycznej i empirycznej wraz z uwzględnieniem najważniejszych rekomendacji sformułowanych w ramach procesu badawczego.

4.1. Wpływ polityki przestrzennej i transportowej władz regionalnych na infrastrukturę

Pierwszą ważną kwestią jest wyjaśnienie relacji pomiędzy polityką przestrzenną a polityką transportową. Zgodnie z klasycznym ujęciem, polityka transportowa jest składową polityki przestrzennej. Uznaje się, że gospodarka przestrzenna jako najszersze pojęcie obejmuje zagadnienia rozmieszczenia osadnictwa, lokacji produkcji oraz infrastruktury transportowej³¹¹. Z drugiej jednak strony system transportowy, którego całościowym kształtowaniem zajmuje się polityka transportowa, nie ogranicza się do samej infrastruktury, ale obejmuje również m.in. sposób zarządzania wykorzystaniem tej infrastruktury, operowanie cenami przewozów i aktywne wpływanie na preferencje odbiorców. Ponadto polityka transportowa jest wyodrębniana z racji na swą rangę. Transport należy do sektorów strategicznych nie tylko z punktu widzenia gospodarki, ale np. z perspektywy zarządzania kryzysowego. Zasadne jest zatem traktowanie polityki przestrzennej i polityki transportowej jako dwóch odrębnych, ale współistniejących zagadnień.

Polityka przestrzenna i transportowa jest realizowana na wielu szczeblach. W przypadku planowania przestrzennego, Ustawa o planowaniu i gospodarowaniu przestrzennym przewiduje zróżnicowane poziomy planowania: krajowy, wojewódzki, powiatowy i gminny. Co więcej, zakłada powstawanie miejscowych planów, obejmujących szczególnie terytoria, np. parki lub obszary metropolitalne³¹². W efekcie w politykę przestrzenną na szczeblu lokalnym i regionalnym zaangażowane są zarówno władze publiczne, np. wojewoda (w charakterze doradczym), jak i samorządowe, np. sejmik województwa. Jednak właściwym organem tworzącym plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest sejmik województwa z marszałkiem na czele³¹³.

Podobnie ma się rzecz w przypadku polityki transportowej. Zasada podziału ról w zarządzaniu i regulacji rynku, będąca częścią polityki transportowej państwa, oznacza wspieranie jednostek samorządowych w organizacji transportu lokalnego i regio-

³¹¹ Koźlak A., *Ekonomika transportu. Teoria i praktyka gospodarcza*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2007, s. 84.

³¹² Pod pojęciem obszaru metropolitalnego, zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, rozumie się obszar wielkiego miasta oraz powiązanego z nim funkcjonalnie bezpośredniego otoczenia, ustalony w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju (Dz. U. nr 80 z dnia 10.05.2003 roku poz. 717).

³¹³ Ibidem.

nalnego oraz przeprowadzanie wspólnych rządowo-samorządowych projektów. Państwo zakłada także inspirowanie porozumień międzygminnych przy aktywnej partycypacji podmiotów państwowych, np. krajowego zarządu dróg, które miałyby wspierać publiczny transport na obszarach miejskich i metropolitalnych. Polityka transportowa ma być zatem także realizowana przy maksymalnym udziale jednostek samorządu terytorialnego, przynajmniej w skali ich właściwości rzeczowej³¹⁴.

Przytoczone powyżej argumenty pokazują, że oddziaływanie władz regionalnych na politykę przestrzenną i transportową państwa jest realne i znaczące. Dlatego też analiza polityki w obrębie województwa i jej wpływu na infrastrukturę regionu jest celowa i w pełni uzasadniona. Regulacje na szczeblu państwowym dotyczą województwa w sposób ogólny, wyznaczając trendy i cele strategiczne dla podejmowanych inicjatyw. Operacyjne uszczegółowienie tych idei należy do jednostek samorządu terytorialnego, zwłaszcza województw i gmin, ponieważ samorządy powiatowe mają w swych budżetach niewielkie środki przeznaczone na planistykę i politykę transportową, zatem zwykle nie angażują się zbytnio w te dziedziny³¹⁵.

Najważniejsze dokumenty dotyczące polityki przestrzennej i transportowej³¹⁶ województwa lubelskiego na szczeblu krajowym, to:

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju – podstawowy dokument regulujący wytyczne dla polityki w skali kraju, sporządzany przez Rządowe Centrum Studiów Strategicznych. Ostatni taki plan powstał w 2005 roku i jest obowiązujący na dzień 23.05.2010 roku;
- Polityka Transportowa Państwa na lata 2006–2025;
- Plan rozwoju infrastruktury transportowej w Polsce do 2015 roku.

Na szczeblu wojewódzkim opracowano następujące dokumenty, dotyczące kwestii polityki przestrzennej i transportowej:

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego;
- Wojewódzki Program Rozwoju Infrastruktury Transportowej i Komunikacji dla Województwa Lubelskiego;
- Raporty i analizy uwarunkowań, opracowane na poziomie województwa przez Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego dla poszczególnych elementów gospodarki przestrzennej:
 - energetyka i energetyka alternatywna,
 - regionalne strefy przedsiębiorczości,
 - biogazownie rolnicze,
 - turystyka i rekreacja,
 - systemy komunikacji,
 - zagospodarowanie obszarów nadgranicznych,
 - inwestycje celu publicznego.

³¹⁴ Zob. *Polityka transportowa państwa na lata 2006–2025*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2005, www.cie.gov.pl/www/serce.nsf/0/0D8F572B43BACEFCC125726600425BA6?Open [data dostępu: 27.05.2010].

³¹⁵ Tomanek R., *Funkcjonowanie transportu*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2004, s. 132.

³¹⁶ W wyliczeniu pomija się ogólne strategie rozwoju krajowego, regionalnego lub lokalnego jako dokumenty zbyt ogólne i niekoncentrujące się na zagadnieniu polityki przestrzennej i transportowej.

Na poziomie lokalnym, gminy przygotowują zaś następujące dokumenty:

- Strategie rozwoju gmin;
- Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gmin;
- Analizy przygotowywane dla samorządów gmin (pojedynczych lub w skali całego województwa) przez Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, np:
 - Plan Rozwoju Wsi Janów Podlaski;
 - Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast Województwa Lubelskiego³¹⁷.

Przytoczone dokumenty pokazują wpływ, jaki polityka przestrzenna i transportowa wywiera na różne sektory gospodarki i życia społeczeństwa. Jednak każdy rodzaj szczegółowej czy sektorowej polityki może być realizowany przez państwo w zakresie różnych elementów tychże szczegółowych podsystemów³¹⁸, podczas gdy inne pozostają w dziedzinie rynku i podmiotów prywatnoprawnych. Oznacza to np., że państwo nie ma całkowitej kontroli nad transportem: choć decyduje o infrastrukturze, o opłatach za niektóre przejazdy i kosztach licencji, to jednak większość przewoźników stanowią firmy prywatne, posiadające własne, indywidualne strategie. Wobec tego, w celu wyodrębnienia odpowiednich mechanizmów działania władz publicznych i usprawnienia dalszych analiz, należy przyjąć skonkretyzowaną definicję polityki przestrzennej i transportowej.

W szerokim kontekście polityka przestrzenna może być ujęta jako polityka, której przedmiotem jest przestrzenny aspekt wszelkiej działalności oraz wszystkie procesy społeczno-gospodarcze. W wąskim ujęciu uznaje się natomiast, że polityka przestrzenna działa w celu rozmieszczenia ludności i funkcji (głównie produkcji) oraz zagospodarowania i użytkowania terenu. Dalsze definicje są jeszcze bardziej zawężone, bo podnoszą wyłącznie kwestię zagospodarowania i użytkowania terenu. Ważne, aby odróżnić politykę przestrzenną, prowadzoną przez państwo i samorządy, od gospodarki przestrzennej o charakterze powszechnym³¹⁹. Można jednak wydedukować, że pojęcie zagospodarowania przestrzennego koncentruje się na kwestii rozmieszczenia infrastruktury, ponieważ ten element jest wspólny dla wszystkich, zarówno szeroko-

³¹⁷ Informacje o zestawie dokumentów zostały zaczerpnięte ze stron internetowych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Ministerstwa Infrastruktury, Biura Planowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego oraz z treści dokumentu: *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005.

³¹⁸ Zgodnie z ujęciem systemowym, jeśli traktować politykę przestrzenną jako system, to poszczególne odmiany polityki szczegółowej, wchodzące w skład polityki przestrzennej, np. politykę energetyczną, osadniczą czy właśnie transportową, można uznać za podsystemy polityki przestrzennej. Dla klaryfikacji należy przypomnieć, że polityka transportowa jest ujmowana na równi z przestrzenną (nie zaś wyłącznie jako jej element) z racji na swe szczególne, strategiczne znaczenie oraz zakres przekraczający w pewnym stopniu ramy zagadnień przestrzennych. Co więcej, podsystemy także dzielą się na podsystemy niższych klas, wobec czego politykę transportową, będącą przedmiotem zainteresowania niniejszej analizy, także można podzielić, co zostanie ujęte we właściwym, zdaniem autora, miejscu opracowania.

³¹⁹ Feltyński M., *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich. W kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 7–11.

kich, jak i wąskich definicji polityki przestrzennej. Skłania to do koncentracji na tym problemie w toku przeprowadzanej analizy.

Podobnie rzecz ma się w przypadku polityki transportowej. Deregulacja i prywatyzacja rynku sprawiają, że organizacja przewozów jest w coraz mniejszym stopniu przedmiotem zainteresowania jednostek samorządu (z wyjątkiem być może komunikacji miejskiej). Koncentrują się one raczej na regulacji zasad ruchu i infrastrukturze. Kwestia rozmieszczenia infrastruktury, transportowej i nie tylko, jest zatem tym, co łączy politykę przestrzenną i politykę transportową władz regionu, a jednocześnie skupia na sobie ich uwagę. Skłania to do skoncentrowania się w dalszych rozważaniach właśnie na tym zagadnieniu.

4.2. Zagospodarowanie przestrzenne w województwie lubelskim – cele i priorytety

Aby zrozumieć idee zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, należy przeanalizować podstawowy dla tego problemu dokument – Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego wraz z nanoszonymi poprawkami – pod kątem celów, priorytetów oraz planów na przyszłość. Stworzy to ogólny zarys bieżących i przyszłych trendów polityki przestrzennej regionu.

Cele zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego³²⁰ zostały określone w rozdziale 3 tomu 2 Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Sejmik wojewódzki, uchwalający dokument, za punkt wyjścia przyjął cele Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego (to znaczy: jej cel główny, cel wiodący, a także cele strategiczne), którym nadano rangę wytycznych i punktów odniesienia dla analiz przeprowadzanych podczas formułowania celów Planu Zagospodarowania. Wynika to z faktu, że uznano za konieczne wprowadzenie zasady zachowania pełnej spójności między Strategią Rozwoju a Planem Zagospodarowania. Obecnie obowiązująca Strategia Rozwoju została uchwalona w 2006 roku, zaś Plan Zagospodarowania w 2002 roku, jednak ten drugi podlega regularnej debacie sejmiku województwa i musi być aktualizowany podczas każdej kadencji. Plan z 2002 roku został zaktualizowany ostatnio w 2009 roku, jednak zmiany wprowadzono jedynie w części opisującej uwarunkowania zagospodarowania. Zasadnicze cele zagospodarowania regionu pozostały niezmienione.

Na podstawie celów Strategii Rozwoju sformułowano następujące cele strategiczne Planu Zagospodarowania:

- Efektywne wykorzystanie stanu zainwestowania, co rozumie się jako:
 - utrzymanie stanu posiadania;
 - ochrona wartości środowiska przyrodniczego i kulturowego;
 - adaptacja istniejących inwestycji do nowych uwarunkowań poprzez restrukturyzację i modernizację;
 - efektywne wykorzystanie istniejących rezerw użytkowych terenu;

³²⁰ Cele zagospodarowania przestrzennego regionu lubelskiego zostały zaczerpnięte z *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego z 2002 roku z późniejszymi zmianami z 2009 roku*.

- Stworzenie warunków do zróżnicowanego rozwoju i podnoszenie poziomu i jakości życia mieszkańców poprzez:
 - zachowanie zasad harmonijnego rozwoju;
 - poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych krajobrazu;
 - realizację różnorodnych potrzeb na miejsca pracy, zamieszkania i wypoczynku;
 - usprawnienie infrastruktury społecznej i technicznej;
- Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności obszaru poprzez:
 - podniesienie walorów województwa w kontaktach z jego otoczeniem;
 - koncentrację infrastruktury sprzyjającej innowacyjności i efektywności zarządzania;
 - zróżnicowanie form zagospodarowania województwa;
 - zapewnienie niezawodności systemów zasilania i komunikacji;
 - otwartość i bogactwo ofert lokalizacyjnych.

Powstała w ten sposób siatka celów korespondujących z celami rozwojowymi, jednak nadal zbyt ogólnych, by mogły służyć działaniom operacyjnym. Dlatego obok celów strategicznych jako ich uzupełnienie powstały cele sektorowe. Wyszczególniono sześć zagadnień tematycznych, sektorów polityki przestrzennej, w ramach których sformułowano po jednym celu nadrzędnym i po kilka celów operacyjnych.

Pierwszym przeanalizowanym przez sejmik województwa obszarem jest środowisko naturalne. Założono główny cel, jakim jest ochrona środowiska i zapewnienie jego efektywnego, ale bezpiecznego wykorzystania w celach gospodarczych. W związku z tym podniesiono potrzeby racjonalnego gospodarowania zasobami, dostosowania planów przestrzennych do walorów środowiska ze szczególnym uwzględnieniem zróżnicowanego stopnia odporności poszczególnych ekosystemów na działalność człowieka, a także ochrony i podnoszenia walorów krajobrazu.

Drugim wyszczególnionym obszarem jest środowisko kulturowe, które zostało ujęte w sposób analogiczny do środowiska naturalnego – celem jest jego ochrona i bezpieczne wykorzystanie. Z tą myślą planuje się systemowe zapewnienie źródeł finansowania publicznych projektów ochrony dóbr kulturowych jako zadań jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i gmin). Zakłada się także zwiększenie dostępności dóbr kultury i promocję Lubelszczyzny jako miejsca styku trzech kultur: łańskiejskiej, prawosławnej i żydowskiej.

Trzecim obszarem polityki przestrzennej jest sieć osadnicza, przy czym za najważniejsze uznaje się tworzenie warunków, a następnie przeprowadzenie racjonalnej i efektywnej ekonomicznie urbanizacji województwa. Planuje się utworzenie policentrycznej sieci zróżnicowanych ośrodków o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym, co będzie się odbywać poprzez rozwój byłych miast wojewódzkich oraz promocję Lublina jako europolu, czyli miasta o znaczeniu europejskim. Ważna staje się też kwestia rozbudowy ośrodków przygranicznych oraz wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

Dwa kolejne obszary dotyczą rozwoju infrastruktury województwa. Pierwszy z nich dotyczy infrastruktury społeczno-gospodarczej, której odpowiedni poziom ilościowy i jakościowy zapewniłby wzrost konkurencyjności regionu oraz poziomu życia. Chodzi o infrastrukturę edukacyjną, badawczo-rozwojową, a także zdrowia i kul-

tury. Zakłada się stymulowanie rozwoju infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej, także na obszarach wiejskich. Planuje się zwiększenie współpracy międzynarodowej. Podkreśla się konieczność rewitalizacji istniejących zasobów i przyciągania nowych inwestycji.

Drugim rodzajem infrastruktury jest infrastruktura techniczna. W Planie Zagospodarowania podzielono ją na transportową, elektroenergetyczną i komunalną. Podkreślono konieczność zbudowania zbilansowanego systemu transportowego dostosowanego do wymogów rozwoju gospodarczego oraz zgodnego z normami unijnymi. Zwrócono także uwagę na konieczność zintensyfikowania połączeń województwa z innymi regionami, zwłaszcza poprzez transport lotniczy. W kwestiach energetycznych podkreślono konieczność modernizacji i poszerzenia sieci wojewódzkiej tak, aby zapewnić stałe i niezawodne dostawy energii, zgodnie z normami sektorowymi. Infrastruktura komunalna obejmuje zasięgiem gospodarkę odpadami, zaopatrzenie w wodę i ciepło. Planuje się uporządkowanie tych systemów, rozwój gazowych sieci rozdzielczych oraz dążenie do eliminowania paliw stałych (drewno i węgiel) z użycia na terenie województwa.

Ostatnia grupa celów operacyjnych jest związana z obronnością regionu i wzrostem bezpieczeństwa publicznego, tak obiektywnego, jak i w subiektywnym odczuciu mieszkańców. Jako konieczne wylicza się stworzenie zintegrowanego systemu ratownictwa medycznego, wraz z powiatowymi centrami powiadamiania ratunkowego. Zwraca się też uwagę na zabezpieczenie regionu przed klęskami żywiołowymi, co wydaje się szczególnie ważne po powodzi 2010 roku. Rozwiązaniem tego problemu ma być zapewnienie odpowiedniej ilości i rozlokowania służb publicznych, w tym także straży granicznej, a także sprawnej komunikacji w okresach alarmowych.

Powyżej przedstawiono zakładane cele i priorytety polityki przestrzennej samorządu województwa lubelskiego. W dalszej części rozdziału został przedstawiony stan realizacji tych wytycznych oraz zaprezentowano rekomendacje dotyczące możliwości ich lepszego wykonania. W toku analiz sformułowano także nowe propozycje dla polityki przestrzennej i transportowej regionu stanowiące uzupełnienie i rozwinięcie omówionych, istniejących już celów.

4.3. Uwarunkowania transportowe w województwie lubelskim – położenie i infrastruktura

Stan infrastruktury transportowej regionu jest jednym z ważniejszych czynników branych pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o lokowaniu przedsiębiorstwa. Ważne są dwie kwestie – nie tylko sam stan infrastruktury, ale i położenie regionu na tle kraju i kontynentu. Umieszczenie regionu w kontekście szerszych układów terytorialnych jest ważne, ponieważ lokacja zakładu produkcyjnego odbywa się zwykle albo w bezpośredniej bliskości źródeł zaopatrzenia, albo w pobliżu potencjalnych rynków zbytu, zaś centra logistyczne powstają tylko w pobliżu istotnych szlaków komunikacyjnych, łączących ważne ośrodki gospodarcze. W ten sposób inwestorzy wybierają interesujący ich zakres terytorialny, a następnie określają konkretną lokalizację. Decyzje te pozostają pod wpływem stanu infrastruktury regionu, który określa zaplecze techniczne dostępne dla inwestorów. W tym obszarze najważniejsza jest infrastruktura transpor-

towa, określająca zdolności przewozowe, a co za tym idzie – kształtująca łańcuch dostawczy przedsiębiorstw³²¹.

Liczba i wielkość zakładów produkcyjnych w regionie decydują o ilości miejsc pracy. Praca zaś jest jednym z głównych motywów migracji. W ten sposób infrastruktura transportowa wywiera wpływ na zdolność regionu do przyciągnięcia kapitału ludzkiego. Co ważne, przyciąganie kapitału ludzkiego nie tylko oznacza zachęcanie imigrantów do osiedlania się w województwie lubelskim, ale także zatrzymanie strumienia emigracji z jego obszaru. Wielu, zwłaszcza młodych, ludzi, nie widząc dla siebie perspektyw zatrudnienia w województwie lubelskim, zaczyna rozważać możliwość migracji na zachód, do innych województw Polski lub za granicę.

Ponad połowa studentów w województwie lubelskim w 2006 roku zastanawiała się nad taką możliwością, co jest szczególnie alarmujące. Studenci stanowią bowiem zaplecze wykwalifikowanej kadry niezbędnej dla rozwoju regionu. Także znaczny odsetek (prawie 22%) pracowników, głównie tych poniżej 35. roku życia, planował tego rodzaju posunięcie. Badania wykazały, że średnio blisko 60% deklarowanych wyjazdów dochodzi do skutku, co oznacza, że województwo lubelskie jest zagrożone odpływem siły roboczej, zwłaszcza młodej i perspektywicznej³²².

Dane statystyczne pokazują, że rocznie z województwa lubelskiego netto odpływa około 5000 mieszkańców. Jeśli do tego dodać ujemny przyrost naturalny, okaże się, że roczny przyrost rzeczywisty w ostatnich latach w województwie lubelskim plasuje się na poziomie około -4%, co oznacza znaczący średnioroczny spadek ludności³²³. W tym świetle problem stanu i rozwoju infrastruktury transportowej województwa staje się ważny jako czynnik przyciągania inwestycji i tworzenia miejsc pracy.

Opis warunków transportowych Lubelszczyzny należy zacząć od analizy położenia województwa lubelskiego na tle Polski i Europy. Województwo lubelskie leży na granicy Polski z Białorusią i z Ukrainą, a także na historycznym szlaku z Wilna do Krakowa, co warunkowało rozwój Lublina w dawnych czasach, aż stało się największym i najważniejszym polskim ośrodkiem miejskim na wschód od Wisły³²⁴. Współcześnie najważniejsze jest położenie województwa na tle Transeuropejskiej Sieci Transportowej TEN-T. Przez województwo lubelskie przebiega transeuropejski korytarz II, biegnący z Berlina przez Warszawę za wschodnią granicę UE. W jego zakres ma wejść autostrada A2, która przebiega przez okolice Białej Podlaskiej (północna część województwa lubelskiego). Jednakże ze względu na fakt, że, zdaniem Ministerstwa Infrastruktury, odcinek z Warszawy do Świecka (na zachód) charakteryzuje się o wiele większym natężeniem ruchu, to on został przeznaczony do realizacji w pierwszej kolejności przed odcinkiem wschodnim z Warszawy do Terespoła. Z tego powodu termin budowy autostrady A2, znajdującej się w obrębie korytarza II, został przesunięty w czasie na okres po 2015 roku, choć pierwotnie miała ona powstać w latach 2011–2015³²⁵.

³²¹ Koźlak A., op.cit., s. 84–86.

³²² Rożnowsk B. i in., *Postawy i zachowania uczestników lokalnego rynku pracy. Wyniki badań terenowych w wybranych powiatach województwa lubelskiego*, Instytut Rynku Pracy – Fundacja Nowy Staw, Lublin 2007, s. 113–124.

³²³ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

³²⁴ *Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Uwarunkowania Zewnętrzne*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2009, s. 35.

³²⁵ *Plan Zagospodarowania...*, op.cit.

Co więcej, korytarz II miał z założenia łączyć Warszawę nie tylko z Mińskiem i dalej z Moskwą (na tym kierunku planowo znaleźć się ma autostrada A2), ale także poprzez odgałęzienie z Kijowem. Jednakże nie przewidziano autostrady biegnącej przez Lublin na południowy wschód. Świadczy to o braku rozróżnienia terytorialnego między Białorusią a Ukrainą, a przy tym jest szkodliwe dla Lublina, ponieważ pogłębia jego peryferyjność³²⁶. Należy podkreślić, że nawet przyznanie Polsce prawa do organizacji EURO 2012 razem z Ukrainą nie przyspieszyło realizacji wschodniego odcinka A2, której budowa rozpoczęła się od zachodniej strony³²⁷.

Korytarz II, zaplanowany jako podstawowa dla UE trasa na kierunku wschód-zachód łącząca Brukselę przede wszystkim z Moskwą, stracił na znaczeniu po akcesji państw nadbałtyckich do UE, ponieważ to tam właśnie otworzyły się nowe, korzystniejsze możliwości tranzytowe. Jednocześnie relatywnie ważniejszy dla województwa lubelskiego stał się jeden z tzw. szlaków dodatkowych, prowadzący z Gdańska przez Warszawę i Lublin do Lwowa, Odessy i Bukaresztu. Szlak ten bywa niekiedy nazywany *Via Intermare*, ponieważ łączy Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym³²⁸.

Trasa *Via Intermare* częściowo pokrywa się z przebiegiem trzech dróg ekspresowych o znaczeniu krajowym przebiegających przez region Lubelszczyzny. Mowa o³²⁹:

- S12: Piotrków Trybunalski (A1) – Sulejów – Radom – Puławy – Kurów – Lublin – Piaski – Chełm – Dorohusk – granica państwa (kierunek: Kijów, Ukraina);
- S17: Warszawa (S8) – Zakręt – Kurów – Lublin – Piaski – Zamość – Hrebenne – granica państwa (kierunek: Lwów, Ukraina);
- S19: granica państwa (kierunek: Grodno, Białoruś) – Kuźnica – Białystok – Lublin – Nisko – Rzeszów – Barwinek – granica państwa (kierunek: Preszów, Słowacja).

Dwie pierwsze trasy – S12 i S17 – łączą Polskę centralną (okolice Warszawy i Łodzi) z najważniejszymi miastami Ukrainy. Trasa S19 jest zaś szlakiem spajającym tzw. „ścianę wschodnią” Polski, czyli województwa: podlaskie, lubelskie i podkarpackie. Te drogi sprzyjają integracji województwa lubelskiego z pozostałymi regionami Polski i nie tylko, co ma znaczenie ze uwagi na problem peryferyjności Lubelszczyzny.

Jednak dotąd zrealizowano w ramach trasy S17 obwodnicę Garwolina i obwodnicę Hrebenne o łącznej długości nieprzekraczającej 15 km. Do końca 2010 roku ma zakończyć się przetarg na pięciokilometrowy odcinek w okolicach miejscowości Zakręt. W ramach drogi S12 zakończono budowę pierwszego etapu obwodnicy Puław (12,7 km). Na odcinku wspólnego przebiegu tras S12 i S17 zbudowano obwodnicę Piask o długości nieco ponad 4 km oraz ogłoszono przetarg na budowę reszty odcinka Kurów – Piaski o długości 67 km. W przypadku odcinka drogi S19 przechodzącego przez województwo lubelskie wybudowano obwodnicę Międzyrzecza Podlaskiego (6,6 km) oraz rozpoczęto budowę obwodnicy Kocka i Woli Skromowskiej (7,9 km), która ma potrwać do końca 2011 roku. Budowa autostrady A2 na terenie wojewódz-

³²⁶ Ibidem.

³²⁷ Portal projektu Autostrada Wielkopolska, www.autostrada-a2.pl [data dostępu: 28.05.2010].

³²⁸ *Zmiana Planu Zagospodarowania...*, op.cit., s. 57.

³²⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13.02.2007 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie sieci autostrad i dróg ekspresowych (z 15.05.2004 roku Dz. U. nr 128, poz. 1334), Załącznik: Wykaz autostrad i dróg ekspresowych (Dz. U. nr 35, poz. 220).

stwa lubelskiego jeszcze się nie rozpoczęła³³⁰. Podsumowując, zgodnie ze stanem rzeczywistym z maja 2010 roku, województwo lubelskie posiada:

- 0 km autostrad;
- 38,3 km dróg ekspresowych;
- 13,3 km dróg ekspresowych w budowie (z uwzględnieniem obwodnicy Kraśnika – odcinka S74 przebiegającego przez terytorium województwa lubelskiego – 5,4 km).

W regionie jest zatem mniej niż 40 km dróg najwyższej klasy, ponadto nie stanowią one jednego odcinka lub sieci, a są podzielone na krótkie lub bardzo krótkie odcinki, co sprawia, że nie mają realnego wpływu na jakość podróży przez obszar województwa. Ogólnie – przez województwo lubelskie przebiega prawie 19 000 km dróg o nawierzchni twardej, z czego większość o nawierzchni ulepszonej. Jest to niewielka liczba w porównaniu z blisko 380 000 km dróg w skali całego kraju. Zdecydowanie dominują drogi powiatowe i gminne (przeszło 15 000 km), zaś dróg o znaczeniu krajowym jest zaledwie około 1000 km³³¹.

W związku z powyższym rekomenduje się rozwój infrastruktury drogowej w województwie lubelskim. Budżet dla całego kraju jest jednak ograniczony, zaś potrzeby w zakresie budowy dróg ogromne. Realnym wyjściem z tego impasu jest rekomendowanie pierwszeństwa realizacji poszczególnych odcinków. Ze względu na pełnione funkcje głównej osi transportowej województwa zaleca się absolutne pierwszeństwo wykonania drogi ekspresowej Kurów – Piaski, co już zostało zaplanowane przez GDDKiA. W dalszej kolejności zaleca się kontynuację budowy trasy S17, która ma największe znaczenie strategiczne dla województwa, ponieważ łączy dwa najważniejsze ośrodki miejskie – Lublin i Zamość – ze stolicą kraju.

Lubelszczyzna jest regionem przygranicznym, wobec czego uzasadniony jest także rozwój infrastruktury dającej możliwość czerpania zysków ze strumieni handlowych przepływających między Polską a Ukrainą i Białorusią. Te strumienie muszą przepływać przez region lubelski ze względu na jego położenie i niezależnie od stanu dróg³³². W tym przypadku racjonalnie byłoby skupić się na infrastrukturze punktowej, która oznacza wszelkie obiekty trwale połączone z podłożem i związane ze stacjonarnymi etapami procesu przewożenia towarów i ruchu pojazdów, nie zaś z jego fizycznym przemieszczaniem. Przykładami obiektów infrastruktury punktowej o szczególnym znaczeniu dla rozwoju transportu drogowego są stacje benzynowe i centra logistyczne.

W 2008 roku w województwie lubelskim było zarejestrowanych 596 stacji benzynowych, co oznacza, że średnio stację paliwową można było znaleźć co 31,5 km,

³³⁰ Opracowane na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, www.gddkia.gov.pl [data dostępu: 28.05.2010].

³³¹ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

³³² Z zastrzeżeniem, że stan dróg nie może być na tyle zły, aby zachęcać spedytorów do omijania województwa lubelskiego w trosce o dobro ładunku i floty, nawet kosztem znacząco większych kosztów bieżących, np. zużycia paliwa.

a na każdej zaopatrywało się w paliwo przeciętnie nieco ponad 2000 pojazdów³³³. Wydaje się, że liczba stacji województwa jest wystarczająca. Po pierwsze, jeśli założymy, że każdy pojazd był tankowany raz w tygodniu, okaże się, że dziennie przeciętna stacja obsługiwała nie więcej niż 300 aut, co przy standardzie dwudziestoczworgodzinnej pracy daje jednego klienta co niecałe 5 minut, a przecież stacje paliwowe zazwyczaj dysponują kilkoma dystrybutorami paliwa. Drugim argumentem świadczącym o wystarczającym uzbrojeniu obszaru województwa w ten rodzaj infrastruktury jest fakt, że w latach 2005–2007 w województwie funkcjonowało około 700 stacji, a potem ta liczba spadła. Można zatem przypuszczać, że mechanizm rynkowy wyeliminował nadwyżkę zbędnych, nieefektywnych stacji, doprowadzając do stanu względnej równowagi.

O wiele istotniejsze dla polityki rozwoju wydaje się zagadnienie centrów logistycznych w regionie. Centra usług logistycznych [dalej: CUL] to nie tylko powierzchniowo magazynowe, punkty przeładunkowe i węzły komunikacyjne, ale także sfera administracyjna, służąca obsłudze przewozów, odprawie celnej, ekonomizacji i racjonalizacji transportu. CUL odgrywają szczególną rolę w transporcie międzynarodowym i intermodalnym, a województwo lubelskie leży na styku trzech państw i dysponuje infrastrukturą nie tylko dla przewozu samochodowego, ale także kolejowego, a od niedawna również lotniczego.

W województwie lubelskim jak dotąd znajduje się tylko jedno CUL w Małaszewiczach w gminie Terespol przy granicy z Białorusią. Jest to zespół obiektów rozmieszczonych na obszarze 110 ha, zorganizowany wokół dziewięciu kolejowych stacji i terminali przeładunkowych, którego głównym inwestorem jest PKP CARGO SA³³⁴. Obiekt ten ma zostać włączony do europejskiej sieci CUL jako tzw. Centrum Logistyczne Regionu Wschodniego³³⁵. Należy zaznaczyć, że w województwie lubelskim, pomimo atrakcyjnej lokalizacji i obecności węzłów komunikacji, zwłaszcza międzynarodowej, nie powstało inne duże CUL. Może to wynikać z negatywnego wizerunku regionu kojarzonego z biedą (Ściana Wschodnia), co odstrasza inwestorów, zwłaszcza jeśli nie dostrzegają oni bodźców inwestycyjnych płynących ze strony władz regionu.

Ze względu na fakt, że CUL jest z założenia inwestycją podmiotów prywatnych, rekomenduje się zachęcanie spółek logistycznych i spedycyjnych oraz z sektora wspierania biznesu (tzw. BPO) do podjęcia takiej właśnie inicjatywy. Konieczne byłyby zachęty w postaci ulg dla inwestorów. Można je stworzyć poprzez umożliwienie lokalizacji inwestycji w Specjalnej Strefie Ekonomicznej (SSE) lub włączenie już istniejącej lokalizacji do którejś z SSE. Jest to obecnie ułatwione od strony proceduralnej, gdyż nowelizacja ustawy o SSE z 2008 roku

³³³ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie. Uwzględniono tylko pojazdy zarejestrowane w województwie lubelskim, bez szacowania liczby pojazdów w transycie przez obszar województwa, które mogłyby potencjalnie także tankować paliwo na stacjach regionu.

³³⁴ *Studium programowo-przestrzenne integracji systemów komunikacji w województwie lubelskim. Kierunki rozwoju*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2009, s. 104–107.

³³⁵ *Ibidem*, s. 106–107. Projekt ma objąć także budowę Północnego Centrum Logistycznego Regionu Wschodniego w województwie podlaskim i Południowego Centrum Logistycznego Regionu Wschodniego w województwie podkarpackim. Będą one rozmieszczone w pobliżu drogi S19, w okolicach strategicznych skrzyżowań trasami krajowymi S8 na północy, A2 w części centralnej oraz A4 na południu.

uregulowała i rozszerzyła możliwość włączania gruntów prywatnych, będących już własnością inwestora, do SSE³³⁶.

Wejście do SSE wiąże się z licznymi ulgami podatkowymi oraz pomocą dla firmy. Warto wspomnieć, że województwo lubelskie jako relatywnie zacofane gospodarczo na tle kraju zostało przydzielone do tej grupy województw, w której zapewniany jest maksymalny poziom wsparcia inwestycji – na poziomie 50% z ewentualnymi możliwościami zwiększenia tej pomocy³³⁷. Ponadto inwestycje w tworzenie CUL z racji znaczącej wartości i możliwości wygenerowania licznych miejsc pracy, a także z uwagi na charakter oferowanych usług (tzw. usługi wspólne³³⁸), mogą być finansowane ze środków PO Innowacyjna Gospodarka z Działania 4.5 – Wsparcie inwestycji o dużym znaczeniu dla gospodarki, Poddziałania 4.5.2 – Wsparcie inwestycji w sektorze usług nowoczesnych³³⁹.

W województwie lubelskim obecne są podstrefy czterech SSE³⁴⁰:

- SSE Euro-Park Mielec: w Lublinie, Zamościu i Radzynie Podlaskim;
- SSE Starachowice: w Puławach;
- Tarnobrzeskiej SSE: w Tomaszowie Lubelskim, Janowie Lubelskim, Łukowie, Kraśniku i Horodle;
- Suwalskiej Strefy Ekonomicznej w Białej Podlaskiej.

Na podstawie informacji o przebiegu głównych dróg oraz torów kolejowych, a także rozmieszczeniu przejść granicznych i innych elementów infrastruktury, można wyznaczyć kilka lokalizacji dla potencjalnych nowych CUL. Propozycje te zawarto w tablicy 4.1. Rozważenie problemu i inicjatywa powinny leżeć w gestii spółek zarządzających SSE działającymi na terenie województwa. Spółki te powinny nawiązać kontakt i zaprosić do współpracy największe międzynarodowe i polskie firmy sektora TSL (Transport, Spedycja, Logistyka), jak np. DHL, DPD, Maersk, Raben, Schenker, Pekaes, PKP CARGO. Jeśli zarządcy SSE będą w stanie zaproponować atrakcyjne warunki, wiążące się ze znacznymi ulgami podatkowymi i niskimi cenami gruntów, z pewnością wiele firm będzie zainteresowanych otwarciem (przynajmniej w perspek-

³³⁶ Informacja o realizacji ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych, stan na 31.12.2008 roku, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009, s. 5.

³³⁷ Przewodnik po specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce, KPMG oraz Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Warszawa 2009, s. 18.

³³⁸ Usługi wspólne to usługi świadczone przez jeden podmiot na rzecz wielooddziałowej spółki lub grupy spółek. Brak jest formalnej definicji tego określenia, zazwyczaj jednak zalicza się do tej grupy usług: księgowość, usługi IT, zakupy, obsługę klienta, wsparcie kadrowe, prace B+R. Część firm usługowych określa tym mianem także działania konsultingowe. Ponieważ zaś ideą CUL jest świadczenie usług wspierających dla wielu firm z sektora TSL, zapewnianie obsługi dokumentów, odprawy celnej, niekiedy koordynacji zleceń, a nawet dostaw paliwa i serwisu, w odczuciu autora określanie CUL mianem usług wspólnych, uznawanych za jeden z filarów nowoczesnej gospodarki, jest uzasadnione. Zob. Kalinowski J., Lipka K., *Centra Usług Wspólnych, Szansa przyciągnięcia kolejnych inwestorów do Polski*, KPMG, Warszawa 2007.

³³⁹ Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013, MRR, Warszawa 2009, s. 73.

³⁴⁰ Dane o lokalizacji pozyskano z portali: SSE Euro-Park Mielec – www.europark.com.pl, SSE Starachowice – www.sse.com.pl, Tarnobrzeskiej SSE – www.tsse.pl oraz lotniska w Białej Podlaskiej www.aircargo.bialapodlaska.pl [data dostępu: 28.05.2010]. N.B. Na portalu Suwalskiej SSE nie wymieniono podstrefy Biała Podlaska i nie wspomniano o przyjęciu terenów lotniska w poczet SSE.

tywie kilku lat, kiedy już zrealizowana będzie część projektów drogowych) swojej filii w regionie na styku trzech państw.

Tablica 4.1. Rekomendowane potencjalne lokalizacje CUL w województwie lubelskim

Lokalizacja	Atuty
1 Świdnik	<ul style="list-style-type: none"> - część aglomeracji lubelskiej - w Lublinie działa oddział SSE Euro-Park Mielec - planowana budowa lotniska międzynarodowego³⁴¹ - leży na przecięciu wspólnego odcinka S12 i S17 z S19
2 Dorohusk	<ul style="list-style-type: none"> - zlokalizowany blisko ośrodka ponadlokalnego – miasta Chełm - przejście graniczne z Ukrainą - w pobliżu trasy S12 oraz drogi wojewódzkiej 816, łączącej Dorohusk z Terespołem (granica z Białorusią) - położony na trasie kolejowej nr 7 (Warszawa - Dorohusk)
3 Zamość	<ul style="list-style-type: none"> - położony na trasie drogi S17 i drogi 74 (przedłużenie S74) z Piotrkowa Trybunalskiego (A1) przez Kielce do granicy ukraińskiej (Hrubieszów) - leży przy LHS (Sławków – Hrubieszów) i w pobliżu trasy 69 z Rejowca (węzeł z linią nr 7) do Hrebenne (granica ukraińska) - w pobliżu znajduje się niewielkie lotnisko w Mokrej - mieści się tu podstrefa SSE Euro-Park Mielec
4 Kurów	<ul style="list-style-type: none"> - położony blisko Lublina - leży na łączeniu dróg S12 i S17 - położony na trasie kolejowej nr 7 z Warszawy do granicy z Ukrainą - w pobliskich Puławach znajduje się podstrefa SSE Starachowice
5 Rejowiec	<ul style="list-style-type: none"> - na skrzyżowaniu tras kolejowych nr 7 (Warszawa – Dorohusk) i 69 (Rejowiec – Hrebenne) - w pobliskiej Zawadówce zaczyna się linia kolei szerokotorowej, umożliwiająca wjazd na Ukrainę bez przeładunku towaru - na trasie S12 w pobliżu przecięcia z S19 - położony blisko Lublina

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Studium programowo-przestrzenne integracji systemów komunikacji w województwie lubelskim*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2009, danych Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad oraz grupy PKP

Na decyzję o lokacji CUL, co można zauważyć np. na podstawie propozycji zawartych w tablicy 4.1., duży wpływ ma rozkład nie tylko infrastruktury drogowej, ale i związanej z innymi rodzajami transportu. W województwie lubelskim nie ma warunków geograficznych dla rozwoju żeglugi śródlądowej, ale transport kolejowy oraz załadki transportu lotniczego są obecne.

Rozwój transportu lotniczego w województwie lubelskim obecnie znajduje się w fazie początkowej, ponieważ w tej części kraju jak dotąd nie ma ani lotniska mię-

³⁴¹ 23.05.2010 roku Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego złożył dokumenty i wystąpił o pozwolenie na budowę lotniska. Zob.: *Decyzja jest, wniosek złożony*, portal Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, www.lubelskie.pl/?pid=154&mode=news&group=122&news=10814&p=4 [data dostępu: 31.05.2010].

dzynarodowego, ani nawet pasażerskiego lotniska o znaczeniu regionalnym przeznaczonego do ruchu krajowego. Najbliższe lotniska pasażerskie to: Rzeszów-Jasionka, Kraków-Balice, Katowice-Pyrzowice oraz Łódź-Lublinek³⁴².

W tablicy 4.1. wśród atutów Świdnika i Zamościa wymieniono bliskość lotnisk (istniejących lub w budowie). Podobnie, jako jedną z przewag działającego już CUL w Małaszewiczach, wskazuje się bliskość lotniska w Białej Podlaskiej oddalonego o nieco ponad 20 km. Należy jednak zdać sobie sprawę, że zarówno lotnisko w Białej Podlaskiej, jak i lotnisko w Mokrej koło Zamościa, to obiekty nienadające się do użytku gospodarczego. Lotnisko Zamość-Mokre jest własnością aeroklubu i nie posiada ani utwardzonego odpowiednio pasa, ani obsługi naziemnej, ani instalacji ratowniczych czy przeciwpożarowych³⁴³. Nieco bardziej perspektywiczne jest lotnisko w Białej Podlaskiej. Jest to bowiem byłoby obiekt wojskowy, który decyzją Ministra Obrony Narodowej został wyłączony z systemu obronności kraju. Od 1995 roku lotnisko może być formalnie użytkowane dla obsługi ruchu towarowego, jednak potrzebne jest jego doinwestowanie, aby mogło funkcjonować. Obecnie lotnisko zostało włączone do Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, co ma przyciągnąć inwestorów. Celem władz lokalnych jest przekształcenie lotniska w port pasażersko-towarowy o znaczeniu przynajmniej lokalnym lub nawet regionalnym³⁴⁴.

Odrębny problem stanowi lokacja lotniska w aglomeracji lubelskiej. Największe miasto we wschodniej części kraju powinno mieć lotnisko przynajmniej o zasięgu krajowym, jeśli nie międzynarodowym, ponieważ zapewniałoby ono należyłą dostępność regionalnego ośrodka rozwoju i zapobiegało jego marginalizacji. Dlatego też w roku 2004 powstał pierwszy projekt budowy lotniska w okolicach Lubartowa. Założono spółkę, która miała zarządzać inwestycją (Międzynarodowy Port Lotniczy Lublin-Niedźwiada), a następnie samorząd przystąpił do wykupu gruntów. Przeznaczono na ten cel znaczną kwotę częściowo pochodzącą z dotacji celowej. Jednak w 2007 roku nowe władze samorządowe zmieniły koncepcję, m.in. z uwagi na pewne niejasności w finansach spółki zarządzającej inwestycją pod Lubartowem³⁴⁵. Powstał nowy plan budowy międzynarodowego lotniska w Świdniku, a właściwie rozbudowy istniejącego od roku 1938 lokalnego lotniska szkoleniowego. Lotnisko ma zostać otwarte w 2012 roku, a zakończenie wszelkich prac i rozbudowa do zapewnienia docelowej przepustowości 3,2 mln pasażerów rocznie ma nastąpić do 2016 roku. Obecnie złożono wszelkie dokumenty potrzebne do uzyskania zgody na budowę, a decyzja o jej przyznaniu, zgodnie z zapewnieniami wojewody Henryki Strojnowskiej³⁴⁶, ma zapaść w czerwcu 2010 roku.

³⁴² Opracowane na podstawie danych portalu Mojeprzeloty.pl, www.mojeprzeloty.pl [data dostępu: 31.05.2010].

³⁴³ Opracowane na podstawie danych Aeroklubu Ziemi Zamojskiej, www.aeroklub.zamosc.pl [data dostępu: 31.05.2010].

³⁴⁴ *Historia lotniska*, portal Urzędu Miasta Biała Podlaska, <http://aircargo.bialapodlaska.pl/pl/historia/> [data dostępu: 31.05.2010].

³⁴⁵ *7 mln zł poszło na lotnisko w Niedźwiadzie, które nie powstanie*, portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100114/PRZEGLADPRASY/768773926; *Lotnisko w Świdniku: Niedźwiada się nie poddaje i przeszkadza*, portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100217/PRZEGLADPRASY/656704604 [data dostępu: 01.06.2010].

³⁴⁶ *Wniosek o pozwolenia na budowę u wojewody*, portal Port Lotniczy Lublin SA, www.portlotniczy.lublin.pl [data dostępu: 01.06.2010].

Plan budowy lotniska jest priorytetowy w województwie i zostanie częściowo sfinansowany ze środków unijnych, z regionalnego programu operacyjnego dla Lubelskiego³⁴⁷.

Transport kolejowy jest, w odróżnieniu od lotnictwa, dobrze wykształcony na terenie województwa. Co prawda gęstość sieci znacznie odbiega od standardów krajowych (6,5 km/100 km² dla Polski i 4,3 km/100 km² dla województwa lubelskiego³⁴⁸), a ich długość także jest nieproporcjonalna do wielkości województwa, a nawet do liczby województw (ponad 20 000 km torów w Polsce w porównaniu z około 12 000 km w województwie lubelskim³⁴⁹), ale w granicach województwa lubelskiego przebiega kilka szlaków kolejowych o znaczeniu strategicznym w skali regionu i kraju. Są to między innymi³⁵⁰:

- Linia E-20/CE-20 (Berlin – Moskwa przez Poznań i Warszawę oraz Łuków i Małaszewicze w województwie lubelskim), linia kolejowa pokrywająca się z korytarzem II sieci TEN-T objęta zarówno umową AGC jak i AGTC³⁵¹;
- Szlak Gdynia – Lublin – Dorohusk (granica ukraińska) (odcinek w województwie lubelskim pokrywa się z linią nr 7 na odcinku Gdynia – Warszawa jest to linia 9), który ma uzyskać status linii włączonej do umów AGC i AGTC jako element trasy *Via Intermare*;
- Linia 69 (Rejowiec – Hrebenne), dzięki której możliwy jest szybki dojazd z Lublina do przejść granicznych z Ukrainą w Hrubieszowie i w Hrebenne (alternatywa dla przejścia w Dorohusku);
- Linia 65 (LHS ze Sławkowa koło Katowic do granicy ukraińskiej w Hrubieszowie) – kolej szerokotorowa, umożliwiająca bezpośredni przejazd towaru przez granicę bez przeładunku lub zmiany rozstawu kół wagonu (szerokość torów kompatybilna z systemem ukraińskiej UŻ oraz rosyjskiej Magistrali Transsyberyjskiej);
- Linia 63 (Zawadówka – Chełm – Dorohusk) – druga z linii szerokotorowych w województwie, umożliwiająca bezpośredni przewóz towarów na teren Ukrainy;
- Linia 81 (Chełm – Włodawa) – linia ta po wybudowaniu mostu kolejowego na Bugu zapewni łączność kolejową Lublina (który jest także dogodnie połączony siecią kolejową z pozostałymi częściami Polski) z Brześciem i granicą białoruską.

Kolej ma ogromne znaczenie dla polityki transportowej i przestrzennej województwa lubelskiego, ponieważ stanowi jeden z nielicznych absolutnie unikalnych

³⁴⁷ Portal Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013, www.rpo.lubelskie.pl/front/page/get/236/ [data dostępu: 01.06.2010].

³⁴⁸ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

³⁴⁹ Opracowane na podstawie BDR, GUS, Urzędu Statystycznego w Lublinie, portalu LHS.pl, www.lhs.pl [data dostępu: 01.06.2010] oraz portalu Lubelskie Centrum Obsługi Inwestora, www.invest.lubelskie.pl [data dostępu: 01.06.2010].

³⁵⁰ Opracowano na podstawie *Plan Zagospodarowania Przestrzennego...* oraz map kolejowych grupy PKP.

³⁵¹ AGC – umowa europejska o głównych międzynarodowych liniach kolejowych z dnia 31.05.1985 roku (Genewa); AGTC – Umowa europejska o ważnych międzynarodowych liniach transportu kombinowanego i obiektach towarzyszących z dnia 1.02.1991 roku (Genewa). Linie objęte umowami AGC i AGTC muszą spełniać odpowiednie wymogi formalne, w tym zapewniać możliwość rozwinięcia prędkości 160 km/h (AGC) lub 120 km/h (AGTC).

atutów regionu. Po pierwsze pociągi relacji Moskwa – Berlin (tzw. Wschodni Wiatr) muszą przejeżdżać przez Małaszewicze, które stały się także stacją docelową dla wariantu pociągu o skróconej trasie Berlin – Małaszewicze (tzw. Wschodni Wiatr lub *Ost Wind*). Oprócz połączeń z Berlinem z Małaszewicz, będących najważniejszym węzłem komunikacyjnym regionu, jeździ także pociąg do Rotterdamu. Na kierunku wschodnim zaś od 2005 roku funkcjonuje pociąg zwany „Mongolskim Wektorem”, łączący Niemcy (przez Małaszewicze) z Chinami³⁵².

W połączeniach z Azją i krajami WNP wielką przewagą województwa jest obecność linii szerokotorowych. Po pierwsze, dostosowanie tych linii do standardu ciężaru maksymalnego pociągów Magistrali Transsyberyjskiej (9000 ton) pozwoli na przewożenie znacznej ilości kontenerów w transporcie intermodalnym, które dotąd były wysyłane do Europy Zachodniej znacznie wolniejszą drogą morską. Pociąg z Chin do Niemiec jedzie 16 dni, podczas gdy statek na pokonanie analogicznej trasy potrzebuje od 4 do 6 tygodni, w zależności od warunków. Koleje mogłyby też przewozić ciężarówki na platformach. Jest to racjonalny pomysł, ponieważ odprawa pociągu jest konkurencyjna cenowo i trwa nie dłużej niż 3 godziny, podczas gdy samochody ciężarowe muszą stać w wielokilometrowych korkach nawet po kilka dni³⁵³.

Rekomenduje się w związku z tym koncentrację działalności inwestycyjnej w województwie na modernizacji magistrali szerokotorowych tak, aby były w stanie przyjmować ciężkie składy towarowe. W ramach tego działania powinno się przede wszystkim zaplanować budowę magistrali szerokotorowej z Terespoła (granica z Białorusią) do Małaszewicz, co oznacza konieczność wybudowania kilkunastu km torów wysokiej jakości. Doprowadzi to jednak do znacznego zwiększenia roli Małaszewicz jako węzła transportu intermodalnego, zwłaszcza jeśli jednocześnie zapewni się wyposażenie CUL w Małaszewiczach w odpowiednio efektywną infrastrukturę umożliwiającą: stawianie ciężarówek na platformy kolejowe, przeladunek towaru z ciężkich składów o szerokim rozstawie kół na lżejsze i węższe, przystosowane do norm unijnych oraz na samochody.

Podobne inwestycje powinno się podjąć w okolicach Chelma i Zamościa przy istniejących trasach szerokotorowych, przy czym z uwagi na funkcjonowanie terminala w Sławkowie na końcu trasy LHS wyższy priorytet winny mieć inwestycje w okolicach Chelma. Warto przypomnieć, że ta rekomendacja silnie wiąże się z postulatem budowy CUL w Rejowcu, który znajduje się niedaleko Zawadówki (stacja końcowa linii szerokotorowej 63). Inwestycje te można połączyć poprzez przedłużenie biegu szerokotorowej linii 63 do Rejowca i ustanowienie tam CUL połączonego z terminalem szerokotorowym. Innym wariantem jest usprawnienie połączenia kolejowego Rejowca i Zawadówki oraz stworzenie dwóch oddzielnych kompleksów logistycznych, komplementarnych względem siebie. Zaznaczyć trzeba, że pierwszy wariant jest korzystniejszy logistycznie, ponieważ pozwala na zbudowanie bardziej uniwersalnego kompleksu w jednym miejscu, eliminując tym samym część kosztów użytkowników centrum. Drugi wariant jest jednak bardziej pożądanym z punktu widzenia rynku pracy. Po pierwsze dlatego, że nie zmusza do szukania jednego inwestora strategicznego zdolnego podjąć się aż tak poważnego przedsięwzięcia, co zwiększa

³⁵² *Studium programowo-przestrzenne...*, op.cit., s. 95.

³⁵³ *Ibidem*.

prawdopodobieństwo sukcesu, przynajmniej częściowego, jeśli zrealizowany zostanie tylko jeden z elementów składowych. Po drugie zaś, ponieważ dwa centra pozwolą na stworzenie większej ilości miejsc pracy kosztem niewielkiej utraty efektywności³⁵⁴ i przyczynią się do rozwoju gospodarczego większego obszaru województwa. Najdogodniejszym sposobem przyciągnięcia inwestycji, podobnie jak w przypadku projektów CUL, byłoby objęcie potencjalnych lokacji terminali działaniem którejs z SSE.

Obiekty logistyczne, takie jak zwrotnice, platformy przeładunkowe czy dźwigi dla kontenerów i wagonów, są ważnymi elementami infrastruktury punktowej. Jest ona istotna z punktu widzenia realizacji inwestycji opisanego powyżej typu. W jej skład wchodzi także dworce i wszelkie elementy infrastruktury przeznaczonej dla pasażerów. Zbadanie tej problematyki pozwoliłoby na dokładniejsze przestudiowanie uwarunkowań do lokalizacji przedsięwzięć z zakresu kolejnictwa, przy czym możliwa byłaby zarówno analiza z punktu widzenia inwestycji gospodarczych, jak i pod kątem poprawy komfortu pasażerów i użytkowników kolei. Niestety, brak jest danych statystycznych i opracowań dotyczących tego zagadnienia. W związku z tym **rekomenduje się przeprowadzenie badań punktowej infrastruktury kolejowej w zakresie jej przydatności logistycznej dla inwestycji gospodarczych oraz nakierowanych na podnoszenie komfortu pasażerów. Przeprowadzeniem tych badań powinno zająć się Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie wraz z Urzędem Statystycznym w Lublinie.**

Przyjrzenie się ważnej roli kolei w rozwoju Lubelszczyzny skłania do refleksji, że powinien być to jeden z najważniejszych segmentów dla strategii transportowej województwa. Tymczasem kwestia ta w polityce zarówno władz centralnych, jak i samorządowych zajmuje marginalną pozycję. W dokumencie przygotowanym w 2008 roku przez Ministerstwo Infrastruktury przyjęto docelową sieć połączeń międzyaglomeracyjnych, której celem jest połączenie szybką koleją najważniejszych miast kraju, głównie w układzie stolica – inne miasta, ale w niektórych przypadkach także z pominięciem Warszawy (np. Szczecin – Gdańsk lub Poznań – Wrocław). Lublin został objęty tym projektem w bardzo niewielkim stopniu. Zgodnie z planem, ma on być do 2030 roku połączony wyłącznie z Warszawą i to z częstotliwością co 8 godzin, czyli najmniejszą uwzględnioną przez projekt³⁵⁵. Świadczy to o marginalizacji Lubelszczyzny w polityce transportowej na szczeblu centralnym.

W kategorii przewozów międzyregionalnych, które mają charakteryzować się niższymi prędkościami i standardem, Lublin do 2030 roku ma posiadać regularnie co 1 godzinę połączenie z Warszawą i co 4 godziny z Rzeszowem. W tej klasie przejazdów będą także kursować co dwie godziny pociągi relacji Gdynia – Terespol, co jest dobrym pomysłem i pozwoli na rozwój regionu³⁵⁶. Połączenie takie pozwoli na rozwój

³⁵⁴ Spadek efektywności wiąże się w tym przypadku z koniecznością dublowania niektórych stanowisk pracy, np. oddziałów BHP, części stanowisk w dziale księgowości, służb porządkowych, zarządu itp. Należy jednak pamiętać, że organizacja jednego wielkiego CUL wymusiłaby powiększenie tych działów w porównaniu z ich liczebnością w pojedynczym mniejszym ośrodku, zatem ilość miejsc pracy wytworzonych w wyniku założenia dwóch mniejszych ośrodków zamiast jednego większego z pewnością nie powinna ulec prostemu podwojeniu.

³⁵⁵ *Master Plan dla Transportu Kolejowego w Polsce do 2030 r.*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2008, s. 52–53.

³⁵⁶ *Ibidem*, s. 54–55.

Lubelszczyzny jako obszaru tranzytu na wschód, ponieważ rozwój przewozów pasażerskich może przyczynić się do zwiększenia przepływu towarów. Dotychczasowe połączenie wyłącznie przez Warszawę było niekorzystne, gdyż zmniejszało możliwości przechwytywania przewozów odbywających się w północnym pasie Polski. Większa dostępność oznacza dla Lubelszczyzny także większą konkurencyjność.

Nawet jeśli przyjąć, że połączenia Lublina z Warszawą pociągami międzyregionalnymi co godzinę wystarczą do zapewnienia należytej efektywności komunikacji, trzeba pamiętać o sferze prestiżu miasta i uszczerbku, jaki wizerunek miasta ponosi w sytuacji tak ewidentnego wykluczenia z sieci aglomeracji polskich. Tak rzadko będą kursowały jeszcze tylko pociągi z Warszawy do Rzeszowa i Bydgoszczy. Jedynie Białystok, mimo iż zaliczany do tej samej grupy miast wschodnich co Lublin i Rzeszów, może liczyć na pociąg co 4 godziny. Choć jest to dwukrotnie większa częstotliwość, to i tak należy uznać ją za niską w porównaniu z miastami Polski Centralnej i Zachodniej. Jest to przykład dyskryminacji całej Ściany Wschodniej Polski, co grozi pogłębieniem jej peryferyjności i rozwojowych różnic między województwami Polski Wschodniej a Centrum i Zachodem. Tym samym, pozostawienie projektu w obecnym kształcie kłóci się z ideą spójności terytorialnej Polski.

Decyzję tę można jednak wytłumaczyć w kontekście ekonomicznym. Przewozy regionalne mają być dofinansowywane z budżetu jako pełniące ważną funkcję społeczną, przewozy międzyaglomeracyjne zaś będą w całości finansowane z przychodów ze sprzedaży biletów, stąd tendencja do przeniesienia ryzykownych połączeń (jak właśnie z pozostającą dotąd na uboczu gospodarczym Ścianą Wschodnią) do klasy refundowanej³⁵⁷.

Tym niemniej za niewystarczające, i to w obu kategoriach przewozowych, należy uznać połączenia zaplanowane między Lublinem a Rzeszowem i Białymstokiem. Połączenie z Rzeszowem odbywać się będzie tylko w klasie międzyregionalnej co 4 godziny, a połączenia bezpośredniego z Białymstokiem w dwu najwyższych kategoriach kolejowych w ogóle nie będzie. Taki stan rzeczy stoi w opozycji do jednego z nadrzędnych celów polityki przestrzennej i transportowej w skali kraju, którym jest pogłębianie spójności, także terytorialnej, województw wschodnich. Finansowaniu projektów integrujących te regiony powinny służyć środki PO Rozwój Polski Wschodniej, w praktyce jeden program uwzględnia jedynie projekty infrastrukturalne w obrębie transportu drogowego³⁵⁸.

Rekomenduje się zatem podjęcie działań mających na celu zmianę planów rządowych i nadanie Lublinowi i całemu województwu większej rangi w kolejowym systemie krajowym. Żadna z proponowanych wcześniej prywatnych czy też komercyjnych inwestycji infrastrukturalnych nie będzie miała racji bytu bez należyte-

³⁵⁷ Ibidem, s. 52–55.

³⁵⁸ *Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013* określa jako jedno z celów programu podnoszenie dostępności do regionów wschodnich, a także wspieranie funkcji metropolitalnych byłych miast wojewódzkich. *Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych* zakłada jednak tylko inwestycje w infrastrukturę drogową, bez uwzględnienia kolei, czym zmniejsza możliwość realizacji celu związanego z dostępnością regionów. Zatwierdzony przez Ministerstwo Infrastruktury projekt PKP powstrzymuje zaś rozwój funkcji metropolitalnych najważniejszego miasta regionu. Warto podkreślić, że tego rodzaju niekonsekwencje regulacyjne powinny zostać wyeliminowane z przyszłej polityki wobec wschodnich województw.

go wsparcia państwa. **Drogą do zmiany decyzji ministerstwa powinno być podjęcie przez jednostki samorządowe, najlepiej wszystkich trzech najsilniej dotkniętych marginalizacją województw, tj. podlaskiego, lubelskiego i podkarpackiego, działań lobbingsowych zarówno w strukturach publicznych władz województwa, jak i w samym ministerstwie.** Dobrym punktem wyjściowym byłoby utworzenie pod patronatem sejmików wojewódzkich stowarzyszenia przedsiębiorców, które postulowałyby wsparcie rozwoju gospodarczego regionu, składając propozycje zmian polityki przestrzennej (a także rozwojowej) w regionach na szczeblu centralnym na ręce wojewody i ministra infrastruktury. Stowarzyszenie to powinno wypowiadać się zarówno w kwestii strategicznych ram tej polityki, jak i w sprawach operacyjnych, np. przedkładając konkretne propozycje lokacji inwestycji lub alternatywne wobec rządowych plany rozwiązań z zakresu transportu. Stowarzyszenie powinno starać się zdobyć na zasadzie „dobrej praktyki” statutu organu doradczego władz publicznych.

4.4. Zróżnicowanie terytorialne województwa lubelskiego – obszary miejskie i wiejskie

4.4.1. Miasta drugiego rzędu

Z punktu widzenia polityki przestrzennej, pierwszą ważną kwestią dotyczącą zróżnicowania terytorialnego jest rozkład ludności w podziale na miasta i wsie. Województwo lubelskie należy do najmniej zurbanizowanych regionów UE. W miastach w 2008 roku mieszkało zaledwie 47% ludności. Jeśli, za Urzędem Statystycznym w Lublinie, przyjąć podział województwa na cztery podregiony: bialski, chełmsko-zamojski, lubelski i puławski, można zauważyć, że podregion lubelski jest jedynym, w którym przeważa ludność miejska. Lublin jest bezsprzecznie najważniejszym miastem regionu. Jego mieszkańcy stanowią ponad jedną trzecią ludności miejskiej i 16% ludności województwa w ogóle³⁵⁹. Oprócz Lublina kluczową rolę w sieci osadniczej pełnią: Biała Podlaska, Chełm, Zamość oraz Puławy. Tych pięć miast składa się na 27% ludności regionu, czyli zamieszkuje je prawie 60% ludności miejskiej województwa³⁶⁰.

Przytoczone powyżej dane pozwalają na nakreślenie orientacyjnego schematu osadnictwa w regionie. Dominuje w nim ludność wiejska i zamieszkująca małe miasteczka, skupione wokół kilku większych ośrodków rozmieszczonych w relatywnie dużym oddaleniu. Rozkład geograficzny ważniejszych ośrodków miejskich pozwala na wyznaczenie dwóch osi województwa: południkowej (Biała Podlaska – Lublin – Zamość) i równoleżnikowej (Puławy – Lublin – Chełm), które mniej więcej pokrywają się z osiami geometrycznymi województwa. Oznacza to, że ośrodki rozrzucone są mniej więcej równomiernie, choć dystans między Lublinem a Białą Podlaską (około 120 km) jest wyraźnie większy niż między pozostałymi miastami sąsiadującymi ze sobą w osiach (średnio około 70 km).

³⁵⁹ Dane dotyczą miasta Lublina, nie zaś całej aglomeracji lubelskiej.

³⁶⁰ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie (z wyjątkiem danych dotyczących ludności Puław. Dane zaczerpnięto z: *Puławy 2008. Miasto w liczbach*, Urząd Miasta Puław, Puławy 2009).

Ze względu na niewielką ilość miast relatywnie dużych (Biała Podlaska, Chełm, Puławy i Zamość) oraz niewielki odsetek ich mieszkańców w ludności województwa, w strategiach rozwojowych województwa zwykle najwięcej uwagi poświęca się obszarom wiejskim oraz aglomeracji lubelskiej. Znaczenie tych miast, zwanych także miastami drugiego poziomu lub rzędu, jest deprecjonowane w regionalnych planach zagospodarowania przestrzennego. Takie postępowanie wydaje się niewłaściwe ze względu na ponadlokalne powiązania tych miast. Jest to istotne, tym bardziej że leżą one często na peryferiach województwa, co oznacza, że wchodzą w silne interakcje z obszarami poza jego obrębem, a w przypadku województwa lubelskiego – nawet poza granicami państwa³⁶¹.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020 przewiduje co prawda rozwój miast drugiego stopnia, ale już inwestycje zakładane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego w znacznym stopniu je pomijają. Co więcej, dostrzegalne jest pewne zróżnicowanie podejścia do tych miast. Chełmowi i Zamościowi, jako miastom leżącym na najważniejszych szlakach komunikacyjnych prowadzących z Lublina w kierunku granicy, poświęca się znacznie więcej uwagi niż Białej Podlaskiej, wymienianej niemal wyłącznie w kontekście lotniska, i zupełnie pomijanym Puławom. Tymczasem oba te miasta, szczególnie Biała Podlaska, znajdują się na pograniczu Warszawsko-Łódzkiego Obszaru Współpracy, który jest zaliczany do najważniejszych systemów współpracy ośrodków miejskich w Polsce³⁶².

Rekomenduje się zatem rewizję strategii rozwoju województwa i planów przestrzennych tak, aby w pełni wykorzystać potencjał wszystkich ośrodków o znaczeniu ponadregionalnym. Szczególnie należy postulować zwrócenie uwagi na rolę, jaką może odegrać Biała Podlaska w integrowaniu Ściany Wschodniej Polski, jako miasto formalnie należące do województwa lubelskiego, lecz historycznie związane z Podlasiem, oraz na możliwość rozwoju współpracy z przygranicznymi regionami Białorusi w oparciu o potencjał podregionu białskiego. Ponadto należy docenić potencjał Puław – relatywnie silnego ośrodka ekonomicznego leżącego w okolicach trasy łączącej Lublin z Warszawą. Wydaje się także, że z uwagi na pełnione funkcje ośrodka ponadlokalnego, takie jak w przypadku pozostałych miast drugiego poziomu, należałoby przyznać Puławom status miasta na prawach powiatu, analogicznie do Chełma, Zamościa i Białej Podlaskiej, co zrównałoby te miasta pod względem statusu.

W dalszej kolejności zaleca się stworzenie zintegrowanego długofalowego planu rozwoju tych miast, który uwzględniłby szerszy kontekst niż tylko sferę lokalnych wpływów tych ośrodków. Plan ów, tak jak wszelkie strategie w skali wojewódzkiej, powinien stworzyć sejmik województwa we współpracy z władzami rzeczonych miast. Dodatkowo współpraca tych miast w sferze planowania pozwoliłaby na zrównoważony i komplementarny rozwój całego województwa.

³⁶¹ Parteka T., *Plany zagospodarowania przestrzennego województw jako instrument spójności terytorialnej Polski Wschodniej*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006, s. 7–8.

³⁶² Ziobrowski Z., *Rola polskich miast w przestrzeni europejskiej* [w:] *Wyzwania dla polskiej polityki przestrzennej, Materiały konferencyjne*, Instytut Rozwoju Miast, Warszawa 2008, s. 78–79.

4.4.2. Lublin i Lubelski Obszar Metropolitalny

Inaczej wygląda sytuacja Lublina, którego pozycja w regionie nie podlega dyskusji. Jest to podstawowy ośrodek województwa w każdej sferze: gospodarczej, kulturowej, administracyjnej. Choć aglomeracja lubelska w porównaniu z innymi znaczącymi miastami Polski jest słabiej rozwinięta pod względem ludności i potencjału ekonomicznego, coraz częściej mówi się o metropolii lubelskiej i lubelskim obszarze metropolitalnym (LOM). W Zaktualizowanej Koncepcji Zagospodarowania Przestrzennego Kraju z 2005 roku pisano jeszcze o potencjalnym obszarze metropolitalnym, obecnie zaś już oficjalnie funkcjonuje inicjatywa „Lubelski Obszar Metropolitalny – przyjazny inwestorom” podjęta przez samorządy Lublina i czterech przylegających doń powiatów (lubelskiego, lubartowskiego, łęczyńskiego i świdnickiego)³⁶³. Jednak funkcjonowanie aglomeracji lubelskiej jako obszaru metropolitalnego wzbudza wiele kontrowersji. Samo pojęcie obszaru metropolitalnego jest różnie definiowane i w zależności od przyjętego podejścia ujmowanie Lublina i przyległych powiatów jako LOM staje się zasadne lub nie.

Definicja przyjęta przez ustawodawcę w Zaktualizowanej Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju jest relatywnie liberalna i zakłada, że za obszar metropolitalny można uznać każdy układ przestrzenny składający się z dużego miasta i przyległych do niego terenów, połączonych z nim funkcjonalnie. Obszar ten powinien charakteryzować się wysoką jakością towarów i usług wytwarzanych w jego obrębie, konkurencyjnością i innowacyjnością, silnymi połączeniami wewnętrznymi w ramach obszaru oraz z innymi metropoliami w kraju i za granicą. Obszar ten powinien także posiadać swoją specyfikę, wyjątkową co najmniej w skali kraju, a także specjalizować się w obrębie usług naukowo-badawczych i kulturowych³⁶⁴. Oznacza to zatem, że za metropolię może być uznane każde duże miasto, silnie powiązane funkcjonalnie z bezpośrednim otoczeniem i współpracujące z innymi dużymi miastami. Poniżej przedstawiona zostanie obecna sytuacja Lublina w kontekście jego zdolności do pełnienia funkcji metropolii wraz z zaleceniami wskazującymi sposoby poprawienia tej zdolności.

Lublin jest największym miastem na wschód od Wisły, choć należy podkreślić, że liczba jego mieszkańców spadła w ostatnich latach z około 355 000 osób w 2005 roku do 350 000 w 2009 roku, podczas gdy ludność pozostałych dwóch potencjalnych metropolii Polski Wschodniej rosła. Liczebność ludności Białegostoku w tym samym okresie (od 2005 roku do 2009 roku) wzrosła z 291 000 do około 295 000 osób, a Rzeszowa ze 158 000 do 178 000 osób³⁶⁵. Oznacza to, że prymat Lublina może wkrótce zostać przełamany przez niemal dorównujący mu potencjałem demograficznym i przewyższający go dynamiką rozwoju Białystok. Krytycznie należy także odnieść się do potencjału gospodarczego Lublina. Jeśli za miernik dobrobytu i rozwoju gospodarczego przyjąć PKB na osobę, Lublin został wyprzedzony w ostatnich latach przez Białystok. W 2007 roku PKB na osobę podregionu lubelskiego kształtowało się na poziomie 26 265 zł, podczas gdy dla Białegostoku i Rze-

³⁶³ Informacje o LOM znajdują się na portalu projektu: www.lom.com.pl [data dostępu: 02.06.2010].

³⁶⁴ *Zaktualizowana Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*, MRR, Warszawa 2005.

³⁶⁵ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

szowa było to odpowiednio 26 662 i 22 725 zł. W porównaniu do PKB na mieszkańca osiąganego w całym kraju, wynik w Lublinie osiągnął jedynie 85,1% tej wartości, w Białymstoku i Rzeszowie zaś było to odpowiednio 86,4% i 73,6%³⁶⁶. Analizę warto jeszcze uzupełnić o przegląd nakładów inwestycyjnych w trzech głównych miastach Polski Wschodniej. Nakłady w przedsiębiorstwach w przeliczeniu na mieszkańca w 2008 roku w Lublinie wyniosły 3391 zł, a w Białymstoku i Rzeszowie odpowiednio: 3066 zł i 5505 zł³⁶⁷.

Można zatem zauważyć, że choć Lublin w skali województwa jest niezaprzecalnie najważniejszym ośrodkiem miejskim, to jednak w szerszym kontekście Polski Wschodniej jego pozycja jest kwestionowana przez aspiracje Białegostoku, który pozwoli dogania Lublin pod względem demograficznym, niewiele ustępuje mu pod względem wielkości nakładów inwestycyjnych, zaś w podstawowej ekonomicznej kategorii, PKB na osobę, już wyprzedził Lublin. Co więcej, trzecie z miast, Rzeszów, choć posiada mniejsze zasoby ludnościowe i wytwarza niższe PKB na osobę, to jednak relatywnie wysokie nakłady inwestycyjne i silna dynamika przyrostu ludności pozwalają wróżyć temu miastu szybki rozwój w najbliższej przyszłości.

W związku z widocznym spadkiem znaczenia Lublina dla obszaru Polski Wschodniej, a także wobec inspiracji tego miasta do stania się pełnoprawną metropolią, **rekomenduje się zwiększenie inwestycji, co powinno doprowadzić do wzrostu produkcji w regionie. Zaleca się, aby władze samorządowe, głównie na szczeblu gminnym, zatroszczyły się o przygotowanie i wyznaczenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego odpowiednio rozległych i należycie uzbrojonych terenów, zwłaszcza na obszarach wiejskich lub w obrębie niewielkich miast, położonych blisko Lublina. Mogłoby to się odbyć w drodze utworzenia lub rozciągnięcia istniejących SSE. Rekomenduje się także utworzenie parków przemysłowych na obrzeżach Lublina lub w miejscowościach położonych w bezpośrednim otoczeniu miasta.**

Park przemysłowy jest obok SSE jednym z podstawowych instrumentów aktywnej polityki przestrzennej³⁶⁸. Jest to kompleks nieruchomości, w ramach których funkcjonuje także infrastruktura niezbędna do prowadzenia działalności przemysłowej. Zespół ten powinien być pozostałością po nieistniejącym już zakładzie, która stała się własnością gminy, ale możliwe jest też utworzenie analogicznej struktury od podstaw. Istotą takiego parku byłaby umowa między gminami a firmami chcącymi przystąpić do parku na zasadzie partnerstwa publiczno-prawnego, na mocy której firmy otrzymałyby np. dostęp do infrastruktury po obniżonej stawce czynszowej i ulgę podatkową w zamian za zobowiązanie do tworzenia miejsc pracy oraz świadczenia określonych prac publicznych na rzecz samorządu.

³⁶⁶ Opracowane na podstawie BDR, GUS. Ze względu na brak bardziej aktualnych danych przytoczone zostały za 2007 rok. Ponadto, dane obejmują całe podregiony, ponieważ w zestawieniach nie zostały wyszczególnione powiaty ani agregaty dla miast, zatem nie istniała możliwość wyznaczenia wartości tylko dla trzech porównywanych miast.

³⁶⁷ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

³⁶⁸ Zob.: Nowak M.J., *Goleniowski Park Przemysłowy jako przykład aktywnej polityki przestrzennej prowadzonej w gminie* [w:] *Prace Komisji Geografii Przemysłu*, nr 14, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Warszawa–Kraków 2009.

Należy zasygnalizować w tym miejscu potrzebę utworzenia parków przemysłowych dostosowanych swym profilem sektorowym do strategii rozwojowej regionu i do zaplecza naukowego województwa³⁶⁹. Warto pamiętać również, że zakładanie parku przemysłowego ma sens wyłącznie w przypadku kapitałochłonnych działów gospodarki, ponieważ małe i średnie firmy mogą mieć największe problemy ze zgromadzeniem początkowego kapitału inwestycyjnego, koniecznego do rozpoczęcia działalności. Dotyczy to najczęściej przemysłów nowoczesnych i zaawansowanych technologicznie. W tym sensie, utworzenie parku przemysłowego wzmacnia także innowacyjność i konkurencyjność miasta i jego otoczenia, co jest jednym z kryteriów uznania go za obszar metropolitalny. Na tej podstawie można wyznaczyć następujące sektory³⁷⁰, których rozwój powinien być stymulowany poprzez zapewnienie firmom dostępu do odpowiedniej infrastruktury i aparatury:

- biotechnologia i farmacja,
- zaawansowane przetwórstwo rolno-spożywcze i technologia żywności,
- elektronika, teleinformatyka i nanotechnologia,
- energetyka (zwłaszcza z uwzględnieniem źródeł odnawialnych),
- przemysł maszynowy i sektor TSL³⁷¹.

LOM, zgodnie z koncepcją zagospodarowania przestrzennego, ma mieć układ pierścieniowy. Wokół centralnego ośrodka (Lublina) zostały wyznaczone satelickie miejscowości mające stać się punktami ogniskowymi rozwoju obszaru. Miejscowości są rozmieszczone równomiernie w porównywalnej odległości od Lublina. Są to: Lubartów, Łęczna, Piaski, Bychawa, Bełżyce i Kurów³⁷². Te właśnie miasta szczególnie nadają się do lokacji parków przemysłowych. Odnosi się to zwłaszcza do Piasków, Bychawy, Bełżyc i Kurowa, ponieważ są słabiej rozwinięte niż Lubartów i Łęczna, a zatem szczególnie potrzebują bodźców rozwojowych, jeśli obszarowi ma być zapewniony stabilny wzrost.

Co do kwestii powiązań międzynarodowych Lublina z innymi obszarami metropolitalnymi i znaczącymi ośrodkami miejskimi, będącej kolejnym kryterium uznania obszaru za metropolitalny, należy odnieść się do relacji Lublina z jego miastami partnerskimi. Zestaw miast partnerskich Lublina został wyszczególniony w tablicy 4.2. (patrz s. 238).

³⁶⁹ Infrastruktura naukowo-badawcza i edukacyjna została szerzej opisana w podrozdziale 4.5.

³⁷⁰ Zob. *Folder Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego*, Urząd Miasta Lublin, Lublin 2009, www.lom.com.pl/js/spaw2/uploads/files/folder2009/LOM_folder_PL_finish.pdf [data dostępu: 10.06.2010].

³⁷¹ W obrębie parku przemysłowego, oprócz budynków już wyposażonych w infrastrukturę techniczną, mogą znajdować się także obiekty magazynowe i przeznaczone pod organizację hali produkcyjnych, dlatego instrument ten nadaje się także do wspierania przemysłu maszynowego i działalności transportowo-magazynowej. Park przemysłowy o profilu magazynowym funkcjonuje już w Świdniku, zob.: *Dobry klimat dla...*, op.cit.

³⁷² Kowałko B., *Nowy model formułowania strategii rozwoju województwa lubelskiego wobec wyzwań polityki spójności Unii Europejskiej po 2013 r.* [w:] „Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy”, nr 2(16) 2009, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, Zamość 2009, s. 45.

Tablica 4.2. Miasta partnerskie Lublina

Miasto	Kraj	Miasto	Kraj
Delmenhorst	Niemcy	Nyköbing-Falster	Dania
Münster		Lancaster	Wielka Brytania
Tilburg	Holandia	Erie	USA
Nancy	Francja	Windsor	Kanada
Alcalá de Henares	Hiszpania	Rishon Le Zion	Izrael
Viseu	Portugalia	Lwów	Ukraina
Debreczyn	Węgry	Łuck	
Pernik	Bułgaria	Łuchańsk	
Poniewież	Litwa	Starobielsk	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych portalu Informacja Gospodarcza Lubelszczyzny, www.e-lublin.pl [data dostępu: 10.06.2010]

Międzynarodowa aktywność Lublina koncentruje się szczególnie na sferze naukowej i kulturowej. Do najważniejszych bieżących projektów we współpracy z miastami partnerskimi należą (według stanu z czerwca 2010 roku):

- *Moje miasto w naszej Europie. Międzynarodowe spotkanie młodzieżowych rad miast partnerskich w Lublinie* – program spotkań i warsztatów dla młodzieży z Lublina, Nancy, Poniewieża, Pernika, Delmenhorst i Debreczyna. Projekt, który ma zakończyć się w czerwcu 2010 roku, przewiduje również utworzenie internetowej platformy przepływu informacji między partnerami, która ma w przyszłości pomóc w organizacji wspólnych projektów. Program jest finansowany z EFRR w ramach RPO województwa lubelskiego;
- *Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej* – to program zacieśniania współpracy poprzez organizowanie wspólnych imprez sportowych i kulturowo-rozrywkowych, którego celem ma być również promocja Lublina wśród miast partnerskich. Projekt zaczął się w kwietniu 2009 roku i trwać ma do listopada 2010 roku. W jego realizację zaangażowane są następujące miasta: Lublin, Münster, Poniewież i Viseu. Program jest finansowany z EFRR w ramach RPO województwa lubelskiego;
- *Dwa narody: 102 powody by się poznać* – projekt dialogu międzykulturowego Polski i Litwy, w ramach którego ma być przeprowadzony program wymiany uczniów między szkołami w Lublinie i Poniewieżu. Projekt jest realizowany przez Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży.

Wśród zakończonych już projektów (według stanu z czerwca 2010 roku) dominowały inicjatywy poświęcone współpracy transgranicznej i rozwojowi turystyki na

pograniczu polsko-ukraińskim (obejmowały one głównie: Lublin, Lwów, Łuck, Iwano-Frankowsk) oraz w ramach Eurotrójkąta Przyjaźni: Lublin (Polska), Łuck (Ukraina), Brześć (Białoruś).

Stan współpracy z miastami partnerskimi należy uznać za zadowalający. Zaleca się jednak intensyfikację współpracy z silnymi ośrodkami naukowymi, takimi jak Alcalá de Henares, ponieważ działalność naukowa jest jedną z najmocniejszych stron Lublina i w tej dziedzinie może on zainteresować swoją ofertą większość miast europejskich i nie tylko. Należy więc w pełni wykorzystać ten atut dla zaznaczenia obecności Lublina na arenie międzynarodowej. **Rekomenduje się podjęcie projektu regularnych kilkudniowych międzynarodowych konferencji naukowych, na które zapraszani byłiby przedstawiciele placówek z miast partnerskich.** Aby zmniejszyć obciążenie finansowe, związane z częstą organizacją dużych imprez międzynarodowych, sugeruje się podjęcie próby przekonania miast partnerskich do ustanowienia przechodniej funkcji gospodarza konferencji. Organizacją konferencji i ustaleniem programu merytorycznego pierwszej konferencji – w Lublinie – powinni zająć się przedstawiciele lubelskich uczelni, publicznych i niepublicznych, oraz Urzędu Miasta Lublina. Co do ram programowych cyklu, należy zasugerować, aby ze względu na preferowany wizerunek inkubatora innowacji koncentrować się raczej na konferencjach z zakresu nauk technicznych (stosowanych), przyrodniczych i ścisłych niż humanistycznych. Warto także nadmienić, że z konferencjami organizowanymi w Lublinie powinny zbiegać się wydarzenia kulturowe promujące miasto. Imprezy te powinny odbywać się w porach wieczornych tak, aby zagraniczni goście mogli je odwiedzić po zakończeniu sesji konferencyjnych, poznając miasto i jego specyfikę podczas odpoczynku. Możliwym wariantem jest też organizacja wycieczek po regionie dla gości, np. ostatniego dnia konferencji. W czasie takich wycieczek gości oprowadzano by po miejscach atrakcyjnych przyrodniczo (Roztocze czy doliny rzeczne Wieprza, Bugu lub Tyśmienicy) albo kulturowo i historycznie (Zamość, Kazimierz Dolny czy sam Lublin).

Silne powiązanie Lublina z otaczającymi go terenami, tak jak i dobry stan współpracy z zagranicą, jest faktem niebudzącym kontrowersji i argumentem zdecydowanie przemawiającym za ostatecznym uznaniem Lublina i przyległych powiatów za obszar metropolitalny. Lublin to największe miasto województwa, jego najważniejszy ośrodek gospodarczy i naukowy, a także jedno z ważniejszych miast w aspekcie kulturowo-historycznym. Ponadto, sam fakt, iż władze powiatów przylegających do Lublina chcą, by ich jednostki były postrzegane jako części składowe LOM, świadczy o silnej więzi tożsamościowej między Lublinem a regionem lubelskim.

LOM jest inicjatywą samorządową. W czerwcu 2005 roku przedstawiciele władz Lublina i czterech przylegających powiatów (lubelskiego, lubartowskiego, łączyńskiego i świdnickiego) oraz samorządu województwa podpisali Porozumienie Partnerskie w sprawie Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego, na mocy którego rozpoczęto wspólne działania. Sam LOM jednak nie posiada odrębnej osobowości prawnej ani struktury, a jest jedynie sferą deklaratywnej współpracy lokalnej³⁷³.

³⁷³ Zob. *Stanowisko Rady Miasta Lublin z dnia 11.06.2008 roku w sprawie uznania Lublina za ośrodek metropolitalny w Ustawie o metropoliach*, Rada Miasta Lublin, Lublin 2008.

Jednym z wyznaczników funkcjonalnej zwartości LOM jest stan zintegrowania transportu lokalnego, przy czym najważniejszy jest zasięg sieci transportu miejskiego Lublina. Tablica 4.3. przedstawia miejscowości obsługiwane przez autobusy MPK Lublin. W sumie 15 linii obsługuje 24 miejscowości w 6 gminach przylegających do Lublina.

Tablica 4.3. Miejscowości obsługiwane przez MPK Lublin, stan z 31 grudnia 2009 roku

Gminy	Miejscowości
Jastków	Dąbrowica, Dębówka
Niemce	Elizówka
Wólka	Pliszczyn, Jakubowice Murowane, Wólka, Długie, Turka
Głusk	Abramowice Prywatne, Dominów , Ćmiłów, Mętów
Niedzwica Duża	Krężnica Jara
Konopnica	Konopnica, Zemborzyce Tereszyńskie, Zemborzyce Wojciechowskie, Zemborzyce Dolne , Zemborzyce Podleśne, Kozubszczyzna, Szerokie , Lipniak, Uniszowice, Motycz, Motycz Leśny
* Miejscowości, których nazwy pogrubiono, są połączone z Lublinem także w soboty i niedziele. Pozostałe miejscowości posiadają połączenie komunikacyjne z Lublinem tylko w dni powszednie.	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zintegrowanego Planu Rozwoju Transportu Publicznego w Lublinie na lata 2010–2015, Rada Miasta Lublin, Lublin 2010

Zaskakujący jest brak połączenia liniami miejskimi Lublina ze Świdnikiem. Miasta te oddalone są o około 5 km i stanowią główną oś aglomeracji lubelskiej (nazywanej niekiedy świdnicko-lubelską). Powodem jest duże obłożenie tej trasy prywatnymi liniami BUS oraz trasami PKS Wschód, co dotąd w pełni pokrywało zapotrzebowanie. Jednak według artykułów prasowych, na początku 2010 roku MPK Lublin oraz władze Lublina i Świdnika podjęły rozmowy na temat uruchomienia linii autobusowej MPK łączącej te dwa miasta³⁷⁴. Aktualnie (czerwiec 2010 roku) rozmowy są w toku, choć utknęły w martwym punkcie. Obszarami problematycznymi są: dokładny przebieg trasy i ceny biletów oraz kwestia podziału między miasta obciążeń z tytułu dopłat samorządowych do tychże cen. Miasta, nie mogąc znaleźć konsensusu, odsuwają plany uruchomienia linii w czasie³⁷⁵.

Rekomenduje się wznowienie i intensyfikację prac nad połączeniem komunikacji miejskiej Lublina i Świdnika. Ważne, aby to połączenie, o strategicznym charakterze dla projektu LOM, nie znajdowało się wyłącznie w rękach prywatnych przewoźników. Udział władz samorządowych w obsadzeniu tej trasy pozwoli im na zachowanie nad nią minimalnej kontroli potrzebnej do reagowania np. podczas wydarzeń publicznych wymagających tymczasowej intensyfikacji połączeń. Konieczność każdorazowego podejmowania rozmów z przewoźnikami prywatnymi wpływałaby na

³⁷⁴ Nowa trasa MPK z Lublina do Świdnika, portal Dziennikwschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100224/LUBLIN/218242629 [data dostępu: 11.06.2010].

³⁷⁵ Linia autobusowa Lublin-Świdnik pod znakiem zapytania, portal Dziennikwschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100606/LUBLIN/496981295 [data dostępu: 11.06.2010].

obniżenie efektywności działań samorządu. Nowa linia autobusowa powinna w sposób możliwie szybko łączyć centra obu miast, co należy wziąć pod uwagę, planując jej przebieg. Zaleca się, aby linię obsługiwało MPK Lublin jako przedsiębiorstwo dysponujące większymi możliwościami niż przewoźnik publiczny ze Świdnika. W przypadku cen biletów i dopłat do nich należy wprowadzić podział trasy na strefy. W Lublinie powinny obowiązywać bilety lubelskie, do których miasto by dopłacało zgodnie ze zwyczajową stawką, czyli 2,40 zł bilet normalny i 1,20 zł bilet ulgowy³⁷⁶. W Świdniku z kolei powinna obowiązywać odrębna taryfa. Należy jednak pamiętać, że łączna cena nie powinna zbyt przewyższać standardowej ceny linii BUS, czyli 3 zł za przejazd bez ulg³⁷⁷. Pierwotnie przewidywano opłatę na poziomie 3,60 zł, co zostało zakwestionowane przez stronę świdnicką. Mniejsze z miast wyraziło obawę o konkurencyjność przewozów po tak wysokiej cenie, jednocześnie odmawiając zwiększenia dopłaty do biletów z racji niewystarczającego budżetu. Jednak utrzymanie wyższej opłaty nie musiałyby oznaczać spadku konkurencyjności przewozu, o ile podniesiono by standard usługi. Trasę należałoby zmodyfikować tak, aby oprócz centrum przechodziła również przez dzielnice, w których ulokowane są największe zakłady w Lublinie, np. Wrotków³⁷⁸, a do tego zapewniała szybki przejazd na wyznaczonej trasie, np. dzięki modyfikacji cyklu zmiany świateł drogowych w mieście lub wydzielaniu na odcinkach problematycznych pasów ruchu dla komunikacji miejskiej.

Rozsądną alternatywą dla powierzenia zadania utworzenia takiej linii MPK byłoby ogłoszenie przez samorządy przetargu dla prywatnych przewoźników, chętnych do podjęcia się zorganizowania trasy w ramach partnerstwa publiczno-publicznego. Plusem takiego rozwiązania byłaby możliwość ustalenia z góry dopuszczalnych kwot dopłat samorządów do biletów i pozostawienia procesu kształtowania się ostatecznej ceny rynkowi, co wiązałoby się z przerzuceniem odpowiedzialności na prywatne firmy stające do przetargu. Minusem byłoby pojawienie się w komunikacji miejskiej nowej taryfy i nowych biletów, o odmiennym wzorze i nominale. To zaciemniałoby przejrzystość systemu i przyczyniało się do jego fragmentacji, a może również spadku wiarygodności. Aby rozwiązać ten problem, należałoby odwrócić formułę przetargu. Samorządy mogłyby wprowadzić warunek ceny biletu, np. na poziomie 3,60 zł, a firmy w przetargu określałyby wysokość wymaganej przez nie dopłaty samorządowej. Następnie w taborze przewoźnika zamontowano by kasowniki identyfikujące³⁷⁹ i zliczające standardowe bilety MPK, a prywatny przewoźnik rozliczałby się z tą spółką cyklicznie na podstawie ilości skasowanych w jego taborze biletów. Rekomenduje się władzom miast rozważenie takiego wariantu przetargu. Tym bardziej że mogłoby do niego stanąć samo MPK, które musiałyby złożyć atrakcyjniejszą ofertę niż dotychczasowa. Trzeba bowiem pamiętać, że chociaż MPK jest spółką z udziałem samorządu, to jednak posiada własny zarząd, który decyduje o składanej ofercie. Otwarty przetarg wywołałby nacisk sił rynkowych, który zmusiłby MPK do rewizji

³⁷⁶ *Cennik opłat obowiązujący od dnia 1 kwietnia 2010 r. Uchwała nr 938/XXXVIII/2010 Rady Miasta Lublina z dnia 28 stycznia 2010 r.*, portal MPK Lublin sp. z o.o., www.mpk.lublin.pl/index.php?sid=cennik01092009 [data dostępu: 11 czerwca 2010].

³⁷⁷ *Linia autobusowa Lublin–Świdnik...*, op.cit.

³⁷⁸ Pierwotnie zaproponowana trasa kończy bieg w centrum Lublina.

³⁷⁹ Chodzi o rozróżnienie nominalów biletów, np. dzięki informacji zapisanej w pasku magnetycznym nadrukowanym na bilet.

dotychczasowego stanowiska względem akceptowalnego poziomu dopłat samorządowych, co umożliwiłby osiągnięcie efektu pierwszej opcji (powierzenie trasy MPK) poprzez realizację drugiej (otwarty przetarg).

W celu kompletnego przeanalizowania problemu słuszności nadawania Lublinowi statusu ośrodka metropolitalnego, oprócz rozważania jego konkurencyjności oraz relacji z dalszym i bliższym otoczeniem, należy przyjrzeć się możliwościom pełnienia przez Lublin funkcji kulturowo-historycznych i estetycznych. Funkcje te są istotne z uwagi na kryterium unikalności i swoistości charakteru ośrodka metropolitalnego.

Lublin posiada w swym obrębie liczne i zróżnicowane ośrodki zieleni miejskiej dostępnej dla mieszkańców. Wiele z nich to także miejsca historyczne. Można je podzielić na kilka podstawowych kategorii³⁸⁰:

- Obszary naturalne i półnaturalne, czyli głównie tereny nienadające się pod zabudowę, które znajdują się w obrębie miasta, np. Łąki Tatory lub skarpy i inne tereny nadrzeczne (nad Bystrzycą);
- Ogrody przyklasztorne i pałacowe oraz mieszczańskie, np. wirydarz klasztoru dominikanów;
- Historyczne tereny zbudowane, które w wyniku jednorazowego zdarzenia historycznego uległy wyburzeniu, zaś później zostały terenami zielonymi, np. Słomiany Rynek czy Podzamcze;
- Tereny zakładane od początku jako miejsca rekreacji, z których część utraciła wiele ze swych funkcji, np. cyklodrom przy ulicy Ogrodowej lub Sławinek, który pierwotnie był uzdrowiskiem, a obecnie ta część, która przetrwała II Wojnę Światową została przekształcona w ogród botaniczny administrowany przez UMCS (funkcja rekreacyjna została jednak zachowana)³⁸¹, część zaś ewoluowała wraz z rozwojem miasta, utrzymując swoje funkcje, np. Ogród Saski czy Park Bronowicki.

Niektóre ze wskazanych obszarów są zagrożone utratą swojego statusu. Wynika to z nieświadomości znaczenia terenów zielonych dla miasta. Regularnie pojawiają się np. plany zabudowy Łąg Tatory, które nie uwzględniają krajobrazowych funkcji tych obszarów³⁸². Zapomina się, że pasy zieleni okalające zabudowę miejską są istotnym atutem sylwetki miasta. **Rekomenduje się włączenie terenów niezabudowanych do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina i objęcie ich szczególną troską. Zaleca się, aby skoncentrowano się na ich obszarze na utworzeniu infrastruktury wypoczynkowej, przede wszystkim alei spacerowych i ścieżek rowerowych.**

Obecnie prowadzone są wzmożone działania, mające na celu poprawę stanu wód Bystrzycy w okolicach aglomeracji lubelskiej, m.in. w 2007 roku rozpoczęto moder-

³⁸⁰ Przesmycka N., *Przeobrażenia historycznych terenów zielonych Lublina do 1939 roku* [w:] „Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych”, nr I/2005, Polska Akademia Nauk – Oddział w Lublinie, Lublin 2005, s. 157–167.

³⁸¹ Gerłowska K., *Sławinek. Lubelskie przedmieścia*, „Kurier Lubelski”, nr 188, Lublin 1973 [za:] portal Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN, www.tnn.pl/tekst.php?id=2433 [data dostępu: 14.06.2010] oraz portal Lubelskiego Ośrodka Informacji Turystycznej (LOIT), www.loit.lublin.pl [data dostępu: 14.06.2010].

³⁸² Przesmycka N., op.cit., s. 160.

nizację oczyszczalni ścieków Lublin-Hajdów oraz proces kontroli sanitacji gospodarstw domowych w tych dzielnicach Lublina, które nie były dotąd należycie zabezpieczone sanitarnie³⁸³. Gdy tylko osiągnięty zostanie należyty stan wód, do infrastruktury rekreacyjnej Lublina powinno zostać włączone zabezpieczone i strzeżone kąpielisko rzeczne.

Co więcej, Lublin posiada także liczne zabytki³⁸⁴. Zapewnienie ich ochrony oraz dostępności to kluczowe warunki dla podniesienia atrakcyjności turystycznej miasta, co wpłynie pozytywnie na cały region. Z punktu widzenia polityki przestrzennej i transportowej, zwłaszcza ten drugi aspekt wydaje się ważny. Odpowiednia polityka transportowa nie tylko zwiększy dostępność zabytków, ale i innych obiektów strategicznych (jak choćby ważnych zakładów pracy lub urzędów). **Zaleca się wprowadzenie w Lublinie zrównoważonej strategii transportowej, która nie będzie dyskryminowała ruchu samochodowego, ale zapewni promocję transportu publicznego. Przyczyni się to do rozładowania ruchu i zwiększenia atrakcyjności turystycznej miasta. Proponuje się wprowadzenie na głównych arteriach miasta wydzielonych pasów ruchu i sygnalizacji specjalnie dla pojazdów MPK.** Jest to istotne wobec licznych przypadków utrudnień powstałych w wyniku niekorzystnej lokalizacji przystanków, m.in. na ulicach Narutowicza i Krochmalnej, rondzie Kamińskiego, Alejach Smorawińskiego czy Kompozytorów Polskich³⁸⁵.

Co więcej, z myślą o zmniejszeniu natężenia ruchu planuje się wprowadzić, być może nawet już od 2011 roku, opłaty parkingowe w całym centrum miasta³⁸⁶. Jest to rozwiązanie korzystne z punktu widzenia turystyki i atrakcyjności miasta. Nie rozwiązuje jednak problemu zapotrzebowania na miejsca parkingowe i rodzi frustrację kierowców, którzy nie mogą zrezygnować z dojazdów do centrum samochodem. **Dlatego też rekomenduje się wprowadzenie tzw. systemu P+D (*park and drive*), który polega na uruchomieniu darmowych parkingów na pograniczu centrum (strefy płatnego parkowania), na których kierowcy mogliby zostawiać samochody i przesiadać się do środków komunikacji miejskiej w celu przemieszczania się po centrum³⁸⁷.** Parkingi powinny być rozmieszczone wzdłuż umownej granicy Śródmieścia i Starego Miasta, przebiegającej wzdłuż ulic: al. Solidarności, Al. Tysiąclecia, Al. Unii Lubelskiej, Al. Zygmunta, al. Józefa Piłsudskiego, ul. Lipowa, Al. Racławickie, ul. Józefa Poniatowskiego. **Ważne, aby władze miejskie zaplanowały efektywne rozwiązanie nie tylko rozmieszczenia parkingu, ale również problemu wjazdu na nie. W przeciwnym razie mogą tworzyć się korki uliczne w okolicy parkingów.**

³⁸³ Odpowiedź ministra środowiska na interpelację nr 8647 w sprawie katastrofalnego stanu wód rzeki Bystrzyca w Lublinie, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2007.

³⁸⁴ Ich lista dostępna jest np. na portalu Lubelskiego Ośrodka Informacji Turystycznej.

³⁸⁵ Zob. Izdebska I., *Autobusy w Lublinie: Nie można pomagać pasażerom kosztem przepisów drogowych*, portal Moje Miasto Lublin, www.mmlublin.pl/15434/2010/3/31/autobusy-w-lublinie-nie-mozna-pomagac-pasazerom-kosztem-przepisow-drogowych?category=news [data dostępu: 14.06.2010].

³⁸⁶ Smaga D., *Kierowco! Wszystkie parkingi w centrum Lublina będą płatne*, portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100212/LUBLIN/217933588 [data dostępu: 14.06.2010].

³⁸⁷ Tomanek R., op.cit., s. 141–142.

4.4.3. Obszary miejskie i wiejskie

Lublin i LOM to kluczowa część województwa lubelskiego z punktu widzenia jego potencjału. Należy jednak pamiętać o pozostałych obszarach regionu oraz ich niejednorodności. Aby zaś prawidłowo ocenić zróżnicowanie terytorialne województwa z punktu widzenia infrastruktury, konieczne jest porównanie obszarów wiejskich i miejskich. Najbardziej przy tym uzasadnione jest zestawianie nie infrastruktury transportowej, ale szeroko rozumianej infrastruktury komunalnej i społecznej, która decyduje o atrakcyjności terenów zarówno dla inwestorów, jak i imigrantów. Wynika to z faktu, że infrastruktura transportowa w sposób naturalny łączy szlakami komunikacyjnymi główne ośrodki, czyli miasta, dając im przewagę dostępności. Jednocześnie statystycznie więcej dróg znajduje się na obszarach wiejskich, które są rozleglejsze. Analiza infrastruktury transportowej przyniosłaby wnioski niedające podstaw do określania różnic rozwojowych między miastem i wsią. Infrastruktura społeczna, warunkująca komfort życia, jest bardziej wymierna w tej kwestii. Komfort życia z kolei wpływa na strumienie migracyjne, co jest głównym wyznacznikiem perspektywy przyjętej w niniejszym rozdziale.

Podstawowe znaczenie ma infrastruktura komunalna i energetyczna, dzięki którym możliwe jest zapewnienie komfortu życia mieszkańców regionu oraz uzbrojenie w media terenów inwestycyjnych, co ma znaczny wpływ na ich zdolność do przyciągnięcia inwestorów. Najważniejszym medium jest woda. W województwie lubelskim w 2008 roku funkcjonowało ponad 18 500 km wodociągów, z czego 2500 w miastach, a 16 000 na terenach wiejskich. Oznacza to gęstość 0,74 km sieci na km² powierzchni, co plasuje województwo lubelskie na 8. miejscu w kraju. Jednocześnie, sieć kanalizacyjna województwa w 2008 roku liczyła niecałe 4000 km długości, z czego około 2100 stanowiło infrastrukturę miejską, zaś 1900 – wiejską. Średnia gęstość sieci kanalizacyjnej wyniosła 0,16 km sieci na km² powierzchni, co w porównaniu z innymi województwami dało Lubelszczyźnie ostatnie miejsce w Polsce³⁸⁸.

Długości sieci wodociągowej i sieci kanalizacyjnej w miastach są zbliżone, zaś na obszarach wiejskich widoczna jest wyraźna dysproporcja między nimi, co sugeruje słabe zaawansowanie procesu skanalizowania wsi na Lubelszczyźnie. Jest to jeden z wyznaczników słabości rozwoju infrastruktury wiejskiej, co jest szczególnie istotne w przypadku podejmowania prób przyciągania inwestorów na tereny poza miastami. Duże zakłady, zwłaszcza produkcyjne, generują znaczną ilość ścieków i ich wywożenie metodami pozasieciowymi może być uciążliwe i kosztowne.

W 2008 roku prawie wszystkie mieszkania miejskie w województwie posiadały dostęp do wodociągu, zaś ponad 90% miało łazienkę i ustęp. Na terenach wiejskich tylko 80% gospodarstw domowych miało dostęp do wodociągu, a jedynie około 60% posiadało łazienkę i WC³⁸⁹. Takie różnice rozwojowe to problem na skalę całej Polski, dlatego też dynamika przyrostu sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich jest relatywnie duża w całym kraju (w województwie lubelskim w 2008 roku było to ponad 8,5% w stosunku do roku poprzedniego). Należy jednak pamiętać, że woje-

³⁸⁸ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie oraz *Infrastruktura komunalna w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009.

³⁸⁹ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

wództwo lubelskie jest jednym z najbardziej zacofanych w tym względzie, stąd zaleca się przyspieszenie tego procesu. Jednakże ze względu na fakt, iż jest to proces kosztowny i czasochłonny, konieczne jest wyznaczenie kluczowego obszaru działania w tej dziedzinie.

Rekomenduje się wyznaczenie przez władze samorządowe terenów inwestycyjnych na obszarach wiejskich, które zostaną podłączone do sieci wodno-kanalizacyjnej w pierwszej kolejności. Ponadto zaleca się uruchomienie funduszy na budowę przydomowych i przyzakładowych oczyszczalni ścieków zamiast tradycyjnych szamb, co jest rozwiązaniem ekologicznym i tańszym w eksploatacji, ponieważ ścieków się nie wywozi, a ulegają one biologicznej degradacji. Środki na dofinansowanie tego projektu powinny pochodzić np. z funduszy PO Infrastruktura i Środowisko w ramach Działania 4.4 – Wsparcie dla przedsiębiorstw w zakresie gospodarki wodno-ściekowej³⁹⁰ (w przypadku firm) albo ze środków własnych gmin (w przypadku oczyszczalni w gospodarstwach domowych)³⁹¹.

Problemem terenów wiejskich jest także stan sieci elektroenergetycznej. W wielu miejscach linie są mocno wyeksploatowane, a zbyt długie ciągi przesyłowe powodują duże straty energii w czasie transportu. Co więcej, połowa energii jest dostarczana do województwa z zewnątrz, a w licznych przypadkach funkcjonuje tylko jedno źródło dostaw, co oznacza przerwę w przesył prądu w razie awarii linii. Szansą na poprawę sytuacji województwa jest przeprowadzenie modernizacji sieci dzięki środkom unijnym, a także zwiększenie udziału źródeł odnawialnych w produkcji energii. Z kolei sytuacja gazownictwa w województwie jest specyficzna z uwagi na dysproporcje między licznymi magistralami przesyłu gazu z terenów Ukrainy na zachód a stosunkowo słabo rozbudowaną infrastrukturą rozprowadzającą gaz w obrębie województwa³⁹². Stanowi to dotkliwy problem na wyjątkowo zaniedbanych obszarach wiejskich. W miastach 70% mieszkań ma dostęp do gazu sieciowego, a około 90% system centralnego ogrzewania. Na terenach wiejskich jedynie około 12% mieszkań ma dostęp do gazu, a 54% ma centralne ogrzewanie³⁹³.

W związku z powyższym, **rekomenduje się przyspieszenie prac, zwłaszcza nad rozwojem sieci gazowej.** Słaby dostęp do gazu ziemnego i wykorzystywanie go w niezadowalającym stopniu do celów grzewczych wpływa negatywnie na środowisko naturalne, co obniża turystyczne walory województwa. Na terenie województwa występują lokalne złoża gazu, których eksploatacja w ramach wewnętrznej, wojewódzkiej sieci mogłaby rozwiązać znaczną część problemów regionu z trudnym i niezdywersyfikowanym dostępem do tego surowca. Konieczne jest jednak, aby w ramach realizacji tego przedsięwzięcia zaktywizowały się władze gmin województwa, które dotąd były pasywne wobec problemu³⁹⁴. Jest to istotne, ponieważ firmy

³⁹⁰ *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko. Szczegółowy opis priorytetów*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.

³⁹¹ *Dotacje na przydomowe oczyszczalnie ścieków*, portal Ekologiczne Informacje, www.ekologiczne.info.pl/tag/dotacje-na-prydomowe-oczyszczalnie-sciekow/ [data dostępu: 02.06.2010].

³⁹² *Program rozwoju energetyki dla województwa lubelskiego*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2009, s. 31–34.

³⁹³ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

³⁹⁴ Źródła prasowe informują o niekonwencjonalnych złożach gazu w Polsce, m. in. na terenie Lubelszczyzny, których wielkość szacowana jest w bilionach m³. Gdyby fakt ów został potwierdzony, oznacza-

komercyjne nie będą zainteresowane gazyfikacją obszarów wiejskich. Dzieje się tak, gdyż występują długie obszary przesyłowe przy relatywnie niewielkiej liczbie odbiorców, co poważnie zmniejsza rentowność tego rodzaju inwestycji. Dlatego tylko pomoc publiczna może zachęcić inwestorów do podjęcia działania w tym sektorze.

Co do elektroenergetyki, w województwie lubelskim pojawiła się ostatnio tendencja do zwiększania udziału energii ze źródeł odnawialnych w realizacji zapotrzebowania lokalnego. Największą popularnością wśród planowanych inwestycji cieszy się energia wiatrowa. Jest to zrozumiałe z uwagi na fakt, że elektrownie wiatrowe są postrzegane jako ekologiczne i mało uciążliwe. Tymczasem większość województwa lubelskiego to tereny nienadające się do budowy tego rodzaju obiektów ze względu na niską średnią prędkość wiatru w regionie oraz dużą kolizyjność infrastruktury elektrowni z innymi obiektami w okolicy³⁹⁵.

Rozsądniejszym rozwiązaniem wydaje się budowa elektrowni w oparciu o biomasę, w których paliwem jest gaz wytwarzany w trakcie procesów rozkładu materii organicznej. **Rekomenduje się w przyszłości koncentrację na tego typu inwestycjach, głównie z uwagi na dużą dostępność surowców biologicznych w regionie lubelskim, w którym występuje znaczny udział obszarów rolniczych.** Ponadto ten typ elektrowni jest w stanie wytworzyć nie tylko prąd elektryczny, ale również biogaz, który może posłużyć do uzupełnienia niedostatków w zaopatrzeniu regionu w gaz ziemny. Może to być wykorzystane zwłaszcza na terenach wiejskich, na których występuje jednocześnie brak dostępu do sieci gazowej i względna obfitość biomasy. Luki w polskim prawie, zwłaszcza dotyczące klasyfikacji formalnej biogazowni jako obiektu rolniczego lub przemysłowego, wymagają aktywności samorządów, szczególnie w sferze planowania przestrzennego. Odpowiednio sporządzony plan może ułatwić inwestorowi lokalizację obiektu oraz pomóc w rozwiązaniu kwestii transportu surowca i odpadów pofermentacyjnych w sposób maksymalnie minimalizujący uciążliwość biogazowni³⁹⁶. Tak jak w przypadku przydomowych oczyszczalni wody, zaleca się wydzielenie w gminach środków z funduszy własnych (budżetowych) na dofinansowywanie biogazowni w dużych gospodarstwach rolniczych lub przy zakładach produkcji spożywczej, co pozwoli na pełniejsze wykorzystanie surowców rolnych.

Zróżnicowanie rozwojowe obszarów miejskich i wiejskich to jeden z czynników wpływających na migracje ludności między tymi terenami. W ramach migracji wewnątrz województwa lubelskiego w 2008 roku do miast napłynęło ponad 6200 ludzi, zaś wyemigrowało ponad 7600. Na obszarach wiejskich analogiczne wartości wyniosły prawie 10 500 i ponad 9000 ludzi³⁹⁷. Oznacza to, że netto prawie 1400 osób prze-

łoby to, że złoża na Lubelszczyźnie mają strategiczne znaczenie w skali kraju. Zgodnie z doniesieniami prasowymi, już dziś światowe koncerny interesują się złożami w Polsce. Na Lubelszczyźnie szczególnie aktywny jest amerykański koncern energetyczny Chevron. Zob. *Polska może mieć źródła gazu ziemnego na 100–200 lat*, portal Bankier.pl, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Polska-moze-miec-zloza-gazu-ziemnego-na-100-200-lat-2083727.html> [data dostępu: 09.06.2010].

³⁹⁵ Zob. *Przestrzenne aspekty lokalizacji energetyki wiatrowej w województwie lubelskim*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2009.

³⁹⁶ Zob. *Uwarunkowania lokalizacyjne i proces inwestycyjny budowy biogazowni rolniczych w województwie lubelskim*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2010.

³⁹⁷ Mowa o tzw. migracjach wewnątrzwojewódzkich, czyli między miastami i wsiami jednego województwa. Pominięto zmiany adresu w ramach jednej miejscowości. Opracowane na podstawie BDR, GUS.

prowadziło się w 2008 roku z miasta na wieś³⁹⁸. Jest to stały trend od 2002 roku, kiedy to po raz pierwszy zanotowano saldo migracji wewnętrznej na korzyść terenów wiejskich województwa lubelskiego. Tendencja rosła i w latach 2004–2007 ustabilizowała się, czego efektem było saldo migracji z przedziału 1500–2000 osób rocznie. W ro-

ku 2008 migracja uległa niewielkiemu osłabieniu, nadal jest jednak ujemna w miastach i dodatnia na obszarach wiejskich³⁹⁹. W połączeniu z faktem zmniejszania się stanu ludności największej metropolii – Lublina – a także miast województwa ogółem⁴⁰⁰ oznacza to, że uprawnione jest stwierdzenie o wejściu regionu lubelskiego w fazę dominacji procesów dezurbanizacyjnych. Proces ten jest charakterystyczny dla całej Polski i opiera się zwykle na dwóch mechanizmach. Po pierwsze ludzie zamożni lub względnie zamożni emigrują z miast w poszukiwaniu spokoju. Stać ich na budowę własnego domu i codzienne dojazdy do miasta, np. do pracy. Po drugie ludzie relatywnie biedni, najczęściej bezrobotni, uciekają na wieś, gdzie mogą żyć mniejszym kosztem, np. zajmując jeden ze starych, nierzadko niezamieszkałych od jakiegoś czasu domów. Nieruchomości tego rodzaju można często nabyć za niewielką cenę, a niekiedy nawet zająć nieformalnie, korzystając z braku kontroli nad opuszczonymi budynkami prywatnymi. Pierwszy przypadek jest częstszy niż drugi.

Napływ ludności na wieś ma dwie poważne konsekwencje dla regionu. Pierwsza wpisuje się w dziedzinę polityki przestrzennej, a jest nią konieczność wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Druga zaś należy do domeny polityki transportowej i związana jest z potrzebą rozwoju transportu wewnątrzaglomeracyjnego i międzygminnego, który ułatwiłby komunikację pasażerską między największymi miastami, będącymi często odrębnymi jednostkami samorządu terytorialnego, a przyległymi do nich wsiami i miastami satelickimi.

Co do pierwszej kwestii, związanej z rozwojem wsi, rozwój wielofunkcyjny tych obszarów należy rozumieć jako odejście od rolniczej monokultury i dostosowanie się do potrzeb rynkowych. Oznacza to konieczność rozwoju nie tylko tradycyjnej rolniczej sfery produkcyjnej, ale również industrializację wsi w oparciu o czynniki endogeniczne, związane z produkcją rolną (np. przetwórstwo), jak i egzogeniczne (podejmowanie przez ludność wiejską zatrudnienia w innych sektorach przemysłowych niż związane z rolnictwem). W tej koncepcji podkreśla się także konieczność rozwoju usług, przy czym mowa i o usługach wspierających działalność gospodarczą, jak i rozwoju usług agroturystycznych i związanych z zaspokajaniem rosnących potrzeb społeczności lokalnej. Często podnosi się również kwestię dbałości o środowisko naturalne. Najogólniej – funkcje nowoczesnej wsi można podzielić na cztery grupy: funkcje gospodarcze wewnętrzne, świadczone na rzecz podmiotów lokalnych, funkcje gospodarcze zewnętrzne, świadczone na rzecz podmiotów regionalnych, funkcje obsługi, skupiające się na usługach wspomagających realizację dwu pierwszych grup funkcji, a także wyższe funkcje społeczne, dotąd uznawane za typowe dla miast⁴⁰¹.

³⁹⁸ Brak danych o dokładnych wielkościach strumieni przepływów między wsią i miastem oraz w drugą stronę, a także między wsiami i między miastami. Podana liczba to wyłącznie ogólne saldo, pokazujące zmianę proporcji między ludnością wiejską i miejską.

³⁹⁹ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁴⁰⁰ Analiza danych statystycznych z lat 2005–2009 wskazuje na systematyczny spadek ludności miast w województwie lubelskim.

⁴⁰¹ Feltynowski M., op.cit., s. 141–142.

Funkcje gospodarcze polegają na rozwoju przemysłu i usług na wsiach. Podział na wewnętrzne i zewnętrzne jest wyznaczony zgodnie z kryterium odbiorcy. Jeśli produkty lub usługi świadczone przez dany podmiot gospodarczy są przeznaczone dla mieszkańców wsi, mówimy o wewnętrznej funkcji gospodarczej, jeśli zaś dla mieszkańców innych miejscowości (najczęściej chodzi o lokalny ośrodek miejski), jest to funkcja zewnętrzna. Funkcje obsługi również polegają na rozwoju usług, ale tym razem świadczonych nie ludności, a przedsiębiorstwom lokalnym. Wyższe funkcje społeczne wiążą się z kwestiami kulturowo-rekreacyjnymi i ich ideą na terenach wiejskich jest umożliwianie ludności spędzania czasu wolnego w miejscu zamieszkania bez konieczności wyjazdu do miasta.

Rozwój na wsi funkcji gospodarczych i towarzyszących im usług wspierających jest zagadnieniem bardzo szerokim i związanym z podnoszeniem atrakcyjności regionu w ogóle oraz ze świadomą działalnością planistyczną jednostek samorządowych i państwa. Cel ten łączy się, przynajmniej pośrednio, z każdą inicjatywą podejmowaną w regionie. Wpisuje się w to i rozwój dróg, i sieci wodno-kanalizacyjnych oraz energetycznych, i wspieranie inicjatyw lokalnych, np. biogazowni przy dużych zakładach przetwórstwa rolno-spożywczego. Wszystkie dotychczasowe rekomendacje można zatem potraktować jako przejaw realizacji wsparcia dla biznesu. Konkretnie działania można jednak zastosować także w obrębie ochrony środowiska i realizacji wyższych funkcji społecznych przez obszary wiejskie.

Po pierwsze **ważne jest umożliwienie mieszkańcom spędzania wolnego czasu na miejscu bez konieczności podróżowania do centrum miasta**. Jest to warunek konieczny, aby można było rozważać wyższe funkcje społeczne wsi, co z kolei jest elementem składowym zrównoważonego rozwoju. Co więcej, dzięki temu tereny wiejskie i suburbia staną się bardziej atrakcyjne dla ludności napływowej, a rozwój województwa obejmie nie tylko tereny miejskie. W tej kwestii najważniejsze wydaje się zapewnienie mieszkańcom dostępu do obiektów sportowych i rekreacyjnych. **Rekomenduje się włączenie jak największej liczby gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w kolejne edycje programu rządowego *Moje boisko – Orlik 2012***. Projekt Ministerstwa Sportu i Turystyki stawia sobie za cel wybudowanie przynajmniej jednego boiska w każdej gminie kraju, także w gminach wiejskich⁴⁰². Tymczasem popularne „orliki” powstają niemal wyłącznie w miastach. Prawdopodobnie wynika to z braku inicjatywy samorządów gmin wiejskich, który z kolei jest efektem braku świadomości korzyści płynących z takich inwestycji.

Budowa kompleksów sportowych, a także zapewnienie usług gastronomicznych na zadowalającym poziomie i należytej dostępności (poprzez rozwój komunikacji) często warunkują rozwój turystyki i agroturystyki na obszarach wiejskich. Województwo lubelskie posiada ponadto dodatkowy atut agroturystyczny, jakim są liczne ciekie wodne nadające się z uwagi na walory estetyczno-przyrodnicze do rozwoju kajakarstwa. W regionie znajduje się kilka rzek o naturalnym i zróżnicowanym biegu. Należą do nich Wieprz, Bystrzyca i Tyśmienica, przy czym szczególnie ta trzecia znana jest ze swych krajobrazów, a jej dolina miała nawet zostać włączona, według wstępnych ustaleń, do projektu NATURA 2000.

⁴⁰² Portal Orlik 2012 – Moje Boisko, www.orlik2012.pl/index.php?option=com_content&task=section&id=5&Itemid=26 [data dostępu: 07.06.2010].

Reasumując, **samorządy, co oznacza w tym przypadku głównie urzędy gmin, powinny opracowywać plany rozwoju sportu, turystyki i rekreacji na wsiach. Korzystając z pomocy rządowej, a także środków własnych, powinny zatroszczyć się o budowę kompleksów sportowych i gastronomicznych, szczególnie we wsiach znajdujących się w pobliżu ośrodków miejskich.** Gminy powinny poszukiwać wykonawców boisk oraz promować przedsiębiorczość wśród mieszkańców, zachęcając ich do reorientacji zawodowej z rolniczej na usługową i otwierania lokalnych barów i restauracji, pensjonatów i gospodarstw agroturystycznych oraz wypożyczalni rowerów i kajaków w okolicach nadrzecznych. Promocja przedsiębiorczości powinna odbywać się poprzez akcję szkoleniową i zachęty finansowe. Przedsięwzięcie powinno być realizowane przy współpracy z powiatowymi urzędami pracy i w oparciu o środki z Europejskiego Funduszu Społecznego⁴⁰³, zaś inwestycje w infrastrukturę turystyczną, szczególnie ścieżki rowerowe i przystanie kajakowe – z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego⁴⁰⁴.

Rekomenduje się rozpisanie odpowiednich projektów konkursowych dla rolników zainteresowanych przekwalifikowaniem się i samozatrudnieniem w sektorze turystyki oraz przetargów dla potencjalnych wykonawców infrastruktury. Ze względu na fakt, że wielu mieszkańców wsi nie jest zainteresowanych zmianą zawodu, głównie z racji niedostrzegania potencjalnych korzyści zmiany charakteru obszarów wiejskich, koniecznym elementem przedsięwzięcia jest kampania informacyjna skierowana do rolników.

Istotą zalecanych działań jest zmiana charakteru współczesnej wsi z typowo rolniczej, na świadczącej usługi publiczne określane jako usługi środowiskowe i krajo-brazu⁴⁰⁵. Szczególnie ważna jest początkowa koncentracja na wsiach położonych niedaleko ośrodków miejskich, ponieważ one są szczególnie predestynowane do pełnienia roli lokalnych ośrodków działkowo-wypoczynkowych dla ludności miejskiej. Mogą także w pierwszej kolejności, przed bardziej odosobnionymi obszarami wiejskimi, stać się potencjalnym celem emigracji dezurbanizacyjnej ludności miejskiej.

Z rozwojem agroturystyki, głównie na obszarach rozlewisk rzecznych, silnie łączy się problem zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, zwłaszcza na potencjalnych obszarach zalewowych. W związku z tym, uzupełnieniem kwestii wielofunkcyjnego rozwoju wsi powinny stać się plany modernizacji wałów przeciwpowodziowych w regionie. W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego uwzględniono modernizację i wzmocnienie wałów, przede wszystkim na Wiśle, Bugu i Wieprzu. Jednak doświadczenia maja 2010 roku pokazały, że w wielu miejscach zabezpieczenia przeciwpowodziowe zawiodły. Najdotkliwiej ucierpiały gminy Wilków i Łaziska, w których konieczne jest wzmocnienie wałów na przyszłość. Ważna jest także ochrona zagrożonego Kazimierza Dolnego z racji jego znaczenia kulturowego i turystycznego dla regionu. **Wobec powyższego rekomenduje się podjęcie**

⁴⁰³ Na przykład poprzez Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Działanie 6.2 – Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia.

⁴⁰⁴ Na przykład poprzez Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej, oś priorytetowa V – Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego opartego o warunki naturalne.

⁴⁰⁵ Otoliniński E., Wielecki W., *Kierunki rozwoju wsi i gospodarstw rolnych* [w:] „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu”, nr CCCLVIII, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2003, s. 105–106.

działań prewencyjnych w tych właśnie lokalizacjach bezzwłocznie po ustąpieniu wody. Działania te powinny być finansowane ze środków samorządowych, wspieranych dotacjami rządowymi i powinny być uznane za priorytetowe. Wydaje się, że wzorując się na metodach stosowanych podczas budowy autostrad, wskazanym rozwiązaniem byłoby ogłoszenie przetargu publicznego na wykonawstwo inwestycji. Wówczas udało by się wybudować potrzebne wały po cenie dążącej do minimum rynkowego, czyli po cenie zbliżonej do najniższej dopuszczalnej ceny rynkowej.

Dруга wspomniana konsekwencja dotyczy potrzeby rozwoju transportu międzygminnego i lokalnego oraz regionalnego, integrującego mniejsze miejscowości z dużymi miastami. Problem ten został już omówiony dla Lublina, jednak istotne jest rozwiązanie go w skali całego województwa. Należy bowiem założyć, że procesy dezurbanizacyjne działają nie tylko na obszarze aglomeracji lubelskiej⁴⁰⁶.

Wzrost znaczenia połączeń lokalnych widać na podstawie zestawienia liczby tras autobusowych według kategorii w województwie lubelskim. Tablica 4.4. zawiera zestawienie zmian w ilości tras w dwóch najbardziej licznych i najistotniejszych kategoriach: linii podmiejskich i linii krajowych.

Tablica 4.4. Linie regularnej komunikacji autobusowej w podziale na wybrane kategorie

	2000 rok	2005 rok	2007 rok	2008 rok
Linie podmiejskie	2178	1972	1758	1766
Linie krajowe	3099	2734	2442	2308
Stosunek linii podmiejskich do krajowych	0,7	0,72	0,72	0,77

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie

Z danych zawartych w tablicy 4.4. wynika, że ogólna ilość linii regularnej komunikacji autobusowej spadła zarówno w relacjach krajowych, jak i lokalnych. Wiąże się to z coraz większą popularnością indywidualnej komunikacji samochodowej. Linie lokalne są mniej liczne niż krajowe, ale trzeba pamiętać o dwóch czynnikach. Po pierwsze linie lokalne obsługują nieporównywalnie mniejszy obszar niż linie krajowe, zaś ich liczba nie jest proporcjonalnie mniejsza. Ponadto stosunek linii podmiejskich do krajowych rośnie, czyli ilość tras tego rodzaju spada relatywnie wolniej niż w przypadku połączeń długich. W 2008 roku ilość tras podmiejskich nawet nieznacznie wzrosła. Oznacza to, że popyt na tego rodzaju komunikację zyskuje na znaczeniu i ma szansę z czasem stać się dominującym typem rodzaju połączeń autobusowych. Ogólnie, wśród wszystkich połączeń na Lubelszczyźnie dominują dwa omawiane typy. Połączenia regionalne i dalekobieżne stanowią niewielki odsetek. Znacząco zaś

⁴⁰⁶ Opracowane na podstawie danych BDR, GUS. Z obliczeń dotyczących ludności województwa lubelskiego i miast województwa lubelskiego w latach 2005-2009 wynika, że w omawianym okresie ludność województwa zmniejszyła się o około 1%, podczas gdy ludność miast o około 1,25%. Jest to niewielka różnica w p.p., ale rozważana jako różnica procentowa – jest istotna. Oznacza ona w konsekwencji, że choć ludność miejska to mniej niż połowa mieszkańców województwa, to emigracja netto z miast stanowiła prawie 60% ogólnego spadku ludności w przedstawianym okresie, była więc nieproporcjonalnie wysoka.

w omawianym okresie (lata 2000–2008) wzrosła ilość autobusowych połączeń międzynarodowych – z 5 do 118 tras⁴⁰⁷.

Widać zatem silną polaryzację ewolucji połączeń. Najszybciej rozwijają się połączenia międzynarodowe, świadczące o wzroście znaczenia województwa, szczególnie LOM. Jest to sygnał, że międzynarodowe przepływy ludności z udziałem Lubelszczyzny rozpoczynają się lub kończą bezpośrednio w regionie, z pominięciem stolicy państwa i innych dużych miast Polski, co jest istotnym potwierdzeniem statusu metropolitalnego Lublina, będącego głównym węzłem transportu międzynarodowego województwa. Szybko rozwijają się także lokalne połączenia integrujące obszar, co przemawia na korzyść tezy o dezurbanizacji regionu, jak również daje podstawy do wnioskowania o silnej integracji w ramach LOM. Jest to układ zbliżony do modelu transportowego typu *hub-to-hub*⁴⁰⁸. Model taki zakłada istnienie dużego węzła komunikacyjnego mającego połączenia z innymi tego typu węzłami, a jednocześnie powiązane go siecią połączeń z lokalnymi małymi stacjami. **Rekomenduje się tego typu rozwiązanie, gdyż wzmocniłoby ono integrację regionu, a także umacniało pozycję Lublina jako metropolii.** W związku z powyższym zaleca się nawiązanie współpracy przez samorząd wojewódzki z PKP, PKS oraz przewoźnikami prywatnymi, w wyniku którego doszłoby do budowy spójnej strategii transportowej, polegającej na rozbudowie autobusowych połączeń lokalnych między Lublinem a miejscowościami województwa i między Lublinem a innymi dużymi ośrodkami miejskimi Polski, szczególnie Polski Wschodniej. PKS powinien wprowadzić dwa standardy – niższy – dla połączeń między Lublinem a województwem, na których jeździłyby mniejsze autobusy o niższym poziomie wygody, a także wyższy – dla połączeń między Lublinem a resztą kraju i za granicą, na których jeździłyby duże, koniecznie klimatyzowane, autobusy, posiadające także inne wygody, np. WC, telewizor, interkom do komunikacji z kierowcą, regulowane siedzenia. Dążenia przewoźników do podnoszenia jakości swoich usług, a przez to zachęcania turystów i biznesmenów do podróży na teren województwa, powinny być wspierane finansowo przez samorząd. Wsparcie powinno dotyczyć promocji nowej jakości usług, np. w telewizji publicznej, albo z pomocą subsydiowanych ulotek rozsyłanych do biur podróży w kraju.

4.5. Wpływ wybranych kategorii infrastruktury na atrakcyjność regionu

W tej części rozdziału przedstawione zostały pozatransportowe kategorie infrastruktury ze szczególnym naciskiem na ich wpływ na atrakcyjność regionu. Atrakcyjność jest tu rozumiana dwojako. Po pierwsze pojęcie to odnosi się do atrakcyjności inwestycyjnej, to jest zdolności regionu do przyciągania inwestycji w swój obręb. Po drugie rozpatrzona została atrakcyjność Lubelszczyzny dla ludności napływowej, czyli zdolność regionu do kierunkowania strumieni migracyjnych na swój teren.

⁴⁰⁷ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

⁴⁰⁸ Idea tego rodzaju transportu jest przedstawiana zwykle na przykładzie międzynarodowego transportu lotniczego i kwestii zasadności wprowadzania do ruchu tak potężnych jednostek latających, jak Airbus A 380. Zob. Lawler, *Point-to-Point. Hub-to-Hub: the need for an A 380 size aircraft*, portal Lee-ham Co. LLC, www.lee-ham.net/filelib/A380_Lawler.pdf [data dostępu: 15.06.2010].

4.5.1. Infrastruktura budowlana

Infrastruktura budowlana, w myśl ogólnej definicji, oznacza wszystkie urządzenia i budowle trwale związane z podłożem, do których zalicza się obiekty inżynierii lądowej i wodnej, budynki mieszkalne i niemieszkalne, urządzenia zapewniające funkcjonowanie osiedli i miast, obiekty przemysłowe, komunikacyjne i rolnicze, a także podziemne budowle liniowe (przy czym nie jest to zamknięta lista)⁴⁰⁹. Dla potrzeb niniejszego rozdziału ograniczono rozważania do budownictwa mieszkaniowego. Ze względu na brak danych w analizie pominięto budownictwo usługowe, oznaczające różnego rodzaju powierzchnie biurowe, handlowe, edukacyjne i służby zdrowia.

Jak wynika z definicji, budownictwo jest bardzo rozległym działem, co pozwala domyślać się jego wagi dla gospodarki. Sektor ten w rozwiniętych krajach odpowiada za od 3% do 10% PKB i od 50% do 60% nakładów na środki trwałe⁴¹⁰. Stan jego rozwoju jest kluczowy dla przyciągania inwestycji. Po pierwsze rozwój budownictwa świadczy o kondycji gospodarczej regionu, ponieważ projekty budowlane wymagają zaangażowania dużych środków. Tylko podmioty w dobrej kondycji finansowej są w stanie podjąć tak duże inwestycje – nawet jeśli zamierzają finansować je ze źródeł zewnętrznych, to ich potencjał ekonomiczny i domniemana płynność finansowa są warunkami koniecznymi udzielenia im kredytu lub przyznania grantu finansowego na realizację przedsięwzięcia. Po drugie dostępność infrastruktury biurowej, magazynowo-przemysłowej i mieszkaniowej jest jednym z czynników decydujących o lokalizacji inwestycji, ponieważ firmy nie istnieją w oderwaniu od przestrzeni i potrzebują miejsca pracy dostosowanego do ich potrzeb. Rozwój infrastruktury budowlanej zwiększa zatem zdolność regionu do przyjmowania inwestycji. Po trzecie stan i typ starej infrastruktury budowlanej (zwłaszcza mieszkaniowej) wpływa na atrakcyjność turystyczną, co zostanie pokazane na przykładzie zmian zachodzących na terenach wiejskich województwa.

Ponadto obfitość oferty mieszkaniowej oznacza, zgodnie z podstawową ekonomiczną zależnością podaży, popytu i ceny, względną taniość mieszkań, co ma ogromne znaczenie dla napływu ludności migracyjnej. Jeśli oferta ta jest także zróżnicowana, dodatkowo stymuluje zainteresowanie nabywców, ponieważ mają oni możliwość lepszego dopasowania mieszkania do swoich potrzeb i oczekiwań. Analiza cen i wielkości oferty mieszkań jest jednym z ważniejszych instrumentów oceny atrakcyjności regionu.

W 2009 roku w województwie lubelskim oddano do użytku ponad 6000 mieszkań, co oznacza spadek o prawie 18% w stosunku do 2008 roku⁴¹¹, podczas gdy w całym kraju w 2009 roku oddano do użytku 160 000 mieszkań, co oznacza spadek

⁴⁰⁹ Zob. Mikołajczyk M., Feluch W., *Metoda oceny ryzyka uszkodzeń elementów infrastruktury budowlanej na przykładzie podsystemu dystrybucji wody w Płocku* [w:] „Zeszyty Naukowe SGSP”, Zeszyt 34, Warszawa 2006.

⁴¹⁰ Jankiewicz J., *Przewidywania zmian koniunkturalnych w polskim sektorze budowlanym na podstawie diagnoz i oczekiwań przedsiębiorców*, portal Akademii Ekonomicznej w Katowicach, http://www.ae.katowice.pl/images/user/File/katedra_ekonomii/J.JankiewiczPRZEWIDYWANIE_ZMIAZ_KONIUNKTURALNYCH_W_POLSKIM_SEKTORZE_BUDOWLANYM.pdf [data dostępu: 15.06.2010].

⁴¹¹ Opracowane na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

o 3% w stosunku do roku poprzedniego⁴¹². Co ważne, mieszkania oddawane w województwie lubelskim stanowiły w 2008 roku jedynie 4% wszystkich mieszkań w Polsce, co oznacza, że na Lubelszczyźnie oddaje się do użytku nieproporcjonalnie mało mieszkań w odniesieniu do całego kraju. Wynika to z dużego ubytku ludności województwa, co powoduje spadek zainteresowania mieszkańców nabywaniem nowych mieszkań i budownictwem indywidualnym.

Analiza standardu nowych mieszkań oddawanych do użytku w województwie lubelskim wskazuje, że średnio na mieszkanie przypada między 3,7 a 3,94 izby, co jest wynikiem wyższym niż średni dla Polski. Przeciętna powierzchnia mieszkania na Lubelszczyźnie wraz z mieszkaniami miejskimi, co jest wartością podkreślenia, gdyż te mieszkania zwykle znacząco zaniżają statystykę, wyniosła w 2009 roku ponad 106 m², z czego powierzchnię użytkową stanowiło zwykle ponad 70 m², co także jest rezultatem ponadprzeciętnym w porównaniu z całym krajem. W efekcie na jednego mieszkańca województwa przypadło prawie 25 m² powierzchni mieszkalnej⁴¹³. Niestety, problemem jest dostępność mediów, zwłaszcza na wsi, o czym była mowa w poprzednim podrozdziale.

W związku z problemami z dostępem do sieci dystrybucji dóbr publicznych w województwie **rekomenduje się, aby gminy uruchomiły, zwłaszcza na obszarach wiejskich, programy refinansowania wprowadzanych w wybudowanych mieszkaniach nowoczesnych rozwiązań ekologicznych służących oszczędności zasobów i ich lepszemu wykorzystaniu, a także zastępowaniu niektórych ich ekologicznymi odpowiednikami (zwłaszcza w zakresie energetyki i elektroenergetyki)**. Dotyczy to przydomowych oczyszczalni i biogazowni, o których wspomniano wcześniej⁴¹⁴, ale także powinno oznaczać wsparcie np. przy zakupie paneli słonecznych lub instalacji rekuperacyjnych, zmniejszających ilość paliwa potrzebnego do ogrzania domu.

W strukturze mieszkań oddawanych do użycia w województwie lubelskim dominuje budownictwo indywidualne. Drugą największą grupą jest zaś budownictwo na sprzedaż i wynajem. Ceny mieszkań w Polsce są wysokie, co tym bardziej wzmacnia zapotrzebowanie na takie mieszkania. Średnia cena mieszkań za m² w Lublinie⁴¹⁵ waha się w przedziale od 4000 do 6000 zł⁴¹⁶. Oznacza to, że cena przeciętnego mieszkania ponad pięciokrotnie przekracza wartość rocznych zarobków statystycznego Polaka. Zaleca się zwiększenie udziału relatywnie małych i tanich mieszkań, które zapewniłyby godny pobyt na początek dla osób, które zdecydowałyby się przyjechać na Lubelszczyznę w celu osiedlenia się tu i podjęcia pracy.

Mieszkania te powinny powstawać na przedmieściach dużych miast oraz miejscowości, w których znajdują się lub powstaną duże podmioty gospodarcze, które

⁴¹² Opracowane na podstawie danych GUS.

⁴¹³ Opracowane na podstawie *Gospodarka mieszkaniowa w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009 oraz danych Urzędu Statystycznego w Lublinie.

⁴¹⁴ Zob. podrozdział 4.3.

⁴¹⁵ Analizę przeprowadzono wyłącznie dla Lublina, ponieważ dane dla całego województwa są niedostępne.

⁴¹⁶ Bazyl M., *Rynek wtórny i rynek najmu mieszkań w wybranych miastach Polski*, REAS, Warszawa 2009, s. 5.

stworzą perspektywę zatrudnienia⁴¹⁷. Proponowanym wykonawcą tego rodzaju inwestycji mogłoby być firmy typu TBS (Towarzystwa Budownictwa Społecznego), które korzystają z pomocy państwa lub samorządu w ramach funduszy mieszkaniowych. Ich oferta przeznaczona jest dla osób niezbyt zamożnych, np. młodych ludzi, rozpoczynających karierę zawodową, których nie stać na wybudowanie własnego domu czy kupno mieszkania własnościowego. Na terenie województwa lubelskiego działa kilka towarzystw tego typu, przy czym większość koncentruje swą działalność w samym Lublinie. Są to np. Lubelskie TBS, TBS „Nowy Dom”, TBS „L.P.B.O.” czy Spółdzielnia Mieszkaniowa AZS⁴¹⁸. Niektóre z tych firm prowadzą sondaże na temat zainteresowania ich ofertą w innych miastach województwa, np. TBS „L.P.B.O.” w Kraśniku⁴¹⁹.

Minusem rozwiązania problemu poprzez współpracę z TBS jest jednak ryzyko. TBS to specyficzny twór prawny, którego status nie jest całkowicie uregulowany, co w efekcie daje zarządowi ogromną swobodę działania. W samym Lublinie są znane przypadki nadużyć i matactw finansowych w spółkach typu TBS, np. w Lubelskim TBS, którego prezesa skazano ostatecznie prawomocnym wyrokiem⁴²⁰. W związku z powyższym zaleca się drobiazgową kontrolę spółek, zanim gminy powierzą im jakąkolwiek inwestycję. Co więcej, samorząd ma zwykle prawo wprowadzania swojego reprezentanta do rady nadzorczej TBS, z którego powinien zawsze korzystać, aby sprawować kontrolę nad finansami spółki.

Duży wpływ na charakter budownictwa i sieci osadniczej Lubelszczyzny miały przemiany ustrojowe w Polsce w latach 90. XX wieku. Było to szczególnie zauważalne na obszarach wiejskich. W wyniku przemian powstały trzy opcje ścieżek rozwoju budownictwa wiejskiego na obszarze Lubelszczyzny⁴²¹:

- Typ wsi na obszarze podmiejskim, w której mieszka znaczny odsetek osób pracujących w mieście i przybyłych z miasta. Nowe budynki mieszkalne są większe i wyższego standardu niż tradycyjne domy wiejskie, a zabudowa uległa zagęszczeniu i rozprzestrzenieniu, w wyniku którego powstają boczne uliczki, a dotychczasowe parcele rolnicze są dzielone na mniejsze place. Zanikają tradycyjne funkcje rolnicze takich wsi, ponieważ stają się one miejscowościami sypialnymi i wypoczynkowymi. Często też rozwijają się w nich nowego typu usług dla ludności, stąd mówi się o urbanizacji obszarów wiejskich;
- Typ wsi na obszarze o przewadze funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej, zwłaszcza na obszarze Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, leżącego w obrębie województwa lubelskiego. Wsie tego typu charakteryzują się obecnością ośrodków turystycznych i znacznym udziałem domków letniskowych w zabudowie. Zabudowa jest zwykle chaotyczna, a struktura

⁴¹⁷ Przykładowo – w miejscowościach zaproponowanych jako miejsca lokalizacji CUL lub parków przemysłowych.

⁴¹⁸ Dunajska A., *TBS wcale nie tanie*, portal NaszeMiasto.pl – Lublin, www.lublin.naszemiesto.pl/wydarzenia/963074.html [data dostępu: 15.06.2010].

⁴¹⁹ Portal TBS Lublin, www.tbs.lublin.pl [data dostępu: 15.06.2010].

⁴²⁰ Dunajska A., op.cit.

⁴²¹ Bański J., Wesołowska M., *Rozwój budownictwa mieszkaniowego na obszarach wiejskich województwa lubelskiego*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2006, www.igipz.pan.pl/zp/banski/PDF/4_Rozwoj_budownictwa.pdf [data dostępu: 15.06.2010].

własności gruntów ulega silnemu rozdrobieniu. Jest to efekt braku miejscowych planów przestrzennych, które regulowałyby należycie te kwestie;

- Typ wsi na obszarze peryferyjnym w dużym oddaleniu od miasta lub pozbawionej odpowiedniego połączenia z ośrodkiem miejskim. Wsie tego rodzaju posiadają szczerbko rozwinięte funkcje pozarolnicze i obecnie charakteryzują się silnymi procesami depopulacyjnymi. Znajduje się w nich wiele opuszczonych domów, nowe zaś nie powstają. Zabudowa wiejska bywa jednak niekiedy modernizowana i uzupełniana o nowe obiekty, np. garaże lub silosy.

Pierwszy typ, który można umownie nazwać wsią zurbanizowaną, należy uznać za pożądaną ścieżkę rozwoju. Jest to głównie rozwój zrównoważony, kładący nacisk na sferę pozarolniczą i usługową. Drugi przypadek, czyli wieś turystyczna, wymaga natomiast ingerencji władz samorządowych. Przede wszystkim – niekontrolowana zabudowa i brak świadomości jej wpływu na środowisko doprowadziły do stanu tzw. rozbójniczej eksploatacji, kiedy to swoista kolonizacja ludzka przekracza granicę chłonności obszaru, prowadząc do degradacji krajobrazowej i ekologicznej. **Rekomenduje się stworzenie w gminach planów zagospodarowania obszarów szczególnej wartości ekologicznej, obejmujących strefy ochronne, w których niemożliwa będzie zabudowa. Powinno się także podjąć negocjacje z właścicielami działek najbardziej szkodliwych dla środowiska naturalnego (np. położonych na samych brzegach jezior lub na terenach unikatowych ekologicznie) w sprawie odkupu tych działek lub ich zamiany na inne, położone w dogodniejszych z punktu widzenia ekosystemu miejscach. We wsiach peryferyjnych zaleca się zaś wspieranie funkcji rolniczych.** Rolnicy, którzy chcą pozostać na tych obszarach, powinni otrzymywać wsparcie z funduszy unijnych za pośrednictwem urzędów gmin, dzięki któremu mogliby zwiększać obszary upraw (np. przejmując opuszczone gospodarstwa), przestawiać się na rolnictwo wyspecjalizowane i modernizować wyposażenie swoich gospodarstw. Wsparcie mogłoby mieć formę ulg fiskalnych (np. zwolnienie z podatku gruntowego od działek nabytych w celu powiększenia terenów uprawnych) lub dopłat do upraw według stawki uzależnionej od powierzchni upraw.

Z myślą o napływie ludności migracyjnej należy wspierać inwestycje szczególnie we wsiach pierwszego typu. Jest to, z punktu widzenia przyciągania strumieni ludności i kapitału, najbardziej perspektywiczna część obszarów wiejskich. **Rekomenduje się wydzielenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stref wpływów miast o orientacyjnym zasięgu zgodnym z tzw. naturalną strefą wpływu ośrodka miejskiego, czyli około 15 km⁴²².** W strefach tych funkcjonowałyby ułatwienia związane z otrzymaniem pozwolenia na budowę domu mieszkalnego oraz rozpoczęciem pozarolniczej działalności gospodarczej. Ponadto należy wyodrębnić grupę usług szczególnego pożytku publicznego, w której znajdują się usługi o preferowanych świadczeniach. Do grupy tej z pewnością należy zaliczyć placówki medyczne i opiekuńcze dla dzieci oraz inne usługi zwiększające komfort i bezpieczeństwo mieszkania na terenach wiejskich. Udzielana preferencja powinna mieć charakter ulg podatkowych i proceduralnych związanych z rozpoczęciem działalności, jednak nie

⁴²² Bański J., Wesołowska M., op.cit.

bezpośredniego wsparcia finansowego, ponieważ głównym kryterium decyzyjnym dla rozpoczęcia działalności powinna pozostać jej opłacalność. Opłacalność zaś powinna wynikać z uwarunkowań rynkowych, a nie być sztucznie kreowana przez dopłaty.

Jednostki samorządowe powinny mieć także na uwadze fakt, że trwający kryzys gospodarczy paradoksalnie sprzyja podejmowaniu decyzji o inwestycjach budowlanych, co wynika z ich specyfiki. Pełnią one funkcję stabilizowania gospodarki, ponieważ angażują znaczny kapitał na długi okres. Inwestycje, zwłaszcza w infrastrukturę, nie podlegają zawieszeniu z uwagi na niekorzystne procesy w gospodarce, a co najwyżej realizacja ich podlega spowolnieniu. Dzięki zapewnieniu miejsc pracy, są w stanie podnosić lokalny popyt, czym również przyczyniają się do ożywiania gospodarki. Ponadto, w okresie dekonunktury spadają pensje, co wpływa korzystnie na wymiar kosztów realizacji inwestycji. Ponadto inicjatywy rządowe i samorządowe są w uprzywilejowanej pozycji, ponieważ kryzys finansowy nie wpływa tak silnie na zasoby finansowe i zdolność kredytową podmiotów publicznych. Zaostrzenie warunków kredytowania jest zaś okolicznością najsilniej hamującą rozwój budownictwa w okresie kryzysu⁴²³.

4.5.2. Infrastruktura telekomunikacyjno-informatyczna

Infrastruktura telekomunikacyjna i informatyczna to podstawa dla rozwoju tzw. gospodarki elektronicznej, czyli „produktu i usługi cyfrowej” wykorzystujących najbardziej innowacyjne technologie IT. Gospodarka elektroniczna zaś jest jedną z podstaw rozwoju współczesnej gospodarki opartej na wiedzy⁴²⁴. Często podkreśla się także, że tzw. „dostępność” obszaru powinna być ujmowana nie tylko w kategorii jego połączeń z resztą kraju i za granicą za pośrednictwem środków komunikacji transportowej, ale także telekomunikacji⁴²⁵.

Infrastrukturę teleinformatyczną województwa lubelskiego najlepiej przedstawić z punktu widzenia jej użycia, czyli powszechności rozwiązań telekomunikacyjnych w regionie. W styczniu 2009 roku prawie 3500 firm w województwie korzystało z komputerów, co oznacza wzrost o 30% w porównaniu do 2008 roku. Lublin pod tym względem plasuje się na 11. miejscu w kraju⁴²⁶. Niska lokata wynika częściowo z ogólnie niskiej liczby podmiotów gospodarczych województwa. Należy bowiem dodać, że komputerami posługiwało się (w 2008 roku) 95% firm Lubelszczyzny, z czego połowa miała własne strony internetowe, a ponad 17% wewnętrzne sieci typu intranet⁴²⁷. Firmy wykorzystują Internet głównie do kontaktów z kontrahentami, pro-

⁴²³ Zob. Bolkowska Z., *Prowzrostowy wpływ budownictwa infrastrukturalnego w okresie dekonunktury*, Warszawa 2009, portal Kongres Budownictwa, www.kongresbudownictwa.pl/pliki/posiedzenie%20kongresu/bolkowska.doc [data dostępu: 15.06.2010].

⁴²⁴ Sartorius W., *Spoleczeństwo informacyjne i gospodarka oparta na wiedzy w Polsce Wschodniej [w:] Ekspertyzy przygotowane na potrzeby Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, MRR, Warszawa 2007, s. 435–436.

⁴²⁵ Pięćek B., *Infrastruktura telekomunikacyjna a rozwój obszarów wiejskich [w:] „Telekomunikacja i Techniki Informacyjne”*, nr 3–4/2001, Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2001, s. 67.

⁴²⁶ Opracowane na podstawie danych US w Lublinie.

⁴²⁷ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

wadzenia rachunków bankowych i kontaktu z administracją. W 2008 roku 20% firm deklarowało wykorzystanie Internetu do celów szkoleniowych⁴²⁸.

W województwie lubelskim, tak jak w całym kraju, widoczna jest wyraźna różnica w rozkładzie infrastruktury w mieście i na wsi. Jednak w województwie lubelskim różnica ta nie jest tak drastyczna jak w innych województwach. Wskaźnik penetracji infrastruktury telekomunikacyjnej, pokazujący procentową liczbę abonentów stacjonarnej telefonii (będącej także nośnikiem sygnału Internetu) w danym województwie dla Lubelszczyzny, kształtował się w 2007 roku na poziomie nieco ponad 24%, co sklasyfikowało województwo lubelskie na miejscu 11. w Polsce. Jednocześnie jednak wskaźnik obliczony dla samych obszarów wiejskich wyniósł ponad 14%, co ułokowało Lubelszczyznę bardzo wysoko – na 2. miejscu w kraju⁴²⁹. Trzeba jednak pamiętać, że w województwie lubelskim dominują obszary wiejskie, na których zamieszkuje ponad połowa populacji, stąd większe zainteresowanie usługami telekomunikacyjnymi na tych obszarach. Jest to dostrzegalne przy bliższym przyjrzeniu się rozkładowi infrastruktury w ramach obszarów wiejskich województwa. Dobrym dostępem do linii i łącz charakteryzują się obszary wiejskie położone blisko Lublina, a także między Lublinem a Terespołem. Na południowym wschodzie województwa, wzdłuż granicy z Ukrainą, sytuacja jest jednak dużo gorsza – w niektórych wsiach telefon ma co dwudziesty dom⁴³⁰.

Problemem jest, paradoksalnie, deregulacja rynku telekomunikacyjnego. W sytuacji wolnego rynku inwestowanie w infrastrukturę teleinformatyczną na znacznej części obszarów wiejskich jest nieopłacalne. Co więcej, postulaty formułowane wobec TP SA, dotyczące stworzenia dostępu do infrastruktury dla stron trzecich oraz separacji funkcjonalnej spółki na wzór PKP, które pozostają w duchu wolnorynkowym, powstrzymują dotychczasowego monopolistę przed podejmowaniem akcji inwestycyjnych, ponieważ po pierwsze zmniejszają jego potencjalne korzyści z inwestycji, a po drugie zmuszają TP SA do koncentracji na reorganizacji firmy kosztem realizacji planów inwestycyjnych⁴³¹. W chwili obecnej powstaje więc luka inwestycyjna, która powinna być zapełniona, jeśli ma nie dojść do cyfrowego wykluczenia Polski Wschodniej, szczególnie zaś jej obszarów wiejskich.

Rekomenduje się, aby samorządy gminne i wojewódzkie promowały budowę infrastruktury dostępu szerokopasmowego do Internetu, angażując na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego inwestorów, którzy będą mogli liczyć na pomoc finansową i korzyści z realizacji inwestycji na zasadach „Zbuduj – Korzystaj – Oddaj” (ang. BOT)⁴³². Polega to na tym, że inwestor prywatny wykonuje zlecenie podmiotu publicznego, w zamian za co ma prawo do czasowego czerpania pożytków z inwestycji, a potem oddaje ją w całości partnerowi publicznemu. Alternatywą dla

⁴²⁸ Opracowane na podstawie danych US w Lublinie.

⁴²⁹ *Sieć nowych szans. Raport o stanie infrastruktury telekomunikacyjnej w Polsce. Polityka telekomunikacyjna – Inwestycje – Konkurencja*, KPMG, Warszawa 2008, s. 20.

⁴³⁰ Pięćek B., op.cit., s. 70.

⁴³¹ Witucki M., *Inwestycje w technologie teleinformatyczne narzędziem walki z kryzysem* [w:] *Światowy Dzień Społeczeństwa Informatycznego 2009. Inwestycje i wykorzystanie technologii informatycznych jako efektywne narzędzie wyjścia z kryzysu ekonomicznego*, Polskie Towarzystwo Informatyczne, Warszawa 2009, s. 9–10.

⁴³² Zob. *Samorządowe inwestycje w infrastrukturę sieciową (światłowody) z wykorzystaniem BOT w modelu partnerstwa publiczno-prywatnego*, Project Finance Poland, Warszawa 2006.

tego względnie kapitałochłonnego wariantu mogłaby być budowa stacji przekaźnikowych pozwalających na dostarczanie Internetu drogą radiową do tych obszarów, na których nieopłacalne lub technicznie niemożliwe jest lokowanie infrastruktury kablowej. Internet tak dostarczany cechowałby się wystarczająco dobrymi parametrami użytkowymi, choć byłby narażony na zmienność warunków atmosferycznych. Byłby jednak relatywnie tani, co jest ważne, ponieważ samorzady musiałyby dopłacać do inwestycji. Można bowiem założyć, że do tej pory Internet dotarł wszędzie tam, gdzie było to opłacalne ekonomicznie dla samego dostawcy usług. Dalsza ekspansja sieci nie jest dla dostawców rentowna i musi zostać wywołana bodźcami finansowymi ze strony zainteresowanych samorządów. Wsparcie powinno mieć charakter subsydiów, ponieważ ważne jest, aby ceny łącz były niskie, gdyż tereny wiejskie zamieszkiwane są głównie przez relatywnie ubogą ludność. Analiza zasięgu dostępności łącz najwyższej klasy TP SA pozwala stwierdzić, że obszarami szczególnej uwagi ze względu na deficyt dostępu do Internetu powinny być wschodnia i północno-wschodnia część regionu, zwłaszcza pas przygraniczny⁴³³.

Należy jednak pamiętać także o tym, że sam dostęp do Internetu nie przyczyni się do wzrostu jego użycia, infrastruktura nie jest bowiem czynnikiem sprawczym sama w sobie, lecz wymaga umiejętnego wykorzystania⁴³⁴. Ważne jest, aby coraz więcej ludzi posługiwało się Internetem na co dzień, ponieważ umożliwi to rozwój nowoczesnych usług, np. sklepów lub bankowości internetowej, a także pozwoli wielu mikrofirmom na obniżenie kosztów (np. poprzez zastąpienie rozmów telefonicznych pocztą e-mail). Znajomość obsługi komputera z dostępem do Internetu pozwoli też na promocję gospodarstw agroturystycznych i innych atrakcji regionu.

W związku z powyższym, **rekomenduje się przeprowadzenie dodatkowo szkoleń w zakresie korzystania z rozwiązań IT**. Organizacją programu powinny zająć się urzędy gmin, zwłaszcza wiejskich, we współpracy z firmami szkoleniowymi. Szkolenia powinny kończyć się egzaminem na odpowiednio dobranym poziomie, zaś osoby, które pozytywnie przejdą proces weryfikacji nowej wiedzy, powinny mieć możliwość zakupu komputera na preferencyjnych zasadach, np. dzięki kredytowi gwarantowanemu przez państwo. Sama akcja powinna być silnie rozreklamowana w telewizji publicznej ogólnokrajowej, co pozwoli dotrzeć do jak najszerszego grona mieszkańców terenów zagrożonych wykluczeniem cyfrowym i podnieść atrakcyjność województwa, zrywając z wizerunkiem zacofanego regionu Polski Wschodniej. Reklama ogólnopolska pokazałaby na zewnątrz województwa jego zaangażowanie we własny rozwój i możliwości poprawy sytuacji, jakie stwarzane są mieszkańcom. Szkolenia powinny zostać sfinansowane ze środków EFRR w ramach PO RPW, Oś priorytetowa II, Działanie II.1 – Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej.

Wykorzystanie sieci jest bardzo ważne dla rozwoju nauki, pozwala bowiem na współpracę wielu ośrodków. Umożliwia komunikację, przetwarzanie danych i dostęp do znacznych zasobów w postaci bibliotek, portali i baz danych⁴³⁵. Jest to sfera ogromnej istotności dla województwa lubelskiego, ponieważ potencjał naukowy jest

⁴³³ Sartorius W., op.cit., s. 446.

⁴³⁴ Pięćek B., op.cit., s. 67.

⁴³⁵ Węglarz J., *Technologie informacyjne i infrastruktura informatyczna nauki* [w:] „Nauka” 1/2004, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2004, s. 113–114.

jednym z jego największych atutów. Lublin został włączony w nowoczesną sieć Internetu optycznego z przeznaczeniem dla transferów o charakterze naukowym PIONIER. W ramach systemu Lublin i Puławy są bezpośrednio połączone światłowodami z Warszawą i Krakowem, a także Rzeszowem. Pośrednio, poprzez sieć, ośrodki te połączone są również z innymi miastami Polski oraz Europy, ponieważ PIONIER łączy się na zachodzie z siecią Géant 2, a także innymi sieciami naukowymi z krajów ościennych, w tym Rosji i Ukrainy, a także krajów skandynawskich⁴³⁶.

Rekomenduje się uruchomienie środków z II Osi priorytetowej PO RPW, przeznaczonych na budowę sieci szerokopasmowej integrującej województwa Ściany Wschodniej Polski, w celu bezpośredniego połączenia Lublina z Białymstokiem przez Białą Podlaską, co pozwoli przyspieszyć połączenie z Olsztynem i Obwodem Kaliningradzkim, a także włączyć do sieci światłowodowej kolejny po Puławach ważny ośrodek miejski drugiego rzędu z województwa. Przyczyni się to do rozbudowy połączeń zarówno w ramach sieci PIONIER, dzięki czemu uzyskana zostanie lepsza efektywność sieci, jak i w ramach współpracy międzynarodowej z Rosją i republikami nadbałtyckimi.

4.5.3. Infrastruktura edukacyjno-naukowa

Kolejną kategorią przestrzenną o dużej sile przyciągania inwestycji i migrantów jest infrastruktura edukacyjno-naukowa. Możliwości swobodnego kształcenia przyciągają młodych ludzi oraz rodziny z dziećmi. Duża ilość uczelni i absolwentów kierunków związanych z innowacyjnymi technologiami i biznesem z kolei przyciąga firmy poszukujące wysoko wykwalifikowanych pracowników lub możliwości współpracy ze sferą nauki.

Z punktu widzenia migracji i inwestycji najistotniejsze wydaje się szkolnictwo wyższe, ponieważ to ono charakteryzuje się największym stopniem unikatowości w różnych ośrodkach nauczania⁴³⁷. Ponadto, to właśnie szkolnictwo wyższe generuje najwięcej specjalistów, których poszukują pracodawcy. Nie sposób jednak całkowicie pominąć szkolnictwa na niższych poziomach. Należy bowiem pamiętać o takich czynnikach, jak dostępność edukacji przedszkolnej i podstawowej, wpływająca na decyzje migracyjne rodziców dzieci w wieku szkolnym, a także stan szkolnictwa średniego i zawodowego, które nierzadko są ostatnimi etapami kształcenia i bezpośrednio wpływają na sytuację na rynku pracy. Odrębną i bardzo ważną kwestią jest także oferta edukacji specjalnej. Opiekunowie osób upośledzonych, gdy podejmują ważne decyzje, muszą brać pod uwagę zapewnienie należytego wsparcia pedagogicznego swoim podopiecznym. Tablica 4.5. prezentuje dane dotyczące infrastruktury edukacyjnej na poziomach poniżej wyższego.

⁴³⁶ Sieć PIONIER, portal PIONIER – Polski Internet Optyczny, www.pionier.net.pl/online/pl/projekty/69/Siec_PIONIER.html [data dostępu: 16.06.2010].

⁴³⁷ Szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne czy licealne jest na podobnym poziomie w całej Polsce, rzadko więc jest czynnikiem decydującym o migracji. Ważna jest co najwyżej jego dostępność. Pewne znaczenie może mieć infrastruktura przedszkolna, która nie jest aż tak jednolita w skali kraju. Wydaje się jednak, że dla migrantów zdecydowanie najważniejsze jest szkolnictwo wyższe.

Tablica 4.5. Placówki edukacyjne na poziomie przedszkolnym i szkolnym w roku 2008/2009

Rodzaj placówki	Województwo lubelskie (w tym na wsi)	Polska (w tym na wsi)
placówki przedszkolne ogółem	1204 (905)	17 280 (9 929)
- w tym punkty przedszkolne	2 (2)	126 (94)
- w tym oddziały przedszkolne szkół podstawowych (tzw. „zerówki”)	836 (770)	9033 (7082)
szkoły podstawowe (oprócz specjalnych)	1056 (901)	13 291 (9388)
szkoły podstawowe specjalne	32 (11)	776 (144)
gimnazja (oprócz specjalnych)	429 (294)	6380 (3320)
gimnazja specjalne	35 (12)	824 (162)
licea ogólnokształcące	171 (41)	2378 (209)
szkoły zawodowe i licea profilowane	352 (79)	5206 (705)
szkoły specjalne przysposabiające do pracy	23 (b.d.)	400 (b.d.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, GUS, Warszawa 2009

Na podstawie danych z tablicy 4.5. można wnioskować, że ogólna dostępność szkół i przedszkoli w województwie lubelskim nie odbiega od standardów krajowych. Można jedynie wskazać dwa obszary wymagające poprawy w kontekście polityki przestrzennej. Pierwszym jest szkolnictwo specjalne, w przypadku którego widoczny jest pewien niedobór placówek, zwłaszcza na poziomach szkół podstawowych i gimnazjów. Ponieważ z szacunków na podstawie prostej proporcji do liczby placówek w całym kraju wynika, że zarówno w pierwszej, jak i w drugiej kategorii brakuje kilkunastu szkół, **rekomenduje się uruchomienie na terenie województwa około 15 zespołów szkół specjalnych, złożonych ze szkół podstawowych i gimnazjów, a także organizujących pogimnazjalne kursy zawodowe, pozwalające osobom niepełnosprawnym umyślowo na zdobycie przynajmniej minimalnych kwalifikacji zawodowych.** O rozmieszczeniu tych szkół powinna zdecydować specjalna komisja wydzielona

z MEN po przeprowadzeniu analizy rozmieszczenia geograficznego zarejestrowanych dzieci leczących się lub przechodzących terapię z powodu niepełnosprawności kwalifikującej do specjalnego toku nauczania. Rekomendacja uruchomienia tej dość znacznej liczby szkół (prawie 50% dotychczasowego stanu) nie jest podyktowana dużą ilością potencjalnych uczniów, ale kwestią zapewnienia równomiernego rozkładu placówek w całym województwie (średnio około 2 w powiecie), co zwiększy dostępność do nich dla osób wymagających opieki i pomocy z ich strony. Należy pamiętać, że dla osób cierpiących z powodu niepełnosprawności konieczność przemieszczania się na dużych dystansach lub pozostawania przez długi okres poza własnym domem (np. w internacie) może być kłopotliwa.

Drugim problemem wczesnego etapu edukacji w województwie lubelskim jest mała liczba przedszkoli. Co prawda ogólna liczba w porównaniu do wielkości dla Polski jest proporcjonalna, a dostępność placówek na wsi, w sensie ilościowym, również jest znaczna, jednak po dokładniejszej analizie zastrzeżenia budzi struktura placówek przedszkolnych. Od wielu lat problemem Lubelszczyzny jest brak placówek dla najmłodszych dzieci, zwłaszcza na wsi, gdzie zdecydowaną większość stanowią tzw. „zerówki”⁴³⁸. Z prostych wyliczeń opartych o proporcje można oszacować, że liczba przedszkoli (nie tylko klas zerowych) w województwie powinna oscylować wokół 500⁴³⁹, tymczasem w roku szkolnym 2008/2009 było ich tylko 366, z czego zaledwie 133 na wsi, na której mieszka przecież większość ludności województwa.

Rekomenduje się rozwiązanie problemu poprzez zwiększenie ilości punktów przedszkolnych prowadzonych przez osoby prywatne. Otwarcie punktu nie wymaga spełnienia aż tak restrykcyjnych warunków jak ma to miejsce w przypadku przedszkoli⁴⁴⁰ i z pewnością znajdą się chętni do prowadzenia tego rodzaju placówek. Władze samorządowe powinny jednak zadbać o dwie kwestie. Po pierwsze zapewnić dopłaty do tych punktów, co pozwoli na obniżenie czesnego dla rodziców dzieci, lub zawrzeć umowy z podmiotami prowadzącymi punkty, na mocy których stałyby się one placówkami publicznymi – co oznaczałoby m.in., że byłyby bezpłatne. Jest to szczególnie ważne w województwie lubelskim, w którym przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę wyniósł w 2008 roku około 880 zł i kształtował się na poziomie 84% średniej krajowej (około 1045 zł)⁴⁴¹. Po drugie, ważne jest zorganizowanie kampanii informacyjnej, dzięki której mieszkańcy dowiedzą się o istnieniu takich punktów. Konieczne powinna także powstać strona internetowa, na której umieszczony byłby ich spis wraz z danymi teleadresowymi. Projekt mógłby zostać sfinansowany ze środków EFS, jeśli samorządy rozpiisałyby konkursy w ramach

⁴³⁸ Zielińska-Dryl D., Dryl P., *Analiza szkolnictwa w wybranych powiatach województwa lubelskiego*, Lublin 2006, s. 20–21.

⁴³⁹ Wielkość ta została wyliczona na podstawie danych zawartych w tabelicy 4.5. Jest to liczba placówek przedszkolnych ogółem pomniejszona o ilość punktów przedszkolnych i oddziałów przedszkolnych szkół podstawowych i podzielona przez liczbę województw. Następnie wynik zaokrąglono. W podobny sposób, choć z pominięciem dzielenia przez liczbę województw, wyznaczono ilości przedszkoli w województwie lubelskim.

⁴⁴⁰ Punkty przedszkolne zostały powołane do życia na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie rodzajów innych form wychowania przedszkolnego, warunków tworzenia i organizowania tych form oraz sposobu ich działania z dnia 10.01.2008 roku (Dz. U. Nr 7, poz. 38) i tam zostały opisane warunki otwierania tego typu placówek.

⁴⁴¹ *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009, s. 89.

PO KL, Priorytet IX, Działanie 9.1, Poddziałanie 9.1.1 – Zmniejszanie nierówności w stopniu upowszechniania edukacji przedszkolnej.

Dostępność przedszkoli jest często bardzo ważnym kryterium wyboru destynacji migracyjnej młodych małżeństw z małymi dziećmi lub planujących rodzinę. Należy wobec tego uznać, że rozwój edukacji przedszkolnej jest ważnym czynnikiem z punktu widzenia migracji. Rozwój punktów przedszkolnych, zwłaszcza na wsiach, przyczyniłby się również do redukcji bezrobocia i zmniejszenia dysproporcji między obszarami miejskimi i wiejskimi.

Jak już wspomiano, najistotniejsze z punktu widzenia zdolności regionu lubelskiego do przyciągania kapitału i pracy jest kształcenie na poziomie wyższym, ponieważ Lublin jest uznawany za jeden z najważniejszych ośrodków akademickich w Polsce, co stanowi jego sztandarowy atut. Wynika to z faktu niewielkiej w skali kraju ilości uczelni publicznych, co zmusza wielu potencjalnych studentów do migracji w celach naukowych. Można przypuszczać, że skoro i tak muszą oni uczyć się poza dotychczasowym miejscem zamieszkania, to będą skłonni do wyboru uczelni zgodnie z merytorycznymi przesłankami, nie według położenia geograficznego. Decydować będą zatem potencjał i oferta naukowa danego ośrodka. Województwo lubelskie jest zaś największym polskim ośrodkiem badawczo-akademickim na wschód od Wisły. W roku akademickim 2008/2009 w województwie lubelskim studiowało ponad 103 000 studentów, co dało mu 8. miejsce w Polsce⁴⁴². Większość studentów kształci się w uczelniach publicznych, z których najważniejsze, według liczby studentów w roku akademickim 2008/2009, to:

- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS),
- Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II (KUL)⁴⁴³,
- Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie (UP),
- Politechnika Lubelska (PL),
- Uniwersytet Medyczny w Lublinie (UML).

Do grona ważnych ośrodków zalicza się także niektóre szkoły niepubliczne, jak np. Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji czy Lubelska Szkoła Wyższa im. Króla Władysława Jagiełły. W Lublinie funkcjonują także jednostki międzynarodowej współpracy akademickiej, np. Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów⁴⁴⁴.

Szkoły wyższe Lubelszczyzny posiadają dobre zaplecze bytowo-socjalne dla studentów. 29 akademików uczelnianych i 3 stołówki oferują blisko 10 000 miejsc sypialnych i możliwość spożywania posiłku przez prawie 800 studentów w jednym czasie⁴⁴⁵. Uczelnie troszczą się także o poprawę infrastruktury naukowej, szczególnie związanej z naukami przyrodniczymi, gdyż Lubelszczyzna specjalizuje się w przetwórstwie rolnym i biotechnologicznym. Przykładem może być projekt UP i Polskiej Agencji Roz-

⁴⁴² *Szkoły wyższe i ich finanse w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009, s. 104–113.

⁴⁴³ KUL jest finansowany zarówno z budżetu państwa, jak i przez Kościół Rzymskokatolicki, co rodzi pewne problemy klasyfikacyjne. W różnych opracowaniach bywa ujmowany jako uczelnia publiczna lub niepubliczna. W niniejszym opracowaniu, z racji niepobierania czesnego na studiach dziennych, został on sklasyfikowany jako uczelnia publiczna.

⁴⁴⁴ Portal Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów, www.ekpu.lublin.pl/ [data dostępu: 16.06.2010].

⁴⁴⁵ *Szkoły wyższe...*, op.cit., s. 312.

woju Przedsiębiorczości (PARP) wybudowania w Lublinie najnowocześniejszego w Polsce Centrum Innowacyjno-Wdrożeniowego Nowych Technik i Technologii w Inżynierii Rolniczej⁴⁴⁶. Centrum ma powstać do czerwca 2013 i stanie się głównym laboratorium uczelni. Budowa centrum zostanie w całości sfinansowana ze środków PO RPW, podobnie jak oddanego do użytku w 2008 roku Centrum Rekreacyjno-Sportowego. W 2009 roku UP podpisał też z PARP umowę o dofinansowaniu wyposażenia innego laboratorium – Centralnego Laboratorium Aparaturowego (CLA), które ma powstać⁴⁴⁷ na terenie jednego z lubelskich parków naukowo-technologicznych. Uczelnia stara się o możliwość certyfikacji przebadanych przez nią produktów⁴⁴⁸.

Rekomenduje się, aby inne uczelnie lubelskie, wzorując się na posunięciach UP, także podjęły wzmoczoną aktywność inwestycyjną. W szczególności powinna podjąć te działania PL, starając się o środki na rozbudowę infrastruktury laboratoryjnej i technologicznej. Zaleca się tej uczelni podjęcie działań analogicznych do UP i stworzenie projektu konkurującego o środki z EFRR w ramach PO RPW. Obecnie uczelnia ta, mimo technicznego charakteru, koncentruje się na projektach w ramach PO KL, szczególnie związanych z promowaniem przedsiębiorczości, kosztem działalności technicznej. Zaleca się, aby liczne uczelnie lubelskie, które w większości posiadają ściśle określone profile kształcenia, jak UP, PL czy UML, nie rywalizowały ze sobą o te obszary, a raczej nawiązały współpracę i wyspecjalizowały się w rozwoju swoich nisz edukacyjnych. Nie oznacza to odcinania się np. przez PL od środków z PO KL. Przykładowo – bardzo pozytywnie należy ocenić projekt *Naprawiamy Samochody XXI wieku*, w ramach którego na uczelni zorganizowano bezpłatne kursy podnoszące kwalifikacje dla mechaników samochodowych z wykształceniem nie wyższym niż średnie⁴⁴⁹.

Rozwój infrastruktury uczelnianej pociąga za sobą rozwój komercyjnego sektora badawczo-rozwojowego w oparciu o współpracę z uczelniami. Na terenie LOM obecnie funkcjonuje kilka parków naukowo-technologicznych, z których wiele jest wspólnymi inicjatywami samorządu i uczelni. Należą do nich⁴⁵⁰:

- Park Naukowo-Technologiczny Województwa Lubelskiego SA – wspólne przedsięwzięcie UMCS, PL, UP, UML;
- Lubelski Park Naukowo-Technologiczny sp. z o.o. – prowadzony przez władze samorządowe i firmy oraz organizacje wspierania nauki;
- Centrum Biotechnologii i Centrum Nanotechnologii – otwarte przez UMCS;
- Centrum Ochrony Środowiska i Centrum Elektroniki, Optoelektroniki i Teleinformatyki – prowadzone przez PL.

⁴⁴⁶ Bednarczyk M., *Uniwersytet Przyrodniczy i szklane domy*, portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20080425/LUBLIN/737777146 [data dostępu: 17.06.2010].

⁴⁴⁷ Właściwie „przenieść się”, gdyż formalnie będzie to kontynuacja jednostki badawczej istniejącej na Uniwersytecie Przyrodniczym od lat 60.

⁴⁴⁸ Bednarczyk M., *Na Felinie powstanie superlaboratorium*, portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20080515/LUBLIN/220329997 [data dostępu: 17.06.2010].

⁴⁴⁹ Portal Politechniki Lubelskiej, www.pollub.pl oraz portal programu *Naprawiamy Samochody XXI wieku*, www.naprawiamysamochody.pollub.pl [data dostępu: 17.06.2010].

⁴⁵⁰ Opracowane na podstawie danych portalu Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego, www.lom.com.pl [data dostępu: 17.06.2010].

Oprócz inicjatyw już istniejących w planach figuruje założenie dalszych, następujących centrów naukowych⁴⁵¹:

- Centrum Leków i Szczepionek;
- Centrum Technologii Żywności;
- Centrum Transferu Technologii;
- Centrum Doradztwa i Projektów;
- Centrum Analityczno-Programowe ECOTECH-COMPLEX;
- Centrum dla Zaawansowanych Technologii Przyjaznych Środowisku.

Poza obszarem LOM inwestycja budowy parku naukowo-technologicznego rozpoczęła się z inicjatywy urzędu miasta w 2009 roku w Puławach. Park ma składać się z trzech części: Centrum Przedsiębiorczości, Inkubatora Technologicznego i Centrum Technologicznego⁴⁵². **Rekomenduje się, aby więcej miast poza Lublinem zaangażowało się w rozwój nauki na Lubelszczyźnie. Szczególną aktywność powinny wykazać w tym względzie miasta drugiego rzędu, czyli wspomniane Puławy, a także Biała Podlaska, Chełm i Zamość.** Władze samorządowe tych miast powinny nawiązać współpracę z uczelniami lubelskimi, nie tylko w celu zapewnienia należytej dyfuzji innowacji w obrębie całego regionu. Zgodnie z ideą spójności terytorialnej, powinien rozwijać się cały region, nie tylko jego stolica. Ponadto, zaangażowanie większej ilości miast we współpracę naukową zaowocuje wygenerowaniem większych środków na jej rozwój, co powinno korzystnie wpłynąć na innowacyjność regionu.

Poza uczelniami wyższymi w województwie funkcjonują także wyższe szkoły zawodowe w liczbie 12, z czego 5 w rejonie lubelskim i dalsze 4 w chełmsko-zamojskim, tylko 2 w puławskim i 1 w białskim⁴⁵³. Jest to duża dysproporcja niesprzyjająca równomiernemu rozwojowi całego regionu. **Rekomenduje się otwieranie filii tak uniwersytetów, jak i wyższych szkół zawodowych przynajmniej w 4 miastach drugiego rzędu.** Jest to ważne szczególnie w przypadku wyższych szkół zawodowych, które, jako instytucje kształcenia zawodowego na najwyższym dostępnym poziomie, powinny być dostępne dla jak najszerzego grona osób.

Ostatnią kategorią uczelni wykraczających ponad średni poziom wykształcenia są szkoły policealne, których w województwie jest 199, z czego 40 przeznaczonych jest wyłącznie dla młodzieży, a 159 dla wszystkich⁴⁵⁴. Jest to doskonałe uzupełnienie rozwiniętego systemu kształcenia wyższego. **Rekomenduje się, aby profile i kierunki kształcenia w wyższych szkołach zawodowych i szkołach policealnych zostały skorelowane z trendami obranymi przez uczelnie wyższe.** Pozwoli to na kompleksowe tworzenie kadr dla realizacji zadań na różnych szczeblach w całych sektorach gospodarki. Najlepiej, aby były to sektory innowacyjne, rozwojowe i wysokich technologii. W 2009 roku uczelnie lubelskie ukończyło prawie 18 000 osób. Profile ich

⁴⁵¹ *Analiza potencjału inwestycyjnego 41 gmin wchodzących w skład Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego (LOM-u)*, opracowanie w ramach realizacji projektu „Lubelski Obszar Metropolitalny – Przyjazny Inwestorom”, Lublin 2009.

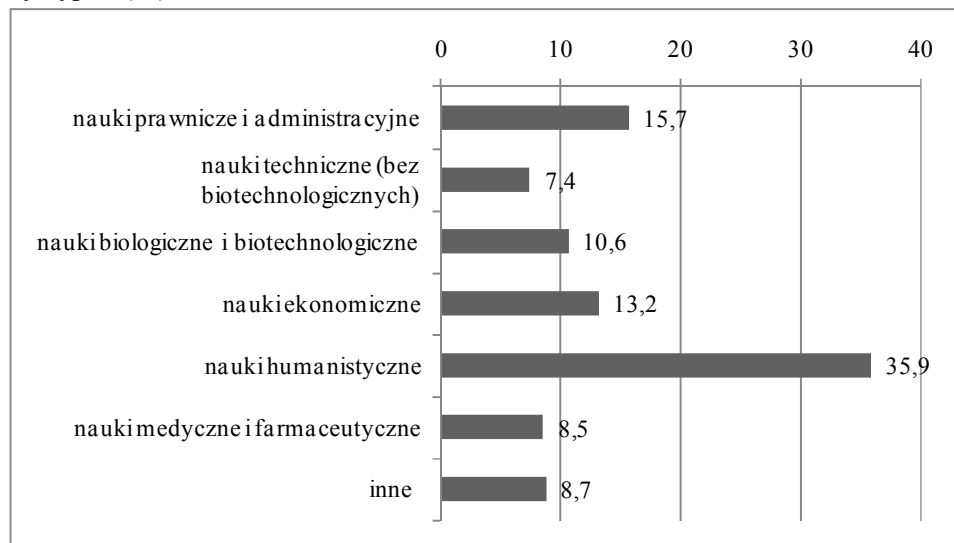
⁴⁵² Portal Info-Inwest, www.infoinvest.pl/newsletter/inwestycje-budowlane/art,62,park-naukowo-technologiczny-woj-lubelskie.html [data dostępu: 17.06.2010].

⁴⁵³ Opracowane na podstawie BDR, GUS.

⁴⁵⁴ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, GUS, Warszawa 2009, s. 359.

wykształcenia, będące także w myśl sformułowanej rekomendacji wytycznymi dla szkół policealnych i wyższych zawodowych, ilustruje wykres 4.1.

Wykres 4.1. Absolwenci szkół wyższych województwa lubelskiego w 2008 roku według dyscyplin (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Lublinie

Na podstawie danych z wykresu 4.1. można zauważyć, że w województwie lubelskim jest bardzo duży udział absolwentów kierunków humanistycznych i ekonomicznych oraz prawniczych i administracji. Zaskakująco niski jest odsetek absolwentów kierunków technicznych oraz biologicznych i biotechnologicznych, kluczowych dla rozwoju regionu i ich wysoki poziom stanowi jeden z największych atutów Lubelszczyzny. Łącznie, jedynie 18% absolwentów kończyło kierunki z tych grup.

Możliwe, że większość wybierała kierunki ekonomiczne, prawnicze, humanistyczne i medyczne, licząc na to, że w tych zawodach będzie większa szansa na znalezienie w przyszłości pracy. Często także ci, którzy nie mają sprecyzowanych pomysłów na przyszłość, wybierają kierunki, które zawsze mogą przydać się w późniejszej karierze, a jednocześnie są dość ogólne, np. kierunki humanistyczne lub ekonomiczne. Gdyby ludzie ci mieli świadomość rangi kierunków technicznych i biologicznych na Lubelszczyźnie, może częściej by je wybierali, korzystniej kierując swój potencjał. **Rekomenduje się utworzenie akademickiego centrum doradztwa edukacyjnego, w ramach którego kandydaci na studia mogliby poznać szczegóły bieżącej sytuacji na rynku pracy i perspektywy preferowanego przez nich kierunku, a także możliwe alternatywy.** Centrum powinno co roku publikować listę pożądaných zawodów i oferować kandydatom możliwość weryfikacji ich predyspozycji, np. dzięki spotkaniom z doradcą zawodowym. Centrum powinno być jednostką publiczną, dostępną nieodpłatnie, współpracującą ze wszystkimi uczelniami (np. centrum powinno posiadać aktualne oferty dydaktyczne uczelni), ale niezawisłą od nich. Zgodnie z ideą, żadna uczelnia nie powinna wywierać nacisków na centrum w celu podniesienia zaintereso-

sowania niektórymi ze swoich kierunków, stąd postulat niezawisłości. Dobrym rozwiązaniem wydaje się utworzenie centrum przez samorząd i uczynienie go organem podległym Wojewódzkiemu Kuratorium Oświaty. Utworzenie centrum powinno zostać sfinansowane z dotacji unijnych.

4.6. Wpływ polityki przestrzennej i transportowej na mobilność mieszkańców Lubelszczyzny

W dotychczas proponowanych rozwiązaniach dominowało podejście nakierowane na budowanie atrakcyjności województwa dla inwestorów i imigrantów. Należałoby jednak uzupełnić te wywody o analizę wpływu odpowiedniej polityki przestrzennej i transportowej na zachowania rdzennych mieszkańców.

Rozwój infrastruktury przestrzennej i transportowej może mieć dwojaki wpływ na zachowania ludności lokalnej. Po pierwsze, zwiększenie dostępności województwa może skłonić niektórych do nasilenia migracji, czy to wewnętrznej w ramach kraju, czy też międzynarodowej. Migracja ta może być różnego typu, trwała, czasowa lub cykliczna. Z drugiej strony, rozwój infrastruktury może prowadzić do rozwoju gospodarczego regionu w ogóle, co z kolei zniechęci mieszkańców do opuszczania go, przy czym szczególnie ważne są dwa rodzaje infrastruktury:

- Przemysłowa (oraz akademicka powiązana z przemysłem), jak SSE i parki przemysłowo-technologiczne, ponieważ gwarantuje ona wzrost gospodarczy i zwiększenie efektywności, co prowadzi do podnoszenia się poziomu życia;
- Transportowa, zwłaszcza drogowa i lotnicza, ponieważ dostępność regionu jest jedną z podstaw lokacji inwestycji.

Te dziedziny są najważniejsze, gdyż w największym stopniu zależą od inwestycji publicznych. Ich rozwój pociąga za sobą wzrost optymizmu inwestorów prywatnych, którzy podejmują decyzje o rozpoczęciu własnych przedsięwzięć lub wejściu w partnerstwo publiczno-prywatne. Konieczne jest zapewnienie równomiernego rozwoju obu rodzajów infrastruktury, zwłaszcza w początkowych etapach wprowadzania planów rozwojowych, gdyż w funkcji tworzenia otoczenia dla prywatnej przedsiębiorczości są one względem siebie komplementarne i ich postęp wywołuje efekt synergiczny. Oznacza to, że rozwój tylko transportu albo tylko infrastruktury wspomagającej przemysł wywrze mniejszy efekt na gospodarkę, niż zrównoważenie działań na obu polach. W związku z tym, **rekomenduje się wprowadzenie przez samorządy zbilansowanych programów rozwoju infrastruktury, dzięki którym nie dojdzie do względnego przeinwestowania lub niedoinwestowania w żadnej z dziedzin, co zaowocuje utrzymaniem stanu wykorzystania stopniowo przyrastającej infrastruktury w stopniu bliskim do potencjalnego**, co jest sytuacją pożądaną, gdyż oznacza maksymalne wykorzystanie całej istniejącej infrastruktury przy jednoczesnym braku obciążeń z tytułu utrzymywania infrastruktury niewykorzystywanej.

Zaleca się, aby pozytywne efekty rozwojowe (nie tylko wynikające z polityki przestrzennej) były podawane do wiadomości publicznej, np. w prasie lokalnej lub lokalnych dodatkach do prasy ogólnokrajowej. Warto podkreślać przede wszystkim wysoką pozycję Lubelszczyzny pod względem dynamiki rozwoju, nie zaś wartości bezwzględne poszczególnych wielkości makroekonomicznych. Wynika to

z faktu, że w przypadku wzrostów z początkowego niskiego poziomu charakteryzującego województwo lubelskie osiągnęte są wysokie wskaźniki przyrostów, choć poziom ogólny nadal może być niższy od przeciętnego dla kraju. Trzeba podkreślić, że celem takiego postępowania nie jest zaciemnianie obrazu ani oszukiwanie mieszkańców, ale takie przedstawienie rzeczywistych danych, dzięki któremu będą one wzbudzały większy optymizm i wiarę w przyszłość u mieszkańców województwa, a przez to zniechęcały ich do opuszczania regionu. Konieczność ta wynika z silnego wpływu czynników behawioralnych na procesy gospodarcze. W tym kontekście utrzymywanie mieszkańców województwa, a także potencjalnych inwestorów w stanie umiarkowanego optymizmu przełoży się na wymierne korzyści ekonomiczne i społeczne.

Rozwój transportu, zwłaszcza międzynarodowego, może przyczynić się do wzrostu liczby wyjazdów emigracyjnych. To ryzyko, którego nie da się uniknąć. Należy zatem zastanowić się, kto wyjeżdża na emigrację i czy są to migracje wewnątrz krajowe, czy międzynarodowe. Główne ruchy migracyjne przedstawiono w tabelicy 4.6.

Tabela 4.6. Ruchy migracyjne w województwie lubelskim

		2004	2005	2006	2007	2008
Napływ ludności						
z kraju	ogółem	3980	3837	4031	4411	3491
	kobiety	2003	1931	2092	2280	1875
	mężczyźni	1977	1906	1939	2131	1616
z zagranicy	ogółem	273	331	270	537	524
	kobiety	152	210	112	204	187
	mężczyźni	121	121	158	333	337
Odpływ ludności						
do kraju	ogółem	8531	8742	9191	9554	7609
	kobiety	4713	4807	5033	5287	4239
	mężczyźni	3818	3935	4158	4267	3370
za granicę	ogółem	182	327	1703	1145	839
	kobiety	89	140	615	314	311
	mężczyźni	93	187	1088	831	528

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR, GUS

Dane w tabelicy 4.6. obrazują zmiany w przepływach ludności w województwie lubelskim. Na podstawie tych danych można sformułować następujące wnioski:

- Migracje krajowe przeważają nad międzynarodowymi;
- Napływ ludności z kraju charakteryzował się stałym poziomem w badanym okresie;
- Napływ z zagranicy także był stały, choć w 2007 roku odnotowano skokowy wzrost tego poziomu;

- Odpływ ludzi był coraz większy z każdym rokiem zarówno w ramach migracji wewnętrznych, jak i międzynarodowych, aż do 2008 roku, kiedy to doszło do gwałtownego spadku jego wielkości.

Jak zatem widać, problemem województwa lubelskiego nie jest odpływ siły roboczej za granicę, ale w ramach kraju, przy czym ważny jest nie tyle rozmiar przepływów, ile ich kierunek. Problemem województwa jest konsekwentnie pojawiające się ujemne saldo migracji, owocujące regularnym spadkiem zasobów ludności regionu. Badania wykazały jednak, że za granicę najczęściej wyjeżdżają osoby słabiej wykształcone lub osoby dobrze wykształcone w zawodach nadwyżkowych, toteż tradycyjne obawy związane z tzw. międzynarodowym drenażem mózgow są nieuzasadnione⁴⁵⁵. Oznacza to, że, o ile uda się pobudzić napływ relatywnie wykwalifikowanej siły roboczej do regionu, odpływ ludności w obecnym kształcie nie powinien stanowić zagrożenia dla rozwoju regionu, w szczególności zaś jego rynku pracy. W przeciwnym przypadku będzie jednak prowadził do spadku potencjału demograficznego województwa.

Pewnym sposobem na pogodzenie dążeń mieszkańców do emigracji zarobkowych zarówno w kraju, jak i poza jego obszar, z postulatem powstrzymania niekorzystnej emigracji jest propagowanie tzw. migracji niepełnych. Pojęcie te dotyczy właściwie (w klasycznym, wąskim ujęciu) tylko migracji międzynarodowych, w ramach których dana grupa ludzi wyjeżdża w celach zarobkowych na pewien okres, a następnie wraca do kraju z pieniędzmi, by tu żyć przez kolejny okres. W ten sposób dochodzi do transferu części korzyści (w postaci realizowanej w ojczyźnie konsumpcji) z pracy danej osoby na rynku zagranicznym, choć nadal powoduje to jej dezaktywizację zawodową na rynku krajowym⁴⁵⁶. Można jednak rozszerzyć je o zbliżony mechanizm, w którym np. ekipa serwisowo-remontowa z danego regionu przyjmuje zlecenia w innych regionach. Praca jest wykonywana poza województwem, a firma może być nawet zarejestrowana poza nim, ale faktycznie pracownicy mieszkają na Lubelszczyźnie.

Rekomenduje się popieranie tego modelu: pracy w skali całego kraju, ale z centralą w województwie lubelskim. Pozwoliłoby to firmom na przełamanie bariery niewystarczającego popytu na ich usługi w regionie. W związku z wprowadzaniem tej koncepcji w życie lokalny oddział PARP powinien wprowadzić dofinansowanie dla średnich, małych i mikroprzedsiębiorstw przemysłowych oraz usługowych na zakup środka transportu oraz zainstalowanie szybkiego łącza internetowego w firmie. Te dwa narzędzia pozwolą firmom zwiększyć zasięg działalności. Działanie to mieści się w obrębie PO Innowacyjna Gospodarka, Działanie 4.4 – Nowe inwestycje o wysokim potencjale innowacyjnym, ponieważ w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw wszelkie nowe rozwiązania logistyczne i teleinformatyczne mają status innowacyjnych. W województwie już dziś funkcjonują podobne projekty funkcjonujące właśnie w ramach Działania 4.4⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ Zob. Kaczmarczyk P., Turowicz J., *Migracje osób z wysokimi kwalifikacjami*, FISE, Biuletyn nr 3, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.

⁴⁵⁶ Zob. Kaczmarczyk P., Turowicz J., *Migracje niepełne*, FISE, Biuletyn nr 2, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2007.

⁴⁵⁷ Portal Mapa dotacji UE, www.mapa.fundusze-strukturalne.gov.pl [data dostępu: 21.06.2010].

4.7. Wyniki badań empirycznych

4.7.1. Analiza wyników badań kwestionariuszowych

Migracje są procesem złożonym, na który wpływa wiele czynników, toteż istotne jest podjęcie próby ich rozpoznania i utworzenia modelu, który będzie wyjaśniał badane zjawisko. Identyfikacja czynników warunkujących przenoszenie się kapitału ludzkiego w województwie lubelskim jest jednym z celów przeprowadzanej analizy. Uzyskane informacje zostaną wykorzystane do utworzenia modelu logitowego badającego decyzje migracyjne mieszkańców województwa. Z punktu widzenia polityki przestrzennej i transportowej szczególnie ważny jest wpływ zmiennych związanych z dziedzinami infrastruktury i transportu na ostateczną decyzję migracyjną, jednak analiza nie może pomijać również innych kluczowych problemów.

Część empiryczna rozdziału dotyczącego polityki przestrzennej i transportowej, przygotowana w oparciu o analizę wyników badań uzyskanych w ramach projektu, została podzielona na dwa podrozdziały. Rozważania dotyczące czynników istotnych dla podejmowania decyzji o migracji oparte na wynikach badania kwestionariuszowego zostały zawarte w podrozdziale 4.7.1.1. Natomiast w podrozdziale 4.7.1.2. szczegółowo omówione zostały kierunki ruchów migracyjnych oraz ich skala z uwzględnieniem czasu ich trwania.

4.7.1.1. Czynniki istotne przy podejmowaniu decyzji o migracji

Z punktu widzenia rozwoju regionu, należy dążyć do sytuacji, w której migracja jest możliwa dla wszystkich, ponieważ województwo charakteryzuje się dobrą dostępnością transportową, zaś mieszkańcy mają możliwości podróży adekwatne do ich dochodów. Wynika to z faktu, że mieszkańcy w czasie migracji, zwłaszcza krótkookresowych, mogą nabyć doświadczenia przydatne np. w toku rozwijania własnej firmy po powrocie do regionu. Jednocześnie jednak należy zachęcać mieszkańców do pozostawania w regionie i stymulować napływ ludności, zwłaszcza posiadającej odpowiedni potencjał demograficzny i gospodarczy oraz pożądane kwalifikacje zawodowe.

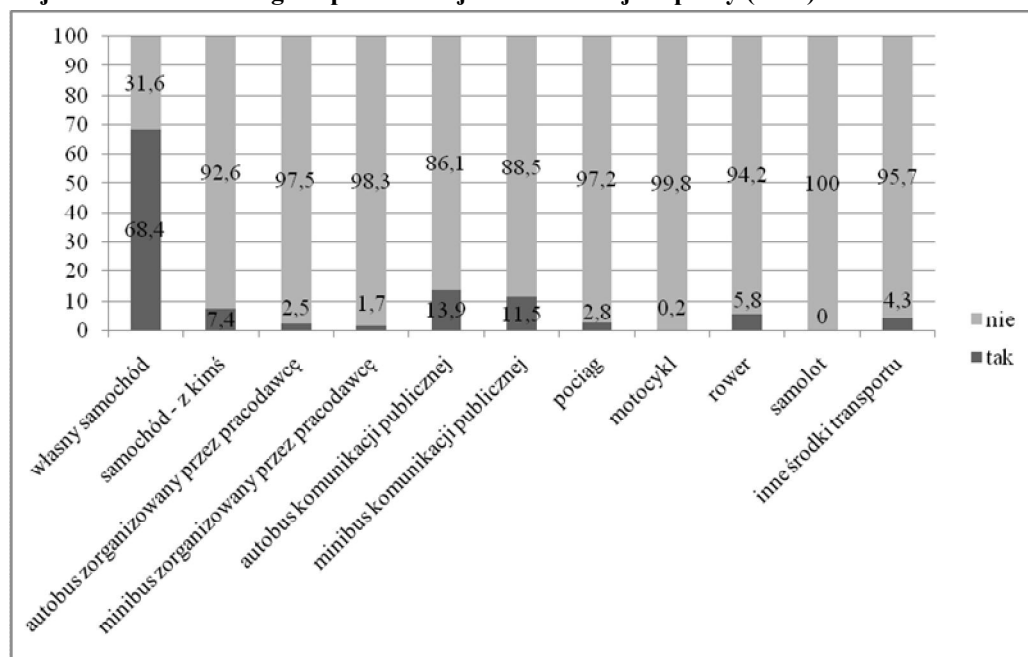
Pierwszym z czynników mogących wpływać na decyzję o migracji jest sytuacja danej osoby w kontekście jej miejsca zamieszkania i miejsca pracy. Podstawą jest kwestia dojazdu do pracy – jego częstotliwości, długości, czasu trwania i połączonej z nim kwestii noclegów. Badanie CBOS wykazało, że blisko 30% osób aktywnych zawodowo w województwie lubelskim pracuje poza swoim miejscem zamieszkania. Osoby te muszą dojeżdżać do pracy. Zdecydowana większość (92,5%) dojeżdża do pracy codziennie. W takiej sytuacji większość wydatków konsumpcyjnych jest dokonywana w miejscu zamieszkania, co pozwala na wykorzystanie zarabianych środków (nawet tych pochodzących spoza granic województwa) w regionie. Blisko co 20. mieszkaniec województwa (4,6%) dojeżdża co tydzień i wraca do domu na weekendy, w pozostałe dni mieszkając w pobliżu miejsca pracy, zaś tylko 3% do-

jeżdża do pracy rzadziej niż jeden raz w tygodniu. Nieliczne osoby decydujące się na dłuższy cykl dojazdów (np. cotygodniowe) w większości mają nocleg zapewniony przez pracodawcę (65,1%) albo samodzielnie wynajmują mieszkanie (22,7%). Część osób (6,8%) zatrzymuje się u rodziny lub znajomych. Jednak raz jeszcze należy podkreślić, że zdecydowana większość aktywnych zawodowo mieszkańców regionu lubelskiego dojeżdża do pracy codziennie. Jest to sytuacja korzystna ekonomicznie (konsumpcja w miejscu zamieszkania) i społecznie (np. z uwagi na częstsze kontakty członków rodziny), powinna być zatem wspierana poprzez rozwój sieci transportowej.

Spśród osób dojeżdżających do pracy, prawie dwie trzecie (63,7%) ma do pokonania dystans nie dłuższy niż 20 km, zaś zdecydowana większość (89,7%) pokonuje trasę nieprzekraczającą 50 km. Również dwóm trzecim (67,7%) dojeżdżających pokonanie drogi zajmuje nie więcej niż pół godziny, zaś 91,2% – nie więcej niż godzinę. Dominującym środkiem transportu jest samochód, którym respondenci jeżdżą do pracy we własnym zakresie lub z kimś. Znaczący odsetek ludności korzysta także z komunikacji publicznej oraz rowerów, co jest optymalnym rozwiązaniem dla regionu z ekologicznego punktu widzenia.

Wykres 4.2. przedstawia dokładne dane dotyczące środków transportu, jakich używają mieszkańcy Lubelszczyzny w celu dotarcia do miejsca pracy. Wyraźnie dominuje transport samochodowy, zwłaszcza w oparciu o własny samochód, co wiąże się z niebezpiecznym dla środowiska naturalnego modelem: jeden samochód – jeden pasażer.

Wykres 4.2. Wykorzystanie poszczególnych środków transportu przez mieszkańców województwa lubelskiego w procesie dojazdów do miejsca pracy (w %)

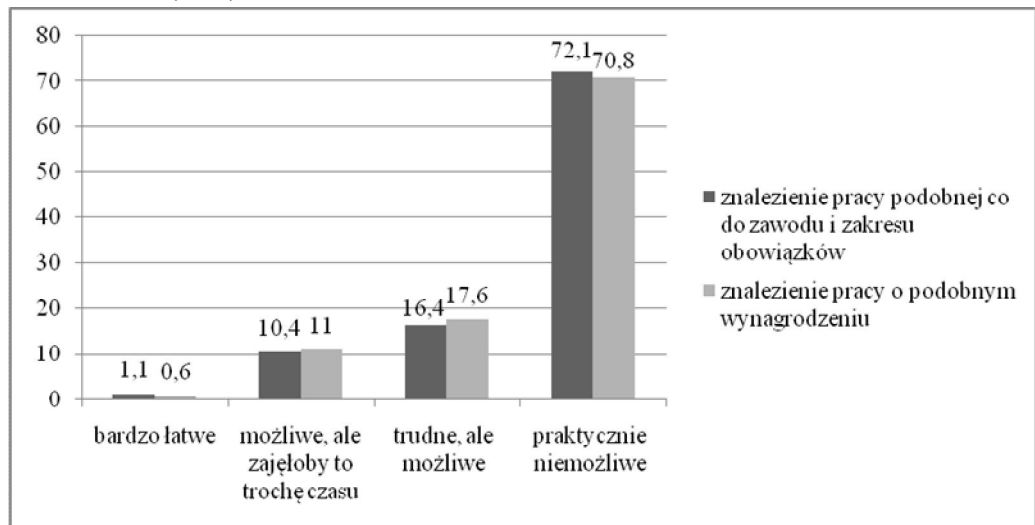
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Innym czynnikiem wpływającym na decyzje migracyjne są preferencje mieszkańców, dotyczące pracy w miejscu zamieszkania lub poza nim. Można przypuszczać, że osoby silnie preferujące pracę w miejscu zamieszkania (bez dłuższych cyklicznych dojazdów) będą bardziej skłonne do wybierania wariantów skrajnych: migracji na stałe lub zaniechania migracji w ogóle. Osoby, które wolą pracować poza miejscem zamieszkania będą prawdopodobnie częściej decydowały się na migracje wahadłowe. Badanie wykazało, że większość mieszkańców (59,6%) wolałaby pracować w miejscowości, w której mieszka, zaś 28,4% wolałoby pracować poza swoją miejscowością. Znaczna grupa (12%) nie ma określonych preferencji w tej materii.

Niewątpliwy wpływ na decyzje migracyjne ma również sytuacja na lokalnym rynku pracy. Podczas badań CBOS, respondentów pracujących poza miejscem zamieszkania zapytano o możliwość znalezienia w ich miejscowości pracy podobnej (co do zawodu i zakresu obowiązków) do obecnie wykonywanej, a także pracy z podobnym wynagrodzeniem. Dla blisko trzech czwartych osób (72,1%), znalezienie podobnej pracy było praktycznie niemożliwe, a tylko 1,1% uznało, że byłoby to bardzo łatwe.

Jeśli chodzi o pracę podobnie płatną, wyniki były analogiczne: 70,8% uznało, że znalezienie takiej pracy w ich miejscowości byłoby praktycznie niemożliwe, a tylko 0,6% uznało to zadanie za bardzo łatwe (zob. wykres 4.3.). Można zatem przypuszczać, że odpowiednia stymulacja rozwoju przestrzennej sieci przedsiębiorstw pozwoliłaby na zmniejszenie skali emigracji z regionu, zwłaszcza osób o wysokich kwalifikacjach.

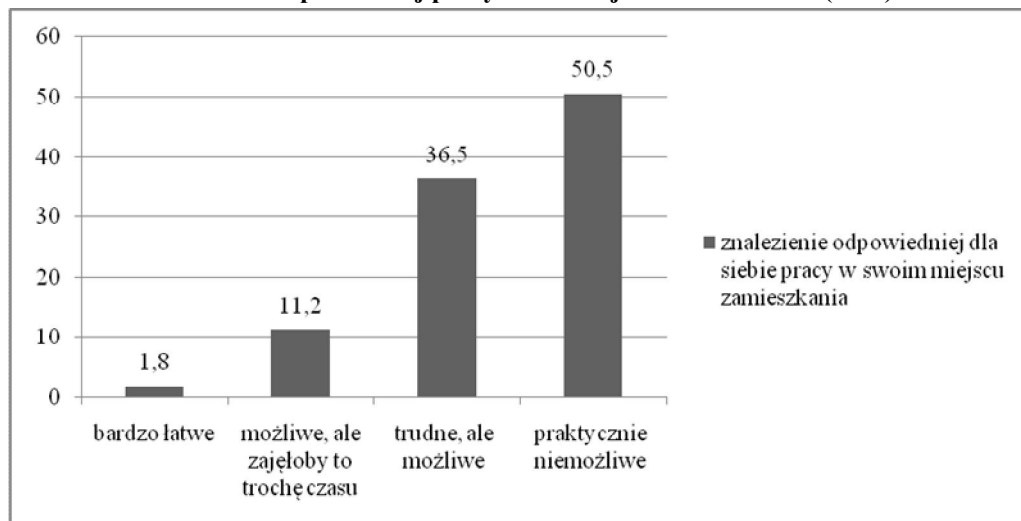
Wykres 4.3. Opinie mieszkańców województwa lubelskiego dojeżdżających do pracy do innej miejscowości na temat możliwości znalezienia podobnej pracy w ich miejscu zamieszkania (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Zapytano również osoby niepracujące w dniu badania o to, czy ich zdaniem w ich miejscu zamieszkania możliwe byłoby znalezienie odpowiedniej dla nich pracy. Rozkład odpowiedzi był zbliżony do opinii mieszkańców regionu dojeżdżających do pracy poza swoją miejscowością (zob. wykres 4.4.). Dowodzi to, że dla wielu mieszkańców emigracja zarobkowa (stała lub cykliczna) nie jest wynikiem swobodnego wyboru, ale koniecznością związaną z silną centralizacją życia gospodarczego w największych miastach regionu, zwłaszcza w Lublinie.

Wykres 4.4. Opinie niepracujących mieszkańców województwa lubelskiego na temat możliwości znalezienia odpowiedniej pracy w ich miejscu zamieszkania (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

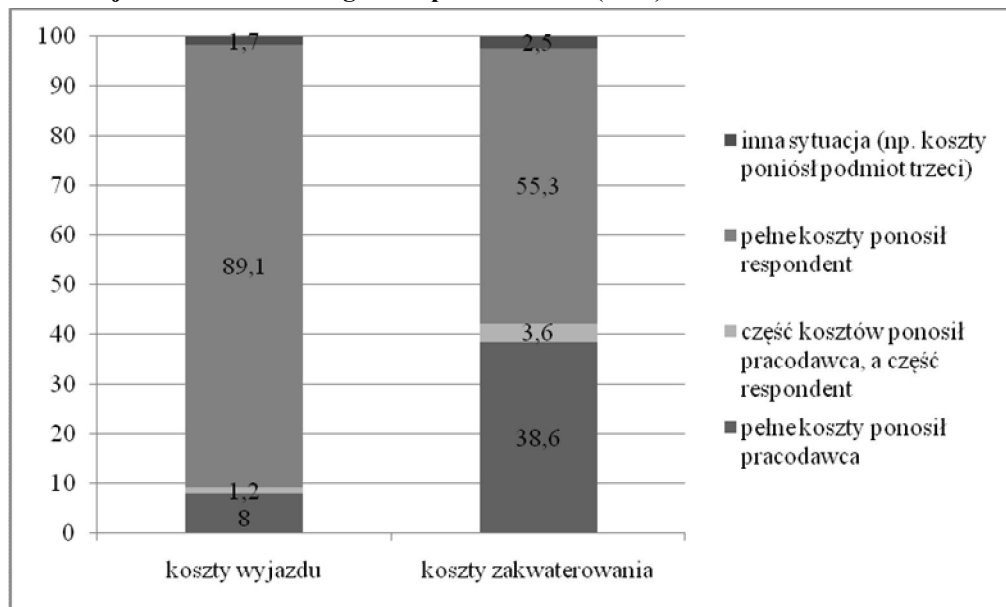
Osobnym zagadnieniem jest problem czynników wpływających na decyzje dotyczące wyjazdów zagranicznych, szczególnie zarobkowych (kwestia skali i kierunków tych wyjazdów została omówiona w rozdziałach). Wyjazdy tego rodzaju są pozytywnym czynnikiem we wstępnym okresie rozwoju regionu, gdy wytwarzane w nim PKB jest ciągle niższe niż średnie w kraju. Pozwalają one bowiem na uzupełnienie brakujących środków pieniężnych dzięki transferom od emigrantów do rodziny, które następnie trafiają na lokalny rynek w wyniku konsumpcji zgłaszanej przez te rodziny.

Podstawową okolicznością, mogącą decydować o wyjeździe jest pewność zatrudnienia oraz kwestia podziału kosztów wyjazdu. Podczas badania zapytano respondentów, którzy przynajmniej raz w życiu zdecydowali się na wyjazd zagraniczny, o to, czy kiedy wyjeżdżali, mieli zapewnioną lub obiecaną pracę, czy też nie.

Ponad połowa (56,2%) przyznała, że zatrudnienie było im obiecanie przez rodzinę, bliskich lub przyszłych pracodawców, zatem nie była to sytuacja absolutnej pewności, choć ryzyko zostało w pewien sposób ograniczone. Blisko co piąty ankietowany (20,2%) miał w chwili wyjazdu już podpisaną umowę z pracodawcą (bezpośrednio albo poprzez agencję lub urząd pracy), zaś 5% respondentów zostało wysłanych za granicę przez bieżącego pracodawcę. Tylko 18,6% zdecydowało się na wyjazd bez żadnej gwarancji zatrudnienia.

Jeśli chodzi o koszty wyjazdu i pobytu w okresie pracy zagranicznej, większość respondentów wyjeżdżających za granicę w celach zarobkowych ponosiła samodzielnie wszelkie koszty z obu kategorii. Drugim najczęstszym wskazaniem był wariant, w którym to pracodawca ponosił w pełni te koszty, przy czym częściej dotyczyło to zakwaterowania niż wyjazdu. Sytuacje podziału kosztów lub przerwania ich na podmiot trzeci należały do rzadkości (por. wykres 4.5.).

Wykres 4.5. Podział kosztów wyjazdu i zakwaterowania między migrujących pracowników z województwa lubelskiego i ich pracodawców (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Na wyjazdy zagraniczne wiążące się z największym ryzykiem spośród wszystkich typów migracji duży wpływ mają również doświadczenia osób, które już kiedyś migrowały zarobkowo. Jeśli chodzi o mieszkańców regionu lubelskiego, 73% deklaruje prawie wyłącznie lub przeważnie dobre doświadczenia związane z poprzednimi wyjazdami. Co czwarty (24,1%) określa swoje doświadczenia jako „takie sobie”, a tylko niecałe 3% uznaje je za przeważnie złe (1,7%) lub niemal wyłącznie złe (1,1%).

Wydaje się, że w przypadku migrantów zagranicznych, z uwagi na duże ryzyko związane z wyjazdem, powinna istnieć konieczność wystąpienia silniejszych bodźców ekonomicznych skłaniających do przyjęcia tego ryzyka. Jest to ważne, ponieważ takie bodźce łatwiej zrównoważyć, co z kolei oznacza, że polityka władz lokalnych może mieć większy wpływ na migracje międzynarodowe niż wewnątrz krajowe. Hipotezę tę postanowiono zweryfikować empirycznie w badaniu CBOS. W tym celu zapytano osoby pracujące o to, czy byłyby skłonne przyjąć ofertę lepiej płatnej pracy w poszczególnych wariantach lokalizacyjnych, a jeśli tak, to jak dużo wyższe musiałoby być zaproponowane wynagrodzenie (por. tablica 4.7.). Zebrane dane potwierdziły, że wyjazdy zagraniczne wymagają największej gratyfikacji finansowej. Zachęcenie relatywnie skłonnej do wyjazdu osoby (w gronie 20% najszybciej osiągniętych satysfak-

cję finansową) do przyjęcia pracy za granicą wymagałoby aż trzykrotnie silniejszego bodźca niż namówienie jej do migracji do innego województwa. W grupie najbardziej niechętnych bodziec ten musiałby być nie tylko blisko siedmiokrotnie wyższy niż w przypadku osób skłonnych do wyjazdu, ale i pięciokrotnie wyższy niż bodziec zachęcający te osoby do migracji międzywojewódzkich. Oznacza to, że satysfakcjonujące podwyżki w przypadku zagranicznych ofert pracy są nie tylko wyższe, ale i bardziej zróżnicowane w ramach populacji województwa lubelskiego.

Tablica 4.7. Bodźce finansowe satysfakcjonujące osoby pracujące gotowe zaakceptować oferty lepiej płatnej pracy w poszczególnych lokalizacjach

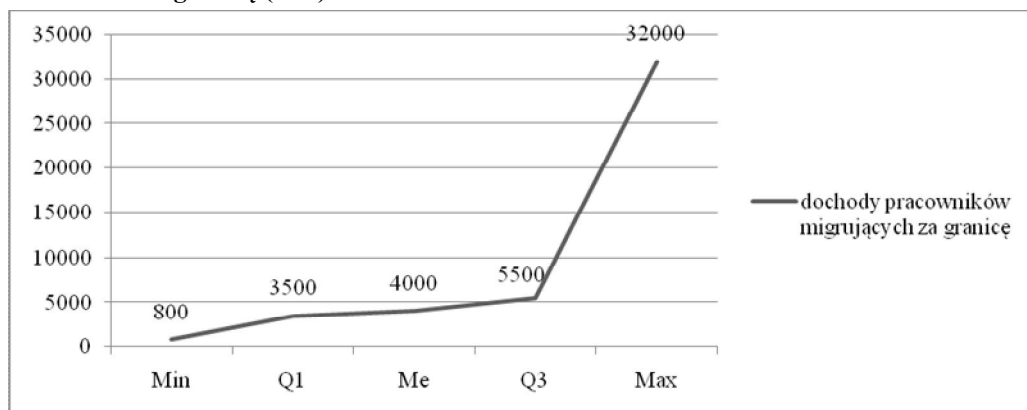
	Oferta w:				
	tej samej miejscowości	innej miejscowości powiatu	innym powiecie województwa	innym województwie	innym kraju
Odsetek odpowiedzi twierdzących	63,3%	49,6%	26,3%	13,7%	13%
Podwyżka satysfakcjonująca około 20% zainteresowanych	400 zł	500 zł	800 zł	1000 zł	3000 zł
Podwyżka satysfakcjonująca około 50% zainteresowanych	800 zł	1000 zł	1400 zł	2000 zł	5000 zł
Podwyżka satysfakcjonująca około 80% zainteresowanych	1500 zł	2000 zł	2500 zł	4000 zł	20 000 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Mieszkańców Lubelszczyzny, którzy wyjeżdżali w przeszłości, zapytano o wysokość dochodów uzyskanych za granicą. Rozpiętość odpowiedzi była znaczna, a deklarowane sumy mieściły się w przedziale od 800 do 32 000 zł miesięcznie netto. Średnia przy takim rozłożeniu uplasowała się na poziomie około 5200 zł, jednak duża rozpiętość wyników sprawia, że odchylenie standardowe, szacowane na około 8800 zł, utrudnia interpretację uzyskanych wyników. Alternatywną miarą tendencji centralnej jest mediana, która w tym przypadku wyniesie około 4000 zł. Duża różnica między medianą a średnią wynika z prawostronnej asymetrii szeregu dochodów, czyli o wiele większej rozpiętości w przedziale wielkości wyższych niż średnia, niż w przedziale wartości niższych niż średnia. Pierwszy i trzeci kwartył rozkładu wynoszą odpowiednio: $Q_1 = 3500$ zł i $Q_3 = 5500$ zł, co oznacza, że 25% respondentów wyjeżdżających zarobkowo za granicę zarabiała miesięcznie w przeliczeniu na złotówki netto mniej niż 3500 zł miesięcznie, kolejne 25% – między 3500 zł a 4000 zł, dalsze 25% – między 4000 zł a 5500 zł i ostatnie 25% notowało dochód – przewyższający 5500 zł (zob. wykres 4.6.). Warto nadmienić, że faktyczne dochody były niższe od deklarowanych.

wanych pożądaných dochodów (zob. tablica 4.7.⁴⁵⁸), jednak należy wziąć pod uwagę fakt, że sumy te dotyczą dochodów przeszłych, niekiedy sprzed kilku lat, a ponadto nie wszystkie osoby wyjeżdżające za granicę miały przed wyjazdem pracę w kraju, co także wpływało na ich percepcję atrakcyjnego, satysfakcjonującego wynagrodzenia.

Wykres 4.6. Rozkład miesięcznych dochodów netto pracowników migrujących zarobkowo za granicę (w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Większość emigrantów zarobkowych wyjeżdżała w celu zebrania pewnej sumy pieniędzy. Ponad połowa (50,4%) odkładała na określony cel, zaś 30,2% oszczędzało bez konkretnego celu. Tylko co piąty emigrant (19,4%) nie odkładał pieniędzy w ogóle. Najczęściej oszczędzano pieniądze na codzienne wydatki swoje i rodziny (32,3%) oraz budowę lub modernizację domu albo mieszkania (31%). Ponadto 13,6% migrantów zbierało środki na kontynuację nauki własnej lub kogoś z rodziny, a 8,8% odkładało fundusze na zakup samochodu. Zaledwie 1,2% migrujących pracowników oszczędzało pieniądze na rozpoczęcie własnej działalności lub inwestycje w już funkcjonującą własną firmę. Sytuacja ta daje kolejne możliwości wpływania na decyzje migracyjne mieszkańców regionu, np. poprzez zapewnienie im możliwości taniego dofinansowania kosztów modernizacji domu czy zakupu samochodu. Pokazuje to, że polityka przestrzenna może być z powodzeniem realizowana pośrednio z wykorzystaniem instrumentów właściwych np. polityce fiskalnej czy monetarnej.

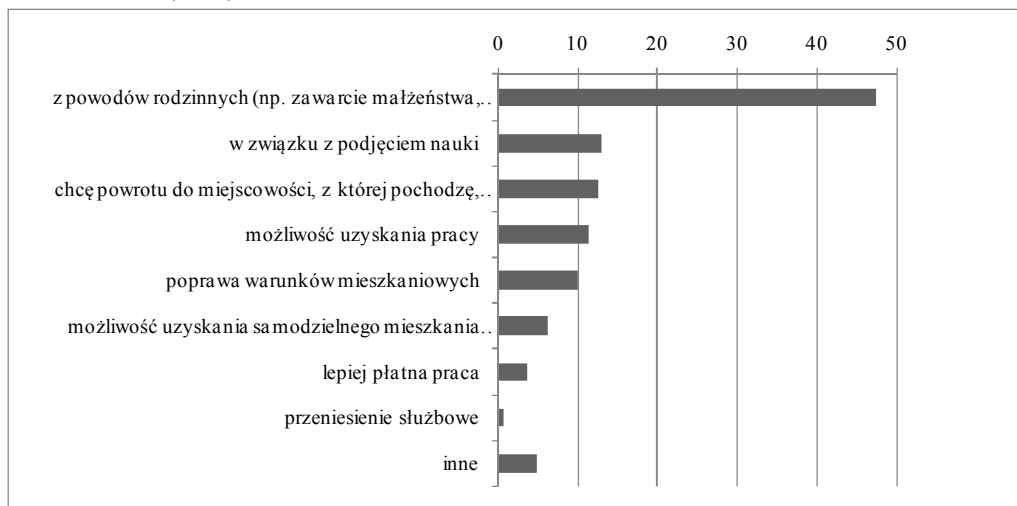
Inną kategorią migracji są wyjazdy związane z procesem edukacji. W województwie lubelskim blisko dwie trzecie ludności (63%) uczęszczało (lub nadal uczęszcza) do szkoły czy uczelni położonej poza ich miejscem zamieszkania. W 85,4% przypadków uczelnia lub szkoła ta mieściła się jednak na terenie obecnego województwa lubelskiego. Co więcej 40,1% ludności dojeżdżającej do szkoły w momencie rozpoczę-

⁴⁵⁸ Tablica ta zawiera nie wartości dochodów, a podwyżek zachęcających do migracji. W celu obliczenia pełnego dochodu, jaki respondenci chcieliby otrzymać za granicą, należałoby zatem dodatkowo powiększyć deklarowane podwyżki zachęcające do migracji o aktualne wynagrodzenia respondentów. Jednak z faktu, że pożądané podwyżki, stanowiące zaledwie część pożądanego dochodu, są i tak wyższe od realnie otrzymywanego za granicą wynagrodzenia (zob. wykres 4.6.), wynika jednoznacznie, iż deklarowane wynagrodzenie zachęcające do migracji musiałyby być jeszcze wyższe, zatem z pewnością znacznie wyższe od realnie otrzymywanego wynagrodzenia zagranicznego.

cia nauki mieszkała w miejscowości, w której znajdowała się ich placówka edukacyjna. W przypadku osób, które rozpoczęły naukę w szkole położonej poza ich miejscem zamieszkania, tylko 30,5% zdecydowało się czasowo przeprowadzić się do miejscowości, w której mieściła się szkoła, pozostali zaś dojeżdżali na zajęcia. Świadczy to o stosunkowo niewielkiej mobilności wywoływanej motywami edukacyjnymi wśród mieszkańców województwa lubelskiego. Mobilność ta jest jednak pożądana i powinna być stymulowana, zwłaszcza na poziomie edukacji akademickiej. Krótkookresowe wyjazdy stypendialne pozwalają na lepszy transfer dorobku naukowego między głównymi ośrodkami naukowymi, do których zalicza się również Lublin.

Na koniec rozważań o przesłankach migracji należy rozważyć powody, dla których przebadani respondenci osiedlili się w ich aktualnym miejscu zamieszkania, przy czym analiza dotyczy osób, które nie mieszkały przez całe życie w jednej miejscowości (zob. wykres 4.7). Najczęstszymi pobudkami do przeprowadzki okazały się kwestie związane z życiem rodzinnym oraz chęcią powrotu do miejsca, w którym spędziło się dzieciństwo (60,3%). Ważnym czynnikiem były także zasoby mieszkaniowe, ponieważ poprawa warunków bytowych i możliwość uzyskania samodzielnego mieszkania łącznie wpłynęły na decyzję 16,1% osób. Czynniki zawodowe łącznie (możliwość znalezienia pracy, znalezienie lepiej płatnej pracy oraz przeniesienie służbowe) znalazły się na 3. miejscu (w sumie 15,8%). Podjęcie nauki było decydujące w 12,9% przypadków. Ogólnie zatem migracje zarobkowe oraz związane z czynnikami edukacyjnymi stanowiły 2 najmniej ważne kategorie, o wiele zaś istotniejsze okazały się czynniki osobiste i bytowe.

Wykres 4.7. Powody przeprowadzenia się respondentów do aktualnego miejsca zamieszkania (w %)

* Respondenci mogli wybierać więcej niż 1 powód przeprowadzki, odsetki wskazań nie sumują się do 100%
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Wpływ na zachowania migracyjne ma również zagadnienie dostępności miejsca zamieszkania respondentów. Lepsza dostępność tych miejsc może skłaniać do podejmowania decyzji o dojazdach do pracy zamiast względnie trwałych migracji. Badanie CBOS wykazało, że trzy czwarte ludności (75,6%) mieszka w odległości do pół godziny jazdy od

najbliższego miasta powiatowego. Jeśli chodzi o dojazd do najbliższego byłego miasta wojewódzkiego, dwóm trzecim ludności (66,4%) zajmuje on nie więcej niż godzinę, zaś w przypadku dostępności stolicy regionu ponad połowa respondentów (52,3%) jest także w stanie dojechać do Lublina w mniej niż godzinę. Tylko 6,3% mieszkańców dojeżdża do Lublina w czasie przekraczającym 2 godziny. Jest to jeden z pozytywnych aspektów silnej koncentracji życia gospodarczego w największych miastach województwa.

Jeśli chodzi o ocenę jakości połączeń, przeważają opinie pozytywne, jednak 15,2% jest niezadowolonych z jakości połączenia ich miejscowości z miastem powiatowym, 18,2% podziela tę negatywną opinię w przypadku dojazdu do najbliższego byłego miasta wojewódzkiego, a 20,4% – w przypadku dojazdu do Lublina. Jeśli zaś chodzi o połączenie z Warszawą, jest już zdecydowanie więcej opinii negatywnych. Z jego jakości niezadowolonych jest aż 30,9% respondentów. Podobna liczba (30,6%) nie jest zadowolona z jakości połączeń z najbliższym dużym miastem leżącym poza granicami województwa lubelskiego. Świadczy to o znacznym stopniu ograniczenia dostępności transportowej regionu jako całości. Wskazuje to na model rozwoju w odcieciu od reszty państwa, co nie pozwala na korzystanie z zewnętrznych pozytywnych efektów generowanych w pozostałych regionach. Sytuacja ta sprzyja marginalizacji województwa lubelskiego na mapie gospodarczej Polski i jej zmiana powinna być obiektem szczególnej troski lokalnych władz. Różnice między odsetkami osób deklarujących niezadowolenie z określonych kategorii dojazdów nie są znaczące, można zatem stwierdzić, że istnieje pewna względnie spójna grupa osób o utrudnionym dojeździe do ważnych ośrodków miejskich, o czym mogą świadczyć relatywnie wysokie wskaźniki korelacji pomiędzy udzielanymi odpowiedziami (zob. tablica 4.8).

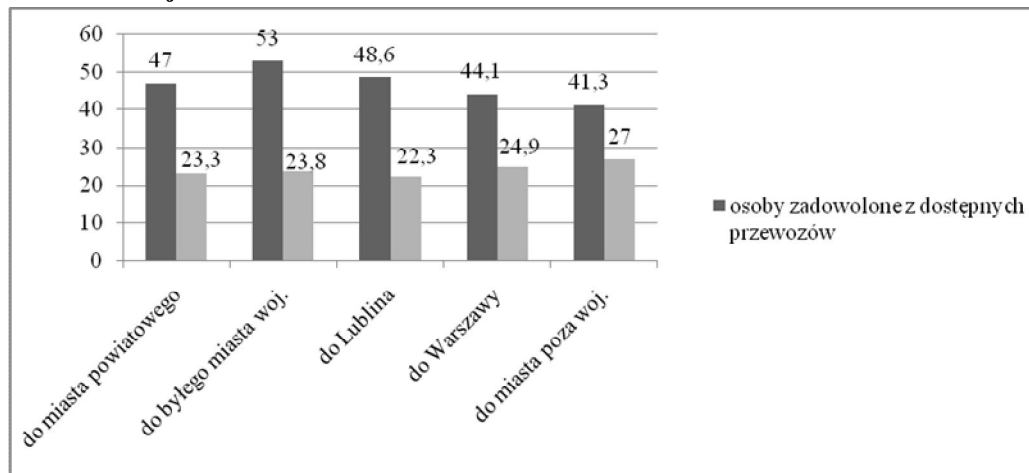
Tablica 4.8. Macierz korelacji między opiniami na temat jakości dojazdów do różnego typu ośrodków miejskich z miejscowości zamieszkania respondentów

		Stopień zadowolenia z dojazdu do:				
		miasta powiatowego	byłego miasta woj.	Lublina	Warszawy	miasta poza woj.
Stopień zadowolenia z dojazdu do:	miasta powiatowego	1	0,71	0,47	0,51	0,49
	byłego miasta woj.	0,71	1	0,61	0,53	0,53
	Lublina	0,47	0,61	1	0,6	0,59
	Warszawy	0,51	0,53	0,6	1	0,87
	miasta poza woj.	0,49	0,53	0,59	0,87	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Ważne, aby jak najszerzy obszar województwa był dostępny przy użyciu środków transportu publicznego, ponieważ jest to najbardziej ekologiczny, a również ekonomiczny sposób podróżowania. Respondentów zapytano o ich zadowolenie z ilości i jakości połączeń z poszczególnymi kategoriami miast. Na podstawie zebranych odpowiedzi można wnioskować, iż większość osób była usatysfakcjonowana dostępnymi połączeniami (suma odpowiedzi: „tak, jest dużo dobrych połączeń i tak, komunikacja zbiorowa jest wystarczająca”) lub wiedziała, że są one dostępne, ale deklarowała pewien stopień niezadowolenia z dostępnej oferty przewozowej („tak, są połączenia, ale jest ich niewiele, nie zawsze o odpowiedniej godzinie lub trzeba czekać na przesiadkę”) (wykres 4.8., s. 278).

Wykres 4.8. Mieszkańcy województwa lubelskiego usatysfakcjonowani oraz świadomi dostępności, ale deklarujący pewien brak zadowolenia z funkcjonujących połączeń transportem publicznym z miejsca ich zamieszkania do poszczególnych kategorii ośrodków miejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Jak zasygnalizowano na początku niniejszego rozdziału, podczas analizy wyników badań CBOS stworzono model logitowy, wyjaśniający podejmowanie przez mieszkańców województwa lubelskiego decyzji o migracji zagranicznej. Analizie poddano zmienne zbudowane na podstawie wyników badań CBOS oraz danych zebranych w ramach prognoz prowadzonych na potrzeby projektu (zob. tablica 4.9.).

Tablica 4.9. Zestaw zmiennych użytych do modelowania decyzji o migracji zagranicznej

Zmienna objaśniana	
y	zmienna opisująca decyzję migracyjną (przekształcenie logitowe)
Zmienne objaśniające	
x ₁	zmienna opisująca ocenę respondenta własnych warunków bytowych
x ₂	płeć
x ₃	zmienna opisująca dochody na osobę w gospodarstwie domowym
x ₄	zmienna opisująca zadowolenie respondenta z własnego regionu
x ₅	doświadczenia związane z przeszłymi migracjami zagranicznymi
x ₆	zmienna opisująca deklarowaną gotowość do przeprowadzki
x ₇	skłonność do akceptacji oferty pracy za granicą
x ₈	zmienna opisująca relację dochodów w powiecie respondenta do poziomu dochodów w województwie lubelskim
x ₉	zmienna opisująca relację stopy bezrobocia w powiecie respondenta do stopy bezrobocia w województwie lubelskim
x ₁₀	zmienna opisująca relację stopy wymeldowań w powiecie respondenta do stopy wymeldowań w województwie lubelskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS, *Pakietu prognoz dotyczących trendów gospodarczych istotnych dla migracji kobiet i mężczyzn w województwie lubelskim* oraz *Pakietu prognoz dotyczących zagranicznych migracji zarobkowych kobiet i mężczyzn w województwie lubelskim*

W wyniku estymacji otrzymano dwa modele o zmiennych istotnych statystycznie i dobrze odwzorowujących zmienną objaśnianą. Miały one następującą postać:

$$\text{I: } y = -0,33 x_1 + 6,07 x_5 + 0,57 x_6 - 0,53 x_9 - 2,1$$

$$\text{II: } y = -0,29 x_1 + 6,03 x_5 + 0,6 x_6 + 0,25 x_{10} - 3,01$$

W obu przypadkach widać, że prawdopodobieństwo podjęcia pozytywnej decyzji migracyjnej jest odwrotnie proporcjonalne do oceny własnych warunków bytowych (x_1), zatem można stwierdzić, że im lepiej człowiek ocenia swoje warunki bytowe, rozumiane także jako zabezpieczenie materialne, tym mniejsze jest prawdopodobieństwo jego migracji. Z kolei dodatnie współczynniki przy zmiennych opisujących przeszłe doświadczenia (x_5) i deklarowaną gotowość do przeprowadzki (x_6) oznaczają, że ludzie o pozytywnych doświadczeniach z przeszłości z większym prawdopodobieństwem zdecydują się na ponowny wyjazd. Podobnie osoby o dużej deklarowanej gotowości do przeprowadzki również z większym prawdopodobieństwem w rzeczywistości mogłyby podjąć decyzję o wyjeździe.

Istotne okazały się również dwie z trzech proponowanych zmiennych powiatowych (choć ich jednoczesne wprowadzenie owocowało utratą istotności przez jedną z nich). W pierwszym przypadku, do modelu wprowadzono zmienną opisującą względny poziom bezrobocia w powiecie respondenta (x_9). Znak „-” oznacza, że im wyższe bezrobocie, tym niższe prawdopodobieństwo migracji. Wynika to z faktu, że w regionach o największej stopie bezrobocia pojawia się zniechęcenie i marazm wśród mieszkańców, które powstrzymują ich przed podejmowaniem jakichkolwiek działań zmierzających do zmiany tej sytuacji. Ponadto istnieje możliwość zachodzenia przeciwnego związku przyczynowego – duże bezrobocie może być konsekwencją niemożliwości mieszkańców danego powiatu. Choć więc wydaje się, że wysokie bezrobocie powinno stymulować ucieczkę z rejonów nim objętych, to jednak z przyczyn głównie psychologicznych dzieje się odwrotnie. Z kolei w drugim wariancie modelu posłużono się zmienną opisującą względny poziom emigracji w danym powiecie (x_{10}). Założono, że wysoka stopa wymeldowań świadczy o popularności zachowań migracyjnych w regionie i sprzyja otwartości jego mieszkańców na tego typu rozwiązania. Model stworzony na podstawie wyników badań CBOS potwierdza taki pogląd, o czym świadczy ujemny współczynnik, z jakim zmienna pojawia się w równaniu.

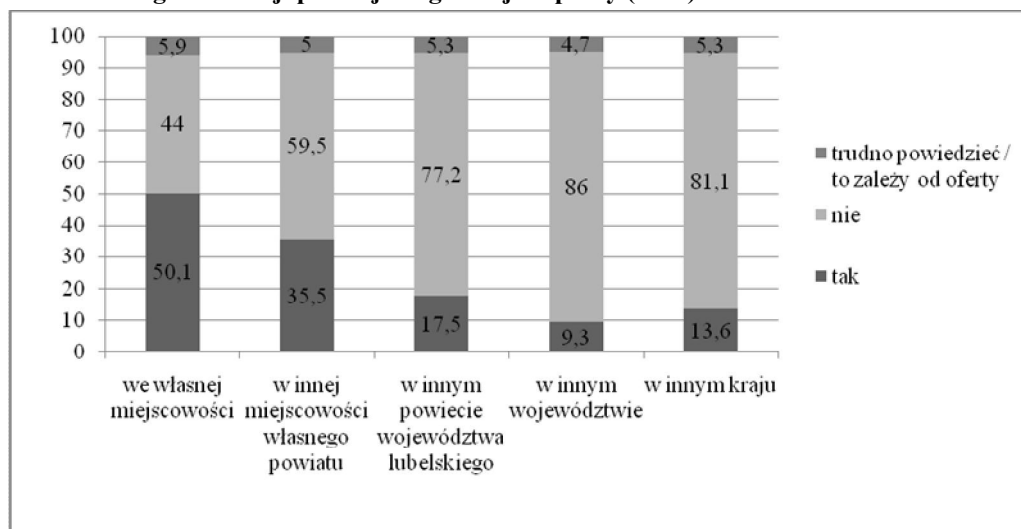
4.7.1.2. Kierunki ruchów migracyjnych i ich skala według czasu trwania

Pierwszym typem migracji, których kierunki należy rozważyć, są migracje wahałowe związane z wykonywaniem pracy. Skala i kierunki migracji są ważnym czynnikiem warunkującym politykę transportową, ponieważ wskazują na potrzebę wspierania lub możliwość odsunięcia na dalszy plan konkretnych inwestycji infrastrukturalnych. Osoby pracujące zapytano o miejsce pracy. Z badań wynika, że 70,6% ludności pracuje w miejscu swojego zamieszkania. Dalsze 21,2% pracuje w innej miejscowości w ramach tego samego powiatu, a 5,5% w innych powiatach województwa. Ponadto 2,1% mieszkańców Lubelskiego pracuje w innych województwach, a 0,6% pracuje poza granicami kraju. Są to wyniki istotne z punktu widzenia zagospodarowania przestrzennego, ponieważ pokazują relatywnie dobre dopasowanie sieci osadniczej i eko-

onomicznej, co sprawia, że większość osób jest w stanie znaleźć zatrudnienie w pobliżu miejsca zamieszkania. W przypadku osób dojeżdżających do innego powiatu województwa lubelskiego, najwięcej respondentów pracowało w Lublinie i powiecie lubelskim (48,9%), a także w powiecie biłgorajskim (7,3%), krańickim (5,7%), świdnickim (5,6%) oraz opolskim (4,8%). Jeśli zaś chodzi o osoby pracujące poza granicami województwa, zdecydowana większość (82,9%) dojeżdża do regionu mazowieckiego. Innymi województwami, w których zatrudnienie znaleźli ankietowani mieszkańcy Lubelszczyzny, są: wielkopolskie, podkarpackie, małopolskie i świętokrzyskie. Wśród nielicznych przypadków respondentów pracujących za granicą, jedynie w przypadku Niemiec i Wielkiej Brytanii odnotowano po dwóch respondentów pracujących w tych państwach. Pozostałe kraje stanowiły jednostkowe przypadki (Belgia, Francja, Holandia, Włochy i Norwegia).

Powyższe dane przedstawiają stan faktyczny, jednak mobilność ludności wyrażana jest także przez gotowość do migracji, w tym zarobkowych. Gotowość ta z kolei stanowi potencjał, na którym może bazować polityka przestrzenna w celu pobudzania niektórych typów migracji (np. krótkookresowych zarobkowych, w wyniku których dochodzi również do wymiany doświadczeń i wzrostu przedsiębiorczości ludności regionu). Niepracujących mieszkańców regionu zapytano zatem o to, czy byliby skłonni do przyjęcia oferty spoza miejsca zamieszkania. Okazało się, że ofertę w innej miejscowości tego samego powiatu przyjęłoby 35,5% badanych, zaś dla 5% zależałoby to od oferty. Na pracę w innym powiecie zdecydowałoby się 17,5%, a posadę poza obrębem województwa przyjęłoby 9,3% pytanym. Pracę za granicą państwa z kolei przyjęłoby aż 13,6% badanych. W każdym przypadku mniej więcej co 20. respondent uzależnia decyzję od konkretnej oferty. Interesujące jest, że tylko połowa (50,1%) pytanym niepracujących przyjęłaby pracę w swojej miejscowości. Wynik ten pokazuje, że bezrobocie części osób nie wynika z czynników przestrzennych. Szczegółowe dane prezentuje wykres 4.9.

Wykres 4.9. Skłonność niepracujących mieszkańców województwa do podjęcia zatrudnienia według lokalizacji potencjalnego miejsca pracy (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

W celu zdobycia pełniejszej informacji o związkach między przestrzennym aspektem rozwoju a bezrobociem w regionie niepracujących mieszkańców Lubelszczyzny zapytano także o ich poprzednie (ostatnie) miejsca pracy. Analizę poszerzono ponadto o zbadanie miejsc zamieszkania respondentów w czasie pełnienia obowiązków służbowych związanych tą pracą. Położenie miejsc pracy określano w stosunku do miejsca zamieszkania aktualnego w dniu badania. Okazało się, że 82,4% pracowało w miejscowości, w której aktualnie mieszka, lub w jednej z pobliskich miejscowości (w tym samym powiecie). Ponadto, 8,2% respondentów pracowało w innym powiecie województwa lubelskiego (w tym 48,7% w Lublinie lub powiecie lubelskim), co oznacza, że w sumie na terenie województwa pracowało 90,6% populacji obecnie niepracujących. W innych województwach pracowało 6,1%, z czego większość (51,1%) w województwie mazowieckim. Znaczny odsetek respondentów pracował także w następujących województwach: podkarpackim (13%), śląskim (9,5%) i dolnośląskim (7,7%). Poza granicami Polski pracowało 3,3% obecnie niepracujących, z czego połowa (50%) w Wielkiej Brytanii. Duża grupa osób pracowała także w Niemczech (10,7%) oraz Włoszech (9,7%).

Badanie wykazało, że większość obecnie niepracujących mieszkańców województwa lubelskiego (82,3%) mieszkała w czasie poprzedniej swojej pracy w tej samej miejscowości, co podczas badania. Fakt ów po raz kolejny potwierdza raczej niewielką mobilność ludności Lubelszczyzny. Dalsze 5,4% mieszkało w innej miejscowości w tym samym powiecie, a 4% w innym powiecie województwa. Tylko 8,3% przenieśli się do regionu spoza jego granic (przy czym 5,2% – z innego województwa, a 3,1% – z innego kraju). Można jednak wnioskować, że dla blisko co piątego niepracującego mieszkańca województwa (17,7%) utrata pracy mogła być bodźcem do podjęcia migracji, przy czym najczęściej była to migracja w ramach regionu, ale także w skali międzywojewódzkiej i międzynarodowej.

Na podstawie badania nie da się jednak określić wszystkich czynników, które mogłyby zadecydować o migracji, stąd nie jest możliwe stwierdzenie z całą pewnością, że to właśnie utrata pracy zadecydowała o migracji. Możliwe jest bowiem, że rezygnacja z pracy była w tym przypadku kwestią wtórną i stanowiła konsekwencję podjętej wcześniej decyzji o zmianie miejsca zamieszkania. Województwami, z których przybyło najwięcej imigrantów do regionu lubelskiego, są: mazowieckie (47,2%), dolnośląskie (11,1%), śląskie (10,1%) oraz podkarpackie (9,6%). Z kolei krajami, z których ludność najczęściej przybywała do województwa lubelskiego, są: Wielka Brytania (52,7%) oraz Włochy (10,3%). Można zatem wykazać, że struktura poprzedniej pracy i odpowiadającego jej zamieszkania były bardzo zbliżone, co wskazuje, iż dokonane zastrzeżenie odnośnie przypisywania tym zmianom statusu przyczyny i skutku wydaje się słuszne. Jeśli bowiem w większości przypadków porzucenie pracy zbiegało się z przeprowadzką z miejsca, w którym pracę wykonywano (co zwłaszcza jest widoczne w przypadku migracji międzywojewódzkich i międzynarodowych), to mogło być ono wynikiem właśnie decyzji migracyjnej.

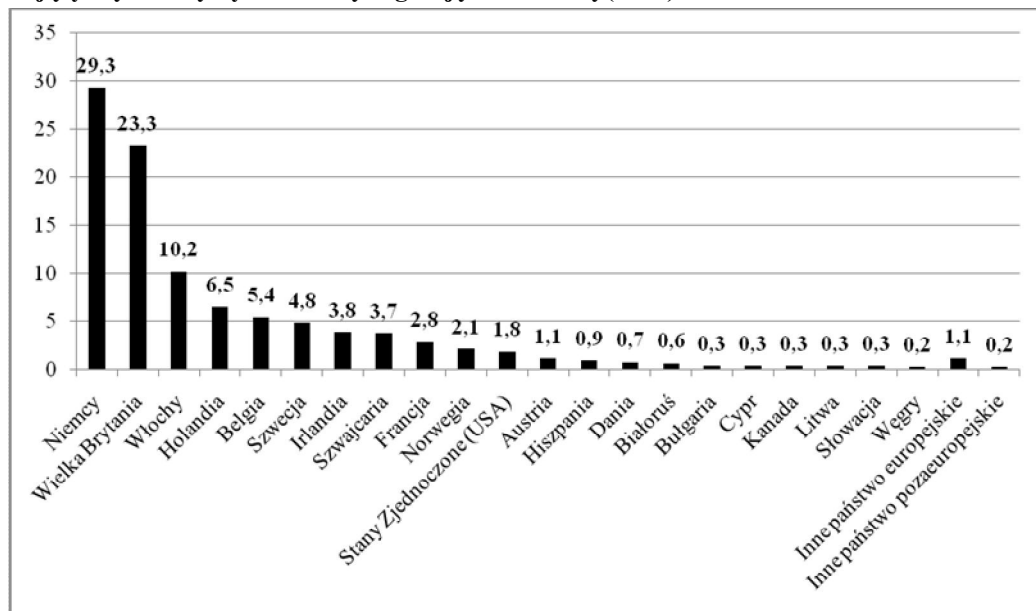
Powyższe analizy dotyczą wyłącznie bieżącej lub poprzedniej pracy ankietowanych. Tymczasem migracje często mają charakter wieloetapowy. Niekiedy zdarza się, że migranci wracają do pierwszego miejsca zamieszkania. Dlatego też warto zbadać cały cykl ich migracji, rozważając miejsce ich aktualnego zamieszkania jako docelowy punkt migracji (przynajmniej według stanu z dnia badania) oraz punkt startowy, czyli miejsce, w którym się wychowali. Badanie wykazało, że blisko dwie trzecie mieszkańców województwa lubelskiego (64,4%) wychowało się w obecnym miejscu zamieszkania. Co piąty (21%) respondent wychował się w innej miejscowości tego samego powiatu, a co dziesiąty (9,8%) w innym powiecie województwa lubelskiego. Łącznie zatem 95,2% mieszkańców dorastało w regionie. Za granicą Polski wychowało się zaledwie 0,1% respondentów, zatem były to pojedyncze przypadki. Pozostałe 4,7% ludności Lubelszczyzny pochodzi z innych województw Polski, w tym głównie z: mazowieckiego (30,1%), podkarpackiego (15,5%) i dolnośląskiego (9,5%). Należy jednak pamiętać, że nie jest to wynik netto, a jedynie szacowany napływ ludności, zatem wielkości tej nie można interpretować z nadmiernym optymizmem. Województwo lubelskie charakteryzuje się bowiem niezmiennie ujemnym i rosnącym (wartość bezwzględna) saldem migracji międzywojewódzkiej⁴⁵⁹.

Zatrzymanie odpływu ludności jest jednym z czołowych wyzwań polityki przestrzennej władz regionalnych. Brak siły roboczej, zwłaszcza tej wykwalifikowanej, z czasem może zatrzymać napływ inwestycji i rozwój regionu. W województwach tzw. Ściany Wschodniej, gdzie dostrzegalne są znaczne dysproporcje rozwojowe w stosunku do reszty kraju, jest to poważne zagrożenie.

Odrębną kategorią migracji są międzynarodowe migracje zarobkowe. W okresie od wejścia Polski do Unii Europejskiej 01.05.2004 roku, co ósmy mieszkaniec województwa lubelskiego (12,5%) wyjeżdżał za granicę w celach zarobkowych. Jest to wysoki wynik w porównaniu do efektów poprzednich analiz, wskazujących na niewielką mobilność mieszkańców regionu. Możliwe jednak, że większość omawianych wyjazdów nastąpiła wkrótce po akcesji Polski do UE i była efektem krótkotrwałej tendencji wynikającej z chęci wypróbowania nowych możliwości. Hipotezę tę potwierdza fakt, iż prawie połowa tego rodzaju emigrantów (48,8%) wyjechała w tym okresie jeden raz za granicę, co piąty (21,7%) wyjeżdżał dwukrotnie. Zdecydowana większość (94,7%) łącznie wyjeżdżała w omawianym okresie (6 lat) nie więcej niż 6 razy, jednak respondenci o rekordowej liczbie wyjazdów zadeklarowali nawet 40 takich epizodów. Tak znaczna ilość wyjazdów w krótkim czasie jest możliwa tylko wtedy, gdy wyjazdy są relatywnie krótkie i częste, co może oznaczać albo że respondenci ci pracują za granicą w trybie wahałowym (regularne wyjazdy na krótkie kontrakty), albo też, że ich próby kończą się często niepowodzeniem i szybkim powrotem. Strukturę krajów, do których udawali się mieszkańcy regionu przedstawia wykres 4.10. (patrz s. 283).

⁴⁵⁹ Zob. *Pakiet prognoz międzywojewódzkich migracji zarobkowych kobiet i mężczyzn w województwie lubelskim – raport cząstkowy w postaci bazy danych zawierającej wartości zmiennych poddanych analizie, w ramach projektu: „Migracje szansą województwa lubelskiego – wspieranie pozytywnych trendów adaptacyjnych na regionalnym rynku pracy”*.

Wykres 4.10. Kraje, do których najczęściej udawali się mieszkańcy województwa, decydujący się na międzynarodową migrację zarobkową (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Ponad połowa międzynarodowych migrantów zarobkowych (57,4%) przyznała, że ktoś z ich rodziny lub bliskich znajdował się już w kraju, do którego zdecydowali się oni wyjechać. W większości przypadków (84,8%) osoby te pomagały w załatwieniu niektórych kwestii związanych z wyjazdem. Świadczy to o tym, że obecność osób bliskich wpływa na wybór kierunku migracji, zatem jeden kierunek może być powielany, np. w ramach rodziny lub grupy znajomych.

Na podstawie analizowanych wcześniej kwestii można wskazać pewne lokalizacje, które szczególnie często pojawiają się w kontekście migracji w województwie lubelskim. Przyciągają one znaczne strumienie przepływów kapitału ludzkiego, dlatego można umownie określić je atraktorami migracji⁴⁶⁰. Możliwe jest wyznaczenie takich punktów ogniskowych dla różnych zasięgów migracji. Istnieją zatem atraktory dla przepływów międzypowiatowych, atraktory dla przepływów międzywojewódzkich i atraktory międzynarodowe. Posiadając wiedzę na temat głównych kierunków migracji, władze lokalne mogą podjąć współpracę z władzami tych rejonów w celu usprawnienia komunikacji między nimi a województwem lubelskim. Ma to duże znaczenie np. przy planowaniu remontów dróg i ustalaniu hierarchii szlaków komunikacyjnych w województwie, a po uruchomieniu lotniska w aglomeracji lubelskiej będzie

⁴⁶⁰ Są to w istocie punkty docelowe najważniejszych kierunków migracyjnych wyznaczonych na podstawie powtarzalności tych lokalizacji w odpowiedziach na poszczególne pytania dotyczące kierunków migracji, jakie pojawiły się w badaniach CBOS i zostały uwzględnione w niniejszym opracowaniu. Brano pod uwagę tylko te warianty odpowiedzi, które charakteryzowały się odpowiednio wysokim odsetkiem wskazań w poszczególnych pytaniach: dla przepływów międzypowiatowych – co najmniej około 5% wskazań w więcej niż jednym pytaniu, dla przepływów międzywojewódzkich i międzynarodowych – co najmniej około 10% wskazań w więcej niż jednym pytaniu.

wyznaczało także rozkład lotów, wpływając tym samym na sytuację transportową województwa. Podsumowanie dociekań na temat najważniejszych kierunków migracji w województwie lubelskim przedstawia tablica 4.10.

Tablica 4.10. Najważniejsze kierunki migracyjne dla przepływów ludności w województwie lubelskim

Atraktory dla przepływów międzypowiatowych	Atraktory dla przepływów międzywojewódzkich	Atraktory dla przepływów międzynarodowych
Lublin i powiat lubelski (pojawianie się także wskazań dotyczących innych powiatów przyległych do Lublina może wskazywać, iż atraktorem jest w istocie LOM)	<ul style="list-style-type: none"> • województwo mazowieckie • województwa podkarpackie • województwo dolnośląskie • województwo śląskie 	<ul style="list-style-type: none"> • Wielka Brytania • Niemcy • Włochy

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Powyższa analiza daje nam wiedzę na temat kierunków migracji. Z kolei w celu przeanalizowania skali migracji należy rozważyć jej dwa aspekty. Po pierwsze faktyczne ruchy migracyjne z przeszłości oraz planowane w najbliższej przyszłości. Po drugie potencjalną skłonność mieszkańców regionu lubelskiego do przeprowadzek w ramach różnych jej zasięgów.

Jeśli chodzi o pierwszy aspekt, należy zacząć od wskazania odsetka ludności, która w ogóle dokonała względnie trwałej migracji⁴⁶¹ w swoim życiu. W tym celu mieszkańców Lubelszczyzny zapytano, czy w przeszłości, odkąd ukończyli 15 lat, mieszkali w innej miejscowości niż obecnie przez co najmniej pół roku. Badanie wykazało, że 18,2% ludności mieszkało przez pewien relatywnie długi czas w innej miejscowości, niż w dniu badania. Spośród tej grupy 45,1% mieszkało w innej miejscowości tego samego powiatu, 32,1% mieszkało w innym powiecie województwa lubelskiego (najczęściej był to powiat lubelski lub miasto Lublin, znaczna grupa mieszkała także przez pewien okres w powiecie zamojskim lub mieście Zamościu), 19,8% w innym województwie (najczęściej były to: mazowieckie, śląskie i podkarpackie), a 3% mieszkało poza granicami kraju (głównie w Wielkiej Brytanii i Niemczech, znaczna część – 10% – mieszkała okresowo w Chinach).

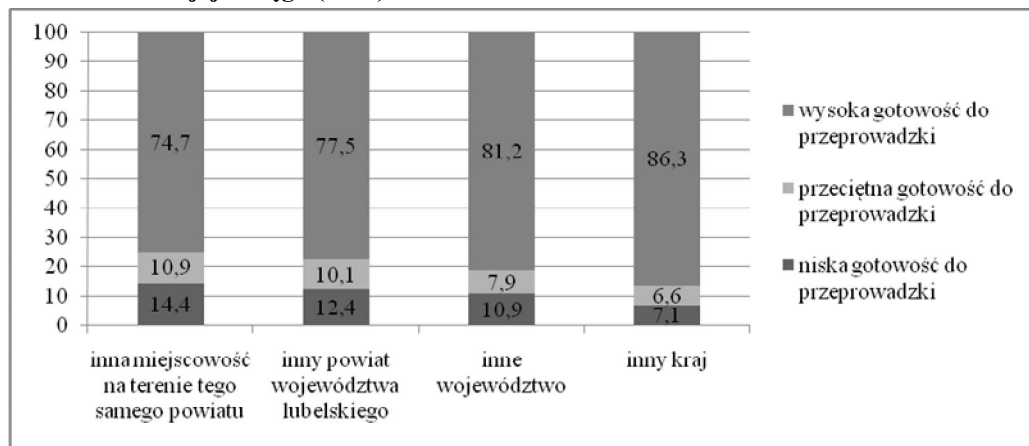
Jeśli chodzi o drugi element fatycznych przeszłych ruchów migracyjnych mieszkańców województwa – epizody wyjazdów zagranicznych, w celu oszacowania ich długości, tych respondentów, którzy w przeszłości zdecydowali się na migrację zarobkową do innych państw, zapytano o czas trwania ich ostatniego wyjazdu. Okazało się, że ponad połowa wyjazdów (50,6%) trwała od 2 do 3 miesięcy. Zaledwie w 10,5% przypadków migracja trwała dłużej niż rok, przy czym w 9,8% – dłużej niż 1,5 roku, a w 5,1% – dłużej niż 2 lata. W czasie tych wyjazdów respondenci podejmowali zatrudnienie, przy czym dwie trzecie pracowało nie dłużej niż 3 miesiące, a 90% – nie dłużej niż 15 miesięcy. Dominowały zatem wyjazdy krótko- i średnioterminowe w większości poświęcone na pracę zarobkową.

⁴⁶¹ Chodzi o migracje inne niż wahadłowe lub tymczasowe. A zatem takie, które wiązały się z względnie trwałą (co najmniej półroczną) rezygnacją z poprzedniego miejsca zamieszkania.

Do wyjazdów krótkoterminowych zaliczają się także migracje związane z pracą sezonową. Mieszkańców województwa lubelskiego zapytano o ich plany związane z wyjazdami sezonowymi w 2010 roku. Plany takie miało 3,2% mieszkańców w zakresie wyjazdów krajowych i 6% w zakresie wyjazdów zagranicznych. Do najczęstszych regionów docelowych planowanych migracji krajowych należy zaliczyć województwa: kujawsko-pomorskie (25,3%), podlaskie (16,9%), lubuskie (12,9%) i mazowieckie (10,8%). Jeśli chodzi o planowane zagraniczne wyjazdy do pracy sezonowej, respondenci wskazywali najczęściej: Niemcy (30,3%), Wielką Brytanię (19,2%), Holandię (12,1%) oraz Austrię (10,5%). Przewaga planów wyjazdów zagranicznych nad krajowymi wskazuje, iż mieszkańcy regionu, jeśli już postanawiają wyjechać, to wolą wyjazd daleki, zagraniczny.

W celu zbadania potencjalnej skłonności mieszkańców województwa lubelskiego do przenoszenia swojego miejsca zamieszkania, zapytano o ich gotowość do przeprowadzki w zależności od jej zasięgu (zob. wykres 4.11.). Okazało się, że przeważająca liczba ludności nie wykazuje gotowości do przeprowadzki lub wykazuje ją jedynie w niewielkim stopniu. Co więcej, w miarę zwiększania się dystansu ewentualnej migracji, maleje zarówno odsetek osób o wysokiej skłonności do przeprowadzki, jak i tych o przeciętnej gotowości. Udział osób o gotowych do zmiany miejsca zamieszkania spadł ponad dwukrotnie, jeśli porównać odpowiedzi na oba skrajne warianty pytania (to jest o przeprowadzkę do innej miejscowości w tym samym powiecie oraz o przeprowadzkę do innego kraju).

Wykres 4.11. Gotowość mieszkańców województwa lubelskiego do przeprowadzki w zależności od jej zasięgu (w %)

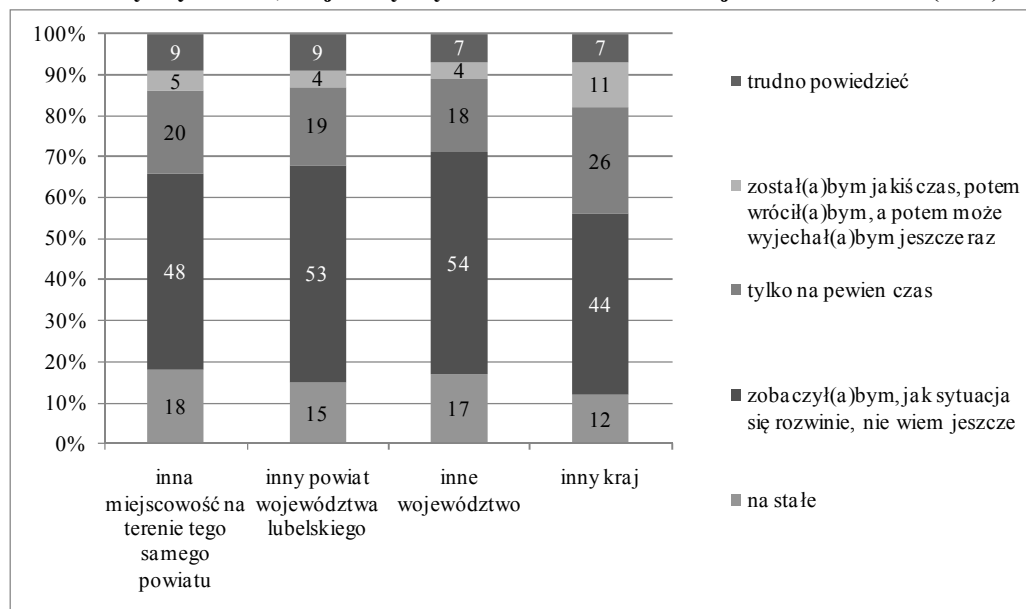

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

Następnie poproszono respondentów o wysokiej gotowości do przeprowadzki (bardzo wysokiej lub raczej wysokiej) i niezdecydowanych (przeciętna gotowość) o określenie, czy woleliby wyjechać na stałe, czy też tylko na określony czas. Około połowy respondentów w każdym przypadku odpowiedziało, że ich decyzja dotycząca czasu trwania migracji uzależniona byłaby od rozwoju sytuacji już po ich przyjeździe do nowego miejsca zamieszkania. W przypadku migracji międzynarodowych wyraż-

nie większy był odsetek osób podkreślających tymczasowość wyjazdu. W przypadku migracji wewnętrznych (w granicach kraju) łączny udział odpowiedzi wskazujących na chęć pozostania na emigracji tylko przez pewien czas (epizod migracyjny) lub na chęć powrotu po pewnym czasie z możliwością ewentualnego ponownego wyjazdu (migracje wahadłowe) nie przekraczał 25%. W przypadku preferencji dotyczących wyjazdu zagranicznego analogicznych odpowiedzi udzieliło aż 37% respondentów (zob. wykres 4.12.).

Wykres 4.5. Preferencje mieszkańców województwa lubelskiego gotowych do przeprowadzki dotyczące czasu, na jaki byliby skłonni zmienić miejsce zamieszkania (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań CBOS

W celu uzupełnienia zebranych danych na temat skłonności mieszkańców województwa lubelskiego do przeprowadzek zapytano ich o to, czy kiedykolwiek myśleli już o przeprowadzce (krajowej i zagranicznej) oraz czy są w stanie skonkretyzować, w jakie miejsce najchętniej by wyemigrowali. Jeśli chodzi o przeprowadzki w obrębie granic Polski, co dwudziesty mieszkaniec regionu (4,8%) zadeklarował, że stale myśli o przeprowadzce, zaś co siódmy (13,9%), że myśli o tym od czasu do czasu. Oznacza to, że znaczny odsetek mieszkańców wykazuje tendencje do odpływu z regionu. Jest to wyraźna wskazówka, że w polityce władz lokalnych należy zintensyfikować działania nastawione na promocję wewnętrzną, skoncentrowaną na zachęcaniu mieszkańców do pozostawania w województwie lubelskim. Większość ludności (81,3%) nie przewidywała jednak w ogóle takiego scenariusza. Najczęściej mieszkańcy województwa lubelskiego myśleli o migracji do dużych miast, takich jak: Warszawa, Kraków, Lublin, Wrocław, Gdańsk, Poznań, Rzeszów czy Szczecin⁴⁶². Co ciekawe niemal wszyscy

⁴⁶² Pytanie miało charakter otwarty, dlatego respondenci często podawali po kilka odpowiedzi lub udzielali formalnie różnych odpowiedzi, ale wskazujących na ten sam kierunek (np. „Gdańsk” lub „Gdynia”)

pytani, którzy potrafili wskazać konkretne miejsce przeprowadzki (stanowili oni 47,8% tych, którzy myśleli kiedykolwiek o przeprowadzce), wymieniali nazwy miast. Jedynie 0,8% wskazało, że chciałoby wyemigrować na Mazury, co stanowiło jedyny wariant odpowiedzi niewskazujący wprost na obszary miejskie. Należy podkreślić, że znaczna grupa mieszkańców odczuwa potrzebę przeprowadzenia się do rozwiniętego, dość dużego miasta. Wynika to zapewne z niskiego poziomu urbanizacji województwa lubelskiego i może stanowić dla władz lokalnych źródło refleksji na temat konieczności rozwoju miast regionu oraz promocji nowoczesnego modelu wielofunkcyjnego rozwoju wsi, która powinna nabywać zdolności spełniania niektórych funkcji ośrodka miejskiego.

Co do migracji zagranicznych, prawie co dziesiąty mieszkaniec Lubelszczyzny (9,4%) kiedykolwiek rozważał taką ewentualność, przy czym 2,1% zadeklarowało, że stale myśli o przeprowadzce, a 7,3% przyznało, że myśli o niej od czasu do czasu. Większość (60%) osób rozważających już wcześniej możliwość migracji posiadało pewne przemyślenia dotyczące jej kierunku. Najczęściej wskazywane kraje to: Wielka Brytania (26,3%), Niemcy (12,9%), Norwegia (8%), Francja (7,9%), Stany Zjednoczone (5,7%), Holandia (5,6%), Hiszpania i Włochy (po 5,4%). Można zatem stwierdzić, że w grupie osób posiadającej w pewnym stopniu sprecyzowane przemyślenia dotyczące ewentualnej przeprowadzki zagranicznej dominuje skłonność do migracji do względnie rozwiniętych państw europejskich.

4.8. Podsumowanie – raport końcowy dotyczący polityki przestrzennej i transportowej

Polityka przestrzenna jest istotnym czynnikiem stymulacji rozwoju regionalnego. Wynika to z faktu, że firmy najczęściej wybierają na lokalizacje swoich inwestycji miejsca korzystnie położone, blisko źródeł surowców, rynków zbytu lub szlaków transportowych. Województwo lubelskie posiada zaś korzystną lokalizację. Konieczne jest zatem zapewnienie jego wystarczającej dostępności transportowej. Przyciąganie inwestycji przyczyni się do tworzenia nowych miejsc pracy w regionie, co wpłynie na zmniejszenie się stopy bezrobocia i może wywołać napływ specjalistów do regionu, inicjując tym samym rozwój w oparciu o wiedzę. Ponadto dobre połączenie np. z centrum kraju pozwoli na większą mobilność wahałową ludności, która zamiast emigrować z regionu może zdecydować się na dojazdy do pracy do innego regionu. Pozwoli to na utrzymanie w województwie części dochodów tej grupy, co będzie wywoływało impulsy rozwojowe w oparciu o mnożnik konsumpcyjny.

Prowadzenie odpowiedniej polityki przestrzennej jest ważne nie tylko na szczeblu centralnym, na którym planowane są największe projekty, zwłaszcza związane z inwestycjami strategicznymi w infrastrukturę transportową, ale także na poziomie polityki władz regionalnych, głównie samorządowych. Podobnie, strategiczne ramy dla kierunków polityki przestrzennej i transportowej są wyznaczane zarówno przez dokumenty ministerialne, np. Polityka Transportowa Państwa na lata 2006–2025, jak

i „Trójmiasto”). Z tego powodu niemożliwe jest dokładne wskazanie udziałów procentowych poszczególnych miast w liczbie wskazań. Tym niemniej postarano się możliwie wiernie odtworzyć kolejność wymienianych miast według liczby wskazań.

i dokumenty z poziomu regionalnego, np. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.

Plan stanowi podstawowy dokument dla polityki przestrzennej w województwie lubelskim. Wyznacza on, między innymi, cele strategiczne dla regionu. Wiązą się one z zachowaniem bieżącego stanu posiadania i adaptacją już istniejących inwestycji poprzez modernizację i restrukturyzację. Ważnymi elementami polityki przestrzennej władz regionalnych jest również stworzenie warunków do zróżnicowanego rozwoju oraz podnoszenie poziomu i jakości życia mieszkańców, a także zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności regionu. Jak zatem widać, ogólne cele ściśle pokrywają się z podstawowymi wytycznymi rozwojowymi Lubelszczyzny. Wyróżniono także 6 obszarów zainteresowania, w których mają być realizowane wspomniane wyżej cele. Należą do nich: środowisko naturalne, środowisko kulturowe, sieć osadnicza, infrastruktura społeczno-gospodarcza, infrastruktura techniczna (transportowa, elektroenergetyczna i komunalna) oraz obronność regionu i bezpieczeństwo publiczne.

Realizacja polityki transportowej i przestrzennej w znacznej mierze zależy od uwarunkowań wpływających z położenia regionu oraz jego dostępności infrastrukturalnej (co wykracza poza zasięg regionalnej polityki przestrzennej). Należy podkreślić, że Lubelszczyzna jest regionem leżącym na styku trzech państw: Polski, Ukrainy i Białorusi. Fakt, iż od czasów średniowiecznych przez dzisiejsze okolice Lublina przebiegał szlak handlowy z Wilna do Krakowa, warunkował rozwój województwa w przeszłości, zaś Lublin stał się dzięki temu najsilniejszym w Polsce ośrodkiem miejskim na wschód od Wisły. Obecnie jednak kluczowe znaczenie ma sieć korytarzy transeuropejskich TEN-T i pozycja regionu lubelskiego w obrębie tej struktury. Przez województwo lubelskie biegą następujące szlaki transeuropejskie:

- Korytarz II sieci TEN-T, prowadzący z Berlina przez Warszawę za wschodnią granicę terytorium Unii Europejskiej. W jego skład wchodzi przede wszystkim planowana autostrada A2 ze Świecka na granicy z Niemcami przez Warszawę do Terespoła na granicy z Białorusią (jej budowa na odcinku przechodzącym przez województwo lubelskie ma ruszyć po 2015 roku). Korytarz II miał zasadniczo prowadzić do Mińska i Moskwy, ale przewidziano również jego odgałęzienie południowe, wiodące z Warszawy do Kijowa. Nie ma jednak obecnie planów budowy autostrady pokrywającej się z tą odnogą korytarza. Warto dodać, że trasa ta straciła na znaczeniu dla UE, odkąd stało się jasne, że wraz z Polską do Unii dołączą także republiki nadbałtyckie, na których terytoriach istnieją korzystniejsze kanały tranzytu do Rosji;
- *Via Intermare*, czyli jeden ze szlaków pomocniczych sieci TEN-T, który prowadzi z Gdańska przez Warszawę i Lublin do Lwowa, Odessy i Bukaresztu. Trasa ta zyskała na znaczeniu w wyniku tych samych zmian geopolitycznych, które spowodowały spadek rangi korytarza II, ponieważ łączy południowo-wschodnią i centralną część Polski z republikami nadbałtyckimi oraz z jednym z nowych (od 2007 roku) członków UE – Rumunią.

Via Intermare pokrywa się częściowo z pozostałymi planowanymi (oprócz wspomnianej autostrady A2) krajowymi drogami szybkiego ruchu, przebiegającymi przez województwo lubelskie. Są to:

- S12 – prowadząca z Piotrkowa Trybunalskiego (autostrada A1) przez Puławę, Lublin i Chełm do Dorohuska (granica z Ukrainą, kierunek Kijów);
- S17 – łącząca Warszawę z Lublinem, Zamościem i Hrebennem (granica z Ukrainą, kierunek Lwów);
- S19 – wiodąca z Kuźnicy (granica z Białorusią, kierunek Grodno), przez Białystok, Lublin i Rzeszów do Barwinka (granica ze Słowacją, kierunek Preszów).

Trasy te są ważne z punktu widzenia dostępności infrastrukturalnej województwa, ponieważ dwie pierwsze, S12 i S17, łączą Lubelszczyznę z centralną Polską (z okolicami Łodzi i Warszawy), zaś trzecia, S19, umożliwi integrację tzw. Ścianę Wschodniej, czyli regionów: podlaskiego, lubelskiego i podkarpackiego. Województwo lubelskie należy jednak do obszarów polskich ze słabo rozwiniętą infrastrukturą drogową. Według stanu z 2010 roku w regionie znajdowało się:

- 0 km autostrad;
- 38 km dróg ekspresowych;
- 13 km dróg ekspresowych w budowie.

Rekomenduje się zatem przyspieszenie realizacji planów budowy infrastruktury drogowej oraz nadanie szczególnego priorytetu najważniejszym odcinkom, np. trasie S17, która łączy najważniejsze ośrodki miejskie regionu (Lublin i Zamość) z centrum kraju. Należy w tym celu nawiązać ścisłą współpracę z Generalną Dyrekcją Dróg Krajowych i Autostrad oraz opracować koncepcje przestrzenno-transportowe, które będą przedkładane Ministerstwu Infrastruktury w celu przedstawienia zdania władz lokalnych na temat kierunków rozwoju przestrzennego regionu. Umożliwi to lepsze dostosowanie polityki władz centralnych do realiów województwa i jego potrzeb.

Oprócz dróg niezwykle ważne jest też zapewnienie adekwatnego poziomu rozwoju infrastruktury punktowej służącej czerpaniu korzyści ze strumieni handlowych przepływających przez obszar województwa lubelskiego. Najlepszym przykładem tego rodzaju inwestycji są centra usług logistycznych (CUL), na które składają się obiekty przeładunkowo-magazynowe połączone z rozwiniętymi usługami administracyjnymi, służącymi racjonalizacji i ekonomizacji transportu. Mogą one być związane z obsługą biznesu (tzw. sektor BPO), odprawą celną czy kojarzeniem przewozów multimodalnych.

W województwie lubelskim jak dotąd funkcjonuje tylko jedno CUL – w Małaszewiczach. **Jednak zaleca się wybór kolejnych lokalizacji dla możliwych CUL i stworzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które będą jasno precyzować przeznaczenie i wymogi związane z planowaną inwestycją.** Ponieważ zaś CUL są co do zasady inwestycjami prywatnymi – należy zachęcić inwestorów do ich podjęcia. Dobrym sposobem jest objęcie wybranych lokalizacji podstrefami jednej ze Specjalnych Stref Ekonomicznych. Obecnie w regionie swoje podstrefy obsługują: SSE Starachowice, SSE Euro-Park Mielec, Suwalska SSE i Tarnobrzaska SSE. **Za najlepsze potencjalne miejsca uruchomienia CUL można uznać następujące miejscowości:** Świdnik, Dorohusk, Zamość, Kurów, Rejowiec.

Miejscowości te są położone blisko znaczących szlaków drogowych, kolejowych oraz lokalnych lotnisk, a także stanowią ważne ośrodki miejskie (lub są położone w ich pobliżu) oraz najczęściej w ich obrębie już funkcjonuje jedna z podstref SSE. Jak łatwo zauważyć, poza transportem drogowym ważne dla rozwoju regionu i napływu kapitału oraz wykwalifikowanej siły roboczej są także inne gałęzie transportu. W przypadku województwa lubelskiego są to: transport kolejowy i lotnictwo.

Jeśli chodzi o lotnictwo – sektor ten na Lubelszczyźnie znajduje się we wczesnej fazie rozwoju. W województwie nie działa jak dotąd żaden port lotniczy o zasięgu ponadregionalnym, a najbliższymi lotniskami pasażerskimi są: Rzeszów-Jasionka, Kraków-Balice, Katowice-Pyrzowice oraz Łódź-Lublinek. W regionie znajduje się kilka niewielkich lotnisk. Są to jednak głównie obiekty powojenne lub należące do aeroklubów, toteż często nie spełniają norm technicznych wymaganych dla uruchomienia cywilnego ruchu pasażerskiego lub towarowego. Do największych z tego typu lotnisk należą: Zamość-Mokre i Biała Podlaska. Odrębny problem stanowi lokalizacja ponadregionalnego lotniska pasażerskiego w pobliżu aglomeracji lubelskiej. Przez lata planowano rozbudowę istniejącego już lotniska Lublin-Niedźwiada, jednak w ostatnim czasie powstał i został przekazany do realizacji plan budowy od podstaw portu lotniczego w Świdniku, który ma zostać oddany do użytku w 2012 roku, a pełnię mocy przewozowej uzyskać w 2016 roku.

Transport kolejowy jest, w odróżnieniu od lotnictwa, dobrze rozwinięty na terenie regionu lubelskiego. Przebiega tędy kilka ważnych szlaków krajowych i międzynarodowych, m.in.:

- E20/CE20 – z Berlina do Moskwy (w ramach korytarza II TEN-T), linia objęta umowami AGC oraz AGTC, co wyznacza odpowiedni standard jakości infrastruktury;
- linia 7 – wraz z linią 9 składają się na szlak z Gdyni przez Lublin do Dorohuska, który wchodzi w skład *Via Intermare*;
- linia 69 – z Lublina do przejść granicznych na Ukrainę w Hrubieszowie i Hrebennem;
- linia 65 (LHS) – linia szerokotorowa, łącząca się z ukraińskim systemem UŻ;
- linia 63 – druga z linii szerokotorowych w regionie;
- linia 81 – linia ta po zakończeniu budowy mostu na Bugu we Włodawie ma połączyć Chełm z Brześciem (granica Białorusi).

Do najważniejszych relacji międzynarodowych przejeżdżających przez region lubelski należą: Wschodni Wiatr (pociąg z Berlina do Moskwy), Zachodni Wiatr (pociąg o skróconej trasie – z Berlina do Małaszewicz), Mongolski Wektor (relacja łącząca Niemcy z Chinami) oraz pociąg z Małaszewicz do Rotterdamu. **W celu usprawnienia tranzytu na wschód i budowy silnej pozycji regionu w handlu między UE a jej wschodnimi sąsiadami rekomenduje się podejmowanie inwestycji szczególnie w obrębie magistrali szerokotorowych operujących w regionie.**

Niestety, pomimo istotnej roli, jaką transport kolejowy mógłby odegrać w procesie rozwoju regionu, zauważalna jest marginalizacja Lublina i województwa lubelskiego, np. w koncepcji rozwoju szybkiej kolei pasażerskiej w Polsce. **Zaleca się za-**

tem podjęcie przez samorzady regionów Ściany Wschodniej lobbingu na rzecz podniesienia rangi tych obszarów w planach rządowych.

Polityka przestrzenna nie ogranicza się jednak do kwestii transportowych. Jej bardzo istotną częścią jest także zagadnienie sieci osadniczej. W regionie lubelskim miasta zamieszkuje mniej niż połowa mieszkańców, przy czym prawie dwie trzecie mieszkańców obszarów miejskich zamieszkuje w 5 największych miastach: Lublinie, Białej Podlaskiej, Chełmie, Zamościu i Puławach. Przy tym Lublin jest zdecydowanie największym ośrodkiem w regionie, skupiającym 16% ludności województwa. Ważne jest jednak, aby strategię rozwojową regionu należycie brały pod uwagę również potencjał tworzony przez tzw. miasta II rzędu. Niestety miasta te są często pomijane, zwłaszcza w zakresie możliwości ich współpracy między sobą oraz w obszarach oddziaływania wykraczających poza region (np. Biała Podlaska posiada sferę wpływu rozwiniętą także na obszarze województwa podlaskiego, a Puławy – mazowieckiego, ponadto Chełm i Zamość silnie oddziałują w obszarze transgranicznym, współpracując np. ze Lwowem).

Ważne jest zwiększanie nacisku na aktywność miast II rzędu w regionie, ale w najbliższej przyszłości to Lublin i Lubelski Obszar Metropolitalny pozostaną niezaprzeczalnie najsilniejszym ośrodkiem urbanistycznym, gospodarczym i akademickim w regionie. Jednak dominacja Lublina w szerszym kontekście nie jest już tak oczywista. Na wschodzie Polski zarówno Białystok, jak i Rzeszów są bliskie doścignięcia Lublina pod względem wskaźników ekonomicznych, zaś w porównaniu z miastami Polski Zachodniej Lublin jest stosunkowo słabo rozwiniętym ośrodkiem. Dlatego konieczne jest stymulowanie inwestycji w LOM, np. poprzez tworzenie miejscowych planów zagospodarowania, podstref SSE oraz parków przemysłowych.

Wymaga to jednak opracowania nie tylko planów lokalizacyjnych, ale także związanych z sektorową polityką gospodarczą. Zwłaszcza parki przemysłowe, z uwagi na konieczność zapewnienia odpowiedniego osprzętu i infrastruktury, muszą być tworzone z nastawieniem na konkretne sektory działalności. W województwie lubelskim za perspektywiczne branże można uznać: biotechnologię i farmację, zaawansowane przetwórstwo rolno-spożywcze i technologię żywności, elektronikę, teleinformatykę i nanotechnologię, energetykę, przemysł maszynowy oraz sektor transportowo-logistyczny (TSL).

Utrzymanie na należytych poziomach funkcji metropolitalnych Lublina wymaga również podjęcia współpracy międzynarodowej z miastami partnerskimi, zwłaszcza w obrębie działalności naukowej, np. w postaci regularnych periodycznych konferencji lub wymiany studenckiej. Metropolia powinna być także należycie zintegrowana z obszarami przyległymi, stąd postulat zapewnienia odpowiedniego systemu komunikacji wewnątrz aglomeracji, zwłaszcza między Lublinem i Świdnikiem (drugim największym miastem LOM) oraz między metropolią a obszarami wiejskimi LOM.

Istotna jest także troska o problemy planistyczne w samym Lublinie. Stolica regionu powinna być w jak najszerszym zakresie objęta planami zagospodarowania uwzględniającymi tereny rekreacyjne i kulturowe. Ważne jest także zbilansowanie transportu wewnątrz miasta i promocja transportu publicznego, np. poprzez system parkingów okalających centrum miasta (tzw. *park & drive*).

Aby możliwy był wielofunkcyjny i zbilansowany rozwój regionu, a profity płynące z przemian gospodarczych „rozlewały się” na cały region (tzw. efekt *spill-over*), nieodzowne jest wyrównywanie dysproporcji rozwojowych między terenami miejskimi a wiejskimi. Podstawą jest podniesienie poziomu infrastruktury społecznej i komunalnej, zapewniającej odpowiedni poziom życia na terenach wiejskich (dominujących na Lubelszczyźnie) – jest to konieczny warunek przyciągnięcia imigrantów do regionu. **Dlatego rekomenduje się uruchamianie projektów refinansowania budowy przydomowych oczyszczalni ścieków i biogazowi, obiektów sportowych i kulturowo-rekreacyjnych na terenach wiejskich oraz przyspieszenie rozbudowy sieci gazowej i wodno-kanalizacyjnej. Z kolei w celu pobudzenia przedsiębiorczości na terenach wiejskich należy wyznaczać tam obszary przeznaczone pod inwestycje oraz promować aktywność pozarolniczą wśród ludności wiejskiej (w tym także nowoczesne działy rolnictwa, np. rolnictwo organiczne, a także działalność z pogranicza rolnictwa i innych sektorów, np. agroturystykę).**

Polityka przestrzenna obejmuje, poza transportem i osadnictwem, także zagadnienia infrastrukturalne związane z innymi sektorami, np. budownictwem, sektorem telekomunikacyjno-informatycznym czy naukowym i badawczo-rozwojowym.

Najważniejszym działem infrastruktury budowlanej jest mieszkalnictwo, ponieważ tworzy ono warunki dla potencjalnych imigrantów. **Zaleca się zatem przede wszystkim rozwój mieszkalnictwa społecznego (w oparciu o partnerstwo publiczno-prywatne typu TBS), które zapewnia podaż relatywnie tanich i komfortowych mieszkań na osiedlach wyposażonych w odpowiednią infrastrukturę wspierającą (sklepy, przedszkola, place zabaw dla dzieci), a także subsydiowanie wprowadzania (szczególnie na obszarach wiejskich – w sferze dominacji budownictwa jednorodzinnego) nowoczesnych i ekologicznych rozwiązań technologicznych. Rekomenduje się również wsparcie dla zrównoważonego rozwoju wsi poprzez kontrolę budownictwa mieszkaniowego i działkowego na terenach o specjalnym znaczeniu ekologicznym.**

Wsparcie wsi powinno być także głównym celem w zakresie implementacji rozwiązań telekomunikacyjno-informatycznych w województwie lubelskim. **Po pierwsze zaleca się rozbudowę infrastruktury sieci, głównie poprzez inwestycje publiczno-prywatne typu Zbuduj – Korzystaj – Oddaj (tzw. BOT). Najważniejszą tego rodzaju inwestycją powinna być budowa magistrali integrującej województwa Ściany Wschodniej Polski. Ponadto dla poprawy stopnia wykorzystania Internetu przez mieszkańców w celach marketingowych (reklama działalności) powinny zostać uruchomione szkolenia z tematyki użycia narzędzi promocyjnych w Internecie, adresowane zwłaszcza do samozatrudnionych osób starszych i z obszarów wiejskich.**

W kwestiach rozwoju sektora B+R istotne jest budowanie potencjału w oparciu o liczne uczelnie wyższe (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Uniwersytet Medyczny w Lublinie). Placówki te powinny nawiązywać współpracę z instytucjami promującymi biznes, np. Polską Agencją Rozwoju Przedsiębiorczości, w celu rozwijania infrastruktury badawczej i jej komercyjnych zastosowań, np. związanych z opracowywaniem rozwiązań technologicznych dla firm. W tym kontekście podsta-

wowym instrumentem powinny być parki naukowo-techniczne i laboratoria. Co więcej, oferta szkolnictwa zawodowego, kształcącego techników i personel średniego szczebla, powinna zostać skorelowana z kierunkami rozwoju szkolnictwa wyższego tak, aby w regionie rozwijały się zasoby ludzkie służące kompleksowemu tworzeniu kadr w perspektywicznych dziedzinach. Za takie dziedziny w regionie lubelskim można uznać sektory: farmaceutyczny, technologii żywności, biotechnologii oraz informatyczno-elektroniczny. **Aby ułatwić potencjalnym absolwentom wybór ścieżki edukacyjnej zgodnej z wizją rozwoju regionu i potrzebami rynku, zaleca się utworzenie akademickich i szkolnych centrów doradztwa zawodowego.**

Rozwój infrastruktury (głównie transportowej i wspierającej przedsiębiorczość) może dwojako wpływać na ludność regionu: skłaniać ją do migracji z racji na lepszą dostępność innych regionów albo też zniechęcać do wyjazdu z rozwijającego się przętnie województwa. **W celu uzyskania dominacji tego drugiego efektu zaleca się prowadzenie polityki publicznego ogłaszania wyników działalności władz regionu i promowanie osiągnięć lokalnej gospodarki.** Ma to służyć zwiększeniu optymizmu miejscowych inwestorów. Aby utrzymać ludność (a dzięki temu także i impulsy ekonomiczne generowane przez ich konsumpcję), należy również promować model pracy w oparciu o migracje cykliczne lub świadczenie usług na obszarze całego kraju przy utrzymaniu siedziby firmy w regionie lubelskim. Formy te powinny stanowić substytut dla trwałej migracji poza region.

W celu zdobycia dokładniejszych danych dotyczących wzorców migracyjnych na Lubelszczyźnie, w tym w odniesieniu do uwarunkowań przestrzennych, w ramach projektu przeprowadzone zostało badanie kwestionariuszowe z udziałem 3000 mieszkańców województwa. Wyniki tego badania pozwoliły na wyciągnięcie wniosków związanych z przestrzennymi uwarunkowaniami procesów migracyjnych oraz na oszacowanie skali i zasięgu migracji.

Po pierwsze przebadano aktualną mobilność mieszkańców w związku z dojazdami do pracy. Okazało się, że ponad 90% mieszkańców dojeżdża codziennie do pracy. Nieliczne osoby decydujące się na dojazdy w dłuższym cyklu zazwyczaj mają nocleg zapewniony przez pracodawcę. Większość osób dojeżdżających (dwie trzecie) ma do pokonania do 20 km, co zwykle zajmuje im około pół godziny. Osoby dojeżdżające najczęściej wykorzystują do transportu własny samochód lub autobusy i minibusy komunikacji publicznej. Wskazuje to na konieczność rozwoju komunikacji lokalnej krótkiego i średniego zasięgu w celu ułatwienia dojazdów osobom niezmotoryzowanym i zwiększenia wykorzystania bardziej ekologicznej komunikacji zbiorowej.

Większość osób pracujących (około 60%) wolałaby pracować w miejscu zamieszkania, jednak najczęściej respondenci uważali, że w ich miejscowościach nie miałoby możliwości znalezienia ani pracy podobnej co do zawodu i zakresu obowiązków, ani podobnie płatnej (ponad 70% w obu przypadkach). Również w przypadku ponad połowy bezrobotnych panowało przekonanie, że w ich miejscu zamieszkania znalezienie pracy byłoby praktycznie niemożliwe.

Rekomenduje się zatem podjęcie zintensyfikowanych działań związanych ze stymulacją lokalnych rynków pracy. Ważne jest zastosowanie aktywnych form wspierania osób bezrobotnych lub chcących podnosić swoją zdolność do podjęcia i utrzymania zatrudnienia. Nie tylko są one skuteczniejsze niż formy biernej polity-

ki, ale także oddziałują na postawę uczestników projektów, podnosząc ich optymizm, co może pozytywnie wpływać na poziom przedsiębiorczości w regionie.

W badaniu CBOS wiele miejsca poświęcono przesłankom skłaniającym ludność regionu lubelskiego do migracji międzynarodowych, zwłaszcza zarobkowych. Ustalono, że osoby wyjeżdżające za granicę do pracy najczęściej miały już zatrudnienie zagwarantowane przez pracodawcę albo obiecane przez znajomych lub rodzinę. W większości także sami pokrywali koszty podróży i pobytu w okresie pracy. Niekiedy koszty te ponosili w całości pracodawcy, ale praktycznie nie występowały sytuacje podziału tych obciążeń. Znaczne koszty wyjazdu oraz wiążące się z nim ryzyko sprawiają, iż próg efektywności bodźców finansowych zachęcających do migracji zagranicznej jest przeciętnie o wiele wyższy niż w przypadku migracji wewnątrz krajowej.

Jednocześnie jednak przeciętne zarobki Polaków za granicą są znacząco wyższe od dochodów osiągniętych w kraju. Połowa osób migrujących w przeszłości zadeklarowała, iż ich miesięczne dochody netto oscylowały w przedziale od 3500 do 5500 zł, przy czym należy zastrzec, że część respondentów emigrowała zarobkowo w dość odległej przeszłości, kiedy poziomy wynagrodzeń były niższe, co zapewne miało zaniżający wpływ na uzyskane wartości miar tendencji centralnych w zbiorowości.

Osoby migrujące za granicę w celach zarobkowych najczęściej miały określony cel finansowy, tzn. planowały zgromadzenie funduszy na konkretny cel. Najczęstszymi z nich były:

- pokrycie codziennych wydatków swoich i swojej rodziny,
- modernizacja lub budowa domu albo mieszkania,
- kontynuacja nauki własnej lub osoby bliskiej,
- zakup samochodu.

Jeden z dominujących celów jest zatem związany z bieżącą konsumpcją i przeżyciem rodziny, nie zaś z realizacją konkretnych celów strategicznych. Konieczność podejmowania wyjazdów w celu uzyskania środków na codzienne wydatki świadczy o trudnościach osób migrujących w znalezieniu pracy lub dobrze płatnej pracy w regionie. **Jednocześnie zaleca się uruchomienie systemu preferencyjnych kredytów na zakup i remont mieszkania oraz zakup samochodu. Pozwoliłoby to znacznie zmniejszyć strumień krótkookresowej migracji ludności w celach zarobkowych, zatrzymując tym samym tę siłę roboczą w regionie.** Z kolei stymulowanie napływu kapitału ludzkiego do województwa lubelskiego wymaga stworzenia korzystnych warunków, także finansowych. Potwierdza się zatem postulat konieczności podjęcia przez samorządy działań przyciągających inwestycje do regionu, np. poprzez uruchamianie podstref SSE lub otwieranie parków przemysłowych ułatwiających podejmowanie działalności w sektorach intensywnie wykorzystujących sprzęt i aparaturę. Napływ inwestycji powinien skutkować podniesieniem efektywności pracy i wysokości przeciętnego wynagrodzenia oraz zwiększeniem liczby miejsc pracy.

W badaniu uwzględniono także migracje w celach edukacyjnych. Badanie ujawniło, że ludność województwa lubelskiego charakteryzuje się niskim stopniem mobilności w celach związanych z nauką. Około 15% respondentów kiedykolwiek uczęszczało do szkoły (lub uczelni) położonej poza obszarem województwa. Mniej niż jedna trzecia osób uczących się poza własną miejscowością (w tym także osób uczęszczających do placówek edukacyjnych położonych w innej miejscowości województwa lub

nawet w tym samym powiecie) podjęła decyzję o czasowej migracji do miejsca usytuowania ich szkoły (uczelni). **Doinwestowane licznych i prężnych ośrodków akademickich w województwie pozwoliłoby przyciągać do regionu młode osoby chętne do podnoszenia swoich kwalifikacji. Zaleca się zatem wspólne plany inwestycyjne samorządów i głównych ośrodków akademickich.**

Część przebadanych respondentów przyznała, że ich obecne miejsce zamieszkania nie jest pierwszym. Oznacza to, że część ludności w przeszłości już migrowała. Grupę tę zapytano o powody migracji. Dla blisko dwóch trzecich pytanych powód do przenosin stanowiły kwestie związane z życiem osobistym i rodzinnym (np. zawarcie małżeństwa). Ponad 16% przyznało również, że do migracji skłoniły ich możliwości poprawy warunków bytowych lub zdobycia własnego mieszkania. Nieco mniej niż 16% wskazało z kolei na pobudki zawodowe, np. znalezienie pracy czy przeniesienie służbowe. Ostatnią ważną grupą motywów były kwestie związane z edukacją, na które wskazało prawie 13% osób.

W badaniu CBOS poruszono również kwestię dostępności komunikacyjnej miejsca zamieszkania respondentów, wychodząc z założenia, że osoby o utrudnionym dostępie do ważnych ośrodków miejskich w regionie i poza nim będą bardziej skłonne do zmiany swego miejsca zamieszkania. Badanie wykazało, iż trzy czwarte ludności jest w stanie dotrzeć do najbliższego miasta powiatowego w mniej niż pół godziny, a ponad połowa jest w stanie w mniej niż godzinę dojechać do Lublina. Z jakości połączeń dostępnych w ramach województwa niezadowolony był mniej więcej co piąty respondent, przy czym najczęściej dotyczyło to połączeń z Lublinem, a rzadziej z miastami powiatowymi. Nieco więcej było jednak osób niezadowolonych z dostępności połączeń z Warszawą i innymi miastami poza regionem lubelskim. **Rekomenduje się zatem usprawnienie tychże połączeń, co potwierdza tezę stawianą w raporcie teoretycznym dotyczącą konieczności uwzględnienia większej liczby połączeń kolejowych Lublina z innymi miastami (zwłaszcza Warszawą) w ramach koncepcji szybkiej kolei międzyaglomeracyjnej.**

Na zakończenie części analizy dotyczącej czynników kluczowych przy podejmowaniu decyzji o migracji zbudowano dwa modele, zgodnie z którymi decyzja migracyjna w obu przypadkach istotnie zależy od: oceny własnych warunków bytowych (zależność odwrotnie proporcjonalna), doświadczeń z poprzednich wyjazdów oraz deklarowanej gotowości do migracji (zależności wprost proporcjonalne). Modele różniły się wprowadzoną zmienną charakteryzującą powiat. W pierwszym przypadku opisywała ona względny poziom bezrobocia, w drugim zaś – relatywną stopę emigracji z powiatu. Okazało się, że stopa bezrobocia jest ujemnie skorelowana z prawdopodobieństwem migracji (co wynika głównie z czynników psychologicznych i ogólnej niemobilności kształtującej bezrobocie na danym obszarze, które zniechęcają mieszkańców do wyjazdów), zaś stopa emigracji – dodatnio (co oznacza, iż w danym powiecie jest pozytywny klimat do migracji i rozwiązania tego rodzaju są popularne wśród ludności).

Jeżeli chodzi o kierunki migracji mieszkańców województwa, w tym migracji wahadłowych związanych z dojazdami do pracy, badanie wykazało, że zaledwie około 8% mieszkańców pracuje poza obszarem swoich powiatów. Jeśli chodzi o osoby pracujące w innym powiecie województwa lubelskiego – najczęściej dojeżdżają one do

pracy do Lublina lub powiatu lubelskiego. Z kolei osoby pracujące poza granicami województwa najczęściej znajdują zatrudnienie w regionie mazowieckim. Osoby pracujące poza granicami państwa najczęściej wyjeżdżają do Niemiec lub Wielkiej Brytanii. Wynika z powyższego konieczność rozwijania promienistej sieci połączeń wewnątrzregionalnych, skoncentrowanej w Lublinie. Ponownie wskazuje to na potrzebę zwiększenia możliwości komunikacyjnych na trasie Lublin-Warszawa, a także między innymi znacznymi miastami województwa a Warszawą.

Mieszkańców województwa lubelskiego zapytano również o ich poprzednie miejsca pracy i zamieszkania, a także o epizody migracji międzynarodowej w okresie od akcesji Polski do UE do daty badania. Dzięki uzyskanym odpowiedziom udało się stworzyć katalog atraktorów, czyli miejsc szczególnie silnie wpływających na strumienie migracji związane z regionem. Wyodrębniono następujące ośrodki:

- Lublin i powiat lubelski (prawdopodobnie LOM) w zakresie migracji wewnątrz regionu;
- W skali międzyregionalnej przede wszystkim województwo mazowieckie, ale także podkarpackie, dolnośląskie i śląskie;
- Wielka Brytania, Niemcy i Włochy, jako główne kierunki migracji międzynarodowej.

W ramach analizy wyników badań CBOS dokonano także oszacowania skali migracji ludności województwa ze względu na czas jej trwania, przy czym analizowano zarówno faktyczne ruchy migracyjne z przeszłości, jak i planowane lub potencjalne przepływy, które deklarowali respondenci. Okazało się, że 18% respondentów mieszkało w przeszłości przez pewien czas (minimum pół roku) w innej miejscowości niż w dniu badania, przy czym większość z nich (80%) mieszkała w innej miejscowości województwa lubelskiego, a tylko nieliczni mieszkali w przeszłości w innym województwie lub kraju.

Szczegółowo przebadano osoby migrujące w przeszłości zarobkowo za granicę. Stwierdzono, że połowa z nich wyjeżdżała na okres od 2 do 3 miesięcy. Tylko 10% migrujących wyjeżdżało na dłużej niż rok, z czego połowa decydowała się na wyjazd dłuższy niż 2 lata. Niewielki odsetek osób planował wyjazd do prac sezonowych w roku badania (2010), przy czym dwukrotnie więcej respondentów planowało wyjazd zagraniczny niż krajowy. Sugeruje to, iż dominują wyjazdy letnie w okresie wakacyjnym. **Rekomenduje się zatem, by władze samorządowe nawiązały współpracę z uczelniami w celu organizacji letnich wyjazdów stypendialnych typu „work and travel”, co pozwoliłoby zwiększyć walory edukacyjne tychże wyjazdów (ponieważ mogłyby one wiązać się z określonym programem naukowym, nie tylko pracą zarobkową) oraz pozwoliłoby większej liczbie młodych ludzi zdobyć cenne doświadczenia potrzebne w przyszłości np. do planowania własnej działalności po powrocie do regionu.**

Zbadano również potencjalną gotowość mieszkańców do przeprowadzki. Okazało się, że wysoką lub umiarkowaną („taką sobie”) gotowością do przeprowadzki charakteryzowało się około 25% osób, jeśli chodzi o przenosiny w ramach tego samego powiatu, oraz ponad 22% w ramach województwa lubelskiego. Do innego województwa gotowych było przenieść się 19% osób, a do innego kraju już tylko 14%. Oznacza to niewielką mobilność ludności regionu. Następnie osoby skłonne do migracji popro-

szono o oszacowanie czasu trwania ich potencjalnego wyjazdu. Najczęściej jednak ankietowani uzależniali decyzję od rozwoju sytuacji już na miejscu. Znaczna grupa (średnio – ponad 20%) zakładała z góry tymczasowość wyjazdu, a grupa około 6% zakładała możliwość tymczasowego wyjazdu z opcją ponownego wyjazdu po pewnym okresie. Warto przy tym zauważyć, że odpowiedzi z góry podkreślające tymczasowość wyjazdu zdecydowanie częściej pojawiały się w przypadku odpowiedzi dotyczących gotowości do wyjazdów zagranicznych.

Mieszkańców regionu zapytano również o czynione przez nich samych (niezależnie od przeprowadzanego badania i pytania o potencjalną gotowość) plany związane z migracjami. Co piąty respondent myślał już wcześniej o wyjeździe krajowym. Połowa z tych osób potrafiła skonkretyzować te plany, wskazując jedno z dużych miast Polski (ponad 99% respondentów wskazała miasta). Najczęściej mówiono o Warszawie, Krakowie, Lublinie, Wrocławiu, Gdańsku, Poznaniu, Rzeszowie czy Szczecinie. Co dziesiąty pytany rozważał wyjazd zagraniczny, przy czym ci, którzy mieli konkretne plany, zazwyczaj wskazywali rozwinięte kraje europejskie (Wielka Brytania, Niemcy, Norwegia, Francja, Holandia, Hiszpania i Włochy), a także USA.

Podsumowując, należy zauważyć, że władze regionu powinny starać się nie tyle stymulować imigrację i hamować emigrację z regionu, ile umiejętnie wykorzystywać oba strumienie. Inwestycje i akcje promocji regionu powinny mieć na celu przyciąganie pożądanego kapitału ludzkiego do województwa lubelskiego. Jednocześnie ułatwienia krótkich, tymczasowych wyjazdów, najczęściej studenckich, powinny być traktowane jak inwestycje w rozwój własnego kapitału ludzkiego. Ponadto zaleca się rozwijanie połączeń regionu z Polską Centralną, ponieważ osoby pracujące np. w Warszawie i tak dokonują znacznej części swojej konsumpcji w miejscu zamieszkania, zatem korzystniej jest umożliwić im dojazdy, nie ryzykując ich trwałej emigracji do innego województwa.

Bibliografia

- 7 mln zł poszło na lotnisko w Niedźwiadzie, które nie powstanie*,
Portal Dziennik Wschodni.pl,
www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100114/PRZEGLA DPRASY/76877392 [data dostępu: 01.06.2010]
- Aman R., *Potrzebne zmiany w szkolnictwie wyższym*, Portal eGospodarka.pl,
www.egospodarka.pl/31703,Potrzebne-zmiany-w-szkolnictwewyzszym,1,11,1.html [data dostępu: 25.06.2010]
- Analiza potencjału inwestycyjnego 41 gmin wchodzących w skład Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego (LOM-u)*, opracowanie w ramach realizacji projektu „Lubelski Obszar Metropolitalny – Przyjazny Inwestorom”, Lublin 2009
- Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim*, WUP w Lublinie, Lublin 2010
- Ancyparowicz G., *Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na wzrost polskiej gospodarki w okresie poakcesyjnym*, Konferencja prasowa Departamentu Statystyki i Finansów GUS z dn. 26.05.2009 roku, Warszawa 2009
- Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2009*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009
- Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010
- Bański J., Wesołowska M., *Rozwój budownictwa mieszkaniowego na obszarach wiejskich województwa lubelskiego*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2006,
www.igipz.pan.pl/zpz/banski/PDF/4_Rozwoj_budownictwa.pdf
[data dostępu: 15.06.2010]
- Baza placówek bankowych w Polsce 2007 i statystyka powiatów*, Interlace, Warszawa 2007
- Bazyl M., *Rynek wtórny i rynek najmu mieszkań w wybranych miastach Polski*, REAS, Warszawa 2009
- Bednarczyk M., *Na Felinie powstanie superlaboratorium*,
Portal Dziennik Wschodni.pl,
www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20080515/LUBLIN/220329997 [data dostępu: 17.06.2010]
- Bednarczyk M., *Uniwersytet Przyrodniczy i szklane domy*,
Portal Dziennik Wschodni.pl,
www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20080425/LUBLIN/737777146 [data dostępu: 17.06.2010]

- Bezrobocie w województwie lubelskim w 2009 r.*, US w Lublinie, Lublin 2010, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/lublin/ASSETS_bezrobocie_2009.pdf [data dostępu: 25.05.2010]
- Bolkowska Z., *Prowzrostowy wpływ budownictwa infrastrukturalnego w okresie dekonjunkury*, Warszawa 2009, Portal Kongres Budownictwa, www.kongresbudownictwa.pl/pliki/posiedzenie%20kongresu/bolkowska.doc [data dostępu: 15.06.2010]
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009
- Cennik opłat obowiązujący od dnia 1 kwietnia 2010 r. Uchwała nr 938/XXXVIII/2010 Rady Miasta Lublina z dnia 28 stycznia 2010 r.*, Portal MPK Lublin sp. z o.o., www.mpk.lublin.pl/index.php?sid=cennik01092009 [data dostępu: 11.06.2010]
- Decyzja jest, wniosek złożony*, Portal Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, www.lubelskie.pl/?pid=154&mode=news&group=122&news=10814&p=4 [data dostępu: 31.05.2010]
- Dębowska O., *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków 2007
- Dotacje na przydomowe oczyszczalnie ścieków*, Portal Ekologiczne Informacje, www.ekologiczne.info.pl/tag/dotacje-na-prydomowe-oczyszczalnie-sciekow [data dostępu: 02.06.2010]
- Dotychczasowy stan realizacji pakietu antykryzysowego POKL i działania planowane w 2010 roku*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009, www.mrr.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie_2007_2013/Documents/POKL_material_uzupelniajacy.pdf [data dostępu: 14.06.2010]
- Dunajska A., *TBS wcale nie tanie*, Portal NaszeMiasto.pl – Lublin, www.lublin.naszemiasto.pl/wydarzenia/963074.html [data dostępu: 15.06.2010]
- Duszczyk M., *Doświadczenie wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie migracji powrotnych*, CMR Working Papers, No 21/79, Warszawa 2007
- Fandrejewska A., *Kobiety bronią się na rynku pracy*, Portal Rzeczpospolita.pl, www.rp.pl/arttykul/447182.html [data dostępu: 10.11.2010]
- Feltynowski M., *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich. W kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, CeDeWu, Warszawa 2009
- Fidel A., Tyrowicz J., Kaczmarczyk P., *Migracje powrotne Polaków*, Biuletyn nr 5, Fundacja Inicjatywy Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008
- Folder Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego*, Urząd Miasta Lublin, Lublin 2009, www.lom.com.pl/js/spaw2/uploads/files/folder2009/LOM_folder_PL_finish.pdf [data dostępu: 10.06.2010]

- Gacki G, *Inżynier pilnie poszukiwany*, Portal Polska.pl, wiadomosci.polska.pl/specdlapolski/article,Inzynier_pilnie_poszukiwany,id,381110.html [data dostępu: 01.06.2010]
- Gagacka M., *Kapitał ludzki i społeczny a innowacyjność mikroprzedsiębiorstw*, www.institut.info/IIIkonf/referaty/3c/Maria_Gagacka_UJ_SGH.pdf [data dostępu: 29.06.2010]
- GDP per inhabitant ranged from 26% of the EU27 average in Severozapaden in Bulgaria to 33% in Inner London*, Eurostat – newsrelease, 25/2010
- Gerłowska K., *Sławinek. Lubelskie przedmieścia*, [w:] „Kurier Lubelski”, nr 188, Lublin 1973 [za:] Portal Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, www.tnn.pl/tekst.php?id=2433 [data dostępu: 14.06.2010]
- Gospodarka mieszkaniowa w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009
- Historia lotniska*, Portal Urzędu Miasta Biała Podlaska, www.aircargo.bialapodlaska.pl/pl/historia/ [data dostępu: 31.05.2010]
- Huderek S., *Znaczenie transportu lotniczego dla rozwoju miast i regionów*, Krakowska Konferencja Młodych Uczonych, Kraków 2008, www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/Pliki_III_KKMU/Zbiory_referatow/431-436_NE_Huderek.pdf [data dostępu: 13.06.2010]
- Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009
- Informacja dotycząca pomocy społecznej w województwie lubelskim na dzień 31.12.2008 r.*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2009, www.rops1.multimediasign.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=96 [data dostępu: 02.06.2010]
- Informacja o realizacji ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych, stan na 31.12.2008 roku*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009
- Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województw*, GUS, Warszawa 2010
- Informacje o aktywnych formach przeciwdziałaniu bezrobociu i wykorzystaniu środków finansowych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006
- Infrastruktura komunalna w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009
- Izdębska I., *Autobusy w Lublinie: Nie można pomagać pasażerom kosztem przepisów drogowych*, Portal Moje Miasto Lublin, www.mmlublin.pl/15434/2010/3/31/autobusy-w-lublinie-nie-mozna-pomagac-pasazerom-kosztem-przepisow-drogowych?category=news [data dostępu: 14.06.2010]
- Jankiewicz J., *Przewidywania zmian koniunkturalnych w polskim sektorze budowlanym na podstawie diagnoz i oczekiwań przedsiębiorców* [w:] Żelazny R.,

- Czech-Rogosz J., Pietrucha J. (red.), *Koniunktura gospodarcza. Od bańki internetowej do kryzysu subprime*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009
- Kaczmarczyk P. (red.), *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy, przypadek Lubelszczyzny*, Instytut Rynku Pracy – Fundacja Nowy Staw, Warszawa–Lublin 2008
- Kaczmarczyk P., *Migracje – strategie przeżycia czy strategia? Mikrospołeczne uwarunkowania najnowszych wyjazdów zagranicznych Polaków* [w:] Kaczmarczyk P. (red.), *Współczesne migracje za-graniczne Polaków. Aspekty lokalne i regionalne*, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2008
- Kaczmarczyk P., Tyrowicz J., *Migracje niepełne*, Biuletyn nr 2, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2007
- Kaczmarczyk P., Tyrowicz J., *Migracje osób z wysokimi kwalifikacjami*, Biuletyn nr 3, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008
- Kalinowska A., *Stewardesy ze Świdnika*, Portal Nowy Tydzien.pl, www.nowytydzien.pl/nowytydzien/?p=2817 [data dostępu: 30.06.2010]
- Kalinowski J., Lipka K., *Centra Usług Wspólnych. Szansa przyciągnięcia kolejnych inwestorów do Polski*, KPMG, Warszawa 2007
- Kawałko B., *Nowy model formułowania strategii rozwoju województwa lubelskiego wobec wy-zwań polityki spójności Unii Europejskiej po 2013 r.* [w:] „Barometr Regionalny”, nr 2 (16)/2009, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, Zamość 2009
- Keeley B., *Human Capital: How what you know shapes your life. Summary in polish*, OECD, Paris 2007, www.oecd.org/dataoecd/29/6/38435854.pdf [data dostępu: 29.06.2010]
- Ketkar S., Ratha D., *New Paths to Funding*, [w:] „Finance and Development”, vol. 46, nr 2, International Monetary Fund, Washington 2009
- Kicińska B., *Wykorzystanie komputera w nauczaniu*, Portal Oswiata.org.pl, www.awans.oswiata.org.pl/publikacje/258.doc [data dostępu: 25.06.2010]
- Kłós B., *Migracje zarobkowe Polaków do krajów Unii Europejskiej*, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2006, [www.pal.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/120F6C4A9C3AC835C125724400301DD1/\\$file/infos_002%5B1%5D.pdf](http://www.pal.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/120F6C4A9C3AC835C125724400301DD1/$file/infos_002%5B1%5D.pdf) [data dostępu: 07.06.2010]
- Kobiety w Polsce*, GUS, Warszawa 2007
- Kolman R., *Zespoły badawcze jakości życia* [w:] „Problemy Jakości”, nr 2/2002, Sigma-NOT, Warszawa 2000
- Kopiec D., Mikołajczak K., Twarowski B., *Wpływ jakości kształcenia na przedsiębiorczość absolwentów*, Kraków 2009, Portal Outsourcing.edu.pl, www.outsourcing.edu.pl/pl/article/details/type/scientific/id/231 [data dostępu: 06.07.2010]

- Koźlak A., *Ekonomika transportu. Teoria i praktyka gospodarcza*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2007
- Kreacja indywidualnego kapitału ludzkiego o samodoskonalenie*, Fundacja Edukacji Europejskiej, Wałbrzych 2006
- Krzos M., *Kuratorium stawia na fachowców*, Portal Kurier Lubelski.pl, www.archiwum.kurierlubelski.pl/module-dzial-viewpub-tid-9-pid-65644.html [data dostępu: 29.06.2010]
- Księga ubogich. IX Konwencja Ruchu przeciw Bezradności Społecznej*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2009
- Kubiak K., *Wpływ migracji sezonowej na politykę gospodarczą Holandii*, Working Papers – EEDRI, No 1/2008, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, Łódź 2008
- Kultura w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009
- Kurzynowski A. (red.), *Polityka społeczna*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2007
- Lawler A., *Point-to-Point. Hub-to-Hub: the need for an A 380 size aircraft*, Portal Leeham Co. LLC, http://www.leeham.net/filelib/A380_Lawler.pdf [data dostępu: 15.06.2010]
- Linia autobusowa Lublin-Świdnik pod znakiem zapytania*, Portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100606/LUBLIN/496981295 [data dostępu: 11.06.2010]
- Lotnisko w Świdniku: Niedźwiada się nie poddaje i przeszkadza*, Portal Dziennik Wschodni.pl, www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100217/PRZEGLADPRASY/656704604 [data dostępu: 01.06.2010]
- Lublinianie w czołowce polskich emigrantów*, Portal Naszemiasto.pl – lubelskie, lubelskie.naszemiasto.pl/artukul/357988, lublinianie-w-czolowce-polskich-emigrantow,id,t.html [data dostępu: 06.07.2010]
- Majka D., *Lubelska strefa ekonomiczna to porażka*, Portal Gazeta.pl – Lublin, lublin.gazeta.pl/lublin/1,48724,6516114,Lubelska_strefa_ekonomiczna_to_porazka.html [data dostępu: 29.06.2010]
- Markowski K., Zalewski Z., *Przedmiotowe i podmiotowe uwarunkowania oraz perspektywy rozwoju i innowacji małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie województwa lubelskiego* [w:] Rożnowski B., Biela A., Bańka A. (red.), *Praca i organizacja w procesie zmian*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006, pracownik.kul.pl/files/10246/public/Artykuly/Podmiotowe.pdf [data dostępu: 07.06.2010]

- Master Plan dla Transportu Kolejowego w Polsce do 2030 r.*,
Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2008
- Matuszak A., Musiał M., *Cel studiowania: dyplom czy wykształcenie*,
Wydział Zarządzania AGH, Kraków 2009,
www.seminarium.zarz.agh.edu.pl/%5Cpliki_do_pobrania%5CMatuszak_Musi%5Cal.pdf [data dostępu: 24.06.2010]
- Migracje pracowników – szansa czy zagrożenie*, KPMG, Warszawa 2008,
www.bezrobocie.org.pl/files/1bezrobocie.org.pl/public/migracje/Migracja_pracownikow_raport_KPMG.pdf, [data dostępu: 08.06.2010]
- Migracje zagraniczne w latach 2007–2009. Wyniki badań i analiz*,
Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków 2009
- Migration and Remittance. Easter Europe and the former Soviet Union*,
World Bank, Washington 2007
- Mikołajczyk M., Feluch W., *Metoda oceny ryzyka uszkodzeń elementów infrastruktury budowlanej na przykładzie podsystemu dystrybucji wody w Płocku* [w:] „Zeszyty Naukowe SGSP”, Zeszyt 34, Warszawa 2006
- Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim w II półroczu 2009 r.*, WUP w Lublinie, Lublin 2009
- Można składać wnioski o stypendium doktoranckie*, Portal Rzeszów4U,
www.rzeszow4u.pl/aktualnosci/mozna-skladac-wnioski-o-stypendia-doktoranckie.html [data dostępu: 30.06.2010]
- Nowa trasa MPK z Lublina do Świdnika*, Portal Dziennik Wschodni.pl,
www.dziennik-wschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100224/LUBLIN/218242629 [data dostępu: 11.06.2010]
- Nowak M. J., *Goleniowski Park Przemysłowy jako przykład aktywnej polityki przestrzennej prowadzonej w gminie* [w:] „Prace Komisji Geografii Przemysłu”, nr 14, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Warszawa–Kraków 2009
- Nowy kierunek na KUL: Retoryka stosowana, sztuka publicznych wystąpień*,
Portal Dziennik Wschodni.pl,
www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100226/PRZEGLADPRASY/131213470 [data dostępu: 02.06.2010]
- Odpowiedź ministra środowiska na interpelację nr 8647 w sprawie katastrofalnego stanu wód rzeki Bystrzycy w Lublinie*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2007
- Olędzki M., *Instrumenty polityki społecznej*, PWE, Warszawa 1978
- Oręziak L., *Polityka budżetowa w strefie euro* [w:] „Bank i Kredyt”, nr 5/2008, Warszawa 2008,

- www.bankikredyt.nbp.pl/home.aspx?f=/content/2008/2008_01_pl.html
[data dostępu: 28.05.2010]
- Orłowska R., *Wpływ emigracji Polaków na koniunkturę gospodarczą Polski*
[w:] Żelazny R., Czech-Rogosz J., Pietrucha J. (red.), *Koniunktura gospodarcza od banki internetowej do kryzysu subprime*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2009,
www.ae.katowice.pl/images/user/File/katedra_ekonomii/R.Orłowska-WPLYW_EMIGRACJI_POLAKOW_NA_KONIUNKTURE_GOSPODARZA_POLSKI_.pdf [data dostępu: 22.06.2010]
- Otoliński E., Wielecki W., *Kierunki rozwoju wsi i gospodarstw rolnych*
[w:] „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu”, nr CCCLVIII,
Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2003
- Parteka T., *Plany zagospodarowania przestrzennego województw jako instrument spójności terytorialnej Polski Wschodniej*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006
- Pięcek B., *Infrastruktura telekomunikacyjna a rozwój obszarów wiejskich*
[w:] „Telekomunikacja i Techniki Informacyjne”, nr 3–4/2001, Instytut Łączności – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2001
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, Tom 2: Kierunki polityki przestrzennej*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2002
- Polityka przestrzenna*, notatka umieszczona na portalu Ministerstwa Rozwoju Regionalnego,
www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_przestrzenna/strony/polityka_przestrzenna.aspx [data dostępu: 27.05.2010]
- Polityka transportowa państwa na lata 2006–2025*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2005,
www.cie.gov.pl/www/serce.nsf/0/0D8F572B43BACEFCC125726600425BA6?Open [data dostępu: 27.05.2010]
- Polska 2030*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009
- Polska może mieć źródła gazu ziemnego na 100–200 lat*, Portal Bankier.pl,
www.bankier.pl/wiadomosc/Polska-moze-miec-zloza-gazu-ziemnego-na-100-200-lat-2083727.html [data dostępu: 09.06.2010]
- Popyt na pracę w województwie lubelskim w IV kwartale 2009 r.*, US w Lublinie, Lublin 2010
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2009
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko. Szczegółowy opis priorytetów*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007

- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007
- Program Rozwoju Energetyki dla Województwa lubelskiego*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2009
- Program Wojewódzki. Rozwój Społeczeństwa Informacyjnego dla Województwa Lubelskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Lublin 2004
- Przesmycka N., *Przeobrażenia historycznych terenów zielonych Lublina do 1939 roku* [w:] „Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych”, nr I/2005, Polska Akademia Nauk – Oddział w Lublinie, Lublin 2005
- Przestrzenne aspekty lokalizacji energetyki wiatrowej w województwie lubelskim*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2009
- Przewodnik po specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce*, KPMG oraz Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Warszawa 2009
- Puławy 2008. Miasto w liczbach*, Urząd Miasta Puław, Puławy 2009
- Ranking szkół wyższych według poziomu bezrobocia absolwentów – do końca maja 2009*, WUP w Lublinie, Lublin 2009
- Raport z badania Młodzi w Łodzi 2009 – skrót*, Portal kampanii Młodzi w Łodzi, mlodziwlodzi.pl/kampania/badanie-pokampanijne [data dostępu: 27.05.2010]
- Raport z badań ankietowych przeprowadzanych wśród pracujących za granicą*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, Lublin 2007
- Regionalny Program Operacyjny Województwa lubelskiego na lata 2007–2013*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2007
- Regiony Polski*, GUS, Warszawa 2009
- Rosik P., *Infrastruktura transportu jako czynnik rozwoju regionalnego* [w:] „Zeszyty Studiów Doktoranckich”, nr 19, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 lipca 2002 roku w sprawie praktycznej nauki zawodu (Dz. U., Nr 113, poz. 988)
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 30 grudnia 2004 roku w sprawie szczegółowych zadań i organizacji Ochotniczych Hufców Pracy (Dz. U., Nr 6, poz. 41)
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz. U., nr 265, poz. 2644)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lutego 2007 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie sieci autostrad i dróg ekspresowych (Dz. U., Nr 128, poz. 1334)
- Rożnowsk B. i in., *Postawy i zachowania uczestników lokalnego rynku pracy. Wyniki badań terenowych w wybranych powiatach województwa lubelskiego*, Instytut Rynku Pracy – Fundacja Nowy Staw, Lublin 2007

- Rożnowski B., Bryk D., Myk K., *Strategie radzenia sobie ze stresem migrantów zarobkowych podczas wyjazdu* [w:] Markowski K. (red.), *Migracja wartość dodana?*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2008,
www.kul.pl/files/602/public/Migravalue/Migr2_pl.pdf [data dostępu: 12.06.2010]
- Saja A., *Rozwój bazy noclegowej jako warunek rozwoju turystycznego regionów*, Polska Agencja Rozwoju Turystyki, Warszawa 2009
- Samorządowe inwestycje w infrastrukturę sieciową (światłowody) z wykorzystaniem BOT w modelu partnerstwa publiczno-prywatnego*, Project Finance Poland, Warszawa 2006
- Sartorius W., *Spółeczeństwo informacyjne i gospodarka oparta na wiedzy w Polsce Wschodniej* [w:] *Ekspertyzy przygotowane na potrzeby Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007
- Sawicka B., Mazurkiewicz D., *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Lublin 2004
- Sieć nowych szans. Raport o stanie infrastruktury telekomunikacyjnej w Polsce. Polityka telekomunikacyjna – Inwestycje – Konkurencja*, KPMG, Warszawa 2008
- Skrzypek E., *Czynniki kształtujące jakość życia*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2002
- Smaga D., *Kierowco! Wszystkie parkingi w centrum Lublina będą płatne*, Portal Dziennik Wschodni.pl,
www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100212/LUBLIN/217933588 [data dostępu: 14.06.2010]
- Staniewska M., *Kryzys gospodarczy szansą dla małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)*, Portal Antal International, news.antal.com/2009/05/kryzys-gospodarczy-szansa-dla-malych-i-srednich-przedsiębiorstw-msp [data dostępu: 31.05.2010].
- Stanowisko Rady Miasta Lublin z dnia 11.06.2008 roku w sprawie uznania Lublina za ośrodek metropolitalny w Ustawie o metropoliach*, Rada Miasta Lublin, Lublin 2008
- Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005–2013*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2005,
www.rops.lubelskie.pl/attachments/092_strategia_polityki_spolecznej.doc [data dostępu: 02.06.2010]
- Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008
- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020, t. 1: Uwarunkowania i diagnoza stanu wyjściowego*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005

- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020, t. 2: Cele i priorytety strategii oraz system wdrażania*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005
- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020. Aneks do Tomu I: Uwarunkowania i diagnoza stanu wyjściowego*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2009
- Studium programowo-przestrzenne integracji systemów komunikacji w województwie lubelskim. Kierunki rozwoju*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2009
- Supińska J., *Style i instrumenty polityki społecznej* [w:] Szyłko-Skoczny M., Firlit-Fesnak G. (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa 2008
- Susmarski P., *Atrakcyjność inwestycyjna województwa lubelskiego*, Portal Infrastruktura: Ludzie Innowacje Technologie, inframedia.pl/article_advances/category/samorzady/1/atrakcyjnosc_inwestycyjna_województwa_lubelskiego/1 [data dostępu: 22.06.2010]
- Sytuacja Demograficzna Polski. Raport 2008–2009*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2009
- Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009
- Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010
- Szkola pozytywnego wyboru* [w:] „Przegląd Techniczny” z dn. 31.03.2010, www.przeglad-techniczny.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=53:szkola-pozytywnego-wyboru&catid=36:edukacja&Itemid=44 [data dostępu: 24.06.2010]
- Szkoły wyższe w ich finanse w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009
- Sztandera M., *Firmy słabo korzystają z pakietu antykryzysowego*, Portal Gazeta Wyborcza.pl, wyborcza.pl/1,103578,7506195,Firmy_slabo_korzystaja_z_pakietu_antykryzysowego.html [data dostępu: 08.06.2010]
- Sztanderska U., Wojciechowski W., *Czego (nie) uczą polskie szkoły? System edukacji a potrzeby rynku pracy w Polsce*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2008
- Śmilgin M., *Indywidualne i społeczne skutki bezrobocia na tle globalizacji* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 8, Rzeszów 2007
- Środki trwale w gospodarce narodowej w 2008 roku*, GUS, Warszawa 2009
- Tomanek R., *Funkcjonowanie transportu*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2004

- Ustawa z dnia 1 lipca 2009 roku o łagodzeniu skutków kryzysu ekonomicznego dla pracowników i przedsiębiorców (Dz. U., Nr 125, poz. 1035)
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U., Nr 99, poz. 1001).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U., Nr 80, poz. 717)
- Uwarunkowania lokalizacyjne i proces inwestycyjny budowy biogazowni rolniczych w województwie lubelskim*, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2010
- Varian H.R., *Mikroekonomia. Kurs średni. Ujęcie nowoczesne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002
- Wets J., *Skilled Migration: Transfer of Skills and Knowledge* [w:] *Conference Report on Migration and Development*, IOM, Brussels 2006.
- Węglarz J., *Technologie informacyjne i infrastruktura informatyczna nauki* [w:] „Nauka”, nr 1/2004, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2004
- Węgrzyn G., *Zatrudnienie a innowacyjność w sektorze usługowym* [w:] Maniak G. (red.), *Problemy ekonomii i polityki gospodarczej (materiały konferencyjne)*, Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, mikro.univ.szczecin.pl/bp/pdf/86/20.pdf [data dostępu: 28.04.2010]
- Wiktorzak A., *Budowa kapitału ludzkiego i społecznego na przykładzie szkoły ponadgimnazjalnej*, referat wygłoszony na XIV Krajowej Konferencji Diagnostyki Edukacyjnej, Opole 2008, www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XIV_KDE/wiktorzak.pdf [data dostępu: 08.07.2010]
- Witczak-Roszkowska D., Gąsiorowska E., *Rola kapitału ludzkiego w kreowaniu gospodarki wiedzy* [w:] Pangsy-Kania S., Szczodrowski G. (red.), *Polska gospodarka w UE. Innowacyjność, konkurencyjność, nowe wyzwania*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2005
- Witucki M., *Inwestycje w technologie teleinformatyczne narzędziem walki z kryzysem* [w:] *Światowy Dzień Społeczeństwa Informatycznego 2009. Inwestycje i wykorzystanie technologii informatycznych jako efektywne narzędzie wyjścia z kryzysu ekonomicznego*, Polskie Towarzystwo Informatyczne, Warszawa 2009
- Wniosek o pozwolenia na budowę u wojewody*, Portal Port Lotniczy Lublin SA, www.portlotniczy.lublin.pl [data dostępu: 01.06.2010]
- Wojewódzki Program Rozwoju Infrastruktury Transportowej i Komunikacji dla Województwa Lubelskiego*, Ośrodek Badawczy Ekonomiki Transportu, Warszawa 2004
- Zaktualizowana Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2005

- Zasuń R., *Polskie firmy na Ukrainie: obligacje za VAT*, Portal Gazeta Wyborcza.pl – Lublin, www.wyborcza.biz/biznes/1,101562,7804806,Polskie_firmy_na_Ukrainie__obligacje_za_VAT.html [data dostępu: 22.06.2010]
- Zielińska-Dryl D., Dryl P., *Analiza szkolnictwa w wybranych powiatach województwa lubelskiego*, Europejski Dom Spotkań – Fundacja Nowy Staw, Lublin 2006
- Ziobrowski Z., *Rola polskich miast w przestrzeni europejskiej [w:] Wyzwania dla polskiej polityki przestrzennej. Materiały konferencyjne*, Instytut Rozwoju Miast, Warszawa 2008
- Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Uwarunkowania Zewnętrzne*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2009
- Znajomość oczekiwań pracodawców i pracobiorców w zakresie umiejętności i kwalifikacji zawodowych – kluczem do walki z bezrobociem*, Fundacja Rozwoju, Warszawa 2006, www.bezrobocie.org.pl/files/1bezrobocie.org.pl/public/badania/badaniaMazowsze.pdf [data dostępu: 29.06.2010]

Źródła internetowe

- Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie: www.bpp.lublin.pl
- Europejski Dom Spotkań – Fundacja Nowy Staw: www.eds-fundacja.pl
- Eurostat: www.ec.europa.eu/eurostat
- Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych: www.fise.org.pl
- Główny Urząd Statystyczny: www.stat.gov.pl
- Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową: www.ibngr.edu.pl
- Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II: www.kul.pl
- Komisja Europejska: ec.europa.eu
- Lubelski Obszar Metropolitalny: www.lom.com.pl
- Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie: www.uw.lublin.pl
- Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy: lorp.wup.lublin.pl
- Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji:
www.rynekpracy.obserwatoria.malopolska.pl
- Ministerstwo Infrastruktury: www.mi.gov.pl
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego: www.mrr.gov.pl
- Ministerstwo Środowiska: www.mos.gov.pl
- Monitoring zawodów: mz.praca.gov.pl
- OECD Stats: www.oecd.org
- Ośrodek Badań nad Migracjami: www.migracje.uw.edu.pl
- Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych: www.paiz.gov.pl
- Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, www.parp.gov.pl
- Polska Akademia Nauk, oddział w Lublinie: www.pan-ol.lublin.pl
- Polskie Towarzystwo Badaczy Rynku i Opinii: www.ptbrio.pl
- Portal Dziennik Wschodni.pl: www.dziennikwschodni.pl
- Portal eGospodarka.pl: www.egospodarka.pl
- Portal Gazeta.pl – Lublin: www.lublin.gazeta.pl/lublin/0,0.html
- Portal Kurier Lubelski.pl: www.kurierlubelski.pl
- Portal Polska Wschodnia: www.polskawschodnia.eu
- Portal Port Lotniczy Lublin SA: www.portlotniczy.lublin.pl
- Portal Unii Europejskiej: www.europa.eu
- Program – Rozwój Polski Wschodniej: www.polskawschodnia.gov.pl
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie: www.rops.lubelskie.pl
- Samorząd Miasta Lublin: www.um.lublin.eu
- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie: www.umcs.lublin.pl
- Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego: www.lubelskie.pl
- Urząd Statystyczny w Lublinie: www.stat.gov.pl/lublin/index_PLK_HTML.htm
- Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie: www.wup.lublin.pl

Spis tablic

Tablica 1.1.	Podział deklaracji dotyczącej wyjazdu na określony czas ze względu na płeć respondentów (w %)	60
Tablica 1.2.	Podział lokalizacji miejsca pracy ze względu na wykonywany przez respondentów zawód (w %)	65
Tablica 1.3.	Podział deklaracji mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody (w %)	67
Tablica 1.4.	Podział mobilności pracowniczej poza miejscem zamieszkania ze względu na wykształcenie respondentów (w %)	70
Tablica 1.5.	Podział deklarowanej mobilności osób pracujących poza miejscem zamieszkania w przypadku otrzymania lepiej płatnej pracy ze względu na poziom wykształcenia respondentów (w %)	72
Tablica 2.1.	Model push and pull – czynniki „wypychające” i „ciągnące”	99
Tablica 2.2.	Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących miejsca pracy (w %)	127
Tablica 2.3.	Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących częstotliwości dojazdów do miejsca pracy (w %)	127
Tablica 2.4.	Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących przeciętnego łącznego czasu dojazdu i dojścia do pracy (w %)	128
Tablica 2.5.	Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących odległości między miejscem zamieszkania i miejscem pracy (w%)	129
Tablica 2.6.	Migracje międzypowiatowe w województwie lubelskim w 2008 roku	131
Tablica 3.1.	Wizja województwa lubelskiego i cele rozwojowe według Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego	162
Tablica 3.2.	Miejsce województwa lubelskiego w rankingu atrakcyjności inwestycyjnej województw w 2009 roku (według determinant atrakcyjności)	163
Tablica 3.3.	Odsetek ocen bardzo dobrych i dobrych przyznanych przez inwestorów danym SSE	172
Tablica 3.4.	Specjalne Strefy Ekonomiczne funkcjonujące na obszarze województwa lubelskiego	177
Tablica 3.5.	Wysokość wsparcia finansowego w postaci grantu rządowego	178
Tablica 3.6.	Wydatki inwestycyjne podmiotów prywatnych na 1 mieszkańca (w zł)	182
Tablica 3.7.	Nakłady inwestycyjne według sektorów gospodarki w 2008 roku – ujęcie względne (% nakładów inwestycyjnych ogółem)	184
Tablica 3.8.	PKB per capita województwa lubelskiego i jego podregionów na tle kraju w 2007 roku	185

Tablica 3.9.	Znaczenie inwestorów z kapitałem zagranicznym w zlokalizowanych w województwie lubelskim podstrefach SSE	187
Tablica 3.10.	Saldo migracji międzywojewódzkich – województwo lubelskie	190
Tablica 3.11.	Spółeczne postrzeganie wybranych czynników wpływających na inwestycje w województwie lubelskim (w %)	193
Tablica 3.12.	Rozkład odpowiedzi nt. jakości połączeń komunikacyjnych miejsca badania z wybranymi miejscowościami (w %)	196
Tablica 3.13.	Najczęściej wskazywany czas dojazdu do pracy od miejsca zamieszkania respondenta	197
Tablica 3.14.	Lokalizacja miejsc pracy respondentów – rozkład odpowiedzi	197
Tablica 3.15.	Zameldowania do miast i wymeldowania z miast województwa lubelskiego	199
Tablica 3.16.	Zameldowania na wsie i wymeldowania ze wsi województwa lubelskiego	200
Tablica 3.17.	Napływ netto ludności wiejskiej do miast Lubelszczyzny i ludności miejskiej na wsie regionu	200
Tablica 3.18.	Zależność między migracjami międzypowiatowymi a wynagrodzeniami – analiza korelacji	201
Tablica 3.19.	Zależność między średniookresowym napływem ludności a wynagrodzeniami w wybranych powiatach – analiza korelacji	202
Tablica 3.20.	Odsetek osób zatrudnionych w poszczególnych sektorach gospodarki, skłonnych podjąć lepiej płatną pracę w wybranych lokalizacjach (w %)	204
Tablica 3.21.	Odsetek osób zatrudnionych w wybranych branżach, skłonnych podjąć lepiej płatną pracę w wybranych lokalizacjach (w %)	205
Tablica 3.22.	Rekomendacje ukierunkowane na przyciągnięcie bezpośrednich inwestycji zagranicznych	211
Tablica 3.23.	Rekomendacje ukierunkowane na wykorzystanie potencjału emigrantów	214
Tablica 4.1.	Rekomendowane potencjalne lokalizacje CUL w województwie lubelskim	227
Tablica 4.2.	Miasta partnerskie Lublina	238
Tablica 4.3.	Miejscowości obsługiwane przez MPK Lublin, stan z 31 grudnia 2009 roku	240
Tablica 4.4.	Linie regularnej komunikacji autobusowej w podziale na wybrane kategorie	250
Tablica 4.5.	Placówki edukacyjne na poziomie przedszkolnym i szkolnym w roku 2008/2009	260
Tablica 4.6.	Ruchy migracyjne w województwie lubelskim	267

Tablica 4.7.	Bodźce finansowe satysfakcjonujące osoby pracujące gotowe zaakceptować oferty lepiej płatnej pracy w poszczególnych lokalizacjach	274
Tablica 4.8.	Macierz korelacji między opiniami na temat jakości dojazdów do różnego typu ośrodków miejskich z miejscowości zamieszkania respondentów	277
Tablica 4.9.	Zestaw zmiennych użytych do modelowania decyzji o migracji zagranicznej	278
Tablica 4.10.	Najważniejsze kierunki migracyjne dla przepływów ludności w województwie lubelskim.....	284

Spis wykresów i rysunków

Wykres 1.1.	Ludność województwa lubelskiego według płci w latach 1999–2008.....	12
Wykres 1.2.	Liczba osób wyjeżdżających do pracy w województwach: lubelskim i mazowieckim w 2006 roku	18
Wykres 1.3.	Osoby pracujące aktywne zawodowo w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2008 roku w województwie lubelskim (w %).....	33
Wykres 1.4.	Osoby pracujące aktywne zawodowo według poziomu wykształcenia w 2008 roku (w %)	36
Wykres 1.5.	Osoby w wieku produkcyjnym pracujące w sektorach ekonomicznych wśród wszystkich firm i indywidualnych gospodarstw rolnych w 2008 roku w województwie lubelskim (w %)	39
Wykres 1.6.	Absolwenci podejmujący pierwszą pracę według typów szkół w 2005 i 2008 roku	41
Wykres 1.7.	Liczba bezrobotnych w województwie lubelskim w latach 2001–2009.....	45
Wykres 1.8.	Stopa bezrobocia w Polsce, województwie Lubelskim oraz powiatach województwa lubelskiego (według stanu na koniec stycznia 2010 roku).....	46
Wykres 1.9.	Liczba absolwentów do 27. roku życia, którzy po ukończeniu jednej z lubelskich uczelni zostali zarejestrowani jako osoby bezrobotne (stan w dniu 31.05.2008 oraz 31.05.2009).....	51
Wykres 1.10.	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwach: lubelskim, mazowieckim oraz w Polsce w latach 2005–2008	54
Wykres 1.11.	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie oraz w powiatach województwa lubelskiego w 2008 roku.....	55
Wykres 1.12.	Podział deklarowanej skłonności do migracji ze względu na płeć respondentów (w %).....	59

Wykres 1.13. Podział opinii dotyczących skłonności do przeprowadzki ze względu na płeć ankietowanych (w %)	61
Wykres 1.15. Podział respondentów ze względu na wykonywany zawód (w %)	63
Wykres 1.16. Podział deklarowanej mobilności pracowników wykonujących poszczególne zawody pracujących poza miejscem zamieszkania (w %)	66
Wykres 1.17. Miejsce pracy ze względu na wykształcenie respondentów (w %)	69
Wykres 1.18. Podział deklarowanej mobilności osób pracujących poza miejscem zamieszkania ze względu na poziom wykształcenia respondentów (w %)	71
Wykres 2.1. Liczba studentów w województwie lubelskim w 2008 roku	101
Wykres 2.2. Studenci szkół wyższych na 10 000 ludności	101
Wykres 2.3. Liczba żłobków i oddziałów żłobkowych w 2008 roku w Lubelskim	104
Wykres 2.4. Liczba miejsc w przedszkolach, zespołach wychowania przedszkolnego oraz punktach przedszkolnych a liczba dzieci do lat 7 w województwie lubelskim	104
Wykres 2.5. Zasoby mieszkaniowe w województwie lubelskim w 2007 roku	107
Wykres 2.6. Zasoby mieszkaniowe w podregionach województwa lubelskiego w 2007 roku (z pominięciem zasobów należących do osób fizycznych)	108
Wykres 2.7. Mieszkania oddane do użytku w województwie lubelskim w 2007 roku	109
Wykres 2.8. Stopa bezrobocia w Polsce oraz w województwie lubelskim w latach 2005–2009 (w %)	113
Wykres 2.9. Stopa bezrobocia w podregionach województwa lubelskiego w latach 2005–2009 (w %)	115
Wykres 2.10. Korzystający z aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu w województwie lubelskim wśród ogółu bezrobotnych w 2008 roku	116
Wykres 2.11. Zatrudnienie w województwie lubelskim wg sektorów ekonomicznych w 2008 roku	117
Wykres 2.12. Struktura wieku respondentów (w %)	126
Wykres 2.13. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących środka transportu, jakim docierają z miejsca zamieszkania do miejsca pracy (w %)	130
Wykres 2.14. Rozkład odpowiedzi dotyczących chęci pracy w miejscu zameldowania (w %)	132
Wykres 2.15. Poziom wykształcenia respondentów (w %)	133
Wykres 2.16. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących stopnia zadowolenia z miejscowości i regionu, w którym mieszkają (w %)	134

Wykres 2.17. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących możliwości znalezienia w miejscowości stałego zameldowania pracy podobnej co do zawodu i zakresu obowiązków do obecnie wykonywanej oraz pracy z podobnym wynagrodzeniem (w %)	135
Wykres 2.18. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem możliwości znalezienia pracy (w %)	135
Wykres 2.19. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących przyjęcia bądź odrzucenia propozycji lepiej płatnej pracy w zależności od miejsca zamieszkania (w %)	136
Wykres 2.20. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny swoich obecnych warunków mieszkaniowych (w %)	137
Wykres 2.21. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny użytkowanego mieszkania w stosunku do potrzeb (w %)	137
Wykres 2.22. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem działania władz lokalnych w zakresie przyciągania inwestycji stwarzających miejsca pracy oraz wspierania lokalnych przedsiębiorców (w %)	138
Wykres 2.23. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących dostępności do żłobka i przedszkola w miejscowości lub gminie zamieszkania (w %)	139
Wykres 2.24. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem poziomu nauczania w szkołach oraz różnorodności kierunków kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych (w %)	139
Wykres 2.25. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem jakości opieki zdrowotnej (szpitale, przychodnie) (w %)	140
Wykres 2.26. Rozkład odpowiedzi dotyczących oceny powiatu pod względem atrakcyjności turystycznej (czystość natury, krajobrazy, zabytki, itp.) (w %)	140
Wykres 2.27. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny powiatu, na terenie którego mieszkają, pod względem stanu i sieci dróg oraz komunikacji publicznej (autobusy, kolej itp.) (w %)	141
Wykres 2.28. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących jakości połączeń z miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, najbliższego byłego miasta wojewódzkiego (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), obecnej stolicy województwa, stolicy kraju, najbliższego większego miasta poza regionem (w %)	142
Wykres 2.29. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny możliwości dojazdu transportem publicznym, komunikacją zbiorową	

	(pociąg, autobus, bus itp.) z miejscowości zamieszkania do najbliższego miasta powiatowego, najbliższego byłego miasta wojewódzkiego (Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość), obecnej stolicy województwa, stolicy kraju, najbliższego większego miasta poza regionem (w %)	143
Wykres 3.1.	Odsetek osób deklarujących posiadanie określonych kompetencji w 2009 roku	171
Wykres 3.2.	Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca (w zł)	182
Wykres 3.3.	Przeznaczenie oszczędności mieszkańców województwa lubelskiego (w %)	195
Wykres 3.4.	Rozkład odpowiedzi na pytanie o częstotliwość dojazdów do miejsca pracy (w %)	198
Wykres 4.1.	Absolwenci szkół wyższych województwa lubelskiego w 2008 roku według dyscyplin (%)	265
Wykres 4.2.	Wykorzystanie poszczególnych środków transportu przez mieszkańców województwa lubelskiego w procesie dojazdów do miejsca pracy (w %)	270
Wykres 4.3.	Opinie mieszkańców województwa lubelskiego dojeżdżających do pracy do innej miejscowości na temat możliwości znalezienia podobnej pracy w ich miejscu zamieszkania (w %)	271
Wykres 4.4.	Opinie niepracujących mieszkańców województwa lubelskiego na temat możliwości znalezienia odpowiedniej pracy w ich miejscu zamieszkania (w %)	272
Wykres 4.5.	Podział kosztów wyjazdu i zakwaterowania między migrujących pracowników z województwa lubelskiego i ich pracodawców (w %)	273
Wykres 4.6.	Rozkład miesięcznych dochodów netto pracowników migrujących zarobkowo za granicę (w zł)	275
Wykres 4.7.	Powody przeprowadzenia się respondentów do aktualnego miejsca zamieszkania (w %)	276
Wykres 4.8.	Mieszkańcy województwa lubelskiego usatysfakcjonowani oraz świadomi dostępności, ale deklarujący pewien brak zadowolenia z funkcjonujących połączeń transportem publicznym z miejsca ich zamieszkania do poszczególnych kategorii ośrodków miejskich	278
Wykres 4.9.	Słonność niepracujących mieszkańców województwa do podjęcia zatrudnienia według lokalizacji potencjalnego miejsca pracy (w %)	280
Wykres 4.10.	Kraje, do których najczęściej udawali się mieszkańcy województwa, decydujący się na międzynarodową migrację zarobkową (w %)	283

Wykres 4.11. Gotowość mieszkańców województwa lubelskiego do przeprowadzki w zależności od jej zasięgu (w %)	285
Wykres 4.16. Preferencje mieszkańców województwa lubelskiego gotowych do przeprowadzki dotyczące czasu, na jaki byliby skłonni oni zmienić miejsce zamieszkania (w %)	286
Rysunek 3.1. System dokumentów o charakterze strategicznym	159
Rysunek 3.2. Struktura celów rozwojowych województwa lubelskiego	161